T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 124

OSMANLI İDARESİNDE
SUDAN

İSTANBUL 2013

Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Uğur ÜNAL
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları
Doç. Dr. Mustafa BUDAK
Genel Müdür Yardımcısı

Sebahattin BAYRAM
Daire Başkanı

Mümin YILDIZTAŞ
Yayın İşleri Koordinatörü

Yayına Hazırlayanlar

Doç. Dr. Recep KARACAKAYA
Ahmet ÖZKILINÇ
Yılmaz KARACA
Mustafa ÇAKICI
Nuran KOLTUK
Ümmihani ÜNEMLİOĞLU
Vahdettin ATİK
Dr. Ali Osman ÇINAR
Uğurhan DEMİRBAŞ
Kemal GURULKAN
Yusuf İhsan GENÇ
Seher DİLBER
Mücahit DEMİREL

Grafik Tasarım
Bülent ENGEZ

Baskı
SEÇİLOFSET
100. Yıl Mah. MAS-SİT Matb. Sitesi 4. Cadde No:77 Bağcılar-İstanbul Tel: 0212 629 06 15

ISBN
978-975-19-5860-0

ÖNSÖZ

Osmanlılar, kurmuş oldukları idarî sistem ve tesis ettikleri teşkilâtlarla doğrudan yönetimi altında ve hinterlandında yaşayan insanlara mutluluk, huzur ve güven temin ettikleri gibi devletlerarası münasebetlerde de barış ve dostluğu ana prensip edinmişlerdir. Böylece sadece kendi bölgelerinde değil, dünyanın her tarafında sözü geçen ve hükümran bir statü kazanmışlardır. Bundan dolayı Osmanlı Devleti "cihan devleti" olarak tanımlanmıştır.

Osmanlı yönetim anlayışında insanların sömürülmesi, asimile veya yok edilmesi gibi olaylara rastlamak mümkün değildir. Zaten eğer aksi bir yol takip edilseydi Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslardaki nüfus yapısının bugünkü özellikleri taşıması söz konusu olamazdı. Osmanlı Devleti, etnik özellikleri ve sosyal yapıları birbirinden çok farklı, çok sayıda topluluğu yüzyıllar boyu çatıştırmadan barış ve huzur içinde bir arada tutmuş ve yaşatmıştır. Hiçbir zaman onların dinlerini ve kültürlerini yaşamalarına ve geliştirmelerine müdahalede bulunmamış, her türlü unsuru, devlete karşı vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleri karşılığında, her alanda serbest ve özgür bırakmıştır.

Osmanlı Devleti, Halifelik kurumunu uhdesinde bulundurması sebebiyle tüm dünya Müslümanlarının güvenlik ve huzurunun sağlanmasını kendine vazife kabul etmiştir. XVI. yüzyıl başlarından itibaren Avrupalı devletlerin sistemli bir şekilde tatbikata koydukları sömürgeci politikalarının Afrika ve Güney Asya'da Müslüman topluluklara karşı mezâlim ve katliama dönüşmesi üzerine bu bölgelerde yaşayan insanlar, Osmanlı'nın güvenlik şemsiyesi altına girebilmek için bu güçlere karşı yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu ve benzeri talepler Osmanlı Devleti tarafından her zaman ciddiyetle değerlendirilmiş ve imkânlar ölçüsünde karşılık verilmiştir.

Habeş Eyaleti'nin büyük bir kısmı bugünkü Sudan toprakları üzerinde yer almaktaydı. Dolayısıyla yapılan bu çalışma Sudan tarihine ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine dayanılarak hazırlanan bu kitap, Osmanlı Devleti'nin ve sömürgeci devletlerin bölgede takip ettiği politikaları gözler önüne sermektedir.

Bu vesileyle eseri hazırlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeline teşekkürlerimi sunuyor, eserin iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesine katkıda bulunmasını ve ilim dünyasına faydalı olmasını temenni ediyorum.

Doç. Dr. Uğur ÜNAL
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 3

İÇİNDEKİLER 5

KISALTMALAR 11

GİRİŞ 13

OSMANLI ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

I - Osmanlı Arşivleri'nin Önemi 15

II - Osmanlı Arşivleri'nin Tarihi 16

III - Osmanlı Arşiv Malzemesine Kısa Bir Bakış 16

OSMANLI İDARESİNDE SUDAN

1–OSMANLI DEVLETİ'NİN GÜNEY POLİTİKASI 19

A–Hint Seferi 19

B–Doğu Afrika 20

I - Müslüman Emirliklerle İlişkiler 20

II - Özdemir Bey'in Mısır'ın Güneyine İlk Seferi 21

C–Habeş Eyaletinin Teşkili 22

I - Sevvakin Sancağı 22

II - Eyalet Teşkilatının Oluşması, İlk Beylerbeyi Tayini 22

III - Eyalet Sınırlarının Genişletilmesi 23

IV - Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tayini 24

V - Funçların Sevvakin'e Saldırısı 24

VI - Hüseyin Paşa Dönemi 25

VII - İskenderoğlu Ahmed Paşa'nın Beylerbeyiliği 26

VIII - Rıdvan Paşa Dönemi 27

IX - Süveyş Kanalı Projesi 27

X - Ahmed Paşa Devri 28
XI - Hızır Paşa'nın Beylerbeyilik Dönemi 29
XII - Mustafa Paşa'nın Beylerbeyiliği 30
XIII - Hüdaverdi Paşa Dönemi 30
XIV - Hasan ve Ali Paşaların Görevlendirilmesi 31

2–HABEŞ EYALETİ'NİN TEŞKİLATI VE İDARESİ 32
A–Kuruluşundan XVIII. Yüzyıla kadar Habeş Eyaleti 32
I - Sevvakin Sancağı 34
II - İbrim Sancağı 34
III - Malî Durum 35
IV - Eyaletin Gelir Kaynakları 35
V - Eyaletin Muhtelif İhtiyaçları 36
VI - Eyaletin Güvenliği 36
B–XVIII. Yüzyılda Cidde ve Sevvakin Eyaleti 37

3–XIX. YÜZYILDA OSMANLI-SUDAN İLİŞKİLERİ 39
A–Mehmed Ali Paşa'nın Sudan'ı Kontrol Altına Alması 39
B–İngiltere'nin Sudan'a Yerleşmesi 41
C–Osmanlı Devleti'nin Mehdi Harekatına Bakışı 44
D–İngiltere'nin Sudan'ı Tekrar Ele Geçirmesi 45

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

1 Sevvakin Sancağı'na tayin edilen Abdülbaki'ye tayinât verilmesi 51
2 Özdemir Paşa'nın kapıcılar kethüdası olan Kasım'a gedik verilmesi 52
3 Habeş Valisi Özdemir Paşa'ya Sevvakin gelirlerinin verilmesi 53
4 Özdemir Paşa'ya Dehlek'in gelirinin verilmesi 54
5 Habeş Vilâyeti Mal Müdürü Abdülvehhab'a otlak ve tahsisat verilmesi 55
6 Habeş Kadısı Abdülvehhab'a Sevvakin Kazası Kadılığı'nın ilâve görev olarak verilmesi 56
7 Habeş'te Özdemir Paşa'ya kılavuzluk yapan Hattab'a gedik verilmesi 57
8 Func Arablarının saldırılarına karşı Sevvakin'e kale inşa edilmesi 58

9 Sevvakin'in dışında yapılan kalenin sancakbeyliğine Mısır çavuşlarından Yakup'un tayini 59

10 Habeş Defterdarlığı'nın Mısır Nâzır-ı Nuzzârı Hasan'a verilmesi 60

11 Habeş ve civarına Mısır ve Yemen hazinesinden takviye yapılması 61

12 Habeş Beylerbeyiliği'ne tayin edilen Hüseyin'e refakat edilmesi 62

13 İstanbul'a gelecek olan Habeş Beylerbeyi Osman'ın yanında ulufeli kimse getirmemesi. 63

14 Mısır'da görevli olanlardan Habeş'e gitmek isteyenlere engel olunmaması 64

15 Mısır Hazinesi'nden Habeş Beylerbeyiliği'ne borç verilmesi 65

16 Görev yerine giden Habeş beylerbeyinin ihtiyaçlarının karşılanması 66

17 Habeş Vilâyeti için gerekli olan askerin Yemen'den gönderilmesi 67

18 Habeş muhafazası için gerekli mühimmatın Mısır'dan karşılanması. 68

19 Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçmeyi sağlayacak bir kanal açılması 69

20 Mısır'a götürülen kul taifesinin yerine yenilerinin tedarik edilmesi 71

21 Reayaya adaletle davranılıp rahat ve huzurunun sağlaması 72

22 Habeş beylerbeyinin vefatı üzerine yerine Mısır beylerbeyinin oğlunun tayini 73

23 Habeş'e gidecek askerlere gerekli mühimmatın gönderilmesi 74

24 Habeş Beylerbeyi Ahmed'in salyânesinin Mısır Hazinesi'nden verilmesi 75

25 Hicaz, Yemen ve Habeş'teki karışıklıklara karşı alınan önlemler 76

26 Habeş Beylerbeyliği'ne Gazze Sancakbeyi Rıdvan Paşa'nın tayini 78

27 Davarya Kalesi'nin düşman muhasarasından kurtarılması 79

28 Akik Bender'in savunmasında yararlıkları görülenlerin ödüllendirilmesi 80

29 Davarya Kalesi'nin muhafazasında yararlılık gösterenlerin ödüllendirilmesi 81

30 Vezir Radunay'a Habeş beylerbeyine yardım etmesi için sancak verilmesi 84

31 Fazla barut konulan topların çatlaması üzerine soruşturma açılması 85

32 Bez karşılığında zahire alınabilmesi için Habeş Vilâyeti'ne bez verilmesi 86

33 Habeş Meliki'nin saldırısı üzerine Habeş'in muhafazasına önem verilmesi 87

34 Habeş Vilayeti muhafazasında yararlık gösterenlere terakki verilmesi 89

35 Habeş Beylerbeyliği'nde başlayan isyan üzerine gerekli tedbirlerin alınması 91

36 Habeş Vilâyeti'nde yararlıkları görülenlerin ödüllendirilmesi....93
37 Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş bulunan kabilelerin saldırılardan korunması....99
38 Muharebelerde ihtiyaç duyulan malzemenin tedarik edilmesi....101
39 Kızıldeniz iskelelerine saldırı ihtimaline karşı donanmanın ihtiyaclarının karşılanması....102
40 İbrim Beylerbeyiliği'ne Hızır Paşa'nın tayin edildiği....104
41 Sevvakin İskelesi'ne saldırı hazırlığına karşı Habeş Vilâyeti'ne yardım edilmesi..105
42 Süveyş Denizi'ne yabancı gemilerin girmesinin engellenmesi....107
43 İmam-hatiplik yapan Ahmed Gürani'nin maaşlarının ödenmesi....108
44 Mekke Emirliği'ne Şerif Said'in tayini....109
45 Mekke Emirlerinden Şerif Sa'd'ın emektarı Cevher'e yardım yapılması....110
46 Yemen İmamı Seyyid Mehmed'in sefiri Musa'nın yol ihtiyaçlarının giderilmesi..111
47 Fur Hâkimi Abdurrahman'ın kendi tacirlerine kolaylık gösterilmesi talebi....112
48 Mekke Şeyhülharemliği ile Cidde Sancağı'nın Habeş eyaletine dahil edilmesi....114
49 Sevvakin'den ihraç edilen tuzdan vergi alınması....116
50 İstanbul'a yerleşen Sudanlı Hacı Halil'e yardımda bulunulması....122
51 Habeş Eyaleti'ne dair yazılan kitapların padişaha takdim edildiği....125
52 Sudan tüccarlarına satılan malların gümrük vergisinin belirlenmesi....127
53 Kırım Savaşı münasebetiyle yapılan yardımlardan memnuniyet duyulduğu....132
54 Sudan'dan Padişah'a gönderilen hayvanlardan dolayı memnuniyet duyulduğu....134
55 Habeşistan'ın zaptı için Mısır'dan asker ve cephane taşınacağı....136
56 Vaday Hükümetince Bingazi'ye getirilen fildişinden alınacak gümrük bedeli....138
57 Sevvakin tüccarından mükerrer vergi alınmasının rahatsızlığa yol açtığı....140
58 Halka zarar verip Habeş Hükümeti'ne sığınan eşkıyanın engellenmesi....142
59 Sudan'ın Habeş sınırındaki eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi....144
60 Habeş'te bulunan Hadarî şeyhliğinin müdürlüğe dönüştürülmesi....146
61 Topkapı Sarayı'nda kurulacak botanik bahçesi için Sudan'dan ağaç fidanları gönderilmesi....154
62 Sevvakin'den Berberiye'ye tren hattı inşasının İngilizler'in işine yarayacağı....156

63 Mehdi hadisesinin diğer vilâyetleri etkilememesi için dikkatli olunması 159

64 Sudan'da bulunan şer‘î mahkemeler ile vakıfların korunması.....165

65 Mehdi ayaklanmasına müdahale edilmesinin doğuracağı sonuçlar 167

66 Kızıldeniz'de bir iskele elde etmek isteyen Habeşlilere engel olunması 178

67 İngilizlerin Osmanlı nüfuzundan faydalanarak asayişi sağlama çabaları.....185

68 Sudan ticaretinin Sevvakin yerine Nil üzerinden yapılması.....188

69 Mütemehdi'nin halefi olan Abdullah'ın dış ülkelerle ilişkiler kurma isteği. 190

70 Massava ve Sevvakin'deki çatışmalar.....196

71 İngilizlerle işbirliği içinde olan Osman Dikna'nın faaliyetlerinin takip edildiği....198

72 Sudan ticaretinin Massava üzerinden yapılmaya başlandığı 201

73 Osman Dikna'nın kuvvetleriyle birlikte Habeşistan'a doğru harekete geçtiği 204

74 Sudanlıların Habeş ordusunu yenmesinin bölge halkını etkilediği 206

75 Lit Limanı'nda kurulacak kasabaya Mamuretü'l-Hamidiyye adının verileceği.....208

76 Mısır Hidivliği'nin Sudanlı Zübeyir Paşa'nın hacca gitmesine izin vermediği 210

77 Rumu'da bulunan şahısların İtalyanlar aleyhine casusluk yaptıkları.....212

78 Esir ticaretinin yasaklanması için Brüksel'de toplanan konferans.....214

79 İngilizlerin Kassala'nın Mısır'a bırakılmasını istediği 218

80 Hıristiyanların Zemzem Kuyusu'nun kolera yaydığını ileri sürerek Hicaz'ı ele geçirmek istedikleri.....220

81 Petersburg Coğrafya Cemiyeti üyelerinin araştırma için Sudan'a gidecekleri 230

82 Kassala'ya ilerleyen İtalyan kuvvetlerinin Sudanlılar tarafından kuşatıldığı 232

83 İngilizlerin yanında savaşan Müslümanların dinî durumları 235

84 Vaday Hükümeti'nin bir temsilci gönderip himaye isteme niyetinde olduğu.....243

85 Abdullah el-Mehdi tarafından gönderilen Helif Emiri Süleyman hakkında araştırmada bulunulması.....246

86 Kongo Hükümeti ile İngiltere ve Habeşistan arasında Sudan'ın paylaşımı.....248

87 Mısır kuvvetleri ile Sudanlılar arasında Ebuhamd'da yaşanan çarpışmalar 250

88 Abdullah el-Atışî tarafından gönderildiğini iddia eden Süleyman'ın talepleri 254

89 Sudan Demiryolu'nun yabancı şirketlere satılıp satılmayacağı 258

90 Muhammed Başala'nın Sudan, Borno ve Tuerak seyahat izlenimleri 264

91 Hac için Hicaz'a gelen Sudanlıların burada yerleşmelerine fırsat verilmemesi 274

92 Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini korumak için İngiltere'nin teminat verdiği.....276

93 İngiltere Devleti ile Mısır Hidivliği'nin Sudan'ı işgallerinin sonuçları 280

94 İngiltere ile Mısır Hidivliği'nin Sudan'a karşı ortak teşebbüslerinin protesto edildiği 300

95 Borno Hâkimi Rabih Fazlullah'a Padişah tarafından hediyeler verildiği 306

96 Sudan göçmenlerine Kudüs'te arazi tahsisi 308

97 Mısır ve Sudan'ın 1900 yılı bütçesine dair Padişah'a sunulan rapor 310

98 Abdullah el-Atışî'den kurtardıkları için Hartum hâkiminin Mısır Hidivi'ne teşekkürü 318

99 Sudan bölgesinde Şeyh Senusî'ye bağlı yerli halkın Fransızlarla çatıştığı.....320

100 Sudan Posta İdaresi'nin Bern Posta Birliği aracılığıyla dağıtım yaptırmasının Osmanlı Devleti'nin hukukuna aykırı olduğu.....322

101 Mısır'da teşekkül eden fesat cemiyetleri ve faaliyetleri ile bunlara karşı alınması gereken tedbirlere dair istihbarat raporu 324

102 Hacca gitmek isteyenlerin vapur ücretlerinin Hazine-i Hâssa'dan karşılanması....344

103 Ariş Muhafızlığı'nın Sina Müdüriyeti'ne ilhak ile İngilizlerin Sudan müstemlekesine bağlanılmak istenildiğine dair haberin Mısır Fevkalade Komiserliğince doğrulanmadığı 347

104 Osmanlı tabiyetine geçmek isteyenlere uygulanan işlemlerin Afganistan, Buhara ve Sudanlı mültecilere ne şekilde uygulanacağı 350

105 Osmanlı tabiyetine geçmek isteyen Afganistan, Buhara ve Sudanlılara ne şekildi muamele edileceği.....356

106 İtilaf devletlerinin Sudan, Somali ve Habeşistan'daki faaliyetleri ile İtalya ve Habeşistan Hükümeti arasındaki gizli anlaşma 358

107 İngilizlerin Mısır'dan çekilmelerine dair Osmanlı Devleti ile İngiltere Hükümeti arasında yapılan mukavele.....368

108 Dervişlerin Sudan kıtasını elegeçirdikleri 375

İNDEKS.....377

BELGE REFERANSLARI.....401

KISALTMALAR

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebî‘ü'l-evvel
R.	Rebî‘ü'l-âhir
Ca.	Cemâziye'l-evvel
C.	Cemâziye'l-âhir
B.	Receb
Ş.	Şa‘bân
N.	Ramazân
L.	Şevvâl
Za.	Zi'l-ka‘de
Z.	Zi'l-hicce
age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makale
b.	ibn
Bkz.	bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	cevab
c.	cilt
Def.	defteri
hkm.	hüküm
KK.	Kâmil Kepeci Tasnifi
m.	minh
no.	numara
s.	sahife
vd.	ve devamı
vrk.	varak
A. MKT. MHM	Sadâret Mektubî Mühimme
A. MKT. MVL	Sadâret Mektubî Meclis-i Vala

A. MKT. NZD	Sadâret Mektubî Nezâret ve Deva'ir Evrakı
A. MKT. UM	Sadâret Mektubî Umum Vilayat Evrakı
C. DH	Cevdet Dahiliye
C. ML	Cevdet Maliye
DH. EUM. THR	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi
DH. MKT	Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
HAT	Hatt-ı Hümayun
HR. HMŞ. İŞO	Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı
HR. MKT	Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi
HR. SYS	Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım
HR. TO	Hariciye Nezâreti Tercüme Odası
İ. HUS	İrade Hususî
İ. MBH	İrade Mabeyn-i Hümayun
İ. MTZ	İrade Eyalet-i Mümtaze
İ. MVL	İrade Meclis-i Vala
MV	Meclis-i Vükela Mazbataları
Y. A. HUS	Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı
Y. EE	Yıldız Esas Evrakı
Y. EE. KP	Yıldız Sadrıazam Kamil Paşa Evrakı
Y. MRZ. d.	Yıldız Maruzat Defteri
Y. MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y. PRK. ASK	Yıldız Perakende Askerî Maruzat
Y. PRK. AZJ	Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal
Y. PRK. BŞK	Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbeti
Y. PRK. DH	Yıldız Perakende Dahiliye Nezâreti Maruzatı
Y. PRK. EŞA	Yıldız Perakende Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Evrakı
Y. PRK. MK	Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı
Y. PRK. MŞ	Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı
Y. PRK. PT	Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezâreti Maruzatı
Y. PRK. SRN	Yıldız Perakende Serkurenalık Evrakı
Y. PRK. TKM	Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Evrakı
Y. PRK. UM	Yıldız Perakende Umumi

GİRİŞ

OSMANLI ARŞİVLERİ HAKKINDA GENEL DEĞERLENDİRME

Arşivler, milletlerin kimliği, hafızası ve onların bu gününü geçmişine ve geleceğine bağlayan temel değerlerdir. Arşivler; bir ülkenin tapu senetleridir. Bir milletin kimliği ve hatıratıdır. Toplumların ve devletlerin geçmişten geleceğe uzanan bir devamlılıkları vardır. Bu devamlılık ise ancak arşivlerin düzenli, sistemli ve işler bir hale getirilmesiyle sağlanabilir. Bir devletin ve milletin tarihi, devlet ve millet hayatının öz çizgileri demek olan arşivlerinde saklıdır. Arşivler, bir milletin tarih ve kültürünün ilk elden orijinal kaynaklarıdır.

Takdir edileceği üzere, tarihin gerçek bilgileri ilk elden orijinal kaynaklara, yani arşiv belgelerine dayanır. Belgesiz tarih yazılamaz ve olayların gerçek yönleri gün ışığına çıkarılamaz.

Milletlerarası siyasî platformlarda veya millî sınırlar içerisinde, devletlerin karşılaştığı iç ve dış meselelerin çözümünde arşivler önemli bir başvuru kaynağıdır. Bu sebeple siyasî, ekonomik, idarî, kültürel ve diğer uluslararası problemlerle ilgili alınacak kararlarda arşivlerin güvenilir ve objektif kaynaklar olduğu, uluslararası hukukun da kabul ettiği bir gerçektir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu büyük önder Mustafa Kemal ATATÜRK der ki; "Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şumûllü medeniyetlere sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur". İşte bu büyük medeniyetin en önemli delillerinin muhafaza edildiği yerlerden biri de arşivlerimizdir. Büyük Atatürk'ün bu sözü, tarihsel kayıtların ve dolayısıyla bu kayıtların muhafaza edildiği arşivlerin değeri ve önemini çok veciz bir şekilde ifade etmektedir.

I- Osmanlı Arşivleri'nin Önemi

Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet arşivini kurma ve yürütme görevi, icra organlarının başı olan Başbakanlığa verilmiştir. Böylece Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık merkez teşkilatı içinde yer almıştır.

Osmanlı dönemi arşiv malzemesi İstanbul'da Genel Müdürlüğe bağlı Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunmaktadır. Mevcut arşiv malzemesinin tasnifi, hasarlı olanların restorasyonunun yapılması, sağlıklı ortamlarda saklanması, dış arşivlerde bulunan arşiv malzemesinin tespiti ve bunların suretlerinin arşivimize kazandırılması, kataloglarımızın bilgisayar ortamında araştırmacıların hizmetine sunulması konusundaki çalışmalar devam etmektedir.

Osmanlı arşivlerinin en büyük özelliği, ülkemizle birlikte Osmanlı coğrafyasında kurulmuş olan devletler ile ilgili tarihî, hukukî, idarî, iktisadî, dinî, ilmî, edebî, estetik, kültürel, biyografik, demografik konuları ve yine o dönemin ahlâk, örf, adet anlayışı ve çeşitli sosyal hareketleri; vatandaş ve devlet hakları ile milletlerarası hakların ispatı konusundaki belgeleri ihtiva etmesidir. Söz konusu ülkeler, milli arşivlerini kurmak, kendi sosyal meselelerini incelemek, millî varlıklarını ortaya koyabilmek, vatandaşlarına ve devlete ait milletlerarası haklarını ispat edebilmek için Osmanlı arşivlerinden yararlanmaktadırlar.

Osmanlı dönemi arşiv malzemesi geniş bir coğrafyaya yayıldığından, bu ülkelerle karşılıklı işbirliği protokolleri imzalanarak bilgi ve belge mübadelesinde bulunulmaktadır.

II- Osmanlı Arşivleri'nin Tarihi

Osmanlı Devleti'nde, her ne kadar kuruluş dönemine ait pek belge olmamakla beraber daha erken dönemlerden itibaren itibaren bir arşivciliğin olduğunu, kayıtların defter şeklinde tanziminden ve çeşitli emirlerden oluşan belgelerin düzenleniş tarzından ve titizlikle korunarak günümüze kadar gelmesinden anlıyoruz.

Ancak, 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra hizmete özel arşiv binalarının yapıldığı ve evrakların saklanması konusunda çeşitli kanunların çıkarıldığını ve özel memurların tayin edildiğini görüyoruz. Kese, torba ve sandıklarda muhafaza edilen arşivlik malzeme, önceleri Defterhane'de ve Topkapı sarayında Kubbealtı'nda saklanmıştır.

Sultan I. Abdülhamid zamanında (1774-1789) başlayan ıslahat hareketleri, arşivcilik konusunda da kendisini göstermiştir. Bu dönemde devlet kayıtlarının korunması ve önemi konusunda, bir bakıma günümüz arşivciliğine de yol gösteren bir takım prensipler ve nizamnameler çıkarılmıştır. Sürekli gelişen arşivciliğin modern manadaki temelleri ise 1845'te atılmıştır. Bu dönemde, kuruluşundan beri saklanan evraklar tek tek gözden geçirilip, üretildiği birime göre tasnifleri yapılmış, devletin bütün evrakını muhafaza edecek yeni bir arşiv binasının yapılması planlanmıştır. Nihayet 1846 yılında Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından modern anlamda bir arşiv binasının inşası için irade çıkarılmış, böylece merkezî arşiv sistemi kurulmuştur. Devletin merkez evrakı, yeni yapılan ve adına Hazîne-i Evrâk denilen yeni arşiv binasında toplanmıştır (1848). O güne kadar biriken evrakın korunması, tasnif edilmesi ve yenilerinin de muhafaza altına alınması ile ilgili bir nezaret kurulmuştur. Bu Hazîne-i Evrâk'dir. Böylece Osmanlı Devleti modern devletlerde görülen bürokrasi ile ilişkili merkezî bir arşiv organizasyonunu gerçekleştirmiştir.

III- Osmanlı Arşiv Malzemesine Kısa Bir Bakış

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden devraldığı zengin tarihî arşiv mirası ile nicelik bakımından olduğu kadar, nitelik bakımından da bugün dünyanın en zengin arşivlerine sahip sayılı ülkeden birisi durumundadır.

Osmanlı Devleti'nin resmî yazışmaları, merkez teşkilatı dairelerinin arşiv malzemesi bugün, İstanbul'da bulunan Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda muhafaza edilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmekte olan çok çeşitli ve değerli arşiv malzemesinin başlıca fonları şunlardır:

Bugünkü Bakanlar Kurulu gibi çalışan Dîvân-ı Hümâyûn'da görüşülerek karara bağlanan konular ile padişahların ülkenin dört bir yanındaki beylerbeyi, sancakbeyi, kadı, dizdar vb. gibi mahallî idarecilere gönderdikleri ferman, berat ve benzeri yazışmaları ihtiva eden ve Osmanlı idarî teşkilat yapısını ortaya koyması bakımından büyük önem arz eden mühimme defterleri;

Fethedilen ülkelerin arazisini tescil eden ve toprağın mülkiyet ve tasarruf sistemi ile vergi nispetlerini göstermek için tutulan ve devlet topraklarının esas kaydı olduğundan tapu hükmünde bulunan tapu-tahrir defterleri veya defter-i hâkânîler;

Osmanlı padişahının yabancı devlet başkanlarına, Kırım hanlarına, Mekke şeriflerine vs. gönderdikleri mektupların birer suretleri ile gelen cevapların kaydedildiği nâme-i hümâyûn defterleri;

Ülkenin çeşitli bölgelerindeki mahallî mahkemelerde kadılar tarafından verilmiş hükümleri ihtiva eden şer'iyye sicilleri;

Ruus Kalemi tarafından görevlilere verilen nişan, rütbe, tayin ve terfi kayıtlarını ihtiva eden ruus defterleri;

Padişahlar, valide sultanlar, sadrazamlar ve diğer devlet görevlileri ile sivil şahıslar tarafından yaptırılan binlerce vakıf eseri ve bunların vakfiye şartlarının yer aldığı vakfiyeler;

Bir işin yapılmasını veya yapılmamasını padişah adına emreden, tuğralı olan ve ilgili kişi veya görevliye gönderilen fermanlar;

Herhangi bir konuda padişaha sunulan belgenin üzerine, bizzat padişahın kendi yazısı ile not düştüğü hatt-ı hümâyûnlar;

Tanzimat'tan sonraki dönemde Sadaret'in çeşitli konularda sunduğu arzlar üzerine, padişah tarafından yapılsın veya yapılmasın diye sadır olan iradeler;

Devletlerarası yapılan antlaşmalar olarak adlandırabileceğimiz muâhedenâmeler veya ahidnâmeler;

Devlet tarafından yapılan çeşitli hizmetlerin mükâfâtı olarak verilen nişanların kayıtlarının yer aldığı nişan defterleri;

Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerine ait haritalar, plan, kroki ve fotoğraflar.

Yukarda sayılanlar ve bunların haricinde arşivlerimizin değişik fonlarında yer alan milyonlarca vesika, üç kıtanın tarihinin aydınlatılmasında paha biçilemeyecek değere sahip bir hazine olarak günümüzün ve gelecek kuşakların hizmetinde olacaktır.

OSMANLI İDARESİNDE SUDAN

1–OSMANLI DEVLETİ'NİN GÜNEY POLİTİKASI

A–HİNT SEFERİ

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi neticesi olarak Memlûk Devleti'nin sona ermesi ile (1517) Osmanlı Devleti Portekizlilerle bölgede karşı karşıya gelmiştir[1]. Basra ve Kızıldeniz ağızlarının Portekizliler tarafından tutulması Basra, Bağdat, Yemen, Hicaz ve Mısır havalisine sahip olan Osmanlılara karşı siyasi ve iktisadi bir darbe idi. Ahalisi Müslüman olup askeri bakımdan güçsüz olan Hind Denizi sahilindeki devletler üzerine Portekizlilerin yaptığı baskı ve bunların Osmanlılardan yardım talepleri karşısında Kanuni Sultan Süleyman, Süveyş limanında donanma inşa edilerek deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve Portekizlilerin üzerine sefer yapılmasını emretmiştir. Hadım Süleyman Paşa'ya vezirlik rütbesi verilerek Mısır Beylerbeyliği'ne tayin edilmiş ve bu zorlu sefer için vazifelendirilmiştir.

Hadım Süleyman Paşa 1538 haziranında Hind seferine çıkmış ve ilk icraat olarak Kızıldeniz'in kapısı olan Aden'i daha sonra da Zübeyt'i zapt etmiştir. Donanma sefer dönüşünde Güney Arabistan sahilinde bulunan ticaret limanı Şihr'i elde etmiş ve Osmanlı hakimiyetini kabul eden Sultan Bedr'e Aden'den Züfar'a kadar olan yerler vali sıfatıyla tevcih edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne itaat ederek Süleyman Paşa'nın maiyyetinde Hind seferine iştirak eden Memlûk Kölemenlerinden Özdemir Paşa Yemen'de Osmanlılara karşı Portekizlilerle ittifak yaparak isyan eden bazı asi beyleri itaat altına alıp Kızıldeniz'in doğu yakasında Osmanlı devlet otoritesinin temin edilmesinde ve eyalet teşkilatının kurulmasında büyük rol oynamıştır[2].

Avrupalı devletlerin Müslümanlara ait kutsal bölgeleri alarak hem kültürel hem de ekonomik açıdan bölgenin ele geçirilmesini amaçlayan politikalarının uygulanmasının uzun süre engellenmesinde, Osmanlı Devleti'nin kısa zaman zarfında, bu coğrafyadaki hakim kabile idarelerini itaat altına alarak yönetimine dahil etmesi ve elde etmiş olduğu askeri başarılar çok önemli rol oynamıştır[3].

Osmanlıları bu yöne sevk eden etkenlerin başında;

1) Güney Asya'da üstün Avrupalı sömürge güçlerine karşı özellikle denizcilik açısından yetersiz kalınmış olması,

---

1 Portekizliler, 1498'de Vasko dö Gama vasıtasıyla Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan yolunu keşfetmelerinden sonra kuvvetli donanmalarıyla buralarda hakimiyetlerini tesise başlamışlardı. Portekizli Kaptan Albuquerque, Kızıldeniz'in ağzındaki "Sokotra adası"yla Basra körfezi girişindeki "Hürmüz boğazı"nı zaptetmek suretiyle (1515) Akdeniz'e çıkan ticaret yollarını Müslüman gemilerine kapamıştı.

2 Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi,* (Haz.Bekir Sıtkı Baykal), C. I. Ankara 1981, s. 159, 163; Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 3409, vrk.128/a,b.

3 İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, İstanbul 1980, s. 57-58.

2) Portekiz ve İspanya'nın Doğu Afrika ve Güney Asya'da başlattığı askeri ve ekonomik sömürge faaliyetleri,

3) Bu bölgede hüküm süren yerel Müslüman idarelerin Osmanlılardan yardım talepleri,

4) Halifelik makamının Türklerin uhdesinde bulunması ve bunun gereği olarak kendini tüm Sünnî İslâm milletlerinin hâmîsi addetmesi gelmektedir[4].

B–DOĞU AFRİKA

I–Müslüman Emirliklerle İlişkiler

Habeşistan gerek Kızıldeniz'e gerekse Hint Denizi'ne kıyısı olması hasebiyle doğu ticaretinin kontrolü açısından çok önemli bir ülke idi. Portekizliler kendileri gibi Hıristiyan olan Habeşlilerle misyonerler vasıtasıyla irtibat halindeydiler. 1520 yılında ilk resmî Portekiz sefaret heyeti bu ülkeye gelerek Habeş-Portekiz resmî ilişkilerini başlatmıştır[5].

Osmanlı Devleti, Yemen vilayeti idarecileri vasıtasıyla karşı kıyıda olup bitenden haberdar olmakta, Portekizlilerin buradaki faaliyetlerini takibe alarak gözlem altında bulundurmaktaydı. Bölgede yaşayan Müslümanların durumları yakından takip edilmekteydi. Portekizliler, Habeş krallığını kendi çıkarlarının savunucusu ve savaşçısı olarak görmekte, aralarındaki dini birliktelik ve ilişki Müslümanlara ve dolayısıyla da Osmanlı Devleti'ne karşı bir itilaf halini beraberinde getirmekteydi.

Zeyla'dan Habeşistan dağlarına kadar olan bölgenin hakimi ve merkezi Harar olan Müslüman devletin sultanı Ahmed bin İbrahim (1506-1543), Portekizlilerin kışkırtması ile Müslümanlara karşı tecavüzlerini arttıran Habeş Krallığı üzerine cihat ilan etmiş (1527) ve kısa süre içinde büyük başarı elde ederek ülkesinin topraklarını Massava'ya kadar -bütün sahil dahil- genişletmiştir. Bu durum üzerine Habeş Hükümdarı Lebna Dengel (II. David) Lizbon'dan yardım talebinde bulunmuştur. Portekiz'in bu mücadeleye doğrudan dahil olması üzerine Ahmed bin İbrahim de Yemen'deki Osmanlı idarecileri vasıtasıyla İstanbul'dan askerî yardım talebinde bulunmuştur. Bu talep kısa sürede karşılık görmüştür. Yemen Beylerbeyi Mustafa Paşa techizat ve mühimmat ile birlikte Behlül'de karaya çıkmıştır. Yerel Müslüman kuvvetlerini de harekete geçiren Ahmed bin İbrahim, 1530'da Fatagar ve İfat, 1535'e kadar da Davaro, Shoa, Amhara, Lasta eyaletleri ile Tigre topraklarını yönetimi altına almıştır. Bu cihattan dolayı el-mücahid lakabı ile anılan Ahmed bin İbrahim'in[6] Osmanlı Devleti'nin yardımı ile göstermiş olduğu bu üstün başarı Kanunî Sultan Süleyman'ı ziyadesiyle memnun etmiş olup kendisine yazılan nâmede "....Sultân Ahmed el Hâkim be Vilâyet-i Habeş..." şeklinde hitap ederek taltifâtta bulunmuştur[7].

Ahmed bin İbrahim, 1543 yılında Woina Daga'da Portekiz-Habeş müttefik kuvvetleri ile yaptığı savaşta yenilerek ölmüştür. Habeş kralı Galavdavos, daha önce kaybetmiş olduğu toprakları geri alarak eski sınırlarına kavuşmuştur.[8]

---

4 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti,* İstanbul 1974, s. 32-33.
5 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 23.
6 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 23, 28.
7 *Kânûn-nâme,* Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, no. 1970, vrk. 39/a.
8 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 29.

II–Özdemir Bey'in Mısır'ın Güneyine İlk Seferi

Osmanlı Devleti ile müttefik halinde bulunan Ahmed bin İbrahim'in ölümü ve büyük toprak kaybı bu coğrafyada yaşayan Müslümanları çok zor duruma düşürmüş, neticede askeri ve ekonomik açıdan Osmanlı aleyhine bir durum tezahür etmiştir. Bölgede meydana gelen gelişmeler üzerine Yemen ve civarının fethinde büyük yararlılık gösteren ve Yemen beylerbeyliği vazifesinde[9] bulunan Özdemir Paşa Habeşistan taraflarına fütuhata memur edilmiştir[10].

Kaynaklarda bu bölgede Osmanlı kuvvetlerinin icra ettiği ilk askerî teşebbüsler hakkında muhtelif bilgiler mevcuttur. Bu kaynaklar birbirini teyit etmektedir. Esas kaynak Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi'ye göre Hint Seferi dönüşünde Kızıldeniz'de bulunan Kuseyr limanına bir miktar kuvvetle çıkan Hadım Süleyman Paşa, kendisi ile beraber sefere iştirak eden Özdemir Bey'in maiyyetinde bir miktar asker bırakarak Mısır'a dönmüştür. Özdemir Bey emrine verilen kuvvetlerin bir kısmını Nil nehri üzerinde bulunan nehir filosu vasıtasıyla bir kısmını da karadan güneye indirmiştir. Burada bedevî veya yerleşik olarak hayatlarını sürdüren Arap aşiretlerinden büyük bir nüfusOsmanlı idaresine itaatlerini bildirmiştir. Funç devleti nüfuzunda olan İbrim ve Der kaleleri ile Mağrak ve Say şehirlerini ele geçirip Say'da bir kale inşa ettirmiştir. İbrim kalesinde de Kanunî Sultan Süleyman namına bir cami yaptırmıştır[11]. İktisadî ve askerî açıdan kilit bir mevkide olan Sevvakin, Özdemir Bey'in oluşturduğu siyasi stratejinin gerçekleşmesi ve Osmanlı devletinin sömürge güçlerine karşı menfaatlerinin korunması itibarıyla elde edilmesi elzem olan bir yerdi. Burada hüküm süren Müslüman beyler Halife-padişahın temsilcisi Özdemir Bey'e bu harekât esnasında itaatlarını bildirmişler ve bu yolla Sevvakin, Osmanlı hakimiyetine girmiştir[12].

Seyit Lokman'ın bildirdiğine göre Habeşistan'ın fethi için görevlendirilen Özdemir Paşa'nın maiyyetine bir miktar kapı yeniçerisi verilip Mısır'a gönderilmiştir. Fütuhat için gerekli asker ve mühimmat Mısır eyaletinden tedarik olunmuştur[13].Mısır yeniçerilerinden çoğunluğu gönüllü olan bir miktar askerle harekâta başlayan Özdemir Paşa bazı askerleri Nil nehrinden, bazılarını atlı olarak karadan güneye indirmiştir. Fakat tabiat şartları ve arazi yapısı harekâtı zorlaştırmış olup ancak Said vilayeti sınırında bulunan Şellâle isimli yere kadar varabilmişlerdir. Buraya gelindiğinde kul takımı arasında ihtilaf ortaya çıkmış, Özdemir Paşa disiplinin sağlanmasında büyük sıkıntı yaşamış hatta asker kendisine de muhalefet etmiştir. Bir taraftan tabiat şartları diğer taraftan asker arasında zuhur eden rahatsızlık harekatın devamını engellemiş ve mecburen Mısır'a dönülmüştür[14].

Öyle anlaşılıyor ki bu harekât bugünkü Sudan Devleti topraklarının büyük kısmını teşkil eden Funç sultanlığı'na[15] karşı yapılmıştır. Görünürde askerî nitelik taşıyan bu harekatın

---

9 *BOA, KK.d.,* no. 213, s. 212. (Bkz. Belge no: 2)

10 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 21.

11 Evliya Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* c. X, İstanbul 1938, s. 840, 849.

12 Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c. X, s. 939.

13 Seyit Lokman, *Zübdetü't-tevarih,* Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, no. 1973. s. 73/a.

14 Lokman, *a.g.e.,* vrk. 73/b.

15 "Foncistan" diye de tabir olunan Func Sultanlığı, Mavi Nil ile Beyaz Nil arasında yer alan bir devlettir. Bu topraklar üzerinde bugün Sudan devleti yer almaktadır. Funclar, Amare b. Adlan liderliğinde 1504 yılında Alve krallığına karşı mücadele ile bağımsızlığını ilan edip Hartum'un yaklaşık 300 km. güneyinde Sinnar'ı devletinin

bir başka boyutu da kültürel ve dinî özellikler ihtiva etmesidir. Zira harekatın hemen sonrasında İslâm'ı tebliğ maksadıyla birçok alim buraya gönderilmiştir. Funç sultanı Abdülkâdir b. Amâre gelen bu alimlere büyük saygı göstermiş ve geçimlerini temin için toprak tahsis etmiş, çeşitli lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur. Şeyh İdris b. Muhammed Ahmed ile Şeyh Hasan Hasune el Endülüsî buraya gönderilen alimlerden sadece birkaçıdır[16].

C–HABEŞ EYALETİNİN TEŞKİLİ

I–Sevvakin Sancağı

Sevvakin'in Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi, ileriki zamanlarda yapılması planlanan ve bu harekâtla uygulamaya konulan Habeşistan harekâtına büyük bir dayanak teşkil etmiştir. Sevvakin'e idari düzen verilerek burası Mısır'a bağlı bir sancak merkezi olarak teşkilatlandırılmış ve ilk sancak beyi olarak Abdülbaki Bey tayin olunmuştur (10 Nisan 1554). Sevvakin sancakbeyleri Cidde sancakbeyleri ile denk kabul olunmuştur[17].

II–Eyalet Teşkilatının Oluşması, İlk Beylerbeyi Tayini

Özdemir Paşa bu harekâttan sonra İstanbul'a gelmiş ve bundan sonra Habeş eyaleti ile ilgili yapılacak harekât ve teşkilatlanma hakkında padişaha bilgi vermiştir[18]. Bu görüşmeyi müteakip Özdemir Paşa'ya (on dört kere yüz bin) 1.400.000 akçe salyâne tahsisi ile Habeş Beylerbeyiliği verilmiştir (5 Temmuz 1555)[19]. Daha sonra Özdemir Paşa'ya tahsis olunan salyânenin iktifa etmeyeceği göz önünde bulundurularak Yemen vilayetine tabi bulunan Dahlak adasının günlük dokuz kese olan hasılatının beylerbeyilik tahsisatına ilave olunduğu ve adanın idarî olarak Habeş eyaletine bağlanması karar altına alınmıştır[20].

Özdemir Paşa, Habeş Beylerbeyi ünvanıyla İstanbul'dan Mısır'a geri dönmüş ve üç bin asker ve ihtiyacını karşılayacak kadar mühimmat ve zahire alarak Süveyş'ten tedarik ettiği gemilerle Said üzerinden Sevvakin'e intikal etmiştir[21].

---

başkenti yapmıştır. Nüfusunun büyük çoğunluğunu göçebe kabileler teşkil etmekte olup kabile reislerine Şeyh veya Mek denilmektedir. Şeyhler kabileleri adına sultana vergi ödemek zorundaydılar. Ülkede yaşayan kabileler, Araplar hariç putperest idiler. Abdullah Cemma ismindeki Müslüman bir liderin zamanında İslâmiyet diğer kabileler arasında da yayılmaya başlamıştır. Hatta iktidarda bulunan ve Func Devleti'nin ilk sultanı olan Amare b. Adlan'ın Müslüman olmasında da etkili olmuştur (1523). Osmanlıların Mısır'a hakim olmalarıyla (1517) Türklere komşu duruma gelmişlerdir. Hilafet müessesesinin Osmanlı hanedanının uhdesine geçmesi ile birlikte buradaki Müslümanlarla ilişkiler başlamıştır. Resmî olarak Osmanlı-Func ilişkileri Özdemir Bey'in bu bölgeye yaptığı sefer ile Func nüfuzunda bulunan şehir ve kaleleri zabt etmesi ve bazı kabilelerin Osmanlı tabiiyyetini tanıması ile başlamıştır. Bu askerî harekât ile başlayan ilişkiler kültürel ve ekonomik alanlarda devam etmiştir. Nitekim XVI yüzyıldan itibaren Sudan'da İslâmiyet hakim din olmuştur. Bkz. Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c.X, s. 840 vd.; S. Hıllelson, "Fung (Func)", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi,* c. IV, s. 682; Mehmet Aykaç, "Funç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1996, c. XIII, s. 216-217.

16 Aykaç, *a.g.m.,* s. 217.

17 *BOA, KK.d.,* no. 211, s. 78. (Bkz. Belge no: 1)

18 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 35.

19 *BOA, KK.d.,* no. 213, s. 212. (Bkz. Belge no: 3)

20 *BOA, KK.d.,* no. 213, s. 212. (Bkz. Belge no: 4). Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 38.

21 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 37.

Kısa zaman zarfında Habeş eyalet sistemi oluşturulmuştur. Bu süreçte beylerbeyinden hemen sonra kadı tayini yapılmıştır (30 Kasım 1555). Habeş Eyaleti'nin ilk Kadısı Mevlana Abdülvehhab'dır. Kadılık makamının Sevvakin'de olacağı ve kadıya günlük yüz otuz akça tahsis olunduğu kayıtlıdır[22].

Devlet teşkilatı içinde malî kurumlar çok büyük öneme sahiptir. Yaşanan iktisadi faaliyetleri gözetim altında bulundurmak, ülke menfaatine olacak şekilde yararlı kararlar alıp tatbik etmek ve bunların muhasebesini tutmak bu kurumların görevleri arasındaydı. Önce "Nâzır-ı Emvâllik" adı altında teşkil olunan malî teşkilatın başına Mısır'da Tüfekçiler Ağası olan Ahmed Bey, Mısır'da sancak beylerine verilen otlak ve cerayeye müsavi tahsisatla tayin olmuştur (17 Kasım 1555)[23]. Habeş Vilayeti'nin sahip olduğu toprakların genişleyip sınırlarının daha belirgin hale gelmesi, nüfusunun net biçimde ortaya çıkması ile vergi toplanması işinin disipline edilerek adaletli bir şekilde yürütülmesi zaruri hale gelmiş olduğundan nâzır-ı emvâle göre daha geniş yetkilere sahip olan bir defterdar tayin olunmuştur. Habeş Eyaleti'nde ilk defterdarlık vazifesi yüz elli bin akçe dirlik ile Mısır'da nazırlık mevkiinde bulunan Hasan namındaki kişiye verilmiştir (10 Mayıs 1565)[24].

III–Eyalet Sınırlarının Genişletilmesi

Özdemir Paşa bir taraftan eyalet teşkilatını daha sağlam zemin üzerine oturtmaya gayret sarf ederken diğer taraftan fetihlere ve düşmanların saldırılarına karşı mücadeleye devam etmiştir. Kif, Dahlak, Massava gibi önemli şehirler ele geçirilmiştir. Massava fetholunduktan sonra eyalet merkezi haline getirilmiştir. Özdemir Paşa burada bir saray ve kendi adına bir cami yaptırmıştır. Beylerbeyi divanı da bu sarayda toplanmaya başlamıştır. Beylerbeyinin başında sorgucuyla halkın şikayetlerini dinlediği ve önemli davalara bakıp münazaalı olanlarını adalet kıstasları dairesinde hallettiği bu divanlarda eyaletle alakalı sosyal, iktisadî ve askerî meselelere çözüm aranırdı. Saray limanda kurulduğu için aynı zamanda gümrük muamelelerinin yapıldığı bir mekân olarak da kullanılmaktaydı. Ticaret gemileri buraya yanaşır ve navlun öderlerdi[25].

Harkova da yine bu dönemde fetholunan yerlerden biridir. Harkova sahilde bir belde olup sağlam bir kaleye sahiptir. Bu bakımdan çok korunaklıdır. Daha çok paşa ağalar burada kalmayı tercih etmişlerdir. Özdemir Paşa burayı fethettikten hemen sonra buraya kendi ismini taşıyan bir cami ve yedi zaviye inşa ettirmiştir.

Süveyş denizi kenarında bulunan Hindiye ve kalesi ile Beylül şehri yine Özdemir Paşa'nın beylerbeyliği zamanında ele geçirilmiştir[26]. Özdemir Paşa fetihleri esnasında daha iç kesimlere indikçe arazi yapısının ve coğrafi şartların ortaya çıkardığı zorlukları aşmak, kabileler ve Habeşistan'ın iç durumu hakkında bilgi almak için yanında hattab adlı bir kılavuz bulunduruyordu. Bu kılavuza Mısır'dan gönüllü gediği verilmiştir[27]. Güneyde Habeşistan içleri-

22 *BOA, KK.d.,* no. 214, s. 24 . (Bkz. Belge no: 6)
23 *BOA, KK.d.,* no. 214, s. 13. (Bkz. Belge no: 5)
24 *BOA, KK.d.,* no. 74 s. 563. (Bkz. Belge no: 10)
25 Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c.X, s. 940-945.
26 Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c.X, s. 950-951.
27 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 2, hkm. 1313. (Bkz. Belge no: 7)

ne düzenlenen seferler neticesi Eritre ile Habeşistan'ın kuzey-batı bölgesi Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Merkez konumundaki Debarva (Debaroa) ve Arkiko şehirleri ele geçirilmiştir. Elde edilen askeri başarı Habeş krallığı karşısında zor durumda kalan Müslüman kabileleri Osmanlı yönetimi etrafında birleşmeye sevk ve teşvik etmiştir. Özdemir Paşa Debarva'yı merkez ve üs ittihaz ederek burada büyük bir cami ve çeşitli mescitler inşa ettirmiştir. İzlediği politika ile pagan ve Hıristiyan bir çok kabile İslâmiyeti kabul etmişlerdir.

Özdemir Paşa, Habeş harekatını kuzey-doğuya yani bugünkü Sudan ülkesinin güney-doğusuna kaydırarak devam ettirmiş, burada yaşayan Beja kabilesi üzerine yapılan sefer iyi neticelenmemiştir. Zira bu harekatta, iklim ve arazi şartları, karşılarına çıkan düşmandan daha tahrip edici olmuştur. Günlerce süren bu harekatta Özdemir Paşa ile birlikte çok sayıda asker hastalanmış, bu vaziyet üzerine Osmanlı kuvvetleri Debarva'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Özdemir Paşa bu harekâttan bir yıl sonra vefat etmiştir (1560)[28]. Mezarı Massava'dadır[29].

IV–Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tayini

Özdemir Paşa'nın ölümünden sonra yerine oğlu Osman Paşa tayin edilmiştir[30]. Özdemiroğlu Osman Paşa, babasının izinden giderek planlanan fetihleri gerçekleştirmek için azami çaba harcamıştır. Babasının ölümü üzerine eyalet yönetiminde meydana gelen boşluktan istifade eden Habeşistan kralının işgal ettiği Debarva'yı ve diğer toprakları geri almış, Habeşistan'ın içine düştüğü iç karışıklıktan istifade ile fiili idaresini ve siyasal nüfuzunu genişletmiştir[31].

V–Funçların Sevvakin'e Saldırısı

Eyaletin kuruluşu aşamasında bahis konusu edildiği gibi eyaletin kuzey-batı kesimi ve Sevvakin'de meskûn ve Funç sultanlığına bağlı Arap kabileler Özdemir Bey'e itaat ederek Osmanlı tabiiyetini kabul etmişlerdi. Fakat bu kabileler 1564 yılında isyan edip eyaletin merkezi Sevvakin'e saldırmışlar ve Müslümanlar üzerinde büyük katliamlar yapmışlardır. Kuyulara el koyup suyu karaborsadan satmak suretiyle halkı susuzluğa mahkum etmişlerdir. Beylerbeyi Massava'da bulunduğundan Sevvakin'e müstakil bir sancakbeyi tayini kararlaştırılmıştır. Bu yolla Sevvakin'in güvenlik ve muhafazasının sağlanması ve asilere karşı mücadele hedeflenmiştir. Su kaynaklarının bulunduğu yerin etrafına kale inşa edilerek buraların koruma altına alınması kararlaştırılmıştır[32]. Mısır çavuşlarından Yakup 200.000 akçelik dirliğe tasarruf ile Sevvakin sancakbeyi tayin edilmiştir (29 Mayıs 1564)[33].

Özdemiroğlu Osman Paşa eyaletteki icraatlarını ve fethettiği yerler hakkında sık sık İstanbul'a bilgi ulaştırmaktaydı. Padişah da gönderdiği fermanlarla elde edilen yerlerin ve

---

28 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 46-47.

29 Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c.X, s. 943.

30 Abdurrahman Şeref, "Özdemiroğlu Osman Paşa", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası,* sene, 2-4; cüz 21, Ağustos 1329, s. 1290.

31 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 52.

32 *BOA, KK.d.,* no. 218, s. 168. (Bkz. Belge no: 8)

33 *BOA, KK.d.,* no. 74, s. 525. (Bkz. Belge no: 9)

tebaanın muhafazası hususunda dikkat ve gayret gösterilmesini istemiştir[34]. Ayrıca fethedilen yerlerde ortaya çıkan geçim sıkıntısını gidermek amacıyla Habeş eyaletine Mısır ve Yemen hazinelerinden 300.000 akçe para havale olunmuştur (1566)[35].

Osman Paşa, Habeş Beylerbeyiliği vazifesini 7 sene yürütmüştür. Bu süre zarfında babası Özdemir Paşa'nın izinden giderek asayişin temini ve bölgenin kalkınması için gayret sarfetmiştir. Ancak Habeş eyaletinin nispeten mamuriyeti, etrafında bulunan yağmacı kabilelerin sürekli saldırılarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca yerel Habeş beylerinin verdikleri mücadele Osman Paşa'yı uğraştırmıştır. Osman Paşa, Yukarı Mısır adı verilen Said bölgesindeki İbrim Sancağı'nı genişleterek beylerbeyilik statüsüne çıkarmıştır. Burada amaç Habeş ve Mısır eyaletlerini tek vücut kılmaktır. Daha sonra her ne kadar İbrim Eyaleti ilga edilmişse de Osman Paşa'nın siyasî fikri ölmemiş ve Nuba diyarı Mısır valilerinin nüfuzu altında kalmıştır[36].

VI–Hüseyin Paşa Dönemi

Osman Paşa 22 Ağustos 1567 tarihinde azledilerek yerine Hüseyin Paşa tayin edilmiştir[37]. Hüseyin Paşa'ya beylerbeyilik 1.000.000 (on kere yüzbin) akça ile verilmiş, bu salyânenin yüz bin akçesinin Mısır hazinesinden karşılanması emredilmiştir[38]. Osman Paşa'ya İstanbul'a dönerken ulufeye mutasarrıf olanlardan kimseyi yanında getirmemesi böylece eyalet yönetiminde idarî ve askerî bir boşluk oluşmaması bildirilmiştir[39]. Fakat o, Habeş vilayeti müteferrika, çavuş, sipahi ve yeniçerilerinden yüz otuz bir kişi ile birlikte Sevvakin Sancakbeyi Yakub'u, defterdar Hüseyin'i ve Sevvakin Kadısını yanında götürmüştür. Bunlardan mahlûl kalan yerlerin o miktarı adam istihdam edilip gedik ve dirliklerinin de tayin olunan kişilere verilmesi emredilmiştir[40].

Nitekim Habeş Vilayeti'ne hizmet gayesiyle Mısır'dan kendi iradeleri ile gitmek isteyen kul taifesine Mısır yönetimi tarafından herhangi bir engel çıkarılmaması, ulûfelerinin zarar görmeden kendilerine verilmesi ve mutasarrıf oldukları ulûfe miktarının tespit olunup merkeze bildirilmesi ve geri döndüklerinde ulûfelerini kaybetmeyip tekrar kendilerine tasarruf ettirilmesi istenmiştir[41]. Yine Hüseyin Paşa, Mısır'a vardığında ihtiyaç duyduğu kadar asker, mühimmât ve zahire tedarik olunarak bu konuda hiçbir muzayakaya meydan verilmemesi gerektiği Mısır beylerbeyiliğine bildirilmiştir[42].

Belgelerden anlaşılacağı gibi Habeş vilayetinin askeri ihtiyaçları büyük ölçüde Mısır ve Yemen eyaletlerinden temin ediliyordu. Yemen'den gelen askerlere "şaggalin", Mısır'dan gelenlere "garip yiğitler" ve "Mısır kulu" denilmekteydi. Hüseyin Paşa'nın beylerbeyilik dönemi askerî ve ekonomik bakımdan çok zorluk ve güçlükler içinde geçmiştir. Bu durumu aşmak

34 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 5, hkm. 704.
35 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 5, hkm. 1163. (Bkz. Belge no: 11)
36 Şeref, *a.g.m.*, s. 1291-1292.
37 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 105. (Bkz. Belge no: 12)
38 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 177.
39 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 106. (Bkz. Belge no: 13)
40 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 1556. (Bkz. Belge no: 20)
41 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 199 (Bkz. Belge no: 14)
42 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 153 (Bkz. Belge no: 16)

için İstanbul'a adam göndererek yardım talebinde bulunmuştur[43]. Eyalet gelirlerinin azalması ve kendine tahsis olunan salyâneyi karşılayacak durumda olmamasından dolayı borç altın verilmesi talebinde bulunmuş, bu talebi Mısır hazinesinden 10.000 altın verilerek karşılanmıştır[44].

VII–İskenderoğlu Ahmed Paşa'nın Beylerbeyiliği

Hüseyin Paşa'nın ölümü ile yerine Mısır Beylerbeyi İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa tayin olunmuştur (3 Aralık 1570)[45]. Bu dönemde de önceki yıllarda olduğu gibi ekonomik sıkıntı yaşanmıştır. Buna sebep Mısır ve civar coğrafyalarda zuhur eden kıtlığın Habeş eyaletinin ekonomik yapısına menfi tesir yapmasıdır. Ortaya çıkan bu durum asker arasında da birtakım rahatsızlıkların tezahürüne sebep olmuştur[46]. Eyaletin etrafında mevcut düşman unsurların verebilecekleri zararlara karşı gerek Habeş, gerekse Mısır beylerbeyileri ikaz edilerek tedarikli ve tedbirli olmaları yönünde talimat ve emirler gönderilmiştir. Ahmed Paşa tayin olunup Mısır'a geldiğinde Mısır beylerbeyi bu mevzuda uyarılmış ve Ahmed Paşa'ya iktiza eden barut, darbzen, tüfek ve bilumum levazımat tedarik olunması ve hizmete talip olan Mısır kulu ve garip yiğitlere mani olunmayıp Habeş Eyaleti'ne gönderilmesi emredilmiştir[47]. Beylerbeyinin kendi adamı olmayıp gerçek Mısır kullarından olan ve nöbetçi yoluyla Habeş'e gelenlerin mevaciblerinin geciktirilmeden gönderilmesi, Sevvakin ve Massava'nın muhafazası için kale yaptırıldığı, fakat gerekli silah ve techizâtlarının yetersizliğinden dolayı mustahfızlarının müzayaka içinde bulunduğu, buraya Mısır cebehanesinden darbzen top, şayka, demir, barut ve kurşun gönderilmesi bunların kayıt altına alınarak defterlerinin tutulması[48] ve gönderilen malzemenin nereye yerleştirildiği hakkında hükümete bilgi verilmesi emredilmiştir[49].

Ahmed Paşa, maiyyetinde bulunan memurların gayretli çalışmalarından dolayı mükafatlandırılmasını ve bazı adamlarının Mısır müteferrikalarına ilhak olunmasını talep etmiş fakat bu istek Yemen meselesi ve eyaletin askere olan ihtiyacı gözönünde bulundurularak ertelenmiştir[50]. Hükümet tarafından reayanın durumunun devamlı gözlem altında bulundurulması, adaletin gerçekleşmesi ve reayanın rahat ve huzurunun temini için gayret gösterilmesi, baskı ve taaruzdan uzak durulması, Yemen vilayetinde olduğu gibi fitne ve fesada yol açacak tavırlardan kaçınılması ve basiretli hareket edilmesi, reayanın durumu hakkında merkezin devamlı surette bilgilendirilmesi[51] eyaletin içinde bulunduğu sıkıntının giderilmesi için mümkün olan ıslahat için gerekli gayret ve çalışmanın yapılması emredilmiştir[52].

---

43 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 198 (Bkz. Belge no: 17), hkm. 200 (Bkz. Belge no: 18), *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 14, hkm. 913 (Bkz. Belge no: 24)

44 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 152. (Bkz. Belge no: 15)

45 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 14, hkm. 883. (Bkz. Belge no: 22). Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 53.

46 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 53.

47 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 14, hkm. 883 (Bkz. Belge no: 22), hkm. 912 (Bkz. Belge no: 23), hkm. 913 (Bkz. Belge no: 24).

48 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no.16, hkm. 599.

49 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 16, hkm. 600.

50 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 2661.

51 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 2662. (Bkz. Belge no: 21).

52 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 12, hkm. 537. (Bkz. Belge no: 25).

VIII–Rıdvan Paşa Dönemi

Ahmed Paşa kendi isteği ile beylerbeyilikten ayrılmıştır. Yerine Gazze sancakbeyi Rıdvan Bey 1.200.000 (on iki kere yüzbin) akçe saliyane ile 3 Mart 1573 tarihinde Habeş beylerbeyiliğine tayin edilmiştir[53].

Rıdvan Paşa, eyaleti tehdit eden düşman unsurlara karşı ve tezahür edebilecek isyan ve saldırıları bertaraf etmek amacıyla önceki idarecilerin yaptıkları gibi tedbir olmak babında silah, mühimmât ve asker talebinde bulunmuştur. Bu talep İbrim sancağı ile Mısır ve Yemen vilayetleri tarafından karşılanmıştır[54]. Mısır'a bağlı Said vilayetinde sınırda bulunan münbit üç köyün Habeş eyaletine ilhak olunması kararlaştırılarak sıkıntısı çekilen zahire ihtiyacının giderilmesine çalışılmıştır[55].

Eyaletin içinde bulunduğu müzayakanın giderilmesinde ve düşmanla olan mücadelede üstün çaba harcayan kişilerin mükafatlandırılması[56] ve ulûfelerini alamayan görevlilerin ulûfelerinin verilmesi temin edilmiştir[57]. Habeş melikinin hizmetinde bulunan Bahr-Nagaş[58] (Deniz eyaletleri hakimi) Yeşhak'ın Osmanlı topraklarına yaptığı tecavüz ve saldırılarının önlenmesi ve Yeşhak'ı takip amacıyla sabık beylerbeyi Ahmed Paşa'nın kethüdası Murat Ağa görevlendirilmiştir. Murad Ağa, Tavarya [Devarya] kalesinde Yeşhak'a karşı çok başarılı savunma yapmıştır[59]. Murad Ağa'nın komutasında gerçekleştirilen bu harekâtta elde edilen başarıdan dolayı kendisine 40.000 akçelik zeamet verilmiş ve maiyyetinde bulunanlar ayrıca mükafatlandırılmıştır[60].

IX–Süveyş Kanalı Projesi

Portekizlilerin Uzak Doğu ticaret yollarını kontrol altına almak amacıyla giriştikleri faaliyetler, Kızıldeniz'de onları Osmanlılarla karşı karşıya getirmiştir. Bu kontrol sahası Afrika kıyılarını kapsadığı gibi Hindistan'a kadar uzanıyordu. Hindistan Müslümanlarının kutsal yerlere olan ziyaretleri ve diğer faaliyetlerine Portekizliler çok ciddi bir engel olmaya başlamışlardı. Ayrıca Arabistan bölgesinde kutsal bölgelerde bir çok istikrarsızlık yaratan unsurlar bulunmaktaydı. İşte tüm bu güçlükleri ortadan kaldırmak ve İslâmiyet'in kutsal yerlerinin kontrol altına alınması ve güvenliğinin temini Osmanlılar için hayatî önem taşımaya başlamıştı. Hiç kuşkusuz ciddi bir deniz gücüne sahip olan Portekizlilerle baş edebilmek için Osmanlıların güçlü bir donanma gücüne ihtiyaçları vardı. Ancak bu olsa bile bu deniz gücünün Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçirilmesi çok ciddi bir sorundu. Osmanlılar bu sorunu çözmek için Akdeniz'den Süveyş'e bir kanal açmayı tasarlamışlardır. Bu maksatla Mısır beylerbeyisine emir verilerek böyle bir kanalın yapılabilmesi için oranın yetenekli mimar ve mühendislerin görevlendirilmesi ve gerekli ölçüm ve incelemeler yapılarak rapor hazırlanması emredilmiş-

---

53 *KK. Ruus*., no. 225, s. 200. (Bkz. Belge no: 26); Lokman, *a.g.e.,* vrk. 89/b.
54 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 26, hkm. 20-22; *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 24, hkm. 818.
55 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 26, hkm. 27, 35.
56 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 25, hkm. 2893. (Bkz. Belge no: 29)
57 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 25, hkm. 2900-2903.
58 Tigre topraklarının en kuzey ucu.
59 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 55.
60 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 25, hkm. 934 (Bkz. Belge no: 27), hkm. 1605. (Bkz. Belge no: 28).

tir (17 Ocak 1568). Bu padişah emrinde projenin amacının Hindistan diyarını Portekizlilerin elinden kurtarmak ve kutsal yerlerin güvenliğinin sağlanmasının olduğu açıkça ifade edilmiştir[61]. Tarihi olaylardan anlaşıldığı gibi bu proje uygulanamamış ancak bu tarihten üç asır sonra uygulamaya konabilmiştir.

X–Ahmed Paşa Devri

Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra gecikme ile beylerbeyiliğe tayin olunan Circe sancak beyi Süleyman Bey'e, görevinin başına gitmekte gösterdiği sorumsuzluk sebebiyle görevden el çektirilmiş ve kardeşi Ahmed Paşa, Habeş Beylerbeyi tayin olunmuştur[62]. Ahmed Paşa da önceki beylerbeyileri gibi Habeş kralının faaliyetlerini yakından tarassut altında bulundurmuş ve iç meselelerini Osmanlı Devleti'nin menfaatine kullanmayı bilmiştir. Habeş kralına tabi olan Bahr-Nagaş Yeşhak'ın veziri Badunay'ın (veya Radunay) Osmanlı'ya iltica etmesi sağlanmıştır. Ahmed Paşa merkeze verdiği malumatta bu zâtın Habeş iç durumu ve toprakları hakkında sahip olduğu bilgiden istifade edilebileceğini, ona yardım edildiği takdirde yeni toprakların feth olunmasının mümkün olacağını bildirmiş, bu durumdan yararlanılmasını tavsiye etmiştir. Hükümet bu tavsiyeyi göz önünde bulundurmuş ve Badunay'a Habeş Eyaleti'nden 200.000 akçelik sancak beyliği tevcih olunmuştur. Ona verilen sancak sınırları içinde Sama, Akele (Guzay), Dabbe, Kurbariye gibi yerler yer almaktaydı[63].

Badunay İstanbul'a da gitmiş ve giderken yanında Habeş muteberânından çok sayıda kişiyi götürmüştür. Bunlara burada hil'at giydirilmiş ve birçok hediyeler verilerek geri gönderilmişlerdir[64].

Ahmed Paşa Habeş taraflarına sefere çıkıp daha önce kaybedilmiş olan Debarva şehrini geri alarak tekrar eyalet sınırlarına dahil etmiş, şehrin etrafını sur ile çevirip bir beylerbeyi sarayı inşa ettirmiştir. Birçok kabileyi de itaataltına almıştır. Ele geçirilen yerler arasında Bur, Hindiye (Hindibe), Matrer isimli yerler Habeş eyalet teşkilatı içinde aynı adları taşıyan sancakları teşkil etmişlerdir. Bur sancağı Hüseyin Bey'e, Hindiye (Hindibe) sancağı yayabaşılıktan Habeş Yeniçerileri Ağası Mehmed Ağa'ya, Matrer sancağı da Abaza Murad'a verilmiştir[65].

Ahmed Paşa'nın Habeş toprakları ve yönetimi üzerindeki izlemiş olduğu siyaset ve Osmanlı lehine olan gelişmeler Habeş melikinin harekete geçmesine yol açmıştır. Bu konuda İstanbul'a bilgi verip ikazda bulunan Ahmed Paşa'nın istekleri hafife alınmıştır. Bunda Yemen'de ortaya çıkan ayaklanma etkili olmuştur. Zira Habeş'e gönderilecek Mısır ve Yemen askerleri bu işe kanalize olunmuştur. Bu olumsuz şartlara rağmen Yemen'den Bayram adlı bir kişinin komutasında iki yüz kişilik küçük bir birlik gönderilmiştir. Yüz bin askerden müteşekkil Habeş ordusu ile sayıca çok az ve askeri techizat bakımından çok güçsüz olan Ahmed Paşa'nın bizzat komuta ettiği eyalet ordusu arasında Addı Qarro (Debra Qarro) denilen yerde yapılan savaş Osmanlı kuvvetlerinin yenilgisi ile neticelenmiş, Ahmed Paşa, beş yüz askeri

61 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 721. (Bkz. Belge no: 19)
62 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 56.
63 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 25, hkm. 2885. (Bkz. Belge no: 30). Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 57.
64 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 57-58.
65 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 57.

ile beraber şehit düşmüştür[66]. Bu savaşta Osmanlı'nın en seçkin askerleri şehit düşmüştür. Arkiko Sancakbeyi Numan Bey, Habeş Yeniçeri Ağası Süleyman Bey, Habeş Gönüllüleri Ağası ve daha yetmiş kişi şehit olmuştur[67].

Kral Sartsa Dengel, Debarva camiini ve surlarını yıktırmış, esir düşen Osmanlı askerlerine hizmet teklif etmiştir. Kralın maiyyetinde bulunmayı kabul edenlerin başına da bir ağa tayin etmiştir. Bu savaşın 1579 tarihinde vukubulduğu anlaşılmaktadır[68].

XI–Hızır Paşa'nın Beylerbeyilik Dönemi

Ahmed Paşa'nın şehadeti üzerine Süleyman Paşa ikinci defa beylerbeyiliğe tayin olunmuşsa da[69] önceki gibi eyalete hiç gelmemiş, bunun üzerine Mısır ümerasından Hızır Bey 15 Aralık 1579 tarihinde 1.200.000 (on iki kere yüz bin) akçe salyâne ile beylerbeyiliğe tayin olunmuştur (24 Şevval 987)[70].

Hızır Paşa, kısa süre içinde dağınık olan Osmanlı kuvvetlerini bir araya getirerek disiplin altına almış ve kaybedilmiş toprakları geri almak için harekete geçerek büyük başarı elde etmiştir. Arkiko'da Habeş-Arap kuvvetleri bozguna uğratılarak burası geri alınmış, kısa süre sonra da Massava ve Debarva tekrar Osmanlı sınırları içine dahil edilmiştir[71].

Hızır Paşa Habeş'in elinde bulunan ve belgelerde "Yukarı Canib" olarak isimlendirilen[72] Tigre bölgesine sefer düzenlemiştir. Habeş melikine bağlı Bahr Nagaş ve Daku'l-Azmani namındaki kişilerin 30.000 miktarı asker toplayıp eyalet sınırları içinde bulunan Dur Beyte aşireti ile birlikte daha birçok aşireti basıp davar ve koyunlarını sürüp mallarını çalıp götürdükleri ve bazı kabilelere de hücuma hazırlandıkları haberi alınmıştır. Bu güçlü Habeş ordusunun karşısına Hızır Paşa eyalet askerleri yanında aşiretlerden de topladığı 7.000 kişilik bir kuvvetle çıkmıştır. Kendi kuvvetlerinden çok daha güçlü Habeş ordusunu Debarva yakınlarında yapılan savaşta büyük bir bozguna uğratmış ve Habeş melikinin nezdinde değer taşıyan çok sayıda kumandan ve asker öldürülmüştür. Daku'l-Azmani de ağır yaralanmıştır. Bu zaferden sonra Tigre toprakları yeniden Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bu yenilgi üzerine Habeş meliki tekrar asker ve zahire toplayıp büyük bir savaş hazırlığına tevessül etmiş, ortaya çıkan bu fevkalade durum merkeze bildirilmiştir[73]. Hızır Paşa'nın merkezi uyarısı ile harekete geçen hükümet, Yemen ve Mısır eyaletlerine Habeş eyaletine yardımda bulunulması için emir göndermiştir[74].

Hızır Paşa, maiyyetinde bulunan ve düşmana karşı yapılan mücadelede yararlılık gösteren ve eyalet hizmetinde başarılı olan kişilerin taltif edilmesi, ulûfe ve dirliklerinin arttırıl-

---

66 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 40, hkm. 698. (Bkz. Belge no: 33). Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 58-59.
67 *BOA, KK.d.,* no. 238, s. 46-47 (Bkz. Belge no: 36) *BOA, KK.d.,* no. 236, s. 32. (Bkz. Belge no: 34).
68 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 60.
69 *BOA, KK.d.,* no. 234, s. 44.
70 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 39, hkm. 112; *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 40, hkm. 698; *BOA, KK.d.,* no. 236, s. 188; *BOA, KK.d.,* no. 262, s. 275.
71 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 39, hkm. 116. (Bkz. Belge no: 35).
72 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 2.
73 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 10. (Bkz. Belge no: 37)
74 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 12. (Bkz. Belge no: 38)

ması veya daha üst görevler tevcihi gibi bazı taleplerde bulunmuş ve bu istekler değerlendirilmiştir[75].

Hızır Paşa, daha önce Habeş eyaletine bağlı bir liva olan İbrim'in müstakil bir eyalete tahvil olunmasından sonra buraya beylerbeyi olarak 1.300.000 akçe salyâneye mutasarrıf olarak tayin olunmuştur[76].

XII–Mustafa Paşa'nın Beylerbeyiliği

Hızır Paşa'dan sonra Mısır'da sancakbeyliği görevine getirilen Mustafa Bey 21 Aralık 1582 tarihinde 1.200.000 (on iki kere yüz bin) akçe salyâneye mutasarrıf olarak Habeş Eyaleti'ne beylerbeyi tayin olunmuştur[77].

Mustafa Paşa kurmuş olduğu geniş istihbarat ağıyla Habeş'in hareketlerini takibe almıştır. Sartsa Dengel'in Debarva'ya gelip asker ve zahire topladığı ve Osmanlılar saldırmak için yoğun hazırlık içinde olduğu haberi alınınca süratle gerekli tedbirler alınarak yerli kabileler uyarılmıştır[78].

Bu arada Funç Sultanı Dakin ölmüş, yerine oğlu geçmiştir[79]. Yeni Funç sultanının Sevvakin üzerine baskın yapacağı istihbarâtı alınmış olduğundan Akik Sancakbeyi Yusuf bir miktar asker ile Sevvakin'e gönderilmiştir. Diğer taraftan bölgede meydana gelen gelişmeler hakkında İstanbul'a devamlı bilgi aktarılmakta olup bu durum karşında Mısır ve Yemen vilayetleri ile Mekke-i Mükerreme Şeyhliği'ne Habeş Vilayeti'ne askerî yardımda bulunmaları emredilmiş ve bu emir yerine getirilmiştir[80].

İspanya'nın gönderdiği ve Aden'de ele geçirilip İstanbul'a gönderilerek sorgulanan iki casusun üzerinden çıkan mektuplardan İspanya'nın Kızıldeniz ve Hindistan'da tatbik edeceği işgal planı ortaya çıkarılmış, düşmanın teşebbüs edeceği harekât hakkında elde edilen bu yeni bilgiler ışığında bölgede yeni bir savunma stratejisi uygulanması gündeme gelmiş ve Habeş eyaletine, iskele ve kalelerin korunması ve savunulması için gerekli yardımın sağlanması, bu amaçla yeterli miktarda kadırga inşası ve silah tedariki konusunda Mısır başta olmak üzere ilgili diğer eyalet ve sancaklara emirler gönderilmiştir[81].

XIII–Hüdaverdi Paşa Dönemi

Mustafa Paşa'dan sonra tayin olunan Hüdaverdi Paşa döneminde de Habeş meliki ile mücadeleye devam edilmiş, yapılan savaşlarda Osmanlı kuvvetleri yeni başarılar elde etmiştir. Habeş eyaletine işgal ve mazarrat kastıyla saldıran Melik Sartsa Dengel mağlup edilmiş ve çok sayıda askeri öldürülmüş, birçoğu da esir alınmıştır. Bu başarıdan dolayı, devlet ve halka müteallik siyasi ve ekonomik işlerde ve düşmana karşı yapılan mücadelelerde üstün başarı sağlayanlara taltifen verilen kılıç ve kaftan Hüdaverdi Paşa'ya da tevdi olunmuştur[82].

---

75 *BOA, KK.d.,* no. 238, s. 46-47. (Bkz. Belge no: 36)
76 *BOA, KK.d.,* no. 242, s. 146. (Bkz. Belge no: 40)
77 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 64.
78 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 65-66.
79 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 60, hkm. 578.
80 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 60, hkm. 580. (Bkz. Belge no: 41).
81 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 977. (Bkz. Belge no: 39)
82 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 67-68.

XIV–Hasan ve Ali Paşaların Görevlendirilmesi

Hüdaverdi Paşa'dan sonra beylerbeyilik Mısır ümerâsından Hasan Bey'etevcih olunmuştur[83]. Hasan Paşa'nın valiliği döneminde reâyanın ekonomik durumunun iyi olduğu, eyaletin askerî ve siyasal açıdan önemli bir meselesinin bulunmadığı ve vaziyetin müspet olduğu anlaşılmaktadır[84].

Hasan Paşa'nın azlinden sonra Habeş beylerbeyiliğine yine Mısır ümerasından Ali Bey tayin olunmuştur. 24 Mart 1594 tarihli bir belgede Ali Bey'in 1.200.000 (on iki kere yüz bin) akçelik salyâneye tasarruf ettiği kayıtlıdır[85].

İstanbul'dan vilayeti olan Habeş'e giderken Mısır'a uğraması gereken Ali Paşa'ya her Habeş beylerbeyine yapıldığı gibi Süveyş'ten kadırga ve kalyonlar temin edilip ulaşımının sağlanması[86], kendi iradeleri ile Habeş'e gidecek kullardan ihtiyaç kadar yazımı için kolaylık gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca daha önce gidenlerle birlikte her türlü ihtiyaç ve mühimmatlarının tedarik olunması ve bunların Mısır sınırından öte tarafa geçinceye kadar refakatçı olarak yeterli sayıda Mısır çavuşu istihdam edilmesi[87] ve ileride geri ödenmesi şartıyla Mısır hazinesinden 10.000 sikke alın borç verilmesi emredilmiştir[88].

XVII. yy başına kadar geçen kırk beş yıl içinde Habeş eyaleti kuruluş ve gelişim dönemini yaşamıştır. Payitahta olan uzaklığı, sosyal, siyasal ve coğrafik şartların tesiriyle Osmanlı'nın geleneksel eyalet sisteminin dışında ayrı bir idari yapının ortaya çıkması gerekmiştir. Daha kuruluş aşamasında Mısır ve Yemen eyaletlerinin gölgesinde ve inhisarında şekillenen Habeş eyaleti ileriki dönemlerde de bu iki vilayete vasal bir eyalet görüntüsünü hep üzerinde taşımıştır.

Afrika kıtasında Avrupalıların gerek ticaret yollarını kontrol altına alma ve gerekse sömürge politikaları uygulamak istedikleri bir devrede teşkil olunan Habeş eyaleti, Osmanlı devletinin en güney sınırını teşkil etmesi hasebiyle özellikle sömürgeci ve onlarla birlikte hareket eden yerel güçlere karşı kalkan görevini görmüştür. Eyaletin bu önemli konumuna rağmen Osmanlı Devleti'nin batı karşısında askerî ve iktisadî gerileyişi ve kendi bünyesinde yaşadığı idari sorunlar kurumlarına da yansımıştır. Zaman zaman eyaletin teşkilat yapılanmasında bazı düzenleme ve değişimlere gidilerek iyileştirme politikası uygulanmıştır.

Merkez bürokrasisinde ortaya çıkan ve yaşanan bozulma bölgeye karşı gösterilen ilgi ve hassasiyetin azalmasına sebep olmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren Dünya'nın ekonomik ve askeri dengelerinde Osmanlı Devleti aleyhine olarak meydana gelen gelişmeler Osmanlı idari yapısına tesir etmiş, Habeş gibi merkezden uzak eyaletlerde mahalli unsurlar daha etkin şekilde yönetime iştirak etmişlerdir. Merkezden atamalar nisbî olarak en az düzeye inmiştir.

Sömürgecilik faaliyetleri yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasına ve daha önce kıymet arz etmeyen liman ve iskelelerin fonksiyonel hale gelmesine ve değer kazanmasına yol açtığı

---

83 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 68.
84 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 71, hkm. 550.
85 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 621.
86 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 612.
87 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 613.
88 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 610.

gibi bazılarının da önemini yitirmesine sebep olmuştur. Kızıldeniz'de Osmanlıların elindeki veya kontrol ettiği bir çok iskele bu askerî ve ekonomik rekabetin neticesi önemini yitirmiş, buna karşılık Portekiz ve İspanyolların kontrolündeki iskele ve limanların bir kısmı önem kazanmıştır. Dolayısıyla ortaya çıkan durum, devletin hazinesine kazanç yerine aşırı yük getirmeye başlamıştır. Bununla birlikte Habeş vilayetinin zamanla stratejik önemi de azalmıştır. Sonraki asırlarda Osmanlı Devleti Habeş Vilayeti'ni belki kendi haline bırakmayı uygun görmüştür.

2–HABEŞ EYALETİ'NİN TEŞKİLATI VE İDARESİ

A–KURULUŞUNDAN XVIII. YÜZYILA KADAR HABEŞ EYALETİ

Güney Asya ve Hindistan'dan getirilen malların Avrupa ve Osmanlı piyasalarına arz edilmesinde bir geçit oluşturan Kızıldeniz, Batı dünyası için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de önemli olmuştur. Batı dünyasından farklı olarak bu bölgeye olan ilginin bir diğer sebebi de bölgede yaşayan halkın Osmanlı Devleti'ni oluşturan halkla aynı dinî inanışlara sahip olmasıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi XVI. yüzyıl başlarında Kızıldeniz ticaret yoluyla Sudan ve Habeşistan doğal kaynaklarının Portekizlilerin eline geçmesi ihtimali ve bölgede yaşayan Müslümanlara yapılan saldırılara karşı Mısır Beylerbeyi Süleyman Paşa, Özdemir Bey'i Habeşistan'a yapılacak askerî harekât için görevlendirmiştir. Sevvakin'deki yerli beylerin Osmanlı hakimiyetini benimseyerek Sevvakin'i Özdemir Bey'e teslim etmeleri ile bu bölgede bir-kaç yüzyıl boyunca süren Osmanlı hakimiyeti başlamış oldu.

Merkezî otoriteden uzak kalan Habeş eyaleti merkezden atanan beylerbeyleri vasıtasıyla yönetilmiştir. Habeş'in coğrafî konumu itibarıyla merkezden uzak oluşu, gerektiğinde ihtiyaç duyulan malzeme ve asker gibi isteklerin ve zaman zaman gidip-gelmesi gereken raporların merkeze ulaştırılması konusunda sıkıntı yaratmıştır. Ayrıca Habeş eyaletinin toprak genişliği ve eyalette kontrol ve bağlantıyı sağlayan kuvvetlerin azlığı buranın askerî olarak devamlı takviye edilmesini gerektirmiştir. Eyaletin yeterli mâlî gelirinin olmaması burada görev yapan memur ve askerlerin maaşlarının Mısır'dan ödenmesini zorunlu kılmış, bu ise zamanında maaşlarını alamayan görevliler arasında isteksizlik ve huzursuzluğa yol açmıştır[89].

Habeş eyaletine tayin edilen beylerbeyiler, genellikle buraya yakın idarî bölgelerde hizmet etmiş kimseler arasından seçilirdi. Bunun en iyi örneğini bu eyaletin kurucusu Özdemir Paşa ile oğlu Osman Paşa teşkil ederler[90]. XVI. yüzyıl sonlarında beylerbeyi olanlar çoğunlukla gene güneyde idarî görevlerde bulunmuş kimseler arasından seçilmiştir. XVII. yüzyılda ise bu hususa dikkat edilmemiştir. Bu dönemde dergah-ı âlî kapıcı-başılarından ve diğer yerlerde idarî görevlerde bulunan kişilerden de beylerbeyi tayin edilmiştir. Mesela 1644 tarihli bir belgeden Dergâh-ı Âlî kapıcı-başılarından Hasan Ağa'nın Habeş'e beylerbeyi tayin edil-

89 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 93.
90 *BOA, KK.d.,* no. 213, s. 212; Orhonlu, *a.g.e.*, s. 95.

diği anlaşılmaktadır[91]. XVIII. yüzyıl başlarında ise Habeş eyaleti artık müstakil olarak değil Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmeye başlanmıştır[92].

Habeş eyaletinden bir beylerbeyi azledildiği veya başka bir yere tayin edildiği zaman, eyalette ulûfe alan hiç kimsenin onunla birlikte ayrılmaması[93] esas kabul edildiği halde durum farklı gelişmiş ve azledilen beylerbeyinin maiyyeti de zaman zaman beraberinde ayrılmıştır. Mesela sabık Habeş Beylerbeyi Osman Bey'in daha önce gönderilen emre muhalif olarak Habeşistan'dan ayrılırken kul taifesini, Sevvakin Sancağı Beyi Yakub'u, Defterdar Hüseyin ve Sevvakin kadısını da beraberinde Mısır'a getirdiği belgelerden anlaşılmaktadır[94]. Bu sebeple yeni tayin edilen beylerbeyi ihtiyacı olan asker ve malzemeyi temin ederek görevine başlamak zorunda kalmıştır. Eksiklikler ise genellikle Mısır'dan temin edilmiş ve Mısır beylerbeyine gönderilen talimatlarla kul yazmada ve diğer eksikliklerin tamamlanması konusunda kolaylık gösterilmesi istenmiştir[95]. Yeni tayin edilen beylerbeyi, eyalete gelmeden önce, kendisinden önce eyalette bulunan beylerbeyinin görüşlerine müracaat eder ve eyalet hakkında bilgi sahibi olurdu.

Habeş eyaleti de Basra, Yemen, Lahsa eyaletleri gibi salyâne ile idare edilmekte idi[96]. Salyâne ile idare edilen eyaletlerin beylerbeylerine dirlik tahsis edilmediğinden, başında bulundukları eyaletin hazinesinden nakit para olarak salyâne adı altında belli bir meblağ alırlardı[97]. Salyâne miktarı genellikle kanunnameler tarafından tespit edilirdi. Salyâneli eyaletler timar sisteminin dışında olup bütün vergi gelirleri doğrudan devlete aitti. Bu gelirler eyalet defterdarları tarafından toplandıktan sonra beylerbeylerinin ve sancak beylerinin salyâneleri ile kul taifesinin ulûfesi ayrılır[98], fazlalık olması halinde bu irsaliye adı altında merkeze gönderilirdi. Habeş eyaleti belirli miktar salyâne ile tevcih edilmiş, ancak gelirinin az olması sebebiyle Mısır eyalet hazinesinden yardım yapılmıştır[99].

Habeş eyaleti hazinesi zaman zaman darlık içinde olmuş ve bu durum yukarıda da söylendiği gibi Mısır'dan gelen yardımlarla aşılmaya çalışılmıştır. Eyaletin malî olarak güçsüz durumda olması girişilecek askerî faaliyetlerde Habeş beylerbeyi ile Mısır beylerbeyinin daimî bir işbirliği içerisinde olmasını gerektirmiştir. Mesela Habeş eyaletinde yapılacak kale tamirleri için 40.600 altın, bir yıllık kul mevacibi ile Habeş beylerbeyinin bir yıllığı, cephane ve diğer malzemelerin tedarik edilip gönderilmesinden Mısır beylerbeyi mesul tutulmuştur[100]. Salyâne bedeli ise 1594'de on iki kere yüz bin akçe (1.200.000) olarak belirlenmiş olup beylerbeyi tayin edilen Ali Bey'e salyânenin teslimi konusunda Mısır beylerbeyine emir

---

91 *BOA, KK.d.,* 258, s. 66.
92 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 112, hkm. 72.
93 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 106.
94 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 1556.
95 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 153.
96 *BOA, KK.d.,* no. 213, s. 212; Hezarfen Hüseyin Evliya Çelebi, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i Âl-i Osman,* Bibliotheque Nationele de Paris, Ancien Fonds Turc, no. 40, vrk. 56/A. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi kütüphanesinde bulunan fotokopisinden istifade edilmiştir).
97 *BOA, KK.d.,* 214, s. 25.
98 Hezarfen, *a.g.e.,* s. 56/A.
99 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 177; *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 5, hkm. 1163; *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 414.
100 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 414.

verilmiştir[101]. Mısır hazinesinden Habeş eyaletine yapılan bu yardımlar borç verme şeklinde olmuştur[102].

I–Sevvakin Sancağı

Sevvakin 1554'de Mısır'a bağlı bir sancaktı. İlk sancak beyi de "Abdülbaki Bey"dir[103]. 1555'de Habeş eyaletinin kurulmasıyla yeni eyaletin merkez sancağı, yani eyalet merkezi olmuştur. Eyalet kadılığının da Sevvakin'de bulunması uygun görülerek "Mevlana Abdülvehhab Bey" ilk kadı olarak tayin edilmiştir. Bölgeyi iyi bilmesi ve bölge insanını yakından tanıması kadı olarak tayininde önemli bir rol oynamıştır. Eyalet kadıları Sevvakin'de oturmuşlardır. Daha sonra eyaletin merkezi güneye kaydığı halde kadılar gene Sevvakin'de oturmakta devam etmişlerdir[104].

1564'de daha önce Özdemir Bey'e itaatlerini bildiren Funçlardan bazılarının isyan etmesi, Müslüman kabilelere saldırmaları ve su kuyularını sahiplenerek suları çok pahalıya satmaları[105] üzerine Sevvakin'in yeniden zapt ettirilmesi gerekmiştir. Funçların baskınlarını önlemek ve su kuyularını korumak maksadıyla bir kale inşa edilip Sevvakin'in yeniden zapt edilmesi için Mısır çavuşlarından Yakub Bey Habeş hazinesinden iki yüz bin dirlik ile sancakbeyi olarak tayin edilmiştir[106]. Sancak beyleri genellikle belirli bir yerleri olmayan konar-göçer aşiretlerin beylerinden seçilip, yine kendi aşiretlerinin başına tayin edilmişlerdir[107].

II–İbrim Sancağı

İbrim kalesi Kanûnî Sultan Süleyman zamanında, Funç ve Berberistan meliklerinin kaleyi zabtetmeleri üzerine Özdemir Paşa gönderilerek fethedilmiştir[108]. Yukarı Mısır adı verilen Said bölgesindeki İbrim sancağının Mısır ile bağlantısı çok fazla olmamasına rağmen onun idaresi altındaydı. Fakat bazı Habeş beylerbeyileri İbrim'in Habeş eyaletine bağlanmasının yerinde olacağını düşünüyorlardı. Habeş eyaletini iktisadî ve idarî bakımdan Mısır'a bağlı olmaktan kurtaracak değişiklikler açısından, zahire üretim merkezi olma özelliği ile İbrim büyük bir önem taşımaktaydı. Buna uygun olarak 26 Temmuz 1573'de Habeş Beylerbeyi Rıdvan'ın ricası üzerine Habeş eyaletine bağlanmıştır[109]. 2 Nisan 1579'da da İbrim sancak beyliği Mısır beylerinden Abdi Bey'e verilmiştir[110].

Bir süre sonra Habeş eyaletine yapılacak her türlü sevkiyatta önemli bir rol oynayan İbrim bir eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır. 13 Şubat 1584 tarihinde İbrim eyaleti teşkil edilerek beylerbeyiliğe Habeş eyaletinde hizmet etmiş olan Hızır Paşa on üç kere yüz bin akçe

---

101 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 621.
102 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 105.
103 *BOA, KK.d.,* no. 211, s. 78.
104 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 114-115.
105 *BOA, KK.d.,* no. 218, s. 168.
106 *BOA, KK.d.,* no. 74, s. 525; *BOA, KK.d.,* no. 218, s. 168.
107 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 109.
108 Evliya Çelebi, *a.g.e.,* c. X, s. 840.
109 *BOA, KK.d.,* no. 225, s. 304.
110 *BOA, KK.d.,* no. 234, s. 48

(1.300.000) ile beylerbeyi tayin edilmiştir[111]. Ancak İbrim, 26 Aralık 1585'de tekrar sancak haline getirilmiş ve eyalet toprakları önceden nereye dahil ise oraya bağlanmıştır[112].

III–Malî Durum

Eyaletin mali işleriyle "nâzır-ı emvâl" meşgul olmuştur. 17 Kasım 1555'de ilk nazır-ı emvâl olarak tayin edilen Ahmed Bey'e Habeş fethedilinceye kadar Mısır'da sancak beylerine verilmekte olan otluk ve ceraye verilmesi uygun görülmüştür[113]. Eyalet topraklarının genişlemesi üzerine salahiyetleri nâzır-ı emvâle göre daha geniş olan "defterdarlık" tesis edilmiş ve 25 Nisan 1565'de Mısır'da nazır olan Hasan'a Habeş Defterdarlığı yüz elli bin akçe dirlik ile tevcih edilmiştir[114].

IV–Eyaletin Gelir Kaynakları

Habeş eyaletinin en büyük gelirini "Massava, Sevvakin ve Beylül" gibi limanların gümrük hasılatı teşkil ediyordu. Bu limanlar, doğu-batı yönündeki önemli ticaretin uğrak yerlerindendi. Bu ticarette baharat, esir gibi maddeler önemli bir yer işgal ederlerdi. Baharatın, mahiyet ve vasıf itibariyle en kıymetli ve fazla gelir elde edilen ticaret maddesi olduğu bilinmektedir. Bu madde ile dolu gemi uğradığı her iskelede navlun bırakırdı. Aslında limanların gelirini uğrayan gemilerin bıraktığı navlun bedeli teşkil ederdi. Fakat mirî baharat yüklü gemilerden, Süveyş'e getirilirken uğradığı limanlarda hiç bir navlun alınmaması gerekiyordu. Yemen baharatı İstanbul'a muntazam bir şekilde sevk ediliyordu. Mesela Yemen'den gelen baharattan bir miktar satılarak elde edilen bedel ile Habeş eyaletine yazılmış askerin mevacibi veriliyordu. Her limanda limanların işleyişinden sorumlu olan ve resmî hüviyeti olan "bender eminleri" vardı. Limanların hasılatı savaş zamanlarında düşüş göstermiş ve savaşın limanlara kadar sirayeti gemilerin başka limanlara kaymasına sebep olmuştur[115].

Bir diğer gelir kaynağı ise esir ticaretidir. Fas, Tunus, Trablusgarb, Mısır, İran, Arap yarımadası ve Asya'daki diğer Müslüman devletlerin esir ihtiyacı bu topraklardan temin edilmiştir. Esir ticareti iki yoldan yapılmakta olup biri deniz diğeri de kara yoludur. Kervanlarla getirilen esirlerin beşte dördü 6-30 yaşlarında olup çoğunluğunu 10-15 yaşlarında olan kadın ve kız çocuklar teşkil ediyordu. XIX. yüzyıl sonlarında gerçekleşen Fransız işgali ile esir satışı baskıya ve tahdide uğramıştır. Osmanlı saray ve devlet adamlarının dairelerinde kullanılan esirlerin hemen hemen hepsi bu yol ile getirilmişlerdir. Hükümdar sarayının harem dairesinin hizmetkarları olarak önemli bir mevkii olan Darüssaâde ağaları genellikle menşei Sudan ve Habeşistan olan zenci esirlerinden seçilip yetiştirilmiştir Ayrıca inci avcılığı bölgedeki önemli gelir kaynaklarındandı[116].

---

111 *BOA, KK.d.,* no. 242, s. 146; Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 113.
112 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 114.
113 *BOA, KK.d.,* no. 214, s. 13.
114 *BOA, KK.d.,* no. 74, s. 563.
115 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 98-99.
116 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 100-101.

V–Eyaletin Muhtelif İhtiyaçları

Habeş eyaletinin asker ihtiyacı genel olarak Mısır'dan temin edilmiştir[117]. Mısır'dan gelenler üç yılda bir olmak üzere nöbetçi şeklinde gelirlerdi. Ancak bu gelenlerden başka eyalete bağlı daimi olarak çalışan askerler de vardı. Bunların ulûfeleri Habeş hazinesinden verilmekteydi. Mısır'dan nöbetçi olarak gelen askerler "garip yiğitler" ve "Mısır kulu" olmak üzere iki çeşitti. Bu konuyla ilgili olarak 3 Aralık 1570 tarihinde Habeş beylerbeyi tayin edilen Ahmed Bey ile Habeş'e gidecek Mısır kulu ve garip yiğitlere engel olunmaması ve barut, top, darbzen ve tüfek gibi levazımatın da temin edilmesi konusunda Mısır beylerbeyine emir verilmiştir[118]. Yemen'den gelen asker ise ücretli olup şaggalin adını taşırdı. Fakat Yemen'de eksik olmayan karışıklık ve isyan zamanlarında asker yardımı yapılamamaktaydı. Böyle durumarda Habeş ve Yemen eyaletlerinin takviyesi Mısır'dan yapılmaktaydı[119].

Eyalette en fazla ihtiyaç duyulan şey, gerek binek ve gerekse nakliye için kullanılan ve bu ülkede çok makbul olan at ve katır gibi hayvanlardı. Bunların bir miktarı güney Mısır'dan gönderilmekle beraber çoğunlukla Yemen'den temin edilmekteydi. 1582'de Yemen'den gönderilen at ve katırların savaşta helak olması üzerine bu kez Mısır'dan at ve katır talep edilmiştir[120]. Osmanlı kuvvetleri çok kalabalık düşman birliklerine karşı bir denge temin edebildiği için ata büyük ihtiyaç hissetmekteydiler. Bu bakımdan eyalete at temin eden bir yer olarak zaman zaman Mekke şerifinin aracılığına başvurmaktaydılar. Genel olarak at ve zahire tedarikinde Mekke Şerifliğinin de bazı durumlarda eyalete büyük yardımı olmuştur.[121]

Eyalette özellikle ateşli silahlar konusunda da sıkıntı çekilmekteydi. Zira asker sayısı bakımından çok üstün olan Habeş melikinin kuvvetlerine karşı ancak ateşli silahlarla bir denge temin edilebilmekteydi. Barut, top, tüfek ve diğer silah isteği ihtiyaç listelerinde daima bulunmaktaydı. Bu istekler de yine Mısır'dan temin edilmekteydi[122].

VI–Eyaletin Güvenliği

Habeş eyaletinin batısında gerek Funç devletinin kuvvetlerine karşı ve gerekse Habeş melikinin kalabalık kuvvetlerine karşı yer yer kale ve garnizonlar tesis edilmiştir. Sevvakin bunlardan biridir. Sevvakin'de küçük bir kale olmasına rağmen Funç hükümetine bağlı aşiretlerin zaman zaman kaleyi istilaları üzerine daha büyük bir kale inşa edilmiştir[123]. Aslında kale aynı zamanda limanın korunması için de gerekliydi. Güneyde Massava için de aynı sorunlar mevcuttu. Burada da muhafaza için malzemeleri Mısır'dan temin edilerek bir kale inşa ettirilmiştir[124]. Diğer önemli bir garnizon da Debaroa kalesiydi. Burası eskiden Habeş krallığının merkezi idi. Stratejik bir öneme haiz olup, Habeş topraklarına nüfuz edebilmek için bir üs olarak kullanılmıştır.

---

117 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 72, hkm. 613; *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 153.
118 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 14, hkm. 913.
119 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no., 7, hkm. 198. Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 119.
120 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 11.
121 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 48, hkm. 12. (Bkz. Belge no: 38).
122 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 7, hkm. 200. Ayrıca bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 121.
123 *BOA, KK.d.,* no. 74, s. 525.
124 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 28, hkm. 564.

Sevvakin, Massava ve Debaroa'da garnizonların teşkiliyle, Osmanlı kuvvetleri için gerekli hareket üsleri de tesis edilmiş oluyordu. Ayrıca batıdaki Funç devletinin kuvvetleri ile uğraşmak üzere Sevvakin sancak beyi görevlendirilmiştir.

B–XVIII. YÜZYILDA CİDDE VE SEVVAKİN EYALETİ

XVIII. yüzyılda Habeş eyaletinin pek bir önemi kalmamış ve ismen mevcut olan Habeş eyaleti Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilir olmuştu. Bu nedenle tayin olunan beylerbeyiler hiç bir zaman oraya gitmeyip yerlerine vekil göndererek idare ediyorlardı. Çünkü eyaletin geliri çok düşük olup giderini karşılayacak bir durumda değildi. Bunda Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerde başka meselelerle uğraşmak zorunda kalmasının, Habeş eyaletini mahallî idarecilerin yönetimlerine terk etmesinin de rolü olmakla beraber, esas olarak, kıtalar arası ticaretin gelişmesi ile müstemlekeci tüccar devletler etkili olmuştur. Eyaletin idaresinde gittikçe mahalli unsurlar rol oynamaya başlamıştır[125].

Osmanlı tacirleri ile diğer Müslüman tacirlerin tekelinde olan Kızıldeniz ticareti XVIII. yüzyılda gerilemiştir. Bunun sebebi ise Kızıldeniz'de Frenk ticaret gemilerinin serbestçe dolaşabilmeleri, Habeş limanları ile Cidde ve diğer iskeleler arasında her türlü nakliyatı yapabilmeleri ve bunun yanı sıra Habeş ve Cidde idarecilerinin basiretsiz yönetimleri olmuştur[126]. Silahtar Tarihi'nde "eskiden beri Sevvakin'e yaklaşan gemilerden gümrük olarak mal alınırken, Habeş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın gönderdiği Mustafa Ağa'nın buna uymayarak, nakit almak istemesi üzerine uyarıldığı ancak bunu dinlemeyen Mustafa Ağa üzerine kuvvet gönderildiği, halkın kendi arasından Deli Derviş'i hakim tayin edip, mütesellimleri katlettikleri" yazılıdır[127]. Kızıldeniz limanlarına her yıl daha az gemi yanaşması ve bunun sonucu olarak liman hasılatlarının azalması idarecileri başka çareler aramaya sevk etmiş ve bu yabancı bandıralı gemilerin Kızıldeniz'e girmelerine müsaade etmek şeklinde olmuştur. Bununla beraber eyalete gelir sağlayan ve altın ve esir ticaretine dayanan Sinnar-Sevvakin ticaret yolu hala işlemektedir. Esir ticaretinin kaynağı ise Habeş ve Sudan'dır. Burada imal edilen bez, önemli ihraç maddelerindendir. Funç devleti zaman zaman Sevvakin'e baskın yaparak bu ticaret yolunu aşma teşebbüsünde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır[128]. Habeş beylerbeylerinin Sinnar'dan gelen tüccardan mutaddan fazla para ve mal almaları zaman zaman Osmanlı Devleti'ne şikayette bulunmalarına sebep olmuştur[129]

XVIII. yüzyılda ise Kızıldeniz yavaş yavaş kapalı bir deniz olmaktan çıkarak çeşitli milletlere mensup gemilerin uğrak yeri olmaya başlamıştır. Özellikle büyük bir kahve istihsal merkezi olan Yemen ve limanı Moha, milletlerarası ticaretin çıkış yerlerinden biri olmuştur. Bu sahaya İngiliz ve Hollandalılardan sonra XVIII. Yüzyıl başlarında Fransızlar da büyük ilgi duydular ve çeşitli teşebbüslerde bulundular.

---

125 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 129.
126 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 112, hkm. 1438. (Bkz. Belge no: 42).
127 Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Silahtar Tarihi,* (Neşreden. Ahmed Refik), c. I, İstanbul 1928. s. 2-4.
128 Orhonlu, *a.g.e.,* s.130.
129 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 110, hkm. 2492.

Kızıldeniz ticaretinin önemli limanlarından biri de Cidde'dir. Buraya tüccar gemileri iki yönden geliyordu. Biri Hindistan'ın batı sahilindeki Surat iskelesi, diğeri de doğu sahilindeki Benkale'ydi. Surat'dan Hindistan gemileri gelirdi ve gelen gemilerden gümrük vergisi alınırdı. Gelen gemi ne kadar çok olursa, limanın geliri de o kadar artar ve idarecilerin masrafı da karşılanmış olurdu. Habeş eyaletinin durumu ise 1778 yılında iki iskeleden ibaret olan iki sancak idi; bunların gümrük geliri 150 kese kadardı. Burada görevli asker çok olduğundan herkese çok az şey düşerdi. Massava mütesellim ile idare edilip yılda 5 keseye, Sevvakin 10 keseye iltizama verilirdi. Hasılatı ise 21 kese olan bir iraddır[130].

XVIII. yüzyıl başında Habeş eyaletinin idari yapısında da bazı değişiklikler olmuştur. 1701 yılına kadar Cidde sancak beyliği ile Mekke Şeyhü'l-haremliği tek bir ünite olarak tevcih ediliyordu. Bu tarihten itibaren Habeş eyaleti müstakil olarak değil Cidde sancağı ile birlikte tevcih edilmeye başlanmıştır[131]. İdarî olarak Cidde ile birlikte anılan Mekke-i Mükerreme kadılarına da Cidde gümrüğü malından belli bir miktarının verilmesi konusunda gerekli makamlara emirler gönderilmiştir[132]. Böylece Habeş eyaletinin yapması gereken yeni bir takım mesuliyetler de ortaya çıkmıştır. Mesela bu tarihten itibaren Hicaz'a giden hacı kafilelerinin iaşe ve konaklama gibi bütün işlerinin tanziminden sorumlu olmuşlardır.

Eyaletin bu yeni şekline uygun olarak eskiden Sadaret makamında bulunan kimseler tayin edilmişlerdir. Hepsi de vezir rütbesini taşımaktadırlar. Mekke'nin de Habeş eyaletiyle birlikte tevcihi bu eyaletin manevi değerini artırmıştır. Ancak Habeş eyaleti gelirinin azalmasıyla önemini kaybetmiştir. Buna bağlı olarak tayin edilen beylerbeyiler artık buraya gelmeyip yerlerine mütesellim tayin ederek idare etme yolunu seçmişlerdir.

Massava limanı Habeşistan'ın üretiminin dışarı sevk edilebildiği en önemli çıkış noktası olmuştur. Habeşli Müslümanlara "Ceberti" denmekte olup küçük çapta ticaretle meşguldüler. XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl ilk yarısında ticarî ve iktisadî bakımdan çok gerileyen Massava da Kızıldeniz'in diğer limanları gibi, bölge ticaretinin genel olarak değişmesinden zarar görmüştür. 1773'de İngilizlerin, mahallî idareye İngiliz malları için, Cidde'de daha önce kararlaştırıldığı gibi, %14 değil %8 gümrük resmi ödenmesini kabul ettirmeleriyle İngiliz tüccar gemileri her yıl gittikçe artan bir tempo ile Hint emtiasını Süveyş'e taşımağa başlamışlardır.

Ancak Osmanlı Devleti İngiliz elçiliğinin müteaddid teşebbüslerine rağmen bu denizin milletlerarası ticarete açılmasını istememiştir. Buna rağmen 1778'de 13 İngiliz gemisi Süveyş'e varmış ve diğer Avrupalı gemiler de bunu takip etmiştir.

XIX.yüzyıl başlarında Habeş eyaleti üzerinde İngilizlerin hakim olma mücadeleleri görülmektedir[133].

130 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 131-132.

131 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 112, hkm. 1431. (Bkz. Belge no: 43), hkm. 1432. (Bkz. Belge no: 44), hkm. 1443. (Bkz. Belge no: 45), hkm. 1510. (Bkz. Belge no: 46)

132 *BOA, A. DVNS. MHM. d.,* no. 112, hkm. 1392, 1443.

133 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 133-136.

3–XIX. YÜZYILDA OSMANLI-SUDAN İLİŞKİLERİ

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yoğun iç ve dış meselelerle meşgul olması sebebi ile merkeze uzak yerlerde yönetimin bir kısmı yavaş yavaş mahalli unsurlara bırakılmıştır. Bunda kıtalararası ticaretin gelişmesinin ve sömürgeci devletlerin bu bölgelere nüfuz ederek bölge ticaretine hakim olmasının büyük rolü olmuştur. Bundan dolayı Habeş eyaletinin merkezle ve büyük üslerle bağlantısı azalmış ve eyalet idaresi giderek mahalli unsurların eline geçmiştir. Başta Massava olmak üzere diğer yerlerde de vazife gören asker ve memurlar yerli halkla evlenerek bu ülkede büyük nüfuz sahibi bir zümre meydana getirmişlerdir.

XVIII. yüzyılda ise Habeş eyaletinin artık pek önemi kalmamıştı. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kızıldeniz sahilleri Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'in milletlerarası ticarete açılmasını arzu etmemesine rağmen özellikle İngiliz ticaret gemilerinin uğradıkları yerler arasına girmiştir.

A–MEHMED ALİ PAŞA'NIN SUDAN'I KONTROL ALTINA ALMASI

XIX. yüzyılın başlarında Mısır'da idareyi ele alıp eyalet idaresini devrin modern anlayışına göre oturtan Mehmed Ali Paşa, Kızıldeniz sahillerinde de emniyet ve nüfuz tesisine muvaffak olmuş ve bundan sonra Kızıldeniz ticareti canlanmıştır.

Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı Devleti'nin müracaatı üzerine Hicaz'daki Vehhabi hareketini başarı ile bertaraf etmesinden sonra Osmanlı hükümeti onun oğlu İbrahim Paşa'ya Cidde ve Habeş eyaletini tevcih etmiştir.

Mehmed Ali Paşa'nın elinden kurtulan bazı Memlûklar, Sudan'da bulunan Dongola'ya kaçmışlardı. Mehmed Ali Paşa 1812'de Funç sultanına bir elçi göndererek kendisinin kontrol edemediği Dongola'daki Memlûkları istemiş, Dongola'daki Memlûklar mukavemet edememişler, bir kaçı teslim olmuş, diğerleri güneye kaçmıştır[134].

Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İsmail Paşa, 1820'de Funç devletinin başkenti Sinnar üzerine harekete geçmiş, 13 Haziran'da burayı ele geçirmiştir. Mehmed Ali Paşa, damadı Defterdar Mehmed Hüsrev Bey emrinde diğer bir orduyu da Kordofan'a göndermiş, 20 Nisan 1821'de Kordofan, daha sonra El-Ubeyd alınarak Sudan'ın fethi tamamlanmıştır. İbrahim Paşa, Sudan'ı teşkilatlandırmayı bitirmeden hastalandığı için geri dönmüş, yerine İsmail Paşa kalmıştır. Ele geçirilen yeni topraklarda vergi tarhı ve bunun tatbik şekli bazı anlaşmazlıklar doğurmuş[135], bunun sonucunda Sudanlılar isyan etmişlerdir. İsmail Paşa'nın gayretlerine rağmen isyan bastırılamamış ve bu arada İsmail Paşa da 1822'de Şendi'de öldürülmüştür. Bunun üzerine Kordofan'dan Sinnar'a gelen Hüsrev Bey durumu tekrar kontrol altına almıştır. Defterdar Mehmed Hüsrev Bey'den sonra 1824 Şubat'ında onun yerine geçen Osman Bey genellikle askeri tedbirler almıştır. Emrinde Sudan'dan toplanmış esirlerin yetiştirilmesinden meydana

134 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 142.

135 Sudan'da vergilerin peşin olarak değil, erkek esirlerle ödenmesi usulu vardı. Mehmet Ali Paşa ordusu için daimi bir şekilde esir talep ediyordu. Bu da Mavi ve Beyaz Nil nehirlerinin ve Nuba dağlarının yukarılarında yaşayan pagan aşiretlere akınlar yapılarak elde edilebilirdi. Bu durum onun hakimiyetini kabul etmiş küçük emirlerin esir ticareti hususunda menfeatlerine aykırı idi. Bunun sonucunda Sudanlılar isyan etmişlerdir.

gelen ve "Cihâdiye" denen 5 piyade taburu bulunan Osman Bey, ayrıca bugünkü Hartum'un bulunduğu yerin stratejik önemini takdir ederek buraya bir kale inşa suretiyle garnizon teşkil etmiştir. Ayrıca büyüklüklerine göre sayıları 15-30 arasında değişen köyleri kontrol etmekiçin başlarına birer kaymakam tayin etmiş; her kaymakamlıkta vergi toplamak, asayişi temin etmek için 10 Arap süvari, 14 piyade askeri bulundurmuştur. 10 kaymakamlık birleştirilip başına bir maiyetle "Kâşif" tayin edilmiştir[136].

Mehmed Ali Paşa, Hicaz'da Vehhabi meselesini hallettikten sonra Darfur tarafına yönelmiş, Doğu Sudan'da Mavi Nil ile Take arasındaki araziyi elde etmek istemiştir. 1827 yazında, al-Rusayris'den yukarı, Mavi Nil'de Dinka ülkesine yaptığı sefer başarısız olmuş, daha sonra görevlendirilen Hurşid Paşa Habeşistan topraklarında fetih hareketlerine giriştiyse de İngilizlerin müdahalesi üzerine geri dönmüştür.

Hurşid Paşa'nın Sudan genel valiliği zamanında (1826-1838) ise "Müdür" ünvanı ihdas edilmiştir. Bu bakımdan Sudan da Mısır gibi müdürlüklere, müdürlükler de kâşifliklere ayrılmıştır. 1835'te ise, mülkî ve askerî baş olarak "hükümdar" lakabı kullanılmaya başlanmış, genel vali de "Hükümdar-ı Umum al-Sudan" olarak tefsir edilmiştir[137]. 1838'de Ahmed Paşa Hurşid'in yerine geçmiş, 1840'ta da Habeş topraklarına yakın olan Take'yi (Taha) ele geçirmişti.

Sudan vilayeti Nubya, Sinnar, Darfur, Kordofan ve Bahre'l-gazel memleketlerinden teşekkül etmekte idi. Bunlardan Kordofan ve Darfur eskiden beri Osmanlı topraklarından sayılmıştır. Bu topraklar, 1841 tarihli fermanla Mehmet Ali Paşa'ya "bilâ veraset" tevcih edilmiştir.

Mısır'ın Kızıldeniz'e doğru Sudan'da genişlemesi Sevvakin, Massava gibi eski Osmanlı limanlarına yeni bir önem kazandırmıştır. Buraları Cidde ile birlikte bir idari ünite olarak tevcih edilerek bir beylerbeyinin idaresine verilmekteydi. Ahmed Paşa'nın Sevvakin vergisinin Sudan hazinesine verilmesi için yaptığı teklif Osmanlı Devleti ve eyalet valisi tarafından reddedilmiştir (1843). Bu istek Ahmed Paşa'nın istiklal peşinde olduğuna işaret sayılmış, ölümünden sonra ona halef olacak kişilerin de bağımsızlık düşüncelerine saplanmaması için, Sudan'ın idaresi adem-i merkeziyet esasına göre ayarlanmıştır. Buraya gelen valinin "hükümdar" olarak Kahire'den tayini kaldırılmış, her eyaletin Paşa ünvanını haiz ve Kahire'den gönderilen bir idareci tarafından bağımsızlıkla idare edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Mehmed Ali Paşa, bir kaç ay sonra fikrini değiştirip eski idare şeklini tatbik ettirmiş, onun idaresi de 1845'e kadar sürmüştür. 1846 da Sultan Abdülmecid, adı geçen limanları salyâne (yıllık) olarak Mehmed Ali Paşa'ya vermiştir.

Mehmed Ali Paşa, 1849'da vefat ettiğinde Mısır'ın nüfuzu Nil'in yukarı kısmında Faşoda'ya ve Beja memleketine, Kassala'ya, Habeşistan hududunda Take'ya kadar yayılmıştı. Onun vefatı üzerine Sevvakin ve Massava Hicaz valisinin mutlak kontrolüne verildi[138].

---

136 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 143.

137 Sudanlılar tabi oldukları idareci kadroların Türk asıllı ve resmî dilin de Türkçe olmasından dolayı "el-Türkiye" rejimi olarak adlandırılıyordu. Bu terim ileride Sudan menşeli olmayan idareci ve askerî ileri gelenleri ihtiva eden bir anlam kazanmıştır. Bu bakımdan kelimeler esas anlamlarını kaybettikleri gibi etnik bir anlam da ifade etmemiştir. Bkz. Orhonlu, *a.g.e.*, s. 144.

138 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 145-147.

Mısır'da Hidiv İsmail Paşa'nın devri (1862-1881) yeni bir yayılma hareketini ifade ediyordu. Vaktiyle Mehmed Ali Paşa tarafından Mısır idaresine verilen Massava ve Sevvakin, Mehmed Ali Paşa'dan sonra hidiv olan Abbas ve Said Paşalar zamanında terk edildiğinden bu iskeleler önceden olduğu gibi Cidde eyaleti idaresine iade edilmiştir. İsmail Paşa'nın talebi üzerine 14 Mayıs 1865'de Sadâret'ten Mısır vilayetine gönderilen bir tahrirat ile "Habeş eyaleti mülhakatından Massava, Sevvakin, Kordofan ve Sinnar eyaletleri gibi bilâ-irs ve yalnız üç sene müddetle ve senevi yedişer bin beşer yüz akçe bedel ile maktuan Mısır idaresine bırakıldıkları" tebliğ edilmiştir. Bununla zikredilen buraların Mısır Hidivliği topraklarına dahil yerlerden olmayıp, doğrudan doğruya devlet hazinesinden olduğunu teyiden Mısır vergisinden ayrı olarak mahalli varidat karşılığı olmak üzere yılda 1500 kese akçenin hidivlik tarafından İstanbul'a gönderilmesi şart kılınmıştır. Mayıs 1866 tarihli ferman bu geçici ihaleyi daimi bir şekle getirmiştir[139]. "Ahkamı müstemirren cari olmak" şartıyla alınan 8 Haziran 1873 tarihli ferman bir öncekini teyit etmektedir[140].

İsmail Paşa hidivlikten ayrıldığında idari merkez Hartum olmak üzere Sudan eyaleti 16 sancaktan veya müdüriyetten oluşuyordu[141].

B–İNGİLTERE'NİN SUDAN'A YERLEŞMESİ

1869 yılında Süveyş kanalının açılması siyasî şartları değiştirdi. Bu kanalın açılması ile İngilizler Kızıldeniz ve Aden körfezinin rakip bir devlet eline geçmesini istemediğinden bölgeye Mısır'ın yayılıp yerleşmesine göz yumdu. Bu suretle bu yerleri ilerde ele geçirmek için Mısır bir sıçrama tahtası olarak kullanıldı[142].

1875 yılına gelindiğinde İngiltere Hükümeti yavaş yavaş Mısır'a el koymağa başladı. Mısır'a ait kanal hisse senetlerini satın aldıktan sonra Mısır meselesine müdahale etmek için önemli bir sebep de elde etti. Aynı zamanda bu ülkenin Sudan'la irtibatını keserek, Sudan'ı tamamen kendi kontrolüne almak için teşebbüslere girişti. Buna mukabil Osmanlı Devleti, Sudan kıtasının Mısır Hidivliği'nden ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin idaresine alınmasını düşünmüştü. Bu durumda Sevvakin ve Massava zahmetsizce elde tutulabilecekti[143].

İsmail Paşa Kızıldeniz sahilinde Mısır hakimiyetini tamamen sağlamış ve Harar eyaletini zaptetmiştir (1874). Yine Re'sü'l-Hafun'a kadar Aden körfezinin güney sahilini Mısır idaresine almış, hatta bu konuda 7 Eylül 1877 tarihinde İngiltere'ye bir mukavelename tasdik ettirmiştir[144].

---

139 *Mısır Meselesi*, [Haz. Hariciye Nezareti] İstanbul 1334, s. 35-36.

140 3. maddesi- Hidiviyet-i Mısriyye ve mülhakatı ve idaresinde bulunan cihat-ı malumesi ile muahharan ilave edilen Sevvakin ve Massava kaymakamlıkları ve mülhakatının bundan böyle dahil-i daire-i veraset olmaları. Bkz. *Mısır Meselesi*, s. 45.

141 *Mısır Meselesi,* s. 54.

142 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 149.

143 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 152-153.

144 Ancak İngiltere Mısır hükümeti'nin tabiiyet durumunu göz önüne alarak mukavelenin "Memalik-i Osmaniyye'nin ecza-yı mütemmimesinden olan hıtta-i Mısrıyyenin havi olduğu sair bil-cümle arazi misillü irade-i seniyye ile ilhak

İsmail Paşa'nın Mısır'ın Sudan'daki sınırlarını genişletmesi sonucu kurduğu idareye bağlı memurların halka yaptığı zulümler, kabile reislerinin başlıca geçim kaynağı olan esir ticaretinin yasaklanması, idarede Hıristiyan ve ecnebi memurlar bulunması, güvenlik ve asayişi sağlayacak yeterli sayıda askeri kuvvetin bulunmayışı gibi sebeplerle 1881 yılında Sudan'da büyük bir isyan çıkmıştır.

Mehdî Muhammed Ahmed b. Abdullah tarafından yönetilen bu dinî hareket içtimaî ve siyasî kimliğe bürünerek etrafa yayılmaya başlamış ve isyan Doğu Sudan'a sıçramıştır[145].

Etrafına epeyce taraftar toplayan Muhammed Ahmed Kordofan cihetlerinde Yusuf Ziya Paşa maiyyetindeki Mısır kuvvetlerini mağlup etmiş, El-Ubeyd'i kendisine üs olarak seçmiştir. Ertesi yıl Abdülkadir Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri Mehdiyi bir süre durdurmuş, nihayet 1883 başlarında Süleyman Niyazi Paşa kumandasında yapılan saldırılar başlangıçta başarılı olduysa da sonuçta yenilgiyle neticelenmiştir.

Bu başarıdan sonra Mehdî hareketi bütün Sudan'a yayılmış, doğuda Mehdî avanesinden Osman Dikna, Doğu Sudan'ı Mehdi namına zabta teşebbüs ederek "Kassala"yı muhasara etmiştir. Yalnız Hartum ve civarı Mısır idaresinde kalmış onun da merkezle bağlantısı tehlikeye düşmüştür.

Sudan'da durumun gittikçe kötüleştiğini gören İngiltere bir süre sonra Sudan'ın boşaltılmasına karar vermiştir. Bu teklife cevap olarak, Hidiv tarafından Mısır vergisinden Sudan'a ait kısım düşülmek şartıyla söz konusu bölgenin Bâbıâlî tarafından idare altına alınması ileri sürülmüş, başlangıçta İngilizler bu teklife karşı çıkmamıştır. Ancak Osmanlı askerlerinin Mısır'a uğramamasını ve "Sevvakin"in hareket merkezi olarak kullanılmasını şart koşmuştur. İngiltere, bununla beraber tahliye konusundaki baskılarını artırarak Sudan'da bulunan Mısır askerinin Vadi-i Halfa'ya çekilmesini istemiştir. Şerif Paşa'nın başkanlığında bulunan nazırlar heyeti Sudan'ın siyasi ve iktisadi olarak Mısır'ın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve esasen

---

olunması lazım gelen sevâhil-i mebhûsenin hiç bir kısmının hidivin veraset tarikiyle taht-ı idaresinde bulunan yerler gibi her ne suretle olursa olsun düvel-i ecnebiyeden hiç birine terk olunmayacağını teminen taraf-ı padişahîden İngiltere kraliçesine bir resmi beyanname itasını müteakib kesb-i katiyyet ve meriyyet etmesini" şart koşmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti Rus savaşıyla uğraştığından antlaşmanın Bâbıâli'ye arz ve tasdiki gecikmiştir. 27 Ekim 1878'de İngiltere bir nota ile mukavelenamenin suretini Bâbıâli'ye tebliğ etmiştir. Bu arada İngiltere'nin amacının Aden müstemlekesine karşı sahilin mazbut ve İngiltere ticaretine müsait bir dost hükümetin elinde bulunması ve esir ticaretinin ortadan kaldırılmasının temini olduğu vurgulanır. Meselenin evveliyatından habersiz bulunan Bâbıâli önce tereddütte kalırsa da bölgede İtalyan tasallutuna karşı bu mukavelenin Osmanlı Devleti'nin menfaatine olduğuna karar verir. Ancak söz konusu toprakların Mısır'a bırakılmamış olması durumu güçleştirir. Bu arada İsmail Paşa azledilir, nihayet 30 Temmuz 1879 da yeni hidive bir telgraf gönderilerek Zeyla hududundan Re'sû'l-hafun'a kadar sahilde güvenliğin sağlanması için buraya dirayetli bir memur ve münasip miktarda asker gönderilerek Re'sû'l-hafun'a Osmanlı Sancağı dikilmesi ve bir fener inşası istenir. Hidiv 13 Eylül 1879 tarihli cevabında emredilen hususların bir kaç sene evvel yapıldığını, Re'sû'l-hafun'da Osmanlı sancağı muhafazasının ora şeyhine taahhüt ettirildiğini, fenerin de yaptırılacağını bildirir. Ancak mukavelename yine tasdik olunmadan kalır. Daha sonra İngilizler Zeyla'yı işgal ettiklerinde Bâbıâli'nin protestolarına cevaben söz konusu mukavelenin tasdik edilmediğinden bahisle özürlerini bildirirler. Bununla beraber bölge eskiden beri Osmanlı Devleti'nin idaresinde sayıldığından ve sonradan Mısır hidivliği tarafından yine devlet namına kontrol altına alındığına nazaran Osmanlı hakimiyetinin mevcudiyeti yabancı devletlerin onayına muhtac olamayacağından İngiltere tarafından söylenen bahane hukuken geçersiz olduğu gibi hatta 1882 tarihinde İngiltere Hükümeti'nin emriyle Mısır mülhakatının hududu hakkında tahkikat icra eden kaymakamın mezkur sahilleri Mısır mülhakatından görmesi de buna delildir. Bkz. *Mısır Meselesi*, s. 55-56, 86, 93.

145 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 153.

saltanat merkezinin izni alınmaksızın böyle bir karar alınmasının mümkün olamayacağını belirterek itiraz etmişlerse de İngiltere'nin baskısıyla istifaya mecbur kalmışlardır. Bu hususta Bâbıâlî tarafından gerek İngiltere ve gerek diğer büyük devletler nezdinde gerçekleştirilen teşebbüsleri neticesiz kalmıştır.

19 Nisan 1884 tarihiyle Arifi Paşa tarafından İngiltere büyükelçisi Musurus Paşa'ya gönderilen bir telgrafta; İngiltere tarafından Mısır tahliye edildiği takdirde Osmanlı Devleti'nin Sudan isyanını asker sevkine gerek kalmaksızın bir komiser gönderip ve uygun tedbirler alarak yatıştırabileceği ve "memleketin önemli parçalarından olan bu bölgenin terkine Osmanlı Devleti'nin hiç bir suretle muvafakat edemeyeceği beyan ediliyor" ve telgraf suretinin Lord Granvil'e verilmesi emrediliyordu.

Sudan'ın tahliyesine dair Osmanlı Devleti'nin protestosuna cevap olarak İngiltere, İstanbul sefareti vasıtasıyla Kızıldeniz ve Aden körfezi sahillerindeki limanların işgali ve muhafazalarının teminini Bâbıâlî'ye teklif etmişse de II. Abdülhamid'in asker sevkinden çekinmesinden dolayı bu fırsattan istifade edilememiştir[146].

İngiltere'nin emriyle Hidiv tarafından Gordon Paşa (Charles George Gordon), Sudan'da bulunan yirmi bin kadar Mısır askeri ile Hartum'un tahliyesine memur edilerek fevkalade yetkilerle "Sudan Genel Valisi" tayin olunmuştur. Hidiv tarafından –nazırlar heyetinin de dahi tasdikinde olarak– verilen emirnamede "mesafenin uzaklığından mütevellid bazı müşkilat hükümet aleyhine kıyam zuhuruna sebebiyet vermiş ve bu harekat-ı isyaniyye azim kan ve nukud zıyaını istilzam eylemiş olduğu cihetle Sudan'da mine'l-kadim hükümran olan ailelerin istiklallerini iadeye karar verildiğinden" bahsederek o bölgede münasip ve mümkün görülecek bir hükümet kurulması görevi Gordon Paşa'ya verilmiştir (27 Ocak 1884).

Gordon Paşa, Hartum'a vardığında (1884) Mısır idaresini ilga ederek hükümet kayıtlarını yaktırmış, hapishaneleri tahliye etmiş, mahalli ahalinin hoşuna gidecek basit bir şekilde adalet icra etmeye çalışmıştır. Esir ticaretine tekrar izin vermiş ve Mehdi Muhammed Ahmed'e biraz para ile Kordofan Emareti'ne tayin olunduğuna dair bir nevi berat göndermişse de Mehdi cevaben parayı ve beratı reddetmiştir.

Gordon Paşa, Sudan halkının Mehdi etrafında bu kadar fazla toplanabileceğine ve kendi emrindeki Sudan asıllı askerlerin karşı tarafa geçeceğine inanmıyordu. Bizzat savaşa katılan Gordon Paşa'nın emrinde 7-8.000 civarında iki alay düzenli askerle başı bozuklar bulunuyordu. Birinci alaydaki askerlerin tamamı ile subayların çoğu Sudan yerlilerindendi ve ilk silah bırakanlar bunlar oldu.

Mehdi isyanının bütün Sudan'ı sararak Hartum'un Mısır ile irtibatını günden güne tehlikeye düşürmesi üzerine Gordon Paşa tahliye emrini mümkün olduğu kadar emin bir surette icra edebilmek için ya Kahire'den bir miktar İngiliz askeri yada "Massava" yolu ile üç bin kadar Türk askeri gönderilmesini istemiş, fakat talebi dikkate alınmamıştır. Mehdi kuvvetlerinin Hartum'un kuzeyinde dahi mevki tutmaları ve imdat kuvvetleri gönderilmeksizin tahli-

146 Bâbıâli'nin ağır davrandığını Mısır meselesini açmak teşebbüsü ile vakit kaybettiğini gören İngiltere, Nisan 1884'te Sevvakin'de askeri kumandayı ele aldığı gibi evvelce (1877) İsmail Paşa ile yaptığı antlaşma ile Aden Körfezi'nin güney sahilinde Osmanlı hakimiyetini kabul etmişken adı geçen antlaşmanın henüz tasdik edilmemiş olmasından istifade ederek "Bulhar" ve "Berbera" gibi Somali limanlarını işgal etmiştir. Bkz. *Mısır Meselesi*, s. 86-93.

yenin imkansızlığının ortaya çıkması üzerine nihayet General Volsley'in kumandasında yirmi bin kişilik bir imdat kuvveti yola çıkarılmıştır (Eylül 1884). Fakat bu askerin yolda karşılaştığı Mehdi kuvvetlerini sürerek Hartum'a varmasından iki gün önce (26 Ocak 1885) Hartum düşmüş, Gordon Paşa da öldürülmüştür. Mehdi Hartum'u aldıktan sonra idare merkezini Omdurman'a kurmuştur. Mehdinin bir yıl sonra ölmesi üzerine yerine halife olarak bıraktığı Abdullah el-Âtişî, Hartum'daki binaları yıktırarak malzemeleriyle Omdurman'a ilk askeri ve idari binaları yaptırmıştır[147].

İngiltere'nin Sudan'ı Mısır hükümetine zorla boşalttırmadaki amacı öncelikle Sudan işlerinden dolayı artan masraflardan kurtulmak, Mısır işlerine Duyûn-ı Umumiye ve tasfiye kanunu vesileleri ile Avrupa'nın müdahalesine meydan vermemekti. İngiltere ayrıca boş kalacak yerlere daha sonra kendisi yerleşmek niyetinde olduğundan o bölgeleri boşalttırmıştır.

C–OSMANLI DEVLETİ'NİN MEHDİ HAREKATINA BAKIŞI

Osmanlı Devleti Sudan'da ortaya çıkan bu hareketin arkasında İngilizlerin olduğunu ve her şeyin İngilizlerin talimatı ile geliştiğini düşünüyordu. Mısır'ın zabtı ve Osmanlı Devleti ile olan irtibatının kesilmesinden sonra diğer Osmanlı vilayetlerine saldırılar olabileceğinden kuşkulanıyordu[148].

Osmanlı Mısır Fevkalâde Komiserliği bu isyanın Sudan Genel Valisi Gordon Paşa tarafından çıkarıldığı kanaatinde idi. Çünkü Sudan'ın zengin doğal kaynakları ve kalabalık bir nüfusu olması ve Hint yolu ile Sevvakin gibi bir çıkış yerinde bulunması İngiltere için çok önemli bir durum arzediyordu. Zira Hadramut'taki Mukella ve Şihr gibi iskeleleri benimseyen İngiltere bu tarafların ticaretini ele geçirmişti; Osmanlı hariciyesi İngilizlerin geçici işgal altında tuttukları Sevvakin'de işgalin daimî olmasından, dolayısıyla Mısır ile Sudan'ın ilişkisinin tamamen kesileceğinden endişe ediyordu. Hatta Mısır Sudan'ın emniyetini temin edemiyorsa doğrudan Osmanlı Devleti'nin bu işi üzerine alması gerektiği düşünülmekteydi. Sudan meselesi çıktığında bu ülkenin denizden ve karadan abluka edilmesiyle bu ülkenin ticareti sekteye uğratılmak isteniyordu. Mısır tarafından abluka çok iyi devam ediyordu. Fakat İngilizler Sevvakin tarafındaki ablukayı yavaş yavaş kaldırarak Sudan ticaretini doğu tarafına meylettirmeye gayret ettirdikten sonra Sevvakin'i ticarete açarak bütün kıta ticaretini oraya sevke çalışıyordu. Keza kaçakçılığın önünü almak için Sevvakin'de bir pazar açarak ve ablukayı oradan kaldırarak Sudanlıları kendi taraflarına celbetmek istemişlerdir[149].

Osmanlı Devleti başlangıçta Mısır Hidivliği'nden Mehdi üzerine gönderilen askerlerin miktarına bakarak, Mehdi'nin kuvvetlerinin çokluğuna dair evvelce öğrenilen bilgilerin asılsız olduğu kanaatine varmıştı. Mehdi hareketinin civardaki vilayetlerde bulunan İslâm ahaliyi de etkileyebileceği ihtimali düşünülmüş, Mehdî'nin civardaki Osmanlı vilayetlerine girmesi halinde tesiratının giderilmesi için bilhassa dikkat edilmesi Dahiliye Nezareti'nden ilgili yerlere bildirilmiş, ayrıca irade-i seniyye gereğince Trablus, Bingazi, Hicaz, Yemen,

147 Hasan Mekkî Muhammed Ahmed, "Hartum", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI, İstanbul 1997, s. 252.
148 *BOA, Y. PRK. BŞK,* 7/14. (Bkz. Belge no: 63).
149 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 153-154.

Suriye valilerine, Kudüs mutasarrıflarına telgrafla gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur. Ayrıca ihtiyaten Kızıldeniz ve Basra körfezinde yeterli miktarda deniz kuvvetinin bulunması kararlaştırılmıştı[150]

1887 yılına gelindiğinde İngilizler Sevvakin'deki garnizonu muhafaza ediyorlardı. Sinnar ve Kassala'daki Mısır garnizonları zor durumdaydılar. Fakat Sudan'ın geri kalan kısmı Massava'ya kadar, Mehdî'nin taraftarlarından Osman Dikna'nın eline geçmişti[151].

Hicaz Valisi Safvet Paşa 30 Ocak 1888'de Mabeyn'e gönderdiği bir yazısında; Osman Dikna'nın İngiliz memurlarıyla gizli olarak haberleşmekte olduğunu ve bu haberleşmenin, İngilizlerin oralarda bir Arap hükümeti teşkil etmek fikir ve maksadında bulunmalarından ileri geldiğini bildiriyor fakat bunu gerçekleşebilecek bir düşünce olarak görmüyordu. Osman Dikna ve ona bağlı olanların Vehhabi mezhebinden, Sudan ahalisinin ise Maliki mezhebinden olduğunu ve bu fikrin gerçekleşmesinin uzak bir ihtimal olduğunu da belirtiyordu[152]. Osman Dikna'nın, Sudan ahalisinden ve alt tabakadan olduğu, o civarda esircilikle uğraşan bir şahıs olarak bilindiği ve kendisinin hiç bir haysiyetinin olmadığı, Mekke ve gerek Medine'de taraftarlarının bulunduğunun sanılmadığı da Hicaz Valisi Safvet Paşa tarafından Mabeyn'e bildirilmiştir[153].

Osmanlı Devleti'nin Sevvakin'de bulunan hafiyesi, İtalyanların Kassala'yı zaptının, onların bölgedeki askerlerinin çokluğundan değil de, Sudanlı bazı kabilelerin açlık korkusuyla Osman Dikna'yı terkederek İtalyanlar tarafına geçmesinden ileri geldiğini bildiriyordu. Osman Dikna burayı tekrar ele geçirmek için büyük kuvvetler hazırlamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti de İtalyanların Kassala'dan yenilgiye uğratılarak çıkarılması için Osman Dikna'ya yardım etmeyi düşünmüş, bunun nasıl olabileceğini sormak ve yanına kıyafet değiştirmiş bazı subaylar göndermek istediğini tebliğ etmek üzere onun nezdine gizli bir elçi göndermek istemiş ve bundan hiç kimsenin haberi olmamasına özel itina göstermiştir. Daha sonra Sevvakin'de hafiyelik vazifesiyle bulunan ve Osman Dikna'yı eskiden beri tanıyan bir şahıs bu görevi üzerine almıştır[154].

D–İNGİLTERE'NİN SUDAN'I TEKRAR ELE GEÇİRMESİ

Bir Sudan ordusu Vadi-i Halfa yakınlarına kadar Mısır'a nüfuz etmiş ve Mehdî'nin zamanından daha geniş bir saha kontrol altına alınmıştı. Mehdi Muhammed Ahmed'in vefatın-

150 *BOA, Y. PRK. BŞK,* 7/14.

151 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 159.

152 *BOA, Y.PRK. UM,* 11/9. (Bkz. Belge no: 71); 1887'de İngiltere ile İtalya arasında Sevvakin'in bir aralık İtalya hakimiyetine geçirilmesini temine yönelen bir anlaşma yapılmıştır. Bunun sebebi İtalya Devleti'nin, Kızıldeniz civarında olan kuvvetini artırmak için yeniden asker sevkine teşebbüs etmesidir. İngilizler, Nil'in kaynakları ve Sudan bölgesinden İtalyanları uzaklaştırarak, Somali ve Massava gibi bölgelere yerleşmeleri için teşvik etmiştir. İtalyanlar 1893'ten sonra güney-batıya doğru genişlemeye başlamışlardır. Bir zamanlar Mısır'a tabi Take Müdüriyeti'nin merkezi olan Kassala'ya kadar inmişlerdir. Fakat İtalyanlar Habeşistan'da yenilgiye uğrayınca Sudan'da ellerinde bulunan önemli noktaları takviye etmek konusunda tedbirler almışlardır. Bkz. Orhonlu, *a.g.e.,* s. 159.

153 *BOA, Y. PRK. UM,* 11/9.

154 *BOA, Y. PRK. UM,* 30/37.

dan sonra yerine geçen Abdullah zamanında Mehdi kuvvetleri gerilemeye başladı. Sudan'ın Mısır yoluyla geri alınmasına karar veren İngilizler 1895 sonu ve 1896 başlarında Mehdî kuvvetlerinin Vadi-i Halfa'nın kuzeyinde bir savaşa başlama teşebbüslerini öğrenerek sefer hazırlıklarına başlamışlardır. Bununla beraber İngiltere hükümeti esas maksadını gizlemiş, hazırlıkların resmen Dongola'nın geri alınması ile Mısır'ın müdafaasının temini ve Kassala'da Osman Dikna tarafından sarılan İtalyan kuvvetlerinin kurtarılması için yapıldığı izlenimini vermiştir. Mısır'da İngiliz Generali Lord Kitchener kumandasında beş bin İngiliz ve on yedi bin Mısır askerinden ibaret olarak hazırlanan kuvvetler 1896'da hareket etmiş, o sene Dongola geri alınmış, bununla beraber 1896 da Nil'in taşmasından dolayı daha ileri gidilememiştir[155].

Ertesi yıl Mayıs'ta tekrar harekata başlanıp bir çok yer geri alınmış, bu sırada çok zor durumda kaldığı anlaşılan Mehdi, Osmanlı Devleti'ne müracaat ederek padişahın hakimiyeti altına girmek istediğini belirtmiş ve İstanbul'a bir elçi göndererek yardım istemiştir.

Emir Süleyman b. İnger adlı bu elçi, "Sudan'ın amiri bulunan Abdullah el-Âtişî tarafından Dersaadet'e gönderildiğini, Sudan'ın Mısır'a mülhak ve tabi olmayıp müstakil bir memleket olduğunu, yine Abdullah el-Âtişî Mehdi Muhammed Ahmed'in halifesi ise de ileride Sudan hidivliğine nasb ve tayin edileceği temin edilirse Mehdi ve halifelik ünvanını bırakarak bütün İslamların tek halifesi olan padişahın hakimiyeti altında, ona tabi bir sadık bende olacağını beyan etmiştir. Ayrıca Somali ve Danakil taraflarından da memur ve elçi gönderildiğini, bu görevi yerine getirememesi durumunda oradaki İslâm ahalinin de üzüleceğini, halbuki talebinin yalnız bir manevi yardımdan ibaret olduğunu, buna dair bir hatt-ı hümayun istediğini, bu yardımın hiç bir taahhüt ve mesuliyet gerektirmeyeceğini, Somali, Danakil ve Sudan İslâm ahalisinin tek maksadının Hıristiyan kavimlerinin ve yabancıların tasallut ve tecavüzünden kurtulmak ve memleketlerini Osmanlı Devleti idaresine katmak olduğunu ileri sürmüştü[156].

Süleyman bin İngeradlı elçinin bu isteğini Osmanlı Devleti tereddütle karşılamıştır. Özellikle Süleyman bin İnger tarafından gösterilen evrakın hattına nazaran Sudan'da yazılmış olmadığından şüphelenilmiş, ayrıca Sudan'ın Müslüman ahalisiyle Osmanlı Devleti arasında gizli görüşmeler cereyan edip etmediğinin anlaşılması maksadıyla İngilizler tarafından gönderilmiş olacağından korkulmuş ve gösterilen mühürlü kağıdın gerçekten de Mehdi tarafından gönderilip gönderilmediğinin araştırılmasına karar verilmiştir. Sonuçta Emir Süleyman b. İnger'e de bu konuda kendisine gerekli cevapların Osmanlı Devleti'nin Mısır Komiseri Muhtar Paşa tarafından verileceği bildirilmiştir[157].

Bu arada İngilizler, 1898 başlarında Mehdi'nin emirlerinden Emir Mahmud'u Şendi'de mağlup ve esir ettikten sonra Mehdi'nin karargahı üzerine ilerlemişler, 1 Eylül 1898'de Omdurman topa tutulmuştur[158].

---

155 Orhonlu, *a.g.e.,* s. 156, 159.

156 *BOA, Y. PRK. EŞA,* 28/43 (Bkz. Belge no: 88).

157 *BOA, Y. PRK. TKM,* 34/12. (Bkz. Belge no: 85).

158 Gordon Paşa'nın intikamını almak üzere Mehdi Muhammed Ahmed'in türbesine gidilip türbedarlar öldürüldükten sonra kabri açtırılıp naaşın kafası kestirilmiştir. İngiliz subayları -yadigar olarak muhafaza etmek üzere- Muhammed Ahmed'in tırnaklarını söktükten sonra cesedi Nil'e atmışlardır. Bkz. *Mısır Meselesi*, s. 151-155.

2 Eylül 1898'de İngiliz Generali Lord Kitchener kumandasındaki İngiliz-Mısır ortak ordusu Hartum önlerine gelmiş ve Kereri'de vuku bulan çarpışmada Halife Abdullah mağlup edilerek öldürülmüş ve Mehdi devleti yıkılmıştır. İngilizler ellerinde yeni makineli tüfeklerle 10000 Sudanlı'yı öldürmüşler ve bu başarıları sayesinde Mısır Hidivliği üzerinde baskı kurarak Sudan'ı birlikte yönetiyorlarmış görünümü altında kendi sömürgeleri haline getirmişlerdir[159].

Daha önceleri İngiltere, Sudan'ın Mısır'dan hukuk bakımından ayrı durumunu kabul edip, Sudan üzerindeki Mısır ve Osmanlı Devleti'nin hak ve hukukunu teslim ediyordu. Sudan işgal edilinceye kadar İngiltere her durumda Sudan üzerindeki Osmanlı Devleti'nin ve Mısır'ın hukukunu müdafaa etmiştir.

Hatta, Sudan hakkında Londra Büyükelçiliğinden Lord Salisbury'ye icrâ olunan teblîgât üzerine Sudan'da Osmanlı Devleti'nin hukuk ve menfaatlerinin korunması hakkında İngiltere hükümetince verilen yeni teminatı bildiren Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen telgraf Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da görüşülmüş ve olumlu karşılanmıştır[160].

Sudan'ın bu suretle büyük bir kısmının geri alınmasını takiben İngiltere ele geçirdiği yerler için yeni bir hukukî statü ihdasına teşebbüs etmiş, 19 Ocak 1899 tarihinde Mısır hükümeti ile imzaladığı bir mukavele ile Sudan'ı İngiliz ve Mısır'ın ortak idaresi altına sokmuştur[161].

Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin hükümranlık haklarına bir darbe idi. Zira Bâbıâlî'ye danışmadan Mısır ile İngiltere, Sudan üzerinde bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmada Sevvakin şehri Sudan vilayeti ile birleştirilip, yalnız İngiltere bayrağının çekilmesi ve kapitülasyon imtiyazları sonucu olan mahkemenin yargı yetkisinin kaldırılarak yerine Mısır mahkemelerinin yargı yetkisinin genelleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu mukaveleye tepkisi Hidiv'in böyle bir mukavele akdine katiyyen salahiyeti olmadığı ve bu mukavelenin hukuken geçersiz olduğu iddiasından öteye gidememiştir. Ayrıca İngiltere'nin devletlerarası taahhütlerine ve gerekse Bâbıâlî'ye mükerreren vukubulan teminatına rağmen yaptığının bir hukuksuzluk olduğu belirtilmiştir[162].

Sonuçta İngiltere Mısır'a tamamen yerleştikten sonra, bu memleketlerdeki Osmanlı siyasî nüfuzunu sistemli bir şekilde çalışarak ortadan kaldırmayı başarmıştır. Onun yerine kendisi Mısır ve Sudan'a yerleşirken İtalya da Eritre ve Somali bölgelerine yerleşti. Bu devletlerin adı geçen ülkelere yerleşmeleri Sudan'da Mehdî Muhammed Ahmed ve Somali'de Muhammed b. Abdullah Hasan'ın liderliklerinde dinî temele dayanan birer direniş hareketini ortaya çıkarmıştır. Esasen Osmanlı Devleti Balkanlarda başka meselelerle meşgul bulunduğundan, gerçek bir fiilî müdahale imkanından mahrumdu. Nitekim Sudan ve Somali'nin işgali üzerine Osmanlı Devleti durumu diplomatik yönden protesto etmekten başka bir şey yapamamıştır. Sonuçta bir zamanlar bölgede hakim bulunmuş olan Osmanlı Türkleri buralarda ya-

159 Hasan Mekkî, *a.g.m.*, s. 253.
160 *BOA, Y.E.E,* 118/25. (Bkz. Belge no: 92).
161 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 160.
162 *BOA, Y. MRZ. d.,* 7780. (Bkz. Belge no: 93), *Mısır Meselesi*, s. 151-155.

şayanların hafızalarında canlı olarak kaldı. Hatta, Bu bölgelerin halkı müstemlekeci devletlerin müdahale ve baskıları karşısında Osmanlı Devleti'ne, kendilerini yabancı boyunduruktan kurtaracak zayıf da olsa bir ümit ışığı olarak bakmışlardır[163].

Hakim olduğu muazzam genişlikteki toprakların her tarafında büyük sıkıntılar yaşayan, gerek iç gerek dış sayısız problemlerle boğuşmak zorunda kalan, imparatorluğun merkezine çok yakın bölgelerde çıkan iç isyanlar ve dış saldırılarla mücadele eden Osmanlı Devleti bu kadar güç durumda kalmasına rağmen merkeze uzak bölgelerdeki toprakları için de elinden gelen gayreti göstermiştir. Ancak netice itibariyle, zaman içinde tedrici olarak uzak bölgelerdeki hakimiyet ve kontrolünü yitirmeğe başlamıştır. Doğal olarak Sudan havalisi de ister istemez terk edilmiş ve XIX. yy.'da sömürgeci İngiltere, İtalya, Fransa gibi devletler bölgedeki kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir..

163 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 161-162.

BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

Sevvakin Sancağı'na tayin edilen Abdülbaki'ye Cidde beyi olanlara verilen tayinatın verilmesi

1

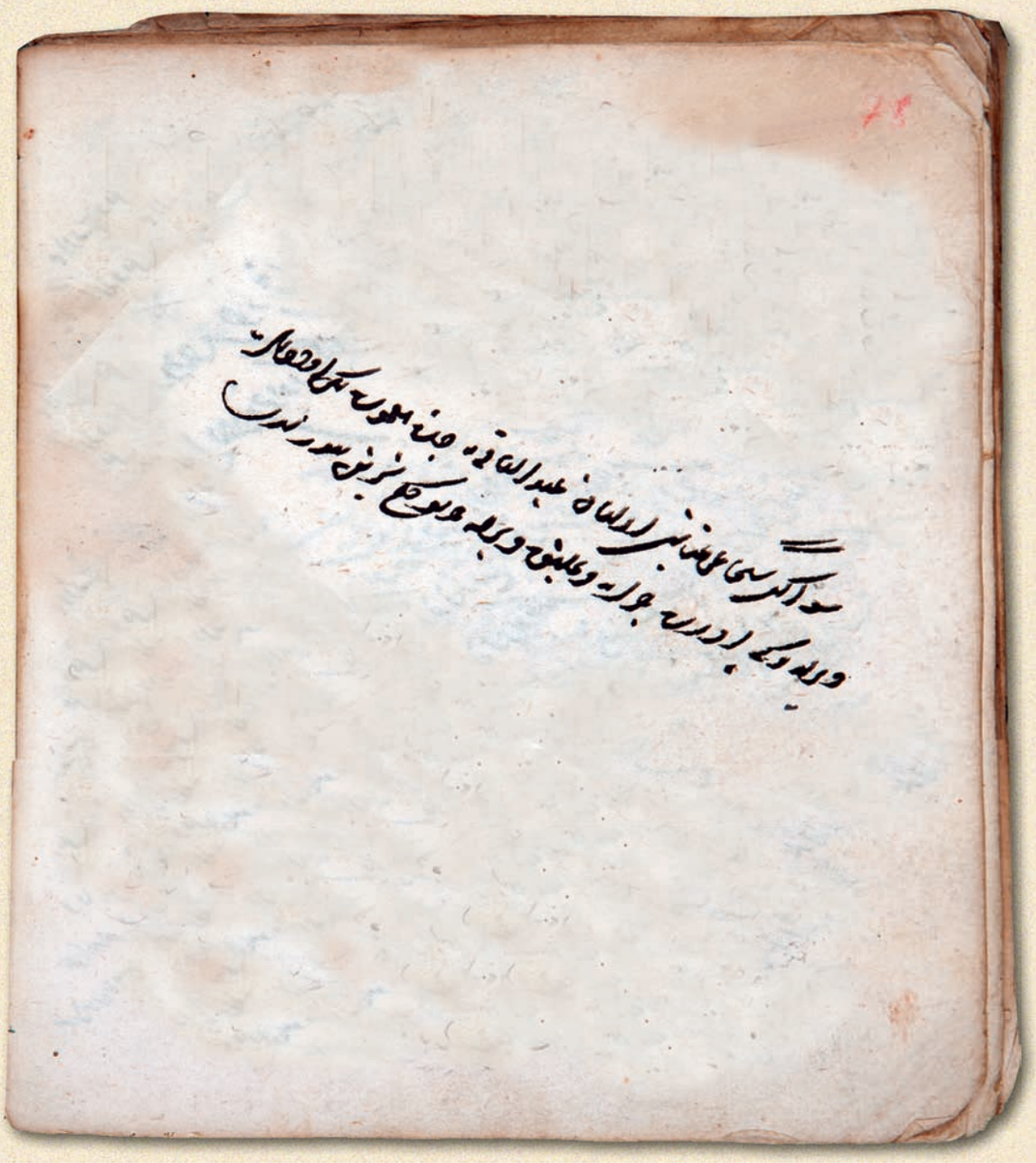

Sevvakin Sancağı inâyet olunan Abdülbaki'ye Cidde-i Ma'mûre beyi olanlara verildiği üzere cerâye ve alîk verile deyu hükm-i şerif buyuruldu.

[Yev]mü's-sebt fî 11 Cemâziyelevvel 961 / [14 Nisan 1554]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 211, s. 78

2

Mısır müteferrikası iken vefat eden Mahmud'un gediğinin Yemen eski Beylerbeyi Özdemir Paşa'nın kapıcılar kethüdası olan Kasım'a verilmesi

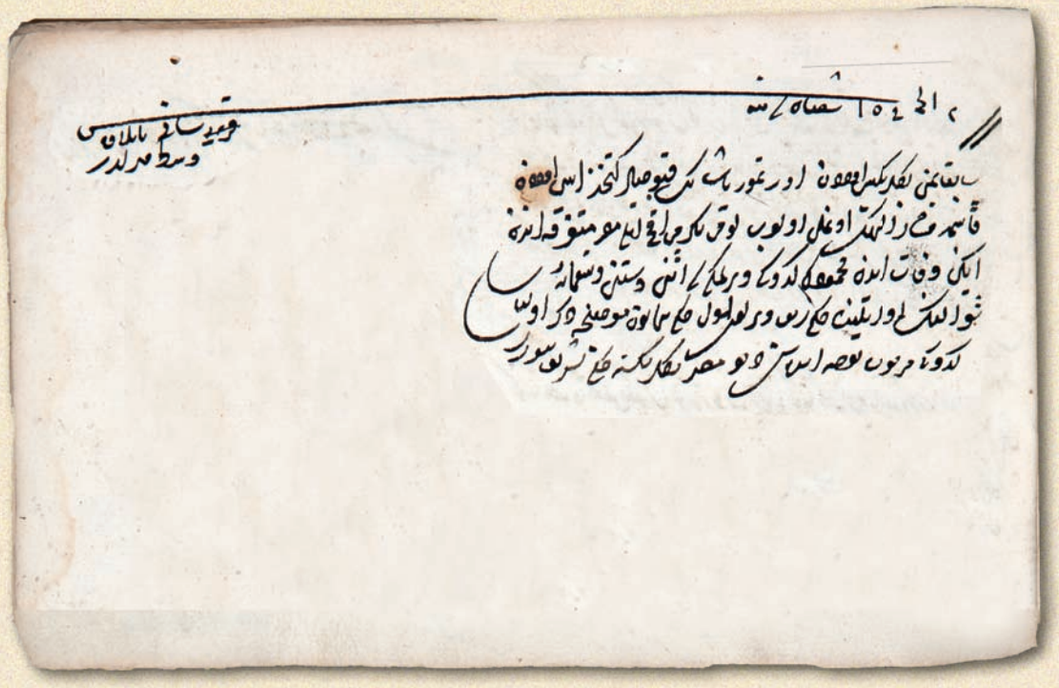

Karye-i Satıyaylak, vasat menzildir.

Sâbıkâ Yemen beylerbeyisi olan Özdemir Paşa'nın kapıcılar kethüdâsı olan Kasım müşârunileyhin oğlu olup yevmî yirmi akçe ile Mısır müteferrikalarından iken vefat eden Mahmud'un gediği verilmek sene isneyn ve sittîn ve tis'a mi'e Şevvali'nin evâilinde hükm-i şerif verilip ol hükm-i hümâyûn mûcebince zikrolunan gediği mezbûra tevcîh edesin deyu Mısır beylerbeyisine hükm-i şerif buyuruldu.

[Yev]mü'l-hamîs fî 15 Şaban sene-i minh [962] / [5 Temmuz 1555]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 213, s. 212

Habeş Valiliği'ne tayin edilen Özdemir Paşa'ya Sevvakin gelirlerinin de verilmesi

3

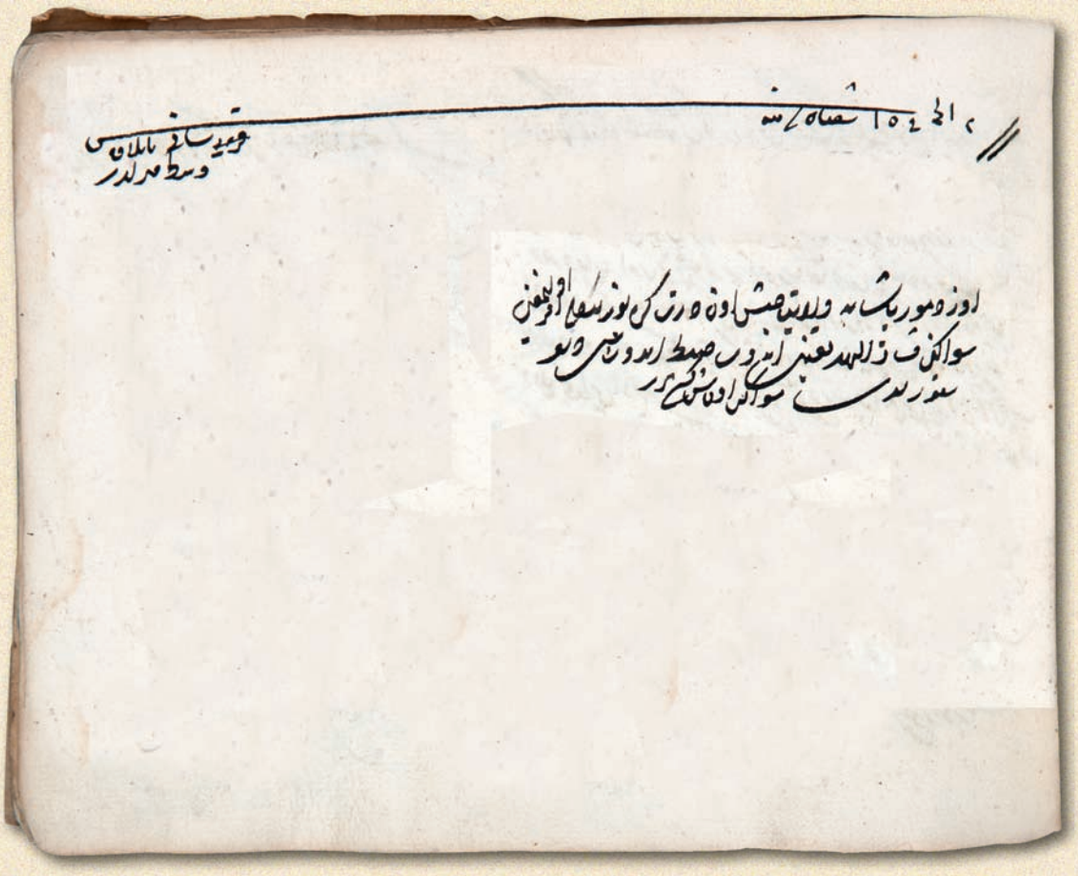

Karye-i Satıyaylak

Özdemir Paşa'ya vilâyet-i Habeş on dört kere yüz binle emrolunmağın Sevvakin'i müşârunileyhe tayin edip zabt etdiresiz deyu buyuruldu. Sevvakin on beş kîsedir.

[Yev]mü'l-hamîs fî 15 Şaban sene-i minh [962] / [5 Temmuz 1555]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 213, s. 212

4

Yemen Vilayeti'ne bağlı olan Dehlek'in gelirinin de
Özdemir Paşa'ya verilmesi

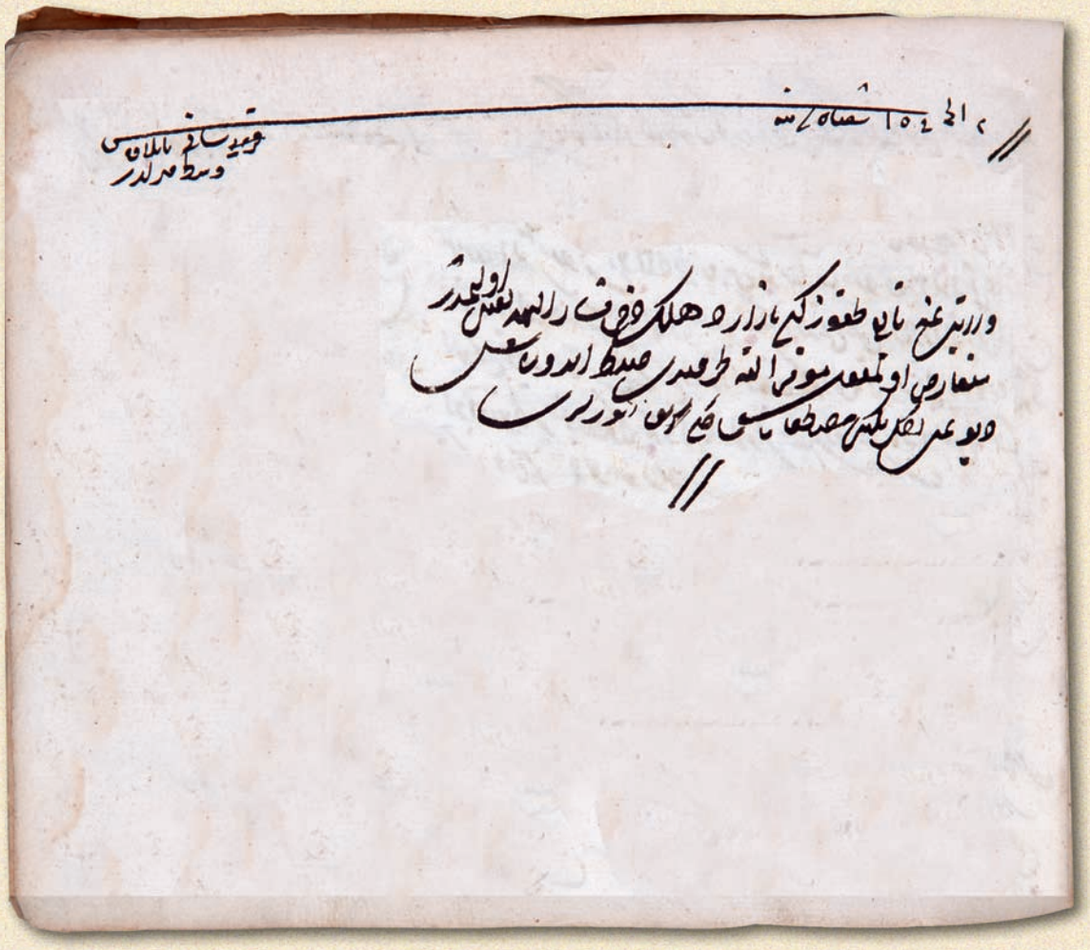

Vilâyet-i Yemen'e tâbi dokuz kîse yazar Dehlek dahi müşârunileyhe tayin olunmuşdur. Müte'ârız olmayıp mûmâileyh tarafından zabt etdiresiz deyu Yemen Beylerbeyisi Mustafa Paşa['ya] hükm-i şerif buyuruldu.

[Yev]mü'l-hamîs fî 15 Şaban sene-i minh [962] / [5 Temmuz 1555]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 213, s. 212

Özdemir Paşa'nın mektubu üzerine, Mısır eski tüfekçiler ağası olup Habeş Vilayeti Mal Müdürlüğü'ne tayin edilen Massava sancak beylerine verilegelen otlak ve tahsisatın verilmesi

5

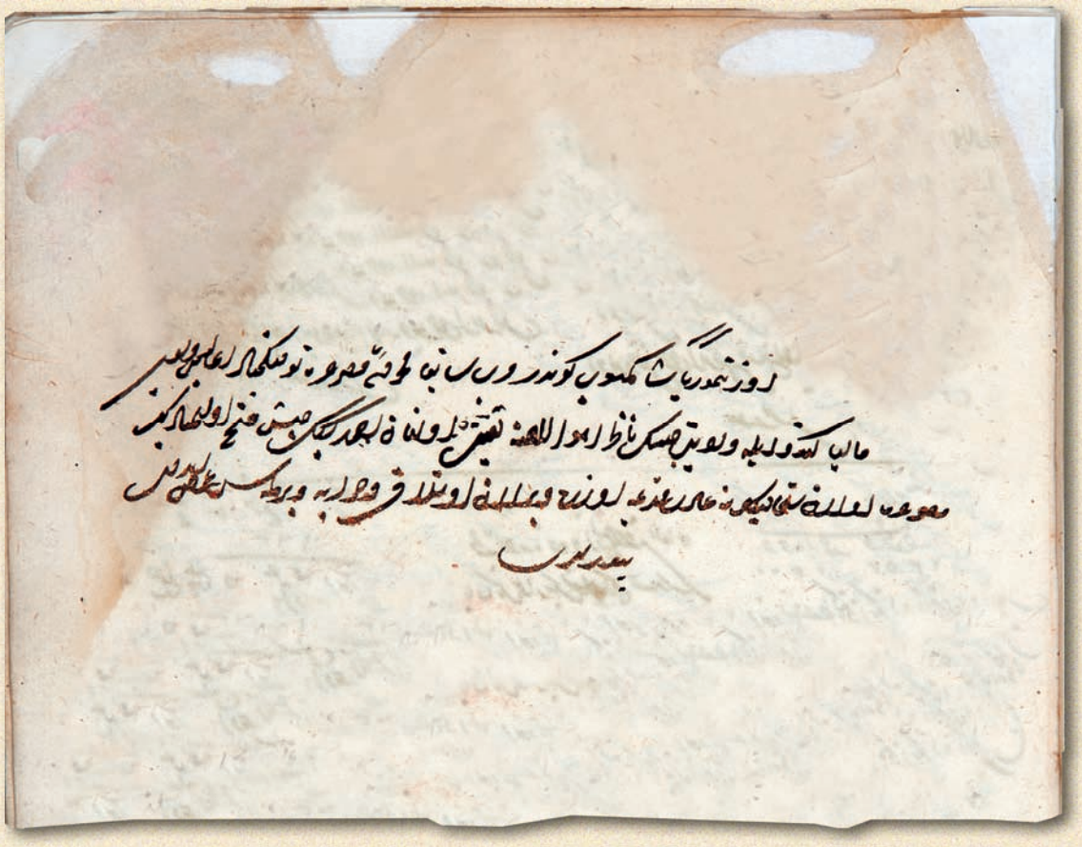

Özdemir Paşa mektub gönderip sâbıkâ mahrûse-i Mısır'da tüfenkçiler ağası olup hâliyâ kendi ile Vilâyet-i Habeş'in nâzır-ı emvâlliğine tayin olunan Ahmed Bey'in Habeş zam olun[ca]ya değin Massava'da olan sancak beylerine âdet-i kadîme üzere verilen otlak ve cerâye verilmesin arz edip buyuruldu.

2 Muharrem sene 963 / [17 Kasım 1555]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 214, s. 13

6

Habeş Beylerbeyi Özdemir Paşa'nın mektubu üzerine, Habeş Kadısı Abdülvehhab'a ihtiyaçları gözetilerek Sevvakin Kazası Kadılığı'nın da ilâve görev olarak verilmesi

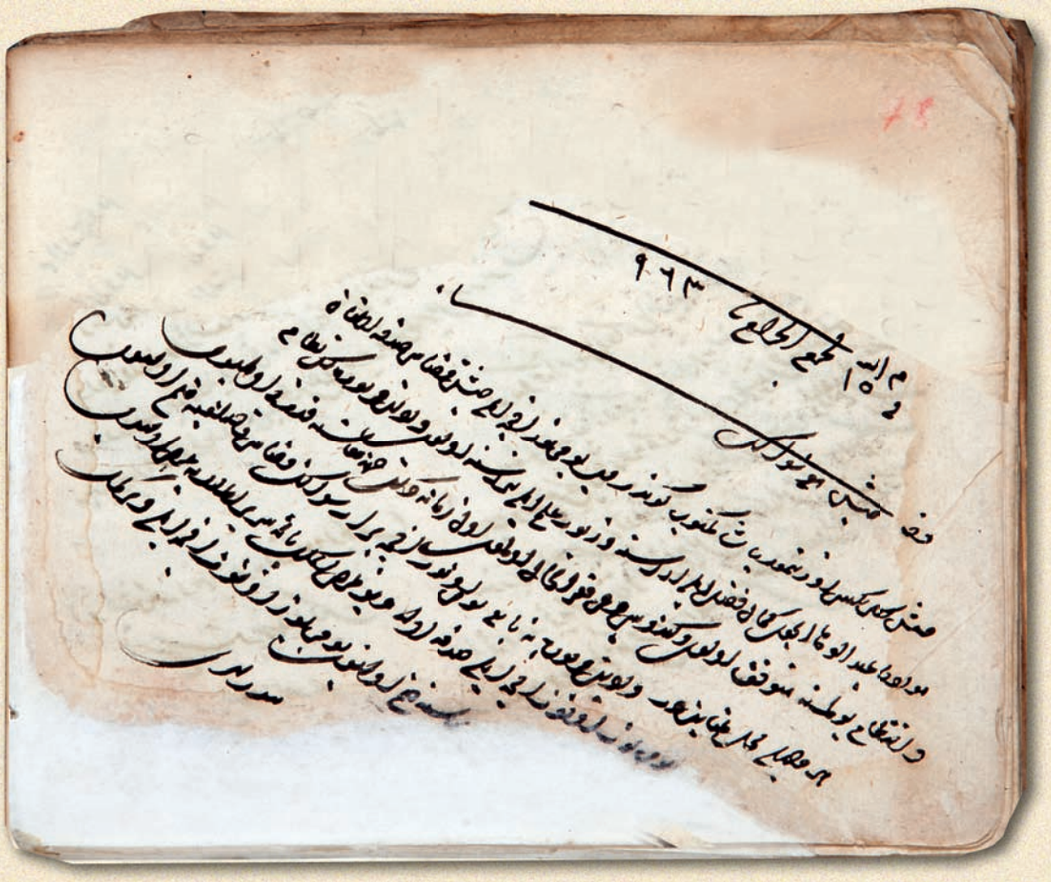

Kaza-i Habeş maa-Sevvakin

Habeş Beylerbeyisi Özdemir Paşa mektub gönderip: "Yevmî yüz akçe ile Habeş kazası sadaka olunan Mevlana Abdülvehha[b] için kemâl-i fazl ile ârâste ve zîver-i ilm ile pîrâste olup vilâyet-i mezbûrenin nizâm ve intizam bulmasına mütevakkıf olup ve kendisi dahi fakrü'l-hâl olmağın ol zamana değin cihet-i maaşına kudreti olmayıp her vechile mahall-i inâyetdir. Vilâyet-i mezbûreye tâbi yevmî otuz akçe yazar Sevvakin Kazası Kâdılığı'na zam olunup yevmî yüz otuz akçe ile sadaka oluna" deyu arz etmeğin pâye-i serîr-i a'lâya arz olundu. [Habeş kaza]sına zam olunup yevmî yüz otuz akçe ile verilmek buyuruldu.

[Yev]mü's-sebt fî 15 Muharremü'l-harâm sene 963 / [30 Kasım 1555]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 214, s. 24

Habeş'te Özdemir Paşa'ya kılavuzluk yapan Hattab'a Mısır'da boşalan bir gönüllü gediğinin verilmesi

7

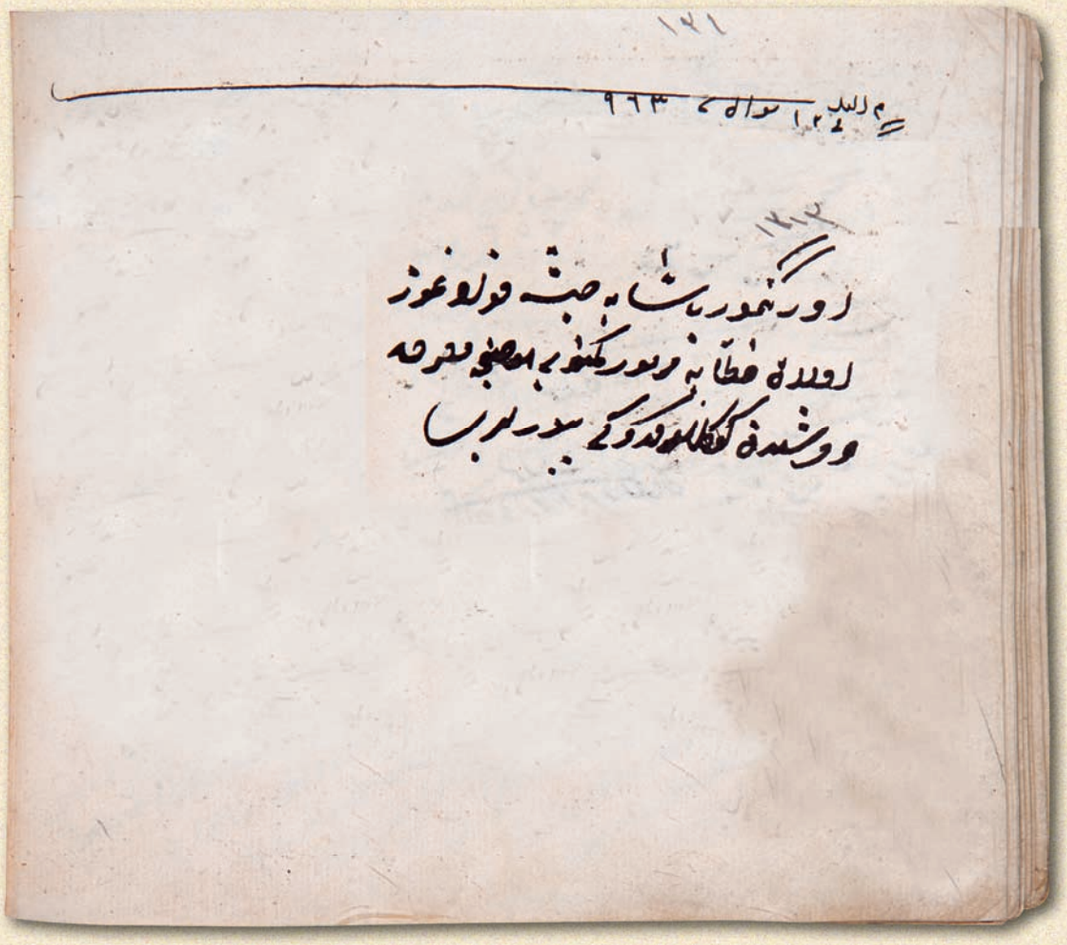

Özdemir Paşa'ya Habeş'e kulağuz olan Hattâb'a mezbûr mektubu mûcebince Mısır'da düşenden gönüllü gediği buyuruldu.

[Yev]mü's-sülâsâ fî 13 Şevval 963 / [20 Ağustos 1556]

Mühimme Defteri, no: 2, hüküm 1313

8

Sevvakin civarındaki Func Arabı denilen asilerin su kaynaklarına el koyup insanları katlettiklerinden dolayı burada inşa edilecek kaleye Mısır çavuşlarından Yakup'un sancakbeyi olarak tayin edilerek bölgenin korunmasının temin edilmesi

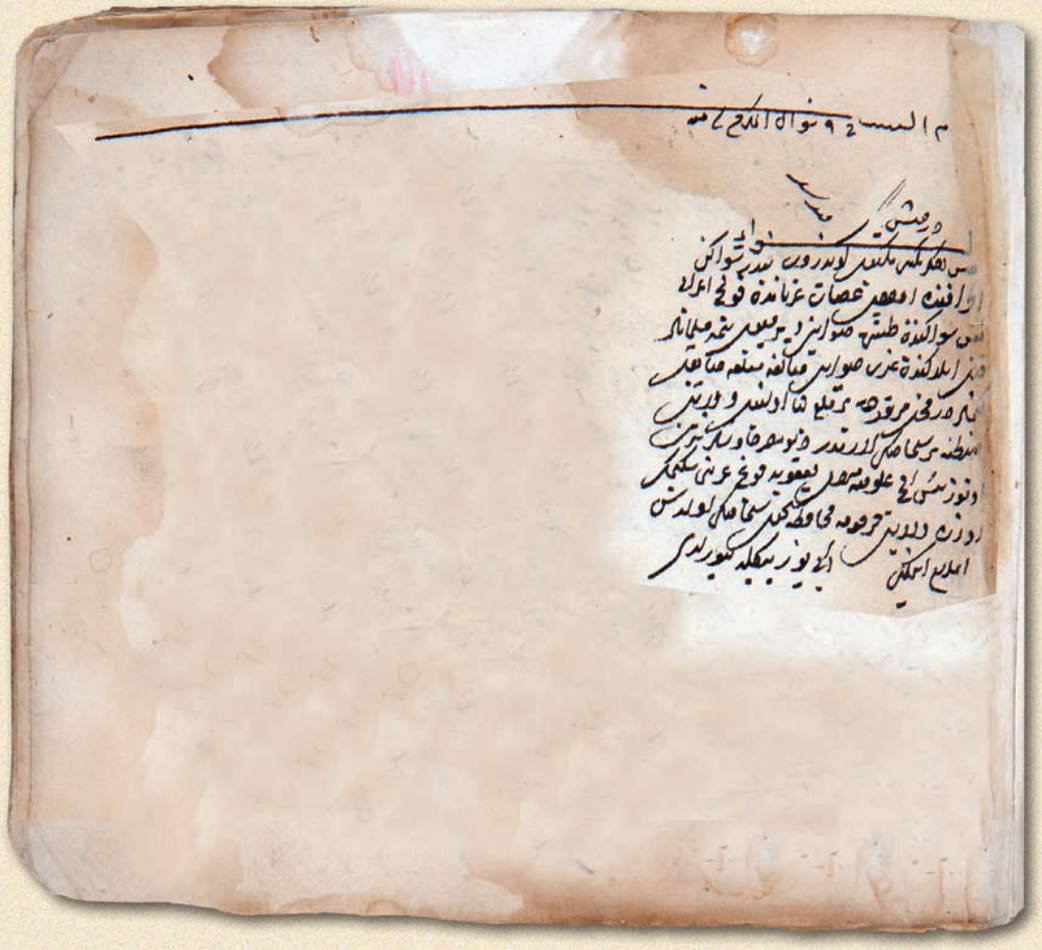

Livâ der-Habeş

Habeş beylerbeyisi mektub gönderip Bender-i Sevvakin etrafında olan usât-ı urbândan Func A'râbı Nefs-i Sevvakin'den taşra suların vermeyip nice Müslümanlar katleylediğinden gayrı suların mübalâğa meblağa satıp gitmişlerdir. Mahall-i mezbûrda bir kale bina olunup vilâyet zabtına bir sancakbeyi lâzımdır deyu Mısır çavuşlarından otuz beş akçe ulûfeye mutasarrıf Yakub'a Func Arabı'nı seğitmek üzere vilâyet-i merkûme muhafazasıyçün sancakbeyi olmasın ilâm etmeğin iki yüz binle buyuruldu.

[Yev]mü's-sebt fî 9 Şevvalü'l-mükerrem sene-i minh [971] / [21 Mayıs 1564]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 218, s. 168

Habeş beylerbeyinin teklifi üzerine Sevvakin'in dışında yapılan kalenin sancakbeyliğine 200.000 akçe dirlikle Mısır çavuşlarından Yakup'un tayini

9

Nişan-ı hümâyûn oldur ki Habeş beylerbeyisi mektub gönderip: "Nefs-i Sevvakin'den taşra su üzerinde bina olunan kaleyi ve ol yerleri hıfz etmek için bir sancakbeyi lâzımdır ve Mısır çavuşlarından yevmî otuz beş akçe ulûfeye mutasarrıf olan râfi‘-i sebeb-i nişan kıdvetü'l-ümerâ'i'l-kirâm Yakub *dâme izzuhû* her vechile mahaldir" deyu zikrolunan mahal sancak tarîkıyla mezbûra verilmesin arz eylediği ecilden hakkında inâyetim zuhura getirip işbu sene 971 Şevvali'nin dokuzuncu gününden kale-i mezbûreyi ve ol yerleri hıfz u hirâset edip Func Arabı'nı seğitmek üzere Habeş Hazînesi'nden iki yüz bin dirlikle müşârunileyh Yakub *dâme izzuhû*ya sancak inâyet eyleyip bu berât-ı saâdet-âyâtı verdim ve buyurdum ki:

Ba‘de'l-yevm vilâyet-i mezkûrede sancakbeyi olup şol ki vezâyif-i hıdemâtdır mûmâileyh Habeş beylerbeyisi münasib gördüğü üzere mü'eddâ kıla ve ol vilâyetin vazî‘i ve refî‘i müşârunileyhi sancakbeyi bilip sözüne mu‘ânedetden ihtirâz eyleyeler ve zikrolunan iki yüz bin dirliğin dahi mûmâileyh vech gördüğü üzere Habeş Hazînesi'nden alıp mutasarrıf ola. Ol bâbda.

[Yev]mü's-sebt fî 17 Şevvâlü'l-mükerrem sene 971 / [29 Mayıs 1564]

Kâmil Kepeci Ahkâm, no: 74, s. 525

10

Habeş Defterdarlığı'nın 150.000 akçe dirlik ile Mısır Nâzır-ı Nüzzârı Hasan'a verilmesi

Nişan-ı hümâyûn hükmü oldur ki

Çün mübdî-i bedî'ü'l-ebdâ' ilh. binâen alâ-zâlik Mısır'da nâzır-ı nuzzâr olan dârende ilh. kıdvetü'l-ümerâ ilh. Hasan *dâme ulüvvü[hû]*nun hakkında mezîd-i inâyetim zuhura getirip işbu sene isnâ ve seb'în ve tis'a mi'e Ramazan-ı mübarekinin yirmi dördüncü gününden Habeş Defterdarlığın yüz elli bin akçe dirlik ile inâyet eyleyip bu berât-ı saâdet-âyâtı verdim ve buyurdum ki:

Ba'de'l-yevm tecdîd olup tasarruf kılıp vilâyet-i mezbûre defterdarlığına emanet ü istikamet ve fart-ı diyanet üzere sâlik ve zâhibi olup defterdarlığına müte'allik umûr-ı cumhûrda bezl-i makdûr ve sa'y-ı mevfûr zuhura getirip ol diyarda olan ümerâ-i kirâm ve küberâ-yı fihâm ve kuzât ü hükkâm ve vülât ü enâm ve mutasarrıfîn-i a'mâl ve mübâşirîn-i emvâl ve umumen mukâta'ât erbâbından ümenâ ve kütebâ ve onda olan Hızâne-i Âmirem kâtiblerinin sağîri ve kebîri emr-i mezkûrda müşârunileyhi mu'temedün-aleyh ve mevsûkun-bih bilip cüz'î ve küllî malıma müte'allik umûrda emîrü'l-ümerâi'l- kirâm Habeş beylerbeyisi vech ü münasib gördüğü üzere bî-kusur mü'eddâ kıla ve tayin olunan yüz elli bin akçe ber-vech-i nakd dirliğini Habeş Hazînesi'nden alıp mutasarrıf ola. Ol bâbda ilh.

[Yev]mü'l-erbi'â fî 9 Şevval sene 972 / [10 Mayıs 1565]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 74, s. 563

Habeş ve civarında çekilen geçim sıkıntısının giderilmesi için Mısır ve Yemen hazinelerinden yüz ellişer bin akçenin Habeş beylerbeyine verilmesi

11

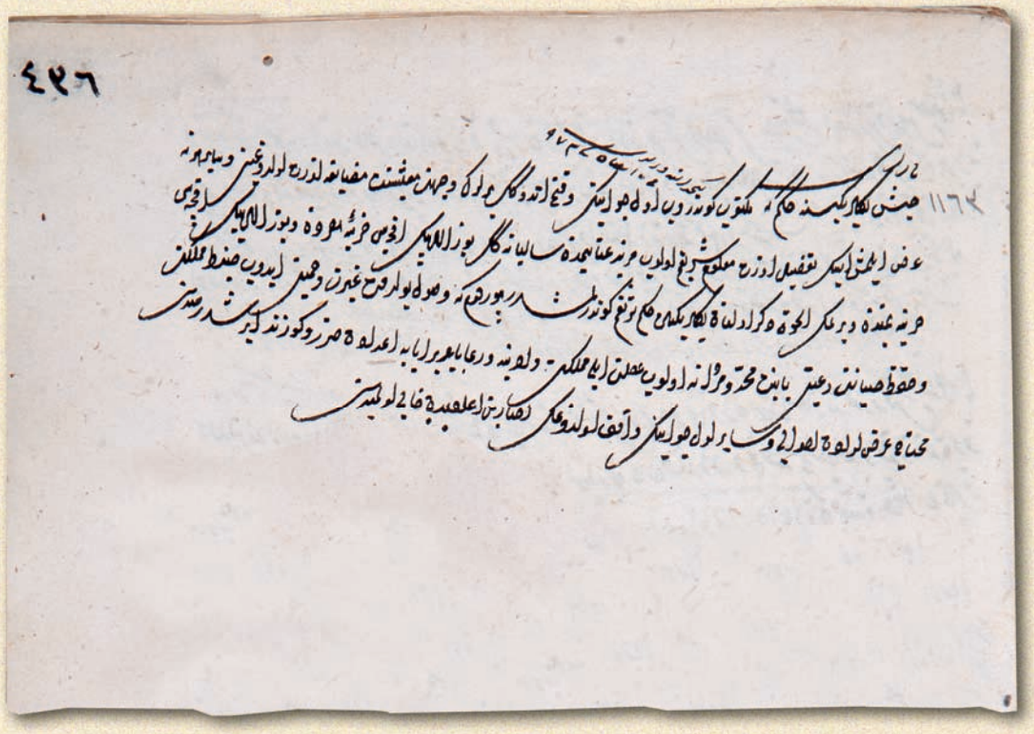

Yazıldı.

Kethüdâsına verildi.

Habeş beylerbeyisine hüküm ki

Mektub gönderip ol cevânibin ve fethetdiğin yerlerin ve cihet-i maîşetde müzâyaka üzere olduğun ve sair her ne arz eylemiş isen tafsili üzere malum-ı şerifim olup mezîd-i inâyetimden sâliyânenin yüz elli bin akçesi Hazine-i Mısır'dan ve yüz elli bin akçesi Hazine-i Yemen'den verilmek için zikrolunan beylerbeyilere hükm-i şerifim gönderilmişdir. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda gayret ü hamiyyet edip zabt-ı memleket ve hıfz [u] siyânet-i ra'iyyet bâbında mücidd ü merdâne olup gaflet ile memleket [ü] vilâyete ve reâyâ vü berâyâya a'dâdan zarar u gezend erişdirmeyesin. Muhtac-ı arz olan ahvâli ve sair ol cevânibin vâkıf olduğun ahbârını ilâmdan hâlî olmayasın.

Fî 10 Şaban sene 973 / [2 Mart 1566]

Mühimme Defteri, no: 5, hüküm 1163

12

Habeş Beylerbeyiliği'ne tayin edilen Hüseyin'e Mısır çavuşlardan üçünün eşlik etmesi

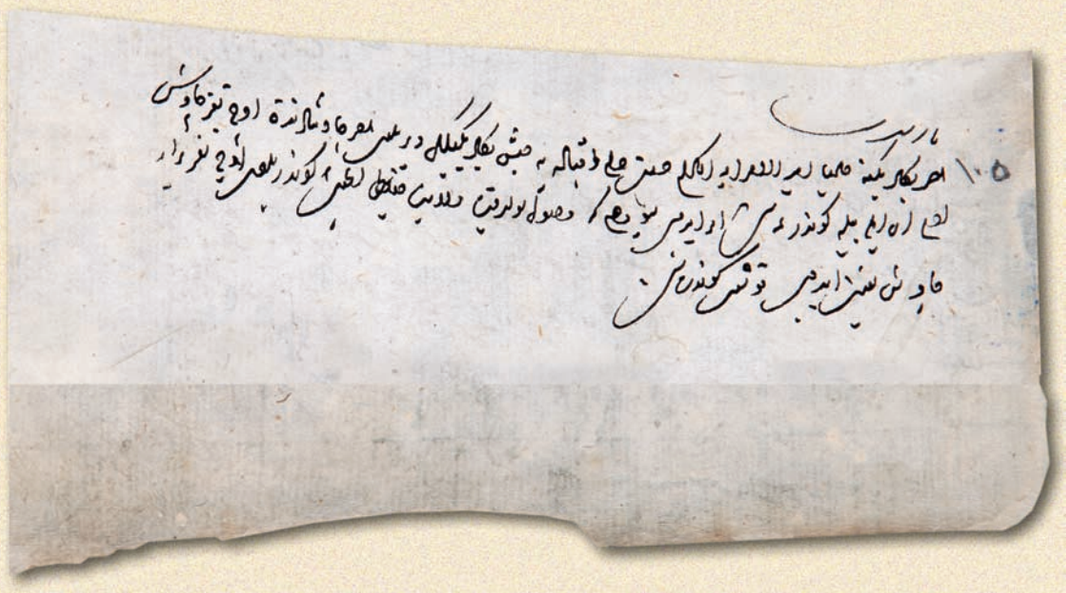

Yazıldı.

Mısır beylerbeyisine:

Hâliyâ emîrü'l-ümerâ'i'l-kirâm Hüseyin *dâme ikbâlühû*ya Habeş Beylerbeyiliği verilip Mısır çavuşlarından üç nefer çavuş âdemleri ile bile gönderilmesin emredip buyurdum ki:

Vusûl buldukda vilâyet zabtı için gönderilip üç nefer yarar çavuş tayin edip koşup gönderesin.

16 Safer sene 975 / [22 Ağustos 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 105

İstanbul'a gelecek olan Habeş Beylerbeyi Osman'a yanında ulufeli kimse getirmemesi

13

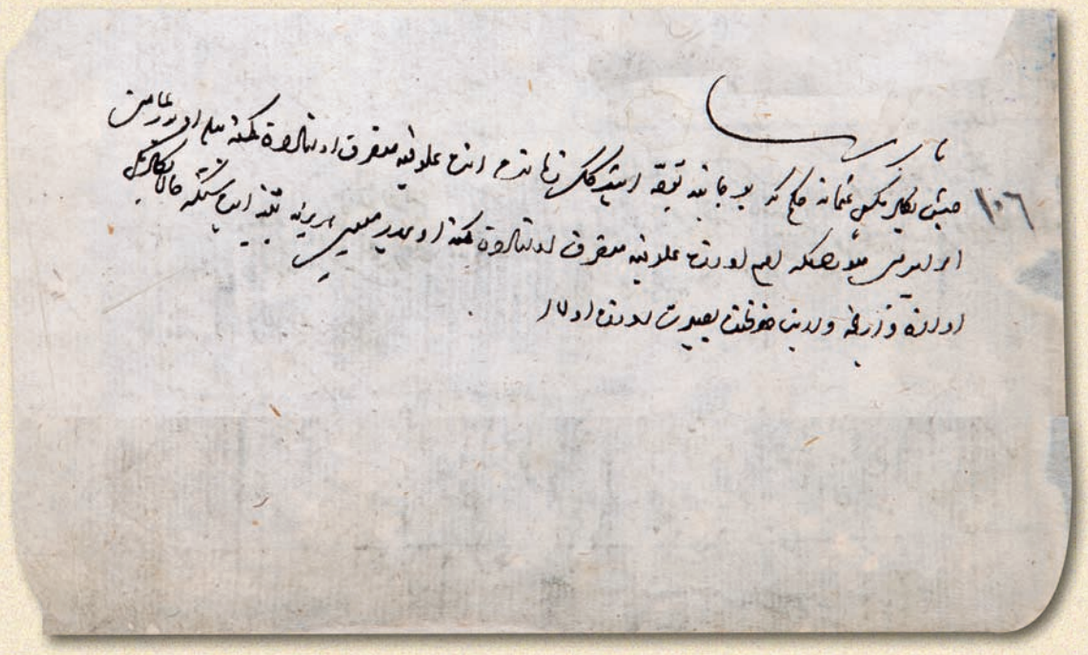

Yazıldı.

Habeş Beylerbeyisi Osman'a hüküm ki

Bu cânibe teveccüh etdiğin zamanda ânda ulûfeye mutasarrıf olanlardan kimesne bile uydurulmamasın emredip buyurdum ki:

Emrim üzere ulûfeye mutasarrıf olanlardan kimse uydurmayıp her birine tenbih edesin ki hâlâ beylerbeyi olan varınca vilâyet hıfzında basîret üzere olalar.

16 Safer sene 975 / [22 Ağustos 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 106

14

Mısır'daki müteferrika, çavuş ve diğer bölük efradından kendi istekleriyle Habeş'e gitmek isteyenlere engel olunmaması

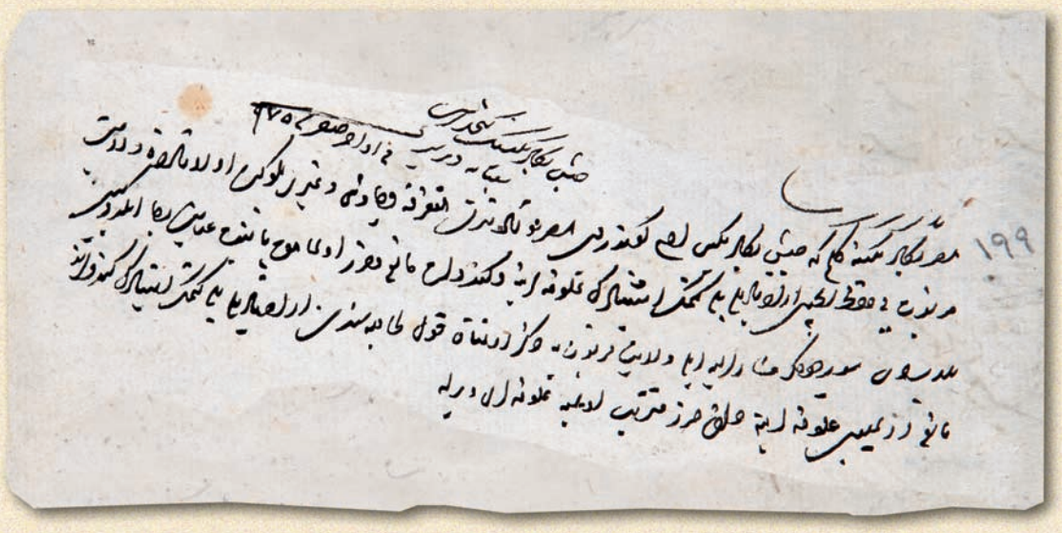

Yazıldı.

Habeş beylerbeyisinin kethüdâsı Şaban'a verildi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Habeş beylerbeyisi âdem gönderip Mısır kullarından müteferrika ve çavuş ve gayrı bölükde olanlardan vilâyet-i mezbûreyi hıfz için irâdetleriyle bile gitmek isteyenlerin ulûfelerine ve kendilere mâni ve zarar olmamak bâbında inâyet rica eylediğin bildirdi. Buyurdum ki:

Müşârunileyh ile vilâyet-i mezbûreye zikrolunan kul taifesinden irâdetleriyle bile gitmek isteyenlerin kendilerine mâni olmayıp ulûfelerine dahi zarar müteretteb olmaya, ulûfeleri verile.

Fî evâhir-i Safer sene 975 / [27 Ağustos-4 Eylül 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 199

Mısır hazinesinden Habeş beylerbeyiliğine borç olarak on bin altın verilmesi

15

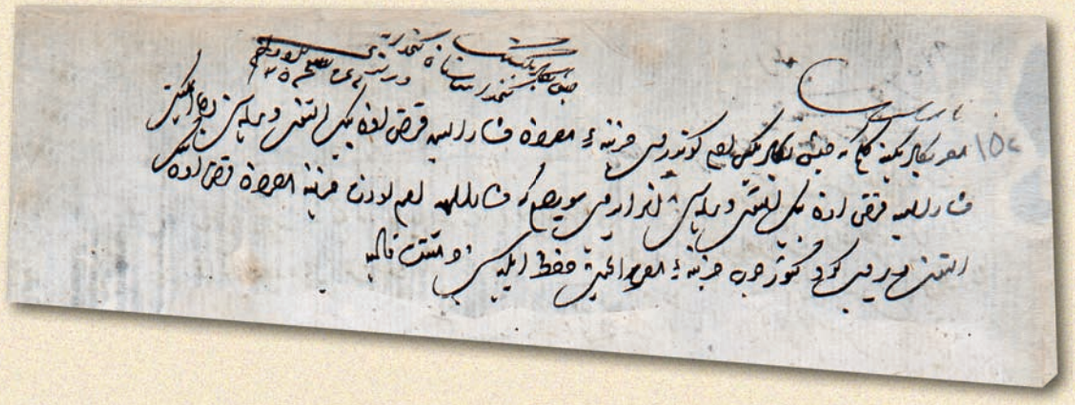

Yazıldı.

Habeş beylerbeyisinin kethüdâsı Sinan Kethüdâ'ya verildi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Habeş beylerbeyisi âdem gönderip Hazine-i Mısır'dan müşârunileyhe karz on bin altın verilmesin rica etmeğin müşârunileyhe karz on bin altın verilmesin emredip buyurdum ki:

Müşârunileyhe emrim üzere Hazine-i Mısır'dan karz on bin altın verip gerü getirdip Hazine-i Mısır için hıfz eyleyesin, zimmetinde kalmaya.

Fî gurre-i Rebîülevvel sene 975 / [5 Eylül 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 152

16

Habeş beylerbeyi ve adamlarının görev yerlerine gitmek için Mısır'a geldiklerinde ihtiyaçlarının karşılanması

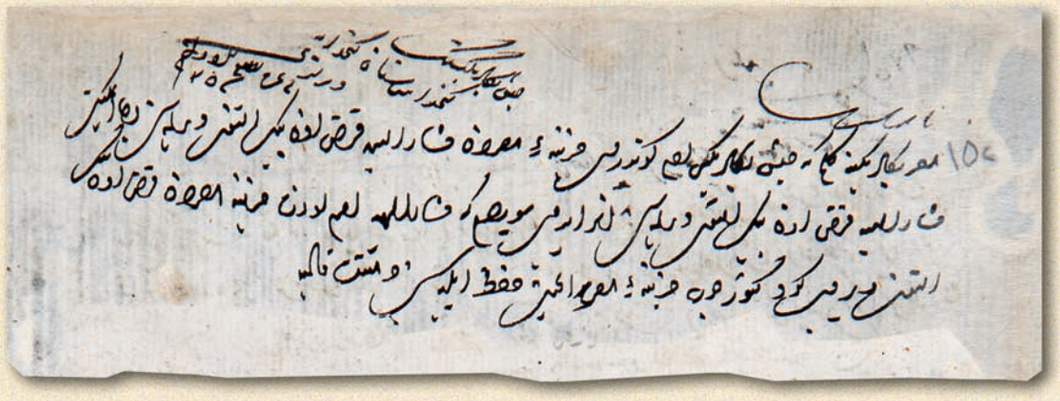

Yazıldı.

Bu dahi.

Müşârunileyhe hüküm ki

Habeş beylerbeyisi varıp vilâyet-i mezbûreye teveccüh etmeli oldukda âdet ü kanun üzere irsâl etmek emredip buyurdum ki:

Müşârunileyh varıp vusûl buldukda, vilâyet-i mezbûreye teveccüh etmeli oldukda eğer kendiye eğer bile giden askere levâzım ve mühimmâtların âdet ü kanun üzere görüp zahireleri hususun dahi lâzım ve mühim olanı tedarik edip bir hususda ihtiyacların komayıp vakti ile gönderesin ki eğer asker hususunda eğer zahire bâbında müzâyaka çekilmeli olmaya, şöyle bilesin.

Fi't-tarihi m.

Fî gurre-i Rebîülevvel sene 975 / [5 Eylül 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 153

Habeş vilayeti için asker lazım olduğunda, eskiden olduğu gibi Yemen'den Şaggalin askeri gönderilmesi

17

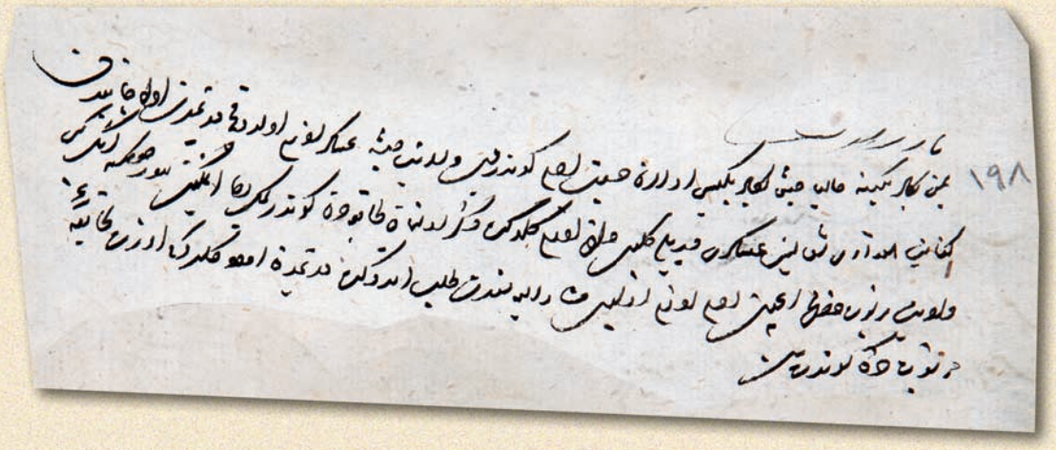

Yazıldı.

Yemen beylerbeyisine:

Hâliyâ Habeş beylerbeyisi olan Hüseyin âdem gönderip vilâyet-i Habeş'e asker lâzım oldukça kadîmden ol cânibden kifayet mikdarı Şaggâlîn askeri verilegelip dahi lâzım geldikde zikrolunan taifeden gönderilmek rica etmeğin buyurdum ki:

Onun gibi vilâyet-i mezbûre hıfzı için âdem lâzım olup müşârunileyh senden taleb etdikde kadîmden olageldiği üzere taife-i mezbûreden gönderesin.

[Yev]mü'l-ahad fî 9 Rebîülevvel sene 975 / [13 Eylül 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 198

18

Habeş muhafazası için gerekli olan darbzen, barut ve benzeri mühimmatın Mısır tarafından temini

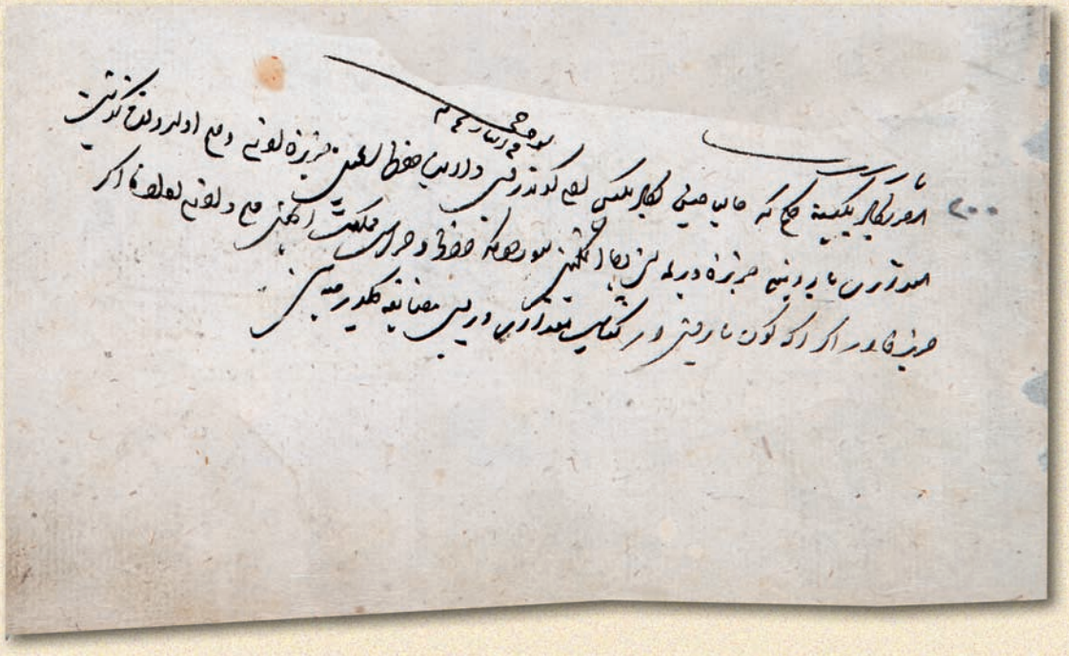

Yazıldı.

Bu dahi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Hâliyâ Habeş beylerbeyisi âdem gönderip vilâyet hıfzı için darbzen lâzım ü mühim oldukda kifayet mikdarı barut ile darbzen verilmesin rica etmeğin buyurdum ki:

Hıfz u hirâset-i memleket için mühimm ü lâzım olan eğer darbzendir eğer ona göre barutdur kifayet mikdarı verip müzâyaka çekdirmeyesin.

Fi't-tarihi m.

9 Rebîülevvel sene 975 / [13 Eylül 1567]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 200

Portekiz'e karşı Hindistan Müslümanlarına yardım edip o taraflardan Hicaz'a gelen ziyaretçileri muhtelif tehlikelerden kurtarmak ve Haremeyn etrafındaki asi grupları yok etmek üzere Osmanlı Donanması'nın Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçmesine imkan verecek bir kanal açılmasının mümkün olup olmadığının mimar ve mühendisler tarafından yerinde keşif yapılması

19

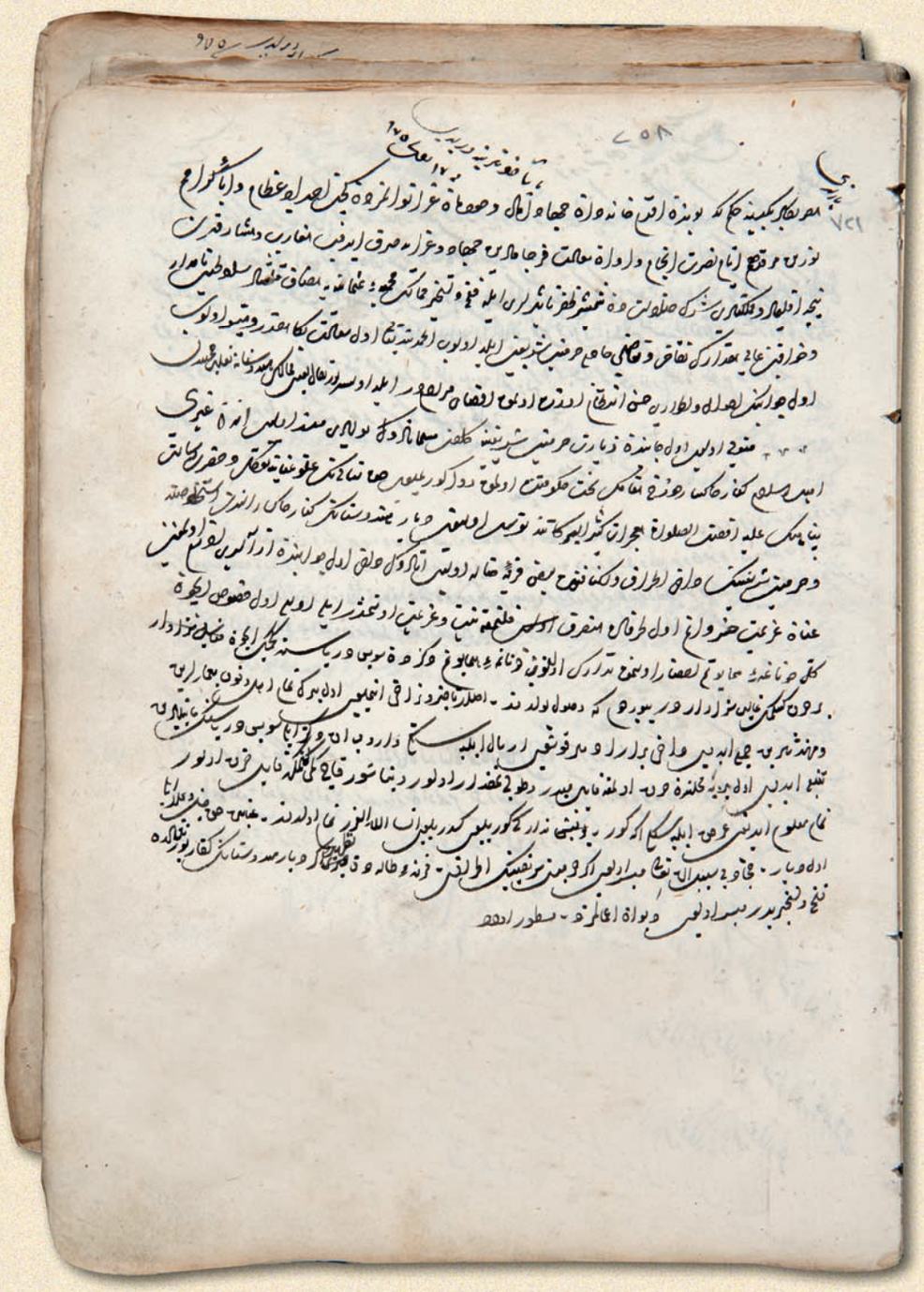

Yazıldı.

Paşa hazretlerine verildi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Bundan akdem hânedân-ı cihâd-âmâl ve dûdmân-ı gazâ-nevâlimizden geçen ecdâd-ı izâm ve âbâ'-i kirâmım *nevverallâhu merkadehüm* eyyâm-ı nusret-encâm ve evân-ı saâdet-fercâmların cihad ü gazâya sarf edip meğârib ü meşârıkdan nice iklimler ve memleketleri şirk [ü] dalâletden şemşîr-i zafer- te'sirleri ile feth u teshîr [ve] Memâlik-i Mahmiye-i Osmaniye'ye muzâf kılmışlar. Selâtîn-i nâmdâr ve havâkîn-ı âlî-mikdarın tefâhur u tefâzulü hâdim-i Haremeyn-i Şerifeyn ile olup *el-hamdu li'llâhi Teâlâ* ol saâdet bana mukadder ü müyesser olup ol cevânibin ahvâl ü etvârı hüsn-i intizam üzere olmak aksâ-yı muradımdur. Eyle olsa; Portugal-i la'în memâlik-i Hindistan'a teğallüb cihetinden müstevlî olup ol cânibden ziyâret-i Haremeyn-i Şerifeyn'e gelen Müslümanların yolları münsedd olup ondan gayrı ehl-i İslâm küffâr-ı hâksâr-ı dûzeh-makamın taht-ı hükûmetinde olmak revâ görülmeyip Hakk Teâlâ'nın ulüvv-i inâyetine tevekkül ve Hazret-i Risâlet-penâhın *aleyhi efdalü's- salavât* mu'cizât-ı kesîre[tü]'l-berekâtına tevessül olunup diyar-ı Hindistan'ın küffâr-ı hâksâr elinden istihlâsına ve Haremeyn-i Şerifeyn'in dahi etraf ü eknâfında bazı fırka-i dâlle olup ânların dahi ol cevânibden izâleleri lâzım olmağın inân-ı azîmet-i hüsrevânem ol taraflara munsarif kılınmağa niyet ü azîmet olunmuşdur. Öyle olsa; ol husus için küllî Donanma-i Hümâyûnum ihzâr olunmak tedarik olunup Donanma-i Hümâyûnum denizden Süveyş deryasına geçmek için bir hark kesilmek gayet sezâ-vârdır. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda, asla te'hir u terâhî etmeyip ol yerin tamam ehl-i vukûf mimarların ve mühendislerin cem' edip dahi yarar âdemler koşup irsâl eyleyesin ki, varıp Akdeniz ile Süveyş deryasının mâbeynlerin tetebbu' edip ol berriyye mahallinden hark olmağa kâbil midir ve tûlu ne mikdar olur ve yanaşır kaç gemi gitmeğe kâbil hark olur; tamam malum edinip arz eyleyesin ki, âna göre tedariki görülüp kesdirilip *inşâallahu'l-Azîz* tamam oldukda inâyet-i Hakk *celle ve alâ* ile ol diyara cihadu fî-sebîli'llâhi Teâlâ müyesser olup eğer Haremeyn-i Şerifeyn'in etrafın fırka-i dâlleden tathîr ve eğer diyar-ı Hindistan'ın küffâr-ı Portugal'dan feth u teshîridir müyesser olup divan-ı a'mâlimizde mastûr ola.

Fî 17 Receb sene 975 / [17 Ocak 1568]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 721

Eski Habeş Beylerbeyi Osman'ın ilgili emre aykırı olarak Habeşistan'dan ayrılırken beraberinde Mısır'a götürdüğü kul taifesinin yerine yenilerinin tedarik edilmesi

20

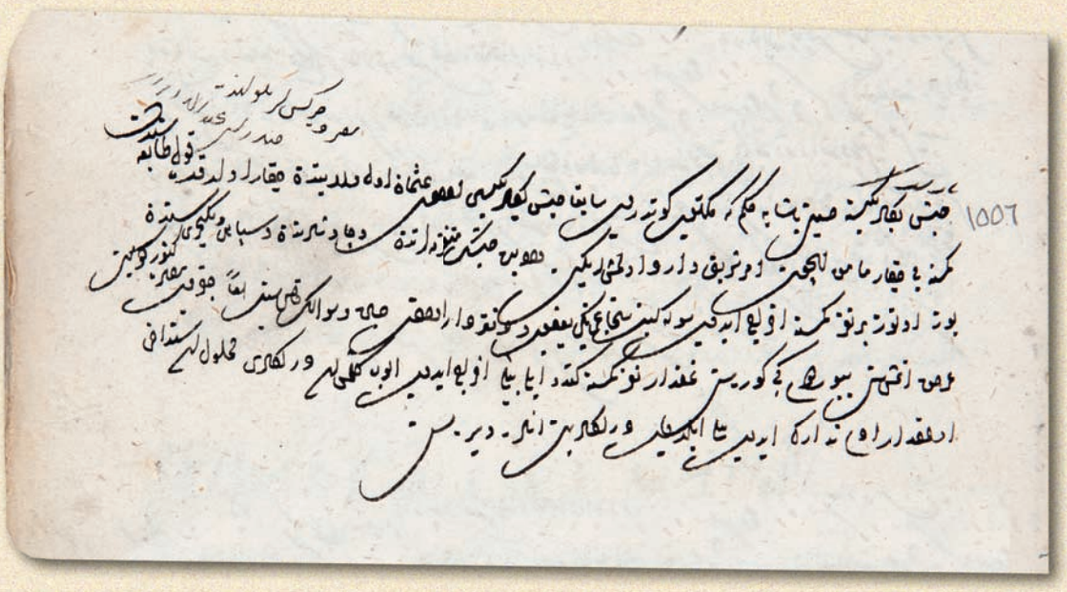

Yazıldı.

Mısır'da Çerkesler Bölüğü'nde
Haydar bin Abdullah'a verildi.

Habeş Beylerbeyisine Hüseyin Paşa'ya hüküm ki

Mektub gönderip sâbıkâ Habeş beylerbeyisi olan Osman ol vilâyetden çıkar oldukda kul tayifesinden kimesneyi çıkarmamak için emr-i şerif vârid olmuş iken vilâyet-i Habeş'in müteferrikalarından ve çavuşlarından ve sipâhî ve yeniçerisinden yüz otuz bir nefer kimesne ihrac edip Sevvakin Sancağı Beyi Yakub ve defterdar olan Hüseyin ve Sevvakin kadısın ma'an çıkarıp Mısır'a götürdüğün arz etmişsin. Buyurdum ki:

Göresin, ne mikdar nefer kimesne kendi ile bile ihrac edip alıp gelmiş ise dirlikleri mahlûl ise sen dahi ol mikdar âdem tedarik edip bile iledip dirliklerin onlara veresin.

[Yev]mü's-sebt fî 16 Zilhicce sene 975 / [12 Haziran 1568]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 1556

21

Reayaya adaletle davranıp rahat ve huzurunu sağlaması hakkında
Habeş beylerbeyine yazılan emir

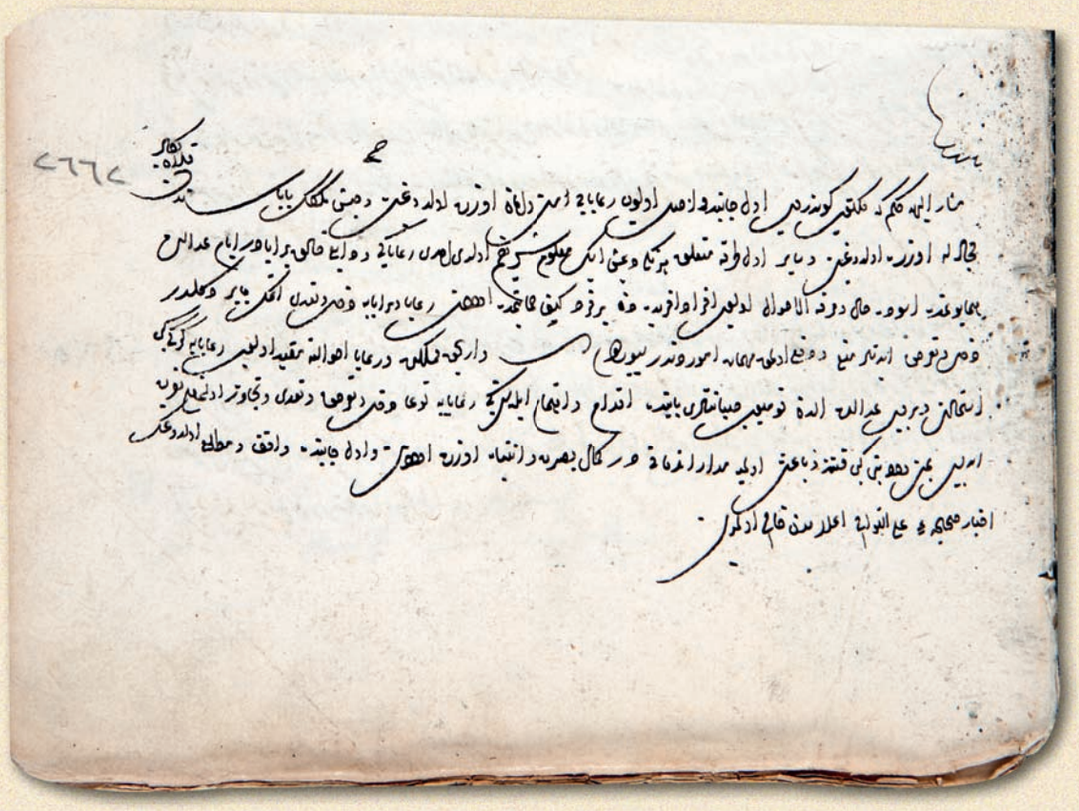

Yazıldı.

Müşârunileyhe hüküm ki

Mektub gönderip ol cânibe vâsıl olup reâyâyı emn ü emân üzere olduğun ve Habeş melikin babasından kalan beyler mücadele üzere olduğun ve sair ol tarafa müte‘allik her ne ki demiş isen malum-ı şerifim oldu. İmdi, reâyâ -ki vedâyi‘-i Hâlik-ı berâyâdır- eyyâm-ı adalet-i hümâyûnumda âsûde-hâl ve müreffehü'l-ahvâl olup efrâd-ı âferîdeden bir ferd kenef-i himâyetimde olan reâyâ vü berâyâya dahl ü te‘addî etmek caiz değildir dahl ü ta‘arruz edenler men‘ u def‘ olmak mühimmât-ı umûrdandır. Buyurdum ki:

Varıcak, memleket ve reâyâ ahvâline mukayyed olup reâyâya gereği gibi istimâlet verip adalet elden komayıp sıyânetleri bâbında ikdâm u ihtimâm eyleyesin ki reâyâya nev‘an dahl ü ta‘arruz ve te‘addî vü tecavüz olunmağla mazarrat edip Yemen vilâyeti gibi fitne ve [fesada] bâ‘is olmaya. Müdârâ zamanıdır kemal-i basîret ü intibâh üzere olasın ve ol cânibde vâkıf ve muttali‘ olduğun ahbâr-ı sahîhayı ale't-tevâlî ilâmdan hâlî olmayasın.

Fî 25 Cemâziyelâhir sene 976 / [15 Kasım 1568]

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 2662

Habeş beylerbeyinin vefatıyla yerine Mısır beylerbeyinin oğlunun tayini ile Habeş'in korunması için gerekli tedbirlerin alınıp ihtiyacı olan asker ve mühimmatın karşılanması

22

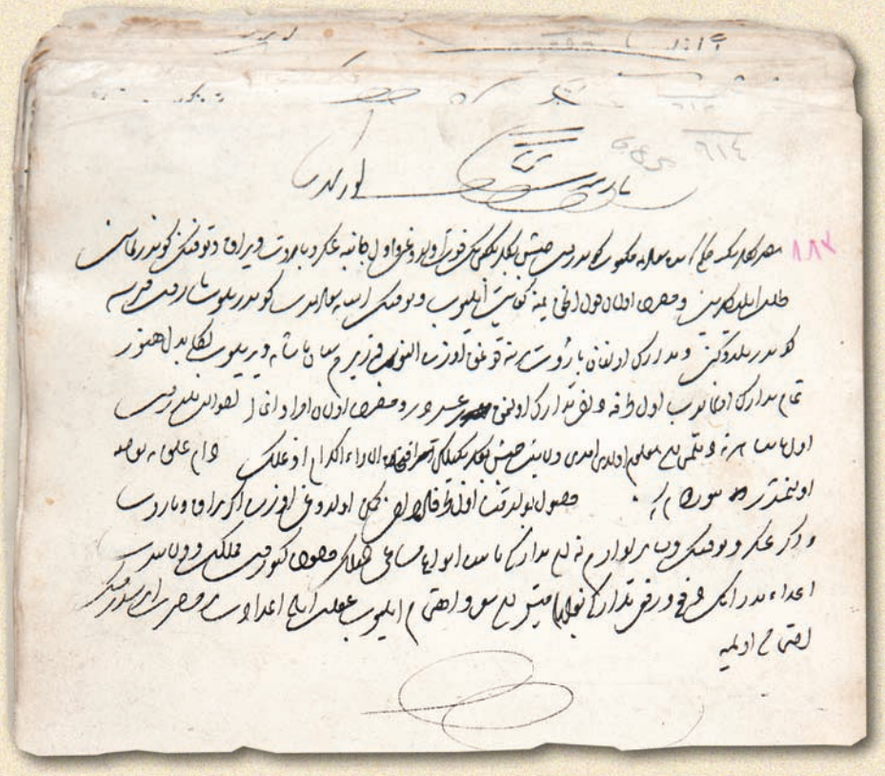

Yazıldı.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Südde-i saâdetime mektub gönderip Habeş beylerbeyisinin fevt olduğu ve ol cânibe asker ve barut ve yarak ve tüfenk gönderilmesin taleb eylediklerin ve Mısır'da olan kul ancak Yemen'e kifayet eyleyip ve tüfenk Âsitâne-i Saâdetimden gönderilip barut Kıbrıs'a gönderildiğin ve tedarik olunan barut yerine konmak üzere alınıp vezirim Sinan Paşa'ya verilip ona bedel henüz tamam tedarik olunmayıp ol tarafa dahi tedarik olunmak asîrdir ve Mısır'da olan ümerâ ve ağalar ahvâlün bildirip ol bâbda her ne denilmiş ise malum oldu. İmdi vilâyet-i Habeş beylerbeyiliği iftihârü'l-ümerâ'il-kirâm oğlun *dâme ulüvvühû*ya tevcîh olunmuşdur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda ol taraflar dahi mümkün olduğu üzere eğer yarak ve barut ve eğer asker ve tüfenk ve sair levâzım ne ise tedariki bâbında envâ'-ı mesâ'î-i cemîlin vücuda getirip memleket ve vilâyetden a'dâ-i bed-re'yin def' ü ref'i tedariki ne vechile müyesser ise sa'y ü ihtimâm eyleyip gaflet ile a'dâdan bir mazarrat erişdirmek ihtimali olmaya.

[Yev]mü'l-ahad fî 5 Receb sene 978 / [3 Kasım 1570]

Mühimme Defteri, no: 14-2, hüküm 883

23

Habeş beylerbeyinin Mısır'dan alacağı 100.000 akçelik salyânesi, Habeş'e gidecek askerlere engel olunmaması ve mühimmât gönderilmesi

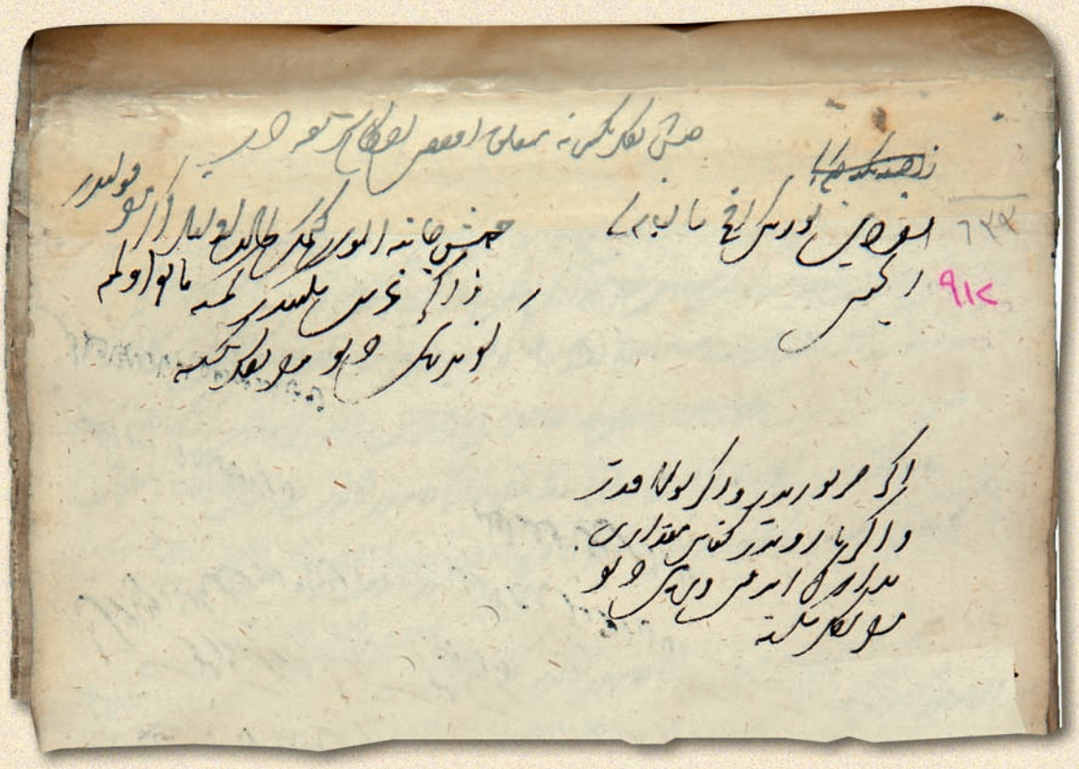

Habeş beylerbeyisine müte'allik olan ahkâm-ı şerifedir.

Mısır'dan yüz bin akçe sâlyânesi için.

Habeş cânibine alıp gitmeğe tâlib olanlar eğer Mısır kuludur ve eğer garîb yiğitdir kimse mâni olmaya gönderesin deyu Mısır beylerbeyisine.

Eğer darbuzendir ve eğer bunlar yuvarlakdır ve eğer barutdur kifayet mikdarı tedarik edip veresin deyu Mısır beylerbeyisine.

[Yev]mü'l-ahad fî 19 Receb sene 978 / [17 Kasım 1570]

Mühimme Defteri, no: 14-2, hüküm 912

Vefat eden Habeş beylerbeyinin yerine Mısır beylerbeyinin oğlu Ahmed'in tayin edilip salyânesinin Mısır Hazinesi'nden verilmesi ile gerekli asker ve mühimmatın Habeş vilâyetine gönderilmesi

24

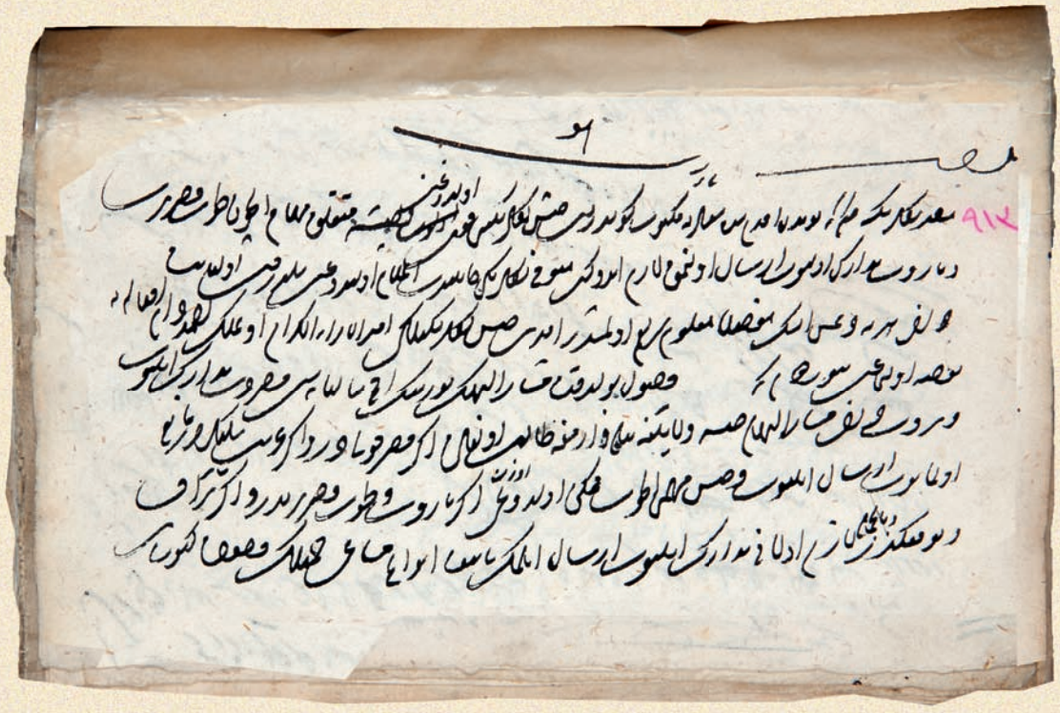

Yazıldı

Mısır beylerbeyisine hüküm ki:

Bundan akdem Südde-i Saâdetime mektub gönderip Habeş beylerbeyisi fevt olduğun ve Habeş'e müte'allik mehâmm için top ve darbzen ve barut tedarik olunup irsâl olunmak lâzım idüğün müteveffâ beylerbeyi cânibinden ilâm olunduğun bildirip ol bâbda dahi her ne demiş isen mufassalan malum-ı şerifim olmuşdur. İmdi Habeş beylerbeyiliği emîrü'l-ümerâi'l-kirâm oğlun Ahmed *dâme ikbâlühû*ya tevcîh olunmağın buyurdum ki:

Vusûl buldukda müşârunileyhin yüz bin akçe sâlyânesin Mısır'dan tedarik eyleyip verip dahi müşârunileyhle Habeş vilâyetine bile varmağa tâlib olanlara eğer Mısır kuludur ve eğer garîb yiğitlerdir mâni olmayıp irsâl eyleyip ve Habeş mühimmi için mümkün olduğu üzere eğer barut ve top ve darbzendir ve eğer yarak ve tüfenkdir ve bi'l-cümle lâzım olanı tedarik eyleyip irsâl eylemen bâbında envâ'-ı mesâ'i-i cemîlin vücuda getiresin.

[Yev]mü'l-ahad fî 19 Receb sene 978 / [17 Kasım 1570]

Mühimme Defteri, no: 14-2, hüküm 913

25

Hicaz, Yemen ve Habeş'de meydana gelen karışıklıklara karşı alınan önlemlerin uygun görüldüğü ve bu bölgeler ile Mısır'ın ihtiyaçlarının temini ve ıslahı için gayret gösterilerek gelişmeler hakkında bilgi verilmesi

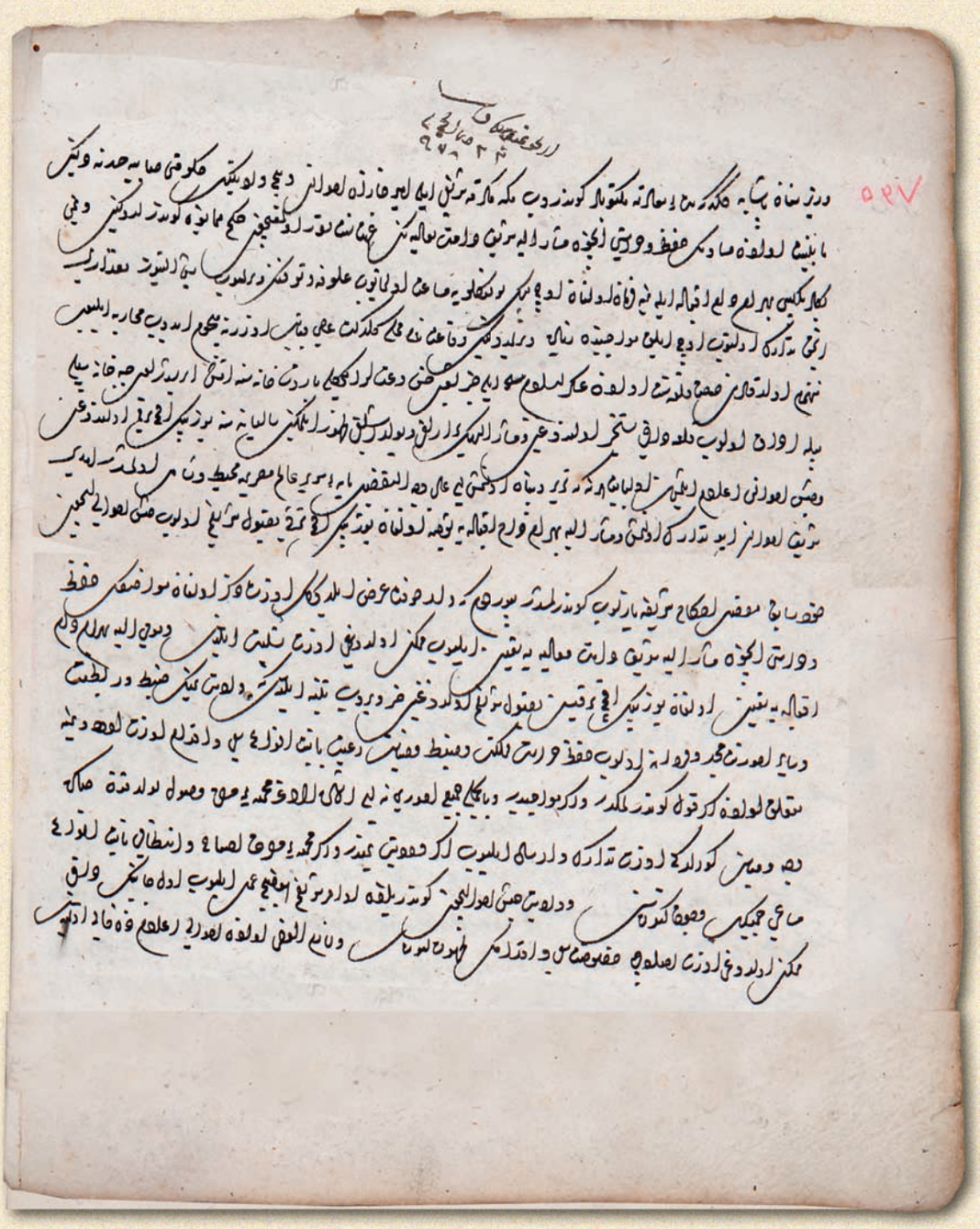

Erdoğdu Bey'e verildi.

Vezir Sinan Paşa'ya hüküm ki

Südde-i Saâdetime mektublar gönderip Mekke-i Mükerreme şerifi ile emîr-i Câzân ahvâlin ve Beca(?) vilâyetinin hükûmeti Sâbiye haddine değin mâbeynde olan mesafenin hıfz u hirâseti için müşârunileyh şerif *dâmet ma'âliyehûnun* uhdesinde mukarrer olmağıçün hükm-i hümâyûn gönderildiğin ve Yemen Beylerbeyisi Behram *dâme ikbâlühû* ile Yemen'e fermân olunan üç bin tüfenkliye müsaade olunmayıp ulûfe ve tüfenk verilmeyip beş-altı yüz mikdarı ancak tedarik olunup üç aylık mevâcibinden ziyade verilmediğin ve Kaide nâm mahalle geldikde âsi kabâil üzerine hücum edip muharebe eyleyip münhezim oldukların Hassa(?) Kalesi'nde olan asâkir-i İslâm ile haberleşip hüsn-i va'dler eylemekle baruthânesine ateş erişdirilip cebehânesiyle bile ihrâk olup kale dahi teshîr olunduğun ve müşârunileyhin yararlığı ve yoldaşlığı zuhur eylemeğin sâlyânesine yüz bin akçe terakkî olunduğun ve Habeş ahvâlin ilâm eylemişsin. Ol bâbda her ne ki tahrîr ü beyân olunmuş ise alâ- vechi't-tafsil pâye-i serîr-i âlem-masîrime muhît ve şâmil olmuşdur. İmdi; şerif ahvâlin eyi tedarik olunmuş ve müşârunileyh Behrâm *dâme ikbâlühû*ya tevcîh olunan yüz bin akçe terakkî makbûl-i şerifim olup Habeş ahvâli için hod sâbıkâ mufassal ahkâm-ı şerife yazılıp gönderilmişdir. Buyurdum ki:

Vardıkda, arzeylediğin üzere zikrolunan mevâzi'in hıfz u hirâseti için müşârunileyh şerif *dâmet ma'âliyehû*ya tayin eyleyip mümkün olduğu üzere tesliyet eyleyesin ve mûmâileyh Behram *dâme ikbâlühû*ya tayin olunan yüz bin akçe terakkîsin makbûl-i şerifim olduğun haber verip tenbih eyleyesin ki, vilâyet-i Yemen'in zabt u rabtında ve sair umûrunda mücidd ü merdâne olup hıfz u hirâset-i memleket ve zabt u sıyânet-i ra'iyyet bâbında envâ'-ı sa'y ü ikdâm üzere ola ve Yemen'e müte'allik olan eğer kul gönderilmekdir ve eğer mevâcibdir ve bi'l-cümle cemî'-i umûrı ne ise inşâallahu'l-e'azz mâhmiye-i Mısır'a vusûl buldukdan sonra vech ü münasib görüldüğü üzere tedarik ve irsâl eyleyip eğer vilâyet-i Yemen'dir ve eğer mahmiye-i Mısır'da ıslâh ve intizamı bâbında envâ'-ı mesâ'î-i cemîlin vücuda getiresin ve vilâyet-i Habeş ahvâliyçün gönderilen evâmir-i şerifem mûcebince amel eyleyip ol cânibin dahi mümkün olduğu üzere ıslâhı hususunda sa'y ü ikdâmın zuhura getiresin ve lâzımü'l-arz olan ahvâli ilâmdan hâlî olmayasın.

22 Zilhicce sene 978 / [17 Mayıs 1571]

Mühimme Defteri, no: 12, hüküm 537

26

Ahmed Paşa'nın kendi arzusuyla ayrıldığı Habeş beylerbeyliğine Gazze Sancakbeyi Rıdvan Paşa'nın 1.200.000 akçe salyâne ile tayini ve Habeş müteferrikalarından İsmail ve Rüstem'e terakkî verilmesi

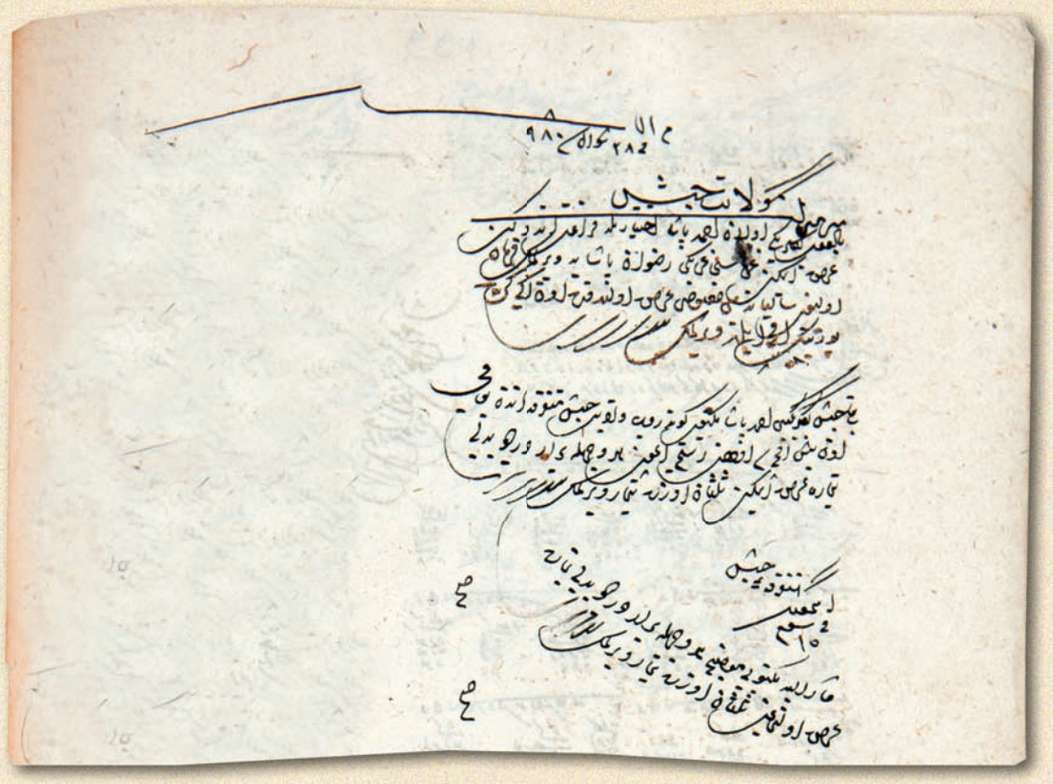

Mîrimîrân-ı vilâyet-i Habeş

Bilfi'l beylerbeyi olan Ahmed Paşa ihtiyârıyla ferâğat etdiğin arz etmeğin Gazze Sancağı Beyi Rıdvan Paşa'ya verilmek fermân olunup sâlyânesi hususu arz olundukda on iki kere yüz bin akçe ile verilmek buyuruldu.

Sâbıkâ Habeş Beylerbeyisi Ahmed Paşa'ya mektub gönderip vilâyet-i Habeş müteferrikalarından yevmî on beş akçesi olan Rüstem için: "Her vechile yarardır" deyu bedeli timara arz etmeğin sülüsân üzere timar verilmek buyuruldu.

İsmail müteferrika-i Habeş. Fî yevm 15

Müşârunileyh mektubu mûcebince her vechile yarardır deyu bedeli timara arz olunmağın sülüsân üzere timar verilmek buyuruldu.

[Yev]mü'l-ahad fî 28 Şevval sene 980 / [3 Mart 1573]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 225, s. 200

Habeş vilâyetinde bulunan Davarya Kalesi'nin düşman muhasarasından kurtarılması için gönderilen askere serdar tayin olunan Murat'a 40.000 akçelik zeamet verilmesi

27

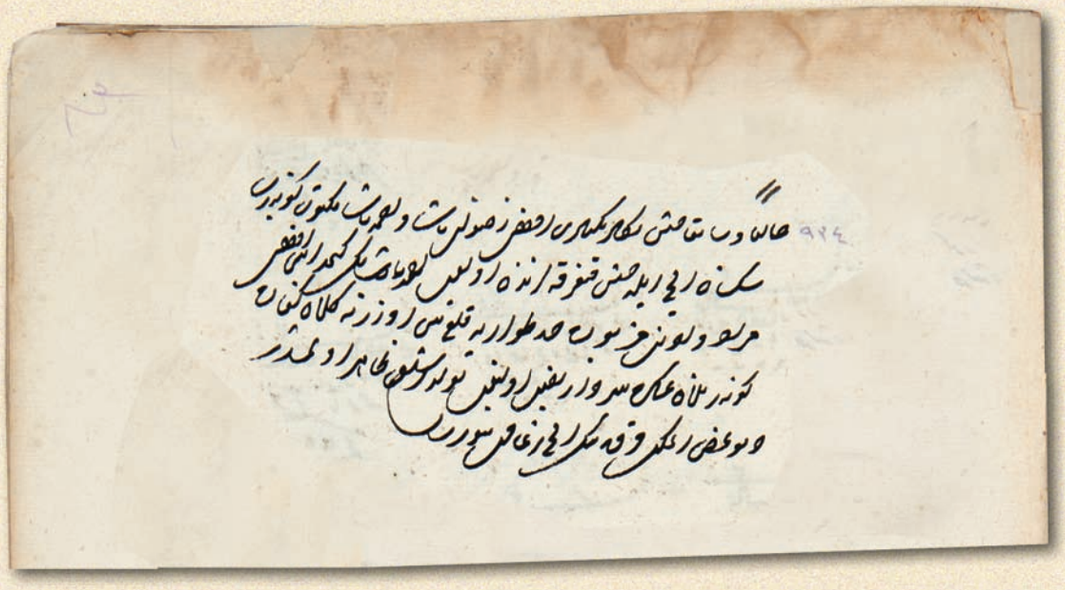

Hâliyâ ve sâbıkâ Habeş beylerbeyileri olan Rıdvan Paşa ve Ahmed Paşa mektub gönderip seksen akçe ile Habeş müteferrikalarından olup Ahmed Paşa'nın kethüdâsı olan Murad vilâyet-i mezbûrede Tavarya [Davarya] Kalesi üzerine gelen küffâra gönderilen askere serdar tayin olunup: "Yoldaşlık zâhir olmuşdur" deyu arz etmeğin kırk bin akçe ze'âmet buyuruldu.

[Yev]mü'l-isneyn fî 22 Zilkade sene 981 / [15 Mart 1574]

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 934

28

Habeş Beylerbeyi Rıdvan Paşa'nın talebi üzerine Akik Bender'in savunmasında yararlılıkları görülen gönüllü, müteferrika ve timarlıların ödüllendirilmesi

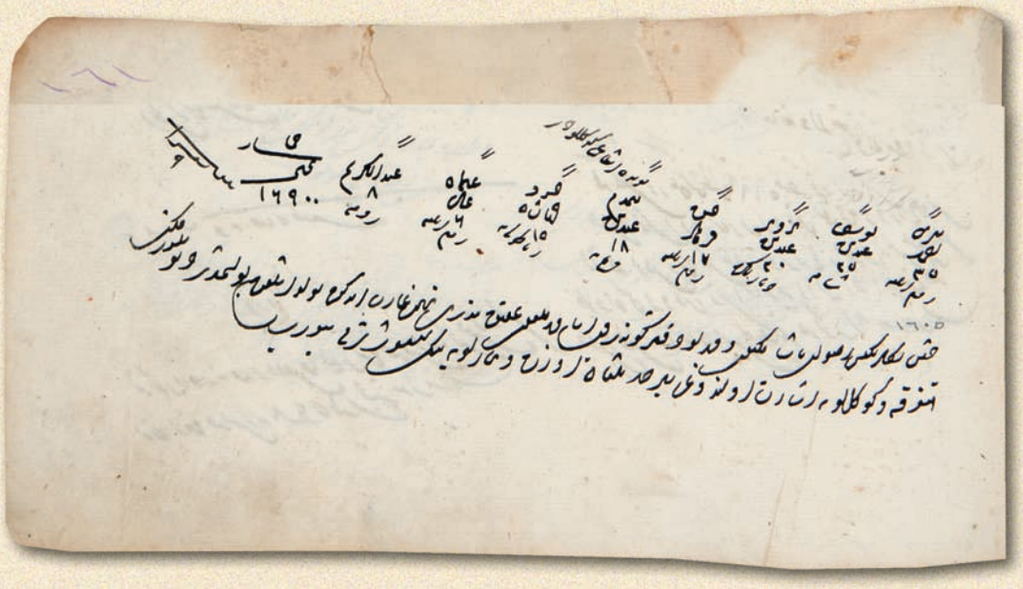

Piri [bin] Ahmed 35 Rumeli'ne	Yusuf [bin] Abdullah 25 Şam'a
Perviz [bin] Abdullah 20 Diyarbakır'a	Hasan [bin] Ferhad 17 Rumeli'ne
Bundan aşağı gönüllüdür.	
Hemdem [bin] Abdullah 18 Karaman'a	Hüsrev [bin] Cihanşah 15 Anadolu'ya
Osman [bin] Ali 6 Rumeli'ne	Hama Timar-ı Yahya 16.900
Yekûn Neferan 9	

Habeş Beylerbeyisi Rıdvan Paşa mektub ve mühürlü defter gönderip: "İsak mel'ûn Akîk Bender'i nehb ü gâret etdikde yoldaşlıkda bulunmuşdur" deyu bildirmeğin müteferrika ve gönüllüye işaret olunduğu yerde sülüsân üzere ve timarlıya bin beş yüz terakkî buyuruldu.

[Yev]mü'l-ahad fî 10 Safer sene 982 / [1 Haziran 1574]

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 1605

Habeş Beylerbeyi Rıdvan Paşa'nın talebi üzerine Davarya Kalesi'nin muhafazasında ve sair savaşlarda yararlılık gösterenlere ödül olarak terakkî, tımar ve zeamet verilmesi

29

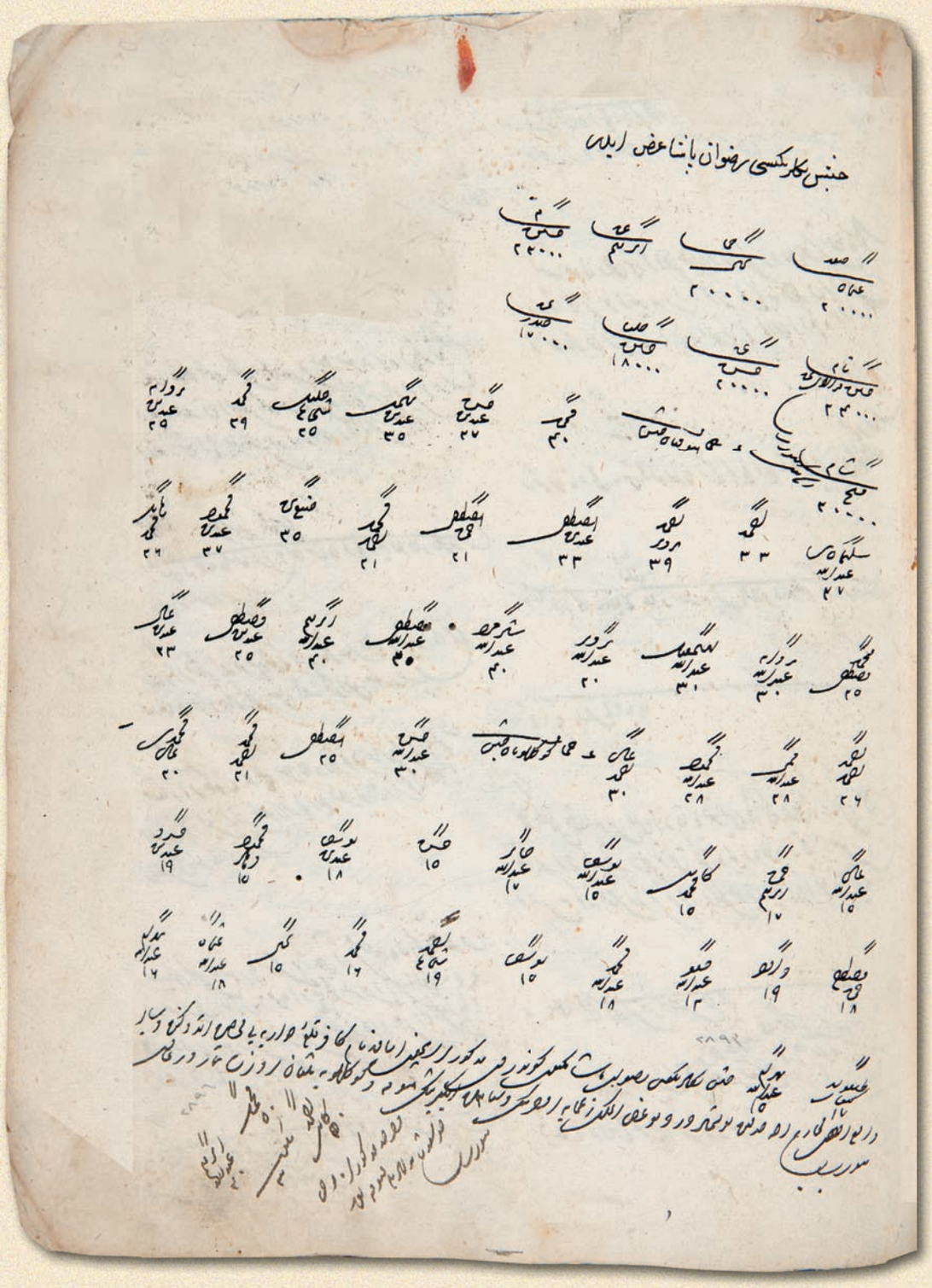

Habeş Beylerbeyisi Rıdvan Paşa arz eder.

Safed Ze'âmet-i Osman 20.000	Hama Ze'âmet-i Yahya 20.000	Gazze Ze'âmet-i İbrahim
M. Ze'âmet-i Hüseyin 22.000	Şam Ze'âmet-i Hüseyin Miralay-ı Gazze 24.000	Gazze Ze'âmet-i Hasan 20.000
Haleb Timar-ı Hüseyin 18.000	Gazze Timar-ı Haydar 17.000	Şam Ze'âmet-i Mesih 20.000 2.000 buyuruldu.
An-cemaat-i Müteferrikayân-ı Habeş		
Muhammed 40	Hasan [bin] Abdullah 27	Himmet [bin] Abdullah 35
Halil [bin] Şüca 25	Muhammed 29	Pervane [bin] Abdullah 25
Süleyman bin Abdullah 27	Ahmed 33	Ahmed [bin] Perviz 39
Mustafa [bin] Abdullah 33	Mustafa [bin] Hamza 21	Muhammed [bin] Ahmed 21
Sunullah 35	Mahmud [bin] Abdullah 37	Habil [bin] Muhammed 26
Muhammed [bin] Mustafa 25	Pervane [bin] Abdullah 30	İsmail [bin] Abdullah 30
Perviz [bin] Abdullah 20	Şirmerd [bin] Abdullah 40	Mustafa [bin] Abdullah 35
İbrahim [bin] Abdullah 40	Mustafa [bin] Abdullah 25	Ali [bin] Abdullah 23
Ahmed [bin] Ahmed 26	Memi [bin] Abdullah 28	Mahmud [bin] Abdullah 28
	Ali [bin] Ahmed 30	

An-cemaat-i Gönüllüyân-ı Habeş		
Hasan [bin] Abdullah 30	Mustafa 25	Muhammed [bin] Ahmed 21
Muhammed [bin] Ali 20	Ali [bin] Abdullah 15	Hamza [bin] İbrahim 17
Kâtib Muhammed 15	Yusuf [bin] Abdullah 15	Cabir [bin] Abdullah 17
Hasan 15	Yusuf [bin] Abdullah 18	Mahmud [bin] Ferhad 15
Hüsrev [bin] Abdullah 19	Mustafa [bin] Hamza 18	Davud 19
Cafer [bin] Abdullah 12	Muhammed [bin] Abdullah 18	Yusuf 15
Ahmed [bin] Şuca 19	Muhammed 16	Yahya 15
Osman [bin] Abdullah 18	Behram [bin] Abdullah 16	Tayfun(?) [bin] Kenan 17
Behram [bin] Abdullah 15		

Habeş Beylerbeyisi Rıdvan Paşa mektub gönderip mezkûrlar için: "İsak nâm kâfir kale-i Davarya'yı muhasara etdiğinde ve sair vâki olan muharebelerde hizmetde bulunmuşlardır" deyu arz etmeğin zu'amâya üçer bin ve sipâhîlere ikişer bin, müteferrika ve gönüllüye sülüsân üzere timar ve ze'âmet buyuruldu.

[Yev]mü's-sülâsâ fî 18 Receb sene 982] / [3 Kasım 1574]

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 2893

30

Saltanat davasında bulununan İsak'ın yakalanan veziri Radunay'a Habeş beylerbeyine yardım etmesi için 200.000 akçelik bir sancak verilmesi

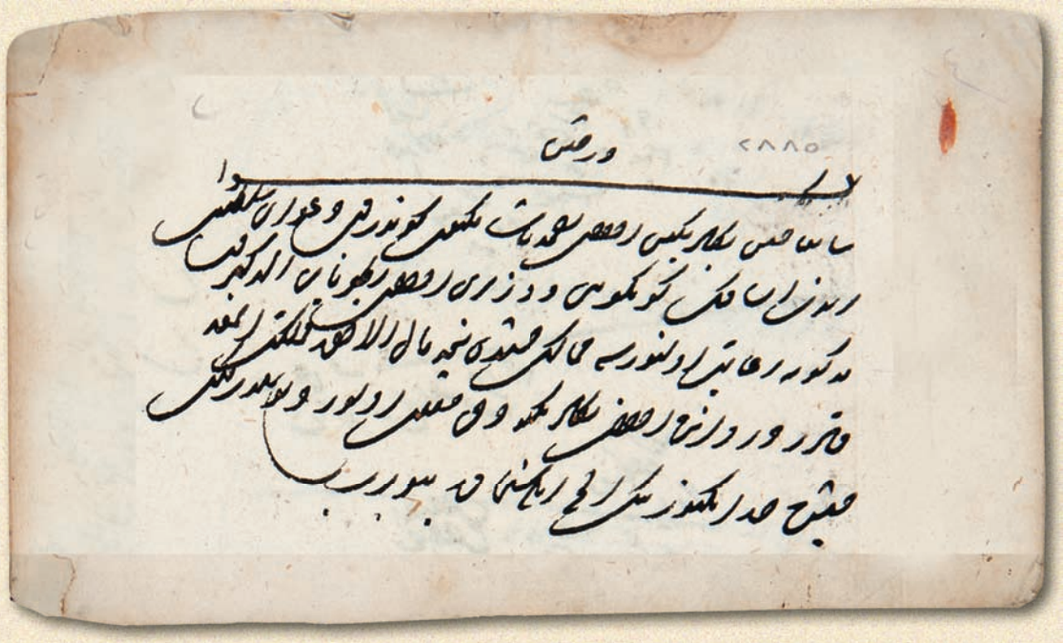

Livâ der-Habeş

Sâbıkâ Habeş beylerbeyisi olan Ahmed Paşa mektub gönderip: "Da'vâ-yı saltanat eden İsak'ın güveygüsü ve veziri olan Radunay ele girip mezkûra ri'âyet olunursa memâlik-i Habeş'den nice mal alacak memleket almağa kâdirdir ve onda olan beylerbeyine dahi mu'în olur" deyu bildirmeğin Habeş'de iki yüz bin akçe ile sancak buyuruldu.

[Yev]mü's-sülâsâ fî 18 Receb sene 982 / [3 Kasım 1574]

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 2885

Toplara gereğinden fazla barut koyarak çatlamalarına sebep olduğu iddia edilen Habeş beylerbeyinin kethüdası Ali'nin Mısır'a geldiğinde sorgulanıp suçlu bulunduğu taktirde zararın tazmin ettirilmesi

31

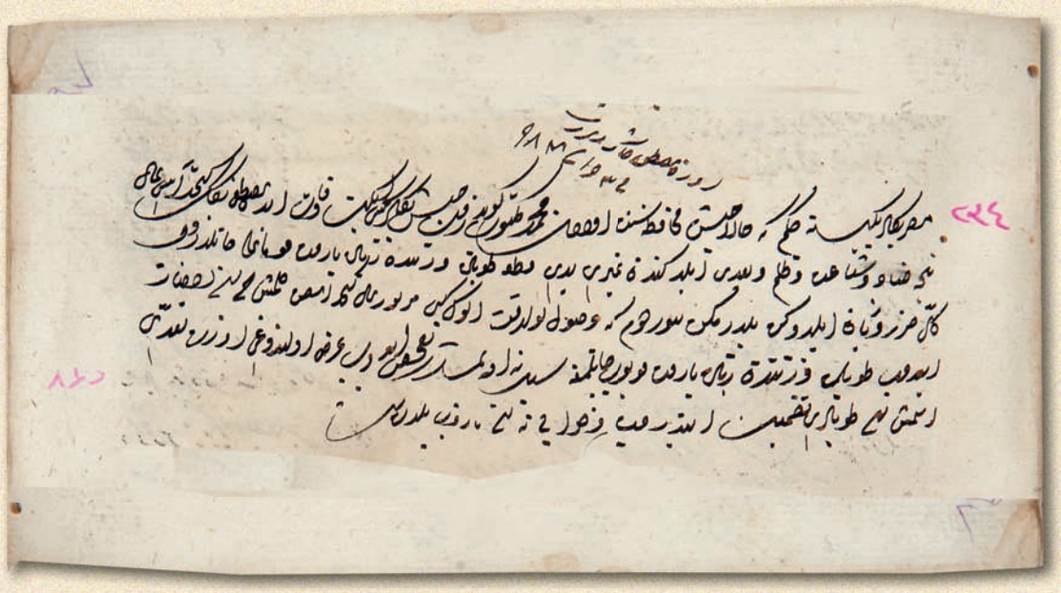

Uzun Mustafa Çavuş'a verildi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Hâlâ Habeş muhafazasında olan Mehmed mektub gönderip Habeş beylerbeyisi iken vefat eden Mustafa Bey'in kethüdâsı Ali nice fesad u şenâ'at ve zulm ü te'addî eylediğinden gayrı yedi kıta toplara vezninden ziyade barut komağla çatladırıp küllî zarar u ziyân eylediğin bildirmeğin buyurdum ki:

Vusûl buldukda onun gibi mezbûr Ali Kethüdâ Mısır'a gelmiş ise ihzâr edip toplara vezninden ziyade barut koyup çatlamasına sebeb ne olmuşdur tefahhus edip arz olunduğu üzere te'addî etmiş ise topları tazmîn etdirip ahvâli ne ise yazıp bildiresin.

Fî 3 Za sene 983 / [3 Şubat 1576]

Mühimme Defteri, no: 29, hüküm 234

32

Bez karşılığında Func Araplarından zahire alınabilmesi için Mısır'dan Habeş vilâyetine bez verilmesi

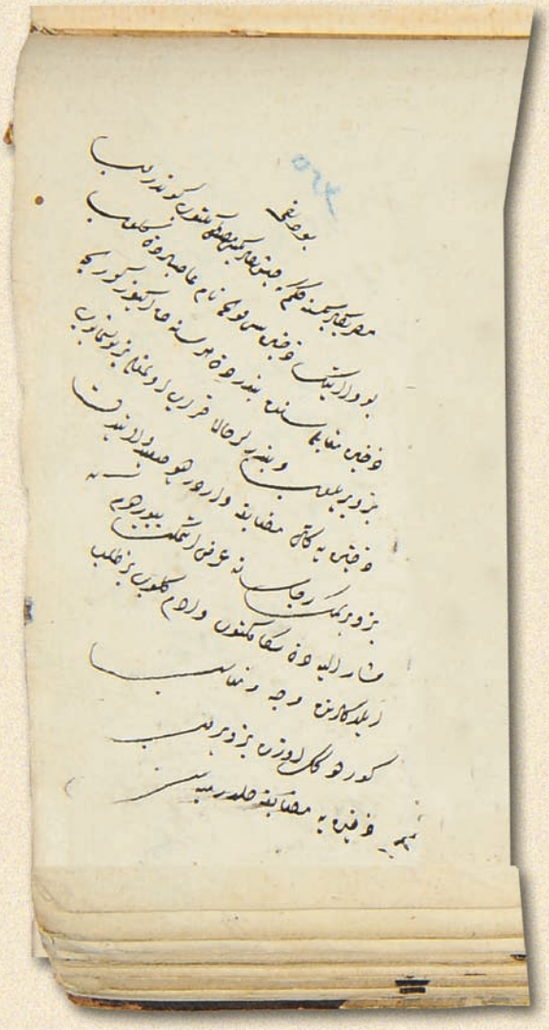

Bu dahi.

Mısır beylerbeyisine hüküm ki

Habeş Beylerbeyisi Mustafa mektub gönderip: "Bu vilâyetin zahiresi Func nâm âsilerden gelip zahire mukabelesinde benderden her senede iki yüz güzelce(?) bez verilip ve benderler hâlâ harâb olmağla bez bulunmayıp zahireye küllî müzâyaka vardır" deyu Saîd vilâyetinden bez verilmek ricasına arz etmeğin buyurdum ki:

Müşârunileyhden sana mektub ve âdem gelip bez taleb eylediklerinde vech ü münasib gördüğün üzere bez verip zahireye müzâyaka çekdirmeyesin.

Fî 6 Receb sene 984 / [29 Eylül 1576]

Mühimme Defteri, no: 28, hüküm 563

Habeş meliki tarafından Habeş Beylerbeyliği'ne yönelik saldırı üzerine meydan gelen savaşta Habeş Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın beş yüzden fazla askeri ile birlikte şehit olması üzerine Habeş'in muhafazasına önem verilmesi

33

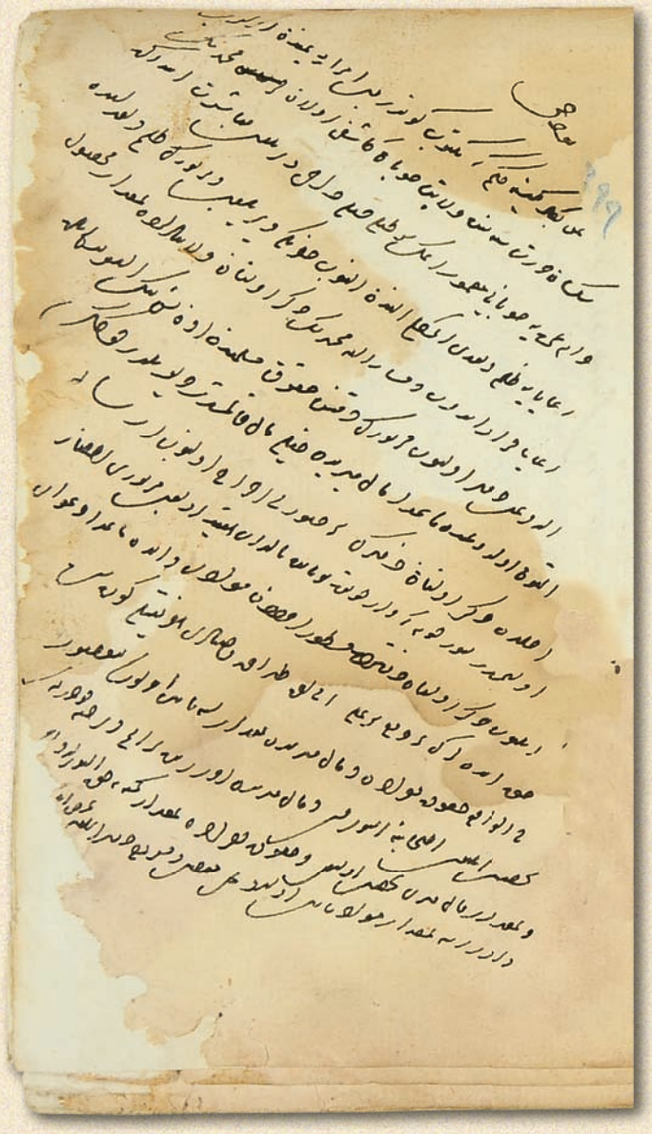

Mûmâileyhin kethüdâsı
Mehmed Kethüdâ'ya verildi.

Yemen beylerbeyisine hüküm ki

Mektub gönderip vilâyet-i Habeş meliki yüz binden ziyade asker ile Habeş beylerbeyisi olan Ahmed Paşa'nın üzerine ceng ü cidâl niyetine vilâyetinden hurûc etdiği haberi istimâ' olundukda ümerâ-yı Yemen'den Bayram *dâme izzuhû* iki yüz yarar asker ile muâvenete gönderilip henüz müşârunileyh mülâkî olmadın mûmâileyh yanında olan askerleriyle karşı varıp azîm ceng olup Ahmed Paşa beş yüzden ziyade askerleriyle şehid olup vilâyet hâlî ka-

lıp benderleri harâb etmek ihtimalinden ümerâ-yı Mısır'dan olup Yemen'de istihdamda olan Hızır *dâme izzuhû*ya kendi âdemlerinden mâadâ üç yüz nefer yarar tüfenk-endâz ve yüz atlı ve cebehâneden barut ve kurşun ve sair âlât-ı harbden verilip müşârunileyh Bayram *dâme izzuhû*nun akabince muhafaza için gönderildiği ve âsi urbândan biri Mutahhar tahrîki ile vilâyete ihtilâl vermek için Mutahhar vilâyetine karîb bir köhne kalede tahassun edip Memâlik-i Mahrûse kasdına nice müfsidleri yanına cem‘ etmek üzere iken ümerâ-yı Yemen'den dört sancak beyi beş yüz atlı ve piyade tüfenk-endâz ile irsâl olunup müfsid-i mezbûrun üzerine varıp muhkem cenk olup kalesi alınıp hâkle beraber etdirilip üç yüzden ziyade başlar kesilip kendi canıyla ancak halâs olup reâyâ vü berâyâ emn ü emân üzere olduklarından mâadâ sair müfsidîn havflarından itaat etdiklerin bildirip dahi bu bâbda her ne ki arz olunmuş ise ma‘-lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. İmdi eğer vilâyet-i Habeş'e vilâyet-i Yemen'in hıfz u hirâsetde olunması mühimmât-ı umûrdan olmağın buyurdum ki:

Vardıkda min-ba‘d dahi Habeş cânibine göz kulak tutup onun gibi muâvenet lâzım gelirse cibilletinde merkûz olan vufûr-ı akl u kıyâsetin muktezâsınca eğer vilâyet-i Habeş muhafazasıdır ve eğer Yemen vilâyetinin hıfz u hirâsetidir vech ü münasib görüldüğü üzere hıfz u hirâset ve zabt u sıyânet bâbında mücidd ü merdâne a‘dâ cânibinden bir mahalle zarar u gezend erişdirmemek hususunda envâ‘-ı mesâî-i cemîlin vücuda getiresin.

[Yev]mü'l-isneyn fî 11 Ca sene 987 / [6 Temmuz 1579]

Mühimme Defteri, no: 40, hüküm 698

Habeş Vilayeti muhafazasında yararlık gösterenlere seviyelerine göre terakki verilmesi

34

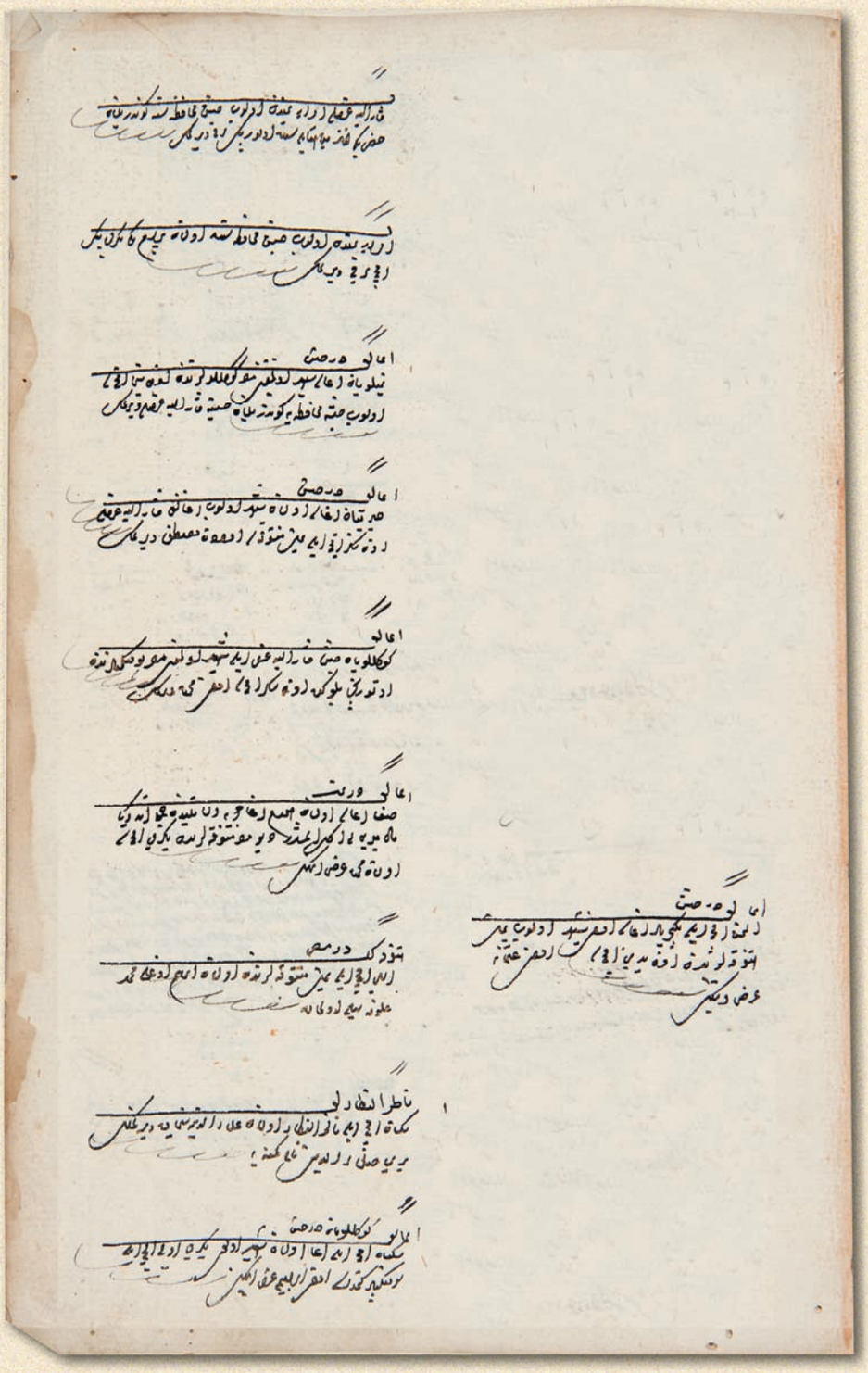

Ağalık der-Habeş

Altmış akçe ile yeniçeriler ağası olan şehid olup Yemen müteferrikalarından on yedi akçesi olan Osman'a arz verilmek buyuruldu.

Müşârunileyh arzla ümerâ-yı Yemen'den olup Habeş muhafazasına gönderilen Hızır Bey'e hizmeti mukabelesinde otuz bin akçe terakkî verilmek buyuruldu.

Ümerâ-yı Yemen'den olup Habeş muhafazasında olan Bayram Bey'e yirmi bin akçe terakkî verilmek buyuruldu.

Ağalık der-Habeş

Yeminliyân ağası şehid olmağın Mısır gönüllülerinden on beş akçesi olup Habeş'e muhafazaya gönderilen Hüseyin'e müşârunileyh arzıyla verilmek buyuruldu.

Ağalık der-Habeş

Cebertiyân ağası olan şehid olup ağalık-ı müşârunileyh arzıyla on sekiz akçe ile Yemen müteferrikası olan Mustafa['ya] verilmek buyuruldu.

Ağalık-ı gönüllüyân-ı Habeş

Müşârunileyh arzı ile şehid olmağın Mısır tüfenkcilerinden otuzuncu bölükde on sekiz akçesi olan Mehmed'e verilmek buyuruldu.

Ağalık-ı gönüllüyân der-Habeş

Seksen akçe ile ağa olan şehid olup yirmi üç akçe ile tüfenkciler kethüdâsı olan İbrahim'e arz etmeğin buyuruldu.

[Yev]mü'l-isneyn fî 12 Ca. sene 987 / [7 Temmuz 1579]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 236, s. 32

Habeş Beylerbeyi Ahmed Bey'in şehit edilmesiyle başlayan isyanlar ve düşman saldırılarının bertaraf edilmesinde yararlılığı görülen Hızır Bey'in Habeş Beylerbeyiliğine tayini ile bölgede emniyetin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması

35

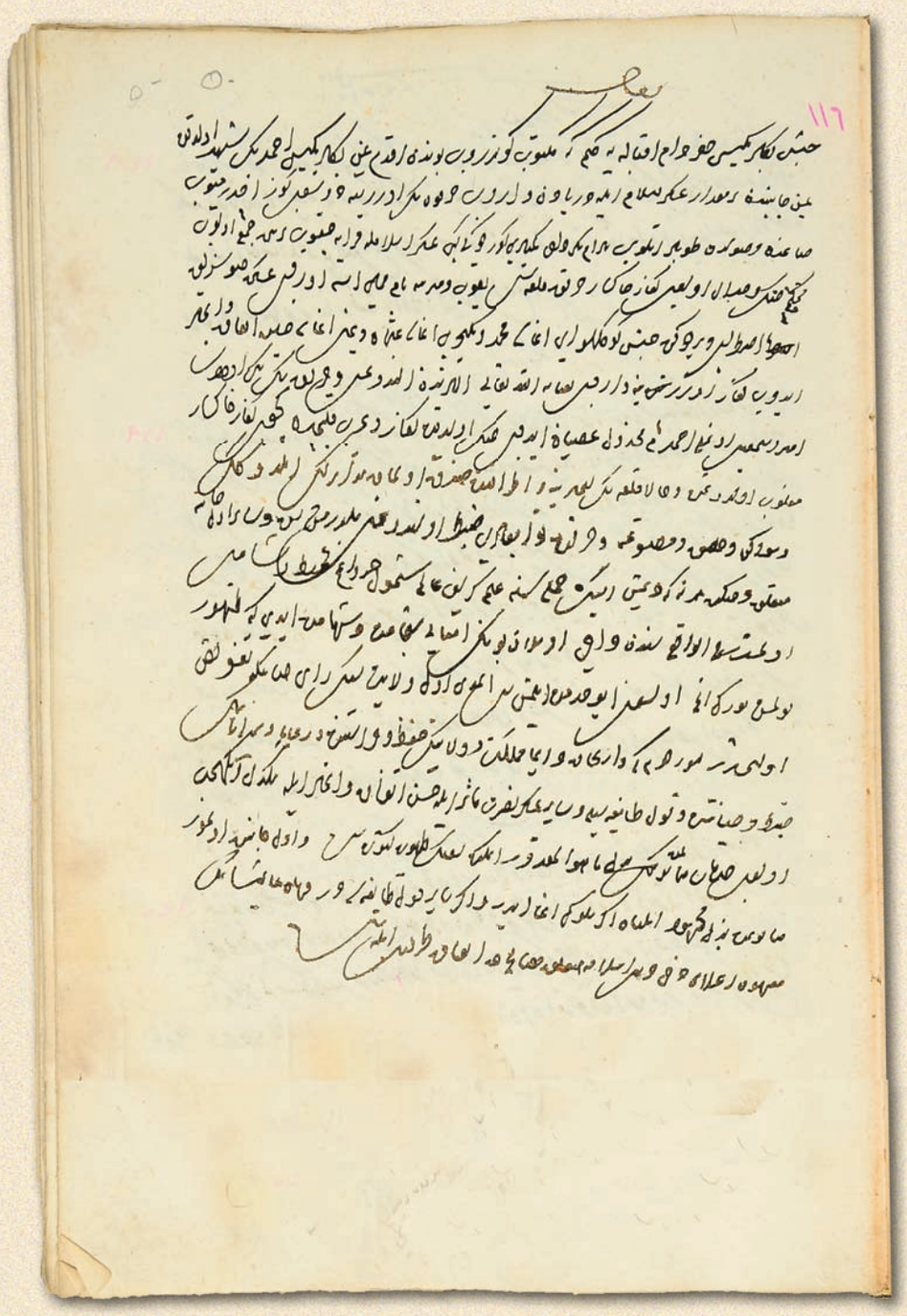

Bu dahi

Habeş Beylerbeyisi Hızır dâme ikbâlühûya hüküm ki

Mektub gönderip bundan akdem Yemen[Habeş] Beylerbeyisi Ahmed Bey şehid oldukda Yemen cânibinden bir mikdar asâkir-i İslâm ile deryadan varıp Harakova'nın üzerine düşüp göz açdırmayıp sağda ve solda toplar atılıp Bayram Bey'i dahi gemileri gördüğü gibi asâkir-i İslâmla karaya çıkıp bir yere cem‘ olup muhkem ceng ü cidâl olup küffâr-ı hâksâr Harakova Kalesin yıkıp ve Mirise(?) nâm mahalli ise urup askere susuzluk ızdırâb verdikde Habeş Gönüllüleri Ağası Mehmed ve Yeniçeri Ağası Osman ve Yemen Ağası Hüseyin ittifak ve ittihâd edip küffâr üzerine varıp bi-inâyetillâhi Teâlâ ellerinden alındığın ve Harakova'nın beyi olan Emîr İsmail oğlu Ahmed nâm mâhzûl isyan edip ceng oldukda küffâr ve Arab kılıçdan geçip küffâr-ı hâksâr mağlub oldukda ve hâlâ kalenin tamirine ve etrafında hendek olmak tedarikin eylediğin ve Sevvakin ve Akik ve Massava ve Harakova tevâbi‘leri zabt olunduğun bildirmişsin ve sair ol cânibe müte‘allik ve sonra her ne ki demiş isen cümlesine ilm-i şerif-i âlem-şümûl-ı hüsrevânem menût ve şâmil olmuşdur. Fi'l-vâki senden dahi umulan bunun emsali şecâ‘at ve şehâmet idi ki zuhur bulmuş yüzün ağ olsun eyi hizmet eylemişsin. İmdi ol vilâyet senin re’y-i cenâbına tefvîz olunmuşdur. Buyurdum ki:

Varıcak daima memleket ve vilâyetin hıfz u hirâsetinde ve reâyâ vü berâyânın zabt u sıyânetinde ve kul taifesiyle ve sair asâkir-i nusret-me’ser ile hüsn-i ittifak ve ittihâd ile yek-dil ve yek-cihet olup hidemât-ı hümâyûnumda bezl-i mâ-hüve'l-makdûr etmekde sa‘yin zuhura getiresin ve ol cânibde uğur-ı hümâyûnumda bezl-i mechûd eyleyen eğer bölük ağalarıdır ve eğer sair kul taifesidir fermân-ı âlîşânımın mefhûmu ilâmı dahi din-i İslâm'a müte‘allik mesâlihde ittifak-ı tarikat eyleyesin.

[Yev]mü's-sülâsâ fî 26 Şevval sene 987 / [16 Aralık 1579]

Mühimme Defteri, no: 39, hüküm 116

Habeş vilâyetinde yararlılıkları görülenlerin merkeze bildirilmeleri üzerine isimleri geçen şahıslara terfi ve terakkî verilmesi

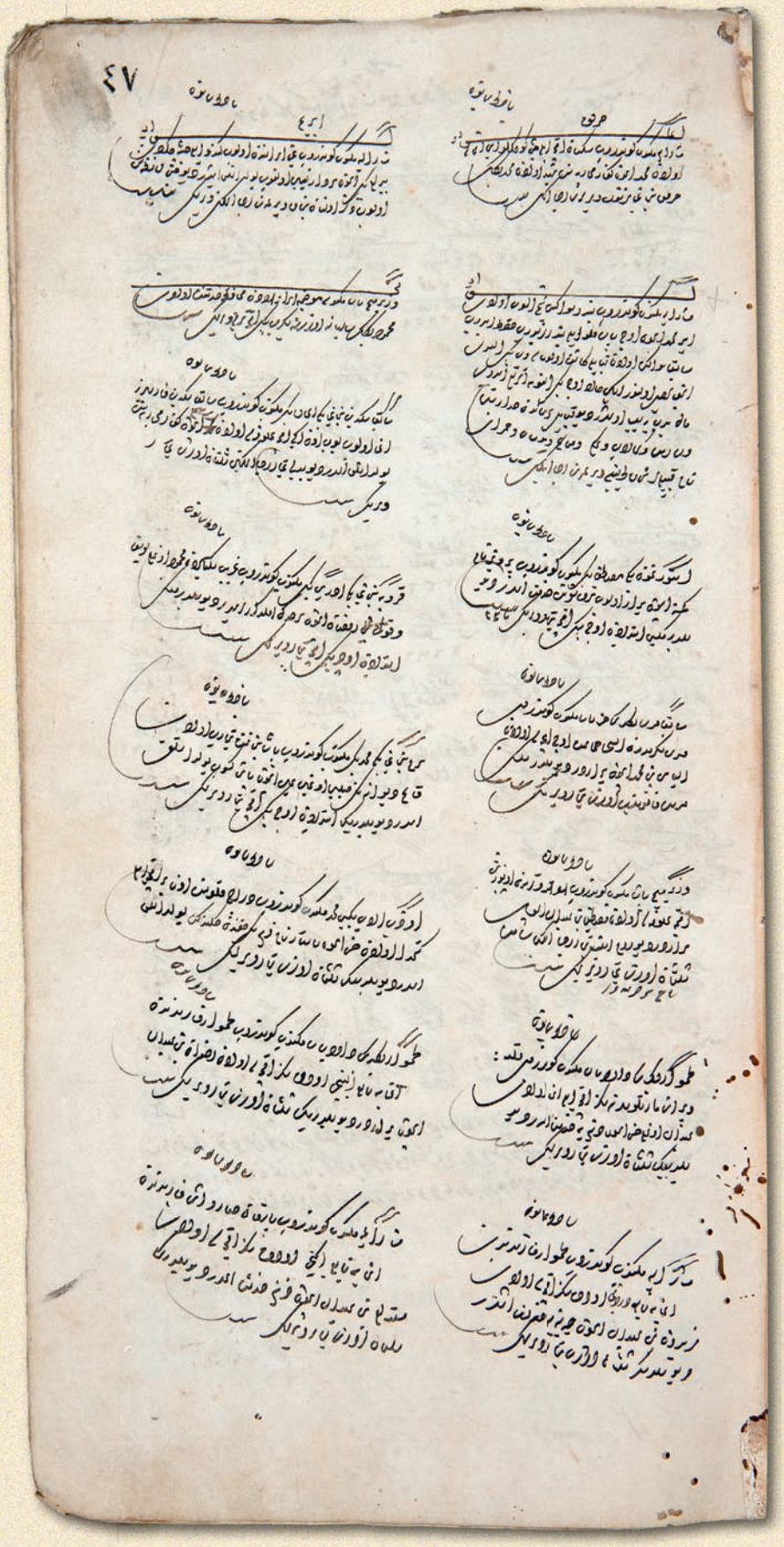

Habeş Beylerbeyi Hızır Paşa'nın arzlarıdır.

Bâ hatt-ı hümâyûn

Müteferrika-i Habeş Yusuf bin Dursun Yevm 30	Müteferrika-i m. Kürd Ali Yevm 30	Müteferrika-i m. Ali [bin] Kâşif Yevm 22
M[inh] Canbolad bin İlyas 20	M[inh] Hasan bin Abdullah 20	M[inh] Turgud bin Hamza 40
M[inh] Ali [bin] Abdullah 22	M[inh] Kalender bin Yusuf 30	

Müşârûnileyh mektublar gönderip mezbûrlar için vâki olan Harkik muharebelerinde: "Yoldaşlık eder" deyu bildirmeğin sülüsân üzere timar verilmek buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Müteferrika-i Mısır Mustafa [bin] Ahmed 23	M[inh] Hüseyin bin Hasan 30	Müteferrika-i Yemen Vâsıl bin Abdullah 15

Müşârunileyh mektublar gönderip mezbûrlar için vâki olan muharebelerde "Yoldaşlık etmişlerdir" deyu bildirmeğin ulûfelerine beşer akçe terakkî verilmek buyuruldu.

Tüfekî-i Yemen Mustafa bin Mehmed 20	Yeniçeri-i Yemen Abdürrezzak bin Abdullah 9

Müşârunileyh mektublar gönderip mezbûrlar için "Yararlardır" deyu tüfenkçiyi otuz akçe ile ve yeniçeriyi on beş akçe ile Yemen müteferrikalarına ilhâk olunmasın rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Livâ-i Akik

Müşârunileyh mektub gönderip Habeş yeniçerileri ağası olup altmış akçe ulûfesi olan Osman Ağa için: "Yarardır" deyu şehid olan Süleyman Bey'in sancağı verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Ağalık-ı yeniçeriyân-ı Yemen

Müşârunileyh mektub gönderip Yemen a'zebleri ağası olup kırk akçesi olan Şaban için: "Yarardır" deyu zikrolunan ağalık altmış akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Ağalık-ı gönüllüyân

Müşârunileyh mektub gönderip Habeş yeniçerilerinden ıyâl-i(?) yemîn ağası olup kırk akçe ulûfeye mutasarrıf Hüseyin için: "Yarardır" deyu zikrolunan ağalık mezbûra seksen akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Ağalık-ı yeniçeriyân-ı nöbetciyân

Müşârunileyh mektub gönderip Habeş müteferrikaları başı olup yevmî otuz akçe ulûfeye mutasarrıf Ali için: "Yarardır" deyu kırk akçe ile zikrolunan ağalık verilmesin rica etmeğin verilmek buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Müteferrika-i Habeş Rıza bin Sinan 22	Müteferrika-i Yemen Mîr Ahmed bin Emin 55	M[inh] Kanber bin Abdullah 20
Gönüllüyân-ı m[inh] Cafer bin Abdullah 15	Müteferrika-i Habeş Ahmed bin İlyas 15	Müteferrika-i Yemen Şemseddin 28
	M[inh] Ali bin Pervane 12	

Müşârunileyh mektub gönderip mezbûrlar için vâki olan muharebelerde: "Yoldaşlık etmişlerdir" deyu bildirmeğin ikişer terakkî verilmek buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Müşârunileyh mektub gönderip Mısır müteferrikalarından otuz akçe ulûfeye mutasarrıf kethüdâsı Rıdvan için yarar olup Habeş sancaklarından birisi verilmesin rica etmeğin düşenden bir sancak verilmek buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Kethüdâlık-ı çavuşân-ı Habeş

Müşârunileyh mektub gönderip Yemen çavuşlarından on dokuz akçe ulûfeye mutasarrıf Mehmed bin Abdullah için: "Yarardır" yirmi beş akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Ağalık-ı Câzân

Müşârunileyh mektub gönderip Yemen müteferrikalarından otuz akçe ulûfeye mutasarrıf İbrahim için: "Yarardır" deyu zikrolunan ağalık mezbûra seksen akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Ağalık-ı azebân-ı Habeş

Müşârunileyh mektub gönderip kırk akçe ulûfe ile cebertiler ağası Mustafa için: "Yarardır" deyu elli akçe ile verilmesin rica etmeğin verilmek buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Ağalık-ı cebertiyân

Müşârunileyh mektub gönderip Yirmi beş akçe ile çavuşlar kethüdâsı olan Mustafa'ya kırk akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Ağalık-ı ıyâl-i(?) yemîn

Müşârunileyh mektub gönderip Habeş yeniçerilerinden nöbetciler ağası olup otuz akçe ulûfesi olan Cafer için: "Yarardır" deyu zikrolunan kırk akçe ile verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Livâ-i Harkik

Müşârunileyh mektub gönderip seksen akçe ile Habeş gönüllüleri ağası olan Mehmed için küffâr muharebesinde şehid olan Mehmed Bey'in Harkik Sancağı mezbûra verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Livâ

Müşârûnileyh mektub gönderip: "Bender-i Sevvakin'de şeyhülarab olan Emîr Muhammed için üç pâre kale ile bender-i mezbûru hıfz edip sâbıkâ Sevvakin'de olan kabâile kâşif olup senevî bin altın ancak tahsil olunur iken hâlâ üç bin altına erişip mâl-ı mîrîye nef‘i olmuşdur" deyu kabâil-i urbândan Hadarast ve Sarast ve Kimalay ve Menayim ve Yosay(?) ve Hamran nâm kabileler sancak tarîkıyla verilmesin rica etmeğin buyuruldu.

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Vezir Mesih Paşa mektub gönderip Mısır müteferrikalarından otuz beş akçe ulûfesi olan Mustafa bin Abdullah için "Yarardır" deyu Rumeli'nde timar rica etmeğin Şam'da sülüsân üzere timar verilmek buyuruldu.

Tâbi-i ser-hazinedir.(?)

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Livâ-i İbrim

Müşârunileyh mektub gönderip Yemen ümerâsından olup kendi ile Habeş'e gelen Bayram Bey için: "Serdar tayin olunup yoldaşlık etmişdir" deyu Habeş muhafazasında olup zikrolunan sancak verilmesin rica etmeğin verilmek buyuruldu.

Terakkî

Vezir Mesih Paşa mektubu mûcebince ümerâ-yı Mısır'dan muhafaza hizmetinde olan Mahmud Bey'in sâlyâne üzerine yirmi bin akçe terakkî verilmek buyuruldu.

[Yev]mü'l-sülâsâ fî 5 Recebi'l-müreccb sene 988 / [16 Ağustos 1580]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 238, s. 46, 47

Bahr Necaş ve Daku'l-Azmani'nin Habeş vilâyeti topraklarına ve Osmanlıya itaat etmiş bulunan kabilelere saldırılarının bertaraf edilmesi üzerine benzer durumların tekrarlanmaması için gerekli tedbirlerin alınması

37

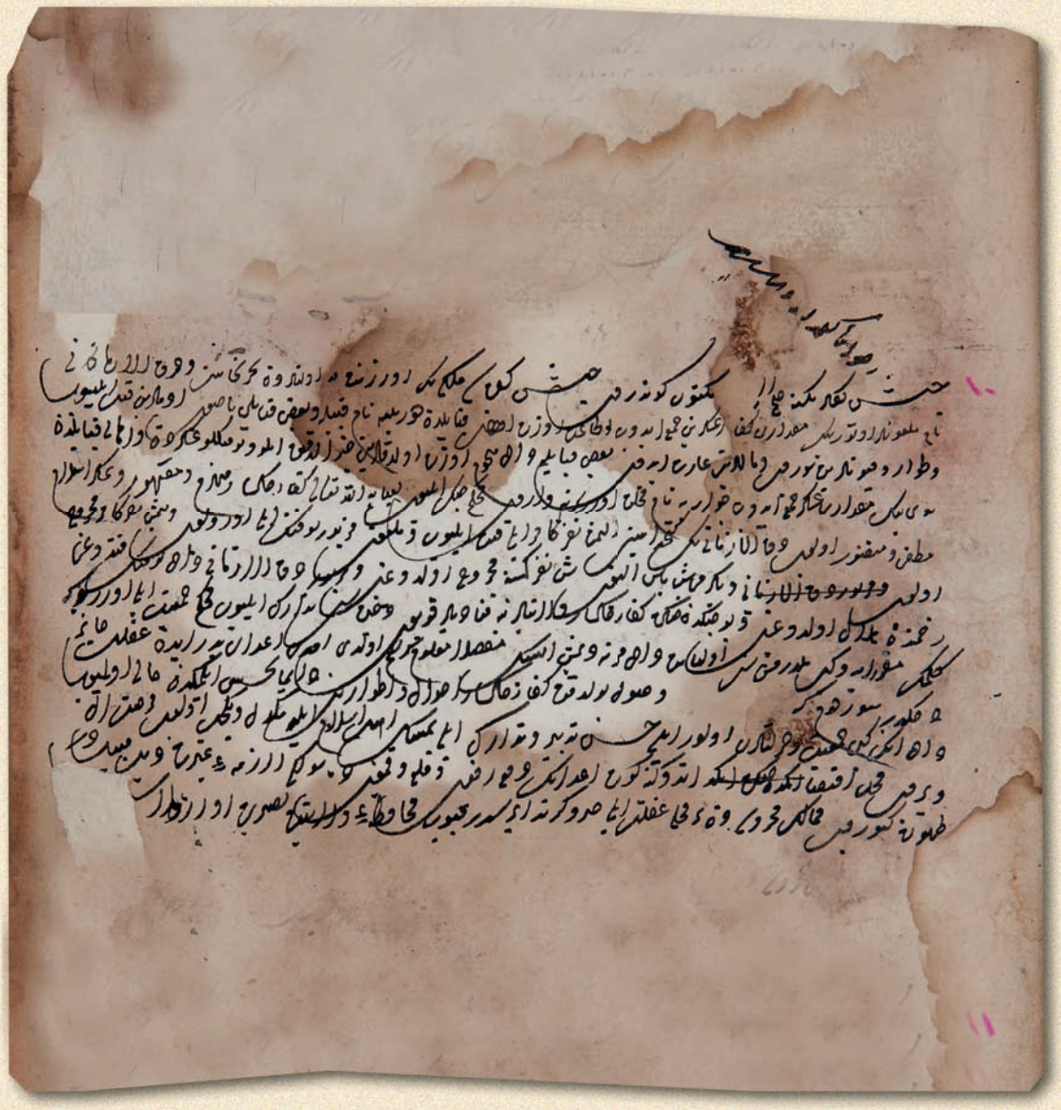

Rıdvan Kethüdâ'ya verildi.

Habeş beylerbeyisine hüküm ki

Mektub gönderip Habeş keferesi mülkünün üzerinde olanlardan Bahr Necaş ve Daku'l-Azmani nâm mel‘ûnlar otuz bin mikdarı küffâr askerin cem‘ edip itaat üzere olan kabâilden Dur Beyte nâm kabile ve bazı kabâili basıp âdemlerin katleyleyip ve davar ve koyunların sürüp ve malların gâret edip bazı kabâile dahi hücum üzere oldukların haber aldıkda atlı ve tüfenkli askerden ve ahali-i kabâilden yedi bin mikdarı asker cem‘ edip Davarya nâm mahalde üzerlerine varıp muhkem cenk eyleyip bi-inâyeti'llâhi Teâlâ küffâr-ı hâksâr münhezim ve makhûr ve asâkir-i İslâm muzaffer ve mansûr olup Daku'l-Azmani'nin kethüdâsın altmış nefer kâfir ile katleyleyip ve mel‘ûn-ı mezbûr tüfenk ile urulup ve yetmiş nefer kâfir mecrûh olup ve yirmi beş baş alınıp beş nefer kimse mecrûh olduğun ve mezbûr Daku'l-Azmani dahi tüfenk fındığı zahmından helâk olduğun ve bu cenkden sonra küffâr-ı hâksâr vilâyetlerine münâdîler koyup zahiresin tedarik eyleyip muhkem cemiyet ile üzerine gelmek mukarrer idüğün bildirmişsin. Ol bâbda dahi her ne demiş isen mufassalan malum-ı şerifim oldu. İmdi a‘dâ-yı bed-re‘yden gaflet caiz değildir. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda küffâr-ı hâksâr ahvâl ve etvârın daima tecessüs eylemekden hâlî olmayıp dahi onun gibi cemiyet ve hareketleri olur ise hüsn-i tedbir ve tedarik ile asâkir-i ehl-i İslâm ile yek-dil ve yek-cihet olup fırsat ele verip mahal iktizâ etdiğine göre a‘dânın def‘ [ü] ref‘in ve kal‘ u kam‘ından şol ki lâzıme-i gayret-i din-i mübîndir zuhura getirip Memâlik-i Mahrûse'den bir mahalle gaflet ile zarr [u] gezend erişdirmeyip muhafaza-i vilâyetde basîret üzere olasın.

Fî evâil-i Receb 990 / [22-31 Temmuz 1582]

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 10

Habeş'te süren muharebeler esnasında ihtiyaç duyulan at ve katırların yolda telef olması üzerine Mekke şerifinden at ve katır, Mısır ve Yemen'den ise asker ve cephane tedarik olunması

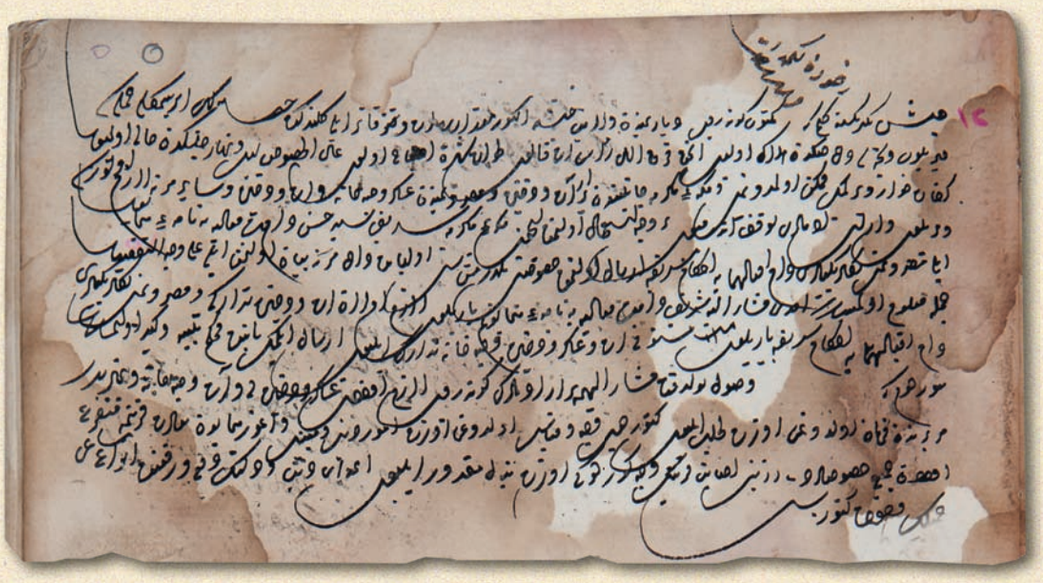

Rıdvan Kethüdâ'ya verildi.

Habeş beylerbeyisine hüküm ki

Mektub gönderip diyar-ı Yemen'den vilâyet-i Habeş'e iki yüz mikdarı at ve katır ile gelindikde hastalık erişmekle cümlesi kırılıp ve nicesi dahi cengden helâk olup ancak kırk elli re's at kalıp davara şiddet [ile] ihtiyac olup ale'l-husus leyl ü nehâr cengden hâlî olmayıp küffâra cevâz verilmek mümkün olmadığın ve Mekke-i Mükerreme cânibinden yarar at ve zahire ve Mısır ve Yemen'den asker ve cephâne ve at ve zahire ve sair her ne lâzım olursa verilip varan âdemleri tevakkuf etdirmeyip ber-vech-i isti'câl olunmak için Mekke-i Mükerreme Şerifi Seyyid Hasan *dâmet ma'âlîhû*ya nâme-i hümâyûn ile Mısır ve Yemen beylerbeyileri *dâme ikbâlühümâ*ya ahkâm-ı şerife irsâl olunmak hususun bildirmişsin. Ol bâbda dahi her ne beyân olunmuş ise alâ vechi't-tafsil cümle malum olmuşdur. İmdi müşârunileyh şerif *dâmet ma'âliyehû*ya nâme-i hümâyûnum yazılıp lâzım olan at ve zahire tedariki ve Mısır ve Yemen beylerbeyileri *dâme ikbâlühümâ*ya ahkâm-ı şerife yazılıp müstevfî at ve asker ve zahire ve cephâne tedarik eyleyip irsâl eylemek bâbında muhkem tenbih ve [te']kîd olunmuşdur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda müşârunileyhime yarar âdemlerin gönderip lâzım olan asker ve zahireyi ve at ve cephâne ve gayridir her birinden fermân olunduğu üzere taleb eyleyip getirdip vech ü münasib olunduğu üzere umûr-ı din-i mübîn ve uğur-ı hümâyûn-ı saâdet-karînime müteferri' olan cemî hususlarda rezîn-i isabet-karînin vech gördüğü üzere bezl-i makdûr eyleyip a'dâ-yı din ü devletin def' ü ref'inde envâ'-ı mesâ'î -i cemîlin vücuda getiresin.

Evâil-i Receb sene 990 / [22-31 Temmuz 1582]

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 12

39

Habeş meliki ile İspanya'nın işbirliği yapıp Kızıldeniz'de bulunan iskelelere saldırma ihtimaline karşı Süveyş beyince hazırlanması emredilen donanma için gerekli olan mühimmât ve kerestenin temin edilmesi

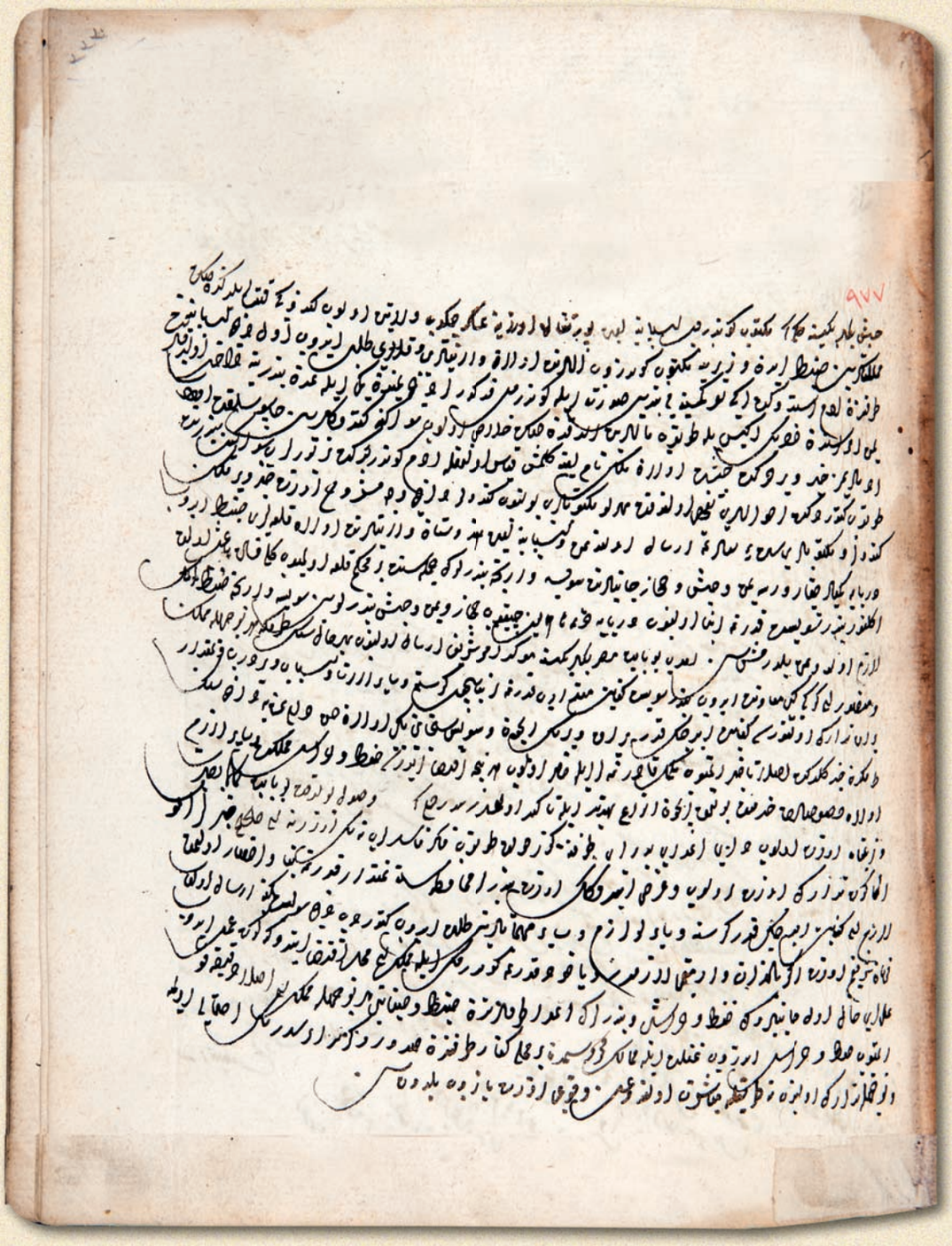

Habeş beylerbeyisine hüküm ki

Mektub gönderip İspanya-i la'în Portugal üzerine asker çekip vilâyetde olup kendini katleyledikden sonra memleketlerin zabt eden vezirine mektub gönderip ellerinde olan vilâyetleri ve kaleleri taleb edip ol dahi İspanya tarafından âdem istedikde iki nefer kimseyi tebdil-i suret ile gönderip mezkûr âdemi Yemen'den gemi ile Aden Benderi'ne dahil olduklarında Yemen ümerâsından Hızır Bey ikisin bile tutup malların aldıkdan sonra halâs olup Sevvakin'e gitdiklerin casuslukda olan âdemlerimiz haber verdikde Habeş'de olan Melik nâm la'îne gelmiş kıyas olunmağla âdem gönderildikde mezbûrları Sevvakin Benderi'nde tutup götürdükde ahvâlleri tefahhus olundukda mühürlü mektubları bulunup kendiler dahi vech-i meşrûh üzere haber vermeğin kendiler ve mektubları Südde-i Saâdetime irsâl olunduğun ve İspanya-ı la'în Hindistan vilâyetlerinde olan kaleleri zabt edip deryaya gemiler çıkarır yine Yemen ve Habeş ve Hicaz câniblerinden Süveyş'e varınca benderlerin cümlesinde bir muhkem kale olmayıp küllî fesada bâ'is olmak anlanır. Bender-i Süveyş'de kadırgalar bina olunup deryaya Donanma-i Hümâyûn çıkıp Hicaz ve Yemen ve Habeş benderlerin Süveyş'e varınca zabt edilmek lâzım olduğun bildirmişsin. İmdi bu bâbda Mısır beylerbeyisine mü'ekked emr-i şerif irsâl olunup beher-hâl senin tarafına her ne vechile mümkün ve mutasavver ise gereği gibi muâvenet edip Bender-i Süveyş'de kifayet mikdarı kadırgalar ibnâsıyçün kereste ve sair âlât ve esbâb verdirip ve ne mikdar yarak tedarik olunursa kifayet edecek kadar yarak vermek için ve Süveyş sancağı beyi olan Hasan *dâme izzuhû*ya dahi senin tarafından haber geldikde asla te'hir etmeyip mükemmel kadırgalar ile hâzır olup her nice iktizâ iderse hıfz u hirâset-i memleket ve sair lâzım olan hususlarda hizmetde bulunmak için envâ'-ı tehdîd ile te'kîd olunmuşdur. Buyurdum ki:

Vusûl buldukda bu bâbda kemâl-i basîret ve intibâh üzere olup daima a'dâ-yı bed-re'y tarafına göz-kulak tutup fikr-i fâsidleri neyin üzerine ise sahîh haberler alıp ona göre tedarik üzere olup ve arz etdiğin üzere benderler muhafazasına ne mikdar kadırga bina ve ihzâr olunmak lâzım ise kifayet idecek kadar kereste ve sair levâzım ve sair mühimmâtların taleb edip getirip dahi Süveyş beyine irsâl olunan fermân-ı şerifim üzere eğer bizzat varmak mı lâzımdır veyahud kadırga göndermek ile mümkün ise mahal iktizâ etdiğine göre amel edip alâ eyyi hâlin ol câniblerin hıfz u hirâseti ve benderlerin a'dâ taraflarından zabt u sıyâneti her ne vechile mümkün ise asla dakika fevt etmeyip hıfz u hirâset etdirip gaflet ile Memâlik-i Mahrûsemden bir mahalle küffâr tarafından zarar u gezend erişdirmek ihtimali olmaya ve ne vechile tedarik olunup ne tarîkle mübâşeret olunduğun vuku'u üzere yazıp bildiresin.

[Yev]mü's-sülâsâ 19 Safer sene 991 / [14 Mart 1583]

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 977

40

Müstakil beylerbeyilik yapılan İbrim vilâyetine daha önce
Habeş beylerbeyi olan Hızır Paşa'nın tayini

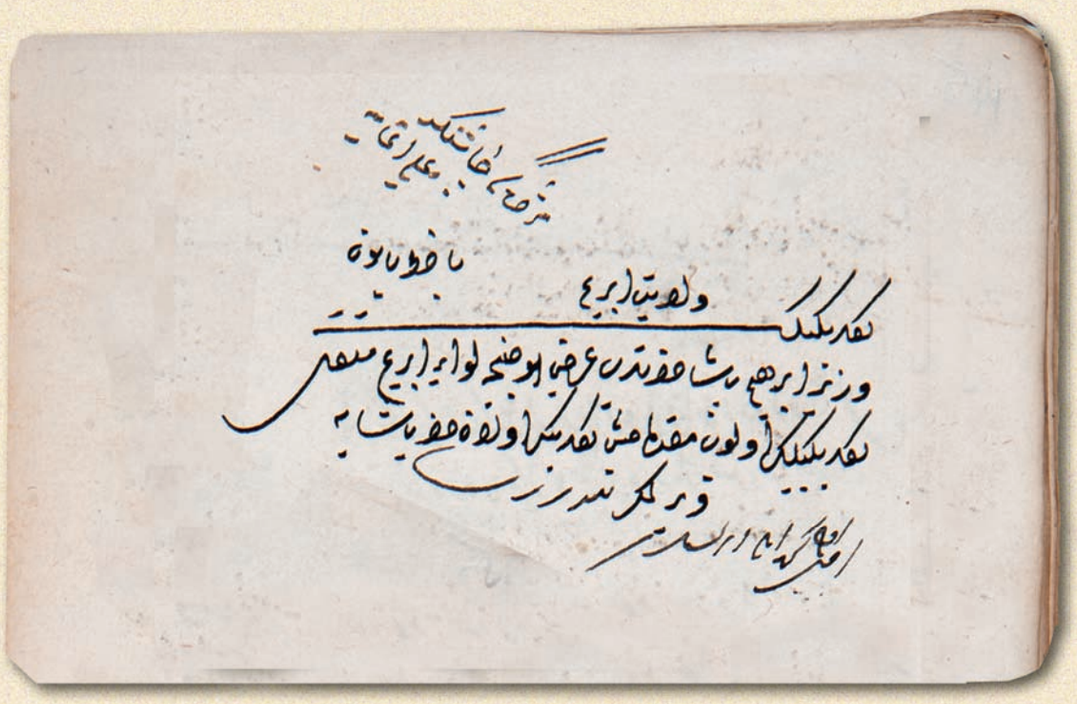

Müjdesi Çaşnigîr Alî Ağa'ya

Bâ-hatt-ı hümâyûn

Beylerbeyilik-i Vilâyet-i İbrim

Vezir İbrahim Paşa hazretleri arzı mûcebince livâ-yı İbrim müstakil beylerbeyilik olup mukaddemâ Habeş beylerbeyi olan Hızır Paşa'ya verilmek buyuruldu.

On üç kerre [yüz bin] ile verilmişdir.

[Yev]mü'l-isneyn fî gurre-i Safer sene 992 / [13 Şubat 1584]

Kâmil Kepeci Ruus, no: 242, s. 146

Habeş melikinin Sevvakin iskelesi üzerine sefer düzenlemekte olduğunun bildirilmesi üzerine Mısır beylerbeyine, Mekke-i Mükerreme şerifine ve Yemen beylerbeyine Habeş vilâyetine yardım etmeleri için emir verildiği, bölgenin asker ve mühimmat ihtiyaçlarını temin etmek üzere Mısır'a adam ve mektup gönderilmesi

41

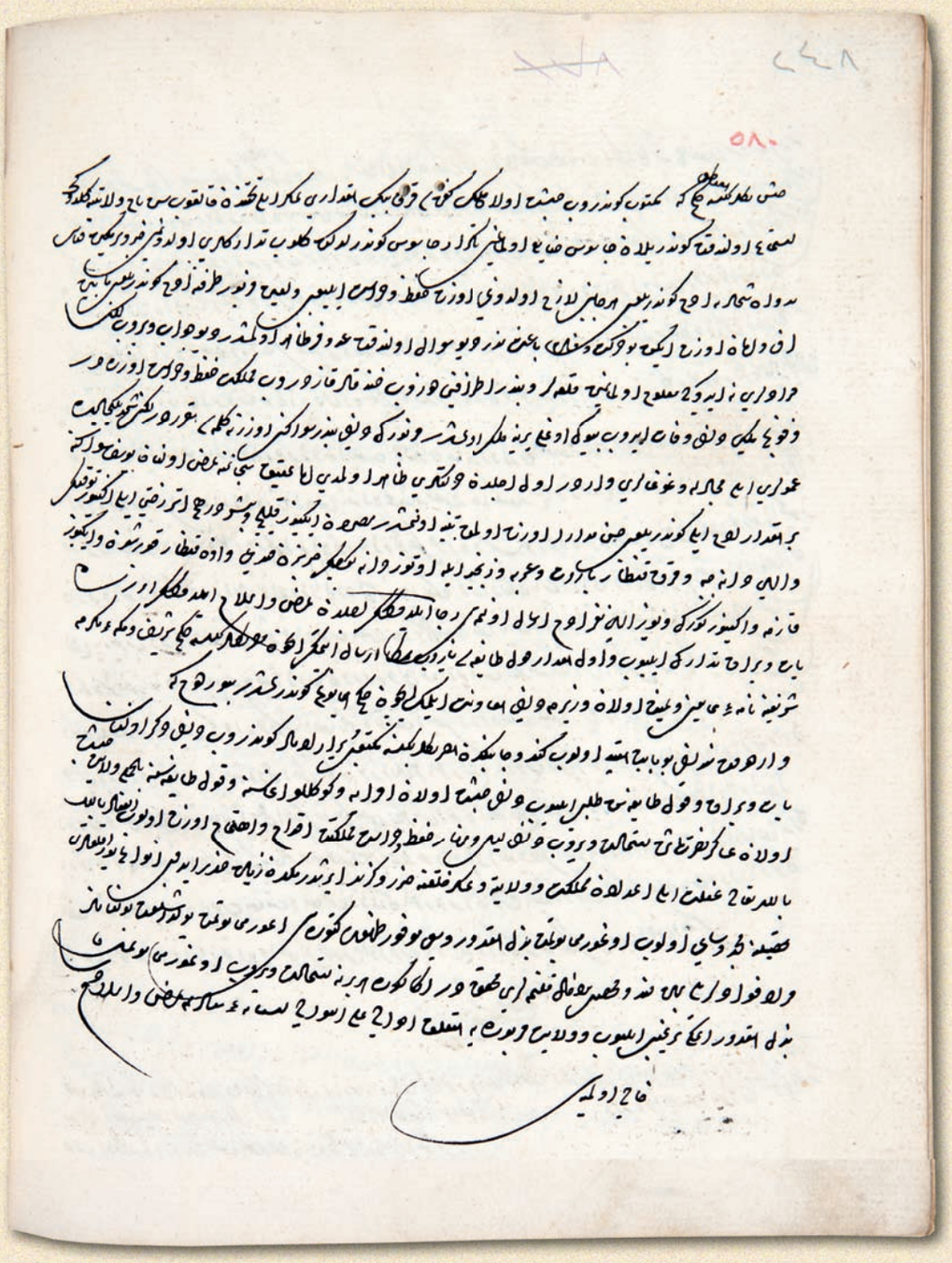

Habeş Beylerbeyisi Mustafa'ya hüküm ki

Mektub gönderip: "Habeş'de olan melik keferesi kırk bin mikdarı asker ile tahtından kalkıp Sira nâm vilâyetine geldiği istimâ‘ olundukda gönderilen casus zâyi‘ olmağın tekrar casus gönderildikde gelip tedarikleri olduğun haber vermeğin kabâil-i Bedvan şeyhlerine âdem gönderilip her cânib lâzım olduğu üzere hıfz u hirâset eyleyip ve la‘în-i mezbûr tarafına âdem gönderilip mâbeyn emn ü emân üzere iken bu hareket ve fesada bâ‘is nedir deyu sual olundukda adımız zâhir olmuşdur deyu cevab verip lâkin muradları ne idüğü malum olmamağın kaleler ve benderler tarafını düzüp hendekler kazdırıp memleket hıfz u hirâset üzeredir ve Func meliki dahi vefat edip büyük oğlu yerine melik olmuşdur. Mezbûrun dahi Bender-i Sevvakin üzerine gelmesi mukarrerdir. Lâkin şimdiki hâlde ammileri ile mücadele ve kavgaları vardır. Ol ecilden hareketleri zâhir olmadı ama Akik sancağına arz olunan Yusuf, Sevvakin'e bir mikdar âdem ile gönderilip hüsn-i müdâra üzere olmak tenbih olunmuşdur. Mısır'dan iki yüz kılıç ve beşer dirhem atar rahtı ile iki yüz tüfenk ve elli tane cebe ve kırk kantar barut ve araba ve zencir ile otuz tane küçük darbzen fındığı ve on kantar kurşun ve iki yüz kazma ve iki yüz kürek ve yüz elli nefer âdem irsâl olunmasın" rica eylediğin ecilden arz u ilâm eylediğin üzere yat ü yarak tedarik eyleyip ve ol mikdar kul taifesi yazıp sana irsâl etmek için Mısır beylerbeyisine hükm-i şerif ve Mekke-i Mükerreme şerifine nâme-i hümâyûn ve Yemen'de olan vezirim dahi muâvenet eylemek için hükm-i hümâyûnum gönderilmişdir. Buyurdum ki:

Vardukda sen dahi bu bâbda mukayyed olup kendi cânibinden Mısır beylerbeyisine mektub ve yarar âdemler gönderip dahi zikrolunan yat ü yarak ve kul taifesin taleb eyleyip dahi Habeş'de olan ümerâya ve gönüllü ağasına ve kul taifesine bi'l-cümle vilâyet-i Habeş'de olan asâkir-i nusret me’sere istimâlet verip dahi leyl ü nehâr hıfz u hirâset-i memleketde ikdâm ü ihtimâm üzere olup el-iyâzu bi'llâhi Teâlâ gaflet ile a‘dâdan memleket ve vilâyete ve asker halkına zarar u gezend erişdirmekden ziyade hazer edip envâ‘ yüz aklıkları tahsiline mücidd ü sâ‘î olup uğur-ı hümâyûnumda bezl-i makdûr ve sa‘y-ı mevfûr zuhura getiresin. Uğur-ı hümâyûnumda yoldaşlıkda bulunanlar murad-ı fu’âdlarıyla behremend ve muhassılu'l-âmâl kılınmaları muhakkakdır. Ona göre her birine istimâlet verip uğur-ı hümâyûnumda bezl-i makdûr etmeğe terğîb eyleyip ve vilâyet-i mezbûreye müte‘allik ahvâli ale't- tevâlî Âsitâne-i Saâdetime arz u ilâmdan hâlî olmayasın.

Fî Ca sene 994 / [Nisan-Mayıs 1586]

Mühimme Defteri, no: 60, hüküm 580

Süveyş denizine Frenk gemilerinin girmesinin engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması hususunda Mekke Şeyhülharemi Süleyman Paşa'ya yazılan emir

42

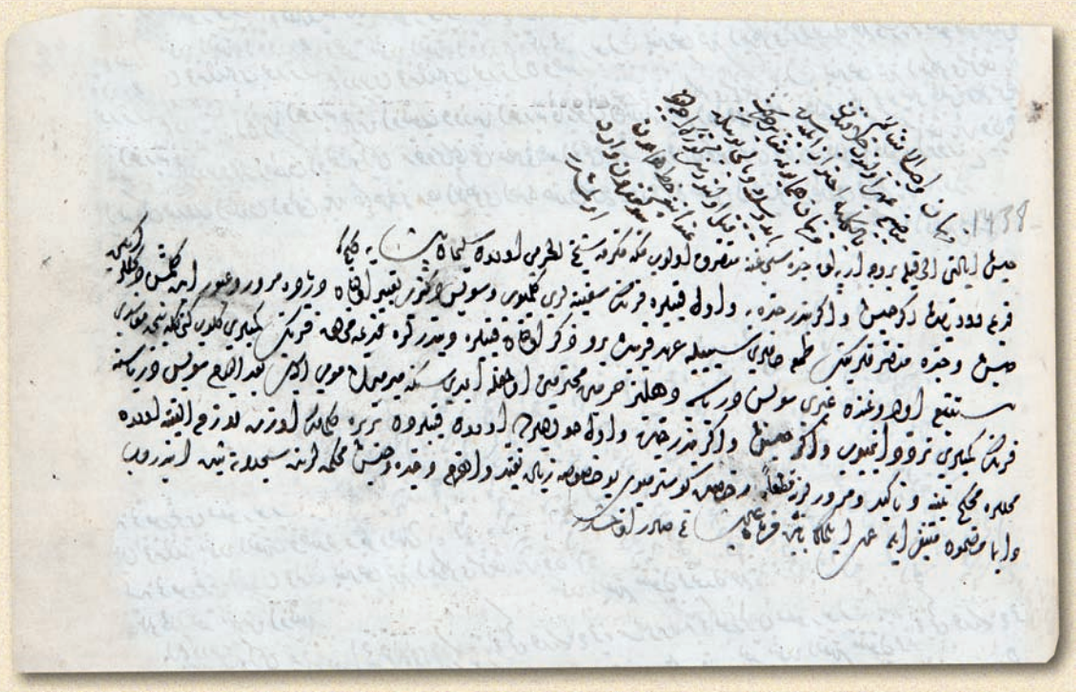

"Fermân-ı vâcibü'l-imtisâlim mûcebince amel olunup hilâfından bi'l- külliye ihtirâz eyleyesin. Fermân-ı hümâyûnuma mugayir hareket edersen vebali boynuna, katlolunursun. Gözün aç." deyu unvanına hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn vârid olmuşdur.

Habeş eyaleti ilhâkıyla ber-vech-i arpalık Cidde sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa'ya hüküm ki

Kadîmü'l-eyyâmda eğer Habeş ve eğer Bender-i Cidde'ye ve ol kıyılara Frenk sefîneleri gelmeyip ve Süveyş denizi tabir olunan deryada mürûr u ubûr edegelmiş değiller iken Habeş ve Cidde mutasarrıflarının tama'-ı hâmları sebebiyle ahd-i karîbden berü zikrolunan kıyılara ve benderlere kadîme muhalif Frenk gemileri gelip gitmekle nice mefâsidi müstakbih olduğundan gayrı Süveyş deryası dehlîz-i Haremeyn-i Muhteremeyn olmağla imdi sen ki mîrimîrân-ı mûmâileyhsin ba'de'l-yevm Süveyş deryasına Frenk gemileri tereddüd etmeyip ve eğer Habeş ve eğer Bender-i Cidde ve ol havalilerde olan kıyılardan bir yere gelmemek üzere lâzımü't-tenbih olan mahallere muhkem tenbih ü te'kîd ve mürûrlarına kat'an ruhsat göstermeyip bu hususa ziyade takayyüd ü ihtimâm ve Cidde ve Habeş mahkemelerinde sicillâta sebt etdirip daima mazmûn-ı münîfi ile amel eylemek bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur.

Fî evâil-i B. sene [1]114 / [21-30 Kasım 1702]

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1438

43

Medine'de imam-hatiplik yapan Ahmed Gürani'nin ödenmeyen kısmının tamamıyla bundan sonra ki maaşının düzenli olarak ödenmesi

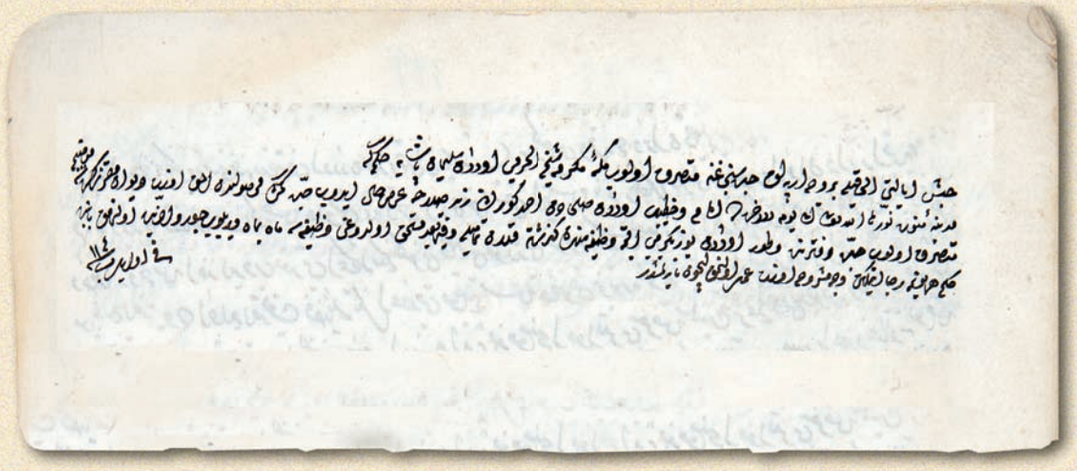

Habeş eyaleti ilhâkıyla ber-vech-i arpalık Cidde sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa'ya hüküm ki

Medine-i Münevvere *nevverahallâhu Teâlâ ilâ yevmi'l-âhire*de imam ve hatib olan sulehâdan Ahmed Güranî *zîde salâhuhû* arzuhâl edip Cidde gümrüğü mahsulünden almak üzere Divan-ı Mısır tezkiresi mûcebince mutasarrıf olup Cidde defterinde mastûr olan yüz yirmi bin akçe vazifesinden güzeşte kalan tamamıyla ve fîmâ-ba'd müstahakk olduğu vazifesi mâh-be-mâh verilip cevr ü eziyet olunmamak bâbında hükm-i hümâyûnum rica etmeğin vech-i meşrûh üzere amel olunmak için yazılmışdır.

Fî evâil-i B. sene [1]114 / [21-30 Kasım 1702]

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1431

Mekke emiri iken ihtiyarlığından dolayı görevinden ayrılan Şerif Sa'd ibn-i Şerif Zeyd'in yerine Şerif Said'in yıllık 20.000 kuruş tahsisatla tayini

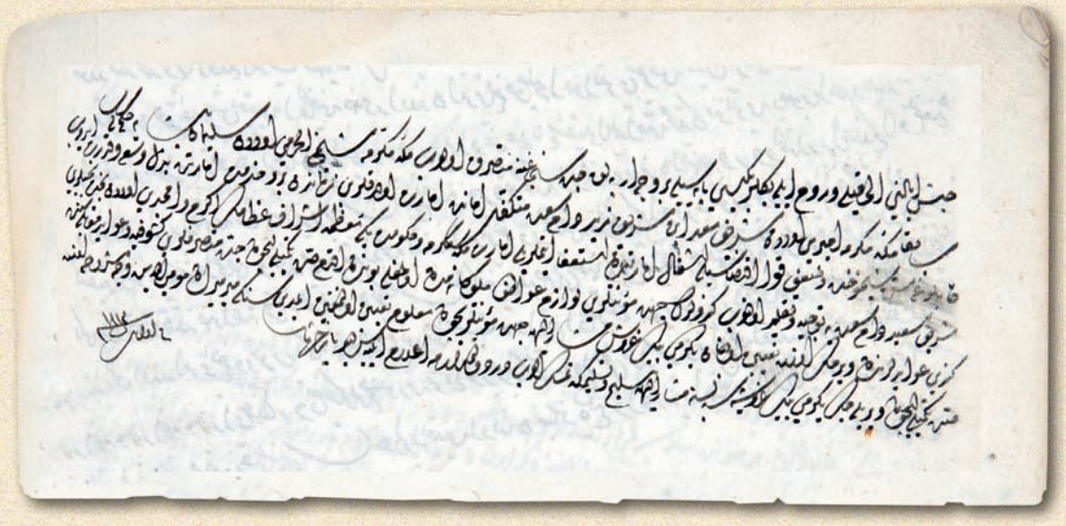

Habeş eyaleti ilhâkıyla ve Rumeli beylerbeyisi pâyesiyle ber-vech-i arpalık Cidde sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa'ya hüküm ki

Sâbıkâ Mekke-i Mükerreme emîri olan Şerif Sa'd ibn-i Şerif Zeyd *dâme sa'dühû* mütekeffil-i emânet-i emâretde oldukları zamandan berü hizmet-i emâretde bezl ü sa'y ü kudret edip hâlâ bülûğ-ı sinn-i şeyhûhat ve za'f-ı kuvâ iktizâsıyla işgal-i emâretden istifa etmeleriyle Emâret-i Mekke-i Mükerreme ve Hükûmet-i Bekke-i Mu'azzama eşrâf-ı izâmın ekrem ü emcedi olan nuhbe-i necîbleri Şerif Said *dâme sa'dühû*ya tevcîh ve taklîd olunup kendilerin cihet-i me'ûnetleri levâzım-ı avâtıf-ı mülûkânemden olmağla bundan akdem surre tekmîli için Cidde mutasarrıfları keşûfiyye ve avâid mukabelesinde kendi avâidlerinden vermek üzere tayin olunan yirmi bin kuruş müşârunileyhe cihet-i me'ûnetleriyçün malum tayin olunmağın imdi sen ki mîrimîrân-ı mûmâileyhsin vech-i meşrûh üzere surre tekmîli için verilecek yirmi bin kuruş sene be-sene müşârunileyhe teslim ve teslimine temessük alıp der-i devlet- medârıma ilâm eyleyesin deyu yazıldı.

Fî evâil-i B. sene 1114 / [21-30 Kasım 1702]

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1432

45

Mekke eski emiri Şerif Sa'd'ın emektarlarından Cevher'e Hindistan'dan gelen gemilerden alınan vergiden yıllık 5 kese akçe verilmesi

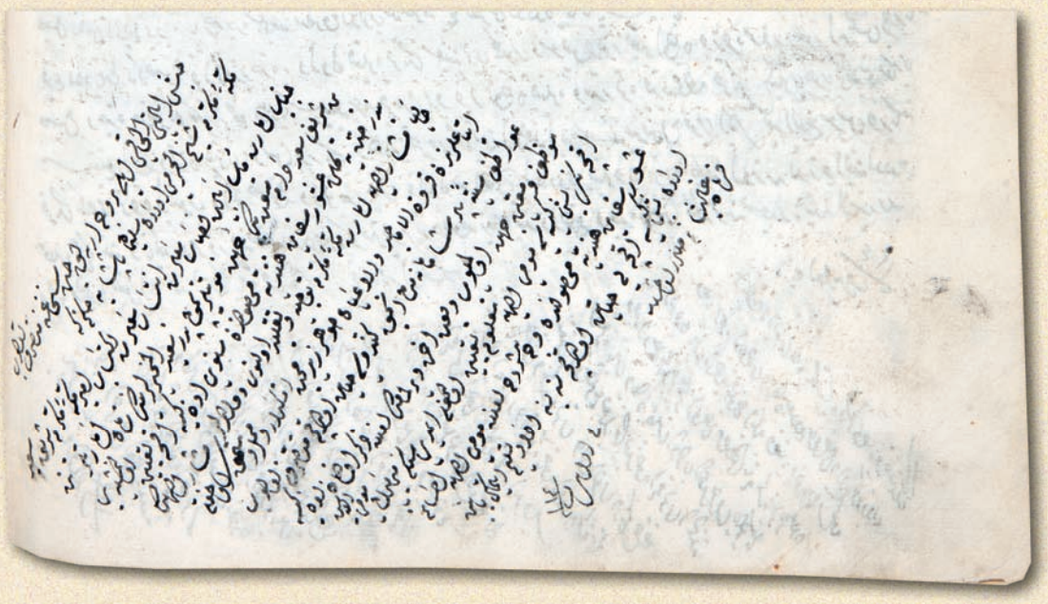

Habeş eyaleti ilhâkı ile ber-vech-i arpalık Cidde sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa'ya hüküm ki

Cenâb-ı emâret-meâb [ve] eyalet-nisâb [ve] saâdet-intisâb [ve] saâdet- iktisâb Emîr-i Mekke-i Mükerreme Şerif Said bin Şerif Sa'd *dâme sa'dühû*nun cihet-i me'ûnetleriyçün peder-i sa'îdü'l-muhayyerlerinin zaman-ı emâretlerinde Bender-i Cidde'ye gelen uşûr-ı sefâin-i Hindiye mahsulünden senevî on kîse akçe tayin olunmuş idi. Hâliyâ müşârunileyhe Emâret-i Mekke-i Mükerreme tevcîh ü taklîd olunup ve vâlidleri müşârunileyhin etbâ'larından kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Cevher *zîde mecdühû* emekdâr ve mahal ve müstahıkk olmağla avâtıf-ı seniyye-i Padişahânemden ancak kendisi hayatda oldukça mutasarrıf olup muvazzaf ve mu'ayyen cihet olmayıp ve ba'dehû âhara verilmemek üzere zikrolunan on kîse akçenin beş kîsesi mûmâileyhe malum tayin olunmağla imdi sen ki mîrimîrân-ı mûmâileyhsin uşûr-ı sefâyin-i Hindiye mahsulünden vech-i meşrûh üzere mûmâileyhe ihsânım olan beş kîse akçeyi hayatda oldukça sene be-sene edâ vü teslim eylemen bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur.

Fî evâil-i B. sene [1]114 / [21-30 Kasım 1702]

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1443

Yemen İmamı Seyyid Mehmed'in sefiri olarak İstanbul'a gelip Yemen'e dönmekte olan Musa'nın Habeş'ten Moha İskelesi'ne kadar yol ihtiyaçlarının giderilmesi

46

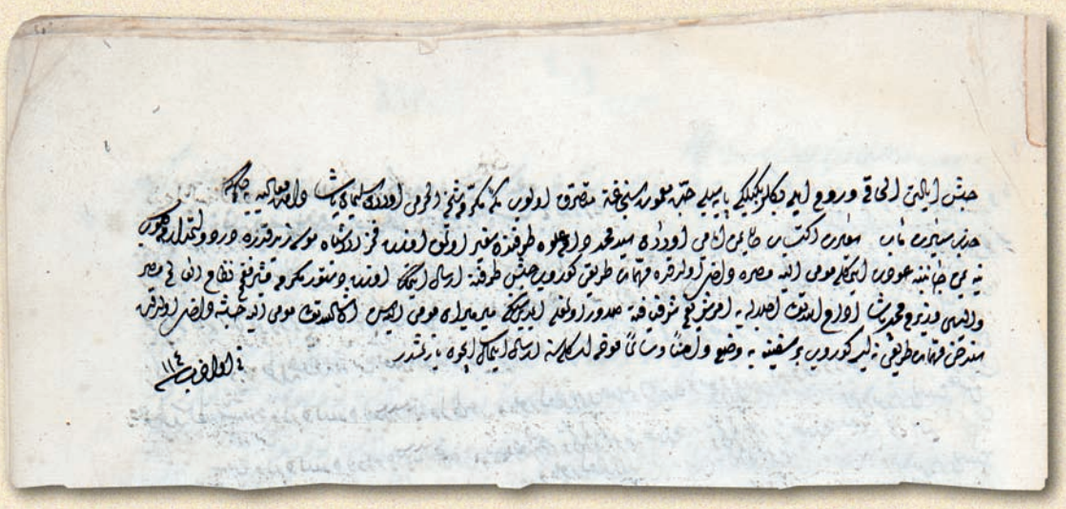

Habeş eyaleti ilhâkı ve Rumeli beylerbeyiliği pâyesiyle Cidde-i Ma'mûre sancağına mutasarrıf olup Mekke-i Mükerreme şeyhülharemi olan Süleyman Paşa dâmet ma'âlîhûya hüküm ki

Cenâb-ı siyâdet-meâb [ve] saâdet-iktisâb hâlâ Yemen imamı olan Seyyid Mehmed *dâme ulüvvühû* tarafından sefir olmak üzere fahrü'l-eşbâh Musa *zîde kadrühû* der-i devlet-medârıma gelip yine Yemen cânibine avdet eylemekle mûmâileyh Mısır'a dahil oldukda mühimmât-ı tarîkı görüp Habeş tarafına irsâl etmek üzere düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem Mısır valisi vezirim Mehmed Paşa *edâma'llâhu Teâlâ iclâlehû*ya emr-i şerifim şeref-yâfte-i sudûr olmağla imdi sen ki mîrimirân-ı mûmâileyhsin inşâallahu Teâlâ mûmâileyh Habeş'e dahil oldukda sen dahi mühimmât-ı tarîkı ne ise görüp bir sefîneye vaz' ve âminen ve sâlimen Muha İskelesi'ne irsâl eylemen için yazılmışdır.

Fî evâhir-i B. sene [1]114 / [11-20 Aralık 1702]

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1510

47

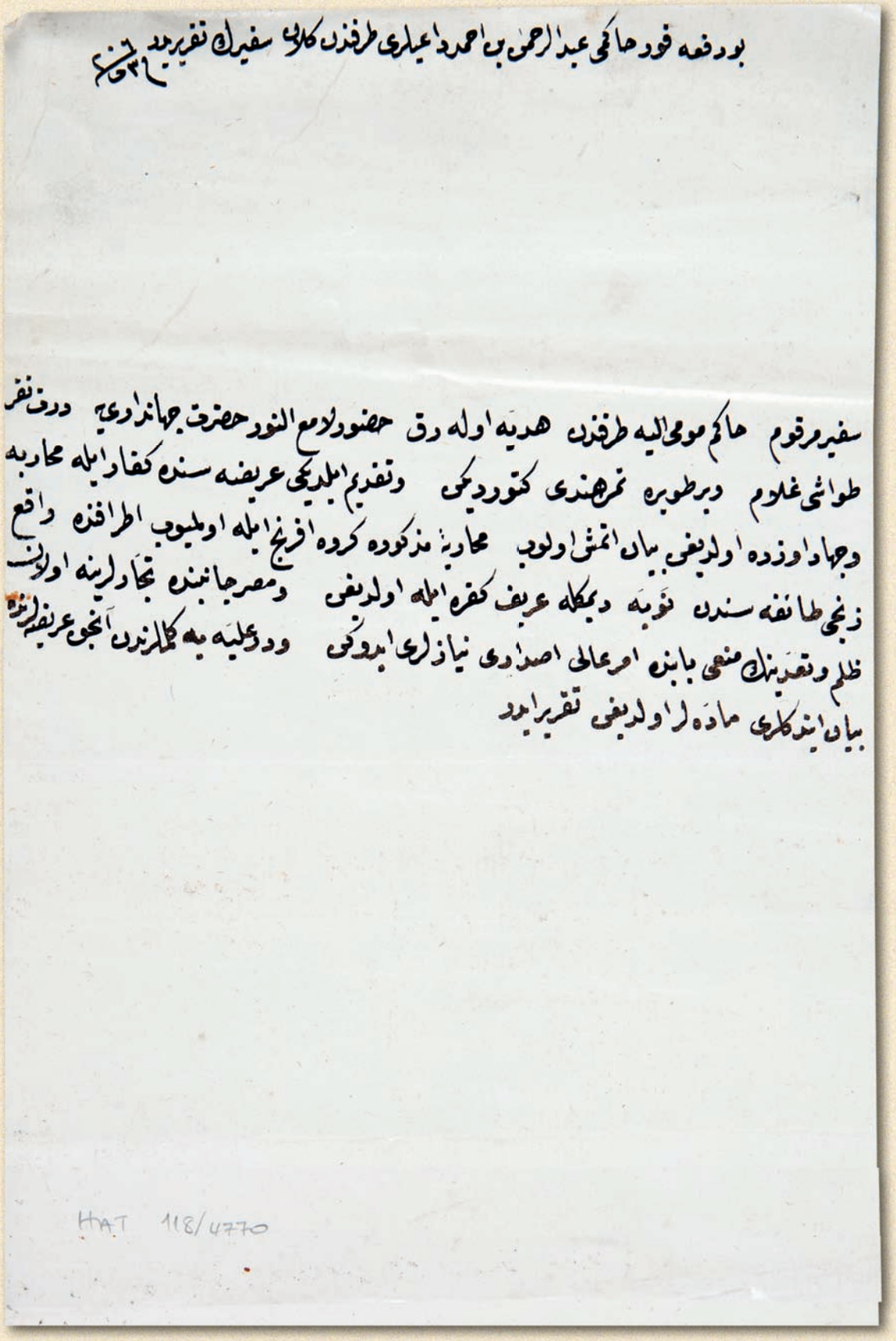

بودفعه فودهاکمی عبدالرحمن بن احمد داعیلری طرفندن کلان سفیرك تقریرید

سفیرمرقوم هاکم مومی الیه طرفندن هدیه اوله رق حضورلرنه مع النود حضرت جهاندارعی ودرف نفر
طواشی غلام وبرطوبن تمرهندی کتوردیکی وتقدیم ایلدیکی عریضه سنده کفار ایله محاربه
وجهاد اوزده اولدیغی بیان اتمش اولوب محاربه مذکوره کروه افرنج ایله اولیوب اطرافنده واقع
زنجی طائفه سندن نوبه دیمکله عریف کفره ایله اولدیغی ومصرجانبنده تجاورلرینه اولونس
ظلم وتعدیلرینك منعی بابنده اوعالی اصدارنی نیازکری ابدوکی ودرعلیه به کلمزدن انجق عریضه سنده
بیان ایندکلری ماده لرا ولدیغی تقریرایدر

HAT 118/4770

Bölgesinde gayrimüslimlerle mücadele halinde bulunan Fur Hâkimi Abdurrahman'ın kendi tacirlerine Mısır'da kolaylık sağlanması isteğiyle Padişah'a sunduğu hediyeler

Bu defa Fur Hâkimi Abdurrahman bin Ahmed dâ'îleri tarafından gelen sefirin takrîridir.

Fî 3 B. sene [1]206

Sefir-i merkûm hâkim-i mûmâileyh tarafından hediye olarak huzur-ı lâmi'u'n-nur-ı hazret-i cihandârîye dört nefer Tavaşî gulâm ve bir tobra temr-i Hindî getirdiği ve takdim eylediği arîzasında küffâr ile muharebe ve cihad üzere olduğu beyân etmiş olup muharebe-i mezkûre gürûh-ı Efrenc ile olmayıp etrafında vâki zenci taifesinden Nevye demekle arîf kefere ile olduğu ve Mısır cânibinde tüccarlarına olan zulm u ta'addînin men'i bâbında emr-i âlî ısdârı niyazları idüğü ve Deraliyye'ye gelmelerinden ancak arîzalarında beyân etdikleri maddeler olduğun takrîr eder.

26 Şubat 1792

HAT, 118/4770

48

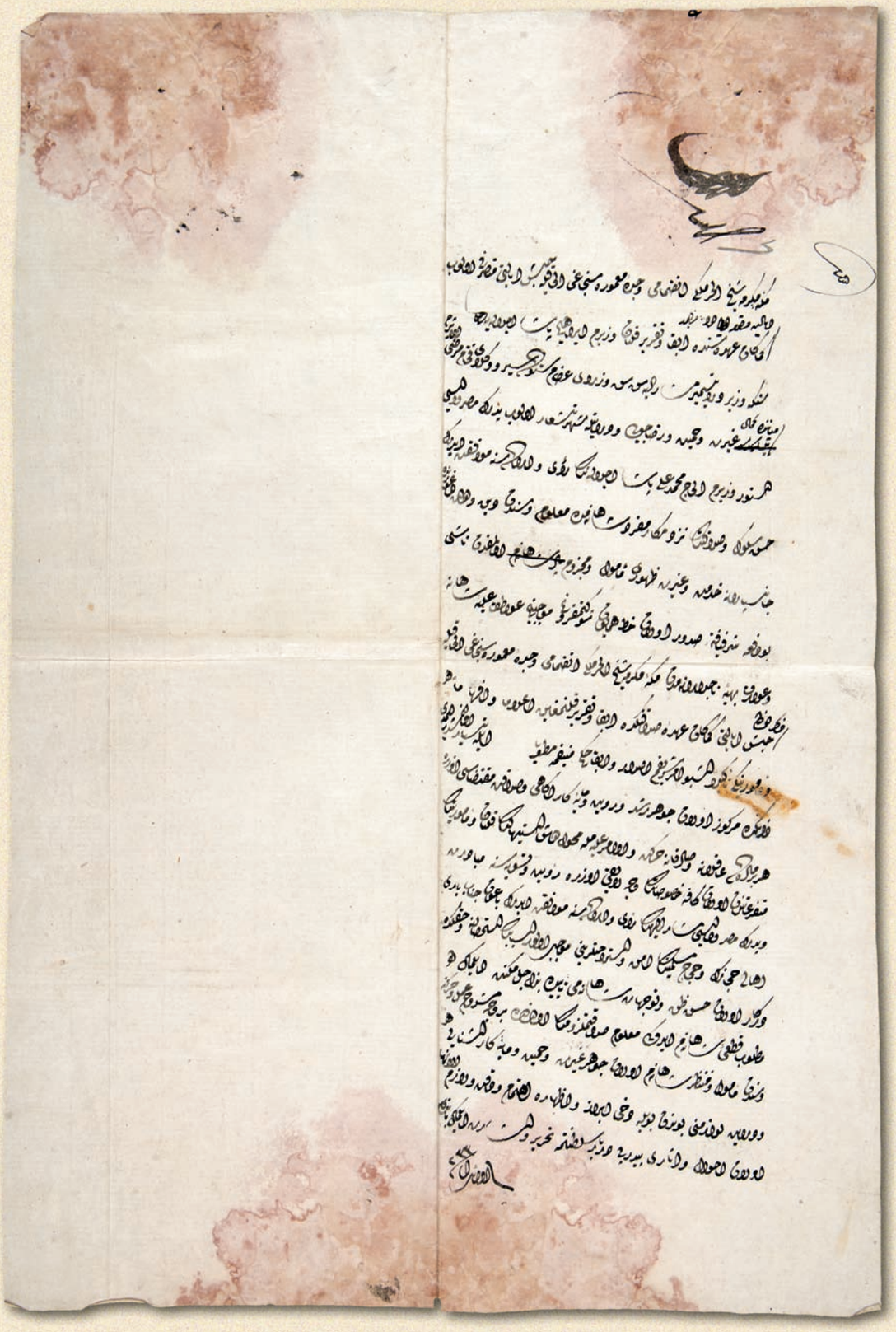

Mekke Şeyhülharemliği ile Cidde sancağının Habeş eyaletine dahil edilerek bu eyaletin Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ın oğlu İbrahim Paşa'ya tekrar verilmesi

Buyuruldu

Mekke-i Mükerreme Şeyhülharemliği inzimâmı ve Cidde-i Ma'mûre Sancağı ilhâkıyla Habeş eyaleti mutasarrıfı olup eyalet-i merkûme ile livâ-i mezbûr kemâ kân uhdesinde ibkâ ve takrîr kılınan vezîrim İbrahim Paşa [dâme] iclâlehuhûya hüküm ki

Sen ki vezir-i dirayet-semîr-i müşârunileyhsin sen vüzerâ-yı izâm-ı sütûde-i siyer ve vükelâ-yı fihâm-ı merziyyü'l-eserin miyânında kemâl-i gayret ve hamiyet ve rıza-cûyî ve dirâyetle şöhret-şi'âr olup pederin Mısır valisi düstûr-ı vezirim el-Hâc Mehmed Ali Paşa [dâme] iclâluhûnun re'y ü irâdesine muvâfakat ederek hüsn-i sülûk ve sadakatin nezd-i mekârim-ferd-i şahanemde malum ve senden din ü devlet uğrunda cansiperâne hizmet ve gayret zuhuru me'mûl ve meczûm olmakdan nâşi bu def'a şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mûcebince avâtıf-ı aliyye-i şahane ve avârık-ı behiyye-i tâcdârânemden Mekke-i Mükerreme Şeyhülharemliği inzimâmı ve Cidde-i Ma'mûre Sancağı ilhâkıyla zikrolunan Habeş eyaleti kemâ kân uhde-i sadakatinde ibkâ ve takrîr kılınmağın ilâmen ve ifhâmen ve memuriyetini te'kîden işbu emr-i şerifim ısdâr ve ibkâ hükm-i münîfime matviyyen (...) ile tisyâr olunmuşdur imdi zâtında merkûz olan cevher-i rüşd ü reviyyet ve mâye-i kâr-âgâhı ve sadakat muktezâsı üzere her bir maddede âkilâne ve sâdıkâne hareket ve evâmir-i aliyyemle muhavvel dûş-i istihâlin kılınan ve memuriyetin müteferriâtından olan kâffe-i hususâtın vech-i lâyıkı üzere rü'yet ve tesviyesine mübâderet ve pederin Mısır valisi müşârunileyhin re'y ü irâdesine muvâfakat ederek bâ-avn-i cenâb-ı Bârî ahali-i Hicaz'ın ve hüccâc-ı Müslimînin emn ü istirahatlerini mûcib olur esbâbın istihsâline ve hakkında derkâr olan hüsn-i zann ve teveccühât-ı şahanemi te'yide bezl-i cell-i miknet eylemen matlûb-ı kat'î-i şahanem idüğü malum-ı sadakat-melzûmun oldukda ber-vech-i meşrûh amel ü harekete ve senden me'mûl ve muntazar-ı şahanem olan cevher-i gayret ve hamiyet ve mâye-i kâr-âşinâyı ve dirayet-i levâzımını bundan böyle dahi ibrâz ve izhâra ihtimâm ü dikkat ve lâzımu'l-inhâ olan ahvâl ve âsârı peyderpey derbâr-ı saltanatıma tahrîr ve işaret eylemen bâbında.

Fî evâil-i L. sene [1]233 / [4-14 Ağustos 1818]

C. DH, 2/61

49

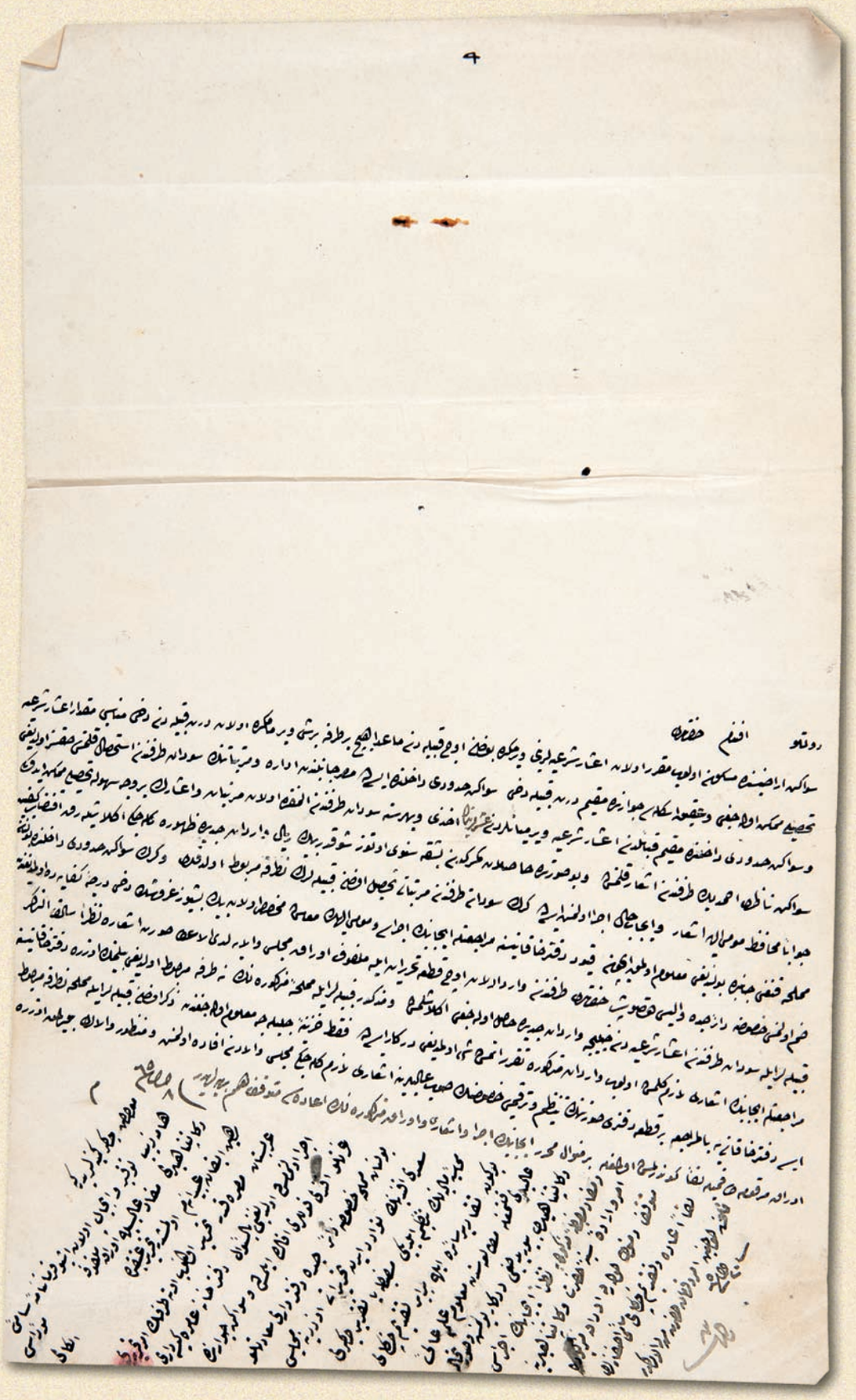

Sevvakin'de öşür vergisi alınmayan kabileler, gümrük vergisi alınmadan Yemen ve Hindistan'a ihrac olunan tuzdan alınacak vergi ile buradaki tuzlanın ihalesiyle ilgili yapılması gereken işlemler hakkında verilen emir

Devletli efendim hazretleri

Sevvakin arazisinde meskûn olup mukarrer olan a'şâr-ı şer'iyyelerini vermekde bulunan üç kabileden mâadâ hiçbir tarafa bir şey vermemekde olan dört kabileden dahi münasibi mikdar a'şâr-ı şer'iyye tahsili mümkün olacağı ve Akik İskelesi civarında mukim dört kabile dahi Sevvakin hududu dahilinde ise de Mısır canibinden idare ve mürettebâtının Sudan tarafından istihsâl kılınması haksız olduğu ve Sevvakin hududu dahilinde mukim kabâilden a'şâr-ı şer'iyye vermeyenlerden öşürlerinin ahzı ve beher sene Sudan tarafından alınmakda olan mürettebât ve a'şârın ber vech-i suhûle tahsili mümkün idüğü Sevvakin Nâzırı Ahmed Bey tarafından iş'âr kılınmış ve bu suretde hasılât-ı gümrükden başka senevî otuz şu kadar bin riyal varidât-ı cedîde zuhura geleceği anlaşılarak iktizâ-yı keyfiyet cevaben muhafız-ı mûmâileyhe iş'âr ve icab-ı hâl icra olunmuş ise de gerek Sudan tarafından mürettebâtı tahsil olunan kabilelerin ne tarafa merbût oldukları ve gerek Sevvakin hududu dahilinde bulunan memleha hangi cânibde bulunduğu malum olmak için kuyûd-ı defter-i hakanîsine müracaatla icabının icrası ve mûmâileyhin maaş-ı mahsusu olan bin beş yüz kuruşun dahi derece-i kifâyede olmadığından zam olunması hususuna dair Cidde valisi devletli paşa hazretleri tarafından varid olan üç kıta tahrirât ile melfûf evrak Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-i'tâ suret-i iş'âra nazaran sâlifü'z-zikr kabileler ile Sudan tarafından a'şâr-ı şer'iyyeden haylice varidât-ı cedîde hasıl olacağı anlaşılmış ve mezkûr kabileler ile memleha-i mezkûrenin ne tarafa merbût olduğu bilinmek üzere defter-i hakanîsine müracaatla icabının iş'ârı lâzım gelmiş olup varidât-ı mezkûre takarrur etmiş şey olmadığı derkâr ise de fakat Hazine-i Celîlece malum olacağından zikrolunan kabileler ile memleha ne tarafa merbût ise defter-i hakanîye bi'l-müracaa bir kıta defteri suretinin tanzim ve terkîmi hususunun savb-ı âlîlerine iş'ârı lâzım geleceği Meclis-i Vâlâ'dan ifade olunmuş ve manzûr-ı vâlâları buyurulmak üzere evrak-ı merkûme takımıyla leffen gönderilmiş olmağla ber-minvâl-i muharrer icabının icra ve iş'ârı ve evrak-ı mezkûrenin iadesi mütevakkıf-ı himem-i behiyyeleridir.

Fî 8 Za. sene [12]65

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Hâme-zîb-i tevkîr ve ibcâl olan işbu fermânnâme-i sâmî-i vekâlet-penâhîleri müfâd-ı âlîsiyle evrak-ı melfûfe mü'eddâsı rehîn-i îkân-ı ubeydânem olmuşdur. Tahrîr-i atîkde ülkâ-yı Arabistan Mısır'a kadar tahrîr olunup öte tarafın emr-i tahrîri icra olunmamış olduğunu bi's-sual Defterhâne-i Âmire kîsedârı izzetli efendi kulları ifade eylemiş ve Sevvakin civarında bulunan memleha hususuna dair Cidde Defterdarı saâdetli Sadi Efendi'nin tevârüd eden tahrirâtı üzerine Meclis-i Muhasebe-i Maliye'nin tanzim eylediği mazbata bâ-takrîr-i çâkerî bugün tekârir-i saire ile beraber takdim-i hâk-i pây-ı âlîleri kılınmağla mütâlaasından ma-

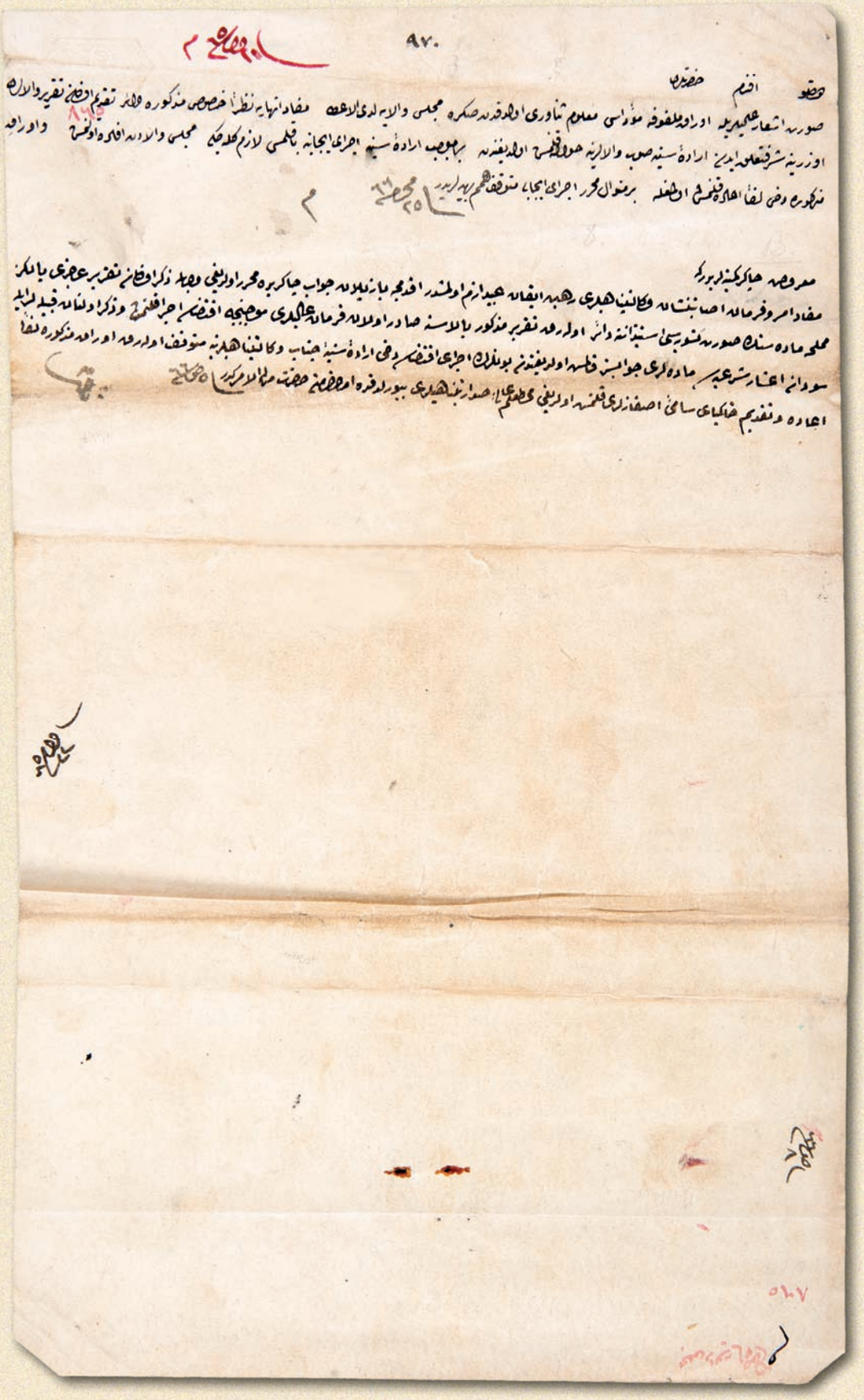

lum-ı ilm-i âlî-i vekâlet-penâhîleri buyurulduğu derkâr bulunmuş ve suret-i hâle ve müfâd-ı mazbata-i mezkûreye nazaran icabının icrası emr u irâde-i seniyye-i hazret-i vekâlet-penâhîlerine mütevakkıf ve menût olarak evrak-ı mezbûre leffen iade ve takdim-i hâk-i pây-ı sâmî-i âsafâneleri kılınmış olmağın emr u fermân hazret-i men lehü'l- emrindir.

Fî 20 Za. sene [12]65 / [7 Ekim 1849]

[imza]

*

Devletli efendim hazretleri

Suret-i iş'âr-ı âlîleriyle evrak-ı melfûfe mü'eddâsı malum-ı senâverî oldukdan sonra Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-i'ta ve müfâd-ı inhâya nazaran husus-ı mezkûra dair takdim olunan takrîr-i vâlâları üzerine şeref-ta'alluk eden irâde-i seniyye savb-ı vâlâlarına havale kılınmış olduğundan ber-mûceb-i irâde-i seniyye icra-yı icabına bakılması lâzım geleceği Meclis-i Vâlâ'dan ifade olunmuş ve evrak-ı mezkûre dahi leffen iade kılınmış olmağla ber-minvâl-i muharrer icra-yı icabı mütevakkıf-ı himem-i behiyyeleridir.

Fî 25 Muharrem sene [12]66

Ma'ruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Müfâd-ı emr u fermân isabet-nişan-ı vekâlet-penâhîleri rehîn-i îkân-ı ubeydânem olmuşdur. Akdemce yazılan cevab-ı çâkerîde muharrer olduğu vechile zikrolunan takrîr-i acizî yalnız memleha maddesinin suret-i tesviyesi istîzânına dair olarak takrîr-i mezkûr bâlâsına sâdır olan fermân-ı âlîleri mucebince iktizâsı icra kılınmış ve zikrolunan kabileler ile Sudan a'şâr-ı şer'iyyesi maddeleri cevabsız kalmış olduğundan bunların icra-yı iktizâsı dahi irâde-i seniyye-i cenâb-ı vekâlet-penâhîlerine mütevakkıf olarak evrak-ı mezkûra leffen iade ve takdim-i hâk-i pây-ı sâmî-i âsafâneleri kılınmış olduğu muhât-ı ilm-i âlî-i Sadâret-penâhîleri buyuruldukda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 5 S. sene [12]66 / [21 Aralık 1849]

[imza]

**

Atûfetlü efendim hazretleri

Maliye nâzırı devletli paşa hazretlerinin merbût Meclis-i Muhasebe mazbatasıyla bir kıta takrîri manzûr-ı âlî-i cenâb-ı cihanbânî buyurulmak üzere arz u takdim kılındı. Cidde eyaleti dahilinde Sevvakin civarında arazi-i mîriyeden bulunan memlehadan çıkarılıp eyalet-i merkûme ve havalisinde sarf olunmakda olan ve hıtta-i Yemaniye ve sevâhil-i Hind'e giden tuzu bilâ-rüsûmât götürenler hayli temettu' etmekde olduklarından beher yirmi kantar tuz için başkaca bir riyal resm-i gümrük alınmak üzere senevî iki bin beş yüz bir riyal bedel ve şerâit-i mukarrere ile mu'teberân-ı tüccardan Seyyid Abdullah'a ihale olunduğu Cidde Defterdarı saâdetli Sadi Efendi hazretleri tarafından inhâ olunmuş olduğundan memleha-i mezkûrenin ol vechile ihalesinde bir gûne mahzur u mazarrat olmayarak nef'-i hazine göründüğü mezkûr

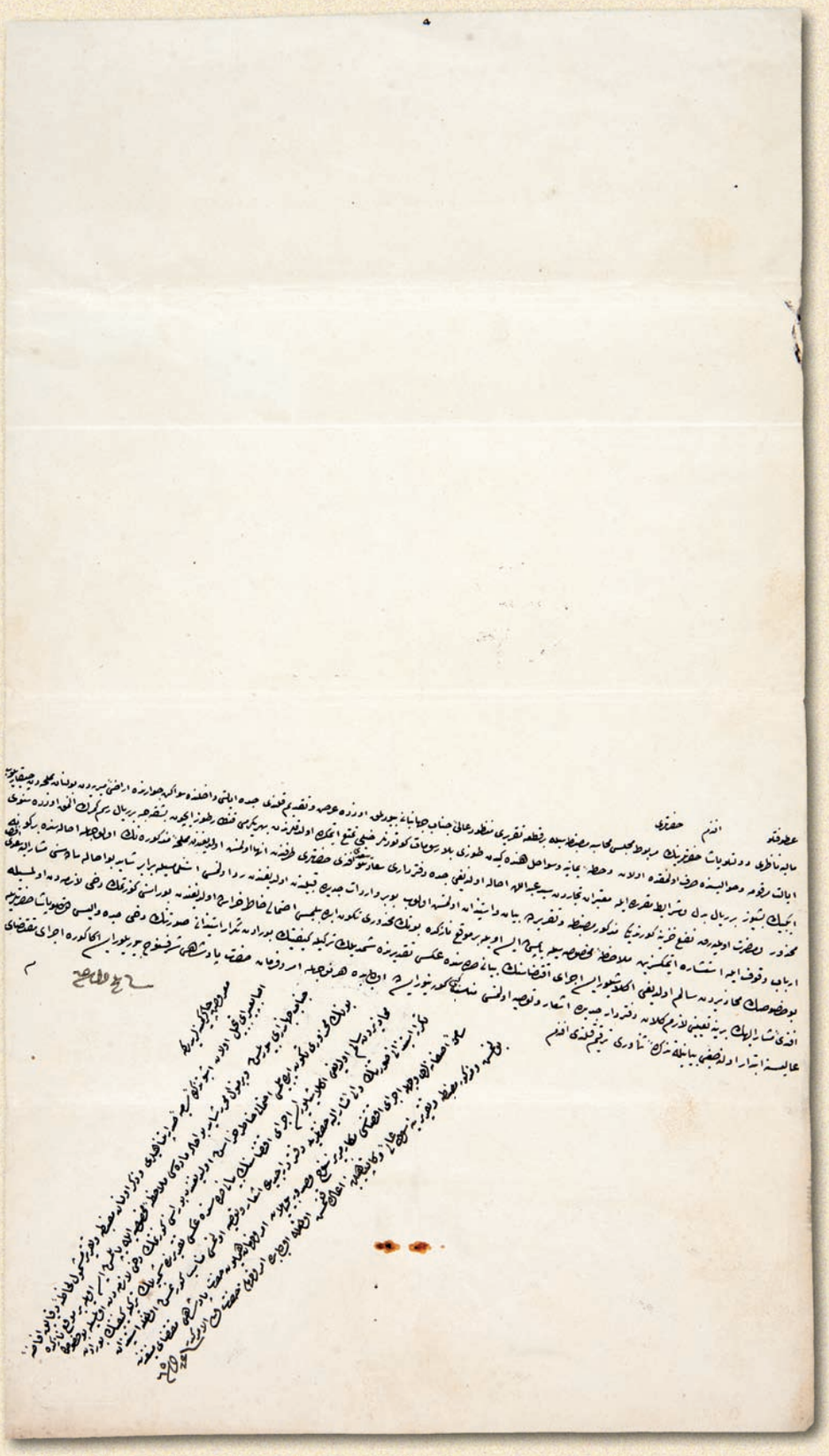

mazbata ve takrîrde beyân ve istîzân olunmuş olup bu bir varidât-ı cedîde kabîlinden olduğundan reddolunması istenilmemesiyle beraber şâyed bu ihale maddesini müşarunileyh Sadi Efendi erbâb-ı vukûf ile istişare etmeksizin mülâhaza-i mahsusasıyla yapmış ise öyle bir mevki-i nâzikde bunun mahzuru tekevvün edebilmesi ihtimali hâtır-hıraş olduğundan burasını gözetmek dahi lâzımeden olmasıyla bu hususun mehâzirden sâlim olduğu anlaşılıyor ise icra-yı iktizâsının beyânı sırasında aksi takdirinde şimdilik terkiyle keyfiyetin buradan tekrar istîzânı suretinin dahi Cidde valisi devletli paşa hazretleriyle efendi-i müşârunileyhin birine tayini lâzım gelen defterdar-ı cedîde iş'âr ve tavsiye olunması münasib gibi görünüyor ise de ol bâbda her ne vechile emr u fermân-ı hazret-i Padişahî şeref-sünûh buyurulur ise ona göre icra-yı muktezâ-yı âlîsine ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî selh-i Za. sene [12]65

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Esâbi'-pîrâ-yı tebcîl olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri ve zikrolunan mazbata ve takrîr-i meşmûl-lihâza-i dekâyık-ifâza-i cenâb-ı cihandârî buyurulmuş ve ber-minvâl-i muharrer şâyed bu ihale maddesi mülâhaza-i mahsusa ile yapılmış ise öyle bir mevki-i nâzikde bunun mahzuru tekevvün edebilmesi ihtimali hâtır-hıraş olduğundan burasını gözetmek dahi lâzımeden olmasıyla bu hususun mehâzirden sâlim olduğu anlaşılıyor ise icra-yı iktizâsının beyânı sırasında aksi takdirinde şimdilik terkiyle keyfiyetin buradan tekrar istîzânı suretinin vali-i müşarunileyh hazretleriyle defterdar-ı cedîde iş'âr ve tavsiye olunması münasib görünmüş olmağla istîzân-ı sâmî-i âsafâneleri vechile icra-yı iktizâsını mekârim-rîz-i sunûh ve sudûr buyurulan emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Padişahî muktezâ-yı münîfinden bulunmuş ve mezkûr mazbata ve takrîr yine savb-ı âlî-i vekâlet-penâhîlerine iade kılınmış olmağla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî gurre-i Z. sene [12]65

HR. MKT, 29/44

50

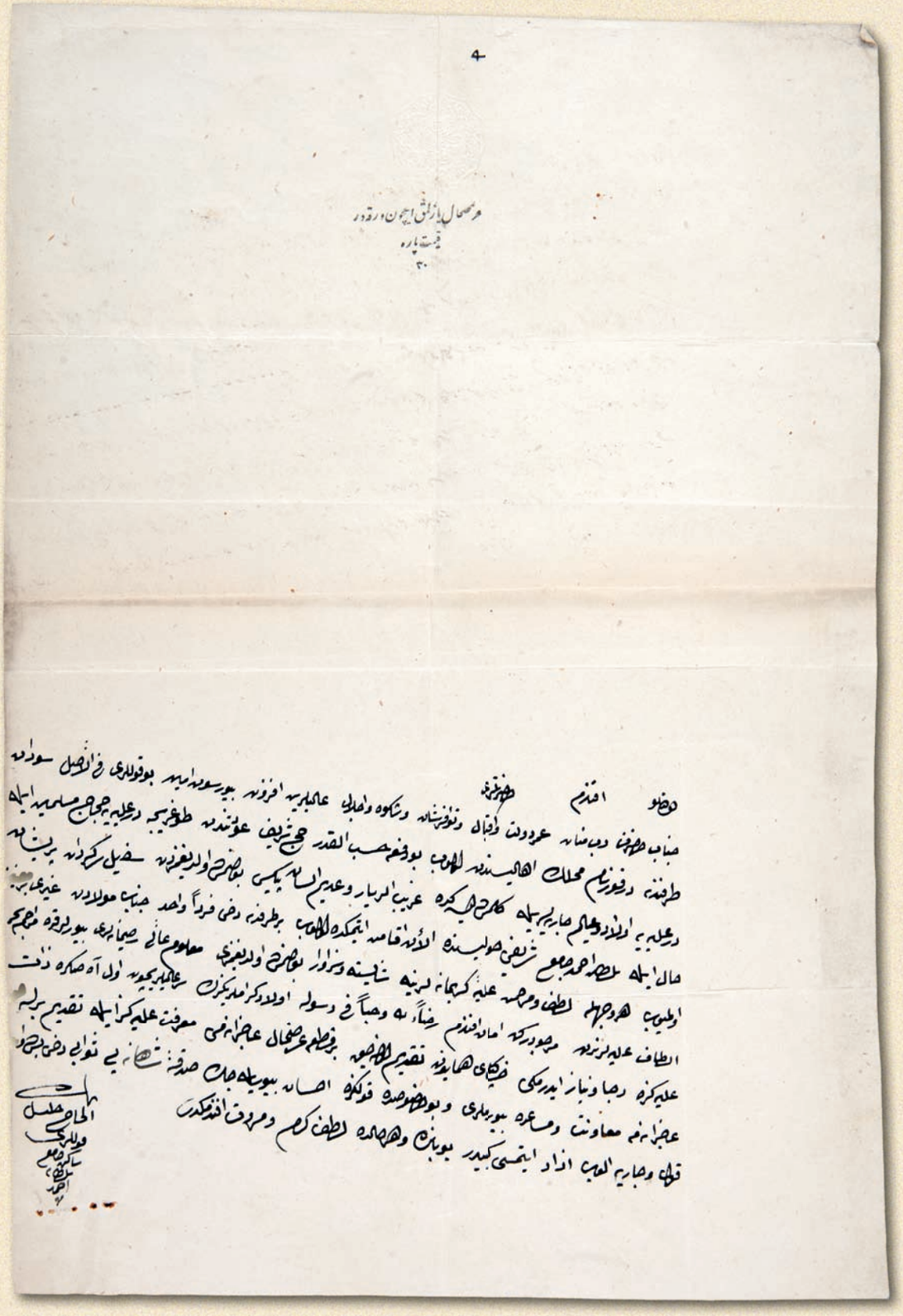

Sudan'ın Darfur bölgesi ahalisinden olup İstanbul'a yerleşen Hacı Halil'in fakir ve muhtaç olduğundan bahisle uygun bir mahalde yerleştirilmesi

Devletli efendim hazretleri

Cenâb-ı hazret-i Rabb-i mennân ömr ü devlet ve ikbâl ve tevâfür-şân ve şükûh ve iclâl-i âlîlerin efzûn buyursun, âmîn. Bu kulları fi'l-asl Sudan tarafından Darfur nâm mahallin ahalisinden olup bu defa hasbe'l-kader hacc-ı şerif avdetinden doğruca Deraliyye'ye hüccâc-ı Müslimîn ile Deraliyye'ye evlâd ve iyâlim cariyeleriyle gelmiş isek de garîbü'd-diyar ve adîmü'l-lisan bî-kes bulunmuş olduğumuzdan sefil, sergerdân, perişan-ı hâl ile Sultanahmed Cami-i Şerifi havlusunda el-ân ikamet etmekde olup bir tarafdan dahi ferden vâhid cenâb-ı Mevladan gayrı bir mu'înimiz olmayıp her vechile lütf u merhamet-i aliyye-i kerîmânelerine şâyeste ve sezâvâr bulunmuş olduğumuzu malum-ı âlî-i rahimâneleri buyuruldukda merâhim-i bahr eltâf-ı aliyyelerinden mercûdur ki, eman efendim. Rızâen lillah ve hubben fî resûlihî evlâd-ı kirâmlarınızın ser-i âlîleriyçün evvel Allah sonra zât-ı aliyyenize rica ve niyaz ederim ki hak-i pây-ı hümâyûna takdim olunacak bir kıta arzuhâl-i acizânemi ma'rifet-i aliyyeniz ile takdim birle hakk-ı acizâneme muâvenet ve müsaade buyurmaları ve bu hususda kulunuza ihsan buyurulacak sadaka-i şahaneyi sevabı dahi beş on kul ve câriye alıp azad etmesi gibidir. Bu bâbda ve her hâlde lütf [ü] kerem ve mürüvvet efendimindir.

El-Hâc **Halil** kulları
Sâkin-i Câmi-i Sultanahmed

**

Devletli efendim hazretleri

Sudan ahalisinden Hacı Halil hacc-ı şerifden avdet eyledikde bîgâne olmak cihetiyle Sultanahmed Cami-i Şerifi'nde ikamet etmekde olduğundan bahisle bir mahalde iskânıyla hakkında muâvenet olunmasını müsted'â takdim eylediği arzuhâl leffen savb-ı müşirilerine irsâl kılınmış olup sibâk-ı hâle göre kendisi fukarâdan ve erbâb-ı ihtiyacdan bulunmağla münasib bir mahalde ikamesiyle gözedilmesi hususuna himmet buyurmaları siyâkında tezkire-i hulûsverî terkîmine ibtidâr kılındı.

Fî 24 Ş. sene [12]67 / [24 Haziran 1851]

A. MKT. NZD, 37/48

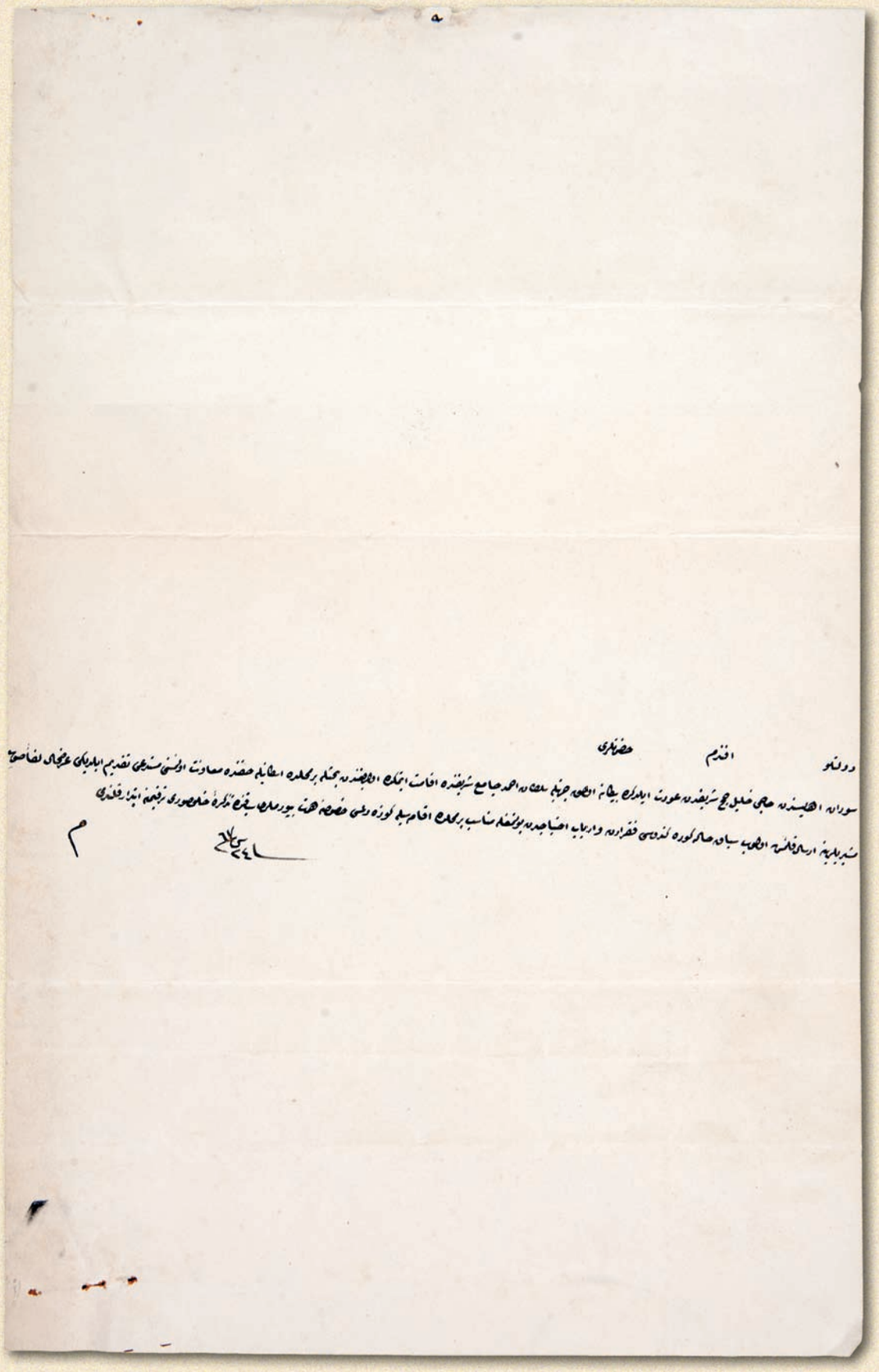

Fransız subaylardan Mösyö Ferret ile Galinier'in Habeş eyaletine dair yazdıkları kitaplarını padişaha takdim ettikleri

51

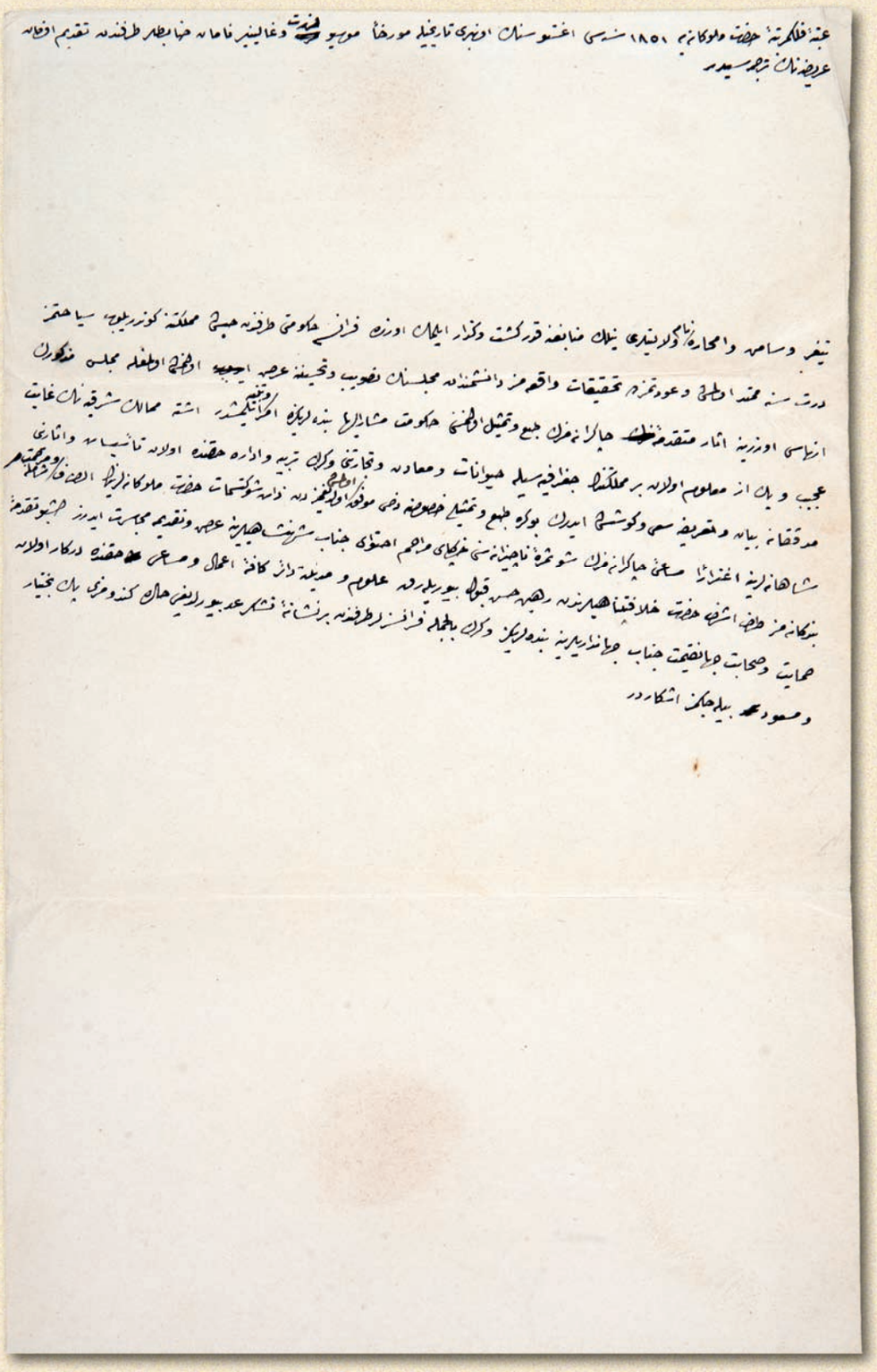

Atebe-i felek-mertebe-i hazret-i mülûkâneye
1851 senesi Ağustosu'nun on biri tarihiyle müverrahan Mösyö Ferret
ve Galinier nâmân zâbitler tarafından takdim olunan arîzanın tercümesidir.

Tiger[Tigre] ve Samin ve Emhara nâm vilâyetlerin Nil'in menâbi'ine kadar geşt ü güzâr eylemek üzere Fransa Hükûmeti tarafından Habeş memleketine gönderilip seyahatımız dört sene mümtedd olmuş ve avdetimizde tahkikât-ı vâkı'amız dânişmendân meclisinin tasvîb ve tahsînine arz olunmuş olmakla meclis-i mezkûrun inhâsı üzerine âsâr-ı mütekaddime-i çâkerânemizin tab' ve temsil olunmasını hükûmet-i müşârunileyhâ bendelerinize emr ü tenbîh eylemişdir. İşte memalik-i şarkiyenin gayet acîb ve pek az malum olan bir memleketinin coğrafyasıyla hayvanât ve ma'âdin ve ticaretini ve gerek terbiye ve idare hakkında olan te'sisât ve âsârını müdekkikâne beyân ve tarife sa'y ve gûşiş ederek bu kere tab' ve temsili hususuna dahi muvaffak olmuş olduğumuzdan zât-ı şevket-simât-ı hazret-i mülûkânelerinin eltâf ve merhamet-şâmil-i şahanelerine iğtirâren mesâî-i çâkerânemizin şu semere-i nâcizânesini hâk-i pây-i merâhim-ihtivâ-yı cenâb-ı Şehinşâhîlerine arz u takdime mücâseret ederiz. İşbu takaddüme-i bendegânemiz taraf-ı eşref-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerinden rehin-i hüsn-i kabul buyurularak ulûm ve medeniyete dair kâffe-i imal ve mesâî hakkında derkâr olan himayet ve sahâbet-i cihan- kıymet-ı cenâb-ı cihandârîlerine bendeleriniz ve gerek bi'l-cümle Fransızlar tarafından bir nişâne-i teşekkür add buyurulduğu hâlde kendimizi pek bahtiyâr ve mesud bileceğimiz âşikârdır.

13 Şevval 1267 / [11 Ağustos 1851]

HR. TO, 415/68

Trablusgarp ve civarında imal edilen zeytinyağı, tereyağ, bakır kapkacak, kilim, ihram ve Sudan tüccarına satılan ipekten mültezimler tarafından istenilen gümrük vergisinin eyaletin gümrük mevzuatına uygun olarak belirlenmesi gerektiğinin ilgililere bildirilmesi

52

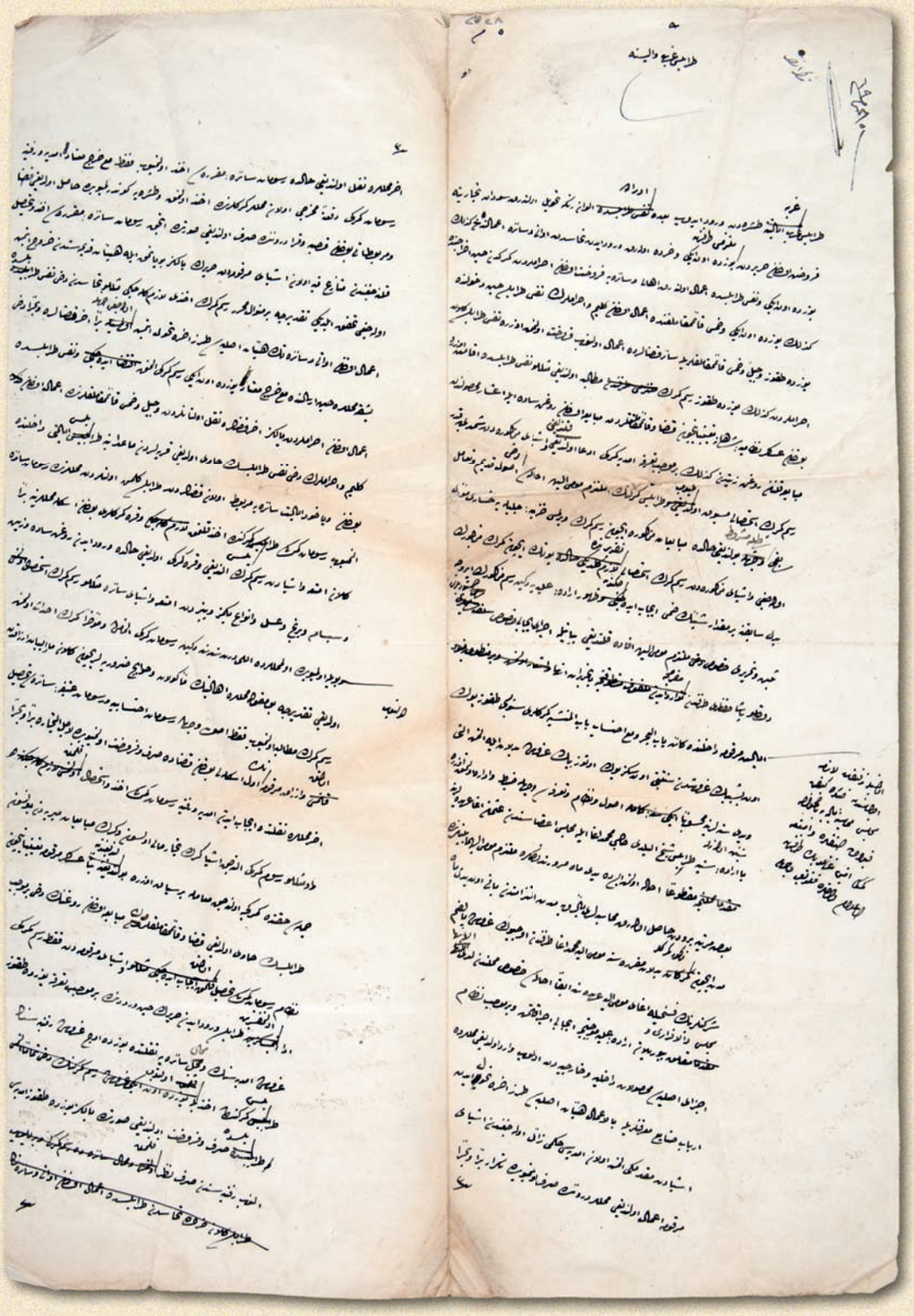

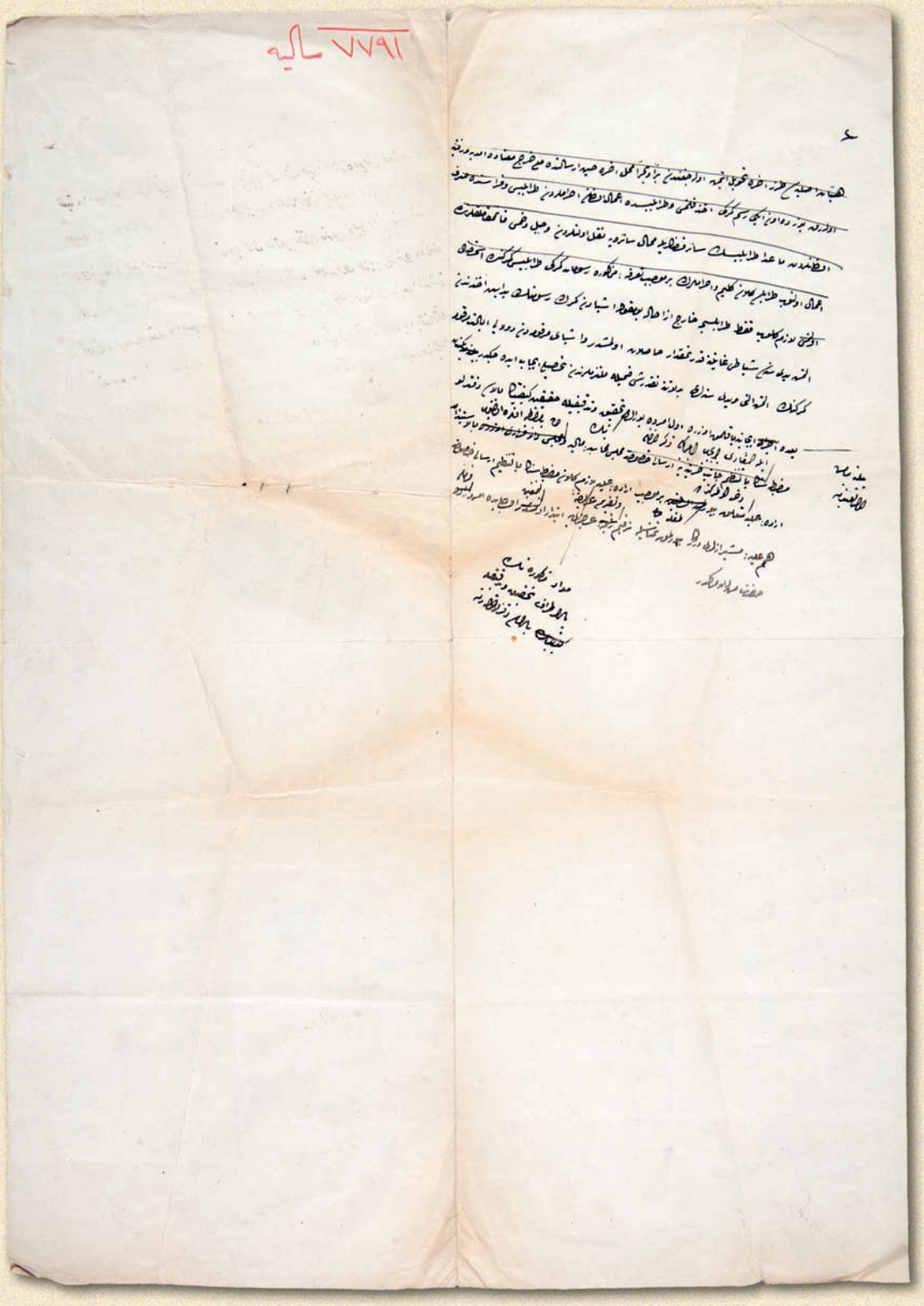

Trablusgarb valisine

Trablusgarb'a taşradan vürûd edip ba‘dehû orada elvan renge tahvîl olunarak Sudan tüccarına fürûht olunan harîrden mültezimi tarafından yüzde on iki ve hurda olarak vürûd eden nühâsdan evânî ve saire imalinden kezâlik yüzde on iki ve Nefs-i Trablus'da imal olunarak ahali ve saireye fürûht olunan ihramlardan gümrükden hîn-i ihracında kezâlik yüzde on iki ve Humus Kaymakamlığı'nda imal olunan kilim ve ihramların Nefs-i Trablus'a hîn-i duhûlünde yüzde dokuz ve Cebel ve Humus kaymakamlıklarıyla sair kazalarda imal olunup fürûht olunmak üzere Nefs-i Trablus'a gelen ihramlardan kezâlik yüzde dokuz resm-i gümrük mütâlebe olunduğu misillü Nefs-i Trablus'da ikamet üzere bulunan asâkir-i nizâmiye-i şahâne tayinatıyçün kaza ve kaymakamlıklardan mübâya‘a olunan revgan-ı sâde ile a‘şâr mahsulünden mübâya‘a kılınan revgan-ı zeytden kezalik ber-mûceb-i tarife âmediye gümrüğü iddia kılındığı eşya-yı mezkûreden şimdiye kadar resm-i gümrük istihsali mesbûk olmayup Trablus Gümrüğü'nün mültezim-i mûmâileyhe ihalesi dahi usul-i kadîm ve teâmül-i sâbıkı şartıyla meşrût bulunduğu hâlde mübâya‘ât-ı mezkûre için resm-i gümrük verilmesi Hazine-i Celîle'ye hasarı müeddî olacağı ve eşya-yı mezkûreden resm-i gümrük istihsâli takdirinde bunun için gümrük-i mezbûrun bedel-i sâbıkına bir mikdar şeyin zammı icab edeceğinden zuhur-ı irâde-i aliyyeye değin resm-i mezkûrun ayrıca sebt ü tahrîri hususu mültezim-i mûmâileyhe ifade kılındığı beyânıyla icra-yı icabı hususu selef-i düstûrîleri devletli paşa hazretleri tarafından mukaddemce bâ-tahrirât inhâ olunmasıyla tedkikât-ı lâzıme icrasından sonra keyfiyet Meclis-i Muhasebe-i Maliye'ye bi'l-havale kuyûddan istifade ve emti‘a gümrüğü emini izzetli bey tarafından ilâm ve ifade kılındığı vechile eyalet-i merkûme dahilinde kâin Bâbü'l-Bahr ve maa ihtisâb Bâbü'l-Münşiyye gümrükleri senevîsi dokuz yük on beş bin guruşdan seneteyni on sekiz yük otuz bin kuruş bedelât ile altmış altı ve yedi senelerine mahsûben usul ve nizâm ve tarifesi vechile zabt ve idare olunmak üzere seneteyn olunarak bâ-irâde-i seniyye Trablus Şeyhü'l-beledi Hacı Mehmed Ağa ile meclis azâsından Osman Ağa uhdelerinde maktû‘an ihale olunmuş ise de yedi mâh mürûrundan sonra mültezim-i mûmâileyhimâ beynlerinde bazı mertebe bürûdet hâsıl olarak muhasebeleri bi'r-rü’ye müddet-i iltizâmından bâki on yedi mâh müddet için mezkûr gümrükler bedelât-ı mukarreresine mûmâileyh Mehmed Ağa tarafından üç yük kuruş bi'l-zam şirketlerinin feshiyle ağa-yı mûmâileyh uhdesine ibkâ’en ihalesi hususu mahallinden lede'l-inhâ Meclis-i Vâlâ kararı ve müte‘allik buyurulan irâde-i aliyye mûcebince icabı icra kılınmış ve ber-mûceb-i nizâm ecza-yı asliyesi mahsulat-ı dahiliye ve haricîyeden olup vârid olduğu mahallerde erbâb-ı sanayi ma‘rifetleriyle bi'l-imal hey’et-i asliyesi tarz-ı âhara tahavvül eden eşyadan mukaddemki alınmış olan âmediyesi hükmü zâil olacağından eşya-yı merkûme imal olunduğu mahaller derûnunda sarf olunmayıp da tekrar berren ve bahren âhar mahallere naklolunduğu hâlde rüsûmât-ı saire-i mukarreresi ahz olunmayup fakat maa-harc mu‘tâd âmediye ve reftiye rüsûmât gümrüğü def‘aten mahreci olan mahaller gümrüklerinde ahz olunmak ve taşraya gönderilmeyip de hâsıl olduğu kaza ve merbûtâtı bulunan kasaba ve kurâ derûnunda sarf olunduğu suretde ancak rüsûmât-ı saire-i mukarreresi ahz ve tahsil kılınacağından münâza‘un-fîh olan eşya-yı merkûmeden harîrin yalnız boyanmak ile hey’et-i kadîmesinden hurûc etmiş olacağı tahakkuk eylediği takdirce ber-minval-i muharrer resm-i gümrük ahzı lâzım geleceği misillü nühâsdan dahi Nefs-i Trablus'da imal

olunan evânî ve sairenin hey'et-i asliyesi tarz-ı âhara tahavvül etmiş olacağı cihetle berren âhar kazalara ve bahren dahi başka mahallere hîn-i irsâlinde maa-harc mu'tâd yüzde on iki resm-i gümrüğü alınmak ve Nefs-i Trablus'da imal olunan ihramlardan yalnız âhar kazalara naklolunanlardan ve Cebel ve Humus kaymakamlıklarında imal olunan kilim ve ihramların dahi Nefs-i Trablus'un hâvî olduğu karyelerden mâadâ yine Trablus eyaleti dahilinde bulunan veyahud eyalet-i saireye merbût olan kazalardan Trablus'a gelmiş olanlardan mahallerinde rüsûmât-ı saire alınmayıp rüsûmât gümrüğü Trablus Gümrüğü'nde ahz kılınmak ve kara gümrükleri bulunan iskele mahallerine berren gelen emti'a ve eşyadan resm-i gümrük alındığı ve kara gümrüğü olduğu hâlde vürûd eden revgan-ı sâde ve zeyt ve sisam ve pirinç ve asel ve envâ'-ı pekmez ve peynirden emti'a ve eşya-yı saire misillü resm-i gümrük istihsâl olunup böyle olmayıp da ol mahallerde elli dört senesine değin rüsûmât gümrüğü alınmamış ve mu'ahharan gümrük ihdâs olunmuş olduğu takdirce bu makûle mahallere ahalinin me'kûlât ve havâyic-i zaruriyeleriyçün gelen mârru'l-beyân erzakdan resm-i gümrük mütâlebe olunmayıp fakat usulü vechile rüsûmât-ı ihtisâbiye ve rüsûmât-ı atîka-i sairesi tahsil olunmak ve erzak-ı merkûmenin ol iskeleli bulunan kazada sarf ve fürûht olunmayıp da li-ecli't-ticare berren ve bahren âhar mahallere naklinde icab eden âmediye ve reftiye rüsûmât gümrüğü ahz ve istihsâl kılınmak ve o misillü rüsûm gümrüğü alınacak eşya gerek tüccar malı olsun ve gerek mübâya'ât-ı miriyeden bulunsun cümlesi hakkında gümrükce olunacak muamele bir siyâk üzere bulunduğundan asâkir-i merkûme tayinatıyçün Trablus'un hâvî olduğu kaza ve kaymakamlıklardan mübâya'a olunan revganın dahi ber-mûceb-i nizâm rüsûmât gümrüğü tahsil olunmak ve eşya-yı merkûmeden fakat resm-i gümrüğü eda olunmaksızın Trablus'a vürûd eden harîrin hîn-i vürûdunda ber-mûceb-i tarife yüzde dokuz kuruş âmediyesinin ve mahall-i saireye naklinde yüzde üç kuruş reftiyesinin Trablus Gümrüğü'nden ahz olunup Trablus'da sarf ve fürûht olunduğu suretde yalnız yüzde dokuz âmediyesi alınıp reftiyesinden sarf-ı nazar kılınmak lâzım gelip fakat Trablusca haric ez-ihâle bu makûle eşyadan gümrük rüsûmunun bidâyet-i ahzından altmış yedi senesi Şubatı gayetine kadar ne mikdar hasılât olmuşdur ve eşya-yı merkûmeden dolayı eyalet-i merkûme gümrüğünün altmış altı ve yedi seneleri bedelâtına ne kadar şey zammıyla mültezimlerinden tahsili icab edecekdir bilinememiş olduğundan ba'dehû icabına bakılmak üzere evvel emirde buralarının tahkik ve tedkikiyle hakikat-i keyfiyetin bâlâsı defterli mazbata ile iş'ârı icab eylediği zikrolunan Meclis-i Muhasebe-i Maliye'den bâ-mazbata ifade olunup bi'l-istîzân irâde-i aliyye dahi ol merkezde müte'allik buyurulmağla ber-mûceb-i irâde-i aliyye mevâdd-ı mezkûrenin bi'l-etraf tahkik ve tedkikiyle bâlâsı defterli olarak lâzım gelen mazbatasının bi't-tanzim irsâli hususuna himem-i aliyye-i müşirâneleri derkâr buyurulmak temennâsıyla terkîm ve takdim-i arîza-i acizîye ibtidâr olunmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

15 Muharrem sene [12]69 / [29 Ekim 1852]

C. ML, 7791

Hartum Çevresi

53

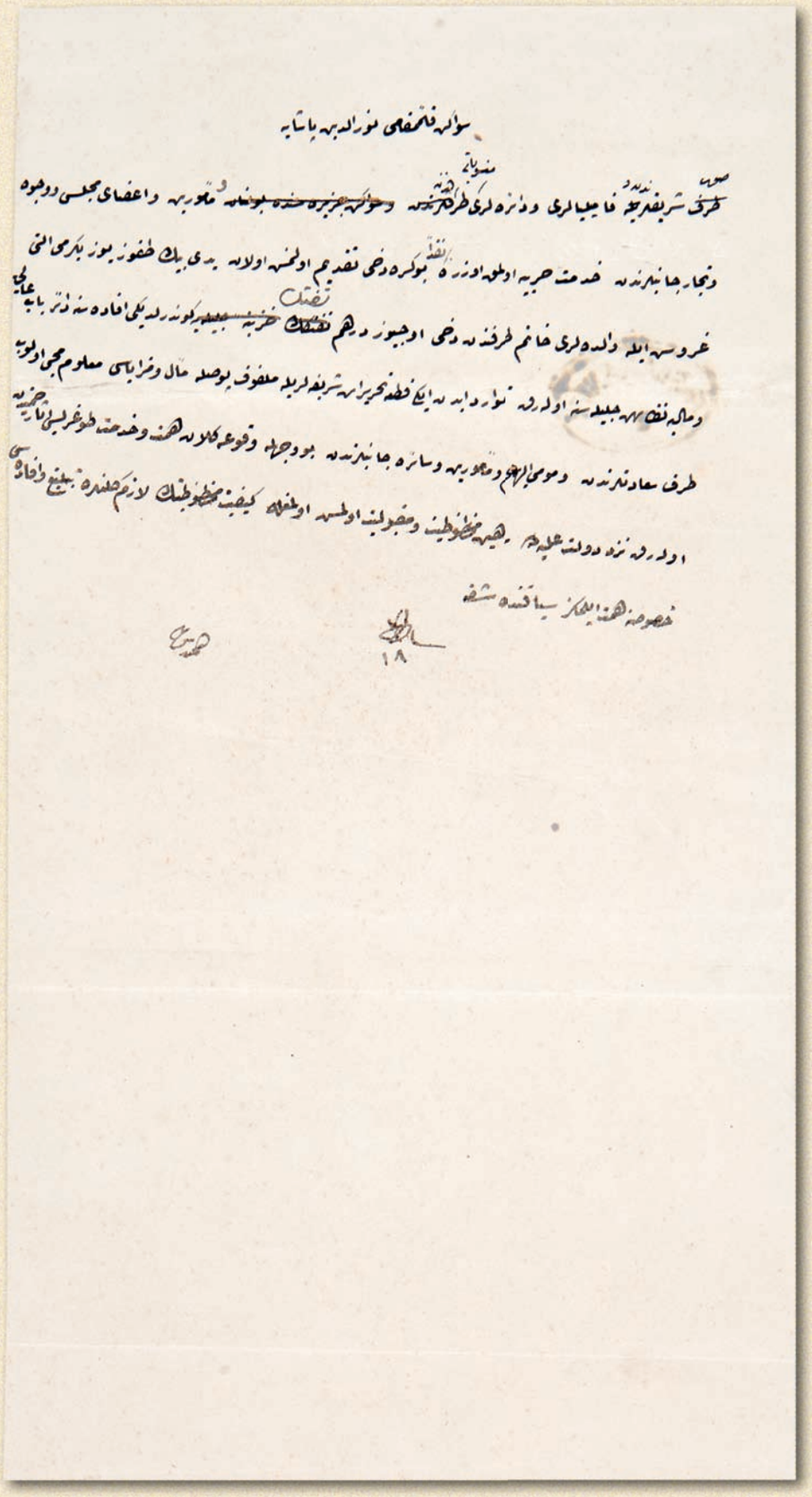

سواکن قائمقامی نورالدین پاشایه

صورت شریفه‌دن فاعیلاری ودائره‌لری طرفندن ~~سواکنه جزیره‌سنده بولنان~~ مأموریه واعضای مجلسی ووجوه
وتجار جانبندن خدمت حریه اولمق اوزره بوکره دخی تقدیم اولنمه اولاندن یدی یاک خفوز یوز بدر محالی
غروسه ایله والده‌لری خانم طرفندن دخی اوچیوز دیرهم نقشلک خرده بیده پاره یکی افاده سنه دفتر باب عالی
ومالیه نظارت جلیله سنه اولدقده نوردانه ایله بیک قطعه تحریراته شریفه‌لریله ملفوف یوصله مال وفرباسی معلوم مجیدی اولوب
طرف سعادتلرینه ومومی المجور ومأموریه وسائره جانبندن بوجهله وقوعه گلان خدمت وهدیه طوغریسنه تأخیر
اولدقده نزد دولت علیه‌لرنده یکیه محفوظیت وقبولیت اولنمه اولغله کیفیت محفوظیتلک لازم گلمکله تبلیغ وافاده

خصوصه لفت البکر سیاقنده شفه

Sevvakin Kaymakamlığı memurları ile meclis azaları ve tüccarları tarafından savaş için gönderilen nakdî ve aynî yardımlardan memnuniyet duyulduğunun ilgililere bildirilmesi

Sevvakin Kaymakamı Nureddin Paşa'ya

Savb-ı şeriflerinden familyaları ve daireleri mensûbâtı tarafından ve memurîn ve azâ-yı meclis ve vücûh ve tüccar câniblerinden hizmet-i harbiye olmak üzere nakden bu kere dahi takdim olunmuş olan yedi bin dokuz yüz yirmi altı kuruş ile vâlideleri hanım tarafından dahi üç yüz dirhem tiftik gönderildiği ifadesine dair Bâbıâli'ye ve Maliye Nezâret-i Celîlesi'ne olarak tevârüd eden iki kıta tahrirât-ı şerifeleriyle melfûf pusula meâl ve mezâyâsı malum-ı muhibbî olup taraf-ı saâdetlerinden ve mûmâileyhim ve memurîn ve saire câniblerinden bu vechile vuku'a gelen himmet ve hizmet doğrusu âsâr-ı hamiyetden olarak nezd-i Devlet-i Aliyye'de rehîn-i mahzûziyet ve makbuliyet olmuş olmağla keyfiyet-i mahzûziyetin lâzım gelenlere tebliğ ve ifadesi hususuna himmet eylemeniz siyâkında şukka.

Fî 18 C. sene [12]71 / [8 Mart 1855]

[imza]

A. MKT. UM, 184/26

54

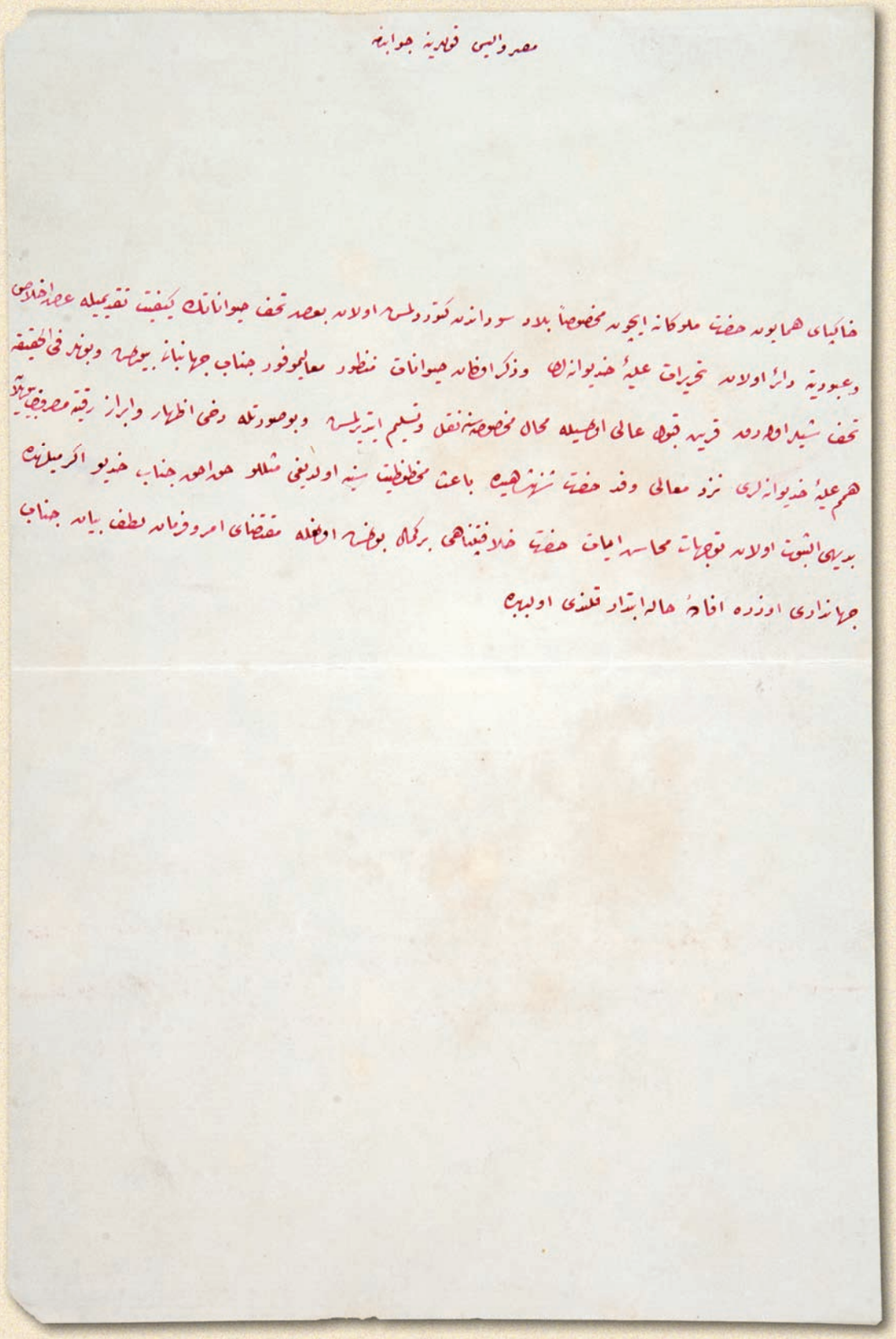

مصر والیسی فواد پنه جوابنه

خاکپای همایونده حضرتلرینه مخصوصاً بلده سودانده کوردیکمز اولاده بعض تحف حیواناتك کیفیت تقدیمیله عجالتده
وعبودیته دائر اولاده تحریرات عجیبهٔ خدیوانه‌لری وذکر اولنان حیوانات منظور معالیفور جناب جهانبانه بیوردقلری وبوندن فی الحقیقه
تحف شیدانه‌لرندن قریب قبول عالی اولمیله محال مخصوصه‌سنه نقل وتسلیم ایدیلمسی وبو صورتله دخی اظهار وابراز رقیقه مصدع اولدقلری
همم عجیبهٔ خدیوانه‌لری نزد معالی وفد حضرتلرینه باعث مخلوظیت سنیه اولدیغی مثلو هواخواه جناب خدیو اکرملرینه
بدیهی الثبوت اولاده توجهات محاسبه‌ایات حضرتلرینه خلوصکارانه‌لری برکمال بوفحوا اوزره مقتضای امر وفرمانه لطف بیانه جناب
جهانداری اوزره افادهٔ حالهٔ ابتدار قلندی اولباب

Mısır valisi tarafından Sudan bölgelerinden toplanarak Padişah'a gönderilen hayvanlar için duyulan memnuniyetin bildirilmesi

Mısır valisi kullarına cevabnâme

Hâk-i pây-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâne için mahsusan bilâd-ı Sudan'dan getirilmiş olan bazı tuhaf hayvanâtın keyfiyet-i takdimiyle arz-ı ihlâs ve ubûdiyete dair olan tahrirât-ı aliyye-i hidivâneleri ve zikrolunan hayvanât manzûr-ı ma'âlî-i mevfûr-ı cenâb-ı cihanbânî buyurulmuş ve bunlar dahi fi'l- hakika tuhaf şeyler olarak karîn-i kabul-i âlî olmasıyla mahâll-i mahsusasına nakl ve teslim etdirilmiş ve bu suretle dahi izhâr ve ibrâz-ı rıkkıyete mazrûf buyurulan himem-i aliyye-i hidivâneleri nezd-i ma'âlî-vefd-i hazret-i Şehinşâhîde bâ'is-i mahzûziyet-i seniyye olduğu misillü hakk-ı ehakk-ı cenâb-ı hidiv-i ekremîlerinde bedihiyyü's-sübût olan teveccühât-ı mehâsin-âyât-ı hazret-i Hilâfet-penâhî ber-kemâl bulunmuş olmağla muktezâ-yı emr u fermân-ı lütf-beyân-ı cenâb-ı cihandârî üzere ifade-i hâle ibtidâr kılındı. Ol bâbda.

Y. PRK. BŞK, 81/63

55

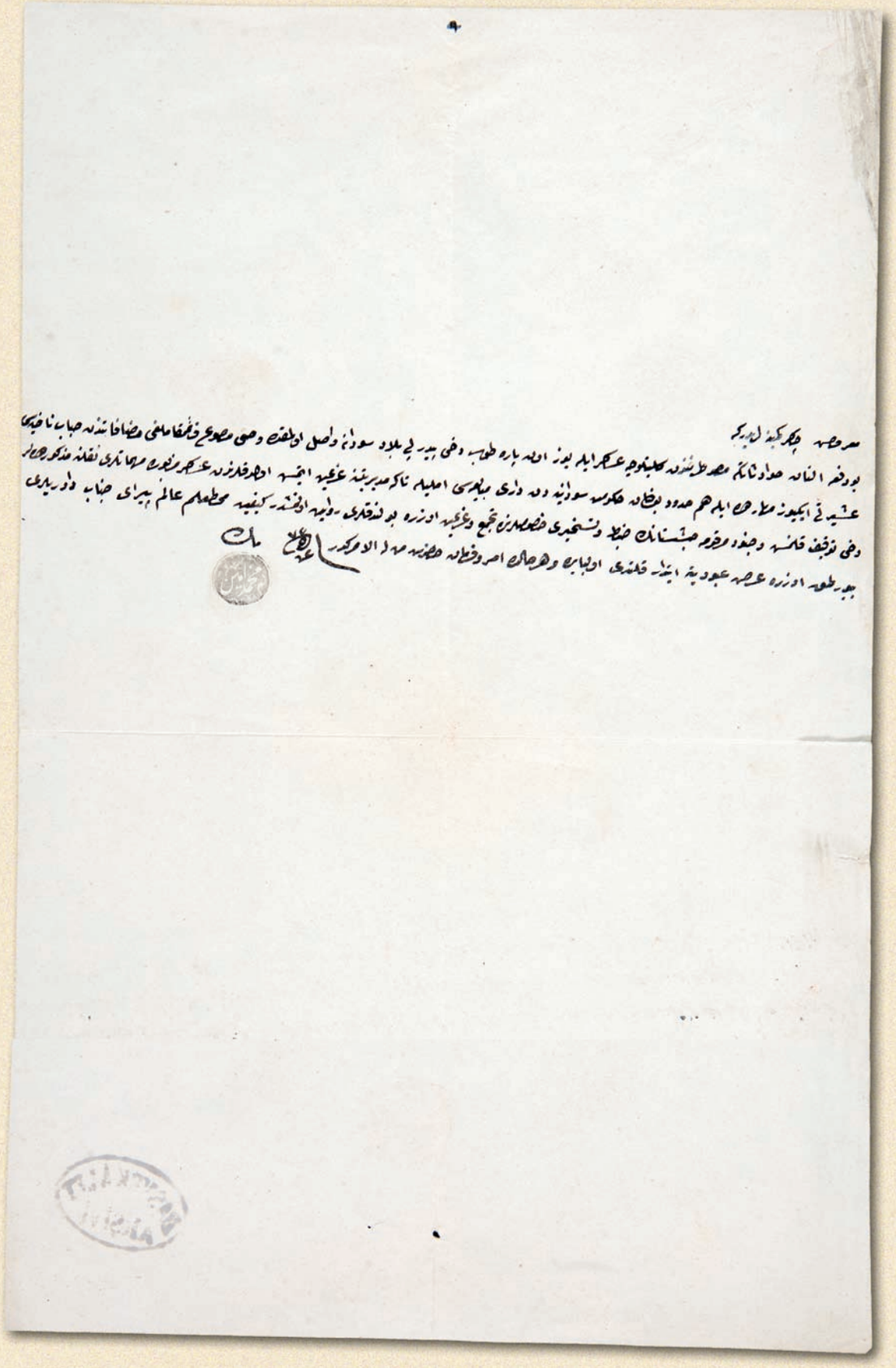

Habeşistan'ın zaptı için Mısır'dan asker ve cephane taşımak üzere Habab nahiyesi aşiretinin 200 devesine el konulması

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Bu defa alınan havâdisât ki Mısır tarafından külliyetlice asâkir ile yüz on pâre top dahi peyderpey bilâd-ı Sudan'a vâsıl olmakda ve hatta Massava Kaymakamlığı muzâfâtından Habab nahiyesi aşireti iki yüz mehâr deve ile hem-hudud bulunan Hükûmet-i Sudaniye'den darı mübâya'ası emeliyle Take Müdüriyeti'ne azîmet etmiş olduklarından asâkir-i mezbûre mühimmâtları nakline mezkûr develer dahi tevkif kılınmış ve cünûd-ı merkûme Habeşistan'-ın zabt ve teshîri hususlarında tecemmu' ve azîmet üzere bulundukları rivayet olunmuşdur. Keyfiyet muhât-ı ilm-i âlem-pîrâ-yı cenâb-ı dâverîleri buyurulmak üzere arz-ı ubûdiyete ibti-dâr kılındı. Ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî gurre-i C. sene [12]73 / [27 Ocak 1857]

Mehmed Emin

A. MKT. UM, 269/20

56

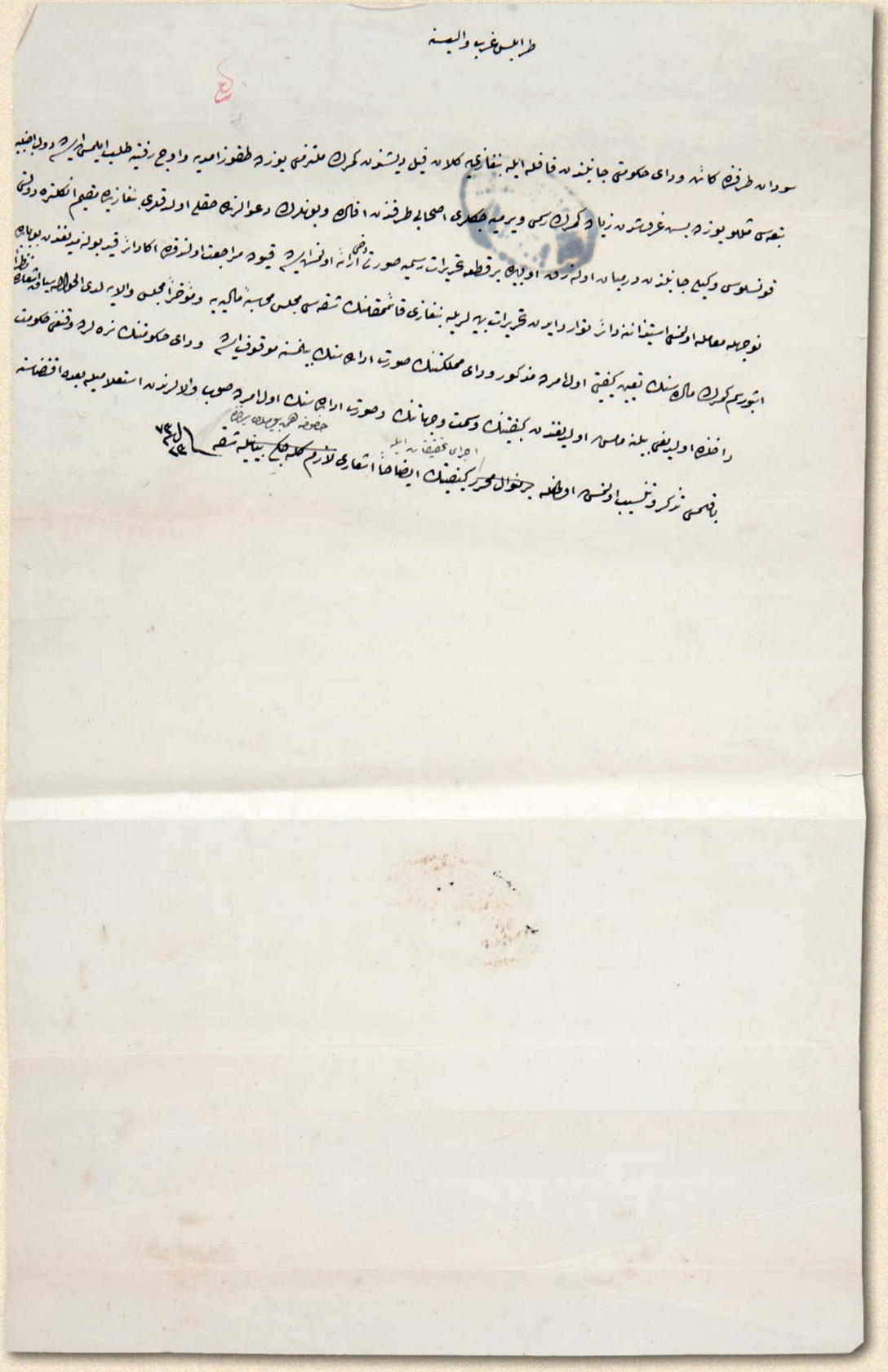

Sudan tarafında bulunan Vaday Hükümetince Bingazi'ye getirilen fildişinden alınacak gümrük bedelinin mikdarı hakkında çıkan ihtilâfın karara bağlanabilmesi için bahsi geçen hükümetin idaresi hakkında bilgi verilmesi gerektiğine dair Sadaret'ten Trablusgarp Valiliği'ne gönderilen yazı

Trablusgarb valisine

Sudan tarafında kâin Vaday Hükûmeti cânibinden kafile ile Bingazi'ye gelen fildişinden gümrük mültezimi yüzde dokuz âmediye ve üç reftiye taleb eylemiş ise de düvel-i ecnebiye tebaası misillü yüzde beş kuruşdan ziyade gümrük resmi vermeyecekleri ashâbı tarafından ifade ve bunların davalarında haklı oldukları Bingazi'de mukim İngiltere Devleti konsolos vekili cânibinden dermiyân olunarak ol bâbda bir kıta tahrirât-ı resmiye sureti dahi irâe olunmuş ise de kuyûda müracaat olundukda ona dair kayd bulunamadığından bu bâbda ne vechile muamele olunması istîzânına dair tevârüd eden tahrirât-ı behiyyeleriyle Bingazi Kaymakamlığı'nın şukkası Meclis-i Muhasebe-i Maliye'ye ve mu'ahharan Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-havale siyâk-ı iş'âra nazaran işbu resm-i gümrük maddesinin tayin-i keyfiyeti evvel emirde mezkûr Vaday memleketinin suret-i idaresinin bilinmesine mevkûf ise de Vaday Hükûmeti'nin nerelerde ve hangi hükûmet dahilinde olduğu bilinememiş olduğundan keyfiyetin ve semt ü cihâtının ve suret-i idaresinin evvel emirde savb-ı vâlâlarından isti'lâmıyla ba'dehû iktizâsına bakılması tezekkür ve tensîb olunmuş olmağla icra-yı tahkikât ile keyfiyetin izahen iş'ârı hususuna himmet buyurmaları siyâkında şukka.

Fî 23 L. sene [12]73 / [16 Haziran 1857]

A. MKT. MVL, 88/9

57

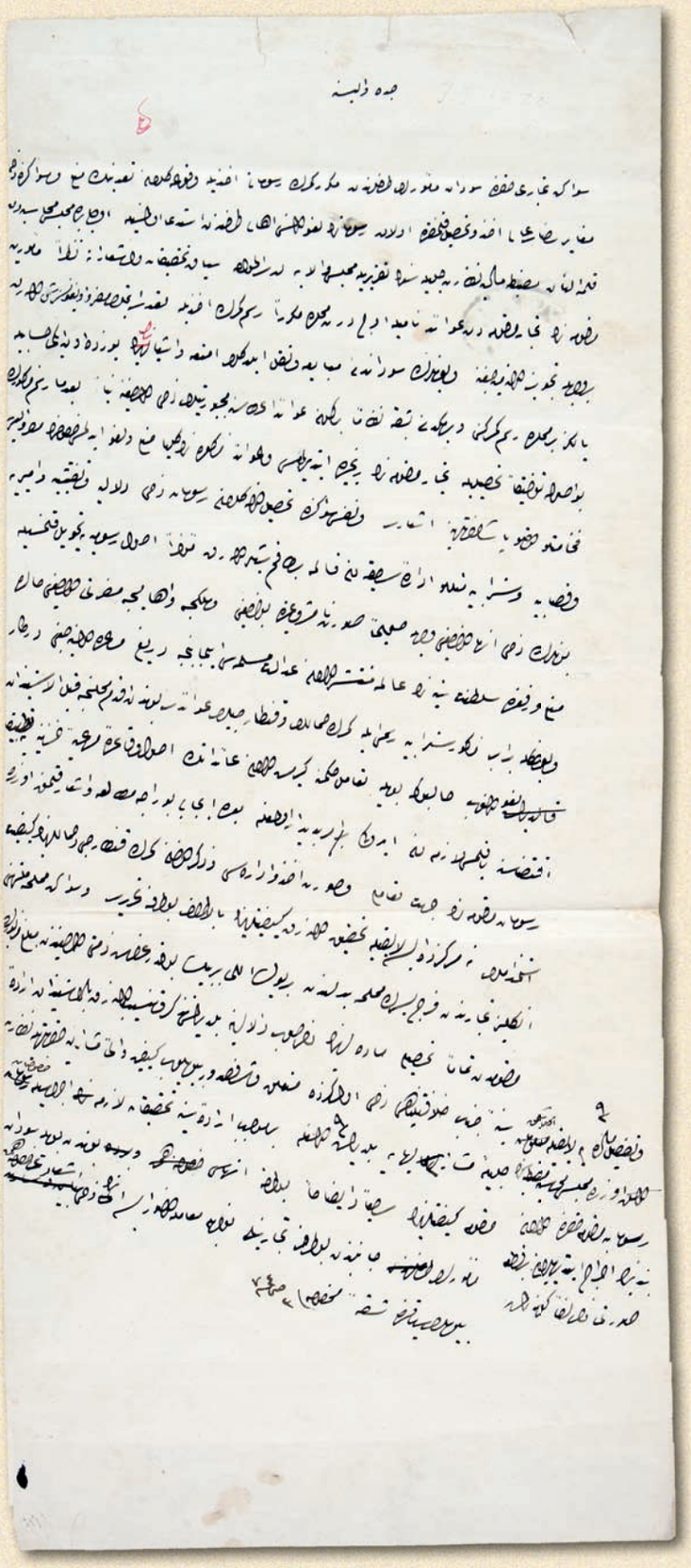

Sevvakin tüccarının şikayetlerine sebep olan Sudan'da farklı yerlerde mükerrer olarak alınan gümrük vergisi ile tek bir kalemde alınması gerekirken değişik isimler altında alınan vergiler hususunda Maliye Nezareti Muhasebe Meclisi mazbatasına göre muamele olunması gerektiği

Cidde Valisine

Sevvakin tüccarı hakkında Sudan memurları taraflarından mükerrer gümrük rüsûmâtı ahzıyla vuku‘a gelen ta‘addînin men‘ ve Sevvakin'de dahi mugayir-i rızâ-yı âlî ahz ve tahsil kılınmakda olan rüsûmâtın lağv olunması ahali tarafından istid‘â olunmasıyla ol bâbda Meclis-i Muhasebe'den kaleme alınan mazbata Maliye Nezâret-i Celîlesi'nin takrîriyle Meclis-i Vâlâ'ya lede'l-havale siyâk-ı tahkikat ve iş‘ârâta nazaran memurîn-i merkûmenin tüccar-ı merkûmeden avâid nâmıyla üç dört mahalde mükerreren resm-i gümrük ahzıyla ta‘addî etmeleri muzır ve uygunsuz şey olarak bir vechile tecvîz olunamayacağına ve bunların Sudan'dan mübâya‘a ve nakleyledikleri emti‘a ve eşyanın yüzde on iki hesabıyla yalnız bir mahalde resm-i gümrüğünü vermekden başka nizâmen bir gûnâ avâ’id i‘tâsına mecburiyetleri dahi olmadığına binâen ba‘demâ resm-i mezkûrun bu usule tevfîkan tahsiliyle tüccar-ı merkûmenin rencîde etdirilmemesi ve avâ’id-i mezkûrenin külliyen men‘ ve lağv edilmesi hususunun Mısır valisi fehâmetlü devletli paşa hazretlerine iş‘ârı ve Nefs-i Sevvakin'de tahsil oluna gelen rüsûmât dahi dellâliye ve teftişiye ve emîriye ve kassâbiye ve şarâbiye misillü idare-i sâbıkadan kalma bir takım şeyler olarak mu’ahharan usul-i rüsûmiyeye tahvîl kılınmasıyla bunların dahi inhâ olunacağı vechile sahîhan suret-i nâ-meşrû‘iyetde bulunacağı ve mülkce ve ahalice mazarratı olacağı hâlde men‘ ü ref‘inde Saltanat-ı Seniyye'nin âleme münteşir olan adalet-i müsellemesi icabınca dirîğ-i müsaade olunacağı derkâr ve bununla beraber mezkûr şarâbiye resmi ile gümrük hammalları ve kantarcıların avâ’idi bundan akdem mahallince kable'l-istîzân lağv olunup halbuki böyle teâmül hükmüne girmiş olan aidâtın usul ve kaide-i mer‘iyye-i hazîneye tatbîkan iktizâsına bakılması lâzımeden idüğü bedîdâr olmağla ba‘dehû icabı buraca mütâlaa ve iş‘âr kılınmak üzere rüsûmât-ı merkûmenin cihet-i teâmülü ve suret-i ahz ve idaresi ve zikrolunan gümrük kantarcı ve hammallarının keyfiyet-i istihdamları ne merkezde ise lâyıkıyla tahkik olunarak keyfiyetlerinin bi'l-etraf bu tarafa tahrîri ve Sevvakin memleha mültezimi İngiliz tüccarından Ferec Yeser'in(?) memleha bedelinden bir yük elli bir bin bu kadar kuruş zimmeti olduğundan meblağ-ı mezbûrun merkûmdan tamamen tahsili maddelerinin dahi savb-ı vâlâlarına bildirilmesi tezekkür ve tensîb olunarak bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî dahi ol merkezde müte‘allik ve şeref-sudûr buyurulup keyfiyet vali-i müşârunileyh hazretleriyle nezâret-i celîle-i müşârunileyhâya bildirilmiş ve tafsil-i madde lâyıkıyla anlaşılmak üzere Meclis-i Muhasebe mazbatasının rüsûmât-ı merkûme hakkında olan bendinin ihrac etdirilen bir kıta suretinin leffen gönderilmiş olmağla ber mûceb-i irâde-i seniyye tahkikât-ı lâzıme icrasıyla hususât-ı merkûme keyfiyetlerinin serî‘an ve izâhen bu tarafa inhâsı bundan böyle Sudan memurları cânibinden bu taraf ticaretiyle ne vechile muamele olunur ise onun dahi iş‘ârı hususuna himmet buyurulması siyâkında şukka-i mahsusa.

Fî 3 S. sene [12]74 / [23 Eylül 1857]

A. MKT. MVL, 90/78

58

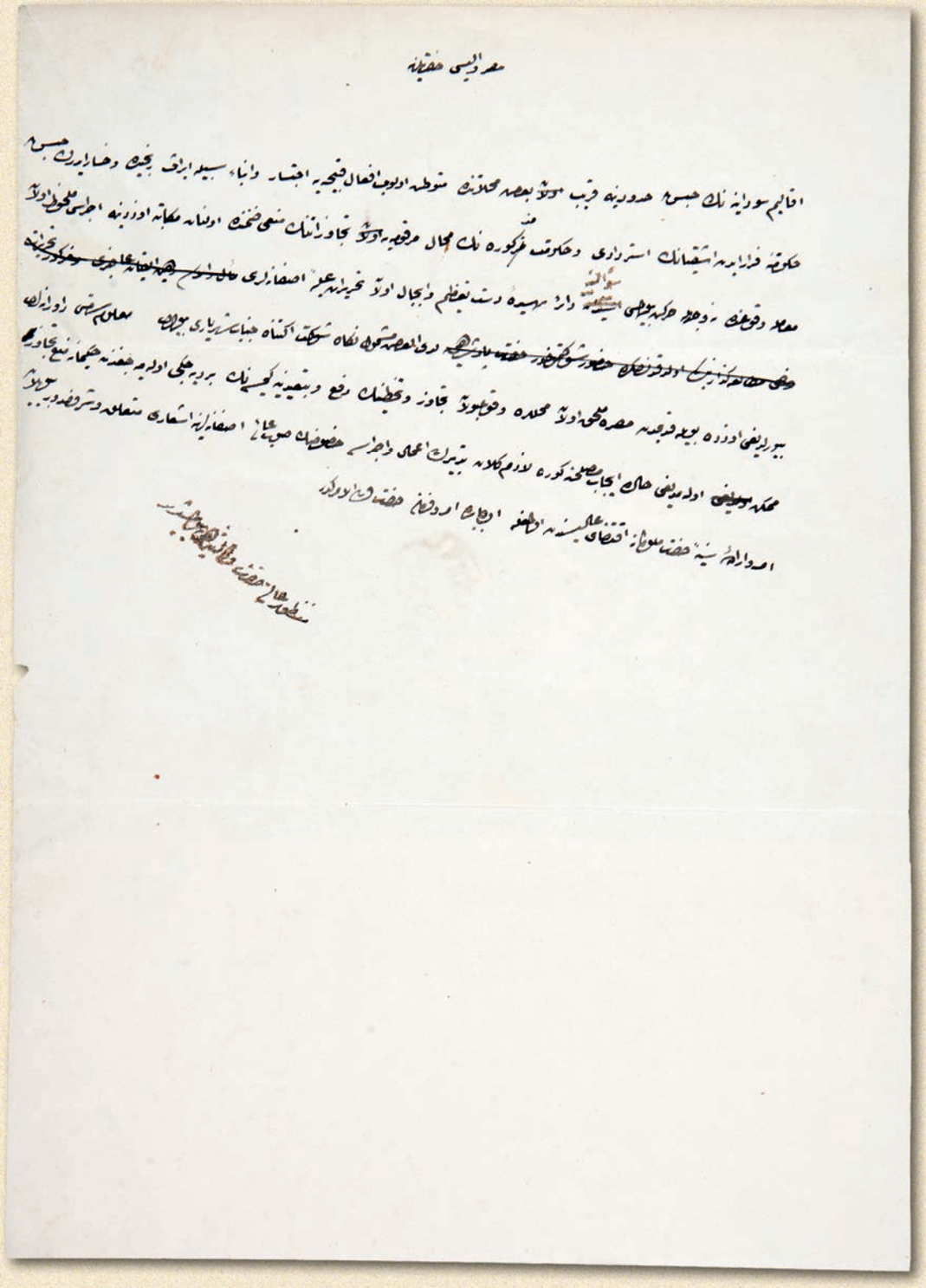

Sudan'ın Habeş sınırına yakın bölgelerdeki ahaliye zarar verip Habeş Hükümeti'ne sığınan eşkıyanın bu tür hareklerinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması

Mısır valisi hazretlerine

Ekâlîm-i Sudaniye'nin Habeş hududuna karîb mahallâtında mütevattın olup ef'âl-ı kabîhaya ictisâr ve ebnâ-i sebîle îrâs-ı rencide vü hasar ederek Habeş Hükûmeti'ne firar eden eşkıyanın istirdâdı ve hükûmet-i mezkûrenin mahâll-i merkûmeye olan tecavüzâtının men'i zımnında olunan mükâtebe üzerine icrası melhûz olan muamele vuku'unda ne vechile hareket buyurulması sualine dair resîde-i dest-i ta'zîm ve ibcâl olan tahrirât-ı aliyye-i âsafâneleri lede'l-arz meşmûl-nigâh-ı şevket-iktinâh-ı cenâb-ı Şehriyârî buyuruldu malum-ı sâmî-i dâverâneleri buyurulduğu üzere böyle kadimden Mısır'a mülhak olan mahallere vuku bulan tecavüz ve tahattînin def' ve teb'îdine kimsenin bir diyeceği olamayacağından hakîmâne men'-i tecavüz mümkün olamadığı hâlde icab-ı maslahata göre lâzım gelen tedbirin imal ve icrası hususunun savb-ı âlî-i âsafânelerine iş'ârı müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i hazret-i mülûkâne iktizâ-yı âlîsinden olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Manzûr-ı âlî-i hazret-i vekâlet-penâhî buyurulmuşdur.

23 L. sene 1278 / [23 Nisan 1862]

A. MKT. UM, 557/65

59

Sudan'ın Habeş sınırındaki eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi için mirimaranlık rütbesiyle Musa Bey'in Sudan'a tayini

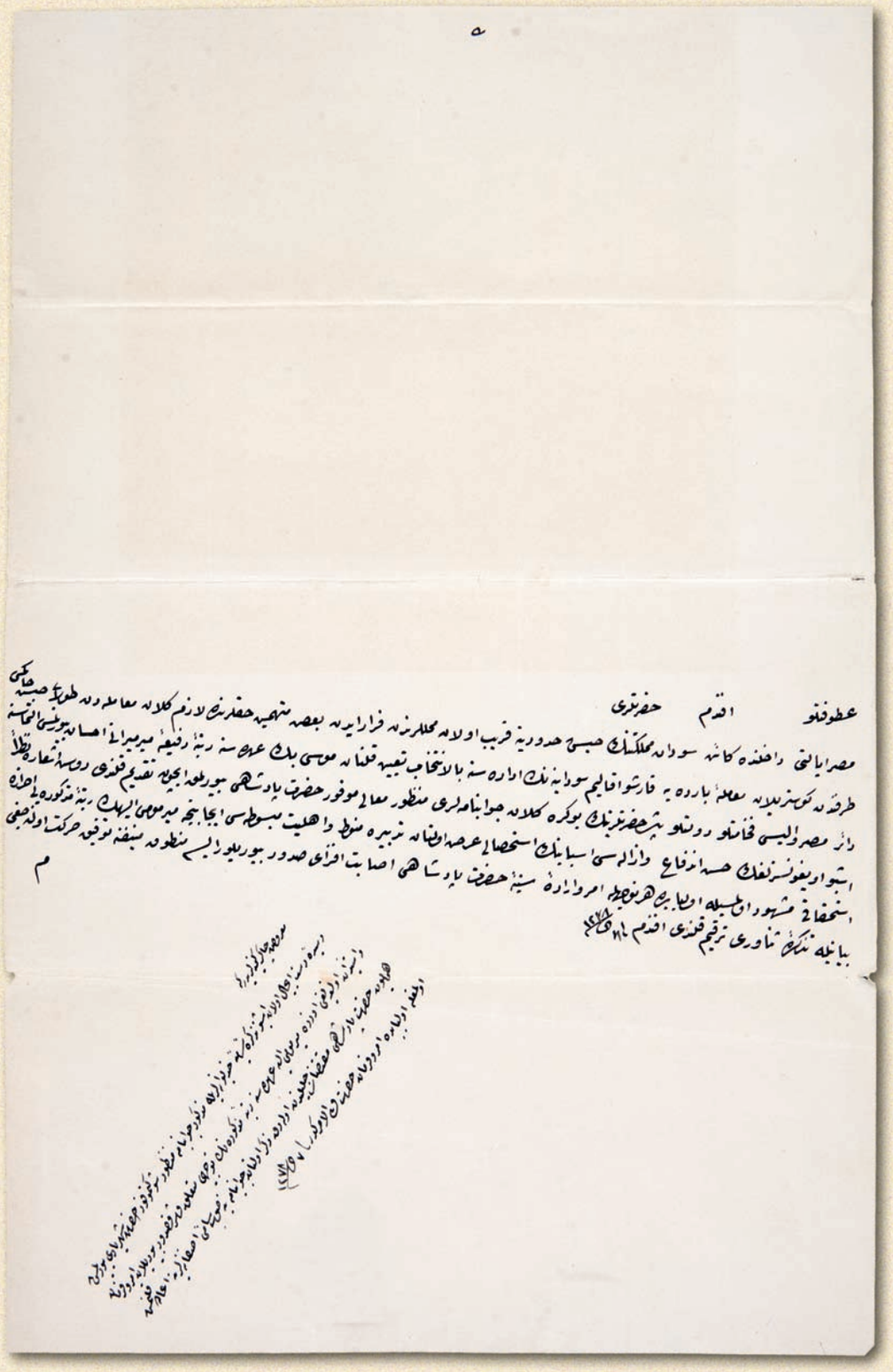

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Ekâlim-i Sudaniye'nin Habeş hududuna karîb bazı mahallâtından ef‘âl-i kabîhaya bi'l-ictisâr Habeş Hükûmeti'ne firar edegelen eşkıyanın ref‘-i mazarratlarından dolayı Habeş hâkimi tarafından gösterilen muamele-i bârideye karşı ne vechile hareket ve mukabele olunmak lâzım geleceği hususuna dair savb-ı âlî-i hidivânelerine olan arîza-i çâkerâneme cevaben bu kere zîver-benân-ı mefharetim olan emirnâme-i sâmî-i hidivâneleri icab-ı âlîsi üzere ol taraflarda tekevvün eden şu uygunsuzluğun bir suret-i müstahsene ile ref‘ ü izâlesi esbâb u vesâilinin istihsâli için bazı tedâbîr-i mukteziyenin isti‘mâl ve icrasına teşebbüs olunduğu sırada ekâlîm-i Sudaniye'ye cerbezeli bir zâtın hükümdar nasb u tayini icab-ı hâlden görüldüğüne mebnî sâniye mütemâyizi rütbesini haiz Musa Bey bendeleri zaten dirayet ve reviyyetle ma‘rûf olup ol havalide dahi yirmi beş sene kadar sâbıka-i hizmeti cihetiyle tıbâ‘-ı iklime vukûfiyet-i tâmmesi olduğundan hükümdarlık hizmetini kemâ-yecib hüsn-i ifaya muvaffak olmak me’mûl-i kavîsi üzerine bu kere Sudan hükümdarı tayin kılınmış ancak memuriyetinin ehemmiyeti kendisine eslâfı misillü mîr-i mîrânlık rütbe-i refî‘ası ihsân buyurulmak iltimasına dahi mecbur eylemiş olduğu karîn-i ilm-i ma‘âlî-rehin-i Sadâret-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 22 Zilkade sene [1]278

**

Atûfetli efendim hazretleri

Mısır eyaleti dahilinde kâin Sudan memleketinin Habeş hududuna karîb olan mahallerinden firar eden bazı müttehemîn haklarında lâzım gelen muameleden dolayı Habeş hâkimi tarafından gösterilen muamele-i bârideye karşı ekâlîm-i Sudaniye'nin idaresine bi'l-intihâb tayin kılınan Musa Bey uhdesine rütbe-i refî‘a-i mîr-i mîrânî ihsân buyurulması iltimasına dair Mısır valisi fehâmetli devletli paşa hazretlerinin bu kere gelen cevabnâmeleri manzûr-ı ma‘âlî-mevfûr-ı hazret-i Padişahî buyurulmak için takdim kılındı. Reviş-i iş‘âra nazaran işbu uygunsuzluğun hüsn-i indifâ‘ ve izâlesi esbâbının istihsâli arz olunan tedbire menût ve ehliyet-i mebsûtası icabınca mîr-i mûmâileyhin rütbe-i mezkûreyi ihrâza istihkâkı meşhûd olmasıyla ol bâbda her ne vechile emr u irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî isabet-efzâ-yı sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfine tevfîk hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 7 Z. sene 1278

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ibcâl olan işbu tezkire-i sâmiye-i hidivâneleriyle mezkûr cevabnâme manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i Şehriyârî buyurulmuş ve istîzân olunduğu üzere mîr-i mûmâileyh uhdesine rütbe-i mezkûrenin tevcîhi müte‘allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Padişahî muktezâ-yı celîlinden olarak zikrolunan cevabnâme yine savb-ı âsafânelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 7 Z. sene 1278 / [5 Haziran 1862]

İ. MTZ (05), 19/739

60

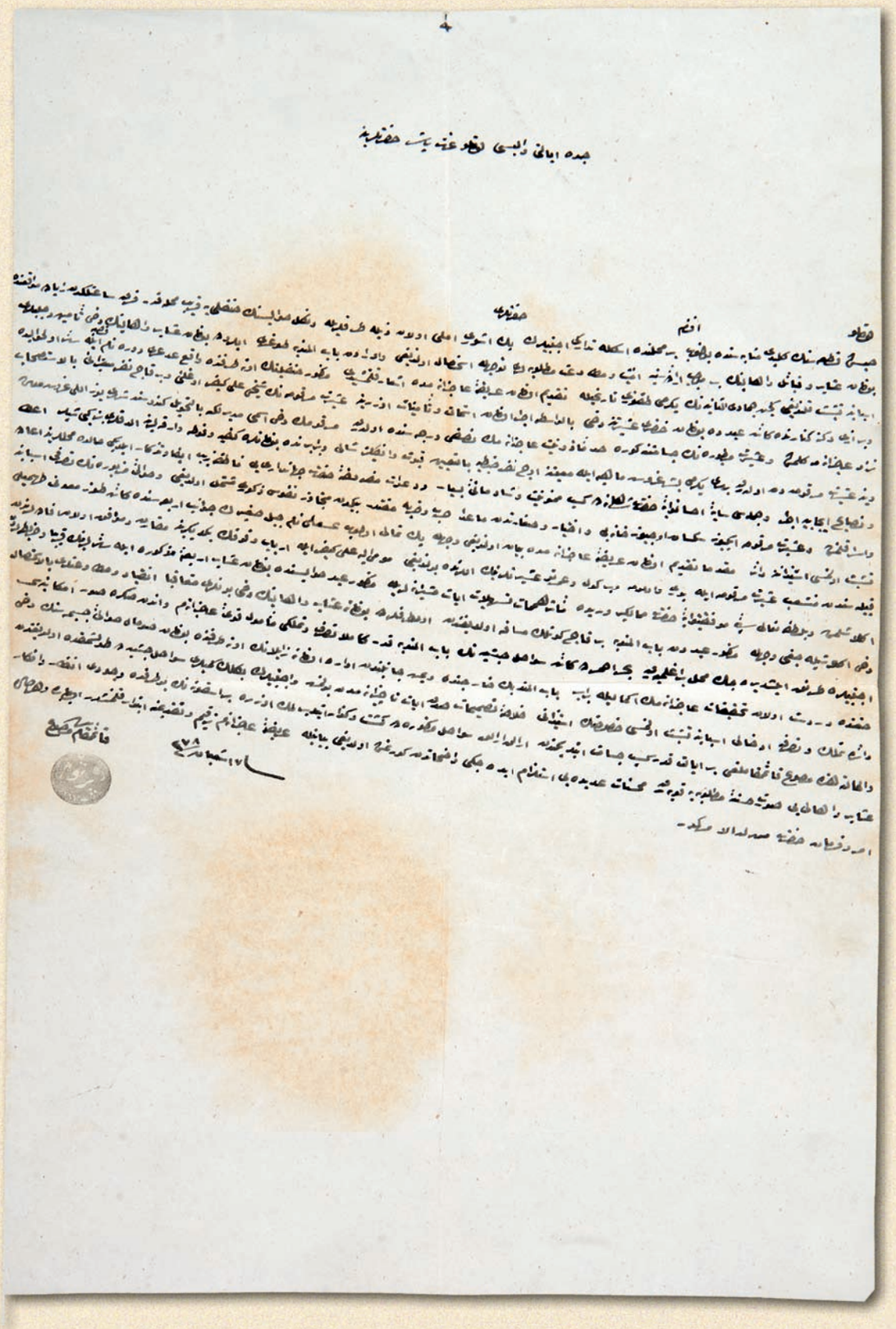

Habeş kıtasında bulunan Hadarî şeyhliğinin müdürlüğe dönüştürülmesi ve sahillerde güvenliğin sağlanması için bir ıskunanın Massava Kaymakamlığı emrine verilmesi

Cidde Eyaleti Valisi Devletli İzzet Paşa Hazretleri'ne

Devletli efendim hazretleri

Habeş kıt‘asının kilidi mesâbesinde bulunup bir mahallinde iskele tedariki ecnebilerin pek aşırı emeli olan Zeyle tarîkleriyle Danagal havalisinin Hankallı'ya karîb mahalle kadar kırk saatlikden ziyade mevâki‘inde bulunan aşâyir ve kabâil ve ahalinin ber-mûceb-i irâde-i seniyye emniyet ve mutâvaat-ı matlûbeleri ne vechile istihsâl olunduğu ve oradan Bâbü'l-Mendeb'e doğru ileride bulunan aşâyir ve ahalinin dahi te’min ve celbleri esbâbına teşebbüs kılındığı geçen Cumâde's-sânîye'nin yirmi dokuzu tarihiyle takdim olunan arîza-i acizânemde iş‘âr kılınmışdı mezkûr Hankallı'nın öte tarafında vâki Ad Ari[Ad Arili] Devre nâm kasaba ile sair ol havalide bir azı deniz kenarında kâin Îd'de bulunan Hadarî aşiretine dahi bi'l-vasıta icra olunan istimât ve te’minât üzerine aşiret-i merkûmenin şeyhi Ali Kifer oğlunu ve birkaç nefer mu‘teberânı bi'l-istishâb nezd-i acizâneme gelmiş ve aşiret-i mezbûrenin cesâmetine göre hadd-i me’zûniyet-i acizânemin nısfı derecesinde olarak merkûmun dahi ismi müdürlüğe bi't-tahvîl kendisine şehrî yüz elli kuruş maaş ve yine aşiret-i merkûmede olarak beheri yirmi beş kuruş mâhiye ile maiyetine üç nefer zabtiye bi't-tayin kaput ve İngiliz şalı ve beraberinde bulunanlara kefiye ve futa ve arkalarına aldıkları bez gibi şeyler i‘tâ ve nesâyih-i icabiye icra ve cümlesi saye-i ihsân-vâye-i hazret-i şahanede kesb-i memnuniyet ve şâdumânî-i besyâr ve da‘avât-ı mefrûza-i hazret-i cihandârîyi nâtıka zîb-i ifa ve tezkâr eylediği hâlde mahallerine iade ve isrâ kılınmış ve aşiret-i merkûme iki yüz seksen-üç yüz hâneyi ve ihtiyar ve sığârından mâadâ harb ü darbe muktedir binden mütecâviz nüfus-ı zükûru müştemil olduğu ve havali-i mezbûrenin tasarrufu esbâbına teşebbüs olunması istîzânına dair mukaddemâ takdim olunan arîza-i acizânemde beyân olunduğu vechile pek gâlî olup Assali(?) nâm cebel-i sağîrin cevânib-i erba‘asında kâin tuz madeni Tahmili kabilesinden müntesib aşiret-i merkûme ile Burî ve Ellume(?) ve Birgun(?) ve Ömertu aşiretlerinin ellerinde bulunduğu mûmâileyh Ali Kifer ile erbâb-ı vukûfun yekdiğerine mukârin ve muvâfık olan ifadelerinden anlaşılmış ve bi-lütfihî Teâlâ saye-i muvaffakat-vâye-i hazret-i memâlik[g]îr ve rüveyde-i me’ser-himemât-ı teshilât-âyât-ı müşirâneleriyle mezkûr Îd havalisinde bulunan aşâyir-i erba‘a-i mezkûre ile sairlerinin karîben ve haritalardan dahi anlaşılacağı vechile mezkûr Îd'den Bâbü'l-Mendeb'e birkaç günlük mesafe olduğundan ol taraflarda bulunan aşâyir ve ahalinin dahi bunları müteâkiben inkıyâd ve mutâvaatları bi'l-istihsâl ecnebilere tırnak ilişdirecek mahal bırakılmayarak Bahr-ı Ahmer'de kâin sevâhil-i Habeşiyye'nin Bâbü'l-Mendeb'e kadar kâmilen tasarruf ve temellükü me’mûl-i kavî-i acizânem ve ondan sonra suver-i imkâniyesi hakkında derdest olan tahkikât-i acizânemin ikmâliyle beraber Bâbü'l-Mendeb'in haricinde ve Yemen cânibinden idare olunan Zeyle'nin öte tarafında bulunan Somali havali-i cesîmesinin dahi daire-i temellük ve tasarrufa idhâli esbâbına teşebbüs olunması hususunun istîzânı hulâsa-i tasmîmât-ı sıdk-âyât-ı nâçizânemden bulunmuş ve ecnebilerin beylik gemileri sevâ-

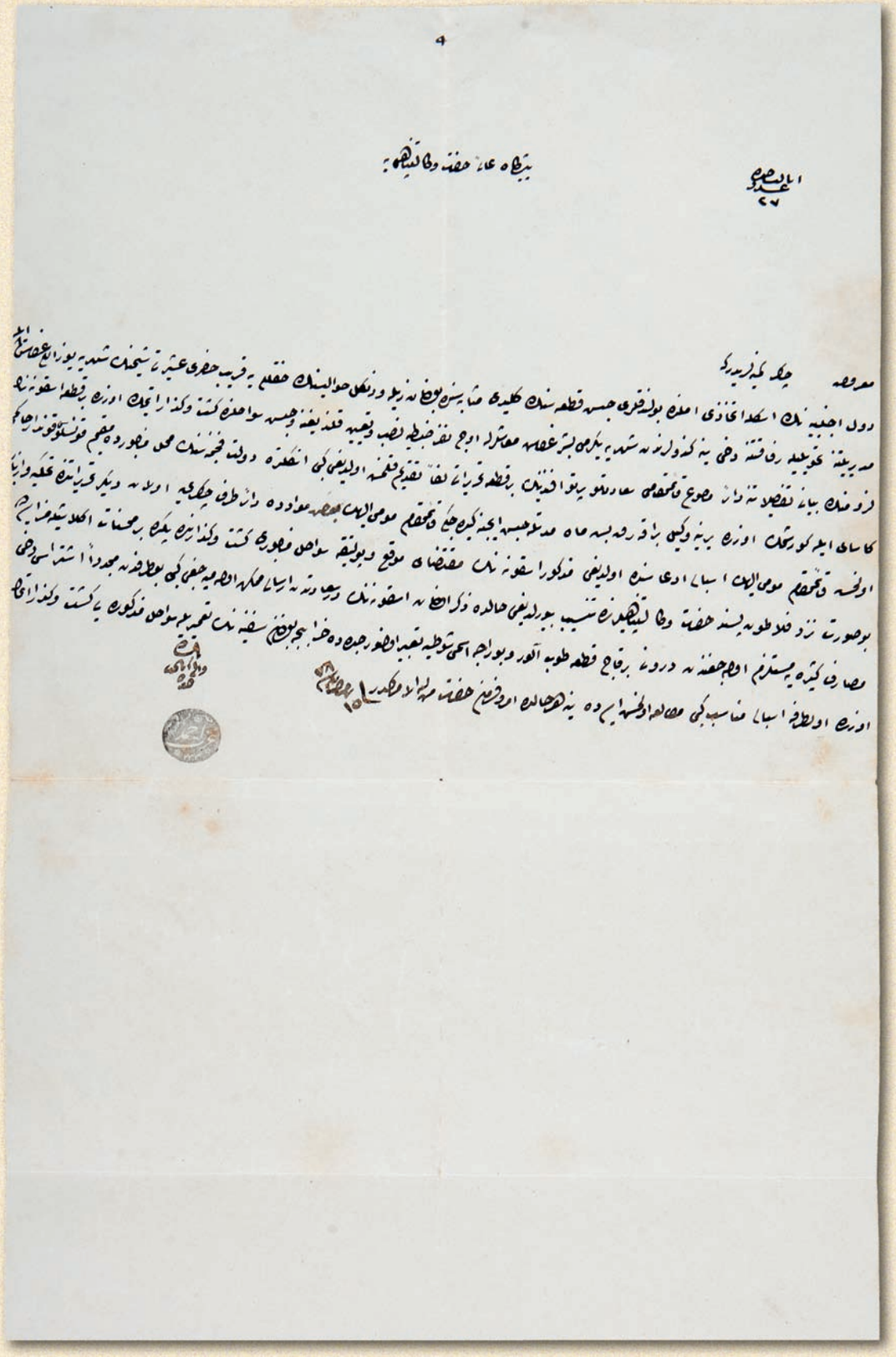

hil-i Habeşiyye'de dolaşmakda olduğundan ve el-hâletü hâzihi Massava Kaymakamlığı bir eyalet kadar kesb-i cesâmet etdiğinden aralık aralık sevâhil-i mezkûrede geşt ü güzâr etdirilmek üzere bir ıskunanın bu tarafda vücudu enzâr ve efkâr-ı aşâyir ve ahaliyi suret-i hasene-i matlûbeye koyarak muhessenât-ı adîdeyi istilzâm edeceği vâzıhâtdan görünmüş olduğu beyânıyla arîza-i acizânem terkîm ve takdimine ibtidâr kılınmışdır. Ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 17 Şaban sene [1]278

Kaymakam-ı Massava
Pertev

**

Eyalet-i Cidde
Aded: 27

Pîşgâh-ı âlî-i hazret-i vekâlet-penâhîye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Düvel-i ecnebiyenin iskele ittihâzı emelinde bulundukları Habeş kıt'asının kilidi mesâbesinden bulunan Zeyle ve Danagal[Danakil] havalisinin Hankallı'ya karîb Hadarî aşireti şeyhinin şehriye yüz elli kuruş ile müdüriyete tahvîliyle refâkatine dahi yine kendilerinden şehriye yirmi beşer kuruş maaşlarla üç nefer zabtiye nasb u tayin kılındığına ve Habeş sevâhilinde geşt ü güzâr etmek üzere bir kıta ıskunanın lüzumunun beyânı tafsilâtına dair Massava Kaymakamı saâdetli Pertev Efendi'nin bir kıta tahrirâtı leffen takdim kılınmış olduğu gibi İngiltere Devlet-i fahîmesinin mahall-i mezbûrda mukim konsolosu Gondar Hâkimi Kasay ile görüşmek üzere yerine vekil bırakarak beş mâh müddetle Habeş içine gideceği kaymakam-ı mûmâileyh bazı mevâdda dair taraf-ı çâkeriye olan diğer tahrirâtdan tahkîye ve izbâr olunmuş kaymakam-ı mûmâileyhin isbâli iddiasında olduğu mezkûr ıskunanın muktezâ-yı mevki ve politika sevâhil-i mezbûru geşt ü güzârında pek de bir muhassenât anlaşılamaz ise de bu suret nezd-i felâtun-pesend-i hazret-i vekâlet-penâhîlerinde tensîb buyurulduğu hâlde zikrolunan ıskunanın Dersaâdet'den irsâli mümkün olamayacağı gibi bu tarafdan müceddeden iştirâsı dahi masârıf-ı kesîreye müstelzim olacağından derûnî birkaç kıta top alır ve buraca ismi "Şutye" tabir olunur Cidde'de harabca bulunan sefînenin tamiriyle sevâhil-i mezkûreyi geşt ü güzâr etmek üzere ol tarafa isbâli münasib gibi mütâlaa olunmuş ise de yine her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 15 Ramazan sene [12]78

Vali-i Eyalet-i Cidde
Ahmed İzzet

**

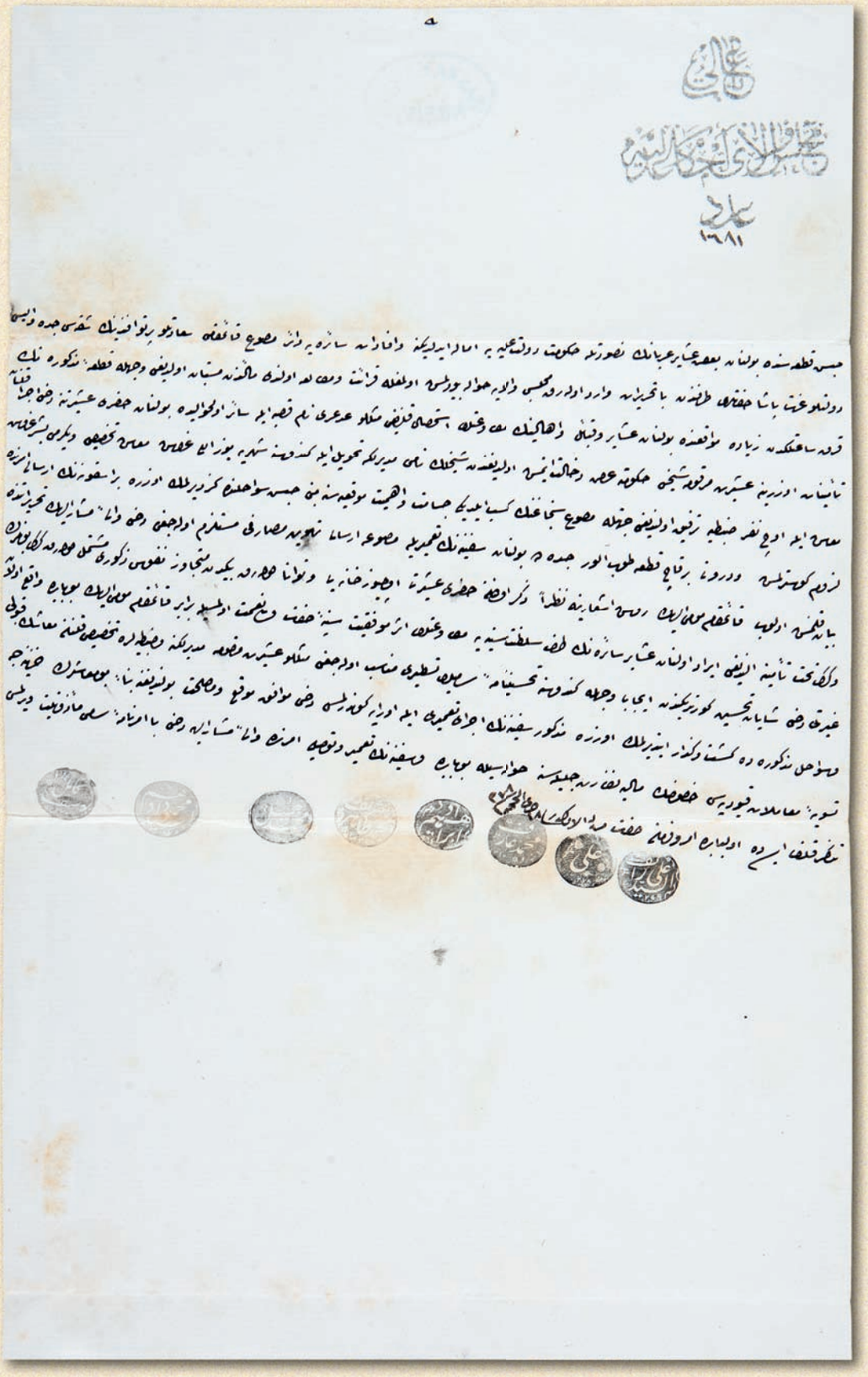

Bâb-ı Âlî
Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye
Aded: 1681

Habeş kıt‘asında bulunan bazı aşâyir-i urbânın ne suretle Hükûmet-i Devlet-i Aliyye'ye imâle edildiğine ve ifadât-ı saireye dair Massava Kaymakamı saâdetli Pertev Efendi'nin şukkası Cidde Valisi devletli İzzet Paşa hazretleri tarafından bâ-tahrirât vârid olarak Meclis-i Vâlâ'ya havale buyurulmuş olmakla kırâet ve mütâlaa olundu meâlinden müstebân olduğu vechile kıt‘a-i mezkûrenin kırk saatlikden ziyade mevâki‘inde bulunan aşâyir ve kabâil ve ahalinin mutâvaatları istihsâl kılındığı misillü Ad Ari nâm kasaba ile sair ol havalide bulunan Hadarî aşiretine dahi icra kılınan te’minât üzerine aşiret-i merkûme şeyhi hükûmete arz-ı dehâlet etmiş olduğundan şeyhlik nâmı müdürlüğe tahvîl ile kendisine şehriye yüz elli kuruş maaş tahsis ve yirmi beşer kuruş maaş ile üç nefer zabtiye terfîk olunduğu cihetle Massava sancağının kesb eylediği cesâmet ve ehemmiyet-i mevkiiyesine mebnî Habeş sevâhilinde gezdirilmek üzere bir ıskunanın irsâli emrinde lüzum gösterilmiş ve derûnî birkaç kıta top alır Cidde'de bulunan sefînenin tamiriyle Massava'a irsâli tehvîn-i masârıfı müstelzim olacağı dahi vali-i müşârunileyhin tahrirâtında beyân kılınmış olup kaymakam-ı mûmâileyhin reviş-i iş‘ârına nazaran zikrolunan Hadarî aşireti üç yüz hâneyi ve tuvânâ olarak binden mütecâviz nüfus-ı zükûru müştemil olarak gerek bunların ve gerek taht-ı te’mine alındığı irâd olunan aşâyir-i sairenin taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'ye mutâvaatları eser-i muvaffakiyet-i seniyye-i hazret-i veli-nimet olmasıyla beraber kaymakam-ı mûmâileyhin bu bâbda vâki olan gayreti dahi şâyân-ı tahsîn göründüğünden icabı vechile kendisine tahsinnâme-i sâmîleri tastîri münasib olacağı misillü aşiret-i merkûme müdürlüğüne ve zabtiyelere tahsis kılınan maaşın kabulü ve sevâhil-i mezkûrede geşt ü güzâr etdirilmek üzere mezkûr sefinenin icra-yı tamiri ile oraya gönderilmesi dahi muvâfık-ı mevki ve maslahat bulunduğuna binaen bu maaşların hazinece tesviye-i muamelât-ı kuyûdiyesi hususunun Maliye Nezâret-i Celîlesi'ne havalesiyle bu bâbda ve sefînenin tamir ve tavsîli emrinde vali-i müşârunileyhe dahi bâ-emirnâme-i sâmî me’zûniyet verilmesi tezekkür kılındı ise de ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 18 Zilhicce sene [1]278 (Mühürler)

*

Atûfetli efendim hazretleri

Habeş kıt‘asında bulunan bazı aşâyir-i urbânın ne suretle Hükûmet-i Devlet-i Aliyye'ye imâle edildiğine ve ifadât-ı saireye dair mahallinden gelen evrak üzerine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'den kaleme alınan mazbata melfûfuyla beraber manzûr-ı âlî buyurulmak için arz u takdim kılındı. Meâlinden müstebân olduğu vechile mücerred semere-i muvaffakiyet-ma‘âlî-i menkıbet-i hazret-i Şehinşâhî olmak üzere kıt‘a-i mezkûrenin kırk saatlikden ziyade mevâki‘inde bulunan aşâyir ve kabâil ve ahalinin mutâva‘atları istihsâl olunduğu

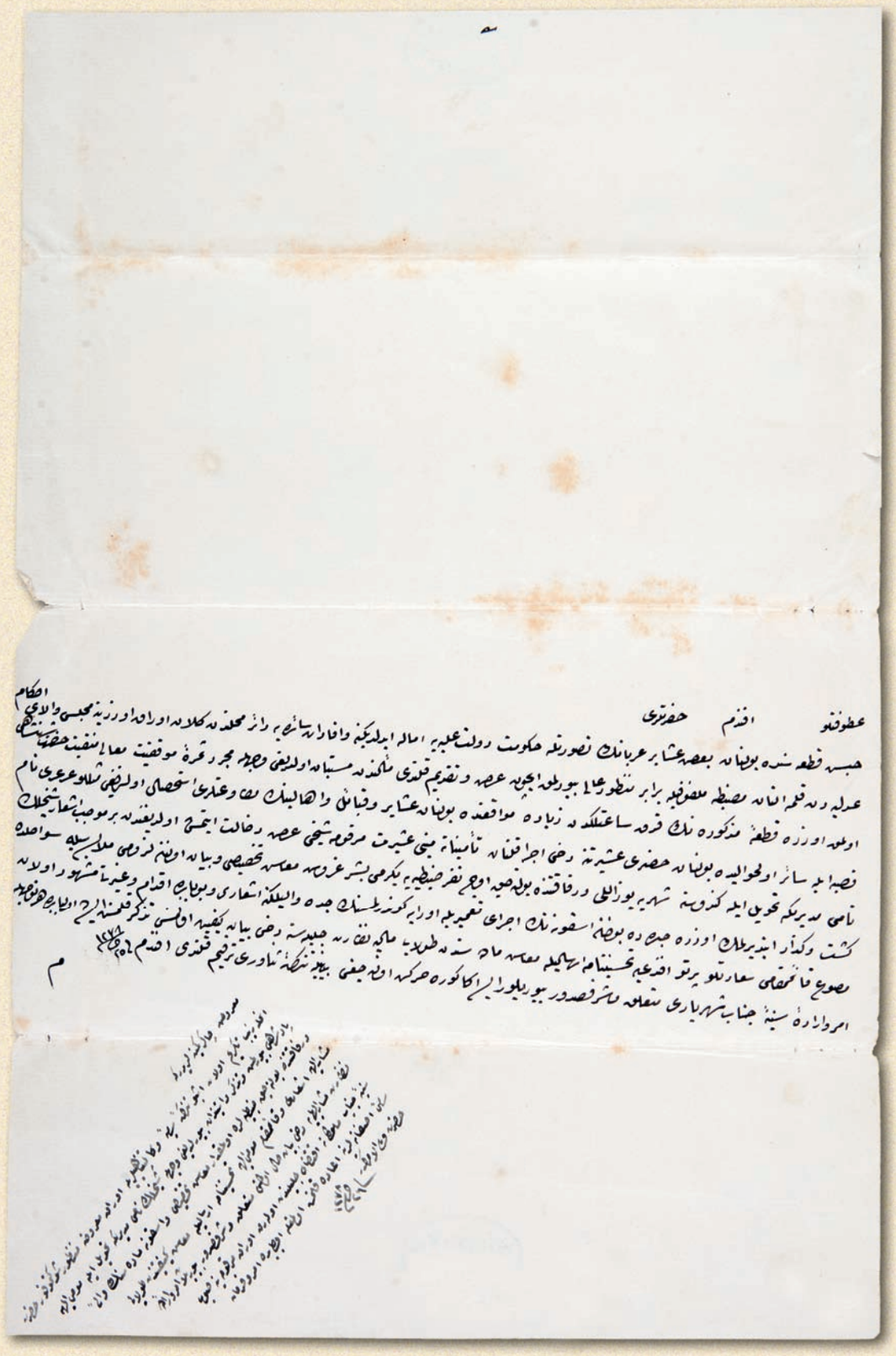

misillü Ad Ari[Ad Arili] nâm kasaba ile sair ol havalide bulunan Hadarî aşiretine dahi icra kılınan te'minâta mebnî aşiret-i merkûme şeyhi arz-ı dehâlet etmiş olduğundan ber-mûceb-i iş'âr şeyhlik nâmı müdürlüğe tahvîl ile kendisine şehriye yüz elli ve refâkatinde bulunacak üç nefer zabtiyeye yirmi beşer kuruş maaş tahsis ve beyân olunan lüzumu mülâbesesiyle sevâhilde geşt ü güzâr etdirilmek üzere Cidde'de bulunan ıskunanın icra-yı tamiriyle oraya gönderilmesinin Cidde Valiliği'ne iş'ârı ve bu bâbda ikdâm u gayreti meşhûd olan Massava Kaymakamı saâdetli Pertev Efendi'ye tahsinnâme irsâliyle maaş maddesinden dolayı Maliye Nezâret-i Celîlesi'ne dahi beyân-ı keyfiyet olunması tezekkür kılınmış ise de ol bâbda her ne vechile emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı Şehriyârî müte'allik ve şeref-sudûr buyurulur ise ona göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 25 Z. sene 1278

*

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Enmile-zîb-i tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i vekâlet-penâhîleriyle evrak-ı ma'rûza manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i Padişahî buyurulmuş ve tezekkür ve istîzân buyurulduğu vechile şeyhlik nâmı müdürlüğe tahvîl ile mûmâileyhe ve refâkatinde bulunacak zabtiyelere ol mikdar maaş tahsis ve ıskuna maddesinin vali-i müşârunileyhe iş'ârı ve kaymakam-ı mûmâileyhe tahsinnâme irsâliyle maaş keyfiyetinden dolayı nezâret-i müşârunileyhâya dahi beyân-ı hâl olmasını müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne iktizâ-yı celîlinden olarak evrak-ı merkûme yine savb-ı sâmî-i âsafânelerine iade kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 Z. sene 1278 / [24 Haziran 1862]

İ. MVL, 467/21134

61

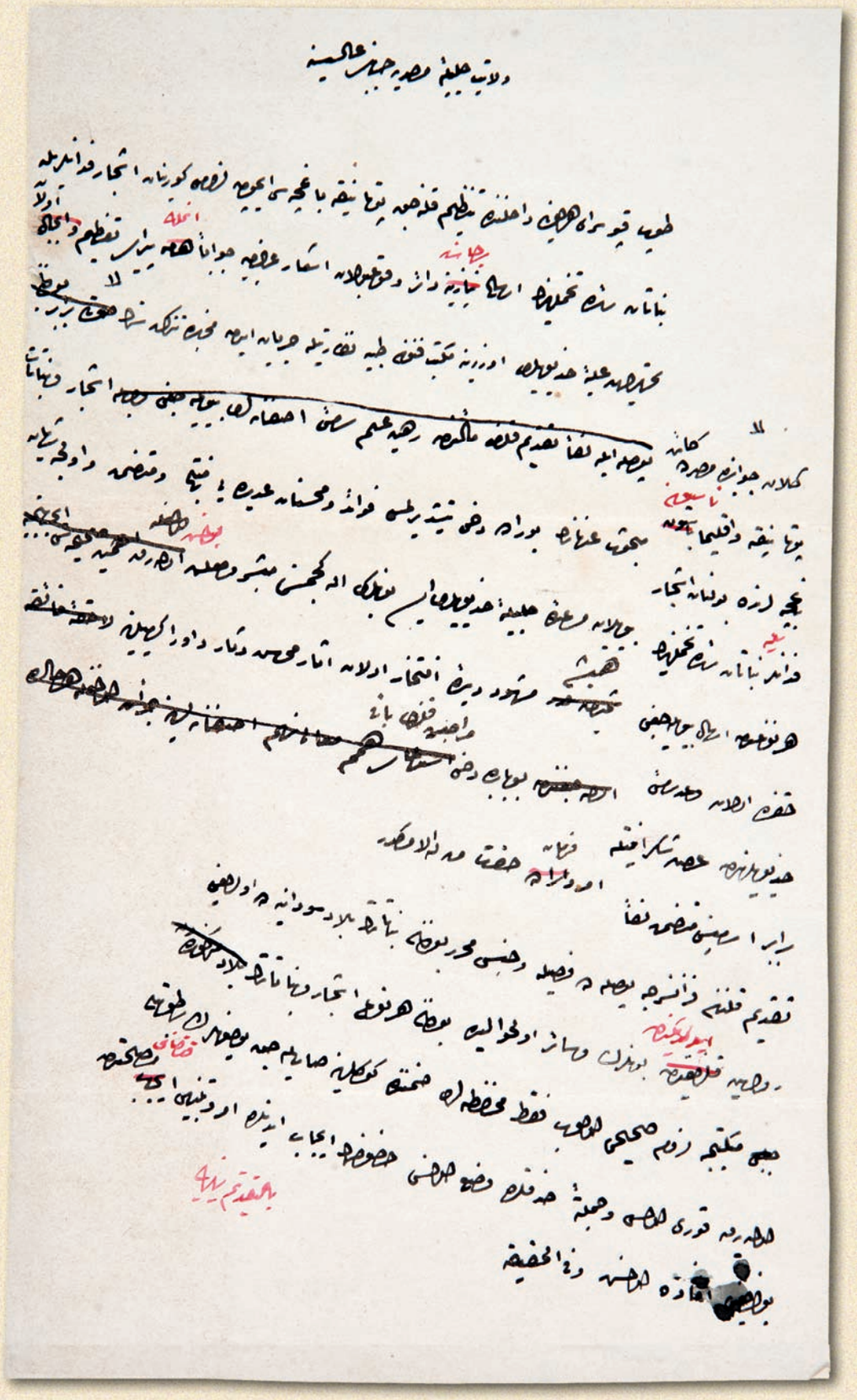

Topkapı Sarayı'nda kurulacak botanik bahçesi için Sudan menşeli ağaç fidanları ile diğer bitki tohumlarının Mısır Hidivliğince tedarik edilerek gönderilmesi

Vilayet-i Celîle-i Mısriyye Cânib-i Âlisi'ne

Topkapı Saray-ı Hümâyûnu dahilinde tanzim kılınacak botanika bahçesi için lüzumu görünen eşcâr fidanlarıyla nebatât-ı saire tohumlarının irsâli ricasına dair vuku bulan iş'âr-ı acizîye cevaben enmile-pîrâ-yı ta'zîm olan tahrirât-ı aliyye-i hidivîleri üzerine Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiye Nezâreti'yle cereyân eden muhabere tezkiresinin gelen cevabında Mısır'da kâin botanika ve iklimanasyon bahçelerinde bulunan eşcâr fidanlarıyla nebatât-ı saire tohumlarının her nevinden irsâl buyurulacağı hakkında olan müsaade-i sâmî-i hidivânelerinden arz-ı şükrâniyetle beraber esâmîsini mutazammın leffen takdim kılınan Fransızca pusulada fasîla ve cinsi muharrer bulunan nebatâtın bilâd-ı Sudaniye'de olduğu rivayet edildiğinden bunların ve sair ol havalide bulunan her nev' eşcâr ve nebatâtın mektebce lüzum-ı sahîhi olup fakat muhafazaları zımnında köklerine sarılacak yosunların rutubetli olmayarak kuru olması ve cümleten sandıklara vaz' olunması hususunun icab edenlere emr u tebyîzi muktezâ-yı maslahatdan bulunduğu ifade olunmuş ve fi'l-hakika eşcâr ve nebatât-ı mebhûsun-anhânın burada dahi yetişdirilmesi fevâid ve muhassenât-ı adîdeyi müntic ve mutazammın ve evvelce şâyân buyurulan müsaade-i celîle-i hidivîleri ise bunların ele geçmesini mübeşşir ve mu'lin bulunmuş olmağla hemîşe meşhûd-dîde-i iftihâr olan âsâr-ı mehâsin-disâr-ı dâver-i ekremîlerine bu bâbda dahi müracaat kılındı. Bâki emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

15 M. sene [12]83 / [30 Mayıs 1866]

A. MKT. MHM, 357/27

62

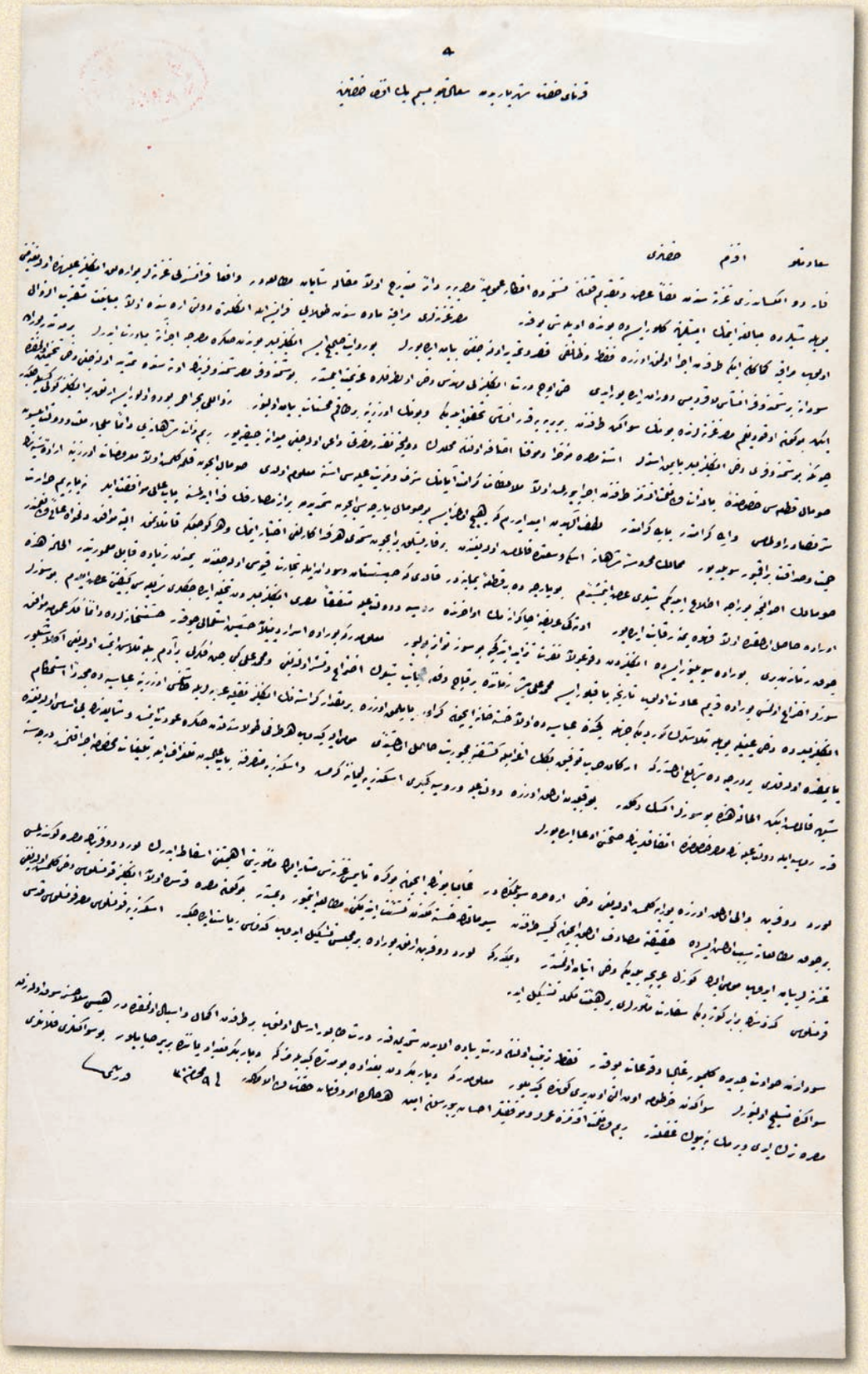

Sevvakin'den Berberiye'ye tren hattı inşasıyla Kızıldeniz'in tamamen İngilizler'in kontrolüne geçeceğinden dolayı Osmanlı Devleti'nin Somali'de gerekli tedbirleri alması gerektiği ve Mısır ile ilgili diğer gazete haberleri

Kurenâ-yı Hazret-i Şehriyârî'den Saâdetli Besim Beyefendi Hazretleri'ne

Saâdetli efendim hazretleri

Fer de Aleksandria gazetesinden leffen arz u takdim kılınan nüshada efkâr-ı umumiye-i Mısriyyeye dair münderic olan makale şâyân-ı mütâlaadır. Vâkı'a Fransızlı gazeteler bu aralık İngiliz aleyhinde olduğuna mebnî böyle şeylerde mübâlağa etmek işlerine gelir ise de bunda öyle şey yokdur. Mısır gazeteleri murâkabe maddesinden dolayı Fransa ile İngiltere Devleti arasında olan mübâyenet müterakkibu'z-zevâl olup murâkabe kemâ kân iki tarafdan icra olunmak üzere fakat vezâifi kasr ve temdîd olunacağını beyân ediyorlar. Bu rivayet sahîh ise İngilizler bundan sonra Mısırca icraâta mübâderet ederler. Bir müddetdir burada Sudan'a bir şimedifer inşası lakırdısı deverân ediyor idi. Hatta üç dört İngilizli mühendis dahi ol taraflara azîmet eylemişdir. Bu şimendifer Mısır şimendiferinin ötesinde temdîd olunacağı dahi tahmin olunmakda iken bugün okuduğum Mısır gazetelerinde bunun Sevvakin tarafından Berberiye'ye kadar inşası tahakkuk eylediği ve bunun üzerine bir takım muhessenât beyân olunuyor. Zavallı Bahr-ı Ahmer bu da olur ise artık bir İngiliz gölü kesilecekdir. Çünkü bir şimendiferi dahi İngilizliler yapmak isterler. İşte Mısır'a mu'ahharan ve muvakkaten izâfe olunan mahallerin devletçe ne kadar mazarratı dâ'î olacağı meydana çıkıyor. Rabbim zât-ı şahaneyi daimen melce'-i millet ü devlet eylesin. Somali kıt'ası hususunda bizzat veli-nimet efendimiz tarafından icra buyurulmuş olan mülâhazât-ı kerâmet- âyâtın şeref ve meziyet-i aliyyesi işte malum oldu. Somali için kaleme gelmiş olan ma'rûzât üzerine irâde-i seniyyenin şeref-sâdır olmaması vallahi kerâmetdir billahi kerâmetdir. Lütf-i ilâhîden ümid ederim ki hiç olmaz ise bu Somali parçası için şimdiden biraz masârıfın feda edilmesine Bâbıâli muvâfakat eyler. Ne yapayım hararet-i hamiyet ve sadakat bırakmıyor söylüyor. Memâlik-i Mahrûse-i Şahane eski vüs'atde kalmamış olduğundan bir karışlık yer için şimdi her fedakârlığı ihtiyar etmek ve her güçlüğe katlanmak elbette muvâfık-ı dilhâh-ı âlî-i veli-nimetdir. Somal'ın ahvâlince buraca ıttılâ' eylediğim şeyleri arz etmişdim. Bu parça da bir kıt'a-i Yemaniye'dir. Kaldı ki Habeşistan ve Sudan ile ticaret kapısı olacağından Yemen'den ziyade kâbil-i ma'mûriyetdir. El-hâletü hâzihi orada hâsıl olmakda olan kahve Yemen'e rekâbet ediyor. Öteki arîza-i çâkerânemin evâhirinde Rusya, Devlet-i Aliyye müttefikan Mısır'ı İngilizlilerden tahliye edecekleri şâyi'ası keyfiyetini arz eyledim. Bu sözler çok zamandan beri burada söyleniyor ise de İngilizden vuku bulan nefret tezâyüd etdikçe bu söz tevâtür buluyor. Malumdur ki burada esrar denilen haşiş isti'mâli çokdur. Hastahânelerde daima fikr-i umumiye muvâfık sözler ihtirâ' olunması burada kadim âdet olup tarihe bakılır ise Mehmed Ali Paşa zamanında birkaç defa acâib şeylerin ihtirâ' ve neşrolunduğu ve Mehmed Ali gibi cin fikirli bir adam bile telaş etmiş olduğu anlaşılıyor. İngilizlilerde dahi aynıyla böyle telaşların görüldüğü cihetle geçende Abbasiye'de olan hastahâne için (silik) yapılmak üzere bir mikdar kerestenin İngiliz nakliye arabalarıyla taşınması üzerine Abbasiye'de müceddeden istihkâm yapmakda olduk-

ları bir derecede şâyi‘ olmuşdur ki erkân-ı harb Tevfik Bey'in i‘zâmıyla keşfine mecburiyet hâsıl olmuşdu. Mûmâileyh gidip her tarafı dolaşdıkdan sonra avdet etmiş ve şâyi‘anın bî-esas olduğunda şübhe kalmamış iken el-hâletü hâzihi bu sözler eksik değildir. Bu kabîlden olmak üzere Devlet-i Aliyye ve Rusya gemileri İskenderiye Limanı'na girmiş ve İskenderiye mutasarrıfına Bâbıâli'den telgraf ile tebligât-ı mahsusa icra kılınmış derecesine kadar Rusya ile Devlet-i Aliyye'nin Mısır hususunda ittifâklarının sıhhatini iddia ediyorlar.

Lord Dufferin vali olmak üzere buraya gelmiş olduğu dahi ara sıra söylenmekdedir. Galiba bunun için bu kere *Times* gazetesi müşârunileyhin memuriyeti ehemmiyetini ıskât ederek Lord Dufferin'in Mısır'a gönderilmesi bir çok mütâlaâta sebeb olmuş ise de hakikate müsâdif olmak için kimse tarafından Sir Malt'ın(?) hastalığından neş’et etdiğini mütâlaa etmiyor demişdir. Bugün Mısır'a Kudüs'de olan İngiliz konsolosu dahi gelmiş olduğunu gazeteler beyân edip mûmâileyhin güzel Arabça bildiği dahi ityân olunmuşdur demekdir ki Lord Dufferin artık burada bir meclis teşkil edip kendisi riyâset edecekdir. İskenderiye konsolosu, Mısır konsolosu, Kudüs konsolosu kendisinin beraber getirdiği sefâret memurları bir hey’et-i mükemmele teşkil eder.

Sudan'dan havâdis-i cedîde gelmiyor galiba vukuât bu kadar. Fakat tertib olunan dört piyade alaydan şimdiye kadar dört tabur irsâl olunup bir tarafdan ikmâl ve isbâl olunmakdadır. Hepsi silahsız sevk olunarak Sevvakin'de teslîh olunuyor. Sevvakin'den Hartum'a on altı on yedi günde gidiliyor. Malumdur ki Diyarbakır'dan Bağdad'a bu müddetde gidilemez ki Diyarbakır Bağdad yanında bir yer sayılır. Bu Sevvakinleri filanları Mısır'a terk edivermek ne büyük gafletdir. Rabbim veli-nimet efendimize ömr u muvaffakiyetler ihsân buyursun âmîn. Her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Muharrem sene [1]300 / [20 Kasım 1882]

Kadri

Y. PRK. SRN, 1/69

63

Sudan'daki Mehdi hadisesinin dikkatlice takip edilerek civardaki Osmanlı vilâyetlerini etkilememesi için Basra Körfezi ile Kızıldeniz'de bulunan asker ve gemi sayısının artırılması ve Sudan'ın statüsüyle ilgili kararın sadece Osmanlı Devletince verilebileceğinin İngiltere Hükümeti'ne bildirilmesi

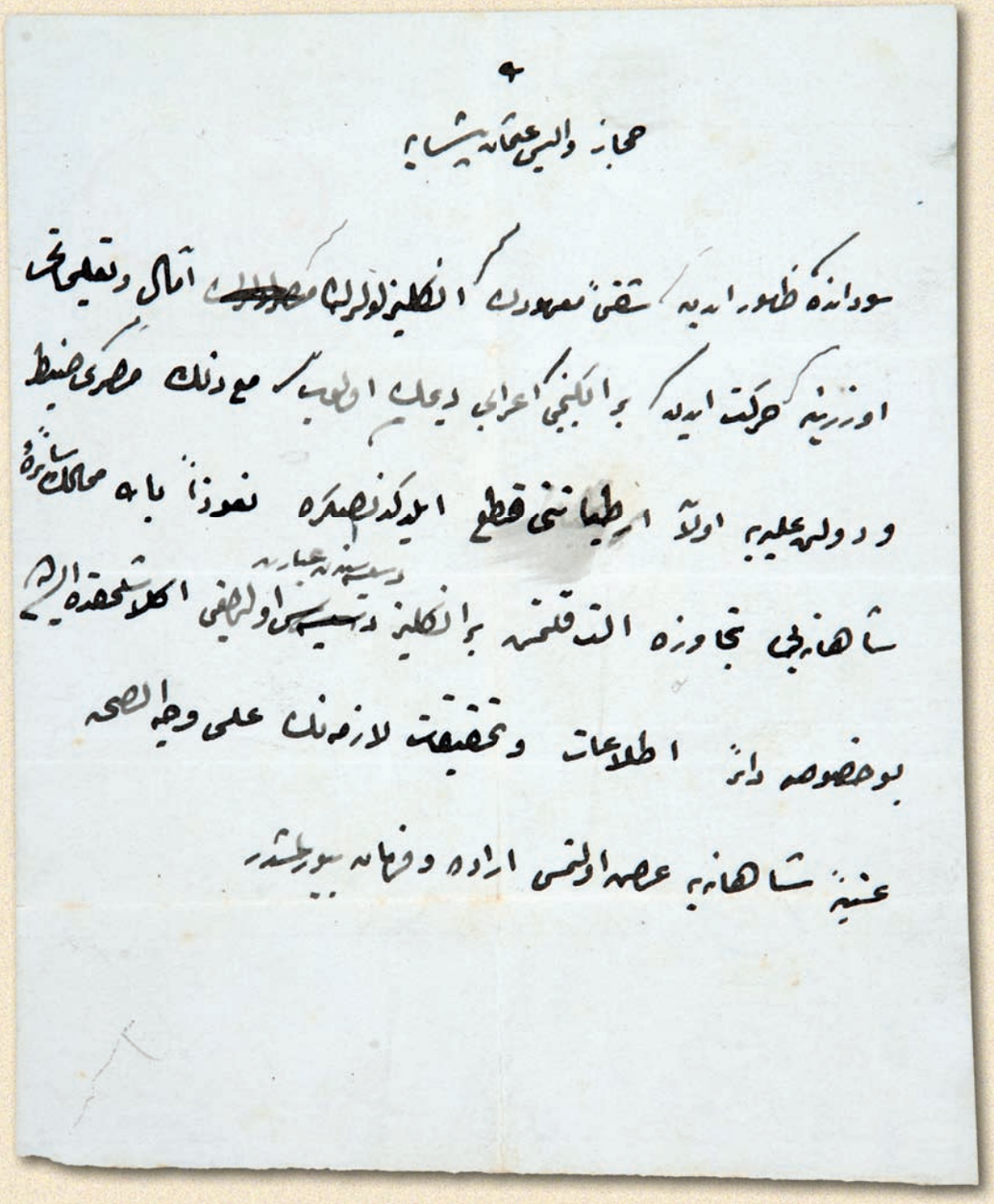

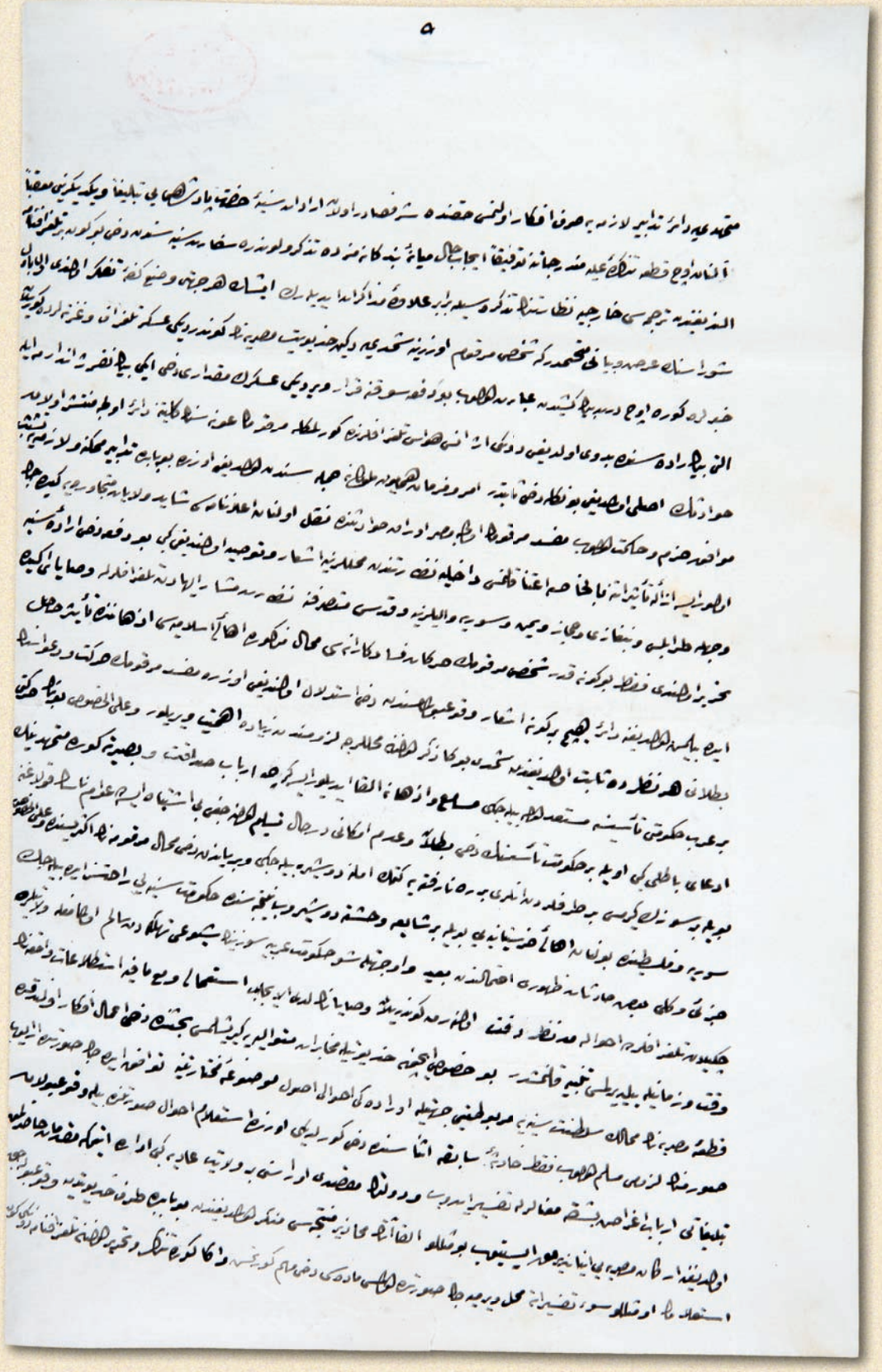

Hicaz Valisi Osman Paşa'ya

Sudan'da zuhur eden şakî-i ma‘hûdun İngilizlilerin âmâl ve talimâtı üzerine hareket eden bir ikinci a‘râbî demek olup maa-zâlik Mısır'ı zabt ve Devlet-i Aliyye'ye olan itaatını kat‘ eyledikden sonra ta‘avvüzen billah memâlik-i saire-i şahaneyi tecavüze alet kılınmış bir İngiliz desîsesinden ibaret olduğu anlaşılmakda ise de bu hususa dair ıttılâ‘ât ve tahkikât-ı lâzımenin alâ vechi's-sıhha atebe-i şahaneye arz olunması irâde vü fermân buyurulmuşdur.

**

Mütemehdi'ye dair tedâbîr-i lâzımeye sarf-ı efkâr olunması hakkında şeref-sâdır olan irâdât-ı seniyye-i hazret-i Padişahîyi tebliğan ve yekdiğerini mu‘akkaban alınan üç kıta tezkire-i aliyye müdericâtına tevfîkan icab-ı hâl miyâne-i bendegânemizde tezekkür ve Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden dahi bugün bir telgrafnâme alındığından tercümesi Hariciye Nezâreti'nin tezkiresiyle beraber ilâve-i müzâkerât edilerek işin her ciheti vaz‘-ı kefe-i tefekkür olundu. Evvel be-evvel şurasının arz u beyânı mütehattimdir ki şahs-ı merkûm üzerine şimdiye değin Hidiviyet-i Mısriyye'nin gönderdiği asker telgraf ve gazetelerde görülen haberlere göre üç dört bin kişiden ibaret olup bu defa sevkine karar verdiği askerin mikdarı dahi iki bin nefer jandarma ile altı bin râddesinde bedevî olduğu dünkü *Ajans Havas* telgraflarında görülmekle merkûmun avenesinin külliyetine dair evvelce münteşir olan havâdisin aslı olmadığı bununla dahi sâbitdir. Emr u fermân-ı hümâyûn-ı mülûkâne cümlesinden olduğu üzere bu bâbda tedâbîr-i mümkine ve lâzımeye teşebbüs muvâfık-ı hazm ü hikmet olup müfsid-i merkûmun evvelce Mısır evrak-ı havâdisinde naklolunan ilânnâmesi şâyed vilayât-ı mütecâvireye girecek olur ise izâle-i te’sirâtına bilhassa itina kılınması Dahiliye Nezâreti'nden mahallerine iş‘âr ve tavsiye olunduğu gibi bu defa dahi irâde-i seniyye vechile Trablus ve Bingazi ve Hicaz ve Yemen ve Suriye valilerine ve Kudüs mutasarrıfına nezâret-i müşârunileyhâdan telgraflarla vesâyâ-yı ekîde tahrîr olundu. Fakat bugüne kadar şahs-ı merkûmun harekât-ı fesadkârânesi mahâll-i mezkûre ahali-i İslâmiyesi ezhânında te’sir hâsıl edebilmiş olduğuna dair hiç bir gûne iş‘âr vuku bulmamasından dahi istidlâl olunduğu üzere müfsid-i merkûmun hareket ve davasının butlânı her nazarda sâbit olduğundan şimdi buna zikrolunan mahallerce lüzumundan ziyade ehemmiyet verilir ve ale'l-husus bunun hareketi bir Arab hükûmeti te’sisine müsta‘idd olabileceği mesâmi‘ ve ezhâna ilkâ edilir ise gerçi erbâb-ı sadakat ve basîrete göre Mütemehdi'nin iddia-yı bâtılı gibi öyle bir hükûmet te’sisinin dahi butlân ve adem-i imkânı derhal teslim olunacağı bî-iştibâh ise de avâm-ı nâsın kulağına böyle bir sözün girmesi bir taraflardan onları bir reh-i nâ-refteye gitmek emeline düşürebileceği ve bir yandan dahi mahâll-i merkûmenin ekserîsinde ve ale'l-husus Suriye ve Filistin'de bulunan ahali-i Hıristiyaniyeyi böyle bir şâyi‘a vahşete düşürüp neticesinde Hükûmet-i Seniyye'yi rahatsız edebilecek cüz’î ve küllî bazı hâdisât zuhuru ihtimalinden ba‘îd ve o cihetle şu hükûmet-i Arabiyye sözünün şuyû‘u tehlikeden sâlim olmamağla vilâyetlere çekilen telgraflarda ahvâle medd-i nazar-ı dikkat olunarak gönderilen vesâyânın lede'l-icab isti‘mâli ve maamâfih istıtlâ‘ât-ı vâkı‘anın vakt ü zamanıyla bildirilmesi tenbih kılınmışdır. Bu husus için Hidiviyet-

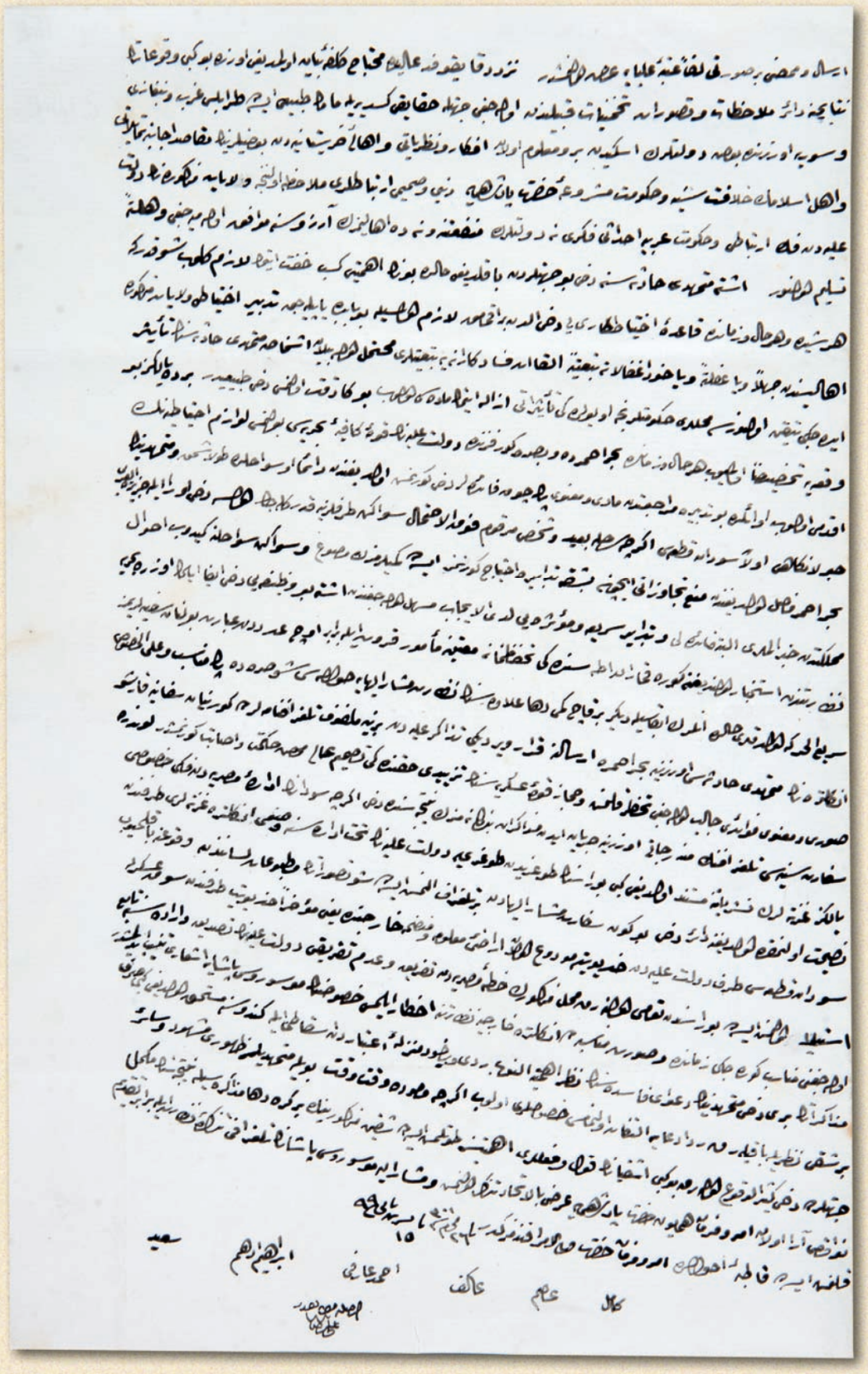

le muhaberât-ı mütevâliyeye girişilmesi bahsinde dahi imal-i efkâr olundukda kıt‘a-i Mısriyye'nin Memâlik-i Saltanat-ı Seniyye'ye merbûtiyeti cihetiyle oradaki ahvâli usul-i mevzû‘a-i muhtâriyetine tevâfuk edecek suretde arayıp sormanın lüzumu müsellem olup fakat hâdise-i sâbıka esnasında dahi görüldüğü üzere isti‘lâm-ı ahvâl suretinde bile vuku bulan tebligâtı erbâb-ı ağrâz başka manalarla tefsir edip ve devletin maksadı orasını bir vilâyet-i âdiye gibi idare etmeğe mukaddemât hazırlamak olduğuna erkân-ı Mısriyyeyi inandırmak isteyip bu misillü ilkââtın mehâzîr-i münticesi münker olmadığından bu bâbda taraf-ı Hidiviyet'den vuku bulacak isti‘lâmın o misillü sû-i tefsirâta mahal vermeyecek suretde olması maddesi dahi mühim görünmüş ve ona göre tezekkür ve tahrîr olunan telgrafnâme dünkü gün irsâl ve mümzâ bir sureti leffen atebe-i ulyâya arz olunmuşdur. Nezd-i dekâyık-vefd-i âlîde muhtac-ı külfe-i beyân olmadığı üzere bu gibi vukuâtın netâyicine dair mülâhazât ve tasavvurât tahminât kabîlinden olacağı cihetle hakâyıkı kesdirilememek tabiî ise de Trablusgarb ve Bingazi ve Suriye üzerinde bazı devletlerin eskiden beri malum olan efkâr ve nazariyâtı ve ahali-i Hıristiyaniyeden bazılarının makâsıd-ı icabına temâyülâtı ve ehl-i İslâmın Hilâfet-i Seniyye ve hükûmet-i meşrû‘a-i hazret-i Padişahîye dinî ve samimî irtibatları mülâhaza olununca vilayât-ı mezkûrenin Devlet-i Aliyye'den fekk-i irtibâtı ve Hükûmet-i Arabiyye ihdâsı fikri ne devletlerin menfaatine ve ne de ahalimizin arzusuna muvâfık olamayacağı vehleten teslim olunur.

İşte Mütemehdi hâdisesine dahi bu cihetlerden bakıldığı hâlde bunun ehemmiyeti kesb-i hıffet etmek lâzım gelip şu kadar ki her şeyde ve her hâl ve zamanda kaide-i ihtiyatkârîyi dahi elden bırakmamak lâzım olmasıyla bu bâbda yapılacak tedbir-i ihtiyatî vilayât-ı mezkûre ahalisinden cehlen veya gafleten veyahud iğfalâta tebaiyeten ilkâât-ı fesadkârâneye tebaiyetleri muhtemel olabilen eşhâsa Mütemehdi hâdisesinin te’sir edeceği teyakkun olunursa mahalleri hükûmetlerince o yoldaki te’sirâtı izâle etmek maddesi olup buna dikkat olunması dahi tabiîdir. Bir de yalnız bu vak‘aya tahsisan olmayıp her hâl ve zamanda Bahr-ı Ahmer'de ve Basra Körfezi'nde Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i kâfiye-i bahriyyesi bulunması levâzım-ı ihtiyatiyenin akdemi olup evâilde bu tedbire müracaatdan maddî ve manevî pek çok fâideler dahi görünmüş olduğundan daima o sevâhilde dolaşmak ve Mütemehdi'nin cevelângâhı olan Sudan kıt‘ası eğerçi sahile ba‘îd ve şahs-ı merkûm fevka'l-ihtimal Sevvakin taraflarına kadar gelecek olsa dahi ora ile Cezîretü'l-Arab'ı Bahr-ı Ahmer fâsıl olduğundan men‘-i tecavüzâtı için başka tedâbîre ihtiyac görünmez ise de gemilerimizin Massava ve Sevvakin sevâhiline gidip ahvâl-i memleketden haber almaları elbette fâideli ve tedâbîr-i serî‘a ve müessireyi lede'l-icab müshil olacağından işte bu vazifeyi dahi ifa eylemek üzere Bahriye Nezâreti'nden istihbâr olunduğuna göre Kamaran adasındaki tahaffuzhâne maiyyetine memur korvet ile beraber üç adedden ibaret bulunan sefînelerimiz serî‘u'l-hareke oldukları hâlde onların ibkâsıyla diğer bir kaç gemi daha ilâvesinin nezâret-i müşârunileyhâya havalesi şu sırada pek münasib ve ale'l- husus İngiltere'nin Mütemehdi hâdisesi üzerine Bahr-ı Ahmer'e irsâline karar verdiği tezâkir-i aliyyeden birine melfûf telgrafnâmelerde görünen sefâyine karşı suverî ve manevî fevâ’idi câlib olacağı tahattur kılınmış ve Hicaz kuvve-i askeriyesinin tezyîdi hakkındaki tasmîm-i âlî mahz-ı hikmet ve isabet görünmüşdür. Londra Sefâret-i Seniyyesi telgrafının mündericâtı üzerine cereyân eden müzâkerât-ı bendegânemizin neticesinde dahi eğerçi Sudan'ın idare-i Mısriyye'den fekki hususu yalnız gazetelerin neşriyâtına müstenid olduğu gibi burasının doğ-

rudan doğruya Devlet-i Aliyye'nin taht-ı idaresine vaz‘ı İngiltere gazeteleri tarafından nasihat olunmakda olduğuna dair dahi bugün sefâret-i müşârunileyhâdan bir telgraf alınmış ise de şu tasavvurâtın matbûât lisanından vuku‘una bakılmayıp Sudan kıt‘ası taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Hidiviyet'e mevdû‘ olan arazi-i malume ve munzamme haricinde yani mu’ahharan Hidiviyet tarafından sevk-i askerle istila olunmuş ise de burasından te‘âmî olunarak mahall-i mezkûrun hıtta-i Mısriyye'den tefrîk ve adem-i tefrîki Devlet-i Aliyye'nin tasdik ve idaresine tâbi olacağını münasib göreceği zamanda ve suret-i münasibede İngiltere Hariciye Nezâreti'ne ihtar eylemesi hususunun Musurus Paşa'ya iş‘ârı tensîb edilmişdir. Müzâkerâtın biri dahi Mütemehdi'nin dava-yı fâsidesinin nazar-ı ehemmiyete alınıp reddi veyahud menzile-i itibardan ıskâtı ile kendisine müstahakk olduğu gibi sırf bir şakî nazarıyla bakılarak redd-i iddiaya iltifat olunmaması hususları olup eğerçi Mısır'da vakit vakit böyle mütemehdiler zuhuru meşhûd ve sair cihetlerde dahi kesîrü'l-vuku olarak bu gibi eşkıyanın kavl ve fi‘lleri ehemmiyetsiz tutulmuş ise de şakiyyîn-i mezkûrînin bir kere daha müzâkeresiyle neticesinin mükemmil-i nevâkıs-ârâ olan emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Padişahîye arzı bi'l-ittihâd tezekkür olunmuş ve müşârunileyh Musurus Paşa'nın telgrafı tezkire-i nezâret ile beraber takdim kılınmış ise de kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 26 Muharrem sene [1]300 - Fî 15 Teşrîn-i Sânî sene [12]99 / [7 Aralık 1882]

Said	İbrahim Edhem	Ahmed Arifî
Akif	Asım	Kâmil

Aslına mutabıkdır.
Ali Rıza

Y. PRK. BŞK, 7/14

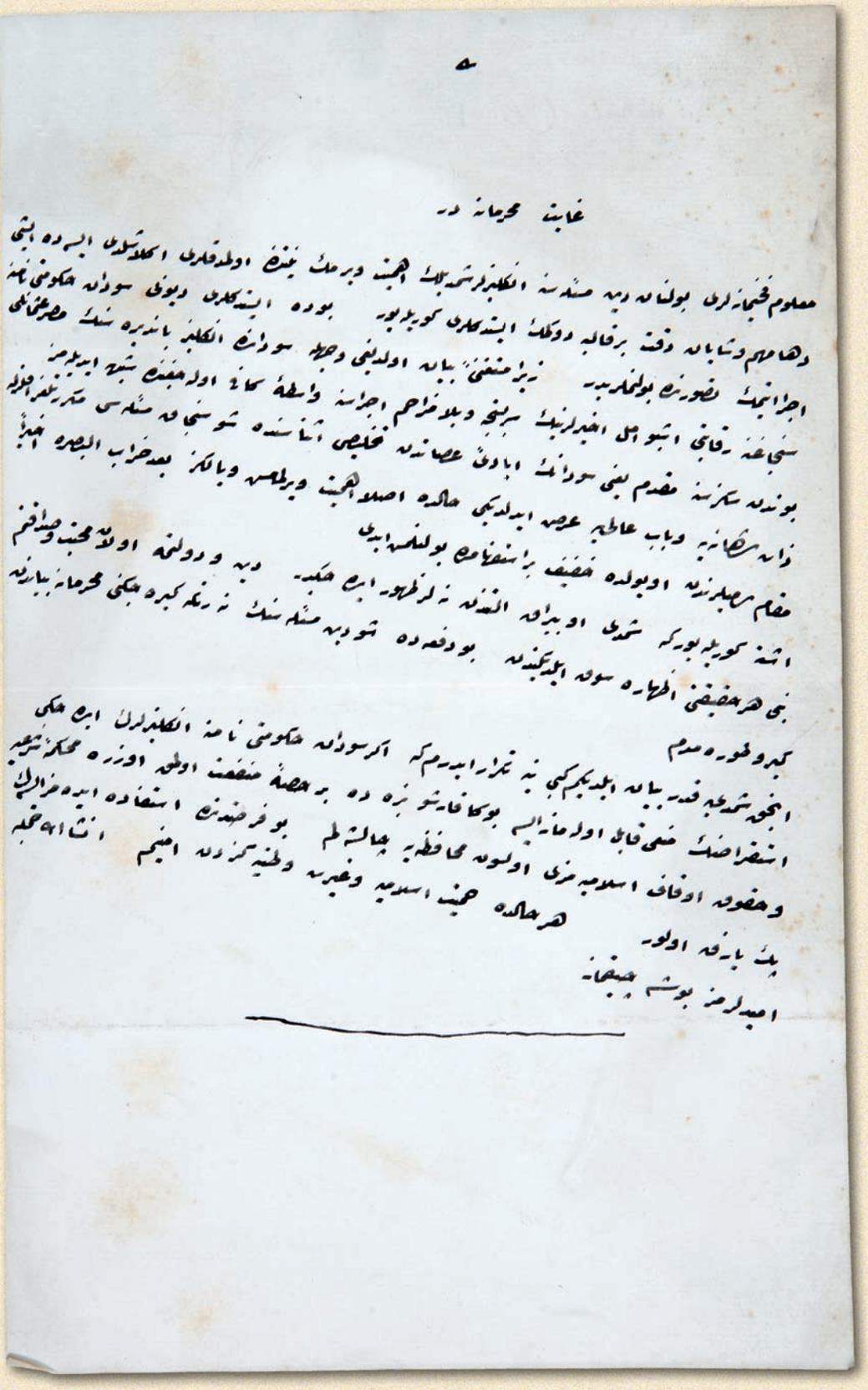

Sudan Hükümeti adına İngilizlerin borç almasına mani olunamazsa İngiliz bandırasının Osmanlı-Mısır sancağıyla rekabet edeceği, en azından Sudan'da bulunan şer'î mahkemeler ile Müslümanlara ait vakıfların korunması için tedbir alınması gerektiği

Gayet mahremânedir

Malum-ı fahîmâneleri bulunan deyn meselesine İngilizler şimdilik ehemmiyet vermek niyetinde olmadıkları anlaşıldı ise de işi daha mühim ve şâyân-ı dikkat bir kalıba dökmek istedikleri görülüyor. Bu da istedikleri düyûnu Sudan Hükûmeti nâmına icra etmek tasavvurunda bulunmalarıdır. Zira müstağnî-i beyân olduğu vechile Sudan'da İngiliz bandırasının Mısır-Osmanlı sancağına rekabeti işbu emel-i ahîrlerinin serbestçe bilâ-müzâhim icrasına vasıta-i kâfi olacağında şübhe edilemez. Bundan sekiz sene mukaddem yani Sudan'ın eyâdî-i usâtdan tahlîsi esnasında şu sancak meselesi mükerrer telgraflarla zât-ı şahaneye ve Bâbıâli'ye arz edildiği hâlde asla ehemmiyet verilmemiş ve yalnız ba'de-harâbi'l-Basra ahîren makam-ı sâmîlerinden o yolda hafif bir istifhâmda bulunulmuş idi.

İşte görülüyor ki, şimdi o bayrak altından neler zuhur edecekdir. Din ü devletime olan muhabbet ve sadakatim beni her hakikati izhâra sevk eylediğinden bu defa şu deyn meselesinin ne renge gireceğini mahremâne beyândan geri duramadım.

Ancak şimdiye kadar beyan eylediğim gibi yine tekrar ederim ki, eğer Sudan Hükûmeti nâmına İngilizlerin edeceği istikrâzın men'i kâbil olamaz ise buna karşı bize de bir hisse-i menfaat olmak üzere mahkeme-i şer'iyye ve hukuk-ı evkâf-ı İslâmiyemizi olsun muhafazaya çalışalım. Bu fırsatdan da istifade edemezsek pek yazık olur. Her hâlde hamiyet-i İslâmiye ve gayret-i vataniyenizden eminim. İnşâallah cümle ümidlerimiz boşa çıkmaz.

[1300] / [1882-1883]

A. MKT. MHM, 487/17

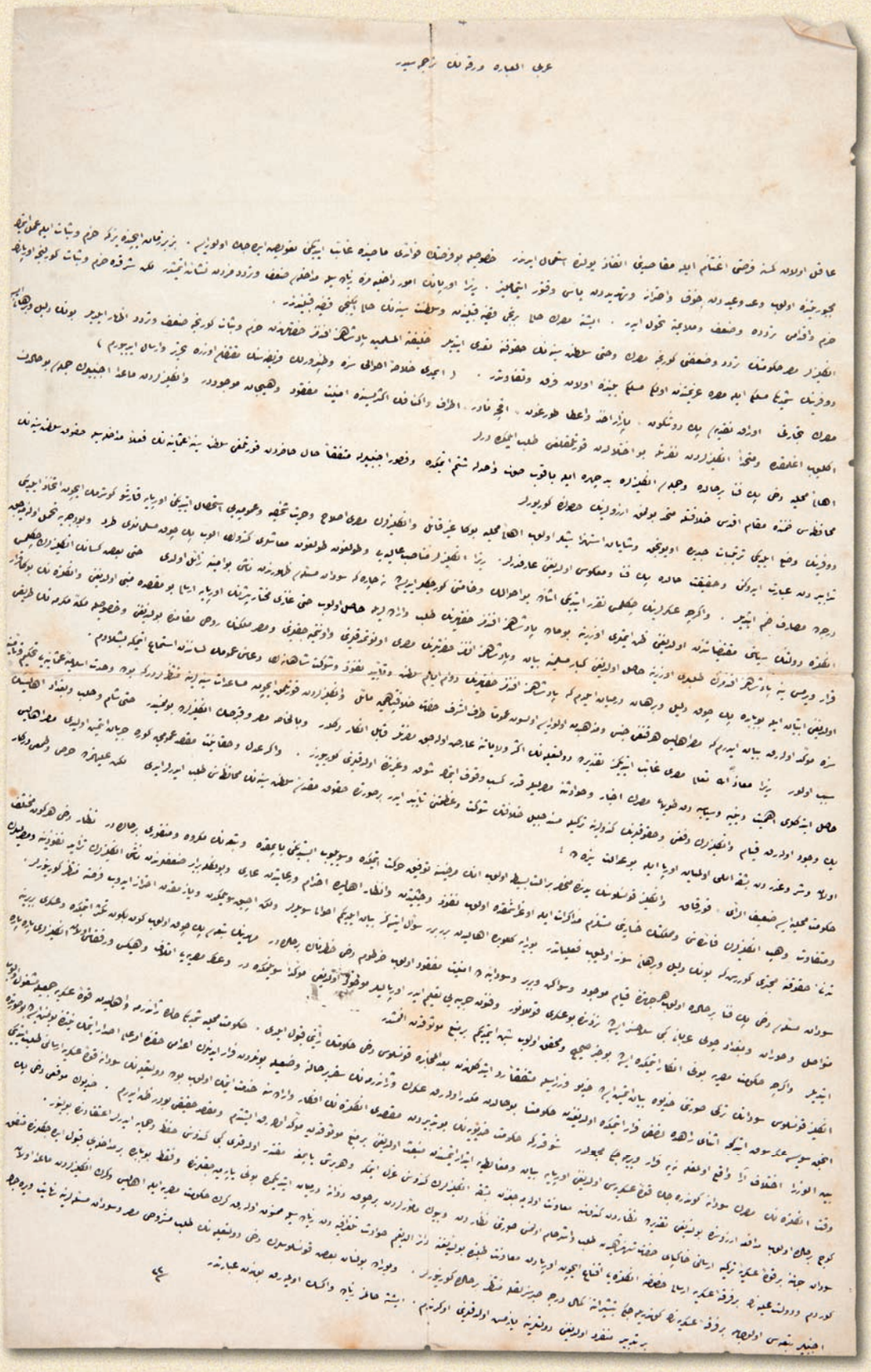

Mısır Hükümeti'nin tarafsızlığını korumasına, İngilizlerin bölgedeki askerlerinin büyük bir kısmını çekmesine ve Sudan'da İngilizlere karşı ortaya çıkan Mehdi ayaklanmasına Osmanlı Devleti'nin müdahale etmesinin doğuracağı sonuçların değerlendirilmesine dair rapor ve yazılar

Arabiyyü'l-ibare varakanın tercümesidir.

Âkil olan kimesne fırsatı iğtinâm ile makâsıdını infaz yolunda isti'mâl edendir. Hususuyla bu fırsatın fevâidi mahiyetde gâib etdiğini ta'vîz edecek olur isen biz bir zaman içindeyiz ki; hazm ü sebat ile amel etmek mecburiyetinde olup va'd-i va'îdden havf ve ihtirâz ve tehdîdden ye's ve fütûr etmemeliyiz. Zira Avrupa'nın umûr-ı dahiliyemize ziyadesiyle müdahalesi za'f ü tereddüdümüzden neş'et etmişdir. Lâkin şarkda hazm ü sebat görülünce Avrupa'nın hazm ve ikdâmı tereddüde ve za'f u mülâyemete tahavvül eder. İşte Mısır'ın hâli birinci kaziyye kabîlinden ve Saltanat-ı Seniyye'nin hâli ikinci kaziyye kabîlindendir.

İngilizlerle Mısır Hükûmeti'nin tereddüd ve za'fını görünce Mısır'ın ve hatta Saltanat-ı Seniyye'nin hukukuna tasaddî etdiler. Halîfetü'l-Müslimîn Padişahımız efendimiz hazretlerinden hazm ü sebat görünce za'f ü tereddüd izhâr eylediler. Bunun delil ve burhânı ise Dufferin'in şimdiki mesleği ile Mısır'a azîmetinden evvelki mesleği beyninde olan fark ve tefâvütdür. (İmdi hulâsa-i ahvâli size vatanperverlik farîzasının muktezâsı üzere) tahrîr ve irsâl ediyorum.

Mısır'ın ticareti, evrak-ı nakdiyesi pek düşkün, "pazar ahz u i'tâ durgun", "akçe nâdir", etraf ve eknâfın ekserisinde emniyet mefkûd ve heyecan mevcuddur. Ve İngilizlerden mâadâ ecnebilerin cümlesi bu hâlden anlayıp ağlamakda ve müttehiden İngilizlereden nefretle bu ihtilâlden kurtarılmaklığı taleb eylemekdedirler.

Ahali-i mahalliye dahi pek fena bir hâlde ve cümlesi İngilizlere bed- çehre ile bakıp savt-ı vâhidle şetm etmekde ve kusur ecnebilerle müttefikan hâl-i hâzırdan kurtulmağı Saltanat-ı Seniyye-i Osmaniyye'nin fi'len müdâhalesiyle hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin muhafazası zımnında makam-ı akdes-i hilâfetle müttehid bulunmak arzularının husûlünde görüyorlar.

Dufferin'in vaz' eylediği tertibât-ı cedîde oyuncak ve şâyân-ı istihzâ şeyler olup ahali-i mahalliye buna gayr-i kâil ve İngilizlerin Mısır'ı ıslâh ve hürriyet-i şahsiye ve umumiyeyi istihsâl etdiğini Avrupa'ya karşı göstermek için ittihâz eylediği tedâbîrden ibaret idüğünü ve hakikat-i hâlde pek fena ve ma'kûs olduğunu ârifdirler. Zira İngilizler menâsıb-ı âliyeyi ve dolgun dolgun maaşları kendileri alıp pek çok Müslümanları tard ve bu dereceye tahammül olunamayacak derecede masârıf zam etdiler. Ve eğerçi askerlerinin çekilmesi takarrur etdiği esnada bu ahvâlin vahâmetini görecekler idiyse de ne çare ki Sudan Meselesi zuhurundan nâşi bu ümniyye zâil oldu. Hatta bazı kesânın İngilizlerin çekilmesi İngiltere Devleti'nin siyaseti mukteziyâtından olduğunu zannetmeleri üzerine bu madde Padişahımız efendimiz hazretlerinin taleb ve irâdeleriyle hâsıl olup hatta Gazi Muhtar Paşa'nın Avrupa'ya irsâli bu maksada mebnî olduğunu ve İngiltere'nin buna karar vermesi yine Padişahımız efendimizin talebleri

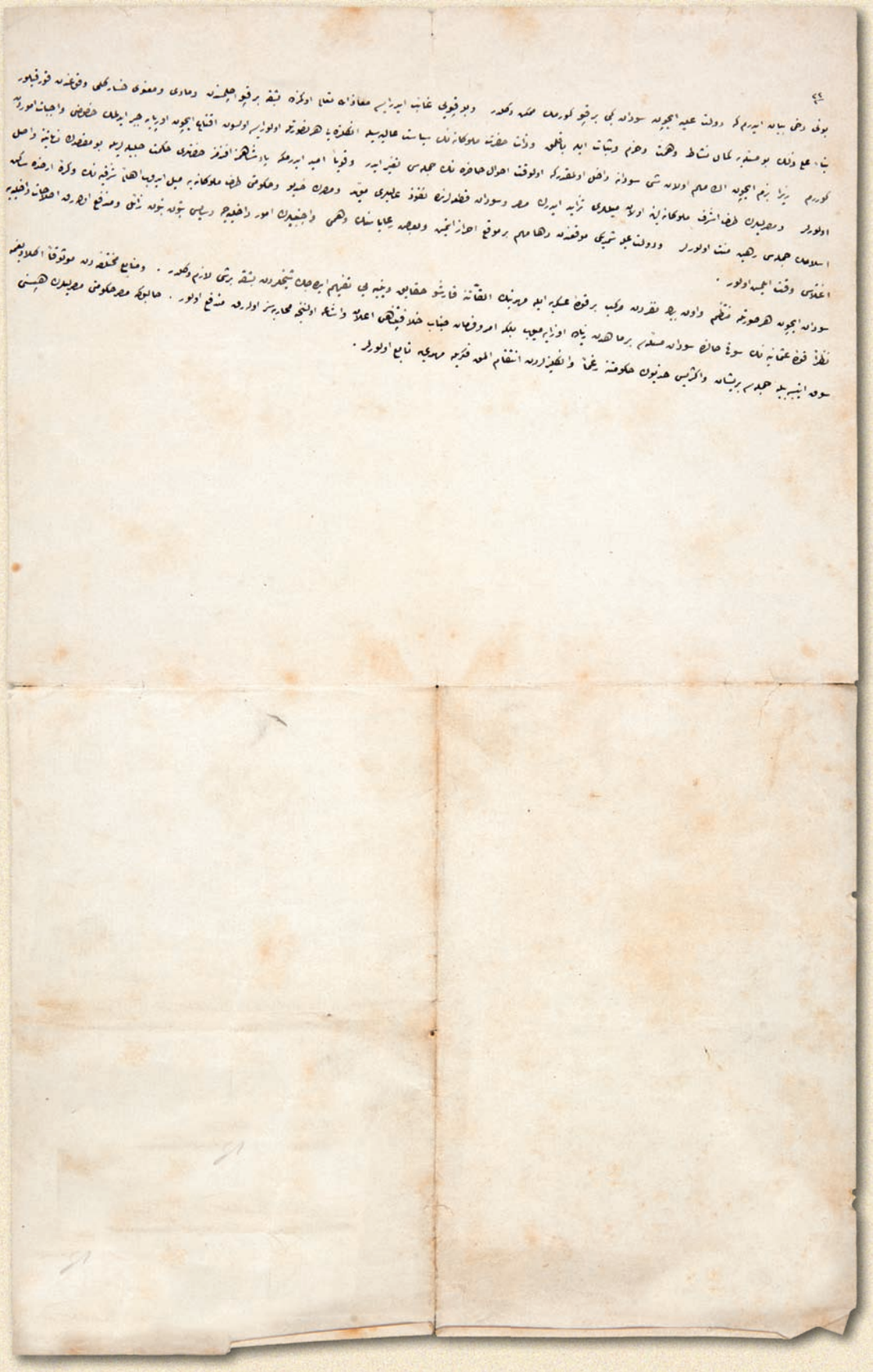

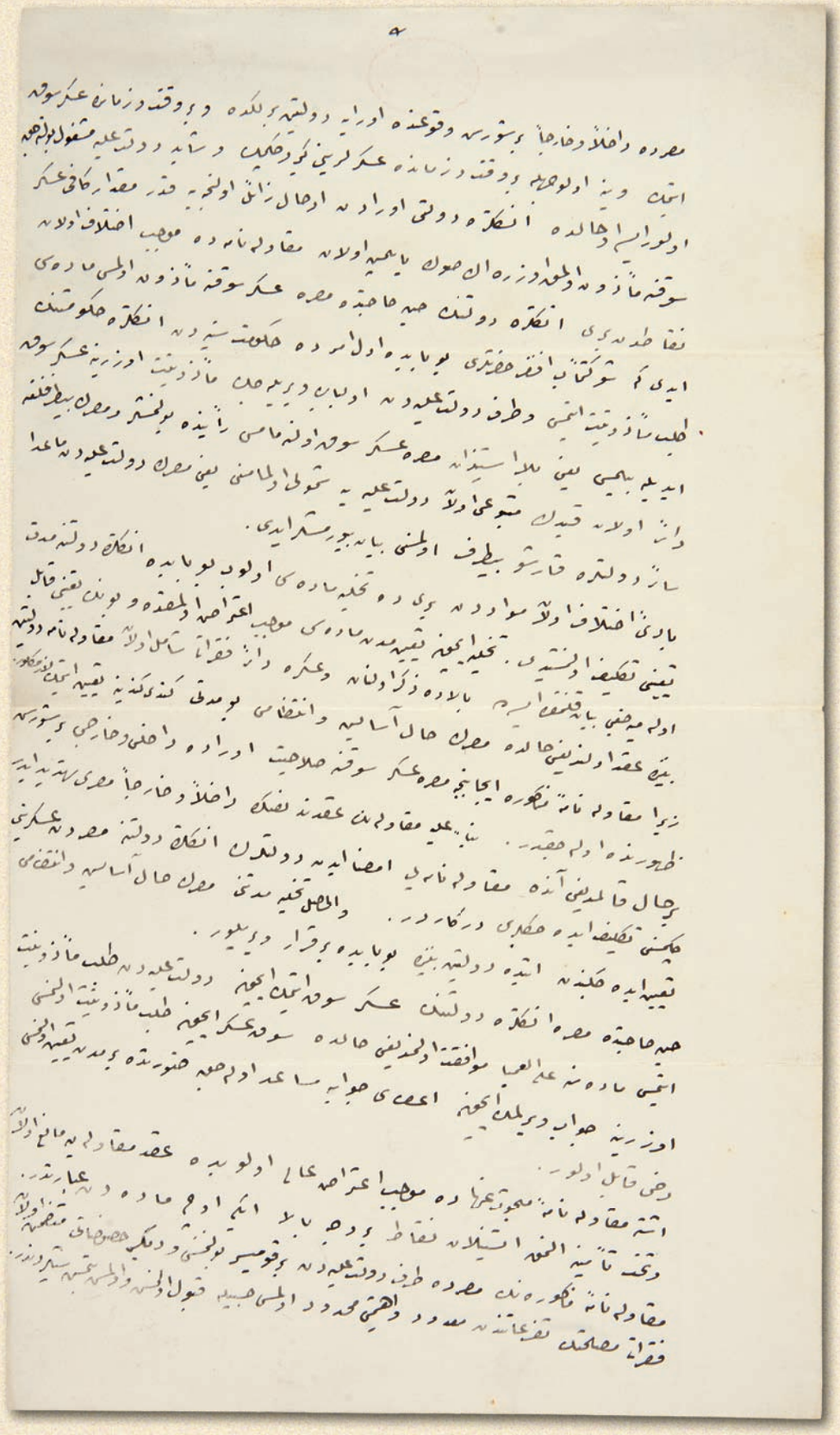

üzerine hâsıl olduğunu kibâr-ı Müslimîne beyân ve Padişahımız efendimiz hazretlerinin Mısır'ı unutmadıklarını ve unutmayacaklarını ve Mısır mülkünün ruhu makamında bulunduğunu ve hususuyla Mekke-i Mükerreme'nin tarîkı olduğunu ityân ile bu bâbda pek çok delil ve burhân dermiyân eyledim ki Padişahımız efendimiz hazretlerinin devam-ı eyyâm-ı saltanat ve te'yid-i nüfuz ve şevket-i şâhâneleri duasını umumun lisanından istimâ' etmeye başladım.

Size mü'ekked olarak beyân ederim ki Mısır ahalisi her hangi cins ve mezhebden olur ise olsun umumen taraf-ı eşref-i hazret-i Hilâfet-penâhîye mâil ve İngilizlerden kurtulmak için müsadât-ı seniyyelerine muntazırlardır ki bu da vahdet-i İslâmiye-i Osmaniyye'yi tahkim ve te'mine sebep olur. Zira maâzalluhu Teâlâ Mısır'ı gâib etdiğimiz takdirde Devlet-i Aliyye'nin ekser vilayâtına ârız olacak mazarratlar kâbil-i inkâr değildir. Ve bilhassa Mısır ve Kıbrıs'ın İngilizlerde bulunmasıdır. Hatta Şam ve Haleb ve Bağdad ahalisinin hâsıl etdikleri ehemmiyet-i diniye ve siyasiyeden dolayı Mısır'ın ahbar ve havâdisine Mısırlılar kadar kesb-i vukûf etmek şevk ve gayretinde olduklarını görüyoruz. Ve eğer adl ü hakkâniyet maksad-ı umumîye göre cereyân etmiş olaydı Mısır'ın ahalisi yek-vücud olarak kıyâm ve İngilizlerin def'ini ve hukuklarının kendilerine terkiyle mesned-i celîl-i Hilâfetin şevket ve azametini te'yid eder bir suretde hukuk-ı mukaddese-i Saltanat Seniyye'nin muhafazasını taleb ederler idi. Lâkin aleyhimizde hırs ve tama' derkâr olan ve şerr ü gadrden başka emeli olmayan Avrupa ile bu adalet bize de:

Hükûmet-i mahalliye ise za'îfü'r-re'y, korkak ve İngiliz konsolosunun yedinde münhasır bir alet-i basîte olup onun marziyyesine tevfîk hareket etmekde ve söyleyip istediğini yapmakda ve tebaanın mekruh ve menfûru bir hâldedir. Nüzzâr dahi her gün muhtelif ve mütefâvit ve hep İngilizlerin fâidesini ve memleketin hasarını mültezim müzâkerât ile uğraşmakda olup nüfuz ve haysiyetden ve enzâr-ı ahalide ihtiram ve riâyetden âri ve bununla beraber zaaflarından nâşi İngilizlerin tezâyüd-i nüfuzuna ve Mısırlıların tedennî-i hukukuna mücterî görürsün ki bunun delil ve burhânı söz olmayıp fiiliyâtdır. Buraya gelip de ahaliden birer birer sual etseniz beyân eylediğim ahvâli söylerler. Ve lâkin açık söylemekden ve yazmakdan ihtirâz edip fırsata muntazır görünürler.

Sudan Meselesi dahi pek fena bir hâlde olup her cihetinde kıyam mevcud ve Sevvakin ve Berber ve Sudaniye'de emniyet mefkûd olup Hartum dahi hatarnâk bir haldedir. Mehdî'nin tebaası pek çok olup gün be-gün tekessür etmekde ve askeri birbirine mütevâsıl ve Havran ve Bağdad çölü urbânı gibi silahsız ise de nezdinde bu askeri kullanır ve fünûn-ı harbiyeyi talim eder Avrupalılar mevcud olduğu müekkeden söylenmekdedir. Ve asâkir-i Mısriyyeyi itlâf ve Hicks ve rüfekâsı olan İngilizleri pâre pâre etdiler. Ve eğerçi Hükûmet-i Mısriyye bunu inkâr etmekde ise de bu haber sahih ve muhakkak olup şübhe etmediğim bir menba'-ı mevsûkdan alınmışdır.

İngiliz konsolosu Sudan'ın terki suretini Hidiv'e beyân etmiş ise de Hidiv vüzerâsıyla müttefikan red etdiklerinden ba'de'l-muhabere konsolos dahi hükûmetin re'yini kabul eyledi. Hükûmet-i mahalliye şimdiki hâlde jandarma ve ahaliden kuvve-i askeriye cem'iyle meşgul olup ancak Süveyş'e asker sevk etdikçe esna-yı râhda nısfı firar etmekde olduğundan hükûmet bu hâlden mükedder olarak askerin ve jandarmanın seferber hâline vaz'ıyla bunlardan firar edenlerin idamı hakkında emr-i âlî ısdar etmek niyetinde bulunmuş ise de bu suretde bey-

Sevvakin

ne'l-vüzerâ ihtilâf-ârâ vâki olmağla neye karar verileceği mechûldür. Şu kadar ki, Hükûmet-i Hidiviye'nin bu tedbirden maksadı İngiltere'nin efkâr ve irâdesine hizmet etmek olup bu da Devlet-i Aliyye'nin Sudan'a kuvve-i askeriye irsâlini taleb etdiği vakit İngiltere'nin Mısır'ın Sudan'a gönderecek kuvve-i askeriyesi olduğunu Avrupa'ya beyân ve mugâlataya ibtidâr etmesinden münba'is olduğunu bir menba'-i mevsûkdan müekked olarak işitdim ve maksad-ı hakiki budur zannederim. Hidiv'in mevkii dahi pek güç bir hâlde olup müdafaa arzusunda bulunduğu takdirde nüzzârdan kendisine muâvenet olamayacağından başka İngilizlerin kendisini azletmeye ve her bir şey yapmağa muktedir oldukları gibi kendisini hıfz u himâye ederler itikadında bulunuyor.

Sudan cihetine bir kuvve-i askeriye-i Türkiye irsâlini hâk-i pây-ı hazret-i Şehinşâhî'den taleb ve istirhâm olunması suretini nüzzârdan ve büyük memurlardan bir çok zevâta dermiyân etdiğimde bunu yapamayacaklarından ve fakat bu bâbda bir müdâhaleyi kabul edeceklerini de müttefik gördüm. Ve Devlet-i Aliyye'nin bir fırka-i askeriye irsâli hususuna İngiltere'yi ikna için Avrupa'dan muâvenet talebinde bulunduğuna dair aldığım havâdis-i telgrafiyeden ziyadesiyle memnun olarak gerek Hükûmet-i Mısriyye ile ahalisi ve gerek İngilizler'den mâadâ olan ecnebiler tebaası ol vechile bir fırka-i askeriyenin gönderileceği tebşîrâtına kemâl-i derece sabırsızlıkla muntazır bir halde görünüyorlar. Ve burada bulunan bazı konsolosların dahi Devlet-i Aliyye'nin taleb-i meşrûhu Mısır ve Sudan meselelerine nihayet verecek bir tedbir-i münferid olduğunu devletlerine yazmış olduklarını öğrendim. İşte hâlimiz ziyade ve eksik olmayarak bundan ibaretdir.

Bunu dahi beyan ederim ki; Devlet-i Aliyye için Sudan gibi bir kapı görmek mümkün değildir. Ve bu kapıyı gâib eder ise maâzallah-ı Teâlâ önümüze başka bir kapı açılmasından ve maddî ve manevî hasar-ı küllî vuku'undan korkulur. Binâen alâ zâlik bu meseleye kemâl-i neşât ve himmet ve hazm ü sebat ile bakılmak ve zât-ı hazret-i mülûkânenin siyaset-i âliyesiyle İngiltere'yi her ne suretle olursa olsun ikna için Avrupa'ya cebredilmek hususunu vâcibât-ı umûrdan görürüm. Zira bizim için en mühim olan şey Sudan'a dahil olmakdır ki ol vakit ahvâl-i hâzıranın cümlesi tağayyür eder. Ve kaviyyen ümid ederim ki Padişahımız efendimiz hazretleri hikmet-i celîleleriyle bu maksadın nihayetine vâsıl olurlar. Ve Mısırlıların taraf-ı eşref-i mülûkânelerine olan meyilleri tezâyüd ederek Mısır ve Sudan kıt'alarında nüfuz-ı âlîleri müeyyed ve Mısır'ın Hidiv ve hükûmeti taraf-ı mülûkâneye meyledip ahali-i şarkiyenin ve küre-i arzda sâkin İslâmın cümlesi rehîn-i minnet olurlar. Ve Devlet-i Aliyye şimdiki mevkiinden daha mühim bir mevki ihrâz etmiş ve bazı reâyâsının vehmi ve ecnebilerin umûr-ı dahiliyece desâyisi bütün bütün zâil ve mündefi' olarak ıslahât-ı dahiliyeye iğtilâs-ı[ihtilâs-ı] vakt eylemiş olur.

Sudan için her suretle muntazam ve on bin neferden mürekkeb bir kuvve-i askeriye ile Mehdî'nin ilkââtına karşı hakâyık-ı diniyyeyi tefhîm edecek şeyhlerden başka bir şey lâzım değildir. Ve menâbi'-i muhtelifeden mevsûkan anladığıma nazaran kuvve-i Osmaniyye'nin sevki halinde Sudan Meselesi bir mâhdan ziyade uzayamayıp belki emr u ferman-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî ilân ve işâ'a olununca muharebesiz olarak mündefi' olur. Halbuki Mısır Hükûmeti Mısırlıların hepsini sevk etse bile cümlesi perişan ve ekserisi Hidiv'in hükûmetine rağmen ve İngilizlerden intikam almak fikriyle Mehdî'ye tâbi olurlar.

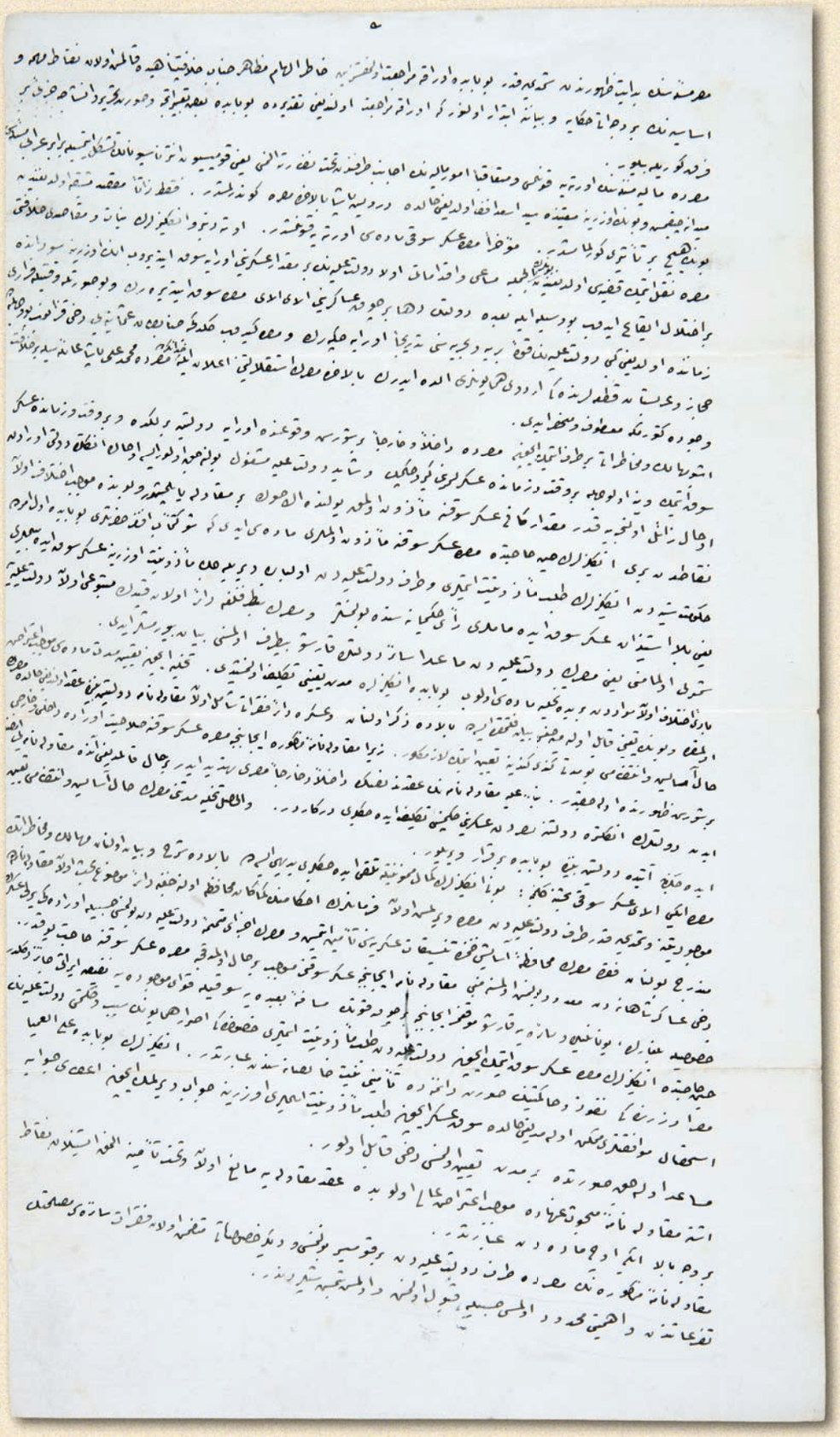

Mısır'da dahilen ve haricen bir şûriş vuku‘unda oraya devleteyn birlikde ve bir vakt ve zamanda asker sevk etmek ve yine ol vechile bir vakit ve zamanda askerlerini geri çekmek ve şâyed ve Devlet-i Aliyye meşgul bulunacak olur ise o hâlde İngiltere Devleti oradan o hâl zâil oluncaya kadar mikdar-ı kâfî asker sevkine me’zûn en olmak üzere en son yapılmış olan mukâvelenâmede mûcib-i ihtilâf olan nukâtdan biri İngiltere Devleti'nin hîn-i hâcetde Mısır'a asker sevkine me’zûn olması maddesi idi ki, şevket-meâb efendimiz hazretleri bu bâbda evvel emirde Hükûmet-i Seniyye'den İngiltere Hükûmeti'nin taleb-i me’zûniyet etmesi ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ol bâbda verilecek me’zûniyet üzerine asker sevk edilebilmesi yani bilâ-istîzân Mısır'a asker sevk olunamaması re’yinde bulunmuşlar ve Mısır'ın bî-taraflığına dair olan kaydın metbû‘u olan Devlet-i Aliyye'ye şümûlü olmamasını yani Mısır'ın Devlet-i Aliyye'den mâadâ sair devletlere karşı bî-taraf olmasını beyân buyurmuşlar idi.

Bâdî-i ihtilâf olan mevâddan biri de tahliye maddesi olup bu bâbda İngiltere Devleti'ne müddet tayini teklif olunmuş idi. Tahliye için tayin-i müddet maddesi mûcib-i itiraz olmakda ve bunun tayini kâbil olamayacağı beyân kılınmakda ise de bâlâda zikrolunan ve askere dair fıkarâtı şâmil olan mukâvelenâme devleteyn beyninde akdolunduğu hâlde Mısır'ın hâl-i asayiş ve intizamı bu müddeti kendi kendine tayin etmek lâzım gelir. Zira mukâvelenâme-i mezkûre icabınca Mısır'a asker sevkine salâhiyet orada dahili ve haricî bir şûriş zuhurunda olacakdır. Binâenaleyh mukâvelenin akdinden sonra dahilen ve haricen Mısır'ı tehdid eder bir hâl kalmadığı anda mukâvelenâmeyi imza eden devletlerin İngiltere Devleti'ne Mısır'dan askerini çekmesini teklif edecekleri derkârdır. Ve'l-hâsıl tahliye müddetini Mısır'ın hâl-i asayiş ve intizamı tayin edeceğinden âtîde devleteyn beyninde bu bâbda bir karar verilir.

Hîn-i hâcetde Mısır'a İngiltere Devleti'nin asker sevk etmek için Devlet-i Aliyye'den taleb-i me’zûniyet etmesi maddesine ale'l-ımıyyâ muvâfakat olunmadığı hâlde sevk-i asker için taleb-i me’zûniyet olunması üzerine cevab verilmek için i‘tâ-yı cevaba müsaid olacak suretde bir müddet tayin olunması dahi kâbil olur.

İşte mukâvelenâme-i mebhûsün-anhâda mûcib-i itiraz-ı âlî olup da akd-i mukâveleye mâni olan ve taht-ı te’mine alınmak istenilen nukât ber-vech-i bâlâ iki-üç maddeden ibaretdir. Mukâvelenâme-i mezkûrenin Mısır'da taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir komiser bulunmasını ve diğer hususâtı mutazammın olan fıkarâtı maslahatın teferruâtından ma‘dûd ve ehemmiyeti mahdûd olması hasebiyle kabul olunmuş ve olmuş bitmiş şeylerdendir.

**

Mısır meselesinin bidâyet-i zuhurundan şimdiye kadar bu bâbda evraka müracaat olunmaksızın hâtır-ı ilhâm-ı mezâhir-cenâb-ı Hilâfet-penâhîde kalmış olan nukât-ı mühimme ve esasiyenin ber-vech-i âtî hikâye ve beyânına ibtidâr olunur ki evrağa müracaat olunduğu takdirde bu bâbda bazı tabirâtca ve suret-i tahrîr ve inşaca cüz’î bir fark görülebilir.

Mısır'da maliye meselesinin ortaya konulması ve müteâkiben umûr-ı maliyenin ecânib tarafından taht-ı nezârete alınması yani Komisyon-ı Enternasyonel'in teşekkül etmesiyle beraber Arâbî meselesi meydana çıkmış ve bunun üzerine maiyetinde Seyyid Esad Efendi olduğu hâlde Derviş Paşa bilâhare Mısır'a gönderilmişdir. Fakat zaten maksadı başka olduğundan bunun hiçbir te'siri görülmemişdir. Muahharan Mısır'a asker sevki maddesi ortaya konulmuşdur. Öteden beri İngilizlerin niyyât ve makâsıdı Hilâfeti Mısır'a nakletmek kaziyyesi olduğundan bunların bi'l-cümle mesâî ve ikdâmâtı evvelâ Devlet-i Aliyye'nin bir mikdar askerini oraya sevk etdirip onun üzerine Sudan'da bir ihtilâl îkâ' edip bu vesile ile ba'dehû devletin daha birçok asâkirini alay alay Mısır'a sevk etdirerek ve bu suretle vaktiyle Hararî(?) zamanında olduğu gibi Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i berriye ve bahriyesini tedrîcen oraya çekerek ve Mısır'a gidip geldikçe zabitân-ı Osmaniyyeyi dahi kazanıp bu vechile de Hicaz ve Arabistan kıt'alarındaki ordu-yı hümâyûnları elde ederek bilâhare Mısır'ın istiklâliyetini ilân ile Hudâ-negerde Mısır'da Mehmed Ali Paşa ailesiyle bir hilâfet vücuda getirmeğe ma'tûf ve münhasır idi.

İşbu mehâlik ve muhâtarâtı bertaraf etmek için Mısır'da dahilen ve haricen bir şûriş vuku'unda oraya devleteyn birlikde ve bir vakit ve zamanda asker sevk etmek ve yine ol vechile bir vakit ve zamanda askerlerini geri çekmek ve şâyed Devlet-i Aliyye meşgul bulunacak olur ise o hâlde İngiltere Devleti oradan o hâl zâil oluncaya kadar mikdar-ı kâfi asker sevkine me'zûn olmak yolunda en son bir mukâvele yapılmışdır. Ve bunda mûcib-i ihtilâf olan nukâtdan biri İngilizlerin hîn-i hâcetde Mısır'a asker sevkine me'zûn olmaları maddesi idi ki şevket-meâb efendimiz hazretleri bu bâbda evvel emirde Hükûmet-i Seniyye'den İngilizlerin taleb-i me'zûniyet etmeleri ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ol bâbda verilecek me'zûniyet üzerine asker sevk edebilmeleri yani bilâ-istîzân asker sevk edememeleri re'y-i hakîmânesinde bulunmuşlar ve Mısır'ın bî-taraflığına dair olan olan kaydın metbû'u olan Devlet-i Aliyye'ye şümûlü olmamasını yani Mısır'ın Devlet-i Aliyye'den mâadâ sair devletlere karşı bî-taraf olmasını beyân buyurmuşlar idi.

Bâdî-i ihtilâf olan mevâddan biri de tahliye maddesi olup bu bâbda İngilizlere müddet tayini teklif olunmuş idi. Tahliye için tayin-i müddet maddesi mûcib-i itiraz olmakda ve bunun tayini kâbil olamayacağı beyân kılınmakda ise de bâlâda zikrolunan ve askere dair fıkarâtı şâmil olan mukâvelenâme devleteyn beyninde akdolunduğu hâlde Mısır'ın hâl-i asayiş ve intizamı bu müddeti kendi kendine tayin etmek lâzım gelir. Zira mukâvelenâme-i mezkûre icabınca Mısır'a asker sevkine salâhiyet orada dahilî ve haricî bir şûriş zuhurunda olacakdır. Binâenaleyh mukâvelenâmenin akdinden sonra dahilen ve haricen Mısır'ı tehdid eden bir hâl kalmadığı anda mukâvelenâmeyi imza eden devletlerin İngiltere devletine Mısır'dan askerini çekmesini teklif edecekleri derkârdır. Ve'l-hâsıl tahliye müddetini Mısır'ın hâl-i asayiş ve intizamı tayin edeceğinden âtîde devleteyn beyninde bu bâbda bir karar verilir.

Mısır'a iki alay asker sevki bahsine gelince: bunu İngilizlerin kemâl-i memnuniyetle telakki edecekleri bedîhî ise de bâlâda şerh ve beyân olunan mehâlik ve muhâtarâtın mevcudiyetine ve şimdiye kadar taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Mısır'a verilmiş olan fermânların ahkâmının kemâ-kân muhafaza olunacağına dair mevzû' mevzû'-ı bahs olan mukâvelenâmede münderic bulunan fıkra Mısır'ın muhafaza-i asayişi zımnında tensîkât-ı askeriyesini te'min

etmiş ve Mısır'ın ecza-yı mütemmime-i Devlet-i Aliyye'den bulunması hasebiyle oradaki yerli askerin dahi asâkir-i şahâneden ma‘dûd olmasına mebnî mukâvelenâme icabınca asker sevkini mûcib bir hâl olmadıkça Mısır'a asker sevkine hâcet yokdur. Hususuyla Bulgarlara, Yunanlılara ve saireye karşı mevkiimiz icabınca birçok kuvvetin mesafe-i ba‘îdeye sevkiyle kuvâ-yı mevcudeye nakîsa îrâsı caiz değildir. Hîn-i hâcetde İngilizlerin Mısır'a asker sevk etmek için Devlet-i Aliyye'den taleb-i me’zûniyet etmeleri hususundaki ısrar-ı hümâyûnun sebeb ve hikmeti Devlet-i Aliyye'nin Mısır üzerindeki nüfuz ve hâkimiyetinin suret-i dâimede te’mini niyet-i hâlisânesinden ibaretdir. İngilizlerin bu bâbda ale'l-ımiyyâ istihsâl-i muvâfakatları mümkün olamadığı halde sevk-i asker için taleb-i me’zûniyet eylemeleri üzerine cevab verilmek için i‘tâ-yı cevaba müsaid olacak suretde bir müddet tayin olunması dahi kâbil olur.

İşte mukâvelenâme-i mebhûsün-anhâda mûcib-i itiraz-ı âlî olup da akd-i mukâveleye mâni olan ve taht-ı te’mine alınmak istenilen nukât ber- vech-i bâlâ iki-üç maddeden ibaretdir.

Mukâvelenâme-i mezkûrenin Mısır'da taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir komiser bulunmasını ve diğer hususâtı mutazammın olan fıkarât-ı sairesi maslahatın teferruâtından ve ehemmiyeti mahdûd olması hasebiyle kabul olunmuş ve olmuş-bitmiş şeylerdendir.

[1300] / [1282-1883]

Y. PRK. MK, 1/93

66

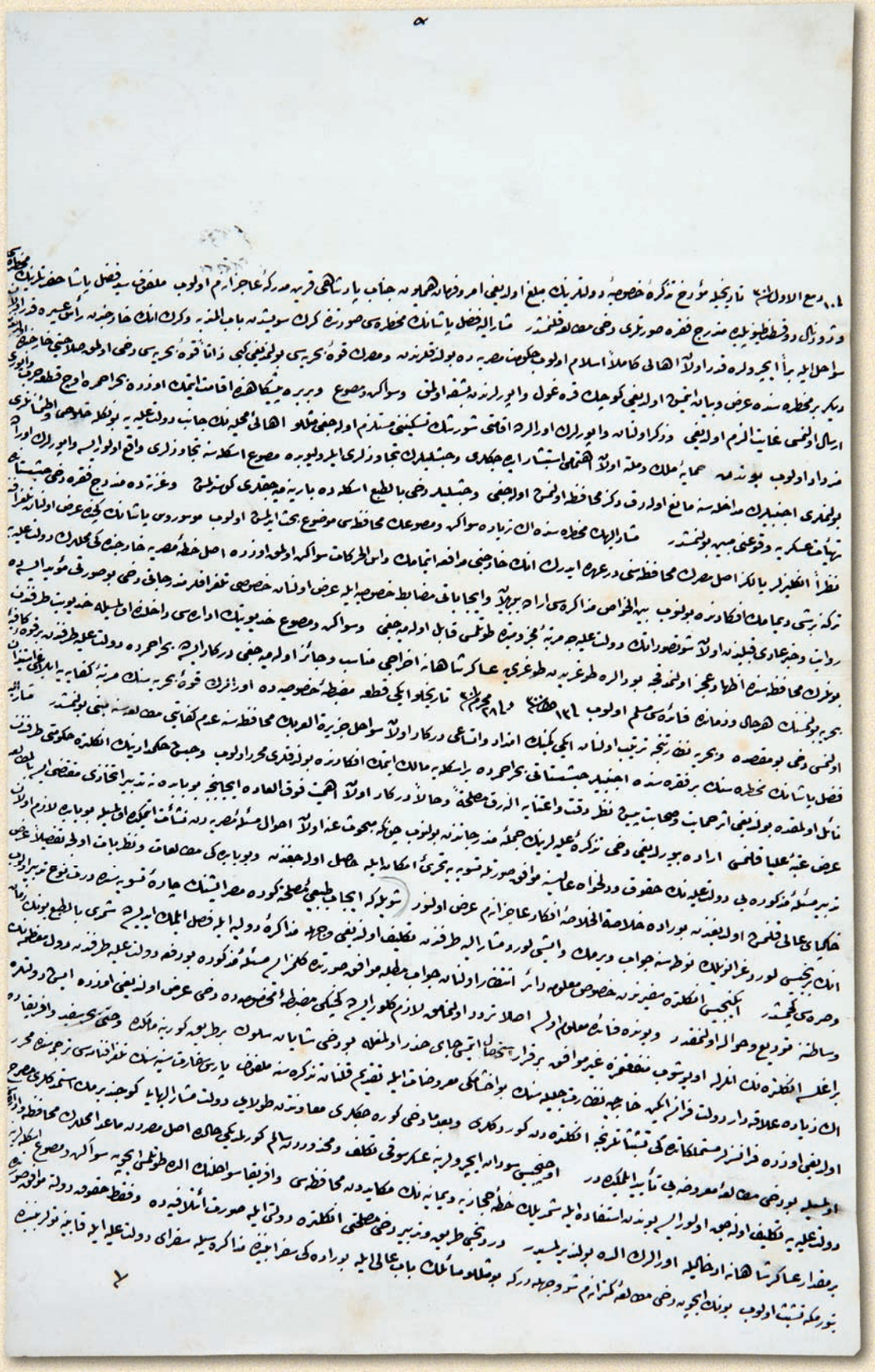

İngilizlerin desteğiyle Kızıldeniz'de bir iskele elde etmek isteyen Habeşlilere engel olmak için Sevvakin, Massava ve Berbere'de üç adet karakol gemisi bulundurulmasının burada ortaya çıkabilecek karışıklıkları önleyeceği ve Mısır görüşmeleri için tayin olunan Londra Sefiri Musurus Paşa'nın çok yaşlı olmasından dolayı değiştirilip yerine özel bir elçi atanmasının uygun olacağı yönünde Sadrazam Said Paşa'nın değerlendirmesi

Fî 10 Rebîülevvel sene [1]301 tarihiyle müverrah tezkire-i hususiye-i devletlerinin mübellağ olduğu emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı padişahî karîn-i müdrike-i acizânem olup melfûf Seyyid Fazlı Paşa hazretlerinin muhtırası ve *Journal de Constantinople*'de münderic fıkra suretleri dahi mütâlaa kılınmışdır. Müşârunileyh Fazlı Paşa'nın muhtırası suretinde gerek Süveyş'den Bâbü'l-Mendeb'e ve gerek onun haricinden Re's-i Asîr'e kadar olan sevâhil ile berren içerilere kadar olan ahali kâmilen İslâm olup Hükûmet-i Mısriyye'de bulunduklarından ve Mısır'ın kuvve-i bahriyesi bulunmadığı gibi zaten kuvve-i bahriyesi dahi olmak salâhiyeti haricinde olduğundan diğer bir muhtırasında arz u beyân etmiş olduğu küçük karakol vapurlarından başka olmak ve Sevvakin ve Massava ve Berbere pîşgâhında ikamet etmek üzere Bahr-ı Ahmer'e üç kıta harb vapuru irsâl olunması gayet elzem olduğu ve zikrolunan vapurların oralarda ikameti şûrîşin teskinini müstelzim olacağı misillü ahali-i mahalliyenin cânib-i Devlet-i Aliyye'ye bununla hulûsu ve itmi'nânları müzdâd olup bundan himâye-i mülk ü millete olan ihtimâmı istibşâr edecekleri ve Habeşlilerin tecavüzleri ilerleyip de Massava İskelesi'ne tecavüzleri vâki olur ise vapurların orada bulunmaları ecnebilerin müdahalesine mâni olarak deniz muhafaza olunmuş olacağı ve Habeşliler dahi bittab' iskelede barınamayacakları gösterilmiş ve gazetede münderic fıkra dahi Habeşistan'da tehyi'ât-ı askeriye vuku'unu mübeyyin bulunmuşdur. Müşârunileyh muhtırasında en ziyade Sevvakin ve Massava'nın muhafazası mevzû'-ı bahs edilmiş olup Musurus Paşa'nın geçende arz olunan telgrafına nazaran İngilizler yalnız asıl Mısır'ın muhafazasını deruhde ederek onun haricini müdafaa etmemek ve üssü'l-harekât Sevvakin olmak üzere asıl hıtta-i Mısriyye haricindeki mahallerin Devlet-i Aliyye'ye terkine bir şey dememek efkârında bulunup beyne'l-havâss müzâkeresi irâde buyurulan ve icabâtı mezâbıt-ı hususiye ile arz olunan hususî telgraflar mündericâtı dahi bu sureti müeyyid ise de rivayet ve haber-i âdî kabîlinden olan şu tasavvurâtın Devlet-i Aliyyece mertebe-i meczûmiyetde tutulması kâbil olamayacağı ve Sevvakin ve Massava hidivinin idaresi dahilinde olmasıyla hidiviyet tarafından bunların muhafazasında izhâr-ı acz olunmadıkça buralara doğrudan doğruya asâkir-i şahane ihracı münasib ve caiz olamayacağı derkâr ise de Bahr-ı Ahmer'de Devlet-i Aliyye tarafından bir kuvve-i kâfiye-i bahriye bulunmasının her hâl ve zamanda fâidesi müsellem olup fî 13 Za sene [1]300 ve fî 28 Muharrem sene [1]301 tarihli iki kıta mazbata-i hususiyede oraların kuvve-i bahriyesinin mertebe-i kifâyeye iblâğı istîzân olunması dahi bu maksada ve Bahriye Nezâretince tertib olunan iki geminin imtidâd ve ittisâ'ı derkâr olan sevâhil-i Cezîretü'l-Arab'ın muhafazasına

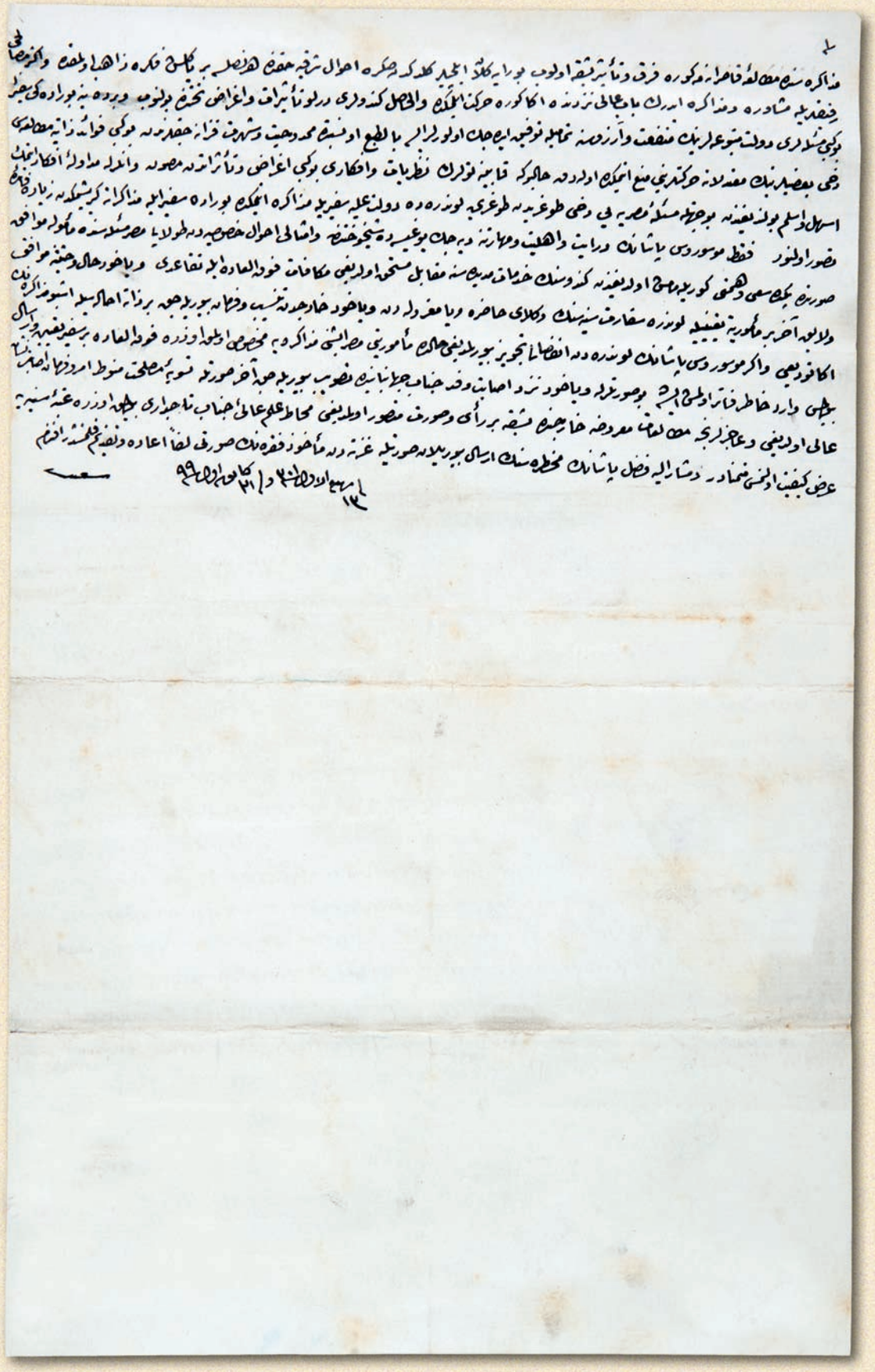

adem-i kifayeti mütâlaasına mebnî bulunmuşdur. Müşârunileyh Fazlı Paşa'nın muhtırasının bir fıkrasında ecnebiler Habeşistan'ı Bahr-ı Ahmer'de bir iskeleye mâlik etmek efkârında bulundukları muharrer olup ve Habeş hükümdarının İngiltere Hükûmeti tarafından nâil olmakda bulunduğu eser-i himâyet ve sahâbet pîş-i nazar-ı dikkat ve itinaya alınarak maslahaten ve hâlen derkâr olan ehemmiyet-i fevkalâde icabınca bu bâbda ne tedbir ittihâzı muktezî ise bi'l-mütâlaa arz-ı atebe-i ulyâ kılınmış irâde buyurulduğu dahi tezkire-i aliyyelerinin cümle-i mündericâtından bulunup çünkü mebhûsun anh olan ahvâl mesele-i Mısriyye'den neş'et etmekde olmasıyla bu bâbda lâzım olan tedbir mesele-i mezkûreyi Devlet-i Aliyye'nin hukuk ve dil-hâh-ı âlîsine muvâfık suretle tesviyeye taharrî-i imkân ile hâsıl olacağından ve bu bâbdaki mütâlaât ve nazariyât evvelce tafsilan arz-ı hâk-i pây-i âlî kılınmış olduğundan burada hulâsatü'l-hulâsa efkâr-ı acizânem arz olunur. Şöyle ki icab-ı tabiî-i maslahata göre Mısır işinin çare-i tesviyesinde dört nev' tedbir olup onun birincisi; Lord Granville'nin notasına cevab vermek ve işi lord-ı müşârunileyh tarafından teklif olunduğu vechile müzâkere-i düveliyye ile fasleylemek idiyse de şimdi bittab' bunun zaman ve sırası geçmişdir. İkincisi; İngiltere sefirinden husus-ı maluma dair intizâr olunan cevab-ı matlaba muvâfık suretde gelmez ise mesele-i mezkûre bu defa Devlet-i Aliyye tarafından düvel-i muazzamanın vesâtatına tevdî' ve havale olunmakdadır ve bundan fâide malum olsa asla tereddüd olunmamak lâzım gelir ise de geçen ki mazbata-i mahsusada dahi arz olunduğu üzere iş devletlere bırakılsa İngiltere'nin onlarla uyuşup menfaatimize gayr-ı muvâfık bir karar istihsâl etmesi cây-i hazer olmakla bu dahi şâyân-ı sülûk bir tarîk görünememekde ve hatta Bahr-ı Sefid ve Afrika'da en ziyade alâkadar devlet Fransa iken Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nin bu akşamki ma'rûzât ile takdim kılınan tezkiresine melfûf Paris Sefâret-i Seniyyesi'nin telgrafnâmesi tercümesinde muharrer olduğu üzere Fransızlar müstemlekâtdaki teşebbüsâtlarınca İngiltere'den gördükleri ve ba'demâ dahi görecekleri muâvenetden dolayı devlet-i müşârunileyhâyı gücendirmek istemedikleri musarrah olmasıyla bu dahi mütâlaa-i ma'rûzayı te'yid eylemekdedir. Üçüncü; Sudan içerilerine asker sevki tekellüf ve mahzurdan sâlim görülmediği hâlde asıl Mısır'dan mâadâ mahallerin muhafaza ve idaresi Devlet-i Aliyye'ye teklif olunacak olur ise bundan istifade ile şimdilik hıtta-i Hicaziye ve Yemaniye'nin mekâyidden muhafazası ve Afrika sevâhilinin elde tutulması için Sevvakin ve Massava iskelelerine bir mikdar asâkir-i şahane idhaliyle oraların elde bulundurulmasıdır. Dördüncü tarîk ve tedbir dahi maslahatı İngiltere Devleti ile suret-i itilâfiyede ve fakat hukuk-ı devlete muvâfık suretde bitirmeğe teşebbüs olup bunun için dahi mütâlaa-i kemterânem şu vechiledir ki; bu misillü mesâilin Bâbıâli ile buradaki süferâ beyninde müzâkeresiyle süferâ-yı Devlet-i Aliyye ile kabinetolar beyninde müzâkeresinde mütâlaa-i kâsırâneme göre fark ve te'sir başka olup buraya gelen elçiler geldikden sonra ahvâl-i şarkiye hakkında her nasılsa bir yanlış fikre zâhib olmakda ve ekser mesâlihi refîkleriyle müşâvere ve müzâkere ederek Bâbıâli nezdinde ona göre hareket eylemekde ve'l-hâsıl kendileri türlü te'sirât ve ağrâz tahtında bulunup ve bir de yine buradaki sefirler bu gibi meseleleri devlet-i metbû'alarının menfaat ve arzusuna tamamıyla tevfîk edecek olurlar ise bittab' o nisbetde memdûhiyet ve şöhret kazanacaklarından bu gibi fevâid-i zâtiye mütâlaası dahi bazılarının mutedilâne hareketlerini men' etmekde olarak halbuki kabinetoların nazariyât ve efkârı bu gibi ağrâz ve te'essürâtdan masûn ve onlarla müdâvele-i efkâr etmek eshel ve eslem bulunduğundan bu cihetle mesele-i Mısriyyeyi dahi doğrudan doğruya Lond-

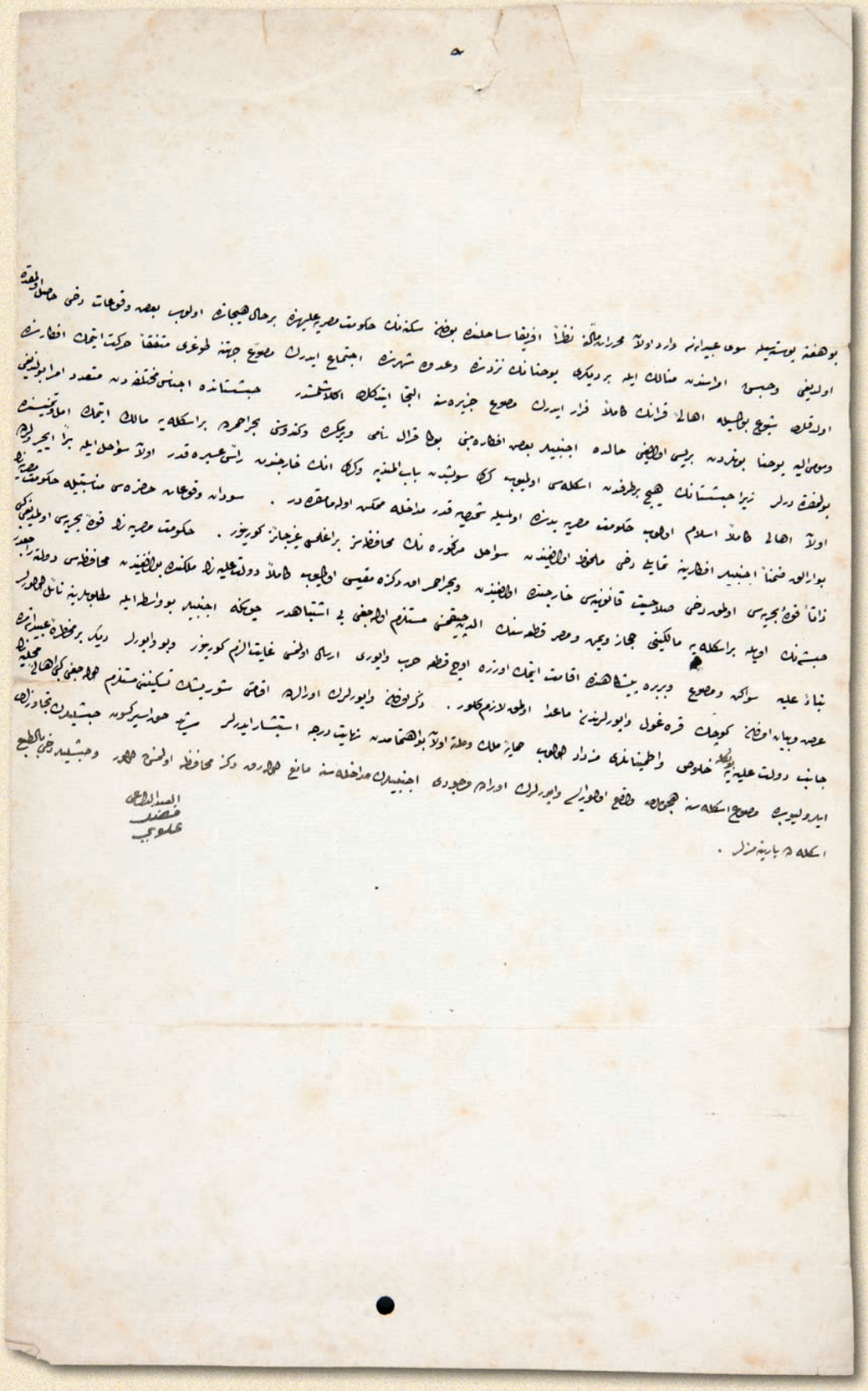

ra'da Devlet-i Aliyye sefiriyle müzâkere etmekde burada sefir ile müzâkerâta girişmekden ziyade fâidei tasavvur olunur. Fakat Musurus Paşa'nın dirayet ve ehliyet ve maharetine diyecek yoğise de şeyhûhetinden ve emsali ahvâl-i hususiyeden dolayı Mısır meselesinde me'mûle muvâfık suretde pek de sa'y ü himmeti görülememiş olduğundan kendisinin hidemât-ı medîdesine mukabil müstahıkk olduğu mükafât-ı fevkalâde ile tekaüdü veyahud hâl ve haysiyetine muvâfık ve lâyık âhar bir memuriyete tayiniyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin vükelâ-yı hâzıra veya ma'zûleden veyahud haricden tensîb ve fermân buyurulacak bir zâta ihalesiyle işbu müzâkerenin ona tevdî'i ve eğer Musurus Paşa'nın Londra'dan infisâli tecvîz buyurulmadığı hâlde memuriyeti Mısır işini müzâkereye mahsus olmak üzere fevkalâde bir sefir tayin ve irsâl buyurulması vârid-i hâtır-i fâtır olmuş ise de bu suretlerle veyahud nezd-i isabet-vefd-i cenâb-ı cihan-bânîde tasvîb buyurulacak âhar suretle tesviye-i maslahat menût-ı emr u fermân-ı isabet-nişan-ı âlî olduğu ve acizlerince mütâlaât-ı ma'rûza haricinde başka bir re'y ve suret mutasavver olmadığı muhât-ı ilm-i âlî-i cenâb-ı tâcdârî buyurulmak üzere atebe-i seniyyeye arz-ı keyfiyet olunması mütemennâdır ve müşârunileyh Fazlı Paşa'nın muhtırasının irsâl buyurulan suretiyle gazeteden me'hûz fıkranın sureti leffen iade ve takdim kılınmışdır, efendim.

Fî 13 Rebîülevvel sene [1]301 ve fî 31 Kânûn-ı Evvel sene [12]99 / [12 Ocak 1884]

Said

**

Bu hafta postasıyla sûy-ı ubeydâneme vârid olan muharrerât meâline nazaran Afrika sahilinde bulunan sekenenin Hükûmet-i Mısriyye aleyhinde bir hâl-i heycânda olup bazı vukuât dahi hâsıl olmakda olduğu ve Habeş ümerâsından Menalik ile bir diğeri Yuhanna'nın nezdinde ve Adve şehrinde ictimâ ederek Massava cihetine doğru müttefikan hareket etmek efkârında oldukları şüyû' bulmasıyla ahali-i kurânın kâmilen firar ederek Massava cezîresine iltica etdikleri anlaşılmışdır. Habeşistan'da ecnâs-ı muhtelifeden müte'addid ümerâ bulunduğu ve mûmâileyh Yuhanna bunlardan birisi olduğu hâlde ecnebiler bazı efkâra mebnî buna "Kral" nâmı vermekde ve kendisini Bahr-ı Ahmer'de bir iskeleye mâlik etmek emel ve temennisinde bulunmakdadırlar. Zira Habeşistan'ın hiçbir tarafdan iskelesi olmayup gerek Süveyş'den Bâbü'l- Mendeb'e ve gerek onun haricinden Re's-i Asîr'e kadar olan sevâhil ile berren içerilerde olan ahali kâmilen İslâm olup Hükûmet-i Mısriyye yedinde olmasıyla şimdiye kadar müdahale mümkün olamamakdadır. Sudan vukuât-ı hâzırası münasebetiyle Hükûmet-i Mısriyye'nin bu aralık zımnen ecnebiler efkârına temâyülü dahi melhûz olduğundan sevâhil-i mezkûrenin muhafazasız bırakılması gayr-ı caiz görünüyor. Hükûmet-i Mısriyye'nin kuvve-i bahriyesi olmadığı gibi zaten kuvve-i bahriyesi olmak dahi salâhiyet-i kanuniyesi haricinde olduğundan ve Bahr-ı Ahmer Akdeniz'e makîs olmayup kâmilen Devlet-i Aliyye'nin mülkünde bulunduğundan muhafazası devlete râci'dir. Habeş'in öyle bir iskeleye mâlikiyeti Hicaz ve Yemen ve Mısır kıt'asının elden çıkmasını müstelzim olacağı bî-iştibâhdır. Çünkü ecnebiler

bu vasıta ile matlûblarına nâil olurlar. Binâenaleyh Sevvakin ve Massava ve Berbere pîşgâhında ikamet etmek üzere üç kıta harb vapuru irsâl olunması gayet elzem görünüyor ve bu vapurlar diğer bir muhtıra-i ubeydânemde arz u beyân olunan küçük karakol vapurlarından mâadâ olmak lâzım gelir. Zikrolunan vapurların oralarda ikameti şûrîşin teskînini müstelzim olacağı gibi ahali-i mahalliyenin cânib-i Devlet-i Aliyye'ye bununla hulûs ve itmi'nânları müzdâd olup himaye-i mülk ü millete olan bu ihtimâmdan nihayet derece istibşâr ederler şâyed Hakk esirgesin Habeşlilerin tecavüzleri ilerleyip de Massava İskelesi'ne hücumları vâki olur ise vapurların orada vücudu ecnebilerin müdahalesine mâni olarak deniz muhafaza olunmuş olur ve Habeşliler dahi bittab' iskelede barınamazlar.

El-Abdü'd-dâ'î
Fazlı Ulvî

Y. A. HUS, 176/25

Sultan Abdülhamid'in Sudan'daki nüfuzundan faydalanılarak bölgede emniyet ve asayişin yeniden sağlanması için İngiliz Hükümeti ile İstanbul'a tayin olunacak İngiliz elçisinin yapması gerekenler hakkında Blant'ın Times Gazetesi'ndeki makalesi

67

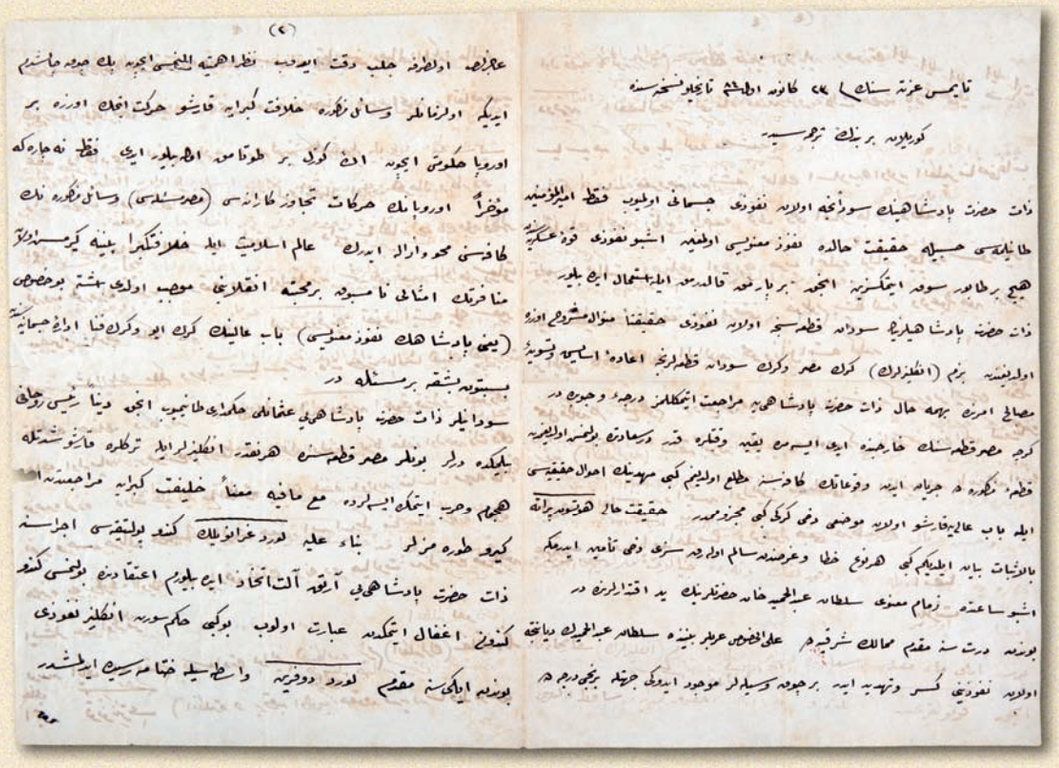

Times gazetesinin fî 23 Kanun-ı Evvel sene [12]84 tarihli nüshasında görülen bir bendin tercümesidir.

Zât-ı hazret-i Padişahînin Sudanca olan nüfuzu cismânî olmayıp fakat emirü'l-müminîn tanılması hasebiyle hakikat-i hâlde nüfuz-ı manevisi olmağın işbu nüfuzu kuvve-i askeriyesinden hiçbir tabur sevk etmeksizin ancak bir parmak kaldırmak ile isti'mâl edebiliyor. Zât-ı hazret-i Padişahîlerinin Sudan kıt'asınca olan nüfuzu hakikaten minvâl-i meşrûh üzere olduğundan bizim (İngilizler'in) gerek Mısır ve gerek Sudan kıt'alarınca iade-i asayiş ve tesviye-i mesâlih emrinde behemehâl zât-ı hazret-i Padişahîye müracaat etmekliğimiz derece-i vücûbdadır.

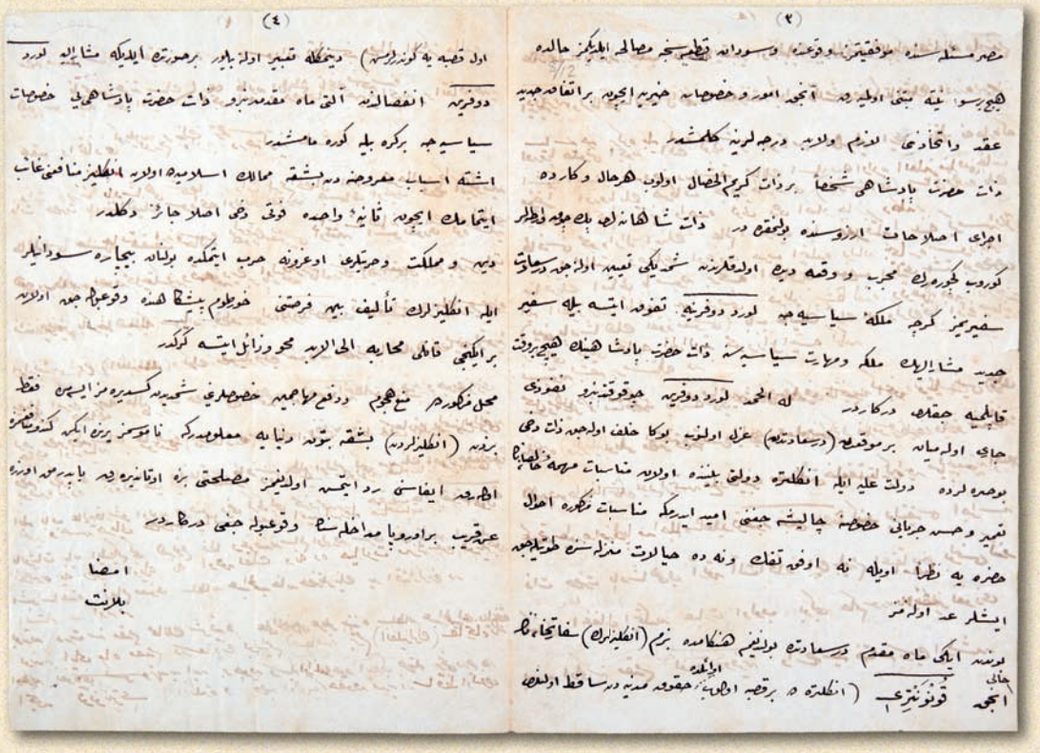

Gerçi Mısır kıt‘asının haricinde idi isem de yakın vakitlere kadar Dersaâdet'de bulunmuş olduğumdan kıt‘a-i mezkûrede cereyân eden vukuâtın kâffesine muttali‘ olduğum gibi Mehdî'nin ahvâl-i hakikiyesi ile Bâbıâli'ye karşı olan mevzu‘u dahi gereği gibi meczûmdur. Hakikat-i hâli Hudson Prat'a bi'l-isbat beyân eylediğim gibi her nev‘ hata ve garazdan sâlim olarak sizi dahi temin ederim ki işbu saatde zimâm-ı manevî Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin yed-i iktidarlarındadır.

Bundan dört sene mukaddem memâlik-i şarkiyede ale'l-husus Arablar beyninde Sultan Abdülhamid'in diyanetçe olan nüfuzunu kesr ve tehdid eder birçok vesileler mevcud idüğü cihetle birinci derecede acizleri ol tarafa celb-i dikkat idüp nazar-ı ehemmiyete alınması için pekçok çalışdım idi ki ol zamanlar vesâil-i mezkûre Hilâfet-i küberâya karşı hareket etmek üzere bir Avrupa hükûmeti için en güzel bir tutamak olabilir idi, fakat ne çare ki muahharan Avrupa'nın hareket-i tecavüzkârânesi (Mısır meselesi) vesâil-i mezkûrenin kâffesini mahv ve izâle ederek âlem-i İslâmiyet ile Hilâfet-i kübrâ beynine girmiş olan münâferetin emsali nâ-mesbûk bir muhabbete inkılâbını mûcib oldu. İşte bu husus (yani Padişahın nüfuz-ı manevisi) Bâbıâli'nin gerek iyi ve gerek fena idare-i cismâniyesinden büsbütün başka bir meseledir.

Sudanîler zât-ı hazret-i Padişahîyi Osmanlı hükümdarı tanımayıp ancak dinen reis-i ruhânî bilmekdedirler. Bunlar Mısır kıt‘asında her ne kadar İngilizler ile Türklere karşı şiddetle hücum ve harb etmekde iseler de maamâfih manen Halifet-i[Hilâfet-i] kübrâya müracaatdan asla geri duramazlar. Binâenaleyh Lord Granville'in kendi politikası icrasına zât-ı

hazret-i Padişahîyi artık alet ittihâz edebilirim itikadında bulunması kendi kendini iğfal etmekden ibaret olup bu gibi hüküm süren İngiliz nüfuzu bundan iki sene mukaddem Lord Dufferin vasıtasıyla hitâma resîde edilmişdir. Mısır meselesinde muvaffakiyetimiz vuku'unda ve Sudan kıt'asınca musâlaha eylediğimiz hâlde hiçbir sû-i niyete mübtenî olmayarak ancak umûr ve hususât-ı hayriye için bir ittifak-ı cedîd akd ü ittihâzı lâzım ve lâ-büd derecelerine gelmişdir.

Zât-ı hazret-i Padişahî şahsen bir zât-ı kerîmü'l-hısâl olup her hâl u kârda icra-yı ıslahât arzusunda bulunmakdadır. Zât-ı şahaneleri pek çok vartalar görüp geçirerek mücerreb vak'a-dîde olduklarından şimdiki tayin olunacak Dersaâdet sefirimiz gerçi mülkiye-i siyasiyece Lord Dufferin'e tefavvuk etse bile sefir-i cedîd-i müşarileyhin meleke ve maharet-i siyasiyesine zât-ı hazret-i Padişahînin hiçbir vakit kapılmayacakları derkârdır. Lehü'l- hamd Lord Dufferin çok vakitden beri nüfuzu cârî olamayan bir mevkiden (Dersaâdet'den) azlolunup buna halef olacak zât dahi bu sıralarda Devlet-i Aliyye ile İngiltere Devleti beyninde olan münasebât-ı mühimme-i hâlisânenin tamir ve hüsn-i cereyânı hususuna çalışacağını ümid ederim ki münasebât-ı mezkûre ahvâl-i hâzıraya nazaran öyle ne ufak tefek ve ne de hayalât menzilesinde tutulacak işler addolunamaz.

Bundan iki mâh mukaddem Dersaâdet'de bulunduğum hengâmda bizim (İngilizlerin) sefârethânenin hâli ancak Conventry (İngiltere'de bir kasaba olup evâilde hukuk-ı medeniyeden sâkıt olanları ol kasabaya gönderirlermiş) denmekle tabir olabilir bir suretde eylediği müşârunileyh Lord Dufferin infisalinden altı mâh mukaddemden beri zât-ı hazret-i Padişahîyi hususât-ı siyasiyece bir kere bile görememişdir.

İşte esbâb-ı ma'rûzadan başka memâlik-i İslâmiyede olan İngiliz menâfi'ini gâib etmemek için sâniye-i vâhide fevti dahi asla caiz değildir.

Din ve memleket ve hürriyetleri uğruna harb etmekde bulunan biçare Sudanîler ile İngilizlerin te'lif-i beyn fırsatını Hartum pîşgâhında vuku bulacak olan bir ikinci kanlı muharebe ilelebed mahv u zâil etse gerekdir.

Mahall-i mezkûrda men'-i hücum ve def'-i mehâcimin hususlarını şimdiden kesdiremez isem de fakat bizden (İngilizlerden) başka bütün dünyaya malumdur ki namusumuz yerinde iken kendi menâfi'imize olarak ifasını reddetmiş olduğumuz maslahatı bize utandırarak yapdırmak üzere an- karîb bir Avrupa müdahalesinin vuku bulacağı derkârdır.

Fî 23 Kânûn-ı Evvel sene [18]84

[imza]
Blant

Y. PRK. TKM, 8/12

68

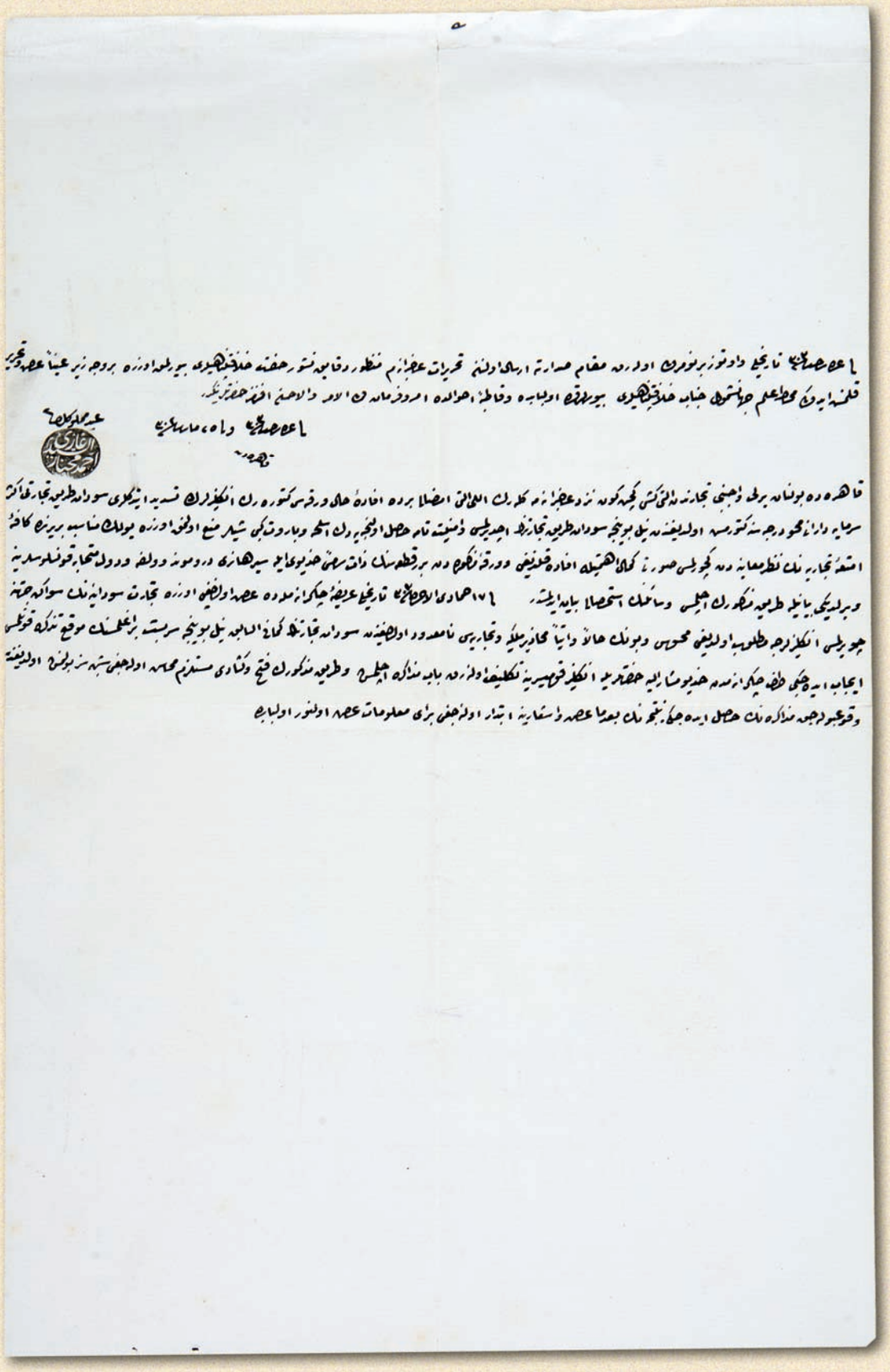

Sudan ticaretinin İngilizlerin istediği şekilde Sevvakin üzerinden değil bilakis eskiden olduğu gibi Nil boyunca yapılmasının uygun olacağına dair Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın değerlendirmesi

Fî gurre-i Receb sene [1]303 tarihli ve otuz bir numaralı olarak makam-ı Sadâret'e irsâl olunan tahrirât-ı acizânem manzûr-ı dekâyık-nüşûr-ı hazret-i Hilâfet-penâhîleri buyurulmak üzere ber-vech-i zîr aynen arz ve tahrîr kılınmış idüğü muhât-ı ilm-i cihânşümûl-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri buyuruldukda ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimiz hazretlerinindir.

Fî gurre-i Receb sene [1]303 ve fî 25 Mart sene [1]302 / [5 Nisan 1886]

Kahire'den

Es-Seyyid Gazi Ahmed Muhar

*

Kahire'de bulunan yerli ve ecnebi tüccarından altı kişi geçen gün nezd-i acizâneme gelerek elli altı imzalı bir de ifade-i hâl varakası getirerek İngilizlerin tesdîd etdikleri Sudan tarîk-i ticareti ekser sermayedarânı mahv derecesine getirmiş olduğundan Nil boyunca Sudan tarîk-ı ticaretinin açdırılması ve emniyet-i tâmme hâsıl oluncaya dek esliha ve barut gibi şeyler men olunmak üzere yolun münasib bir yerinde kâffe-i emti'a-i ticariyenin nazar-ı muayeneden geçirilmesi sureti kemâl-i ehemmiyetle ifade kılındığı ve varaka-i mezkûreden bir kıt'asının zât-ı sâmî-i Hidivî ile Sir Henry Drummond Wolfe ve düvel-i mütehâbbe konsoloslarına verildiği beyânıyla tarîk-ı mezkûrun açılması vesâilinin istihsâli beyân edilmişdir. Fî 17 Cemâziyelâhir sene [1]307 tarihli arîza-i çâkerânemle de arz olunduğu üzere ticaret-i Sudaniyenin Sevvakin cihetine çevrilmesi İngilizlerce matlûb olduğu mahsûs ve bunun hâlen ve âtiyen mehâzir-i mülkiye ve ticariyesi nâ-ma'dûd olduğundan Sudan ticaretinin kemâ fi's-sâbık Nil boyunca serbest bırakılmasının mevki'-i tezekküre konulması icab edeceği taraf-ı çâkerânemden Hidiv-i müşârileyh hazretleriyle İngiliz komiserine teklif olunarak bâb-ı müzâkere açılmış ve tarîk-i mezkurun feth ü küşâdı müstelzim-i mehâsin olacağı şübhesiz bulunmuş olduğundan vuku bulacak müzâkerenin hâsıl edeceği neticenin ba'demâ arz ve iş'ârına ibtidâr olunacağı berây-ı malumât arz olunur. Ol bâbda.

Y. PRK. ASK, 32/3_5

69

Sudan'da Mütemehdi'nin halefi olan Abdullah'ın Osmanlı, Mısır ve bütün Avrupa ülkeleriyle dostane ilişkiler kurmak istediğine ve kendisinin buradaki hakimiyeti kabul edilirse padişahın otoritesini tanımaya hazır olduğuna dair 11 Nisan tarihli Rus Novosti gazetesinde çıkan yazının tercümesi

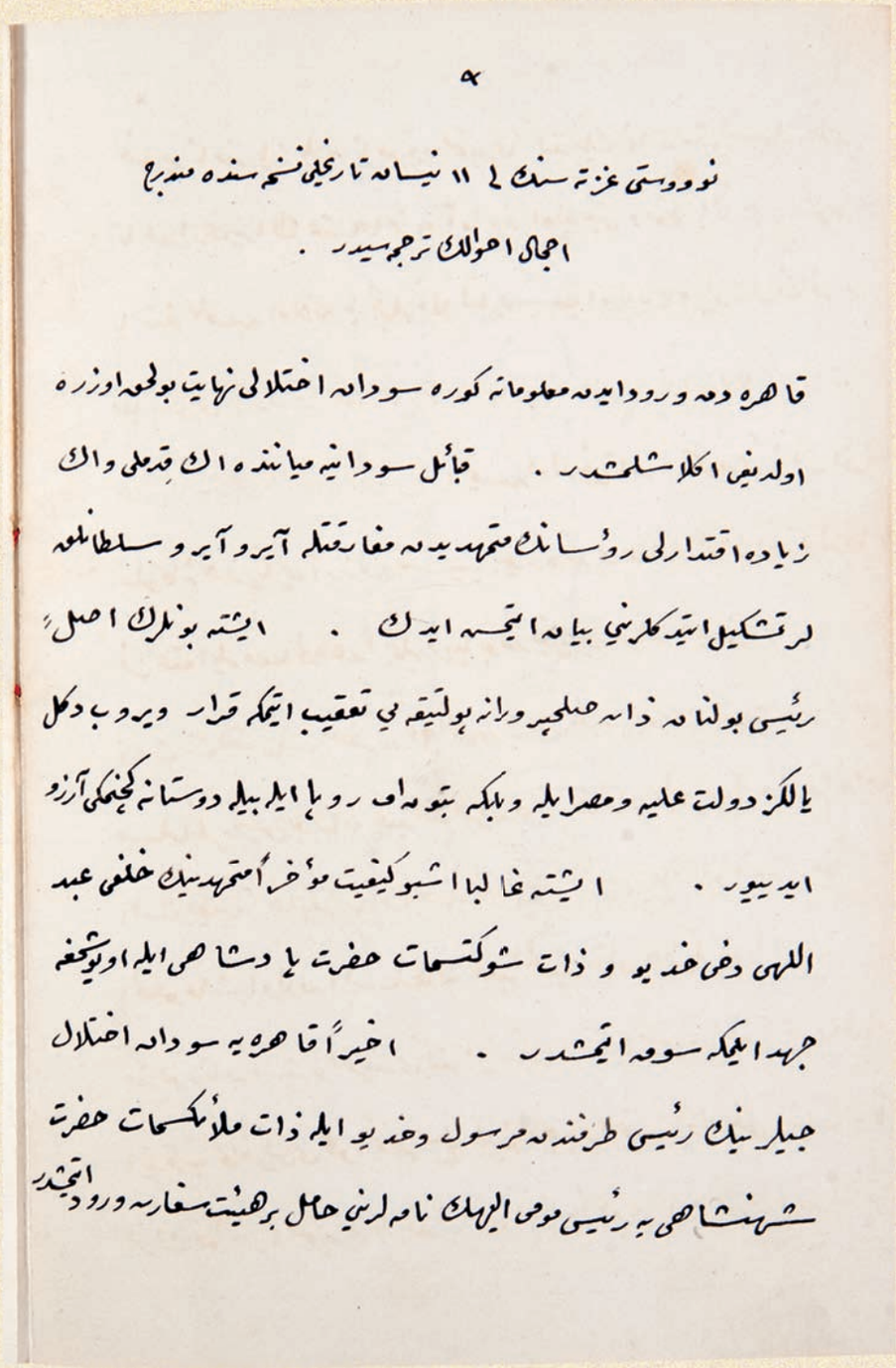

٩٧

نووستی غزته سنك ٤ ١١ نیسانه تاریخلی نسخه سنده مندرج

اجمالی احوالك ترجمه سیدر .

قاهره وه رودایه معلوماته کوره سودانه اختلالی نهایت بولمه اوزره

اولدیغی اکلاشلمشدر . قبائل سودانیه میانسنده اك قدیملی واك

زیاده اقتدارلی رؤسانك متمهدیدن مفارقتلر آیرو آیرو سلطانلغه

لر تشکیل ایتدکلرینی بیانه ایتمه ایدك . ایشته بونلرك اصلی

رئیسی بولنانه ذاته صلحپرورانه بولتیقه یی تعقیب ایتمکه قرار ویروب دکل

یالکز دولت علیه ومصر ایله وبلکه بتون روپا ایله بیله دوستانه کچینمکی آرزو

ایدییور . ایشته غالبا اشبو کیفیت مؤخراً متمهدینك خلفی عبد

اللهی دخی خدیو و ذات شوکتسمات حضرت پادشاهی ایله اولوجه

جهد ایلمکه سوق ایتمشدر . اخیراً قاهره یه سودانه اختلال

جیلرینك رئیسی طرفندن مرسول وخدیو ایله ذات ملوکانه حضرت

شهنشاهی یه رئیسی موی الیهك نامه لرینی حامل برهیئت سفارته ورود ایتمشدر

Novosti gazetesinin
fî 11 Nisan tarihli nüshasında münderic icmâl-i ahvâlin tercümesidir.

Kahire'den vürûd eden malumâta göre Sudan ihtilâli nihayet bulmak üzere olduğu anlaşılmışdır. Kabâil-i Sudaniye miyânında en kıdemli ve en ziyade iktidarlı rüesânın Mütemehdi'den mufârakatla ayrı ayrı sultanlıklar teşkil etdiklerini beyân etmiş idik. İşte bunların asıl reisi bulunan zât sulh- perverâne politikayı takib etmeğe karar verip değil yalnız Devlet-i Aliyye ve Mısır ile ve belki bütün Avrupa ile bile dostâne geçinmeği arzu ediyor. İşte galiba işbu keyfiyet muahharan Mütemehdi'nin halefi Abdullah'ı dahi hidiv ve zât-ı şevket-simât-ı hazret-i Padişahî ile uyuşmağa cehd eylemeğe sevk etmişdir. Ahîran Kahire'ye Sudan ihtilâlcilerinin reisi tarafından mersûl ve hidiv ile zât-ı melâ'ik-simât-ı hazret-i Şehinşâhîye reis-i mûmâileyhin nâmelerini hâmil bir hey'et-i sefâret vürûd etmişdir. Hidiv nâmına yazılan nâmede Mütemehdi kendinin zât-ı şevket-simât-ı hazret-i tâcdârîye itaata hâzır u âmâde olduğunu ve fakat bilâhare Sudan'ın başına gelmiş olan bi'l-cümle felâketlere sebeb olan kâfirler ile mükâlemeye mübâşereti arzu etmediğini beyân ediyor. Zât-ı melâ'ik-simât-ı hazret-i Şehriyârîye irsâl etmiş olduğu nâmede Mütemehdi, zât-ı akdes-i mülûkâne hazretleri arzu ve tensîb buyurdukları hâlde hemen ihtilâlden ferâğat ile musâlaha akdetmeğe müheyyâ bulunduğunu dermiyân ediyor.

Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i zıllullahîye yazılan nâmenin mukaddimesi ber-vech-i âtîdir. Müslümanlar[ın] reisi bulunan es-Sultan Abdülhamid Han hazretlerine!

Mezkûr nâmesinde Mütemehdi kendisinin İslâmiyeti müdafaa için kıyâm edip kâfirleri mahv etmekle sulh talebine icbâr etmiş olduğunu ityân ve kâfirlerin muahharan Mütemehdi tarafdârânını ikna için para sarf etmeğe başlamış olduklarını ve fakat muvaffak olamayacaklarını dahi iş'âr ediyor.

Mütemehdi ve etbâ'ı yalnız zât-ı şevket-simât-i hazret-i tâcdârînin riyâsetini itiraf etmekdedirler. Ve her türlü evâmir-i seniyye-i mülûkâneye hemen itaat ü inkıyâda müheyyâdırlar. Zât-ı melâ'ik-simât-ı hazret-i Padişahî arzu buyururlar ise Mütemehdi İngilizler ile musâlaha akdine de hâzır u âmâdedir. Ancak bu hâlde Sudan'a da Mısır'ın imtiyâzâtı misillü imtiyâzât ile beraber kendinin vekil-i hazret-i Şehinşâhî nasb olunmasını taleb edecekdir.

Ve Sudan'ın Mısır'a tâbi olmayarak istiklâliyete nâil olmasına mukabil vergi vermeği de kabul eyleyecekdir. İşbu keyfiyet Padişah-ı âlem-penâh hazretlerinin İngiltere'ye karşı oyunlarında gayetle mühim bir iskambil makamına kâimdir.

Fî 22 Nisan ve 4 Mayıs sene [1]303 / [4-16 Mayıs 1887]

Mütercimi
Ahmed Nermî

Y. PRK. TKM, 10/46

خدیو نامه یاز یلان نامه ده متهدی کندینك ذات شوکتسمات حضرت
تاجداری یه اطاعتله حاضر و آماده اولدیغنی وفقط بالآخره سودانك
باشنه کلمسه اولانه بالجمله فلاکتلره سبب اولانه کافرلرایله محاربه یه
مباشرتی آرزو ایتدیکنی بیان ایدییور . ذات ملأنکسمات
حضرت شهریاری یه ارسال ایتمسه اولدیغی نامه ده متهدی ذات اقدس
ملوکانه حضرتلری آرزو و تنسیب بیورد قلری حالده همانه اختلال دده
فراغت ایله مصالحه عقد ایتمکه مهیا بولندیغنی درمیان ایدییور .
ذات شوکتسمات حضرت ظل اللهی یه یاز یلان نامه نك مقدمه سی بروجه آتیدر
مسلمانلر رئیسی بولنانه عبدالله طرفندن خاقانه البحریه خادم الحرمین
الشریفینه خلیفه رسول رب العالمینه رئیس کافه مؤمنینه وحاکم
الحکومات اولانه السلطانه عبدالحمید خانه حضرتلرینه !
مذکور نامه سنده متهدی کندینك اسلامیتی مدافعه ایچون قیام
ایدوب کافرلری محو ایتمکله صلح طلبنه اجبار ایتمسه اولدیغنی اتیانه وکافر
لرك مؤخراً متهدی طرفدارانی اقناع ایچون باره صرف ایتمکه باشلامسه

اولدقلرني وفقط موقعه اولديه جقلرني دخي اشعار ايديبيور .

متمهدي واتباعي يالكز ذات شوكتسمات حضرت تاجدارينك ربا

ستيني اعتراف ايتمكده درلر . وهردرلو اوامر سنيه ملوكانه

يه همان اطاعت وانقياده مهيادرلر . ذات ملائكسمات ،

حضرت پادشاهي آرزو بيورديلرايسه متمهدي انكليزلر ايله مصالحه ،

عقدينه ده حاضر وآماده در . آنجمله بوحالكده سودانه

ده مصدك امتيازاتي مثللو امتيازات ايله برابر كندينك وكيل حضرت

شهنشاهي نصب اولنمسني طلب ايده جكدر .

وسودانك مصره تابع اولديغي حالده استقلاليتله تأمل اولنمسنه مقابل ،

ويركو ويرمكي ده قبول ايليه جكدر . اشبو كيفيت پادشاه

عالمپناه حضرتلرينك انكلتره يه قارشو اويونلرينده غايتله مراعي بر

اسقاميل مقاصدنه قائمدر . —

مذكور غزتهنك عينه نسخه سنده مندرج برفقره نك ترجمه سيدر .

اوده سكي ويه ستنيعه نام غزتهنك صوفيه مخبرنده آلوب ويردكي ،

معلوماتدہ بلغارستاندہ هیئت نیابتنك کندینی وقایہ ایتمك امليله بتوده
قطعہ یی میدانہ حرب شکلنہ قوصہ افکارنده بولندقلری اکلاشلمشدر
اهالینك کافہ سی یعنی هرقنغی برملتہ عائد اولورسہ اولسون ونفس بر
دینہ تابع بولنورسہ بولنسون " اوہولجہ نیہ " یعنی احتیاط دیلدہ
عسکر فرقہ سنی تشکیل ایتمك اوزره عسکرلکہ اجبار ایدیلیورلر .
بر عسکری اوہولجہ نیہ یہ ادخال ایتمزدہ اول جبراً هاباسی نزدینہ کتوره
رك یمیہ ایتدردکدنصکره یا قریقو ویاخود شنایدر اصولی سلاحلرله
برابر تسلیح ایدیلیورلر . وبعده صوفیه ده برقاچ باسه هاوسی
قوماندہ سیله تعلیم ایدیلیورلر . مأموریہ عسکریہ عثمانلولرایله ده عینیه
وجهله معامله ایتمکده وفرقدخی یالکز یمینده کورلمکده در . چونکه خر
ستیانلری هاباسی نزدنده یمیہ ایتدردکلرینه مقابل عثمانلولری حافظ بلال
اسمنده صفتی طرفندہ یا اوہولجہ نیه نك قوماندارى ایوانه یوسوف ویاخود
آندك معاونی یوزباشی سیمئونفك نظارتی تحتنده یمیہ ایتدرمکده درلر .

۱۲۲۷ نیسانه و ٤ عایسی سنه

مترجمی
احمد نرمی قولاری

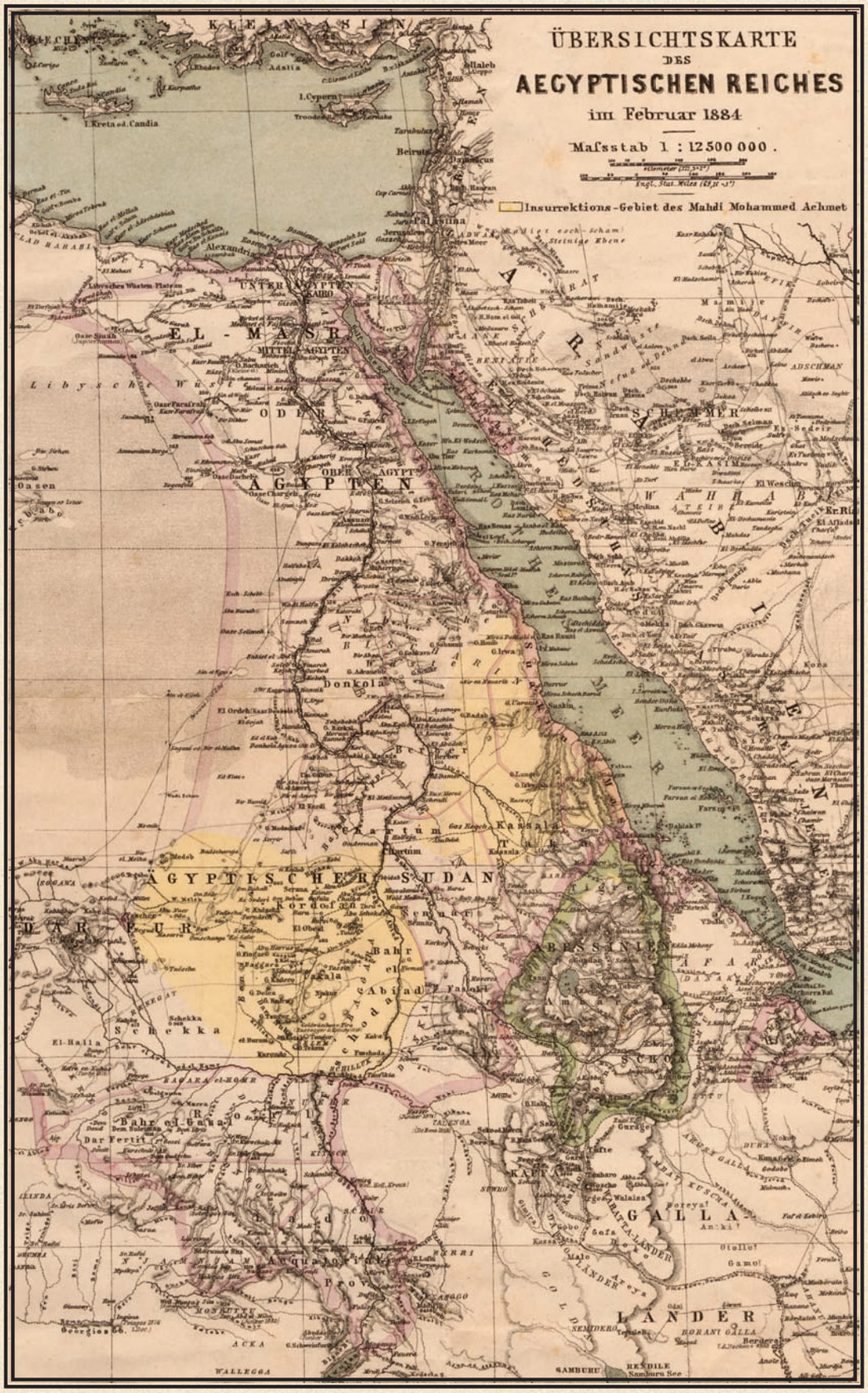

Mısır Devletinin Genel Haritası

70

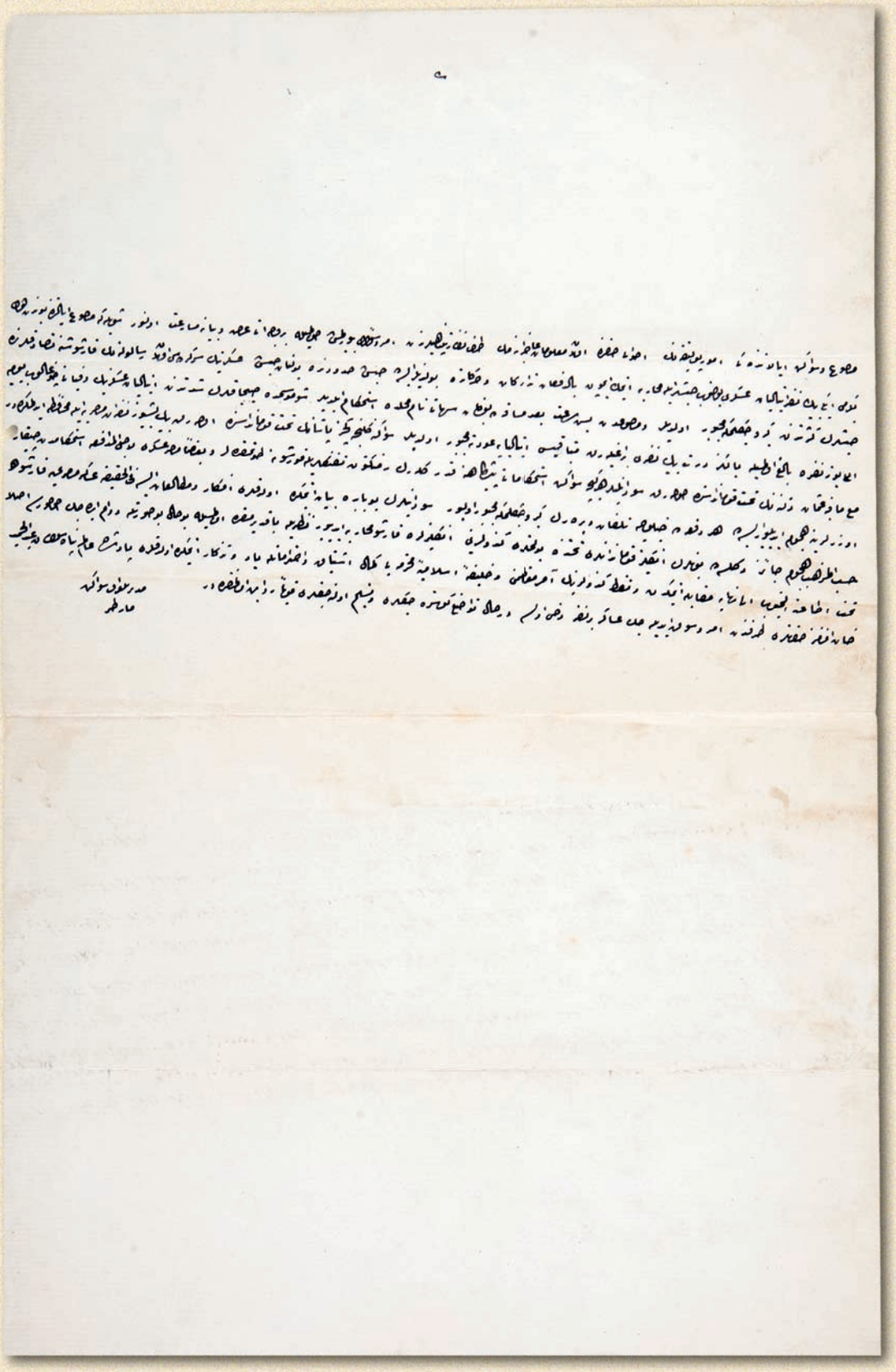

Massava'da İtalyanlar ile Habeşliler ve Sevvakin'de de Sudanlılar ile Mısır askerinin çatışması

Massava ve Sevvakin eyaletindeki umûr-ı politikanın ahvâli hakkında olan malumat-ı acizânemin taraf-ı nezâret-penâhîlerinden emir ve sual buyurulmuş olmasıyla ber-vech-i âtî arz u beyâna müsâra'at olunur şöyle ki Massava eyaletinde bundan evvel yirmi iki bin nefer İtalyan askeri bulunup Habeşler ile muharebe etmek için bi'd-defaât tedarükât ve harekâtda bulundular ise de Habeş hududunda bulunan Habeş askerinin sergerdesi olan Resalona'nın(?) karşısına tesadüflerinde Habeşlerin kesretinden geri çekilmeğe mecbur oldular ve Massava'dan beş saat bu'd mesafede bulunan Sehati [Saati] nâm mahalde istihkâm eylediler. Şu mevsimde sıcakların şiddetinden İtalyan askerinin vefeyâtı çoğalıp yevmiye elli-yüz nefere bâliğ olmasıyla yalnız dört bin neferi bırakılarak mütebâkîsi İtalya'ya avdete mecbur oldular. Sevvakin'e gelince Keçez(?) Paşa'nın taht-ı kumandasında olarak bin beş yüz neferât-ı Mısriyye ile muhafaza edilmekdedir. Maamâfih Osman Dikna'nın taht-ı kumandasında olarak Sudanlılar her gece Sevvakin istihkamâtı pîşgâhına kadar gelerek remington tüfenkleriyle kurşuna tutmakdalar ve bazen Mısır askeri li-ecli'l-müdafaa istihkâmdan çıkarak üzerlerine hücum ediliyor ise de her defada haylice telefât vererek geri çekilmeğe mecbur oluyor. Sudanîlerin bu bâbda beyân etmekde oldukları efkâr ve mütâlaât ise fî'l-hakika asâkir-i Mısriyye'ye karşı hasbe'l-mezheb hücum caiz değilse de bunların İngiliz kumandanları tahtında bulunmaları kendilerini İngilizlere karşı muharebe ediyor nazarıyla bakdırmakda olmasıyla bu hâl bu suretle devam edecek olursa asla taht-ı itaata alınmayıp ilâ-nihaye mukabele etmekden ve fakat kendilerinin âmir-i muazzamını ve halife-i İslâmiye-i muhteremeyi kemâl-i iştiyak ve ihtiramâtla yâd ve tezkâr etmekde oldukları Padişah-ı âlem-penâh Sultan Abdülhamid Han efendimiz hazretleri tarafından emr u sevk edilecek asâkir bir nefer dahi olsa derhal tevazu gösterecekleri ve teslim olunacakları kaviyyen rivayet olunmakdadır.

[1305 / 1887-1888]

Müdür-i Telgraf-ı Sevvakin
Martar

Y. PRK. PT, 3/116

71

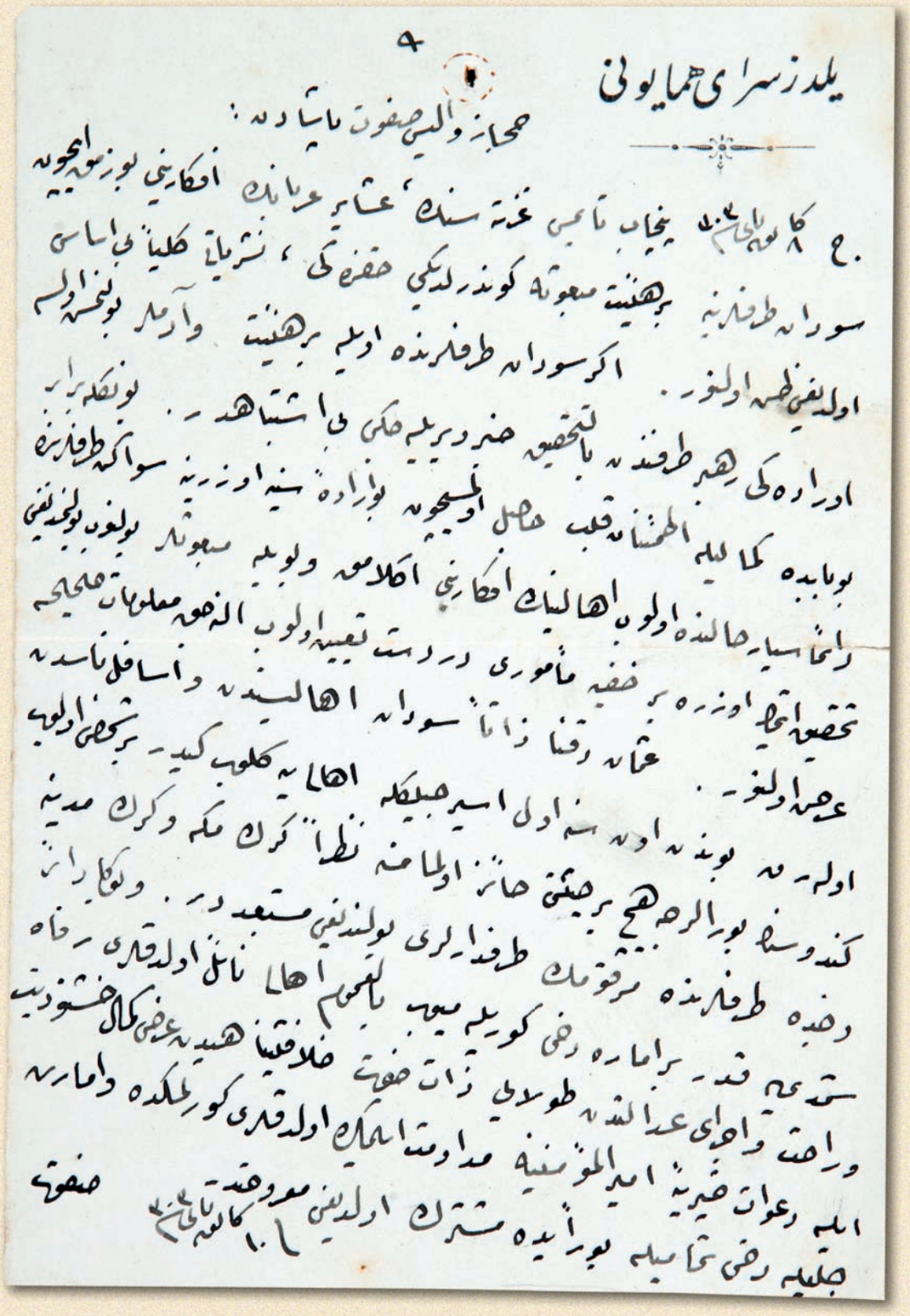

يلدز سراى همايونى

صحابه والى صفوت پاشا يه :

ع. ٨ كاغذ نمره لى ١٠٤ يخاب تاريخى غرة سنك عاشر عربانك افكارنى بوزمه ايجون
سودانه طرفدارنه برهيئت سعوثه كوندرلديكى حقنده كى ، نشريات كليانك اساسى
اولديغنى خلصه اولنور . اكر سودانه طرفدارنده اولمه برهيئت وآرمك بونكله برابر
اداره كى غير طرفدانه تحقيقه خدمت ايلمك اوزره سودانه سوق اولنمه سنى اشتاهده .
بوبابده كمال الحشمه قلب حاصل اولمجون بو اراده سنيه اوزره سعوثه بولنوب بولندغى
زمانده حالنده اولوب اهالينك افكارنى اكلاصه وبويله معلومات صحيحه
تحصيله مأمورى درسعادت تبعيه اولوب الفوعه اساسفل ناسده
عائد رقعه ذاتا سودانه اهاليه كلوب كيدن شخص اولوب
اولمه بوندن اوله سنه اول اسير صبيكه اهاليه كلوب مكه وكرك مدينه
كندوسنه بو الرحيمى برحيثى حائز اولمامه نظرا كرك مكه وكرك مدينه ولكارانك
وحشيه طرفدارنده سرقومك طرفدارى بولندغنى مستعد در . ولكارانك رضاه
سنى حيز قبوله كتوريلمه سعى بالتمام اهالى نائل اولدقدن صكره خلافتپناهيه عرض كمال خشوديت
واحترام واجراى عبوديت طولدى ذات صفوتى اليه دعوات خيريه اميد الموفقيه مداومت اشتياك اولدقدن كورلكده دامارده
جليله رضى تحاميله بو ايده مشترك اولدقلرينى معروضدر ١٠ كانون ثانى

صفوت

İngilizler ile işbirliği içinde olan Osman Dikna'nın faaliyetlerinin yakından takip edildiği, Vehhabi olmasından dolayı Malikî olan Sudanlılar üzerinde etkili olamayacağı

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu

Hicaz Valisi Safvet Paşa'dan

C. 8 Kânûn-ı Sânî sene [1]303

Pencap Times gazetesinin aşâyir-i urbânın efkârını bozmak için Sudan taraflarına bir hey'et-i meb'ûse gönderildiği hakkındaki neşriyâtı külliyen bî-esas olduğu zannolunur. Eğer Sudan taraflarında öyle bir hey'et ve âdemler bulunmuş olsa oradaki rehber tarafından bi't-tahkik haber verileceği bî-iştibâhdır. Bununla beraber bu bâbda kemâliyle itmi'nân-ı kalb hâsıl olmasıyçün bu irâde-i seniyye üzerine Sevvakin taraflarında daima seyyar hâlinde olup ahalinin efkârını anlamak ve böyle mebûslar bulunup bulunmadığını tahkik etmek üzere bir hafiye memuru derdest-i tayin olup alınacak malumât-ı sahîha arz olunur. Osman Dikna zaten Sudan ahalisinden ve esâfil-i nâsdan olarak bundan on sene evvel esircilikle ahaliye gelip gider bir şahıs olup kendisinin buralarca hiç bir haysiyeti haiz olmamasına nazaran gerek Mekke ve gerek Medine ve Cidde taraflarında merkûmun tarafdarları bulunduğu müsteb'addır. Ve buna dair şimdiye kadar bir emâre dahi görülemeyip bi'l-umum ahali nâil oldukları refah ve rahat ve icra-yı adaletden dolayı zât-ı hazret-i Hilafet-penâhîden arz-ı kemâl-i hoşnudiyet ile da'avât-ı hayriyye-i Emîrü'l- müminîne müdâvemet eylemekde oldukları görülmekde ve emâret-i celîle dahi tamamıyla bu re'yde müşterek olduğu ma'rûzdur.

Fî 10 Kânûn-ı Sânî sene [1]303

Safvet

**

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu

Hicaz Valisi Safvet Paşa'dan

Osman Dikna bir haftadan beri harekât-ı hasmâneyi tatil ile Sevvakin civarında bazı tevâbi'ini bırakıp kendisi içeri taraflara gitdiği ve orada İngiliz memurlarıyla muhaberât-ı hafiyye-i mahsusa icra eylemekde bulunduğu ve bu muhaberât dahi İngilizlerin oralarda bir Arab hükûmeti teşkil etmek fikir ve maksadında bulunmakda olmaları üzerine olup ancak mûmâileyh ve tevâbi'i Vehhâbî mezhebinde olarak Sudan ahalisi ise Mâlikiyyü'l-mezheb âdemler olduğundan öyle bir fikrin hayyiz-i husûle gelebilmesi pek müsteb'ad olduğu alınan haberler cümlesinden olup Osman Dikna ve Mütemehdi'den Hicaz ahalisinin teneffürü dahi bulunarak bu da mezheb-i Vehhâbî üzere hareket etmesinden ileri geldiği arz olunur.

Fî 18 Kânûn-ı Sânî sene [1]303 / [30 Ocak 1888]

Vali-i Hicaz

Safvet

Y. PRK. UM, 11/9

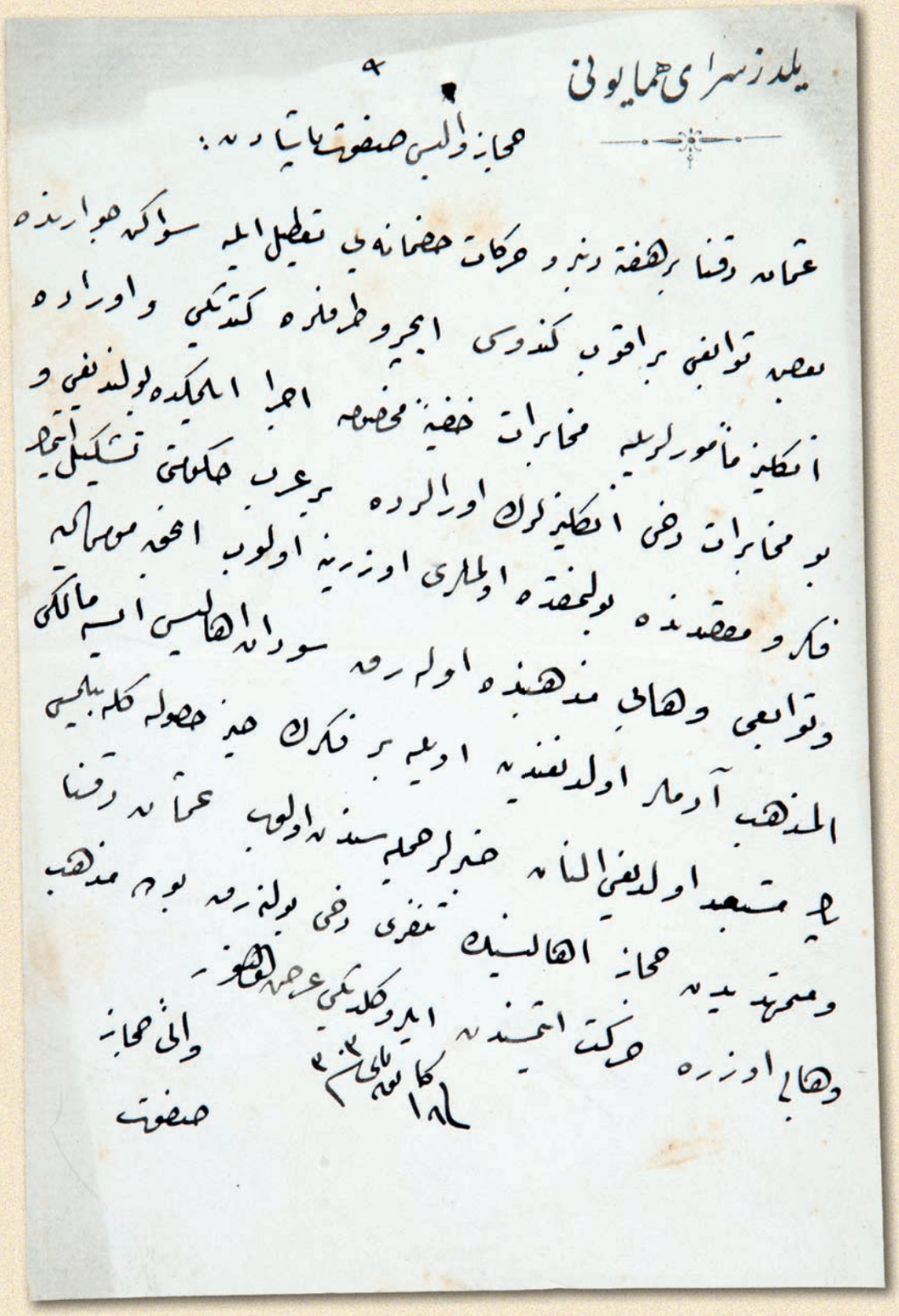

يلدز سراى همايونى

محبانه والبس حضرتلرينه

عمامه وقفا رقعه وزير وحركات حضرانه‌ى تفصيل اليه سوآكه حوادثده
بعضه توالفى براقوب كدوكى ايجرو طوغرى كتمكى واوراده
بعضه توالفى براقوب كدوكى ايجرو طوغرى كتمكى واوراده
انكليز مأمورلرينه مخابرات خفيه مخصوصه اجرا ايلمكده بولندقلرى و
بو مخابرات وجهى انكليزلرك اوزاقلرده برعرب حكومتى تشكيل ايتمك
فكر و مقصدنده بولنمقده اولدقلرى اوزرينه اولوب اجمعه مساكه
وتوابعى وهابى مذهبنده اولمرله سودانه الهالسين ايسه مالكى
المذهب آدملر اولدقلندن اولبابده فكرك هيچ حصوله كلميه جكى
ايچون متعبد اولدقلرى الناسه خيرلرجه سنه اولوب عمامه وقفا
ومسجد يده حجاز الهالسينك تنفرى وجهى بولنمه بوده مذهب
وهابى اوزره حركت ايتمندن ايدوكلدكى عجه الفوز.

والى حجاز
حضرتلرى

١٨٩

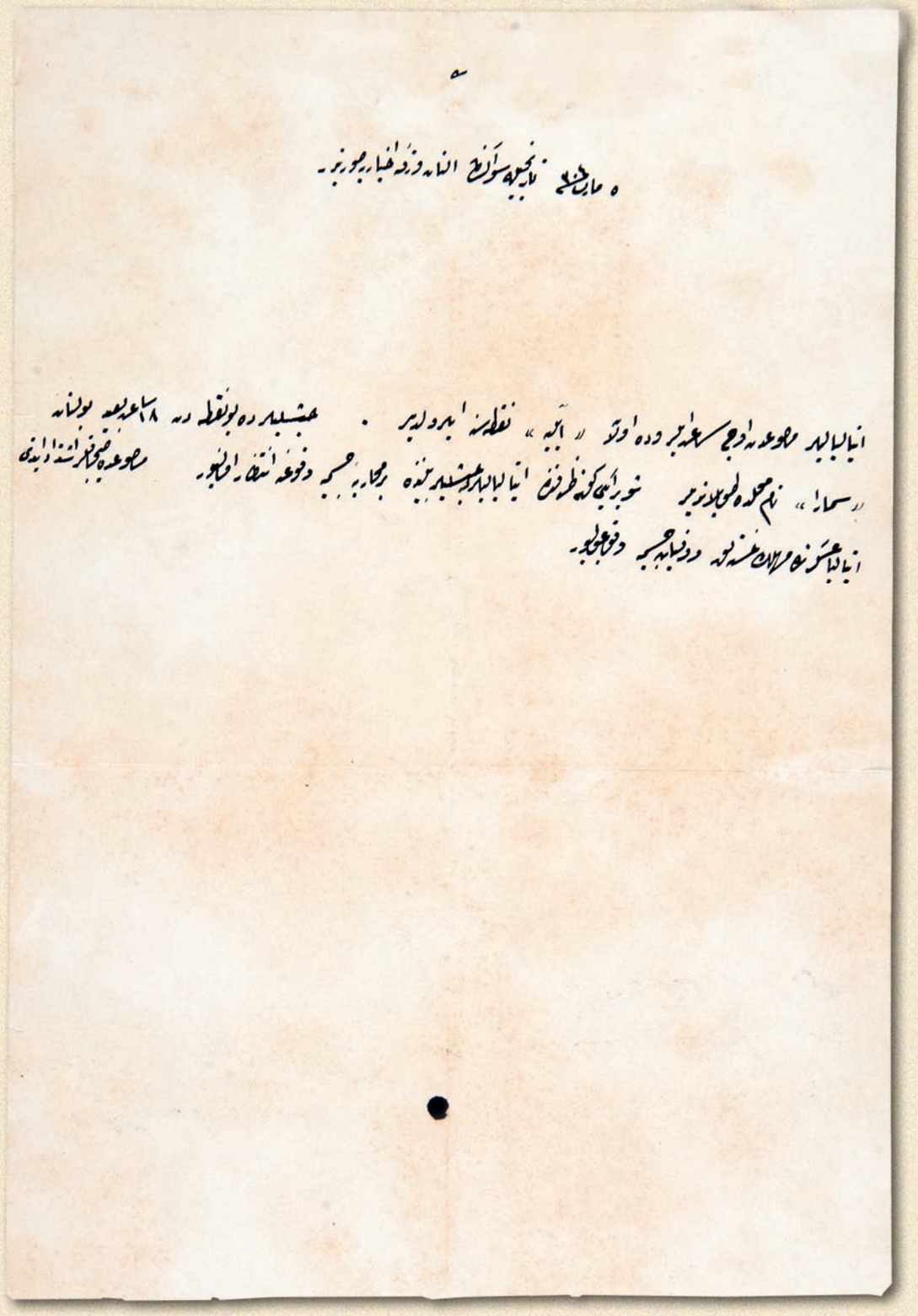

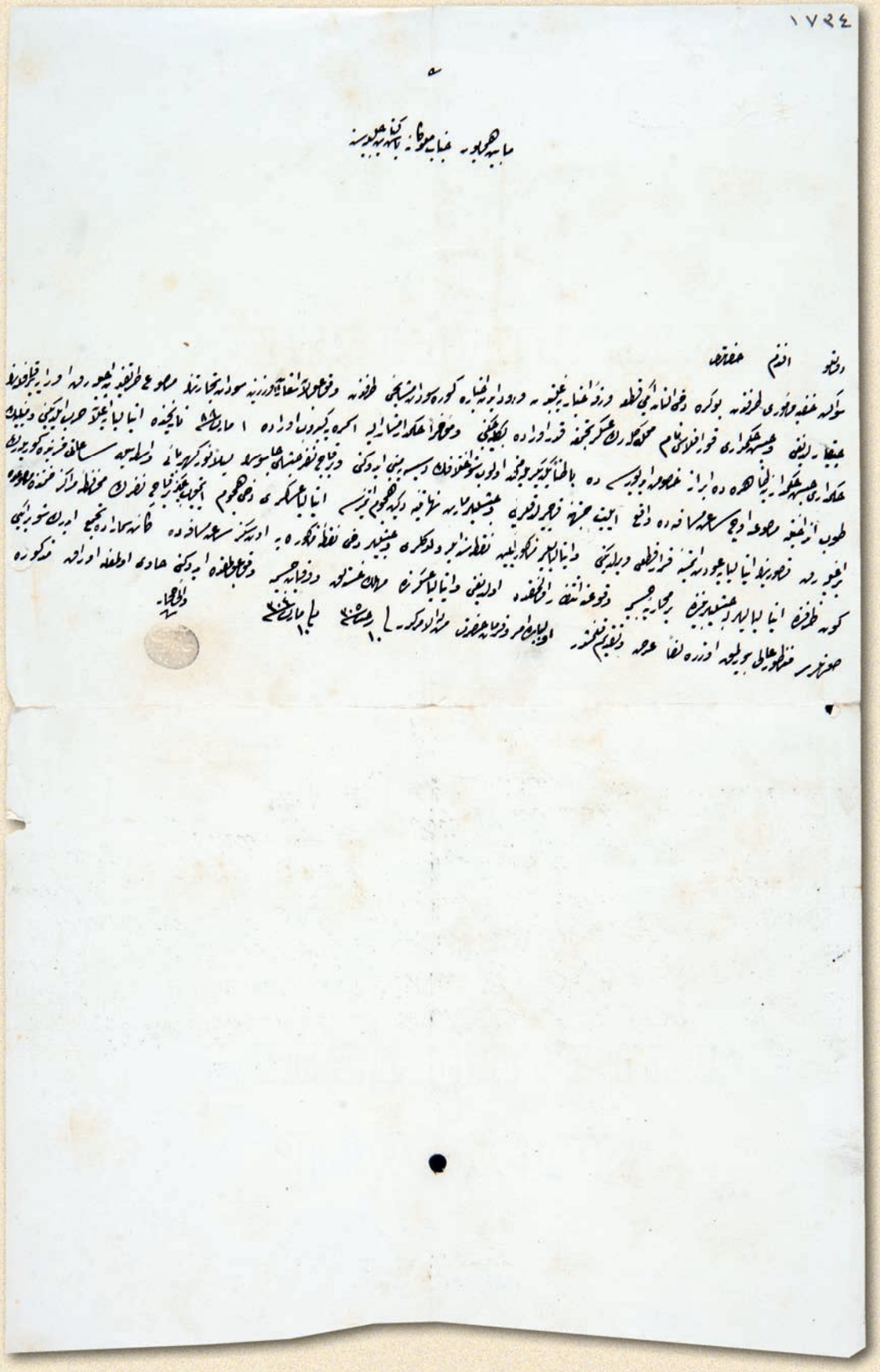

Sudan ticaretinin Massava üzerinden yapılmaya başlandığı, İtalyanların Massava civarında Aylit noktasına kadar ilerledikleri ve Samara'da toplanan Habeşliler ile İtalyanlar arasında savaş çıkmasının beklendiği

5 Mart sene [1]304 tarihiyle
Sevvakin'den alınan varaka-i ihbariye suretidir.

İtalyalılar Massava'dan üç saat ileride olan Ayliye[Aylit] noktasına ilerlediler. Habeşlilerde bu noktadan 18 saat ba'îd bulunan Samara nâm mahalde toplandılar. Şu bir iki gün zarfında İtalyalılarla Habeşliler beyninde bir muharebe-i cesîme vuku'una intizâr olunuyor. Massava'da sıcaklar iştidâd etdi. İtalya askerinde mühlik hastalık ve vefeyât-ı cesîme vuku buluyor.

**

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Sevvakin hafiye memuru tarafından bu kere dahi alınan iki kıta varaka-i ihtibariye Galabat'dan vürûd eden ihbara göre Sudan meşâyihi tarafından vuku bulan iş'ârât üzerine Sudan ticaretinin Massava tarîkından açılarak oraya bir kafilenin çıkarıldığını ve Habeş hükümdarı Koraflasi nâm mahalle gelerek asker tecemmu'una kadar orada bekleyeceğini ve mu'ahharan hükümdar-ı müşârunileyh Esmara'ya gidip orada 1 Mart sene [18]88 tarihinde İtalya'ya ilân-ı harb eylediğini ve Minelik hükümdarı Habeş hükümdarına zâhirde ibrâz-ı husumet ediyorsa da bâtınen yekdiğeriyle müttehid olup şu ihtilâfın desiseye mebnî idüğünü ve birkaç nefer Habeşli casusun leylen Nur Kehribaî vasıtasıyla Saati kurbunda görülerek top endâhtıyla Massava'a üç saat mesâfede vâki Aylit cihetine kaçırıldıklarını ve Habeşliler Mart nihayetine değin hücum etmezse İtalya asâkiri dahi hücum etmeyip yalnız birkaç neferin muhafaza-i merâkiz zımnında Massava'da bırakılarak kusurunun İtalya'ya avdet etmesine karar-ı kat'î verildiğini ve İtalyalılar mezkûr Aylit noktasına ilerledikleri ve Habeşliler dahi nokta-i mezkûreye on sekiz saat mesafede kâin Samara'da tecemmu' ederek şu bir iki gün zarfında İtalyalılarla Habeşliler beyninde bir muhabere-i cesîme vuku'una intizâr olunmakda olduğu ve İtalya askerinde mühlik hastalık ve vefeyât-ı cesîme vuku bulmakda idüğünü hâvî olmakla evrak-ı mezkûre suretleri manzûr-ı âlî buyurulmak üzere leffen arz u takdim kılınmışdır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 10 Receb sene [1]305 ve fî 10 Mart sene [1]304 / [23 Mart 1888]

Y. MTV, 31/51

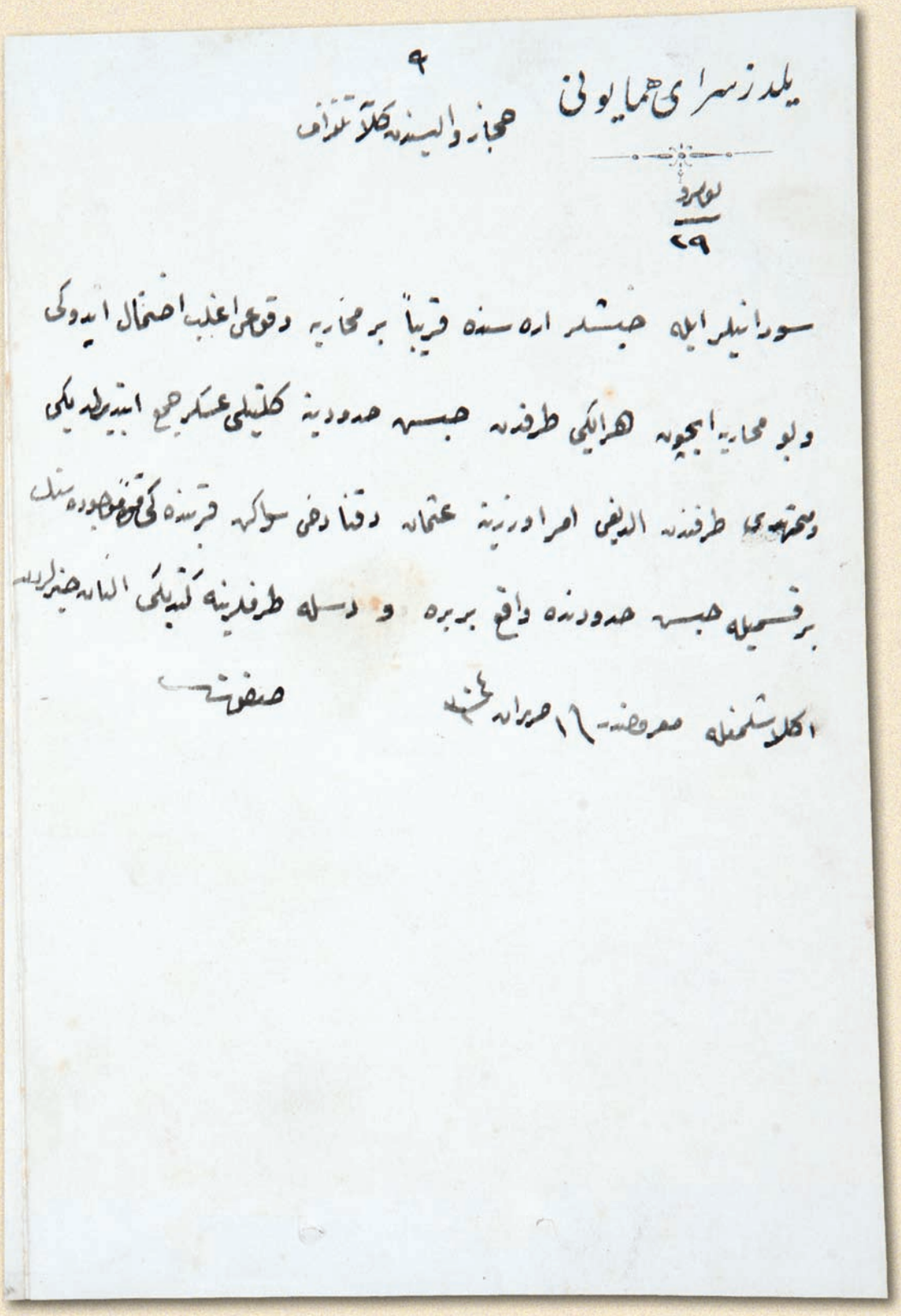

٩

یلدز سرای همایونی

حجاز والیسنه کلا تلراف

لواردی

٢٩

سودانیلر ایله حبشلر اره سنده قریباً بر محاربه وقوعی اغلب احتمال ایدوکی

ولو محاربه ایجون طرفلرینی حبشه حدودینه کلنلی عسکر جمع ایتدیلدیکی

محققدر طرفلرنده الدیغی امرادن عثمان دقنا دخی سواکه قریب قوه موجوده سنك

برقسمیله حبشه حدودنده واقع بربره و دنقله طرفلرینه کتدیکی الیانه حضرلرینه

صفوت

اکلدشمغله معروض ١٦ صرایه کتدی

Sudanlılarla Habeşliler arasında savaş çıkacağı ve Osman Dikna'nın kuvvetleriyle birlikte Habeşistan'a doğru harekete geçtiği

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Numro: 29

Hicaz valisinden gelen telgraf

Sudanîler ile Habeşler arasında karîben bir muharebe vuku'u ağleb-i ihtimal idüğü ve bu muharebe için her iki tarafdan Habeş hududuna külliyetli asker cem' etdirildiği ve Mütemehdi tarafından aldığı emir üzerine Osman Dikna dahi Sevvakin kurbundaki kuvve-i mevcudesinin bir kısmıyla Habeş hududunda vâki bir yere ve Desle taraflarına gitdiği alınan haberlerden anlaşılmağla ma'rûzdur.

Fî 1 Haziran sene [1]304 / [13 Haziran 1888]

Safvet

Y. PRK. UM, 12/45

74

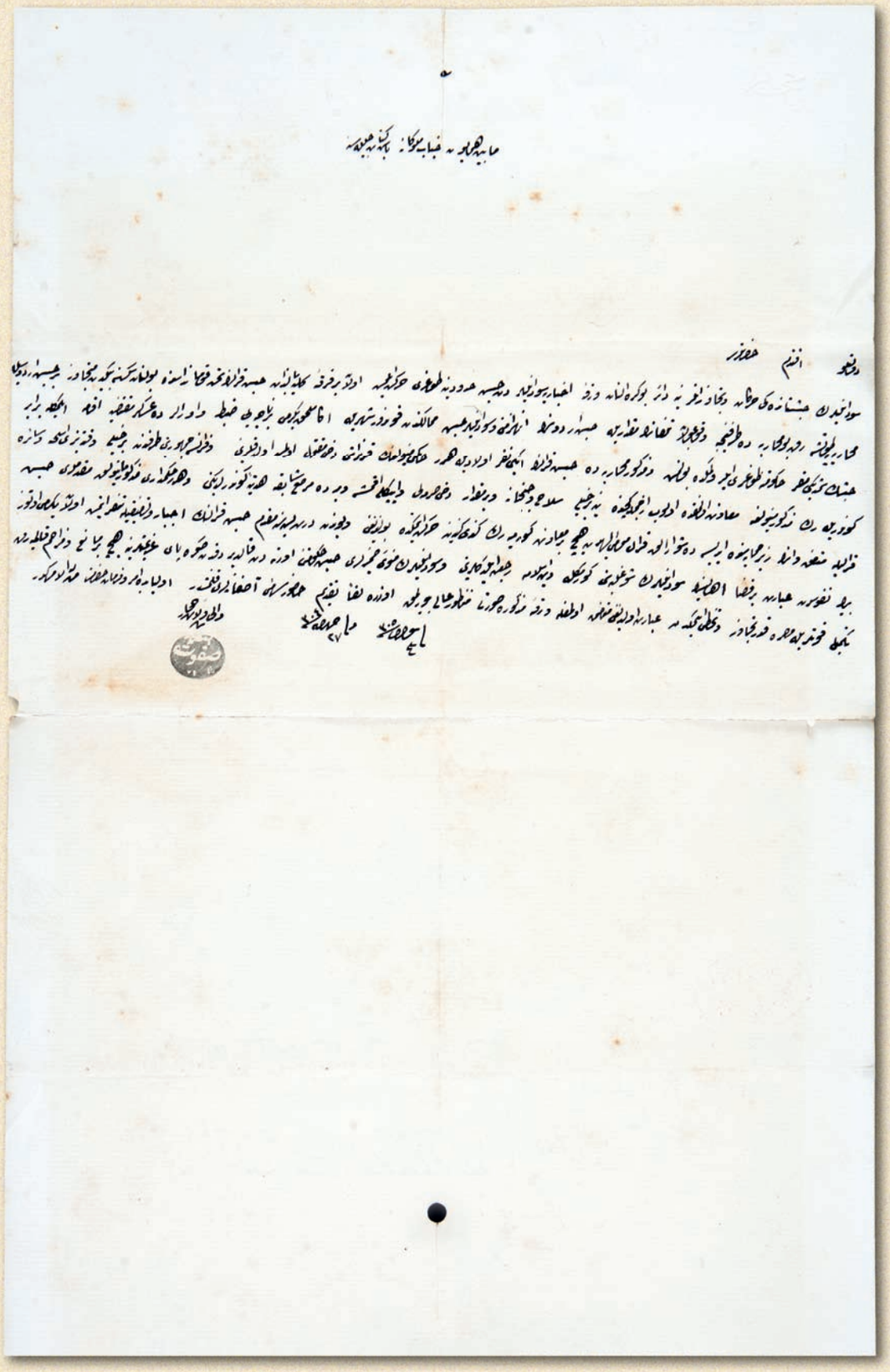

Sudanlıların 80.000 kişilik Habeş ordusunu yendikleri, bölgede Fransızların Harer hakimini destekledikleri ve Sudanlıların savaştaki başarılarının yöre halkını etkileyerek Müslüman olmalarına sebep olduğu

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Sudanîlerin Habeşistan'daki harekât ve tecavüzâtlarına dair bu kere alınan varaka-i ihbariye Sudanîlerden Habeş hududuna doğru hareket eylemiş olan bir fırka-i külliye bizzat Habeş kralının taht-ı kumandasında bulunan seksen binden mütecâviz bir Habeş ordusuyla muharebeye tutuşarak bu muharebede tarafeynce vuku bulan telefâtın mikdarıyla Habeş ordusunun inhizâmını ve Sudanlılar Habeş memâlikinden Gondor şehriyle ona mülhak yirmi bir nahiyeyi zabt ve oralarda asâkir-i mukteziye ikame eylemekle beraber Habeş'in şimdiki makarr-ı hükûmetine doğru ilerlemekde bulunmuş ve mezkûr muharebede Habeş kralının iki nefer evlâdıyla Harer Hâkimi Manyoluk'un karındaşı dahi maktûl olmuş olduklarını ve Fransa Cumhuriyeti tarafından bir hayli vakitden beri esliha ve saire gönderilerek mezkûr Manyoluk'a muâvenet olunmakda olup ez-cümle geçende yine bir hayli silah ve cephâne ve bir mikdar dahi sırmalı ve ipekli akmişe ve bir de murassa‘ şapka hediyeten gönderildiğini ve Harer hükümdarı mezkûr Manyoluk mukaddemleri Habeş kralıyla müttefik ve onun zîr-i himayesinde idiyse de şu aralık kral-ı mûmâileyhden hiçbir muâvenet görmeyerek kendi kendine hareket etmekde bulunduğu ve bundan dört beş sene mukaddem Habeş kralının icbâr ve tazyîkiyle teneffür etmiş olan yirmi otuz bin nüfusdan ibaret bir kaza ahalisinin Sudanlıların şu galebesini görmekle din-i İslâma ric‘at eylediklerini ve Sudanlıların menvî-i zamîrleri Habeş Hükûmeti'ni ortadan kaldırdıkdan sonra pây-i azîmetlerine hiçbir mâni ve müzâhim kalmayarak tekmîl kuvvetleriyle Mısır'a kadar tecavüz ve tahattî etmekden ibaret olduğunu mutazammın olmakla varaka-i mezkûre sureti manzûr-ı âlî buyurulmak üzere leffen takdim-ı huzur-ı sâmî-i âsafâneleri kılınmışdır. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî selh-i Şevval sene [1]305 ve fî 27 Haziran sene [1]304 / [9 Temmuz 1888]

Vali-i Vilâyet-i Hicaz

Safvet

Y. PRK. UM, 12/65

75

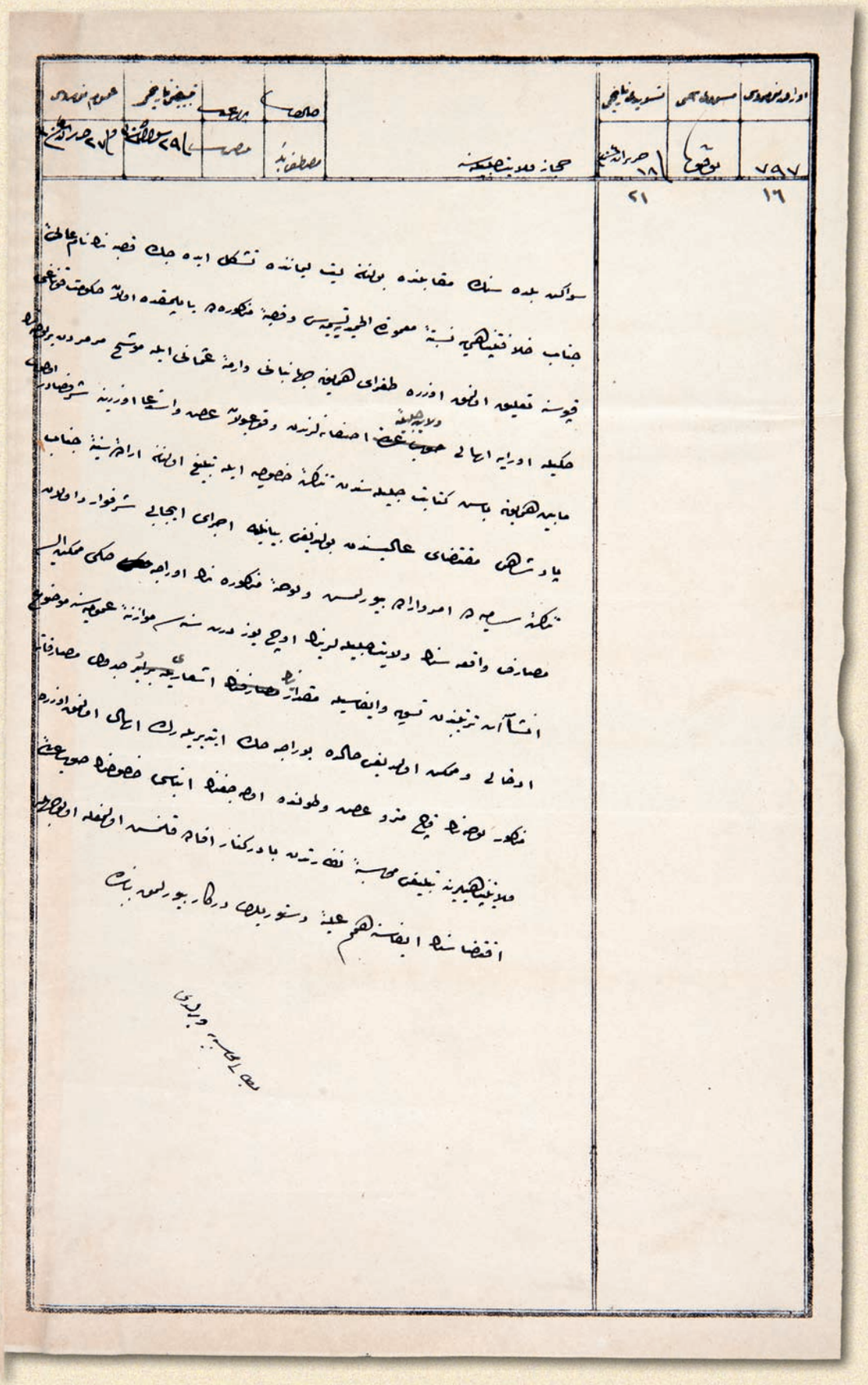

Sevvakin'in karşısında bulunan Lit Limanı'nda kurulacak olan kasabaya Mamuretü'l-Hamidiyye adının verilerek burada yapılacak hükümet konağına asılmak üzere padişah tuğrası ve devlet armasını içeren mermerin hazırlanmasıyla ilgili masrafların hazinece karşılanacağı

Hicaz Vilâyet-i Celilesi'ne

Sevvakin beldesinin mukabilinde bulunan Lit Limanı'nda teşekkül edecek kasabanın nâm-ı âlî-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîye nisbeten Ma'mûretü'l-Hamidiye tesmiyesi ve kasaba-i mezkûrede yapılmakda olan hükûmet konağı kapısına ta'lîk olunmak üzere tuğra-yı hümâyûn-ı cihânbânî ve arma-i Osmanî ile muvaşşah mermerden bir levhanın hakkiyle oraya irsâli vilâyet-i celîle-i âsafânelerinden vuku bulan arz u istid'a üzerine şeref-sâdır olup Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden tezkire-i hususiye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî muktezâ-yı âlîsinden bulunduğu beyânıyla icra-yı icabı şeref-vârid olan tezkire-i sâmiyede emr u irâde buyurulmuş ve levha-i mezkûrenin oraca hakki mümkün ise masârıf-ı vâkı'asının vilâyet-i celîlelerinin üç yüz dört senesi muvâzene-i umumiyesine mevzu' inşaat tertibinden tesviye ve ifasıyla mikdarının iş'ârı cedvel-i masârıfâta idhali ve mümkün olduğu hâlde buraca hakkettirilerek irsâl olunmak üzere mezkûr levhanın kaç metre arz ve tûlünde olacağının inbâsı hususunun savb-ı âlî-i vilâyet-penâhîlerine tebliği muhasebe-i nezâretden bâ-derkenar ifade kılınmış olmağla ol vechile iktizâsının ifasına himem-i aliyye-i düstûrîleri derkâr buyurulmak bâbında.

Fî 29 L. sene [1]305 / [9 Temmuz 1888]

DH. MKT, 1520/45

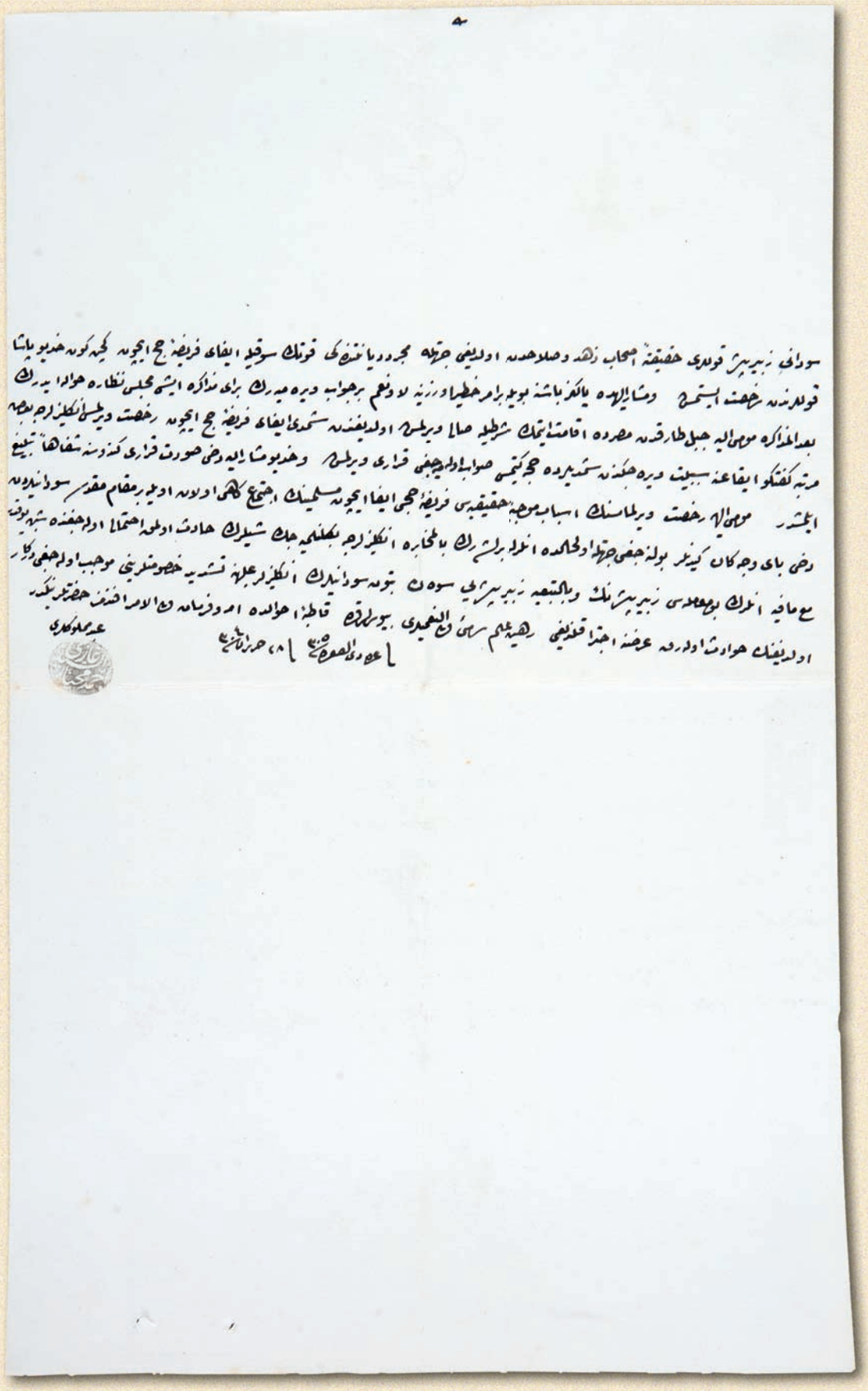

Mısır Hidivliği'nin İngilizler istemediği için Sudanlı Zübeyir Paşa'nın hacca gitmesine izin vermediği

Sudanî Zübeyir Paşa kulları hakikaten ashab-ı zühd ü salahdan olduğu cihetle mücerred diyânetindeki kuvvetin sevkiyle ifa-yı farîza-i hac için geçen gün hidiv paşa kullarından ruhsat istemiş ve müşârunileyh de yalnız başına böyle bir emr-i hatîr üzerine "lâ" ve "ne'am" bir cevab veremeyerek berây-ı müzâkere işi meclis-i nüzzâra havale ederek ba'de'l-müzâkere mûmâileyh Cebel-i Tarık'dan Mısır'da ikamet etmek şartıyla salıverilmiş olduğundan şimdi ifa-yı farîza-i hac için ruhsat verilmesi İngilizlerce bazı mertebe güfte-gû îkâ'ına sebebiyet vereceğinden şimdilerde hacca gitmesi savâb olamayacağı kararı verilmiş ve hidiv-i müşârunileyh dahi suret-i kararı kendisine şifahen tebliğ eylemişdir. Mûmâileyhe ruhsat verilmemesinin esbâb-ı mûcibe-i hakikiyesi farîza-i haccı ifa için Müslimînin ictimâgâhı olan öyle bir makam-ı mukaddese Sudanîlerden dahi bi-eyyi vechin-kân gidenler bulunacağı cihetle ol hâlde onlarla birleşerek bi'l-muhabere İngilizlerce beklenilmeyecek şeylerin hâdis olmak ihtimali olacağında şübhe yokdur. Maamâfih onların bu muamelesi Zübeyir Paşa'nın ve bittab'iyye Zübeyir Paşa'yı seven bütün Sudanlıların İngilizler aleyhine teşdîd-i husûmetlerini mûcib olacağı derkâr olduğunun havâdis olarak arzına ictirâ kılındığı rehîn-i ilm-i sâmî-i veliyyü'n-ni'amîleri buyuruldukda kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân veliyyü'l- emr efendimiz hazretlerinindir.

Fî gurre-i Zilkade sene [1]305 - Fî 28 Haziran sene [1]304 / [10 Temmuz 1888]

Es-Seyyid Gazi Ahmed Muhtar

Y. PRK. MK, 4/19

77

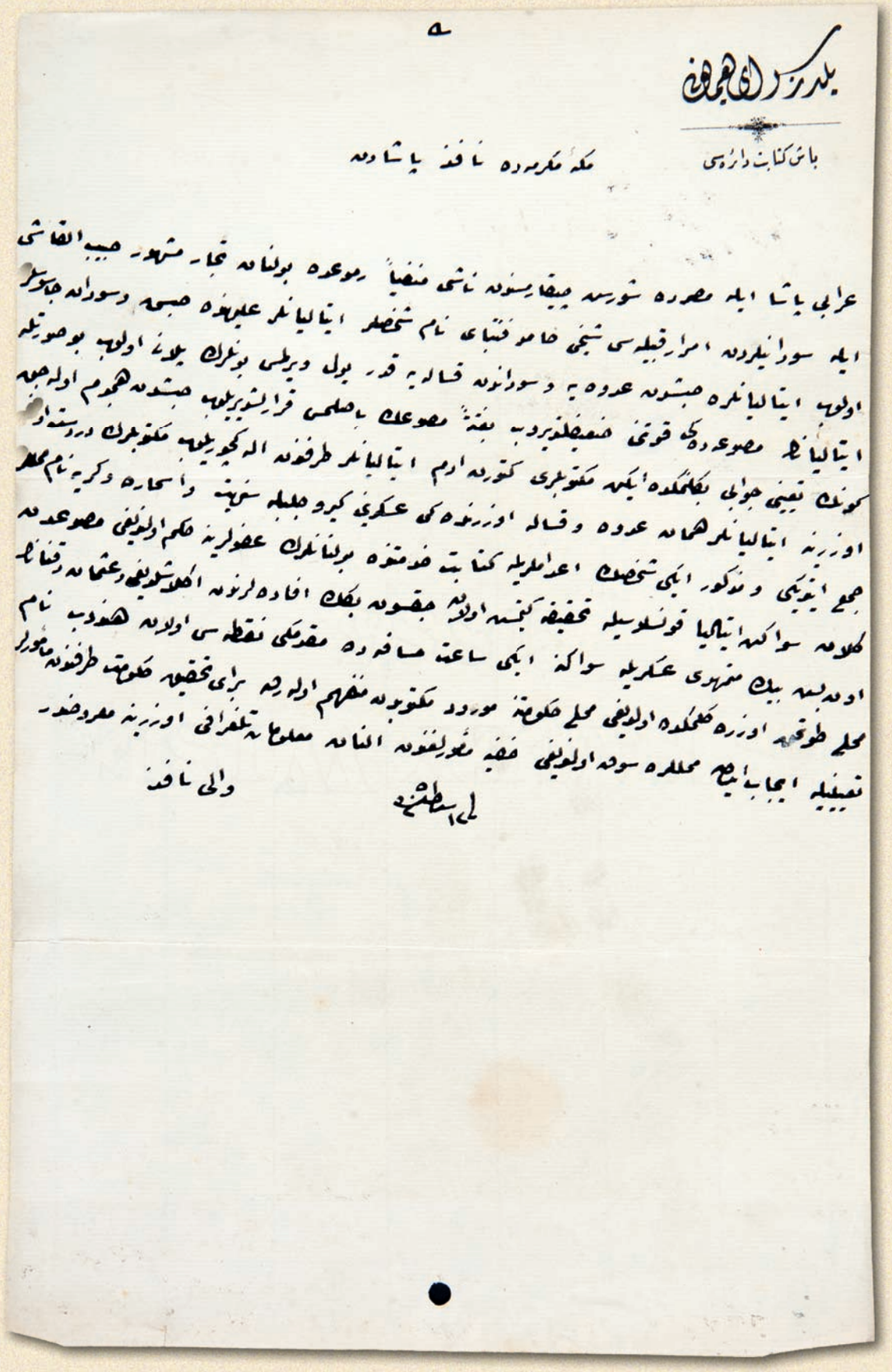

بدرسر اعظم

باش کتابت دائره‌سی

مکه مکرمه ده ناقد پاشا ده

عرابی پاشا ایله مصره شورسه میقاریسنده ناشی منضیاً موعده بولنانه قبار- مشهور- حبیب افاشی
ایله سودانیلرده اسراقبیله سی شیخی حامد فتیای نام شخص ایتالیالر علیهنده صحبه وسودانه جاسوسلر
اولوب ایتالیانره جیتوده عدوه یه وسودانده قباله یه قدر پول ویرلسی بونلرك یلوی اولوب بوصوتله
ایتالیالر موعده ده قوتی تضعیف ایدوب بعثة موعدك باصلمی فرانسویلیه جیتده هجوم اولنجه
کونك تعیینی جوابی بکلمکده ایکن مکتوبلری کتوردم ایتالیالر طرفنده الکجیلیکه مکتوبلرك وردیتی اوزره
اوزره ایتالیالر هجانه عدوه وقباله اوزره کی عسکری کیروجلبله سرعت واسعاده وکریه نام محل
جمع ایتمکی وذکور ایکی شخص اعدامیله کتابته ضدتحریه برلنلرك عصولیه حکم اولنمغی موعدده
کلوده سوائکه ایتالیا قونسلوسیله تحقیقه کیشمه اولدیغی مقصوده بکلک افاده لرنده اکلاشیلمغی وعثمانه رقباله
اوده بسه بیك مزهری عسکریله سواکن ایکی ساعت مسافه ده مقدمکی نقطه سی اولنه هدوب نام
محل طوتمه اوزره کلمکده اولدیغی محل حکومتنه مورد مکتوبده مفهم اولدیغه برای تحقیقه حکومتجه طرفنده مامور
تعیینیله اجرای ایچاب محلده سوده اولدیغی حضیه تحریرلنمنه الناده معلومات تلغرافی اوزره معروضدر-

والی ناقد

لی اسطانبول

Urabî Paşa ile sürgün olarak Rumu'da bulunan tüccar Habibü'l-kaşi ve İmrar kabilesi Şeyhi Hamid Fintebay'ın İtalyanlar aleyhine Habeş ve Sudan hesabına casusluk yaptıkları

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi

Mekke-i Mükerreme'de Nâfiz Paşa'dan

Urabî Paşa ile Mısır'da şûriş çıkarmasından nâşi menfiyen Rumu'da bulunan tüccar-ı meşhur Habibü'l-kaşi ile Sudanîlerden İmrar kabilesi şeyhi Hamid Fintebay nâm şahıslar İtalyanlar aleyhinde habs ve Sudan casusları olup İtalyanlara Habeş'de Adve'ye ve Sudan'dan Kassala'ya kadar yol verilmesi bunların planı olup bu suretle İtalya'nın Massava'daki kuvvetini zaifletdirip bağteten Massava'ın basılması kararlaşdırılıp Habeş'den hücum olacak günün tayini cevabı beklenmekde iken mektubları getiren adam İtalyanlar tarafında ele geçirilip mektubların derdest olunması üzerine İtalyanlar hemen Adve ve Kassala üzerindeki askerini geri celble ... ve Esmara ve Kerye nâm mahallere cem' etdiği ve mezkûr iki şahsın idamlarıyla kitâbet hizmetinde bulunanların afvlarına hükmolunduğu Massava'dan gelen Sevvakin İtalya konsolosuyla tahkika gitmiş olan Jacson Bey'in ifadelerinden anlaşıldığı ve Osman Dikna'nın on beş bin Mütemehdi askeriyle Sevvakin'e iki saat mesafede mukaddemki noktası olan Hendub nâm mahalli tutmak üzere gelmekde olduğu mahallî hükûmetine mevrûd mektubdan münfehim olarak berây-ı tahtik hükûmet tarafından memurlar tayiniyle icab eden mahallere sevk olunduğu hafiyye memurluğundan alınan malumat-ı telgrafî üzerine ma'rûzdur.

Fî 12 Şubat sene [1]305 / [24 Şubat 1890]

Vali

Nâfiz

Y. PRK. UM, 16/12

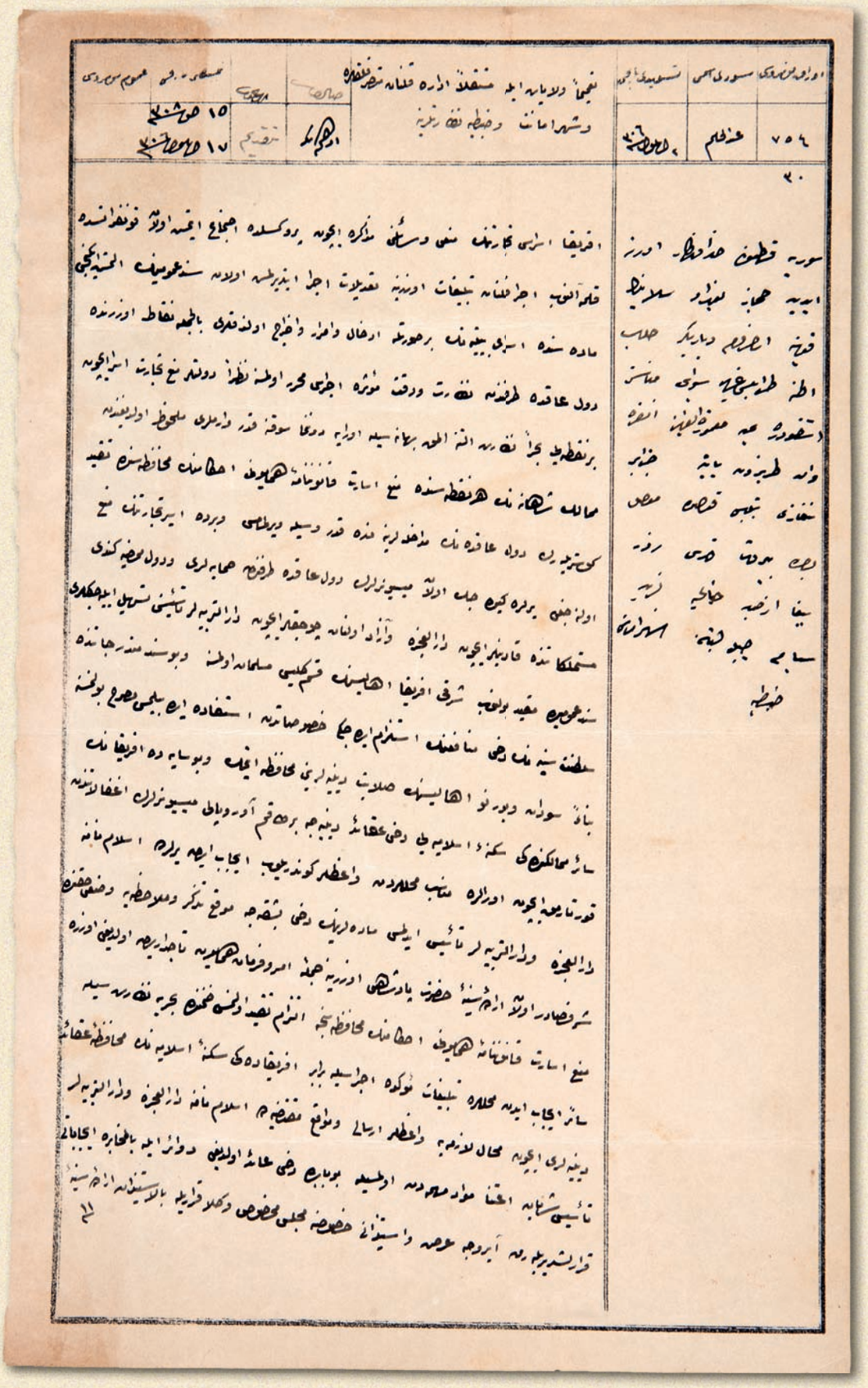

Afrika'da esir ticaretinin yasaklanması için Brüksel'de toplanan konferansta kararlaştırılan senet, antlaşma yapan devletlere esir ticaretini engellemek için donanma gönderme yetkisi verdiğinden buna Bahriye Nezareti'nin fırsat vermemesi için gerekli tedbirleri alması ve Doğu Afrika ve Borno müslüman halkının Avrupalı misyonerlerin aldatmalarından korumak için buralara vaizler gönderilip darülaceze ve eğitim müesseseleri açılması hususunun ilgili nezaret ve vilâyetlere bildirilmesi

Ta'mimen vilayât ile müstakıllen idare kılınan mutasarrıflıklara ve Şehremânet[i] ve Zabtiye Nezâretlerine

Suriye, Kastamonu, Hüdavendigar, Edirne, Aydın, Hicaz, Bağdad, Selanik, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Haleb, Adana, Trablusgarb, Sivas, Manastır, İşkodra, Yemen, Mamuretülaziz, Ankara, Van, Trabzon, Yanya, Cezayir, Bingazi, Bitlis, Kosova, Musul, Basra, Beyrut [Vilayetlerine] Kudüs, Zor, Biga, İzmid, Çatalca, Girid, Sisam, Cebel-i Lübnan [Mutasarrıflıklarına] Şehremaneti, Zabtiye [Nezâretlerine]

Afrika üserâsı ticaretinin men'i vesâilini müzâkere için Brüksel'de ictimâ etmiş olan konferansda kaleme alınıp icra kılınan tebligât üzerine ta'dilât icra etdirilmiş olan sened-i umumînin altmış ikinci maddesinde üserâ-yı beytiyyenin bir suretle idhal ve imrâr ve ihrac olundukları bi'l-cümle nukât üzerinde düvel-i âkide tarafından nezâret ve dikkat-i müessire icrası muharrer olmasına nazaran devletler men'-i ticaret-i üserâ için bir noktayı bahren nezâret altına almak bahanesiyle oraya donanma sevkine kadar varmaları melhûz olduğundan Memâlik-i Şahane'nin her noktasında Men'-i Esaret Kanunnâme-i Hümâyûnu ahkâmının muhafazasında takayyüd gösterilerek düvel-i âkidenin müdahalelerine zerre kadar vesile verilmemesi ve bir de esir ticaretinin men' olunacağı yerlere gidecek olan misyonerlerin düvel-i âkide tarafından himayeleri ve düvel-i mümzîye kendi müstemlekâtında kadınlar için dârülaceze ve azâd olunan çocuklar için dârü't-terbiyeler te'sisini teshîl eyleyecekleri sened-i umumîde mukayyed bulunup Şarkî Afrika ahalisinin kısm-ı küllîsi Müslüman olmasına ve bu sened mündericâtında Saltanat-ı Seniyye'nin dahi menâfi'inin istilzâm edeceği hususâtdan istifade edebilmesi musarrah bulunmasına binâen Sudan ve Borno ahalisinin salâbet-i diniyelerini muhafaza etmek ve bu sayede Afrika'nın sair memâlikindeki sekene-i İslâmiyeyi dahi akâid-i diniyece bir takım Avrupalı misyonerlerin iğfalâtından kurtarmak için oralara münasib mahallerden vaizler gönderilip icab eden yerlerde İslâm nâmına dârülaceze ve dârü't-terbiyeler te'sis edilmesi maddelerinin dahi başkaca mevki'-i tezekkür ve mülâhazaya vaz'ı hakkında şeref- sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî üzerine cümle-i emr u fermân-ı hümâyûn-ı tâcdârîden olduğu üzere Men'-i Esaret Kanunnâme-i Hümâyûnu ahkâmının muhafazasınca iltizâm-ı takayyüd olunması zımnında Bahriye Nezâret-i [Celîle]siyle sair icab eden mahallere tebligât-ı mü'ekkede icrasıyla beraber Afrika'daki sekene-i İslâmiye'nin muhafaza-i akâid-i diniyeleri için mahall-i lâzımeye vaizler irsâl ve mevâki'-i mukteziyede İslâm nâmına dârulaceze ve dârü't-terbiyeler te'sisi şâyân-ı itina mevâdd-ı mühimmeden

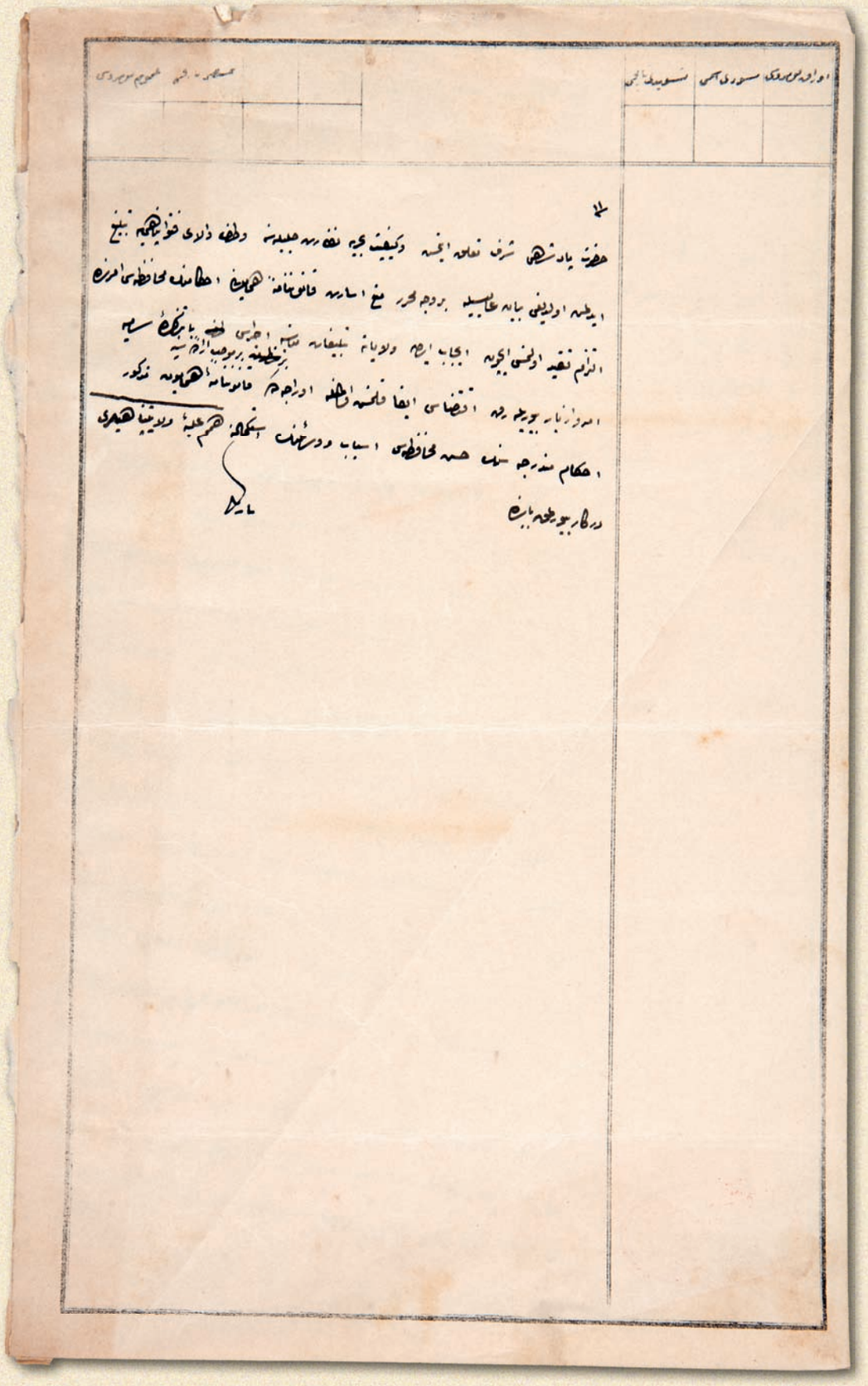

olmasıyla bu bâbda dahi aid olduğu devâir ile bi'l-muhabere icabâtı kararlaşdırılarak ayrıca arz u istîzânı hususuna Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ kararıyla bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî şeref-ta'alluk etmiş ve keyfiyet Bahriye Nezâret-i Celîlesi'ne ve taraf-ı vâlâ-yı Fetvâ-penâhîye tebliğ edilmiş olduğu beyân-ı âlîsiyle ber-vech-i muharrer Men'-i Esaret Kanunnâme-i Hümâyûnu ahkâmının muhafazası emrinde iltizâm-ı takayyüd olunması için icab eden vilayâta tebligât-ı münasibe icrası bâ-tezkire-i sâmiye emr u izbâr buyurularak iktizâsı ifa kılınmış olmağla oraca da ber-muceb-i irâde-i seniyye kanunnâme-i hümâyûn-ı mezkûr ahkâm-ı mündericesinin hüsn-i muhafazası esbâb ve vesâilinin istikmâline himem-i aliyye-i vilâyet-penâhîleri derkâr buyurulmak bâbında.

15 S. sene [1]308 / 17 Eylül sene [1]306 / [28 Eylül 1890]

DH. MKT, 1765/99

79

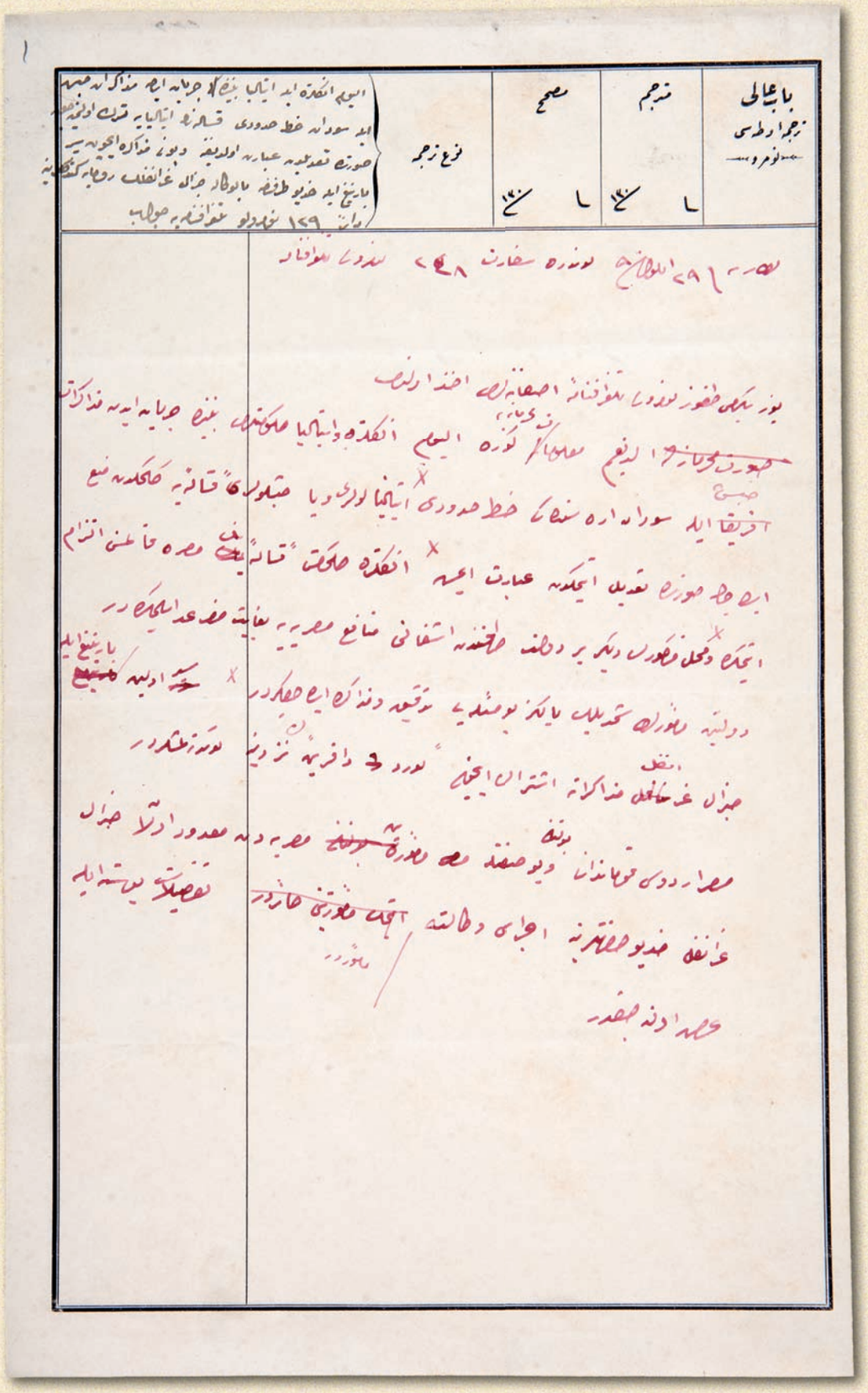

باب عالی ترجمه اوطه سی نومرو	منه جم لسان	مصحح لسان	نوع ترجمه	ایکنجی انکلره ایله ایتالیا بینلرنده اولوب جریانه ایله مذاکره اولنه جق ایله سودانه خط حدودی قسمنه ایتالیایه قارشو اولنه جق صورتله تعدیله عبارنه اولدیغنه دیونز مذاکره ایچون بیرسیله بابنجی ایله خدیو طرفنه بابوقار جنابلرینه غائفت روحیه کتابنه رمانیه ۱۲۹ نومرولو متوافقنه یه جواب

بوندن صکره بندرا متوافقنه اصحابنه اخذ اولنمق

بونک صکره بندرا متوافقنه اصحابنه اخذ اولنمق

جهودی حوبانداغ ایچون معاصر گوزه ایکنجی انکلره ایتالیا حکومتلری بینلرنده جریانه ایده مذاکره

آفریقا ایله سودانه اره سنه کی خط حدودی ایتالیا لرک ویا صحیح قبول ایتدکلری قسمنه قارشو حکومتمزجه وضع

ایده جکمز صورتله تعدیل ایتدکمز عبارت ایچون انکلره حکومتی قسمنه بینلرنده جریانه ایده مذاکره

ایتدکمز وقتلرده دیکر بر دولتک مخصوصه استفاده منافع مصریه یه غایتله مضر عد ایلدکمز در

دولتیه دخولیله تعدیلات یاپمق یولنده یاپیلمش مذاکره ایله حصل اولمش

جهان غ مخابره مذاکراتی اشتراکیله ایکنجی انکلره ایتالیا حکومتلری بینلرنده جریانه ایده مذاکره

مصار دوس حوباندا دیو صفته مصر یه دخولنه مصریه یه مقدور اولمیان جهان

غائفه خدیو حضرتلرینه اجرای دخالته مقتدر اولمیان تفصیلک بیانیله

حصه اولنه جقدر

İngiltere ile İtalya arasındaki Habeş ile Sudan sınır görüşmelerinde İngilizlerin Kassala'nın Mısır'a bırakılmasını istediği

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası

Nev'-i Tercüme: *El-yevm İngiltere ile İtalya beyninde cereyân eden müzakerât Habeş ile Sudan hatt-ı hududu Kassala'nın İtalya'ya terk olunmayacak suretde tadilden ibaret olduğuna ve bunu müzâkere için Sir Barning ile hidiv tarafından bi'l-vekale Ceneral Granville'in Roma'ya gitdiklerine dair 129 numaralı telgrafnâmeye cevab*

Nezâret'e fî 29 Eylül sene [18]90 [tarihiyle]
Londra Sefâret-i [Seniyyesi'nden mevrûd] 248 numaralı telgrafnâme

Yüz yirmi dokuz numaralı telgrafnâme-i âsafâneleri ahz olundu.

Aldığım malumat-ı mahremâneye göre el-yevm İngiltere ve İtalya hükûmetleri beyninde cereyân eden müzakerât Habeş ile Sudan arasındaki hatt-ı hududu İtalyalıları veya Habeşlileri Kassala'ya gelmekden men' edecek suretde ta'dîl etmekden ibaret imiş. İngiltere Hükûmeti Kassala'nın Mısır'a kalmasını iltizâm etmekde ve mahall-i mezkûrun diğer bir devlet tarafından işgalini menâfi'-i Mısriyye'ye be-gayet muzır addeylemekdedir. Devleteyn memurları şimdilik yalnız bu meseleyi tedkik ve müzâkere edeceklerdir. Sir Adlin Barning ile Ceneral Granfille müzakerâta iştirak için Lord Dufferin'in nezdine gönderilmişlerdir.

Mısır ordusu kumandanı bulunan ve bu sıfatla memurîn-i Mısriyye'den ma'dûd olan Ceneralle Granfil hidiv hazretlerine icra-yı vekâlete memurdur. Tafsilat posta ile arz olunacakdır.

29 Eylül 1890

HR. TO, 64/71

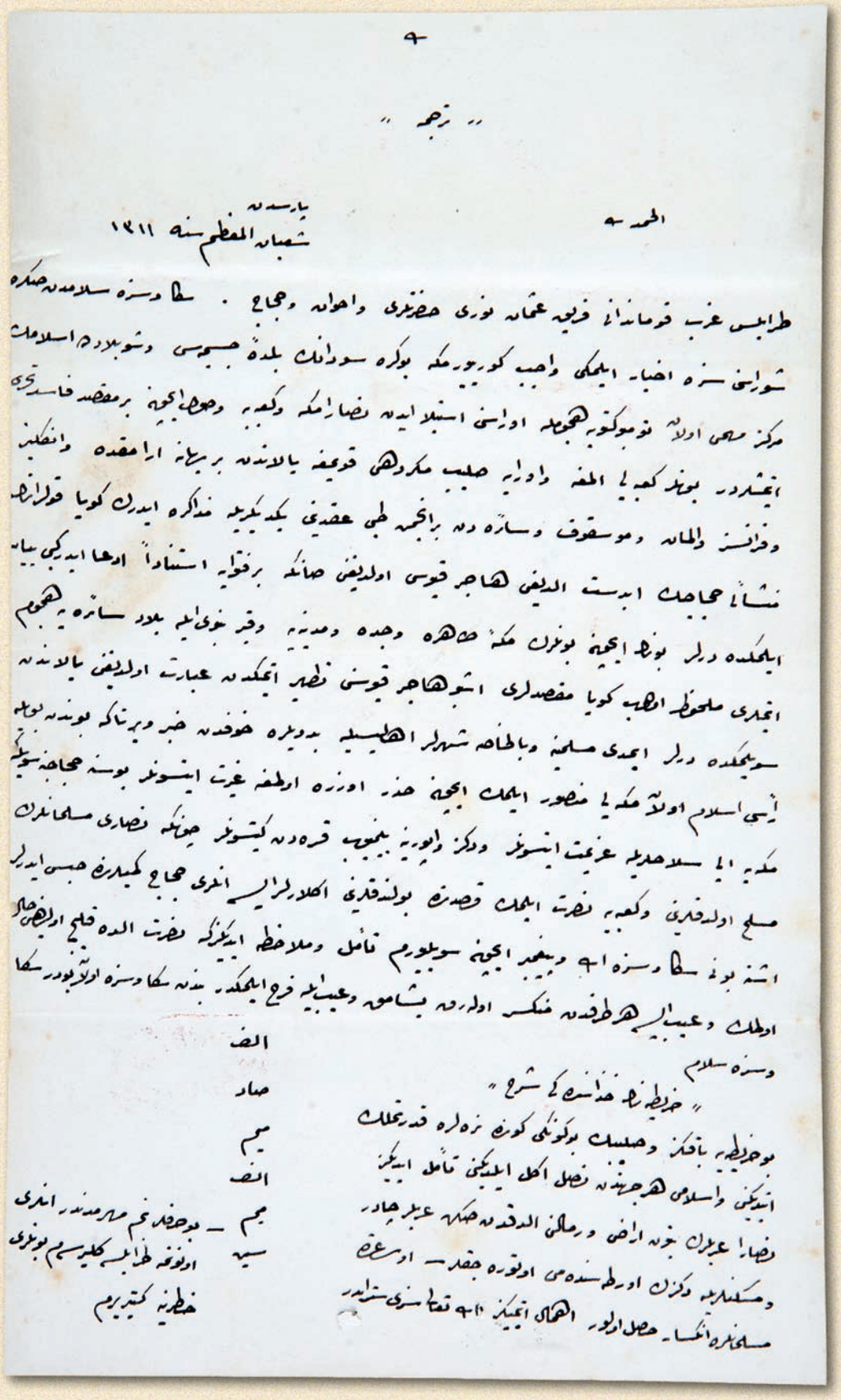

٩

" ترجمه "

الحمد لله

يادسده
شعبان المعظم سنه ١٢٩١

طرابلس غرب قومانداني فريق عثمان نوري حضرتلري واحوالنه وحجاج . سطر وسزه سلامدده صكره شوراسي سزه اخبار ايلمكي واجب كورديكمه بوكره سودانك بلدهٔ جسيمه وشوبلده اسلامك مركز معنوي اولان نومولكوبه تجاوز اوراسي استيلا ايدنه قضا امكه وكعبه وحوالسيني برمقصد فاسدي انجيلدوز بوندكصكره الفه واداره صعب مكروهي قويفه يالاندده بربرلرنه اراقعده وانكلتره وفرانسز والمانه وموسقوف وسائره دنه براجنبه طبي عقدي بكديكرينه مذاكره ايدرلر كويا قولرنده وفرانسز والمانه وموسقوف وسائره دنه براجنبه طبي عقدي بكديكرينه مذاكره ايدرلر كويا قولرنده منشأ محاجك ابدسته الديغي هاجر قيوسي اولديغي صانمه برقوايه استناداً ادعا ايدركن بيانه ايلمكده درلر بونك ايچون بونلرك مكه حاكمي وجده ومدينه وقيرغوليله بلاد سائره يه هجوم ايت

Hıristiyanların çeşitli bahanelerle İslâm ülkelerini istila edip Hicaz bölgesini de Zemzem Kuyusu'nun kolera yaydığı bahanesini ileri sürerek ele geçirmek istediklerini ve bunun önüne geçilmesi için hacıların silahlanması gerektiğine dair Paris'ten gelen imzasız mektupla ilgili yapılan işlemler

Paris'den
Şabanü'l-muazzam sene 1311

Elhamdülillah

Tercüme

Trablusgarb Kumandanı Ferik Osman Nuri hazretleri ve ihvân ve hüccâc:

Sana ve size selâmdan sonra şurasını size ihbar eylemeği vâcib görüyorum ki; bu kere Sudan'ın belde-i cesîmesi ve şu bilâdda İslâmın merkez-i mühimmi olan Tumbuktu'ya hücumla orasını istila eden nasârâ Mekke ve Kabe'ye vusûl bir maksad-ı fâsid taharrî etmişlerdir. Bunlar Kabe'yi almağa ve oraya salib-i mekrûhu koymağa yalandan bir bahane aramakda ve İngiliz ve Fransız ve Alman ve Moskof ve saireden bir encümen-i tıbbî akdini yekdiğeriyle müzâkere ederek güya koleranın menşe'i hüccâcın abdest aldığı Hacer kuyusu olduğunu sanki bir fetvaya istinâden iddia eder gibi beyân eylemekdedirler. Bunun için bunların Mekke-i Tâhire ve Cidde ve Medine'ye ve kabr-i Nebevî ile bilâd-ı saireye hücum etmeleri melhûz olup güya maksadları işbu Hacer kuyusunu tathîr etmekden ibaret olduğunu yalandan söylemekdedirler. İmdi Müslimîne ve bilhassa şehirler ahalisiyle bedevîlere havfdan haber ver. Tâ ki bundan böyle re's-i İslâm olan Mekke'yi mansûr eylemek için hazer üzere olmağla gayret etsinler. Bu sene hüccâcına söyle ki; Mekke'ye iyi silahlarıyla azîmet etsinler ve deniz vapuruna binmeyip karadan gitsinler. Çünkü Nasârâ Müslümanların müsellah olduklarını ve Kabe'ye nusret eylemek kasdında bulunduklarını anlarlar ise onları hüccâc gemilerinde habsederler. İşte bunun sana ve size Allah ve Peygamber için söylüyorum. Te'emmül ve mülâhaza ediniz ki nusret, elde kılıç olduğu hâlde olmak ve ayıb ise her tarafdan münkesir olarak yaşamak ve ayıb ile ferah eylemekdir. Benden sana ve size olan budur. Sana ve size selâm.

Harita'nın hizasındaki şerh:

Bu haritaya bakınız ve salibin bugünkü günde nerelere kadar temellük etdiğini ve İslâmı her cihetden nasıl ekl eylediğini teemmül ediniz. Nasârâ Arabların bütün arazi ve rimâlini aldıkdan sonra Arablar çadır ve meskenleriyle denizin ortasında mı oturacaklar. O saatde Müslümanlara inkisâr hâsıl olur. İhmal etmeyiniz. Allahu Teâla sizi setr eder.

Elif, Sâd, Mim, Elif, Mim, Sin: Bu harfler benim mührümdendir. Onları unutma. Trablus'a gelirsem bunları hatırına getiririm.

**

الحجّ اذا كان عرفوا ان المسلمين نازحوا وقصدهم يضربوا الكعبة ۞ هذا مقول لك ولكم على
خاطر الله ونصر النبيّ .

اظهروا وتفكروا نصر هو الموت بسيف في اليد والعيب هو الجبان في كسرة منه كلّ جنب
وبالدفع منه العيب — ۞ — هذا ما منّه اليك واليكم والسلام عليك وعليكم . —

الف
صاد
ميم
الف
ميم
سين — هذا الحروف منه هو بعض
لا تسلم شي افكرهم لك
لو كان اغدى نطابس
احضر لك .

الحمد لله — سنه ياس — شعبان المعظم ١٢٩١

المكرّم الاجل الوجيه الافخر الزاكى الاشهم السيد عثمان نورى زيف حاكم النوبة فى طرابلس الغرب
والاخوان والحجاج السلام عليك وعليكم وبعد اعلم كيف واجب اخبركم ان النصارى
الذين زدموا ذالوقت وحدوا بنبوكتو «نمبوقتو» المدينة كبيرة السودانية وسواد الاسلام
فى هاذوا البلاد ان دورّوا قصد فاسد الى مكّة والكعبة ✡ بفتّوا على سبّة كذّابة باس
يخربوا الكعبة ويحطّوا الصليب المكروه لفوق ✡ بحدّثوا مع بعضهم بعض انه يجمعوا ديوان
الاطبّا انكليز وفرانسا الطان موسقو «روس» والى الاخر — الذين ينبّوا بالهيئة
كيف بموجة الفوس ان «الكولبرة» يعنى حبوبة الكبيرة الكحلة فلهذا اصل لا فى بيت
الحفاء «بيراخاء» نوضّوا الحجّاج فيه ✡ كذلك بكونه انه يزدموا الى مكة الطاهرة
وجدّة والمدينة وقبر النبى والبلاد الكوّل ——
وقالليه بكذب بقصدوا ينفوّا هذا البير منع انفاء ✡ امّا لى اعلم المسلحة فى ما بخصّ
بهم عرب المدايه والبدو على الخوف — ومع هذا لقدّام يكونوا موجدين على
هذه باسه يقصدوا أس الاسلام مكة ✡ قول الحجّاج هذه السنة يجيوا الى مكّة مع
سلامتهم الملح وبالبرّ فى عوض عنه بالبور البهلان النصارى يجبوهم فى مراكب

اطلعوا هاذه الخطة وتأملوا فايه بملك الطيب اليوم باكل الاسلام منه كل
جخ انفعدوا العرب خيامهم وديارهم في وسط البر بعدا النصارى
خدوا لهم كافة الاراضيه والمال = في هذيك الغرشات لا لسلعيه
الكسرة فلم اكلوا ولله الستار لكم .

طرابلس
بنغازي
الاسكندرية
سيوة
القاهرة
رشيد
تونس
فاس
قابس
مراكش
طرابعه
الصعيد
ناردوات
الفعلده
سانلويس
بنعالم
ورده
ذو نقله
فنجو
تنبوكتو
الخرطوم
ابوداي
مرجة
ضوضه
كانو
ثاداي
البحر الابيض
الفابون
الكونغو
الكبار
نافنافيكه
موبلا
زنكبار
مشرباط
موزامبيق
الوادي زامبزي
موسامدس
نايف
سوفالا
جزيرة مداغشقار
طاناوليف
هذه علامة الاسلام :
وهذه علامة النصارى :

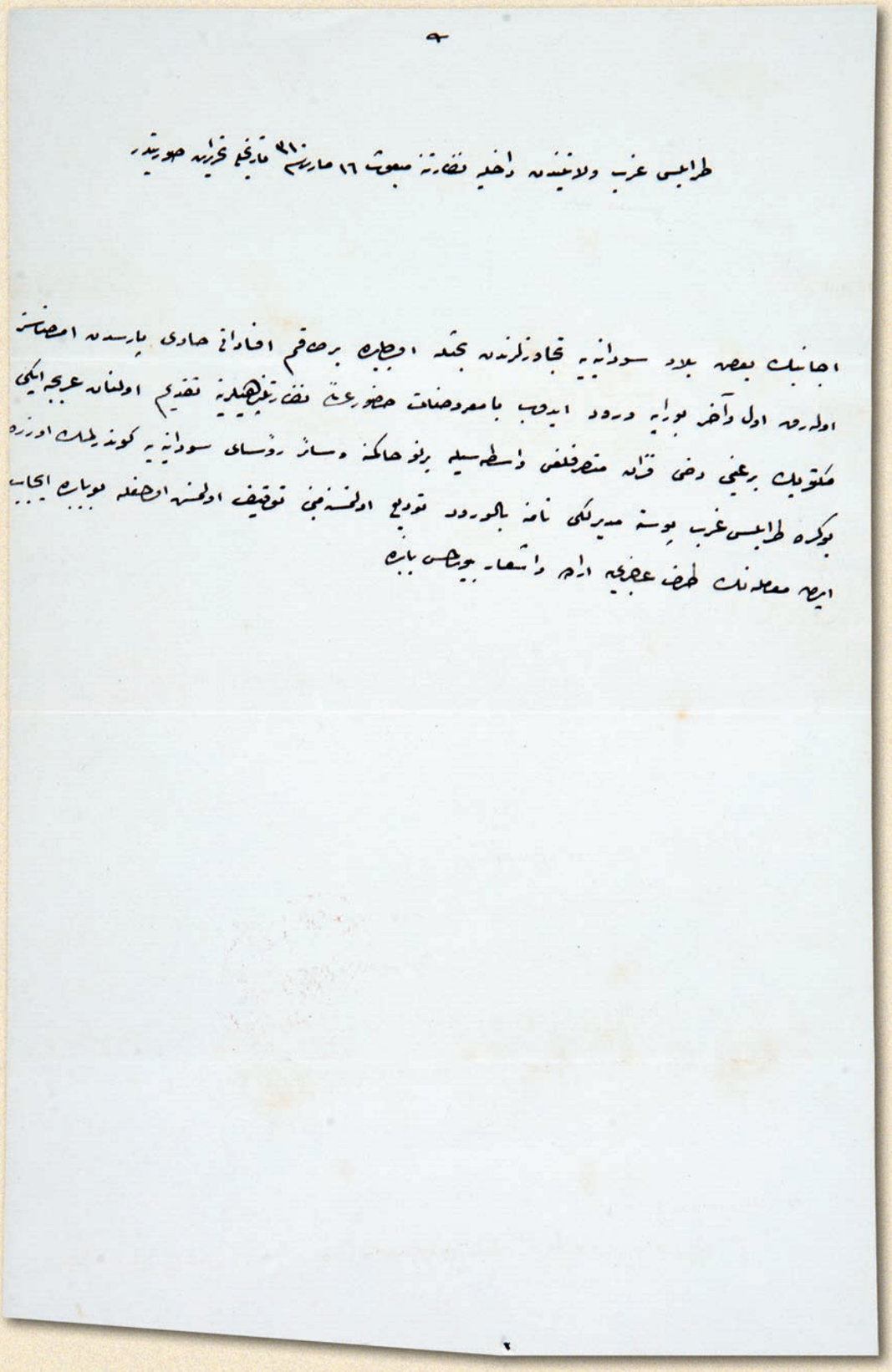

طرابلس غرب ولايتنده واقع نفاثه سعوث ١٦ مارتنج ٩١٠ تاريخلي تحريره حويدر

اجانب بعضه بلاد سودانيه تجاوزلرنده بحمد اوطلق برصورتم افاداتي حاوي بارسدده امضاسنه
اولدوغه اول وآخر بولديه ورود ايدوب بامعروضات حضورعتي نفس تفتيشيده تقديم اولنانه عرجه ايكي
مكتوبلك برعيني وضي قراته متعرفلغي واسطه سيله برلوحاكمه وسائر رؤساي سودانيه كوندبلك اوزره
بوكره طرابلس غرب بوسته مديرلكي نامه بالورود تودية اولنمه من توقيف اولنمه اوحقده بويله ايجاب
ايدر معلومك لطف عجيجه اراء واتساء بويورلمسي بابنده

Ecânibin Sudan'da vaki‘ bilâd-ı İslâmiye ve emâkin-i mübarekeye ta‘addî fikrinde bulunduklarına dair Paris'den imzasız olarak Trablusgarb Kumandanlığı nâmına vürûd eden mektubun tercümesiyle beraber irsâlini mutazammın Trablusgarb Vilâyeti'nden nezârete gelen tahrirât ile mezkûr mektub ve tercümesinin birer sureti ve işbu mektubun bir aynı da Fizan Mutasarrıflığı vasıtasıyla rüesâ-yı Sudaniye'ye gönderilmek üzere vürûd ederek tevkif olunduğuna dair vilâyet-i müşârünileyhâdan başkaca gelen tahrirât suretiyle beraber arz u takdime cür’et olunmağla kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Nisan sene [1]310

Dahiliye Müsteşarı
Ahmed Refik

**

Trablusgarb Vilâyeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne
meb‘ûs 16 Mart sene [1]310 tarihli tahrirât suretidir.

Ecânibin bazı bilâd-ı Sudaniye'ye tecavüzlerinden bahisle ol bâbda bir takım ifadâtı hâvî Paris'den imzasız olarak evvel ve âhir buraya vürûd edip bâ-ma‘ruzât huzur-ı âlî-i Nezâret-penâhîlerine takdim olunan Arabca iki mektubun bir aynı dahi Fizan Mutasarrıflığı vasıtasıyla Borno hâkimine ve sair rüesâ-yı Sudaniye'ye gönderilmek üzere bu kere Trablusgarb Posta Müdürlüğü nâmına bi'l-vürûd tevdî‘ olunmasına mebnî tevkif olunmuş olmağla bu bâbda icab eden muamelenin taraf-ı acizîye irâde ve iş‘âr buyurulması bâbında.

[28 Mart 1894]

Y. PRK. DH, 7/51

Sudan Merkez Haritası

سودان
تدا (تبو) ویاخود تیبو
بورقو
بولکو
بودله
موجبو
ماڤغا
اولاد سلیمان
زاکردا
دارزا
چادکولی
قانوری
مورو
تورورو
واداي
دارفور
كبكب
قله
قوز
باڤغا

81

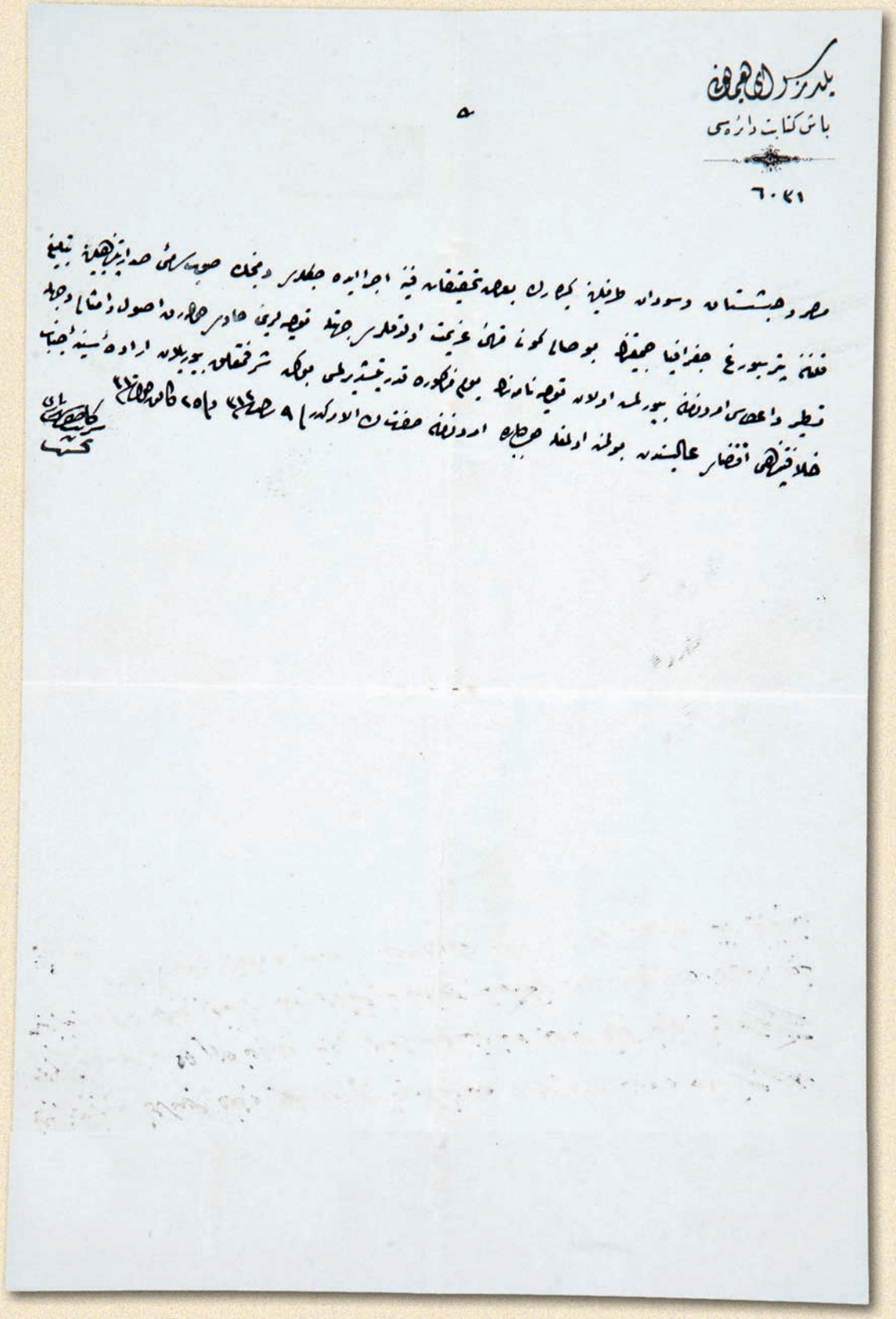

Mısır, Habeşistan ve Sudan'a araştırma için gidecek olan Petersburg Coğrafya Cemiyeti üyelerine tavsiyename verilmesi

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi
6031

Mısır ve Habeşistan ve Sudan taraflarına giderek bazı tahkikât-ı fenniye icra edecekleri demincek savb-ı sâmî-i Sadâret-penâhîlerine tebliğ kılınan Petersburg Coğrafya Cemiyeti'nin bu Salı günü müteheyyi'-i azîmet oldukları cihetle tavsiyelerini hâvî olarak usul ve emsâli vechile tastîr ve i'tâsı emr u fermân buyurulmuş olan tavsiyenâmenin yevm-i mezkûra kadar yetişdirilmesi bu kere şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Receb sene [1]312 ve fî 25 Kânûn-ı Evvel sene [1]310 / [6 Ocak 1895]

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Tahsin

İ. HUS, 33/1312 B-041

82

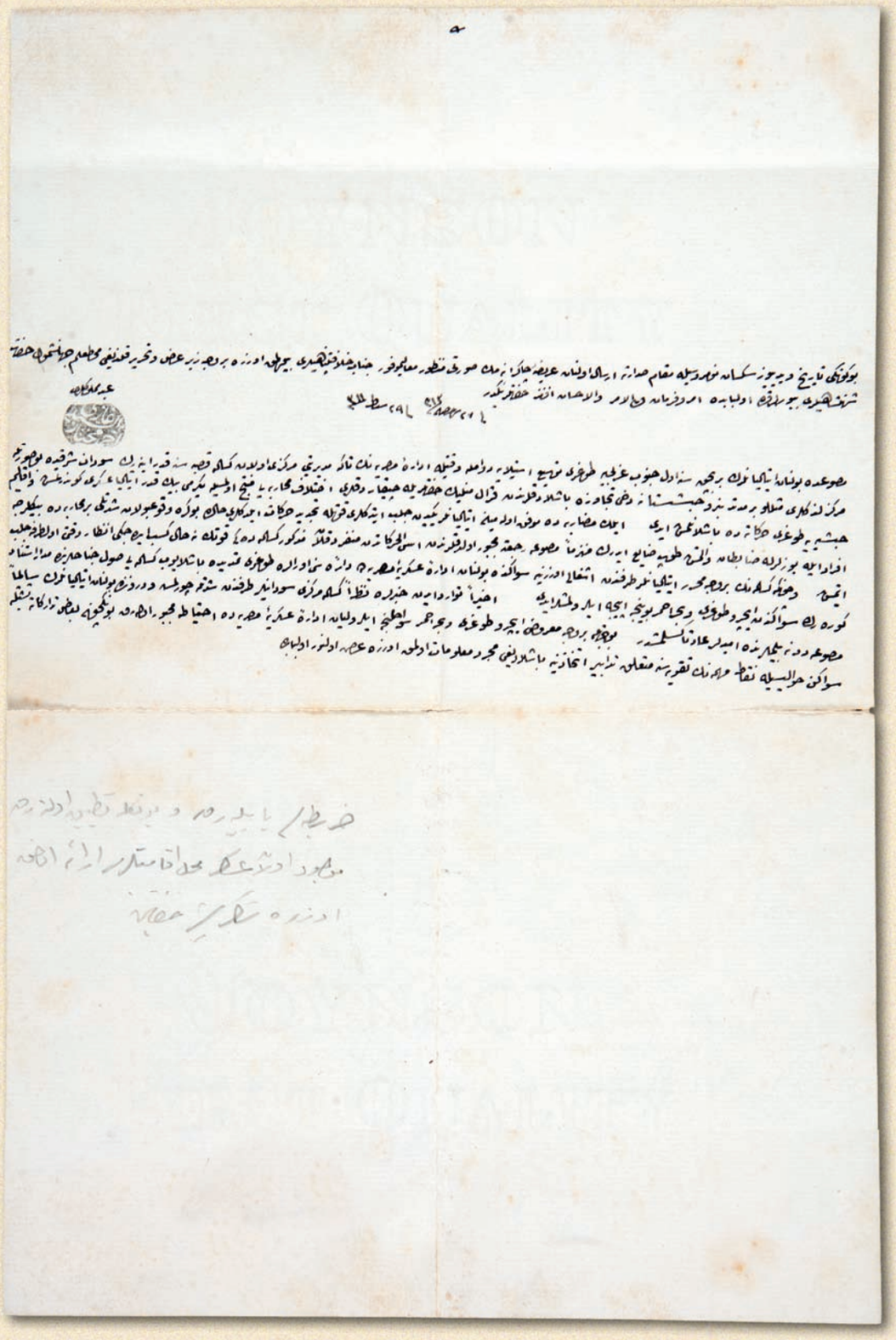

سواكن
قوس رجب
فيلبق
كسلا
أمبدب
أتبورت
سنجه
ودمادنى
قوالبت
آدوا
أقسوم
متمه
غوندار
سوقونا
دبرتابور
ناكوب
مقدالا
بورومبيدو
مونقورو
فوجارا
مصوع
أبوك
عد الكبو
كلابات
الوان مخصوصه
ايتاليا
حبش
والت
انكليز

Massava'dan Kassala'ya ilerleyen İtalyan kuvvetlerin Habeşistan Kralı Minelik'e yenilerek Massava'ya çekildikleri ve kuvvetlerinin Sudanlılar tarafından kuşatıldığı

Bugünkü tarih ve yedi yüz seksen numarasıyla makam-ı Sadâret'e irsâl olunan arîza-iBugünkü tarih ve yedi yüz seksen numarasıyla makam-ı Sadâret'e irsâl olunan arîza-i çâkerânemin sureti manzûr-ı ma'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı Hilâfet- penâhîleri buyurulmak üzere ber-vech-i zîr arz u tahrîr kılındığı muhât-ı ilm-i cihan-şümûl-i hazret-i Şehinşâhîleri buyuruldukda ol bâbda emr u fermân veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimiz hazretlerinindir.

Fî 27 Ramazan sene [1]313 – Fî 29 Şubat sene [1]311

Es-Seyyid Gazi Ahmed Muhtar

Massava'da bulunan İtalyanların bir buçuk sene evvel cenûb-ı garbîye doğru tevsî'-i istilaya devamla vaktiyle idare-i Mısriyye'nin Take Müdüriyeti merkezi olan Kassala kasabasına kadar inerek Sudan-ı Şarkî'de bu suretle merkezlendikleri misillü bir müddetden beri Habeşistan'a dahi tecavüze başladıklarından Kral Minelik hazretleriyle çıkardıkları ihtilâf muharebeyi müntic olmasıyla yirmi bin kadar İtalya askeri gönderilmiş ve iklim-i Habeşiye'ye doğru harekâta da başlanılmış idi. İlk mudârebede muvaffak olamayan İtalyanlar yeniden celb etdikleri kuvvetle tecdîd-i harekât eyledikleri hâlde bu kere vuku bulan şiddetli bir muharebede binlerce efrâd ile yüzlerle zâbitân ve altmış top zâyi ederek münhezimen Massava'a ric'ate mecbur olduklarından üssü'l-harekâtdan münferid kalan mezkûr Kassala'daki kuvvetin ne hâl kesb edeceği enzâr-ı dikkati ol tarafa celb etmiş ve çünkü Kassala'nın ber-vech-i muharrer İtalyanlar tarafından işgali üzerine Sevvakin'de bulunan idare-i askeriye-i Mısriyye'de dairesini oralara doğru temdîde başlayıp Kassala'yı sol cenahlarında medâr-ı istinâd görerek Sevvakin'den içeri doğru ve Bahr-ı Ahmer boyunca epeyce ilerlemişler idi. Ahîran tevârüd eden haberlere nazaran Kassala merkezi Sudanîler tarafından şiddetle çevrilmiş ve derûnunda bulunan İtalyanların sâlimen Massava'a dönebilmelerinde ümidler adeta kesilmişdir. Bu cihetle ber-vech-i ma'rûz içeri doğru ve Bahr-ı Ahmer sevâhilince ilerleyen idare-i askeriye-i Mısriyye'de ihtiyâta mecbur olarak bunun için bazı tedarükâta teşebbüsle Sevvakin havalisiyle nukât-ı mühimmenin takviyesine müte'allik tedâbîr ittihâzına başladığı mücerred malumat olmak üzere arz olunur. Ol bâbda.

12 Mart 1896

Y. EE, 118/29

تاریخلی غرته سنك ۱۵ نیسان ۱۸۹۶ تاریخلی نسخهٔ یومیه سیله
۱۷ نیسان ۱۸۹۶ تاریخلی و ۱۰۰۷ نومرولی نسخه کورولن فقره نك
ترجمه سیدر

"باب عالی سودان محاربه سنك مسلمانلرك مسلمانلرله محاربه سی
دیمك اولدیغی درمیان ایدرك بو محاربه نك ایضاعزه هر شیدن اول
مقام خلافتك رأینه مراجعت اولنمه لازم ایدوکنی بیان ایله
الیوم حربك ایکی فرقهٔ اسلامیه بینده وقوع بولمسیله برفرقهٔ اسلامیه
ایله برفرقهٔ ضاله بینده وقوع بولمسی وسودانلیلرك یالانجی وساخته
بر پیغمبرنامنه محاربه ایتمکده اولدقلری باب عالینك خاطرینه کتیرلمه
وباب عالی طرفندن بوجواب یازیلق براعتراضه وقوع بولمامشدر"

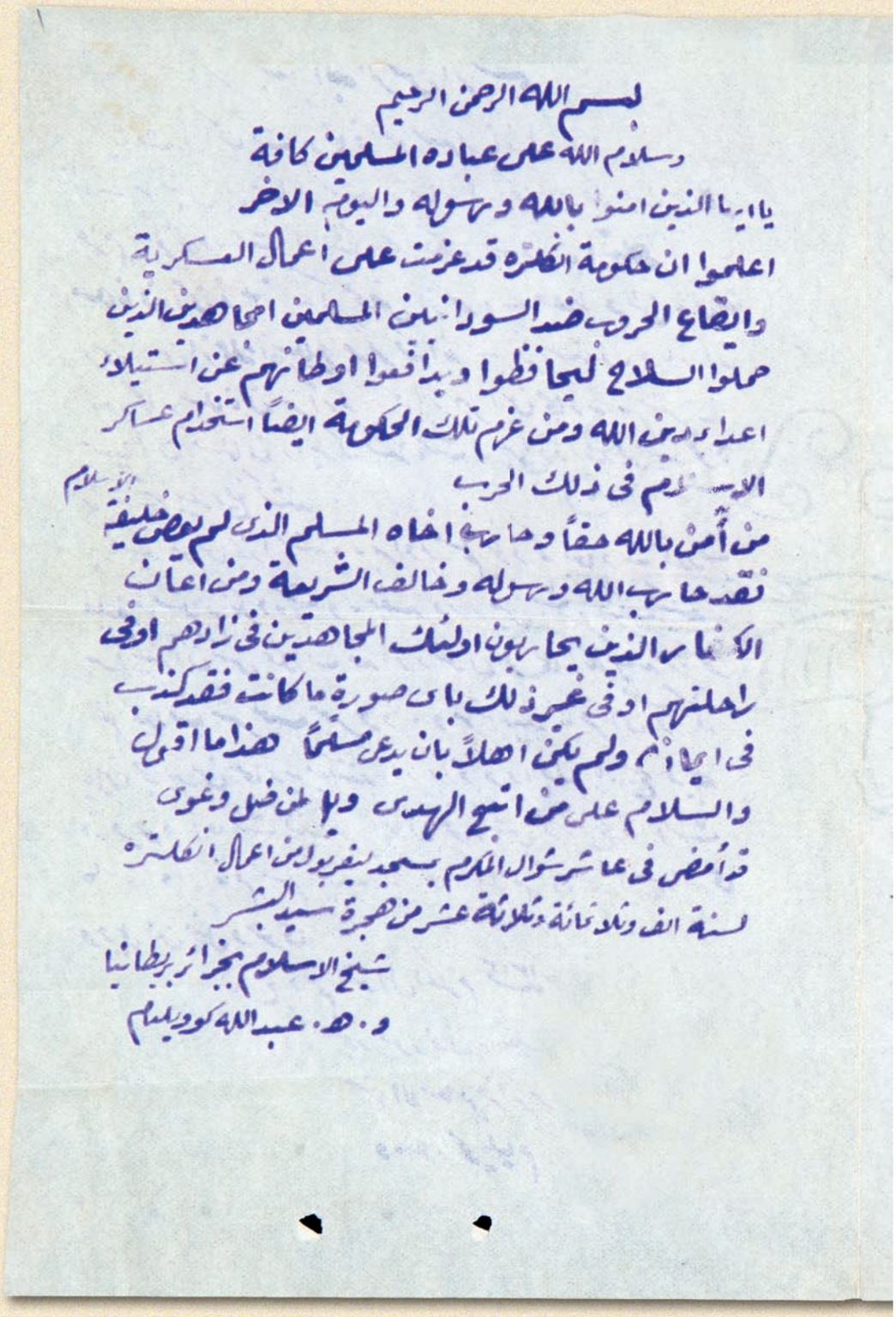

بسم الله الرحمن الرحيم

وسلام الله على عباده المسلمين كافة

يا ايها الذين امنوا بالله ورسوله واليوم الاخر

اعلموا ان حكومة انكلتره قد عزمت على اعمال العسكرية

وايقاع الحرب ضد السودانيين المسلمين احاهدين الذين

حملوا السلاح ليحافظوا ويدافعوا اوطانهم عن استيلاء

اعداء دين الله ومن عزم تلك الحكومة ايضاً استخدام عساكر

الاسلام في ذلك الحرب

من أمن بالله حقاً وحاد اخاه المسلم الذي لم يعص خليفة

نقد حاد الله ورسوله وخالف الشريعة ومن اعان

الكفار الذين يحاربون اولئك المجاهدين في ديارهم او في

رحلتهم او في غير ذلك باي صورة ما كانت فقد كذب

في ايمانه ولم يكن اهلاً بان يدعى مسلماً هذا ما اقول

والسلام على من اتبع الهدى ويرا من ضلل وغوى

قد أمض في عاشر شوال المكرم بسعد بنغربو من اعمال انكلتره

لسنة الف وثلاثمائة وثلاثة عشر من هجرة سيد البشر

شيخ الاسلام بجزائر بريطانيا

و. ه. عبد الله كوديلم

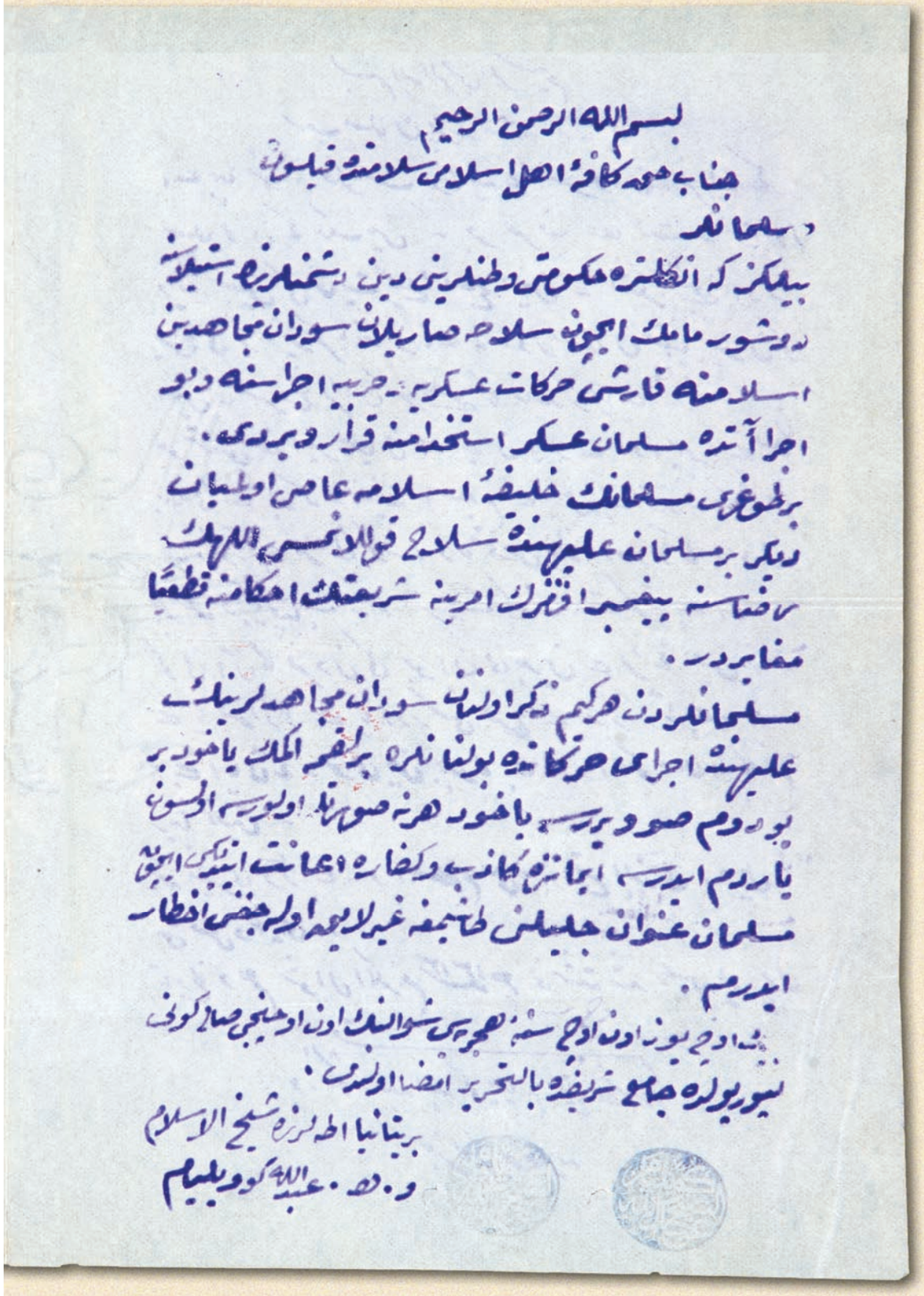

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب حضرت كافة اهل اسلام سلامتلو فضيلتلو

سلطانم

بيلكز كه انكلتره حكومتي وطنلرمزي دينمزي دشمنلرمز استيلاسنه دوشوب مالك الجونه سلاحه صاريلان سودان مجاهدين اسلاميه قارشي حركات عسكريه يه حربيه اجراسنده وبو اجرا آتده مسلمان عسكر استخدامنه قرار ويرديكه برطوغري مسلمانك خليفهٔ اسلاميه عاصي اولمياني ديكر بر مسلمانه عليهنده سلاح قولانمسي الهك رضاسنه بيغمبر افندمزك امرينه شريعتك احكامنه قطعيا مغايردر.

مسلمانلردن هركيم ذكر اولنان سودان مجاهدلرينك عليهنده اجراي حركاته بولنمامغه برلقمه الك ياخود بر بوردم صوديرسه ياخود هرنه صورتله اولورسه اولسون ياردم ايدرسه ايمانزه كاذب وكفاره اعمالنه اينه بكز الجونك مسلمان عنوان جليلني طاشيمغه غيرلايقدر اولرجنس افطاعه ايدرم.

بو اوجيونجي اوندوجي سنه هجريه شوالنك اون اوچنجي صالي كونى ليورپولده جامع شريفده بالتحرير امضا اولندي.

برينجي نائب الطرزه شيخ الاسلام

و.ف. عبدالله كوويليام

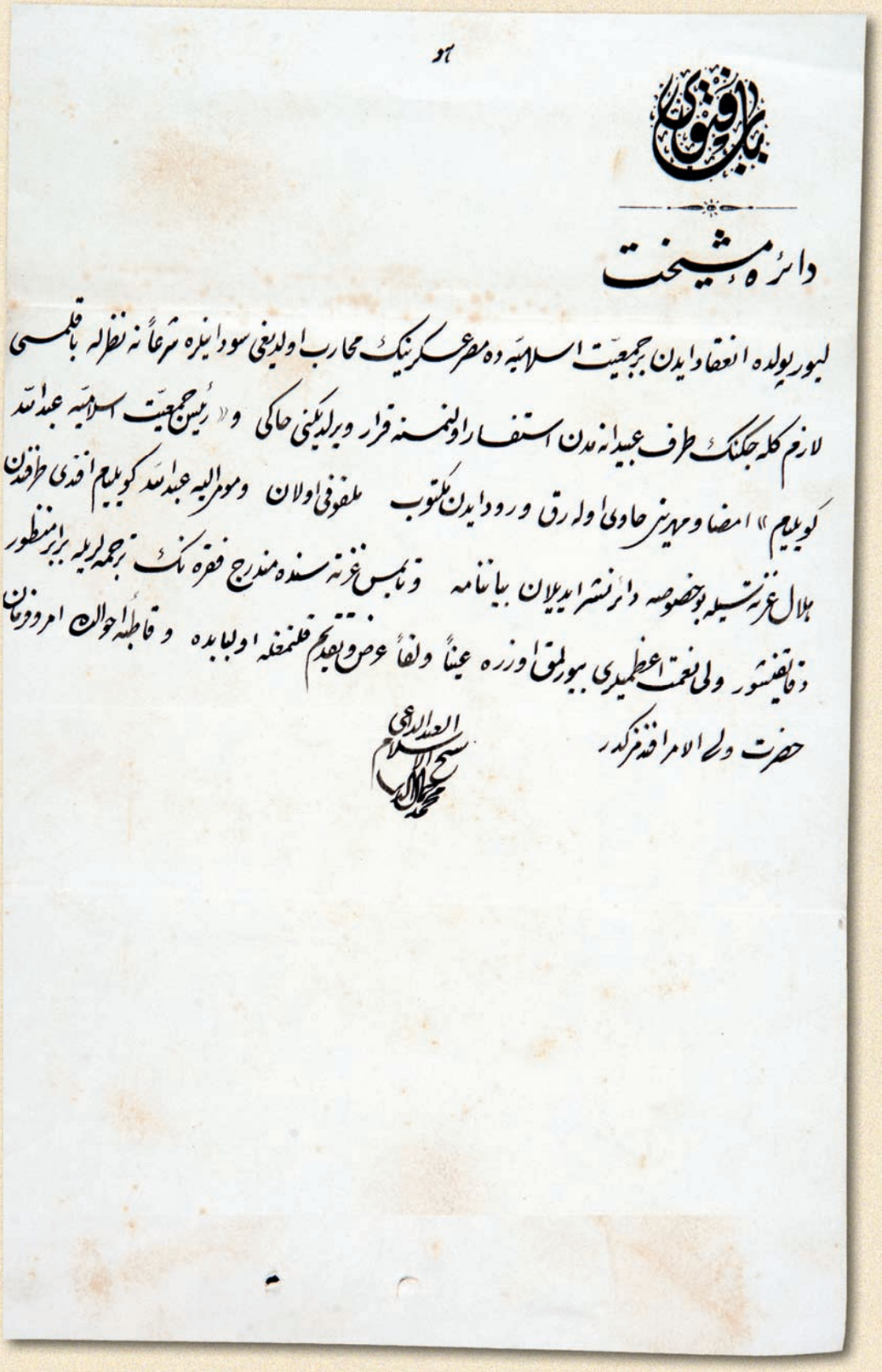

هو

بلاغ فوری

دائرهٔ مشیخت

لبور یولده انعقاد ایدن بر جمعیت اسلامیه ده مصر عسکرینک محارب اولدیغی سودانیزه شرعاً نه نظرله باقلمسی لازم کلدیکنک طرف عبیدانه مدن استفسار اولنمسنه قرار ویرلدیکنی حاکی و «رئیس جمعیت اسلامیه عبدالله کویلیم» امضا و مهرینی حاوی اولارق ورود ایدن مکتوب ملفوفی اولان و مومالیه عبدالله کویلیم افندی طرفندن کویلیم امضا و مهرینی حاوی اولارق ورود ایدن مکتوب ملفوفی اولان و مومالیه عبدالله کویلیم افندی طرفندن هلال غزته سیله بوخصوصه دائر نشر ایدیلان بیانامه و تاسبس غزته سنده مندرج فقره نک ترجمه لریله برابر منظور دقایقشور ولی نعمت اعظمیدی بیورلمق اوزره عیناً و لفاً عرض و تقدیم قلنمغله اولبابده و قاطبهٔ احوالک امر و فرمان حضرت ولی الامر افندمزکدر

العبد الداعی
شیخ الاسلام
محمد [illegible]

Sudanlı Müslümanlara karşı İngilizlerin yanında savaşan Mısırlı Müslümanların dinî açıdan durumlarının ne olduğuna dair İngiltere İslâm Cemiyeti Başkanı V. H. Abdullah Quilliam'ın Meşihat'ten fetva istemesi

Times gazetesinin fî 15 Nisan sene 1896 tarihli nüsha-i yevmiyyesiyle 17 Nisan sene 1896 tarihli ve 1007 numaralı nüsha[da] görülen fıkranın tercümesidir.

"Bâbıâli, Sudan Muharebesi'nin Müslümanların Müslümanlarla muharebesi demek olduğunu dermiyân ederek bu muharebenin îkâ'ında her şeyden evvel makam-ı Hilâfetin re'yine müracaat olunmak lâzım idüğünü beyân eylemiş ise de harbin iki fırka-i İslâmiye beyninde vuku bulmayıp bir fırka-i İslâmiye ile bir fırka-i dâlle beyninde vuku bulacağı ve Sudanlıların yalancı ve sahte bir peygamber nâmına muharebe etmekde oldukları Bâbıâli'nin hâtırına getirilmiş ve Bâbıâli tarafından bu cevaba başka bir itiraz vuku bulmamışdır."

**

Bismillâhirrahmânirrahîm

Cenâb-ı Hakk kâffe-i ehl-i İslâmı selâmetde kılsın.

Müslümanlar!

Biliniz ki İngiltere Hükûmeti vatanlarını din düşmanlarının istilasına düşürmemek için silaha sarılan Sudan mücahidîn-i İslâmına karşı harekât-ı askeriye-i harbiye icrasına ve bu icraâtda Müslüman asker istihdamına karar verdi. Bir doğru Müslümanın, halife-i İslâma âsi olmayan diğer bir Müslüman aleyhinde silah kullanması Allah'ın rızâsına Peygamber Efendimizin emrine şeriatın ahkâmına kat'iyyen muğayirdir.

Müslümanlardan her kim zikrolunan Sudan mücahidlerinin aleyhinde icra-yı harekâtda bulunanlara bir lokma ekmek yahud bir yudum su verirse yahud her ne suretle olursa olsun yardım ederse imanında kâzib ve küffâra iânet etdiği için Müslüman unvân-ı celîlini taşımağa gayr-ı lâyık olacağını ihtar ederim.

Bin üç yüz on üç sene-i Hicriyesi Şevvâli'nin on üçüncü Salı günü Liwerpool'da cami-i şerifde bi't-tahrîr imza olundu.

Biritanya Adalarında Şeyhülislâm
V. H. Abdullah Quilliam

**

Bâb-ı Fetvâ
Daire-i Meşîhat

Liwerpool'da in'ikâd eden bir cemiyet-i İslâmiyede Mısır askerinin muhârib olduğu Sudanîlere şer'an ne nazarla bakılması lâzım geleceğinin taraf-ı ubeydânemden istifsâr olunmasına karar verildiğini hâkî ve "Reis-i Cemiyet-i İslâmiye Abdullah Quilliam" imza ve

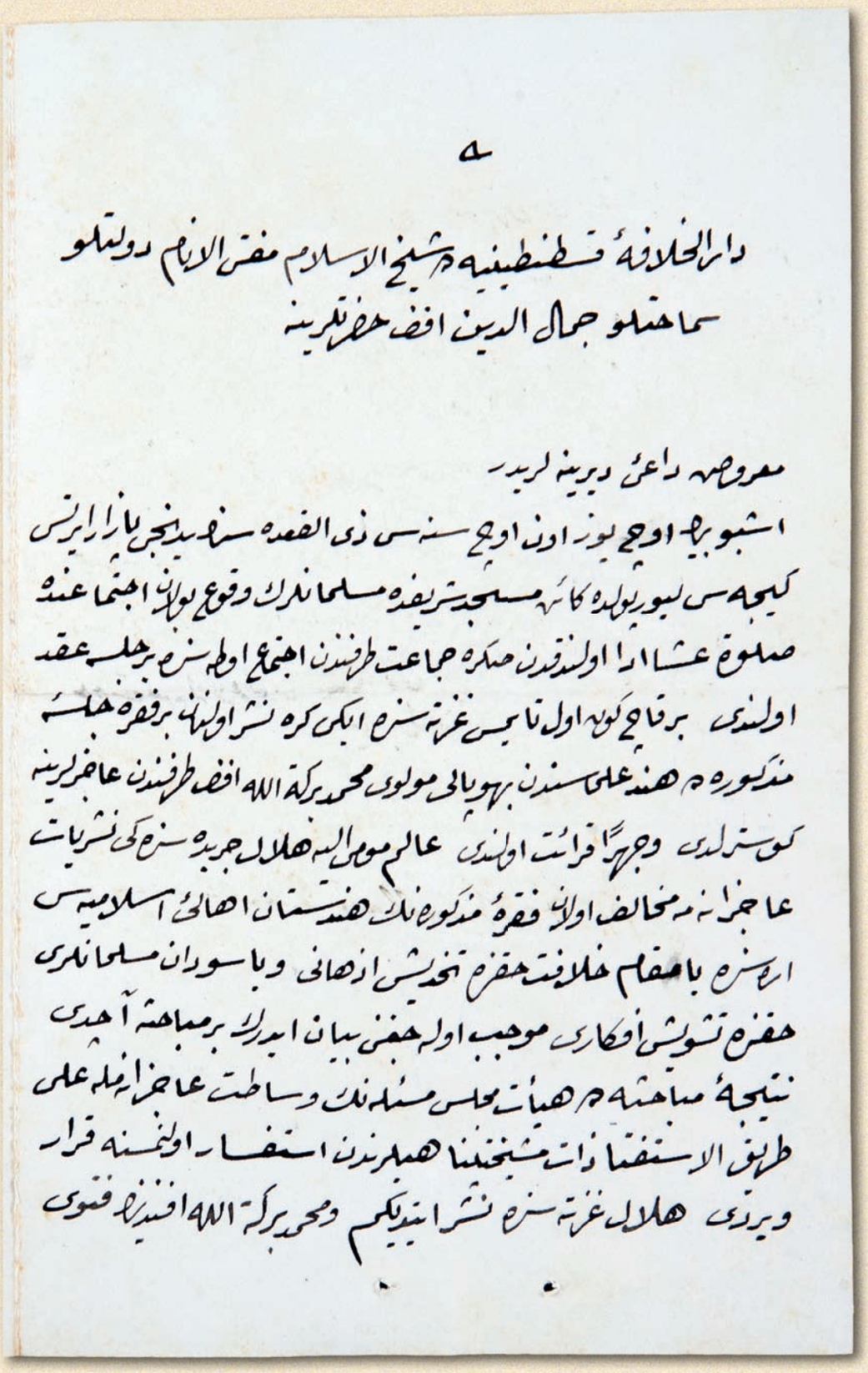

٥

دار الخلافهٔ قسطنطنیه ده شیخ الاسلام مفتی الانام دولتلو
سماحتلو جمال الدین افندی حضرتلرینه

معروضه داعئ دیرینه لریدر

اشبو بیاض اوچ یوز اون اوچ سنه سی ذی القعده سنه سیدنجی پازار ایرتسی
کیجه سی لیورپولده کائن مسجد شریفده مسلمانلرك وقوع بولان اجتماعنده
صلوة عشاء ادا اولندقدن صکره جماعت طرفندن اجتماع اولنه سنه برجلب عقد
اولندی برقاچ کره اول تابس غزته سنه ایکی کره نشر اولنان برفقره جلسه
مذکوره ده هند علماسندن برهو یالی مولوی محمد برکة الله افندی طرفندن عاجزلرینه
کوسترلدی وجهرًا قرائت اولندی عالم موسی الیه هلال جریده سنه کی نشریاتی
عاجزانه مخالف اولان فقرهٔ مذکوره نك هندستان اهالئ اسلامیه سی
ارسنه باسقام خلافت حضرتلرینه تحدیثی اذهانی ویاسوران مسلمانلرك
حضرتلرینه تشویش افکاری موجب اولمغین بیان ایدرك برمباحثهٔ آخیری
نتیجهٔ مباحثه ده هیأت مجلس مسئله نك وساطتی عاجزانه سیله علی
طریق الاستفتا ذات مشیختپناهیلرندن استفسار اولنمسنه قرار
ویرلدی هلال غزته سنه نشر ایتدیکم ومحمد برکة الله افندینك فتوی

mührünü hâvî olarak vürûd eden mektûb melfûfu olan ve mûmâileyh Abdullah Quilliam Efendi tarafından *Hilâl* gazetesiyle bu hususa dair neşredilen beyânnâme ve *Times* gazetesinde münderic fıkranın tercümeleriyle beraber manzûr-ı dekâyik-nüşûr-ı veli-nimet-i a'zamîleri buyurulmak üzere aynen ve leffen arz u takdim kılınmağla ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

El-Abdü'd-dâ'î
Şeyhülislâm
Mehmed Cemaleddin

**

Dârü'l-hilâfe-i Kostantiniyye'de
Şeyhülislâm müfi'l-enâm devletli semâhatli Cemaleddin Efendi hazretlerine

Ma'rûz-ı dâ'î-i dîrîneleridir

İşbu bin üç yüz on üç senesi Zilkadesi'nin yedinci Pazartesi gecesi Liwerpool'da kâin mescid-i şerifde müslümanların vuku bulan ictimâında salât-ı ışâ eda olundukdan sonra cemaat tarafından ictimâ odasında bir celse akdolundu. Birkaç gün evvel *Times* gazetesinde iki kere neşrolunan bir fıkra celse-i mezkûrede Hind ulemâsından Pehopali Mevlevî Mehmed Bereketullah Efendi tarafından acizlerine gösterildi ve cehren kırâet olundu. Âlim-i mûmâileyh *Hilâl* cerîdesindeki neşriyât-ı acizâneme muhalif olan fıkra-i mezkûrenin Hindistan ahali-i İslâmiyesi arasında ya makam-ı hilâfet hakkında tahdîş-i ezhânı veya Sudan müslümanları hakkında teşvîş-i efkârı mûcib olacağını beyân ederek bir mübâhese açdı. Netice-i mübâhesede hey'et-i meclis meselenin vesâtat-ı acizânemle alâ tarîkı'l-istiftâ zât-ı Meşîhat-penâhîlerinden istifsâr olunmasına karar verdi. *Hilâl* gazetesinde neşretdiğim ve Mehmed Bereketullah Efendi fetvâ tesmiye eylediği beyânnâmenin dahi bir suretini leffen takdim ediyorum.

Keyfiyet malum-ı âlî-i Meşîhât-penâhîleri buyuruldukda Mısır askerinin muharebe etmekde olduğu Sudanlılara şer'an ne nazarla bakılmak yani Sudan ehl-i İslâmının dâll ve bâğî mi yahud müdâfi' ve mücahid mi itibar olunmak lâzım geleceğinin lütfen beyân buyurulmasını ve teheyyüc-i efkâr-ı Müslimîne bâ'is olmakda bulunan bu mesele-i mühimmenin ber-nehc-i şer'-i enver halline himmet olunmasını şeriat-ı garrâ-yı Ahmediye ve Hilâfet-i mukaddese-i İslâmiye nâmına istid'â eylerim. Ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 9 Zilkade sene 1313 / [22 Nisan 1896]

Liwerpool
Reis-i Cemiyet-i İslâm
Dâ'î-i dîrîneleri
V. H. Abdullah Quilliam

Y. PRK. MŞ, 6/41

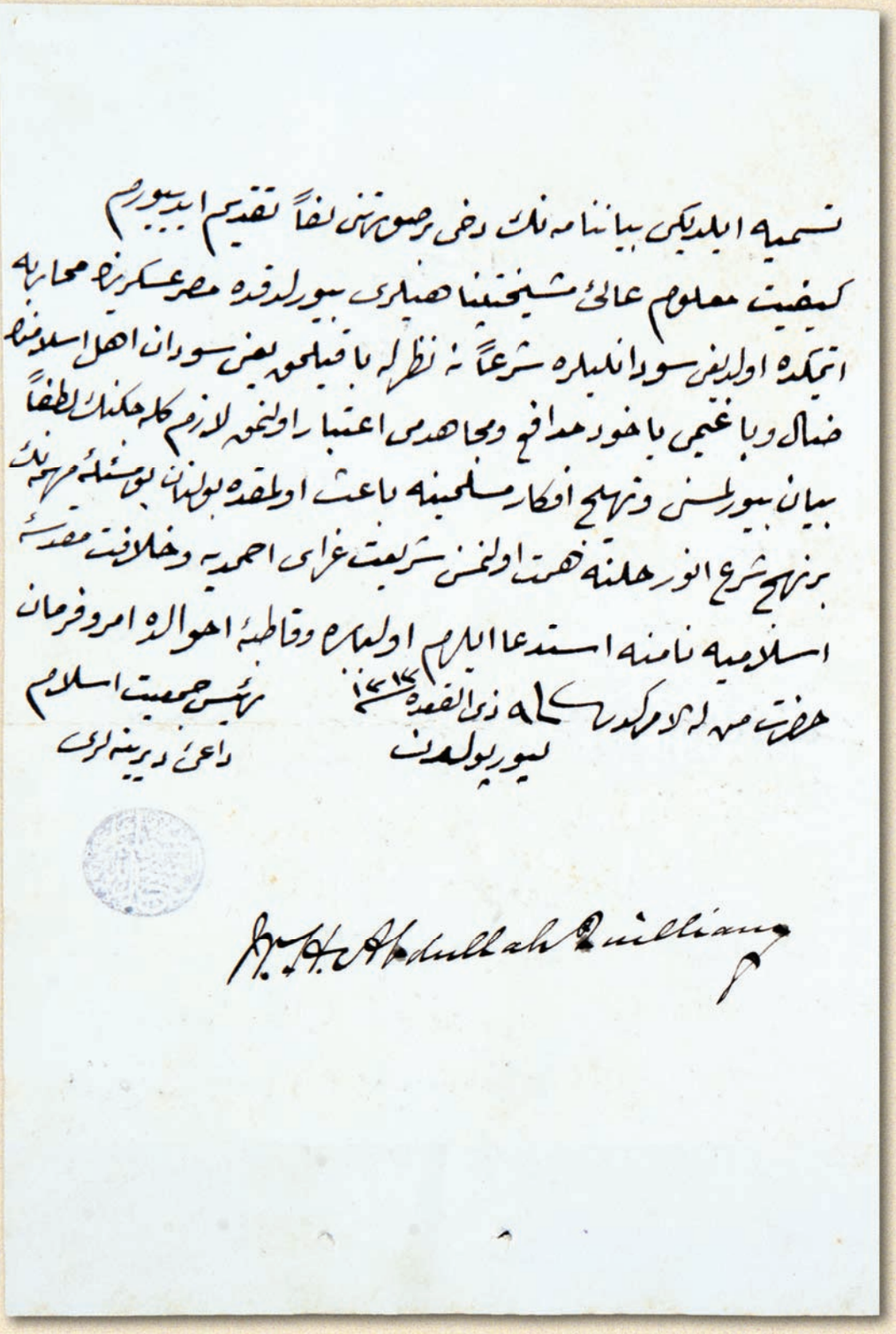

Orta Sudan'daki Vaday Hükümeti'nin bir temsilci gönderip himaye isteme niyetinde olması, bunun gerçekleşmesi durumunda bölge ile ticari bağların güçlenip Borno, Sokoto ve Masina hükümetlerinin de Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesinin kolaylaşacağına ve Has Bahçe için sipariş verilen iki çift zürafanın Vaday taraflarından teminine çalışıldığına dair Trablusgarb Valisi Namık'ın yazısı

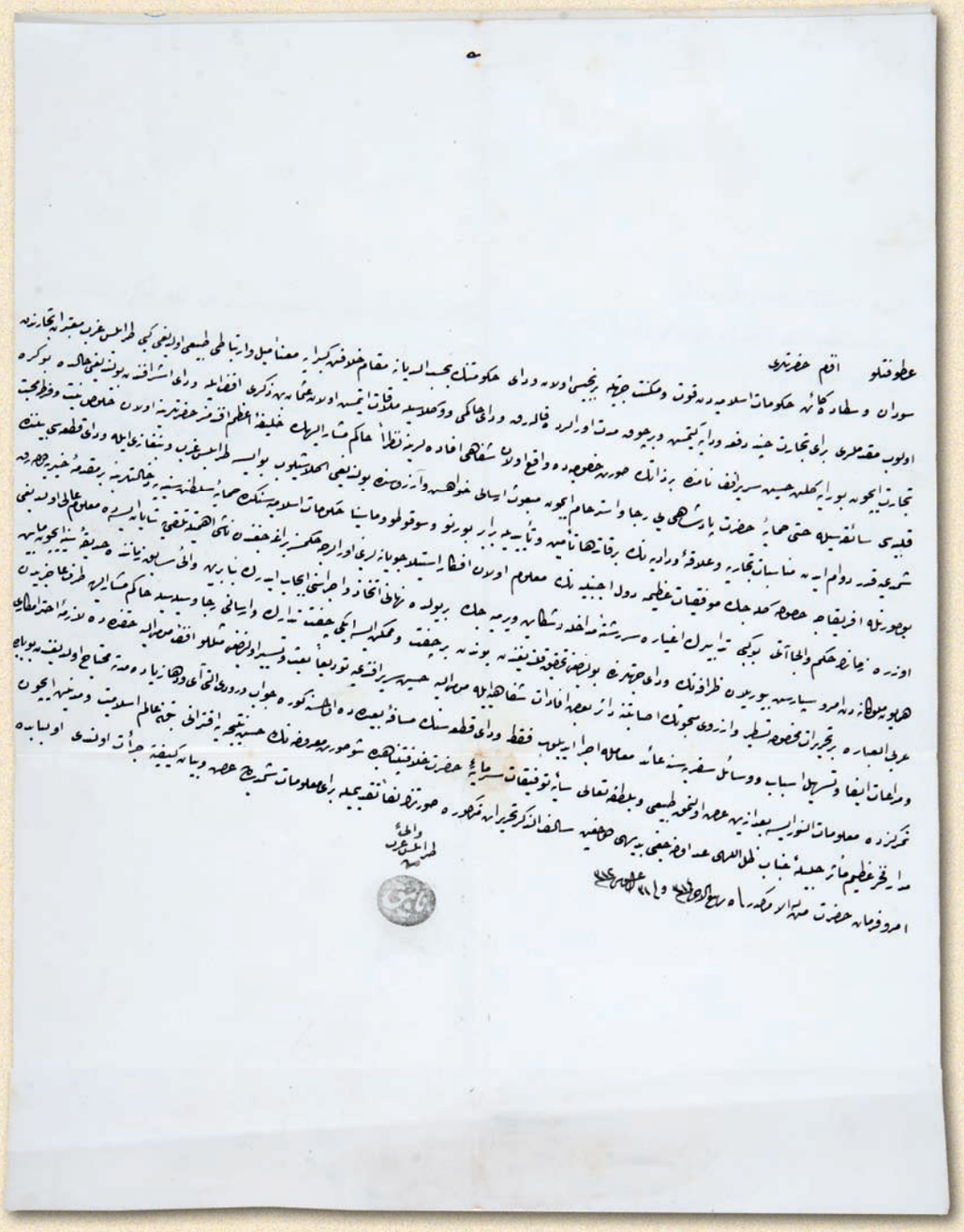

Atûfetli efendim hazretleri

Sudan-ı Vustâ'da kâin hükûmât-ı İslâmiyeden kuvvet ve miknet cihetiyle birincisi olan Vaday Hükûmeti'nin bi-hasebi'd-diyâne makam-ı Hilâfet-i kübrâya ma‘nen meyl ve irtibâtı tabiî olduğu gibi Trablusgarb mu‘teberân-ı tüccarından olup mukaddemleri berây-ı ticaret çend defa Vaday'a gitmiş ve bir çok müddet oralarda kalarak Vaday hâkimi ve vükelâsıyla mülakât etmiş olan Osman bin Zikri Efendi ile Vaday eşrafından bulunduğu hâlde bu kere ticaret için buraya gelen Hüseyin Serir Efendi nâmında bir zâtın suret-i hususiyede vâki olan şifâhî ifadelerine nazaran hâkim-i müşârunileyhin Halife-i a‘zam efendimiz hazretlerine olan hulûs-ı niyet ve fart-ı muhabbet-i kalbiyesi sâikasıyla hatta himaye-i hazret-i Padişahîyi rica ve istirhâm için mebûs irsâli hâhiş ve arzusunda bulunduğu anlaşılıp bu ise Trablusgarb ve Bingazi ile Vaday kıtası beyninde şimdiye kadar devam eden münasebât-ı ticariye ve alâka-i vedâdiyenin bir kat daha te’min ve te’yidiyle beraber Borno ve Sokoto ve Masina hükûmât-ı İslâmiyesinin de himaye-i Saltanat-i Seniyye'ye dehâletlerine bir mukaddime-i hayriye olarak bu suretle Afrikaca husûle gelecek muvaffakiyât-ı azîme düvel-i ecnebiyenin malum olan efkâr-ı istila-cûyânelerini oralarca hükümsüz bırakacağından nâşi ehemmiyetle telakkiye şâyân ise de malum-ı âlî olduğu üzere zamanın hükm ve ilcââtı bu gibi tedâbîrin ağyâra ser-rişte-i müdahale ve şikâyet vermeyecek bir yolda nihânî ittihâz ve icrasını icab ederek binâberîn vali-i sâbık zamanında hadîka-i seniyye için Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne'den emr u sipariş buyurulan zürâfânın Vaday cihetlerinde bulunduğu tahkik kılındığından bundan bir çift ve mümkün ise iki çift tedarik ve irsâlini rica vesilesiyle hâkim-i müşârunileyhe taraf-ı acizîden Arabiyyü'l-ibare bir tahrirât-ı mahsusa tastîr ve arzu-yı mebhûsun isabetine dair bazı ifadât-ı şifâhiye ile mûmâileyh Hüseyin Serir Efendi'ye tevdî‘an ba‘s ve tesyîr olunduğu misillü efendi-i mûmâileyh hakkında da lâzıme-i ihtiramkârî ve murâ‘ât ifa ve teshîl-i esbâb ve vesâil-i seferiyesine aid muamele icra edilip fakat Vaday kıtasının mesafe-i ba‘îdede olmasına göre cevab vürûdu altı ay ve daha ziyade müddete muhtac olduğundan bu bâbda ne merkezde malumat alınır ise ba‘d-ezîn arz olunmak tabiî ve bi-lütfihî Teâlâ saye-i tevfîkât-sermaye-i hazret-i Hilâfet-penâhîde şu suret-i ma‘rûzanın hüsn-i neticeye iktirânı bütün âlem-i İslâmiyet ve medeniyet için medâr-ı fahr-ı azîm-me’ser-i celîle-i cenâb-ı zıllullâhi addolunacağı bedîhî olmağın sâlifü'z-zikr tahrirât-ı mezkûre suretinin leffen takdimiyle berây-ı malumat şimdiden arz u beyân-ı keyfiyete cür’et olundu. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 5 Rebîülâhir sene [1]314 ve fî 31 Ağustos sene [1]312 / [13 Eylül 1896]

Vali-i Trablusgarb
Namık

Y. PRK. UM, 35/88

Sudan Kıtası Haritası

85

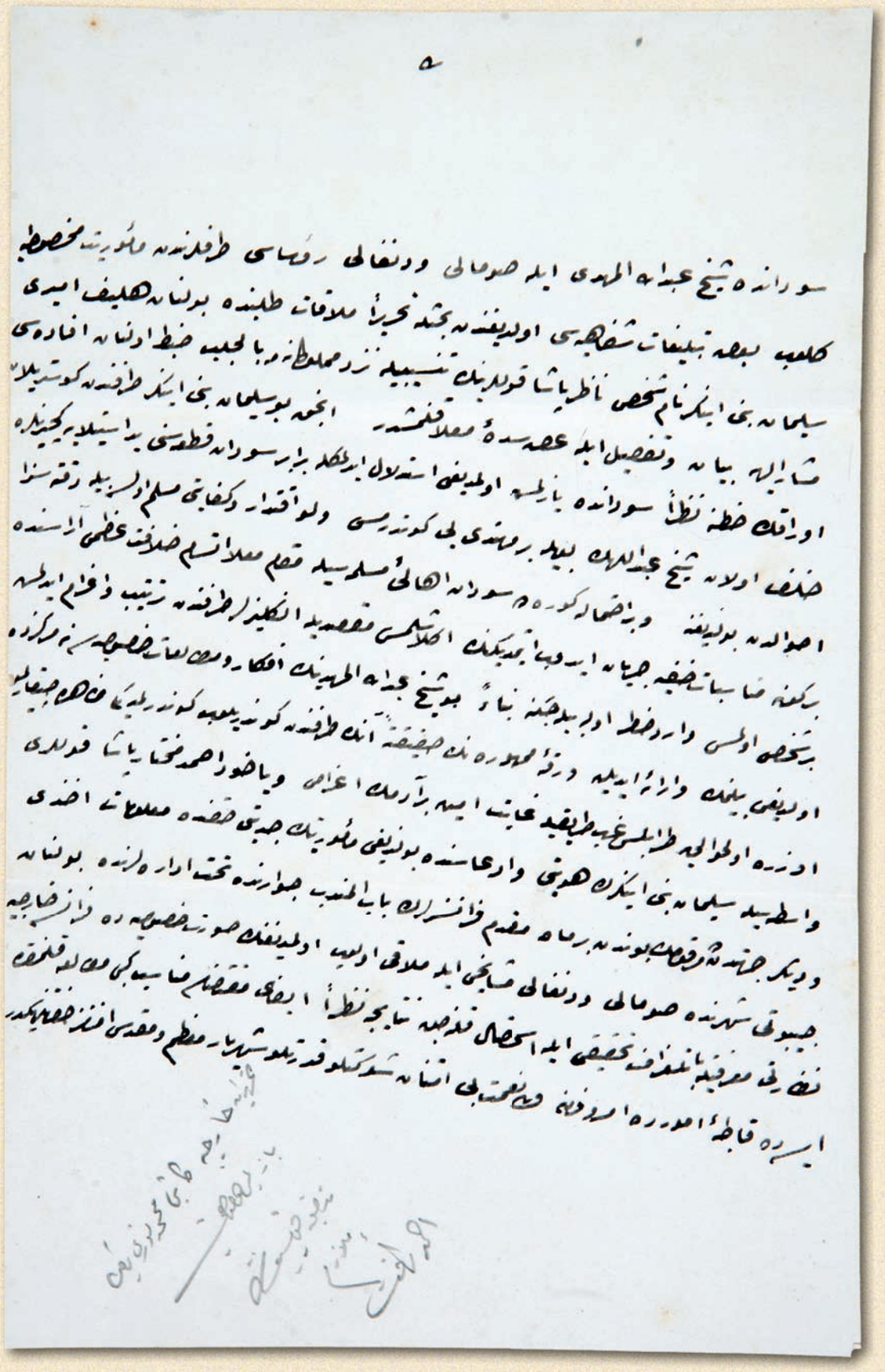

Sudan'da Abdullah el-Mehdi ile Somali ve Danakil ileri gelenleri tarafından gönderildiğini iddia ederek görüşme talebinde bulunan Helif Emiri Süleyman'ın getirdiği belgelerin ve kişiliğinin araştırılması

Sudan'da Şeyh Abdullah el-Mehdî ile Somali ve Danagali[Danakil] rüesâsı taraflarından memuriyet-i mahsusa ile gelip bazı tebligât-ı şifâhiyesi olduğundan bahisle tahrîren mülâkat talebinde bulunan Helif Emîri Süleyman benî İnger nâm şahıs nâzır paşa kullarının tensîbiyle nezd-i memlûkâneme bi'l-celb zabt olunan ifadesi müşârunileyhe beyân ve tafsil ile arz-ı südde-i mu'allâ kılınmışdır.

Ancak bu Süleyman benî İnger tarafından gösterilen evrakın hattına nazaran Sudan'da yazılmış olmadığı istidlâl edilmekle beraber Sudan kıt'asını yed-i istilaya geçirenlere halef olan Şeyh Abdullah'ın böyle bir mühtedîyi göndermesi velev iktidar ve kifayeti müsellem olsa bile dikkate sezâ ahvâlden bulunduğuna ve bir ihtimale göre de Sudan ahali-i Müslimesiyle makam-ı mu'allâ-ittisâm-ı Hilâfet-i uzmâ arasında bir gûnâ münasebât-i hafiye cereyân edip etmediğinin anlaşılması maksadıyla İngilizler tarafından tertib ve i'zâm edilmiş bir şahıs olması vârid-i hâtır olabileceğine binâen bu Şeyh Abdullah el-Mehdî'nin efkâr ve mütâlaât-ı hususiyesi ne merkezde olduğu bilinmek ve irâe edilen varaka-i memhûrenin hakikaten onun tarafından gönderilip gönderilmediği zâhire çıkarılmak üzere ol havaliye Trablusgarb tarîkıyla gayet emin bir âdemin i'zâmı veyahud Ahmed Muhtar Paşa kulları vasıtasıyla Süleyman benî İnger'in hüviyeti ve iddiasında bulunduğu memuriyetin ciddiyeti hakkında malumât ahzı ve diğer cihetden de merkûmun bundan bir mâh mukaddem Fransızların Bâbü'l-Mendeb civarında taht-ı idarelerinde bulunan Cibuti şehrinde Somali ve Danagali meşâyihi ile mülâkî olup olmadığının suret-i hususiyede Fransa Hariciye Nezâreti ma'rifetiyle bâ-telgraf tahkiki ile istihsâl kılınacak netâyice nazaran ifa-yı muktezâsı münasib gibi mütâlaa kılınmakda ise de kâtıbe-i umûrda emr u fermân veli-nimet-i bî-itmi'nân şevketli kudretli şehriyâr-ı muazzam ve mukaddes efendimiz hazretlerinindir.

Y. PRK. TKM, 34/12

86

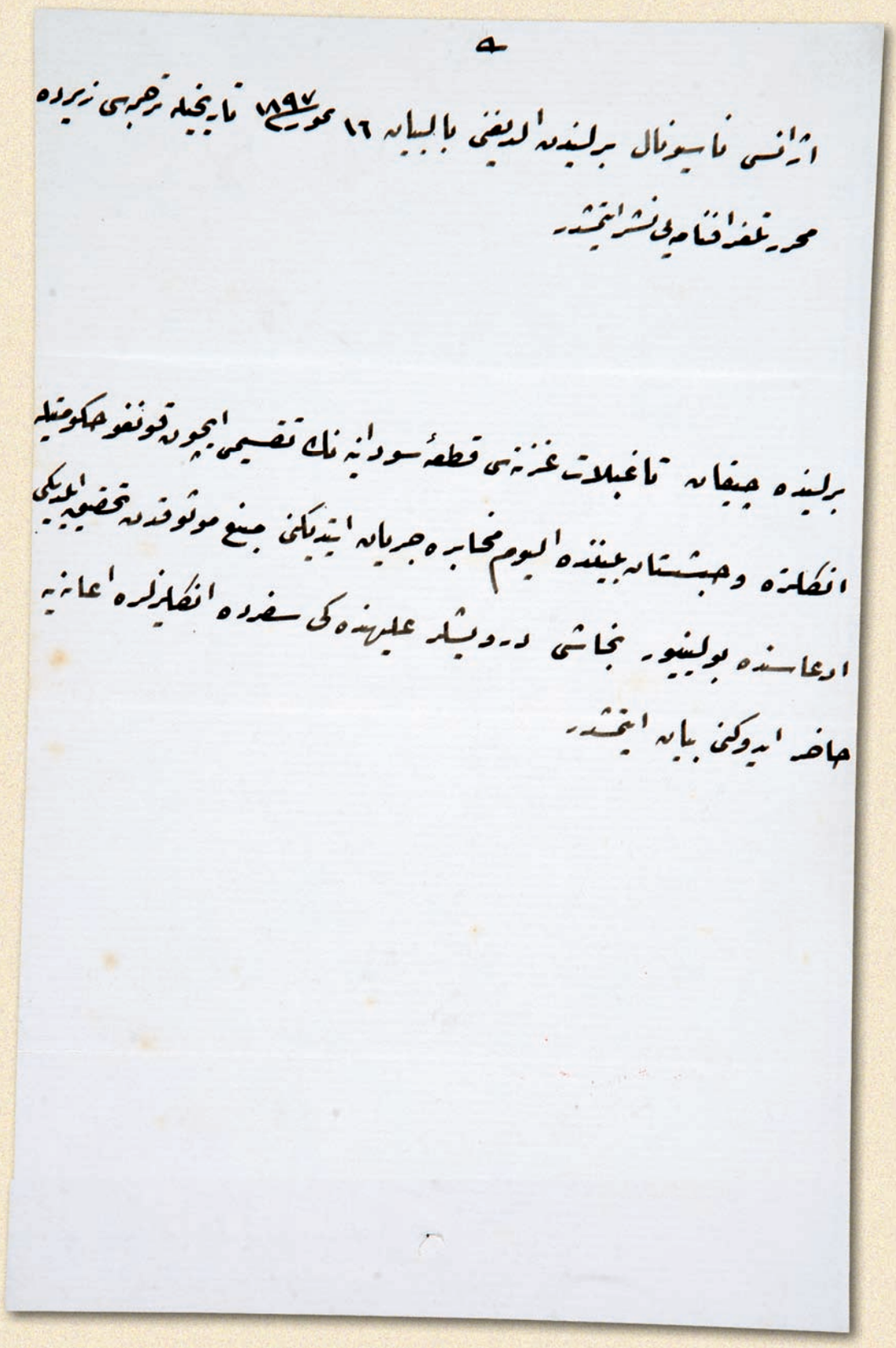

٥

ایرانسی ناسیونال برلینده لدیفی بالبیابه ١٦ مولی ١٨٩٧ تاریخله ترجمه سی زیرده
محرر تلغراف قاهره یی نشر ایتمشدر.

برلینده جیقابه تاغبلات غزته سی قطعهٔ سودانیه نك تقسیمی ایچون قونفرهلر مکوصیله
انکلتره وهبشتابه بینده الیوم محابره جریابه ایتدیکنی منع موثر قدرده تخضیه ایدیکی
ادعاسنده بولنیور. نجاشی دره سیله علیهنده کی سفرده انکلیزلره اعانه
حاضر ایدوکنی بیابه ایتمشدر.

Sudan kıtasının taksimi hususunda Kongo Hükümeti ile İngiltere ve Habeşistan arasında görüşmeler yapıldığı

Ajans National Berlin'den aldığını bi'l-beyân 16 Temmuz sene 1897 tarihiyle tercümesi zîrde muharrer telgrafnâmeyi neşretmişdir.

Berlin'de çıkan *Tagblatt* gazetesi kıt'a-i Sudaniye'nin taksimi için Kongo Hükûmetiyle İngiltere ve Habeşistan beyninde el-yevm muhabere cereyân etdiğini menba'-ı mevsûkdan tahkik eylediği iddiasında bulunuyor. Necaşi dervişler aleyhindeki seferde İngilizlere iâneye hâzır idüğünü beyân etmişdir.

16 Temmuz 1897

Y. PRK. TKM, 39/63

87

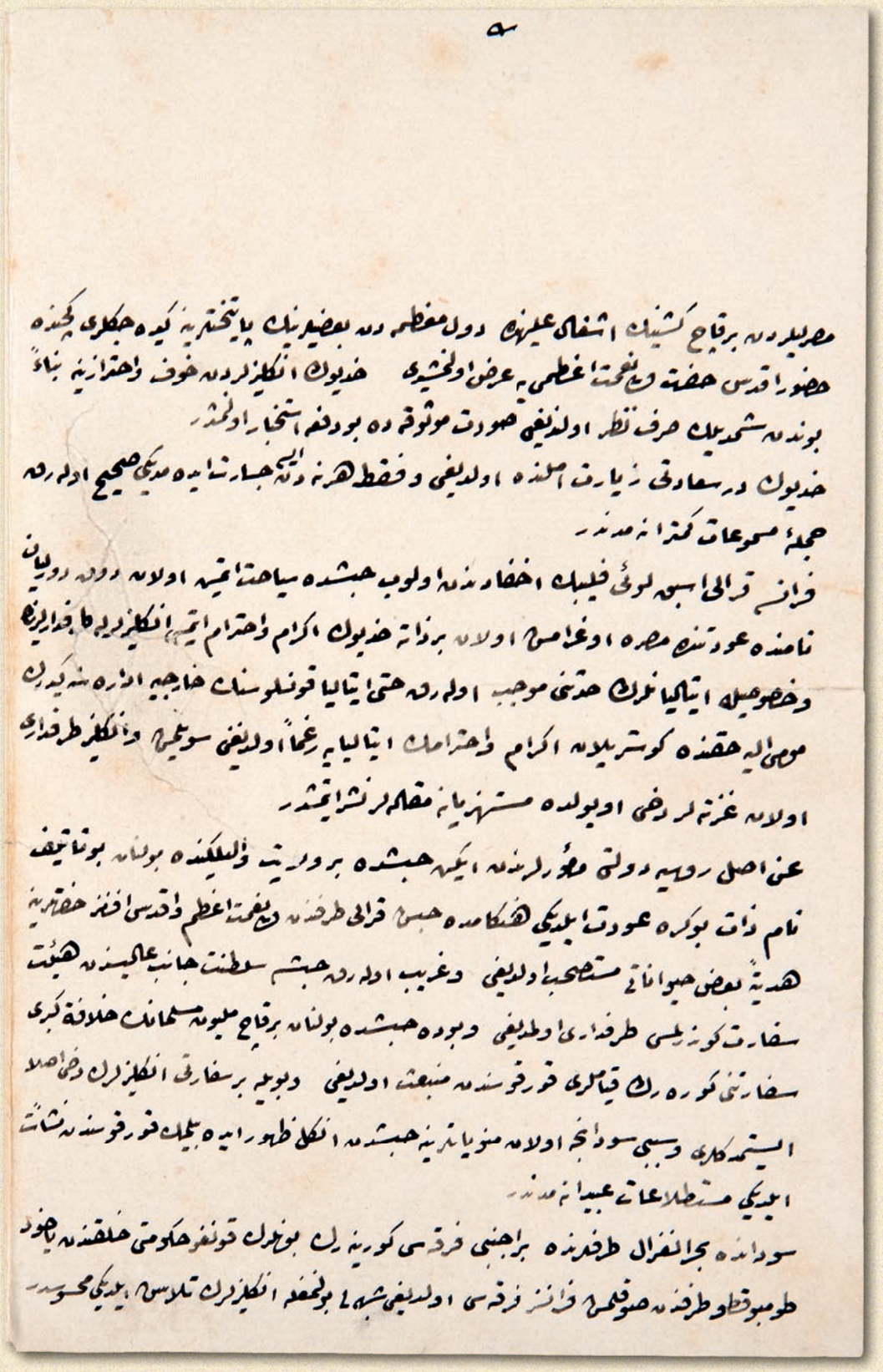

Kuzey Afrika, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde İngilizlerin, Mısır'da Jön Türkler ve Ermenilerin, Habeşistan'da ise Fransa ve Rusya'nın faaliyetleri ve Mısır kuvvetleri ile Sudanlılar arasında Ebuhamd'da şiddetli çarpışmalar hakkındaki rapor

Mısırlılardan birkaç kişinin işgal aleyhinde düvel-i muazzamadan bazılarının pâyitahtlarına gidecekleri geçende huzur-i akdes-i hazret-i veli-nimet-i a'zamîye arz olunmuşdu. Hidivin İngilizlerden havf ve ihtirâzına binaen bundan şimdilik sarf-ı nazar olunduğu suret-i mevsûkada bu defa istihbâr kılınmışdır.

Hidivin Dersaâdet'i ziyaret emelinde olduğu ve fakat her neden ise cesaret edemediği sahîh olarak cümle-i mesmû'ât-ı kemterânemdendir.

Fransa Kralı esbak Lui Filip'in ahfâdından olup Habeş'de seyahat etmiş olan Dük Dorelyan nâmında avdetinde Mısır'a uğramış olan bir zâta hidivin ikram ve ihtiram etmesi İngilizlerle tarafdarlarının ve husususyla İtalyanların hiddetini mûcib olarak hatta İtalya konsolosunun Hariciye İdaresi'ne giderek mûmâileyh hakkında gösterilen ikram ve ihtiramın İtalya'ya rağmen olduğunu söylemiş ve İngiliz tarafdarı olan gazeteler dahi o yolda müstehziyâne makaleler neşretmişdir.

An-asl Rusya Devleti memurlarından iken Habeş'de bir vilâyet valiliğinde bulunan Botatif [Botativ] nâm zât bu kere avdet eylediği hengâmda Habeş Kralı tarafından veli-nimet-i a'zam ve akdes efendimiz hazretlerine hediyeten bazı hayvanâtı müstashıb olduğu ve garib olarak Habeş'e saltanat cânib-i âlîsinden hey'et-i sefâret gönderilmesi tarafdarı olmadığı ve bu da Habeş'de bulunan birkaç milyon Müslümanın Hilâfet-i kübrâ sefâretini görerek kıyâmları korkusundan münba'is olduğu ve böyle bir sefâreti İngilizlerin dahi asla istemedikleri ve sebebi Sudanca olan menviyâtlarına Habeş'den engel zuhur edebilmek korkusundan neş'et eylediği müstetlâ'ât-ı ubeydânemdendir.

Sudan'da Bahru'l-Gazal taraflarında bir ecnebi fırkası görünerek bunları Kongo Hükûmeti halkından yahud Tumbuktu tarafından sokulmuş Fransız fırkası olduğu şübheli bulunmağla İngilizlerin telaş eylediği mahsûsdur. Ma'hûdu'l-müşîr gazetecisini İngiliz mel'ûnları pençe-i kanundan nüzzâr-ı Mısriyye ile beraber tahlîsa çalışmakda oldukları ve buna dair hidive Bâbıâli'den gelen bir kâğıda nâm-ı nâmî-i hazret-i veli-nimet-i a'zamînin sahibi Selim Sergis rezilinin mahkumiyetine dair olan mahkeme ilâmında mevcud olduğunu cevab olarak yazdıkları mesmû'-ı çâkerânem oldu. Mezkûr ilâmın suret-i musaddakası yine Bâbıâli vasıtasıyla Hidiviyet'den resmen istenildiği takdirde derece-i hakikatde tezâhür edeceği âşikârdır.

Kuvve-i Mısriyye'den bir fırkanın Hartum tarîkında kâin Ebuhamd nâm mahalde Sudanîlerin şedîd bir müdafaasına tesadüf eyleyip esna-yı muharebede iki İngiliz zâbitinin ve dört Mısırlı zâbitin ve otuzu mütecâviz neferâtın maktûl ve yetmişe yakın mecrûh olduğu ve mahall-i mezkûru su'ûbetle zabt eyledikleri ve İngilizlerin Mütemehdi'nin yerinde bulunan

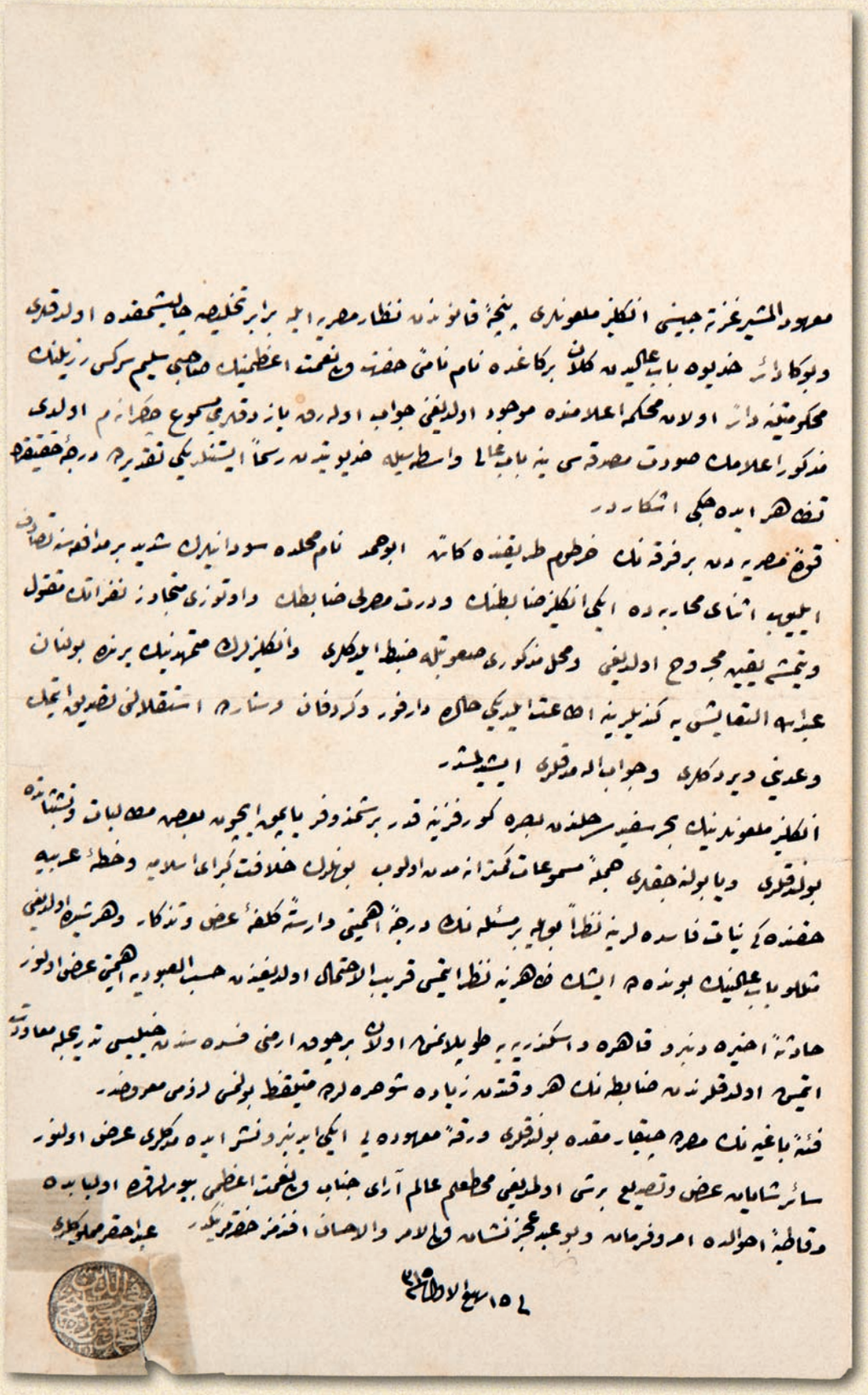

Abdullah et-Teâyüşi'ye[el-Atışî] kendilerine itaat eylediği hâlde Darfur ve Kurdufan ve Sennar'da istiklâlini tasdik etmek va‘dini verdikleri ve cevab alamadıkları işidilmişdir.

İngiliz mel‘ûnlarının Bahr-ı Sefid sâhilinden Basra Körfezi'ne kadar bir şimedifer yapmak için bazı mütâlebât ve teşebbüsâtda bulundukları veya bulunacakları cümle-i mesmû‘ât-ı kemterânemden olup bunların Hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiye ve hıtta-i Arabiye hakkındaki niyyât-ı fâsidelerine nazaran böyle bir meselenin derece-i ehemmiyeti vâreste-i külfe-i arz ve tezkâr ve her şeyde olduğu misillü Bâbıâli'nin bunda da işin zâhirine nazar etmesi karîbu'l-ihtimal olduğundan hasbe'l-ubûdiye ehemmiyeti arz olunur.

Hâdise-i ahîreden beri Kahire ve İskenderiye'ye toplanmış olan bir çok Ermeni fesedesinden haylisi tedrîcle mu‘âvedet etmiş olduklarından zâbıtanın her vakitden ziyade şu sıralarda müteyakkız bulunması lüzumu ma‘rûzdur.

Fî’e-i bâğiyenin Mısır'da çıkarmakda bulundukları varaka-i ma‘hûdeyi iki aydan beri neşredemedikleri arz olunur. Sair şâyân-ı arz ve tasdî‘ bir şey olmadığı muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı cenâb-ı veli-nimet-i a‘zamî buyuruldukda ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân ve bu abd-i acz-nişan-ı veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimiz hazretlerinindir.

Fî 15 Rebîülevvel sene [1]315 / [14 Ağustos 1897]

Muhsin Mehmed bin Seyyid Şeyh Fahreddin

Y. PRK. AZJ, 34/90

88

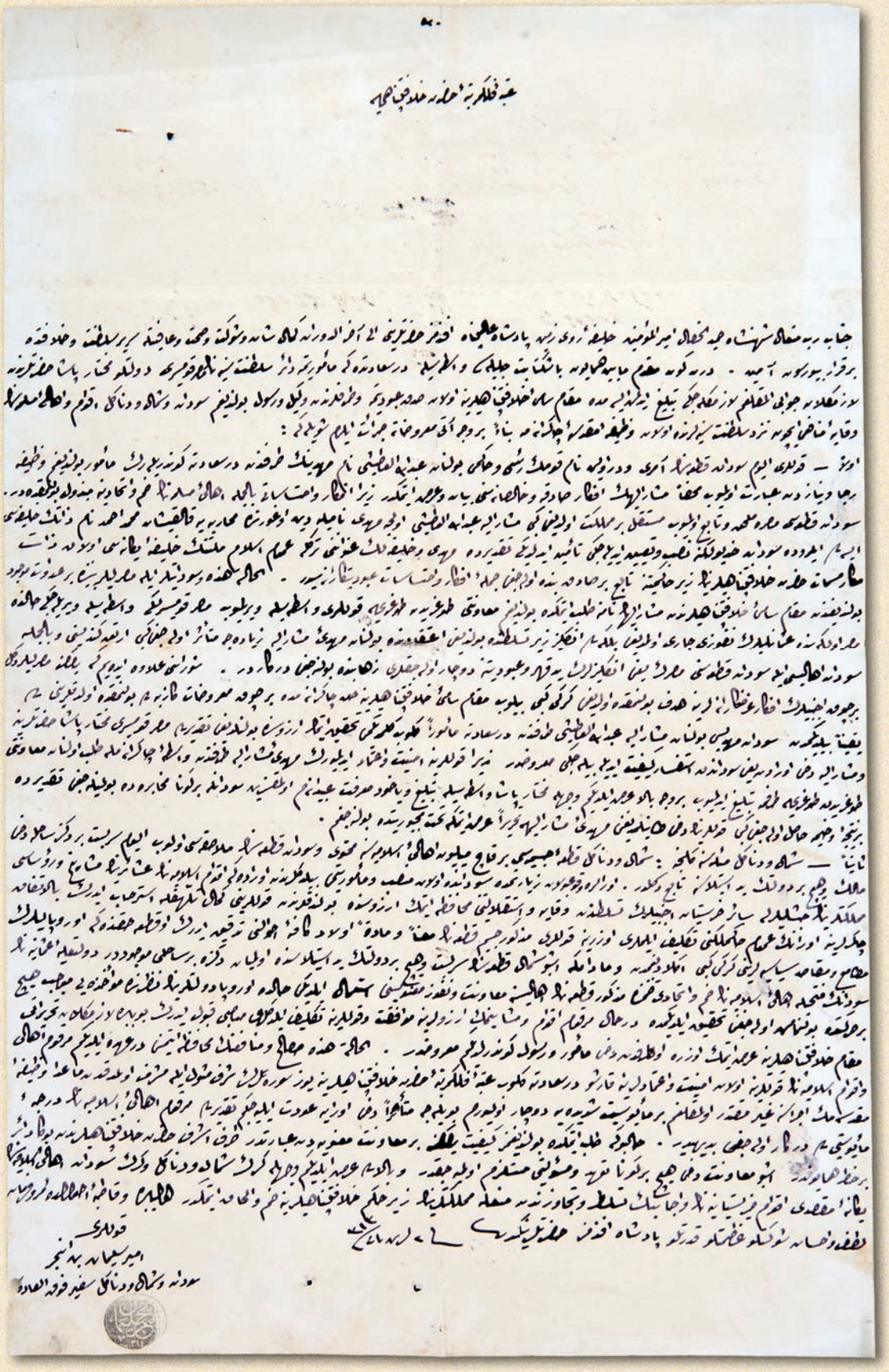

Sudan kıtasının emiri ünvanını taşıyan Abdullah el-Atışî tarafından gönderildiğini iddia eden Fevkalade Sefir Süleyman'ın, adı geçen şahsa Sudan Hidivliği kendisine de Şomal ve Danakil'in genel hakimliğinin verilmesi talebi

Atebe-i felek-mertebe-i hazret-i Hilâfet-penâhîye

Cenâb-ı Rabb-i müte'âl şehinşâh-ı hamîdü'l-hısâl emîrü'l-müminîn Halîfe-i rûy-i zemin Padişah-ı âlem-penâh efendimiz hazretlerini ilâ âhiri'd- deverân kemâl-i şân ü şevket ve sıhhat ü âfiyetle serîr-i saltanat ve hilâfetde ber-karar buyursun, âmîn.

Dört gün mukaddem Mabeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi vasıtasıyla Dersaâdet'deki memuriyetime dair Saltanat-ı Seniyye'nin Mısır Komiseri devletli Muhtar Paşa hazretlerinden lâzım gelen cevabı almaklığım lâzım geleceği tebliğ edilmiş ise de makam-ı sâmî-i Hilâfet-penâhîlerine olan sıdk-ı ubûdiyetime ve taraflarından vekil ve resûl bulunduğum Sudan ve Şomal ve Danakil akvâm ve ahali-i Müslimesinin vikâye-i menâfi'i için nezd-i Saltanat-ı Seniyyelerinde olan vazife-i mukaddese-i çâkerâneme binâen ber- vech-i âtî ma'rûzâta cür'et eylerim. Şöyle ki:

Evvelen kulları el-yevm Sudan kıt'asının âmiri ve Deraviş nâm kavmin reisi ve hâkimi bulunan Abdullah el-Âtışî nâmlı mehdînin tarafından Dersaâdet'e gönderilerek memur bulunduğum vazife rica ve niyazdan ibaret olmayıp mahzâ müşârunileyhin efkâr-ı sâdıka ve hâlisânesini beyân u arz etmekdir. Zira efkâr ve ihtisâbâtı bi'l-cümle ahali-i Müslimenin zam ve ittihâdına mebzûl bulunmakdadır.

Sudan kıt'ası Mısır'a mülhak ve tâbi olmayıp müstakil bir memleket olduğu gibi müşârunileyh Abdullah el-Âtışî evvelce Mehdî nâmıyla din uğrunda muharebeye kalkışan Muhammed Ahmed nâm zâtın halîfesi ise de ileride Sudan hidivliğine nasb u tayin edileceği te'min edildiği takdirde mehdî ve halîfelik unvânını terkle umum İslâm milletinin halîfe-i yegânesi olan zât-ı mekârim-simât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîlerinin zîr-i hâkimiyetine tâbi bir sâdık bende olacağı cümle efkâr ve ihtisâsât-ı ubûdiyetkârânesidir. El-hâletü hâzihi Sudanîler ile Mısırlılar beyninde bir adâvet mevcud bulunduğundan makam-ı sâmî-i Hilâfet-penâhîlerinden müşârunileyhin nâmına taleb etmekde bulunduğum muâveneti doğrudan doğruya kulları vasıtasıyla verilip Mısır Komiserliği vasıtasıyla verileceği hâlinde Mısır ülkesinde Osmanlıların nüfuzu câri olmadığı belki de İngiliz zîr-i tasallutunda bulunduğu itikadında bulunan mehdî-i müşârunileyh ziyadece müte'essir olacağı gibi artık kendisini ve bi'l-cümle Sudan ahalisi ile Sudan kıt'asını Mısır'ın yani İngilizlerin yed-i kahr ve ubûdiyetine dûçâr olacakları zehâbında bulunacağı derkârdır. Şurasını ilâve edeyim ki yalnız Mısırlılar değil bir çok ecnebilerin efkâr-ı garazkârânelerine hedef bulunmakda olduğumu gereği gibi bilip makam-ı sâmî-i Hilâfet-penâhîlerine hakk-ı çâkerânemde bir çok ma'rûzât-ı kâzibede bulunmakda olduklarını da yakînen bildiğimden Sudan mehdîsi bulunan müşârunileyh Abdullah el-Âtişî tarafından Dersaâdet'e memuren gelip gelmediğimi tahkik etmek arzusunda bulunduğu takdirde Mısır Komiseri Muhtar Paşa hazretlerine ve müşârunileyh dahi oradan yani Sudan'dan istifsâr-ı keyfiyet edilebileceği ma'rûzdur. Zira kullarına emniyet ve itimad edilerek

شرق
جنوب
خرطوم
سواكن
صومال انگلیزی
بحر احمر

mehdî-i müşârunileyh tarafından vasıta-i çâkeranemle taleb olunan muâveneti doğrudan doğruya tarafıma tebliğ edilmeyip ber-vech-i bâlâ arz eylediğim vechile Muhtar Paşa vasıtasıyla tebliğ veyahud ma'rifet-i ubeydânem olmaksızın Sudanla bir gûnâ muhaberede bulunulacağı takdirde bir netice-i vahîme hâsıl olacağı gibi kullarının dahi tanılmadığını mehdî-i müşârunileyhe tahrîren arz etmeğe taht-ı mecburiyetde bulunacağım.

Sâniyen Şomal ve Danakil meselesine gelince; Şomal ve Danakil kıt'a-i cesîmesi bir kaç milyon ahali-i İslâmiyesine muhtevî ve Sudan kıt'asının mülâsıkası olup el-yevm serbest bir deniz sahiline dahi mâlik ve hiç bir devletin yed-i istilasına tâbi değildir. Oralara vuku bulan ziyaretimde Sudan'da olan mansıb ve memuriyetimi bildiklerinden oradaki akvâm-ı İslâmiyenin aşâyirinin meşâyih ve rüesâsı memleketlerinin Habeşlilerle sair Hıristiyan ecnebilerin tasallutundan vikâye ve istiklâliyetini muhafaza etmek arzusunda bulunduklarından kullarını kemâl-i telehhüfle istirhâb ederek bi'l-ittifak çâkerlerine oranın umum hâkimliğini teklif eylemeleri üzerine kulları mezkûr cesîm kıt'anın manen ve maddeten olan kâffe-i ahvâlini tedkik ederek o kıt'a hakkındaki Avrupalıların mütâlaa ve makâsıd-ı siyasiyelerini gereği gibi anladığımdan ve mâdem ki işbu Şomal kıt'asının serbest ve hiç bir devletin yed-i istilasında olmayan denize bir sahili mevcuddur Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin Sudan'ın fethiyle ahali-i İslâmiyenin zam ve ittihâdı zımnında mezkûr kıt'anın ahalisine muâvenet ve nüfuz-ı manevîsini isti'mâl eylediği hâlde Avrupa devletlerinin nazarında muâhazeyi mûcib hiç bir hareketde bulunmamış olacağını tahkik eylediğimde derhal merkûm akvâm ve meşâyihin arzularına muvâfakat ve kullarına teklif eyledikleri mansıbı kabul ederek bu bâbda lâzım gelen tahrirâtı makam-ı Hilâfet-penâhîlerine arz etmek üzere ol tarafdan dahi memur ve resûl gönderildiğim ma'rûzdur. El-hâletü hâzihî mesâlih ve menâfi'inin muhafaza etmesini deruhde eylediğim merkûm ahali ve akvâm-ı İslâmiyenin kullarına olan emniyet ve itimadlarına karşı Dersaâdet'e gelip atebe-i felek-mertebe-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerine yüz sürerek şeref-i müsûl ile müşerref olmadıkdan mâadâ vazife-i mukaddesemin icrasına gayr-ı muktedir olmaklığım bir me'yûsiyet-i şedîdeye dûçâr oluyorum. Böylece müte'essiren dahi oraya avdet eyleyeceğim takdirde merkûm ahali-i İslâmiyenin derece-i me'yûsiyeti de derkâr olacağı bedîhîdir. Hâlbuki taleb etmekde bulunduğumuz keyfiyet yalnız bir muâvenet-i maneviyeden ibaretdir. Taraf-ı eşref-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerinden buna dair bir hatt-ı hümâyûndur. İşbu muâvenet dahi hiç bir gûnâ taahhüd ve mes'uliyeti müstelzim olmayacakdır. Ve bâlâda arz eylediğim vechile gerek Şomal ve Danakil ve gerek Sudan ahali-i İslâmiyesinin yegâne-i maksadı akvâm-ı Hıristiyaniyenin ve ecânibin tasallut ve tecavüzünden men'le memleketlerinin zîr-i hükm-i Hilâfet-penâhîlerine zamm ü ilhâk etmekdir. Ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân lütf u ihsan şevketli azametli kudretli Padişah efendimiz hazretlerinindir.

Fî 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]313 / [14 Kasım 1897]

Emir Süleyman bin İncer
Sudan ve Şomal ve Danakil Sefir-i Fevkalâdesi

Y. PRK. EŞA, 28/43

89

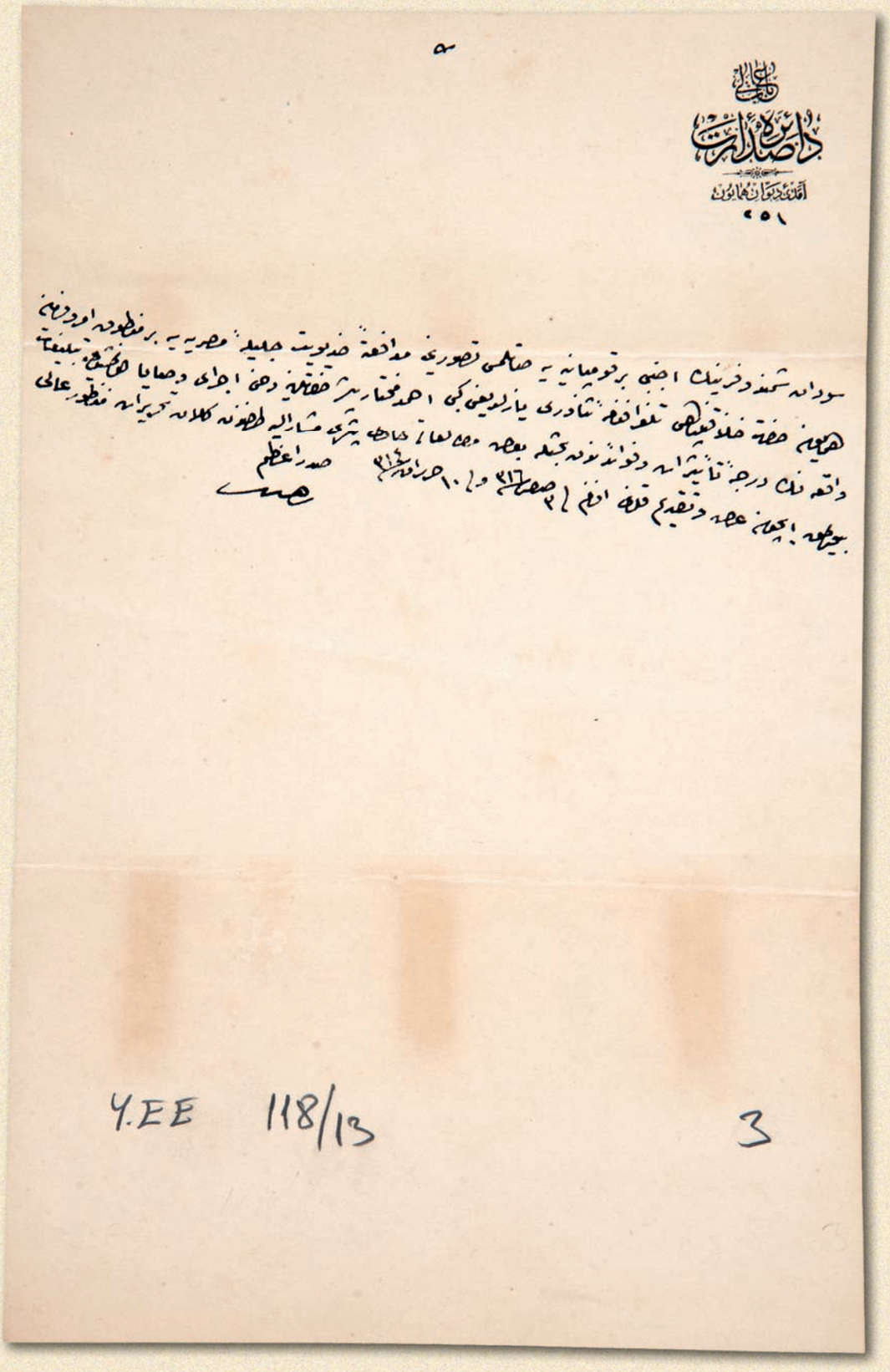

Y.EE 118/13 3

Osmanlı Devleti ile Mısır hidivinin Sudan demiryolunun askeri bir hat olması sebebiyle yabancı şirketlere satılmasına karşı çıkmalarına rağmen İngilizler ve Mısır Nüzzar Meclisi'nin buna taraftar olduğu

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
251

Sudan şimendiferinin ecnebi bir kumpanyaya satılması tasavvurunu müdafaaten Hidiviyet-i Celîle-i Mısriyye'ye ber-mantûk-ı emr u ferman-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhî telgrafnâme-i senâverî yazıldığı gibi Ahmed Muhtar Paşa hazretlerine dahi icra-yı vesâyâ olunmuşdu. Tebligât-ı vâkı'anın derece-i tesirât ve fevâidinden bahs ile bazı mütâlaâtı hâvî paşa-yı müşârunileyh tarafından gelen tahrirât manzûr-ı âlî buyurulmak için arz u takdim kılındı, efendim.

Fî 3 Safer sene [1]316 ve fî 10 Haziran sene [1]314 / [23 Haziran 1898]

Sadrıazam
Rifat

**

Bugünkü tarih ve dokuz yüz yedi numarasıyla makam-ı Sadâret'e gönderilen arîza-i acizânemin sureti manzûr-ı ma'âlî-mevfûr-ı cenâb-ı Hilâfet- penâhîleri buyurulmak üzere ber-vech-i zîr arz ve tahrîr kılındığı muhât-ı ilm-i cihân-şümûl-i cenâb-ı mülûkâneleri buyuruldukda ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân veliyyü'l-emr ve'l-ihsân efendimiz hazretlerinindir.

Fî 14 Muharrem sene [1]316 - Fî 22 Mayıs sene [1]314

Es-Seyyid Gazi Ahmed Muhtar

Fî 12 Mayıs sene [1]314 tarihli telgrafnâme-i sâmî-i Sadâret-penâhîleri ile ahz u telakki etdiğim emir ki; Sudan şimendiferlerinin bir ecnebi kumpanyasına satılması kat'iyyen caiz olamayacağıyla ol bâbda bazı tafsilatın Encümen-i Vükelâ kararıyla hidiv hazretlerine emrolunduğu ve acizlerince ifa-yı muktezâsı lüzumunu nâtık idi. Suret-i müteşekkirede ahz ve telakki olunarak evvel emirde hidiv hazretleri görüldü ve kendisi fevkalâde mesrûr ve müteşekkir bulundu ve derhal bir tarafdan hâk-i pây-i şevket-ihtiva-yı hazret-i Hilâfet-penâhîye teşekkürâtının takdimini mutazammın arîza-i telgrafî yazmakla beraber çünkü Maliye Müsteşarı Mister Palmer Londra'da mezkur şimendiferi alacak olan kumpanya mıdır, hükûmet midir? Orasıyla şerâit-i mukteziyeyi kararlaştırmakda olduğundan hemen hükûmetçe ifa-yı muktezâsına bakılmak üzere diğer taraftan da telgrafnâme-i sâmînin suretini çıkartıp bir de

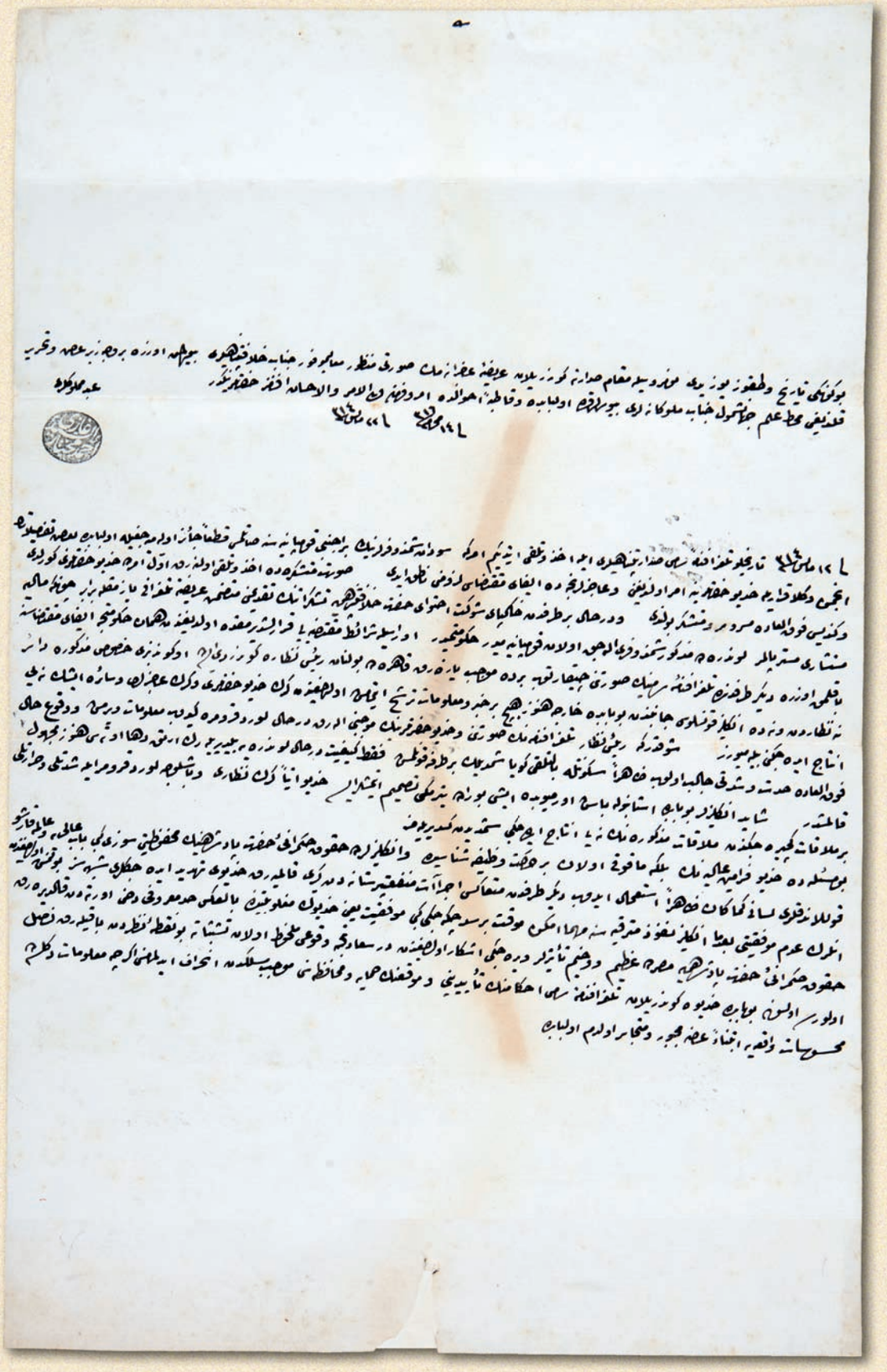

muceb yazarak Kahire'de bulunan reis-i nüzzâra gönderdi ise de o günden beri husus-ı mezkura dair ne nüzzârdan ve ne de İngiliz konsolosu cânibinden bu bâbda harice henüz hiçbir haber ve malumat teraşşuh etmemiş olduğundan gerek hidiv hazretleri ve gerek acizleri ve sair işin neyi intâc edeceğini bilemiyoruz. Şu kadar ki reis-i nüzzâr telgrafnâmenin suretini ve hidiv hazretlerinin mûcebini alarak derhal Lord Cromer'e gidip malumat vermiş ve vukû‘-ı hâl fevkalâde hiddet ve şiddeti câlib olup zâhiren sükûnetle bi't-telakki güya şimdilik bir tarafa konulmuş fakat keyfiyet derhal Londra'ya bildirilerek artık daha ötesi henüz mechûl kalmışdır. Şayed İngilizler bu bâbda İstanbul'a başvurmayıp da işi burada bitirmeyi tasmîm etmişler ise hidiv âtiyen gerek nüzzârı ve başlıca Lord Cromer ile şiddetli ve hararetli bir mülâkat geçireceğinden mülâkat-ı mezkûrenin neyi intâc edeceği şimdiden kesdirilemez.

Bu meselede hidiv-i ferâmîn-i aliyyenin belki mâ-fevki olan bir hareket-i vazife-şinâsîde ve İngilizler de hukuk-ı hükümrânî-i hazret-i Padişâhînin mahfûziyeti sözü gibi Bâbıâli'ye ve âleme karşı kullandıkları lisanı kemâ-kân zâhiren isti‘mâl edip diğer tarafdan müte‘âkes icraât-ı menfaat-perestâneden geri kalmayarak hidivi tehdid edecekleri şübhesiz bulunmuş olacağından onların adem-i muvaffakiyeti ba‘demâ İngiliz nüfuz-ı müterakkiyesine mehmâ-emken muvakkat bir sed çekeceği gibi muvaffakiyet yani hidivin mağlubiyetinden bilakis hadd-i ma‘rûfu dahi ortadan kaldırarak hukuk-ı hükümrânî-i hazret-i Padişâhîye Mısır'da azîm ve vahim te’sirler vereceği âşikâr olduğundan Dersaâdetçe vuku‘u melhûz olan teşebbüsâta bu nokta-i nazardan bakılarak nasıl olursa olsun bu bâbda hidive gönderilen telgrafnâme-i sâmî ahkâmının te’yidini ve mevkiinin himaye ve muhafazasını mûcib meslekden inhirâf edilmemesini eğerçi malumat değilse de mahsusât-ı vâkı‘aya ibtinâen arza mecburve mütecâsir oldum. Ol bâbda.

**

909

Makâm-ı Celîl-i Sadâret-i Uzmâ'ya

Ma‘ruz-ı çâker-i kemîneleridir

Ferâmîn-i âliye ahkâm-ı mündericesinin muvazzah olduğu vechile kuvve-i askeriye-i Mısriyye Ordu-yı Hümâyûn mütemimâtından olmağla müteferri‘ât-ı harbiyesinden olan Sudan şimendiferinin askerî bir hat olması hasebiyle bir ecnebi şirketine satdırılması devletçe tecvîz olunmadığından ihtiyac görülen paranın istikrâzla tedariki hakkında Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ kararıyla hidiv hazretlerine keşîde ve sureti taraf-ı acizâneme telgrafla tebliğ ve itâre buyurulan telgrafnâme-i sâmî-i Sadâret-penâhîleri üzerine müşârunileyhin hâsıl eylediği meserret ve mahmedet ve İngiliz ceneral konsolosunda görülen hiddet ve şiddet ve onunla müttehid bulunan nüzzârın da hidivlerinden mücânebetleri derecâtı 22 Mayıs sene [1]314 tarihli ve dokuz yüz yedi numaralı arîza-i acizânemle bildirilmiş idi. İşbu telgrafnâme-i sâmiyi hayat-ı taze bulmuşcasına bir hiss-i müsâdakatla aldığı görülen hidiv-i müşârunileyh derhal suretini bir kağıtla Kahire'de bulunan reis-i nüzzâra gönderip o da meslek ve mu‘tâdı vechile

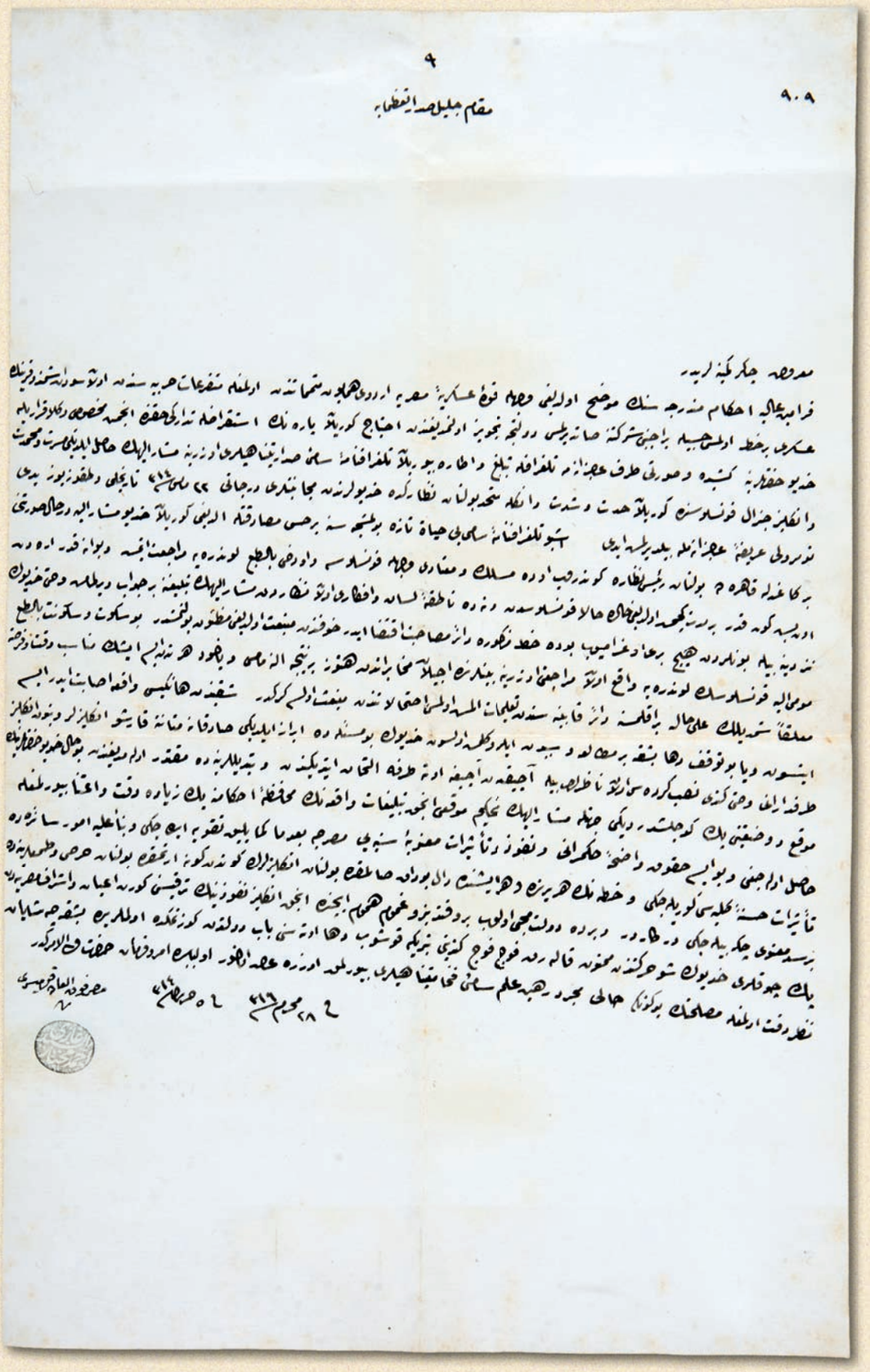

konsolosa ve o dahi bittab‘ Londra'ya müracaat etmiş ve bu ana kadar aradan on beş gün kadar bir müddet geçmiş olduğu hâlde hâlâ konsolosdan ve ne de nâtıka-i lisan ve efkârı olan nüzzârdan müşârunileyhin tebliğine bir cevab verilmemiş ve hatta hidivin nezdine bile bunlardan hiç biri uğramayıp bu da hatt-ı mezkûra dair musâhabet iktizâ eder havfından münba‘is olduğu maznûn bulunmuşdur. Bu sükût ve sükûnet bittab‘ mûmâileyh konsolosun Londra'ya vâki olan müracaatı üzerine beynlerinde açılan muhaberâtdan henüz bir netice alınamaması veyahud her neden ise işin münasib vakt ve fırsata mu‘allakan şimdilik alâ-hâlihî bırakılmasına dair kabinesinden talimat almış olması ihtimalâtından münba‘is olsa gerekdir şıkkından hangisi vâkı‘a isabet ederse etsin veya bu tevakkuf daha başka bir mütâlaa ve sebebden ileri gelmiş olsun hidivin bu meselede ibrâz eylediği sâdıkâne metânete karşı İngilizler ve bütün İngiliz tarafdarânı ve hatta kendi nasb- kerdesi olan nâzırları bile açıkdan açığa öte tarafa iltihak etdiğinden ve tebdillerine de muktedir olamadığından bu hal hidiv hazretlerinin mevki ve vaziyetini pek güçleşdirdiği cihetle müşârunileyhin tahkim-i mevkii ancak tebligât-ı vâkı‘anın muhafaza-i ahkâmına pek ziyade dikkat ve itina buyurulmağla hâsıl olacağını ve bu ise hukuk-ı vâzıha-i hükümrânî ve nüfuz ve te’sirât-ı maneviye-i seniyyeyi Mısırca ba‘demâ kemâ-yelîk takviye edeceği ve binâenaleyh umûr-ı sairede te’sirât-ı hasene-i külliyesi görüleceği ve hıttanın her yerinde ve her işinde dal budak salmakda bulunan İngilizlerin günden güne artmakda bulunan hırsı ve tama‘larına da bir sedd-i manevî çekebileceği derkârdır ve bir de devlet muhibbi olup bir vakitden beri gamûm humûm içinde ancak İngiliz nüfuzunun terakkîsini gören a‘yân ve eşraf-ı Mısriyye'den pek çokları hidivin şu hareketinden memnun kalarak fevc fevc kendini tebrike koşup daha ötesini bâb-ı devletden gözetmekde olmaları da başkaca şâyân-ı nazar-ı dikkat olmağla maslahatın bugünkü hâli mücerred rehîn-i ilm-i sâmî-i fehâmet-penâhîleri buyurulmak üzere arz olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Muharrem sene [1]316 - Fî 5 Haziran sene [1]314 / [18 Haziran 1898]

Mısır Fevkalâde Komiseri

Es-Seyyid Gazi Ahmed Muhtar

Y. EE, 118/13

90

Trablusgarp halkından olan Muhammed Başala'nın Sudan, Borno ve Tuerak bölgelerindeki seyahatlerinden edindiği dinî, siyasî ve iktisadî izlenimlerini kaleme alarak Yıldız Sarayı'na sunduğu yazısı

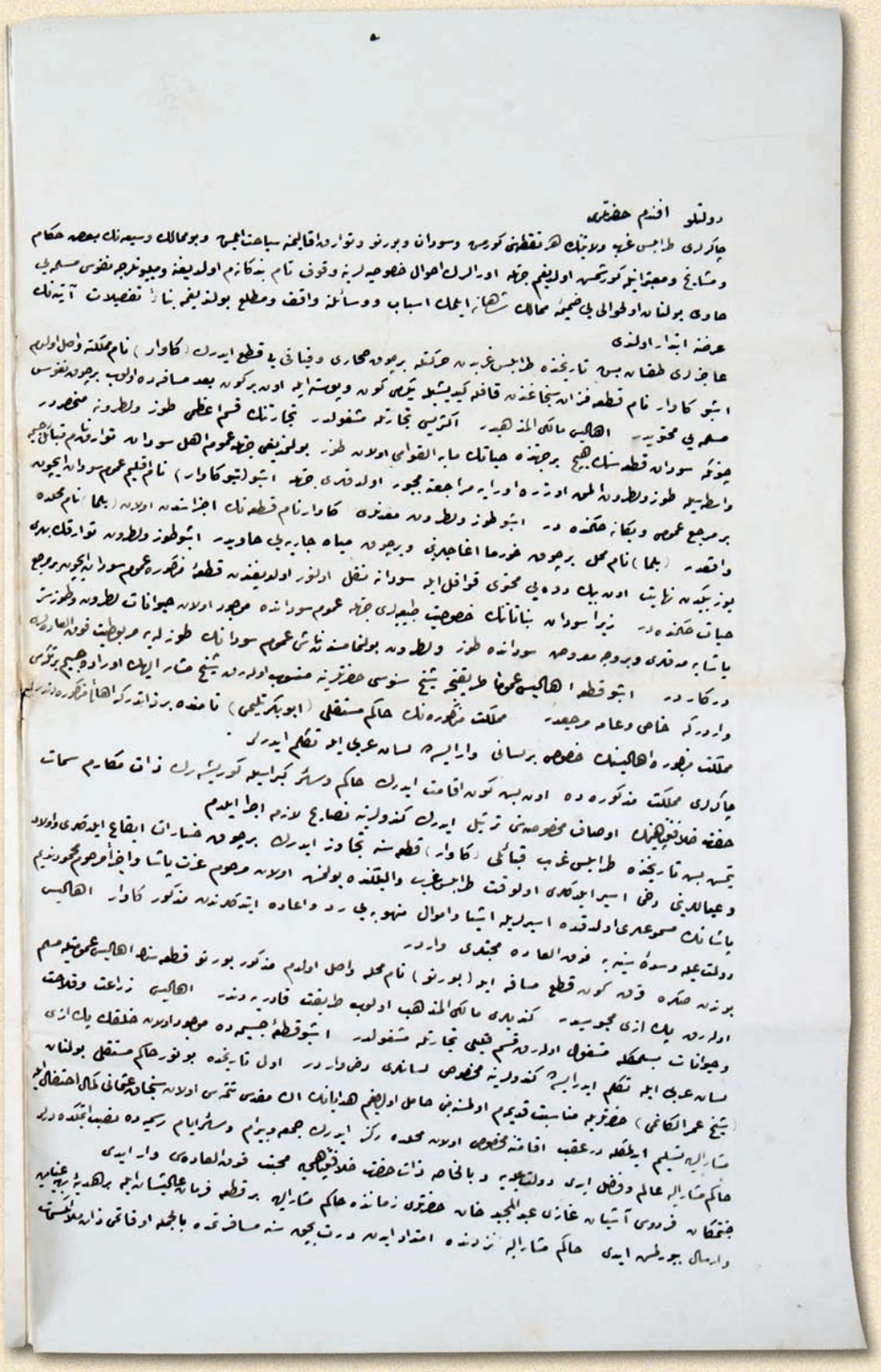

Devletli efendim hazretleri

Çâkerleri Trablusgarb vilâyetinin her noktasını görmüş ve Sudan ve Borno ve Tuerak ekâlîmine seyahat eylemiş ve bu memâlik-i vesî'anın bazı hükkâm ve meşâyih ve mu'teberânıyla görüşmüş olduğum cihetle oraların ahvâl-i hususiyelerine vukûf-ı tâmm-ı bendegânem olduğuna ve milyonlarca nüfus-ı Müslimeyi hâvî bulunan ol havaliyi zamîme-i Memâlik-i Şahane eylemek esbâb ve vesâiline vâkıf ve muttali' bulunduğuma binâen tafsilât-ı âtiyenin arzına ibtidâr olundu.

Âcizleri doksan beş tarihinde Trablusgarb'dan hareketle bir çok sahârâ ve feyâfîyi kat' ederek Kavar nâm memlekete vâsıl oldum. İşbu Kavar nâm kıt'a Fizan sancağından kafile gidişiyle yirmi gün ve posta ile on bir gün bu'd mesafede olup bir çok nüfus-ı Müslimeyi muhtevîdir. Ahalisi Mâlikiyyü'l- mezhebdir. Ekserîsi ticaretle meşguldür. Ticaretinin kısm-ı a'zamı tuz ve letrona münhasırdır. Çünkü Sudan kıt'asının hiçbir cihetinde hayatın mâ-bihi'l-kıvâmı olan tuz bulunmadığı cihetle umum ehl-i Sudan Tuerak nâm kabâil-i cesîme vasıtasıyla tuz ve letron almak üzere oraya müracaata mecbur oldukları cihetle işbu Tibukavar(?) nâm iklim umum Sudan için bir merci'-i umumî ve yegâne hükmündedir. İşbu tuz ve letron madenleri Kavar nâm kıt'anın eczasından olan Bilma nâm mahalde vâkidir. Bilma nâm mahal bir çok hurma ağaçlarını ve bir çok miyâh-ı câriyeyi hâvîdir. İşbu tuz ve letron Tuerak'ın beheri yüz binden nihayet on bin deveyi muhtevî kavâfil ile Sudan'a naklolunur olduğundan kıt'a-i mezkûre umum Sudan için bir merci'-i hayat hükmündedir. Zira Sudan nebatâtının hususiyet-i tabiîyeleri cihetle umum Sudan'da mevcud olan hayvanât letron ve tuzsuz yaşayamadıkları ve ber- vech-i ma'rûz Sudan'da tuz ve letron bulunmamasından nâşi umum Sudan'ın tuzlaya merbûtiyet-i fevkalâdeleri de derkârdır. İşbu kıt'a ahalisi umumen tarikatçe Şeyh Senûsî hazretlerine mensub olarak şeyh-i müşârunileyhin orada cesîm bir tekkesi vardır ki hâss u âmma merci'dir. Memleket-i mezkûrenin hâkim-i müstakili Ebubekir Telimî nâmında bir zâtdır ki ahali-i mezkûredendir. Memleket-i mezbûre ahalisinin hususî bir lisanı var ise de lisan-ı Arabî ile tekellüm ederler.

Çâkerleri memleket-i mezkûrede on beş gün ikamet ederek hâkim ve sair küberâsıyla görüşerek zât-ı mekârim-simât-ı hazret-i Hilâfet-penâhînin evsâf-ı mahsusasını tertîl ederek kendilerine nesâyih-i lâzıme icra eyledim.

Yetmiş beş tarihinde Trablusgarb kabâili Kavar kıt'asına tecavüz ederek bir çok hasarât îkâ' eyledikleri ve evlâd u ıyâllerini dahi esir eyledikleri ol vakit Trablusgarb valiliğinde bulunmuş olan merhûm İzzet Paşa ve ahîren merhûm Mahmud Nedim Paşa'nın mesmû'ları oldukda esirleriyle eşya ve emvâl-i menhûbeyi redd ü iade etdiklerinden mezkûr Kavar ahalisi Devlet-i Aliyye ve südde-i seniyyeye fevkalâde muhabbetleri vardır.

Bundan sonra kırk gün kat'-ı mesafe ile Borno nâm mahalle vâsıl oldum. Mezkûr Borno kıt'asının ahalisi umumiyetle Müslim olarak pek azı mecûsîdir. Kendileri Mâlikiyyü'l-mezheb olup tarîkat-ı Kâdiriyyedendir. Ahalisi ziraat ve filâhat ve hayvanât beslemekle meşgul olarak kısm-ı kalîli ticaretle meşguldür. İşbu kıt'a-i cesîmede mevcud olan halkın pek azı lisan-ı Arabî ile tekellüm eder ise de kendilerine mahsus lisanları dahi vardır. Ol tarihde Bunor[Borno] hâkim-i müstakilli bulunan Şeyh Ömer el-Kanemî hazretleriyle münasebet-i

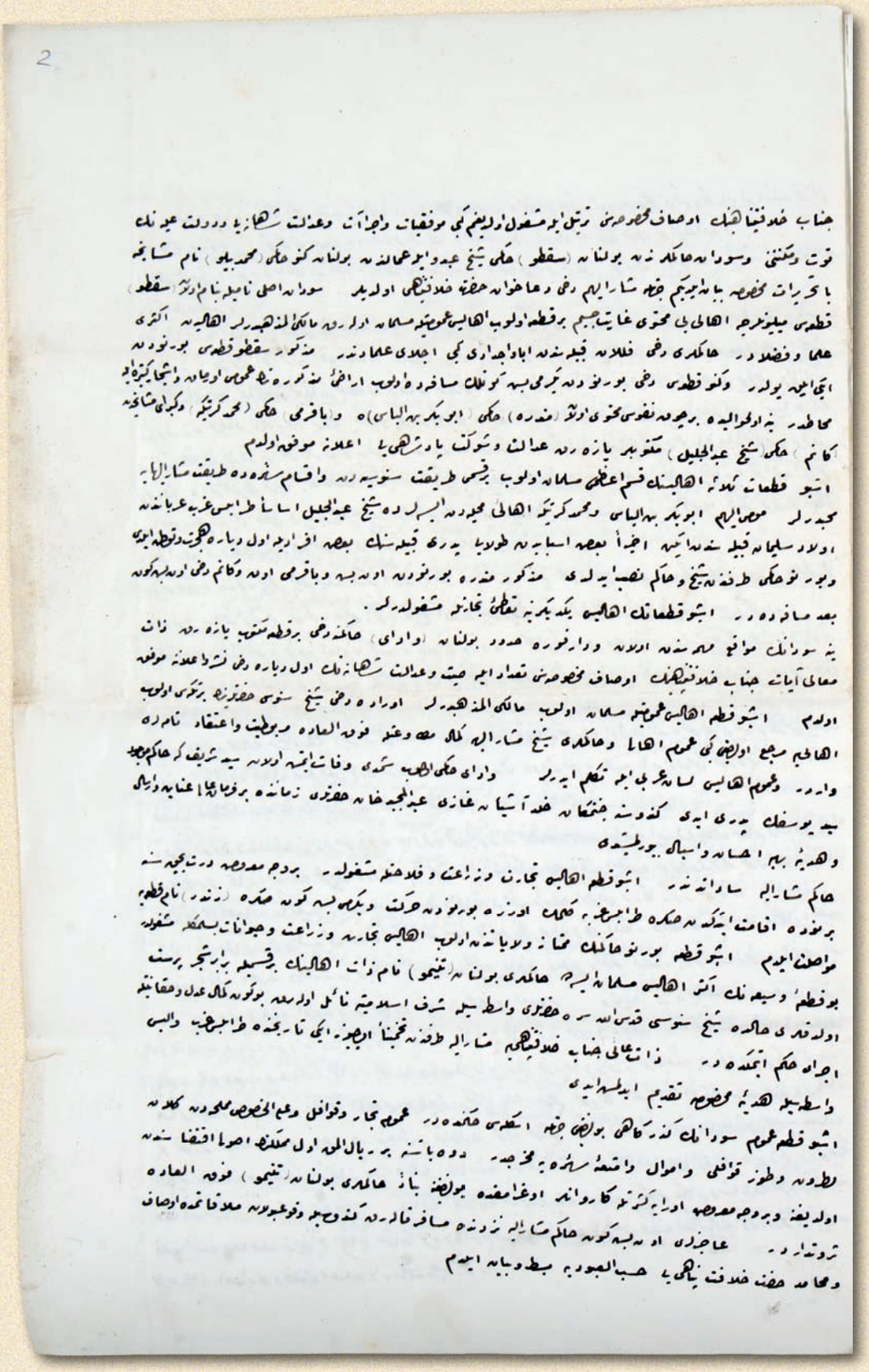

kadîmem olmasına mebnî hâmil olduğum hedâyânın en mukaddes tetimmesi olan sancak-ı Osmanî kemâl-i ihtifâl ile müşârunileyhe teslim edilmekle der-akab ikametine mahsus olan mahalde rekz ederek Cuma ve bayram ve sair eyyâm-ı resmiyede nasb etmektedirler. Hâkim-i müşârunileyh âlim ve fâzıl idi. Devlet-i Aliyye'ye ve bilhassa zât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîye muhabbet-i fevkalâdesi var idi.

Cennet-mekân firdevs-i âşiyân Gazi Abdülmecid Han hazretleri zamanında hâkim-i müşârunileyhe bir kıta fermân-ı âlîşân ile bir hediye-i behiyye inâyet ve irsâl buyurulmuş idi. Hâkim-i müşârunileyh nezdinde imtidâd eden dört buçuk sene müsâferetimde bi'l-cümle evkâtımı zât-ı melâik-simât-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhînin evsâf-ı mahsusasını tertîl ile meşgul olduğum gibi muvaffakiyât ve icraât ve adalet-i şahaneyi ve Devlet-i Aliyye'nin kuvvet ve miknetini ve Sudan hâkimlerinden bulunan Sokoto Hâkimi Şeyh Abdu ile ummâlinden bulunan Kano Hâkimi Mehmed Bilu nâm meşâyihe bâ-tahrirât-ı mahsusa beyân eylediğim cihetle müşârunileyhim dahi duahân-ı hazret-i Hilâfet-penâhî oldular. Sudan-ı Aslî nâmıyla be-nâm olan Sokoto kıt‘ası milyonlarca ahaliyi muhtevî gayet cesîm bir kıt‘a olup ahalisi umumiyetle Müslüman olarak Mâlikiyyü'l-mezhebdirler. Ahaliden ekserî ulemâ ve fuzalâdır. Hâkimleri dahi Fellân kabilesinden âbâ vü ecdâdı gibi ecillâ-yı[ecille-i] ulemâdandır. Mezkûr Sokoto kıt‘ası Borno'dan iki aylık yoldur ve Kano kıt‘ası dahi Borno'dan yirmi beş günlük mesafede olup arazi-i mezkûrenin umumu orman ve eşcâr-ı kesîre ile muhâtdır. Yine ol havalide bir çok nüfusu muhtevî olan Mendere Hâkimi Ebubekir bin İlyas ve Bakırmı Hâkimi Muhammed Kertike ve küberâ-yı meşâyihden Kanem Hâkimi Şeyh Abdülcelil mektublar yazarak adalet ve şevket-i Padişahîyi ilâna muvaffak oldum.

İşbu kıta‘ât-ı selâse ahalisinin kısm-ı a‘zamı Müslüman olup bir kısmı Tarikat-ı Senûsiyye'den ve aksâm-ı sairede tarikat-ı müşârunileyhâya muhibdirler. Mûmâileyhim Ebubekir bin İlyas ve Muhammed Kertike ahali-i mahalliyyeden iseler de Şeyh Abdülcelil esasen Trablusgarb urbânından olan Süleyman kabilesinden iken ahîren bazı esbâbdan dolayı pederi kabilesinin bazı efrâdıyla ol diyara hicret ve tavattun eyledi ve Borno hâkimi tarafından şeyh ve hâkim nasb edildi. Mezkûr Mendere Borno'dan on beş ve Bakırmı on ve Kanem dahi on beş gün bu‘d mesafededir. İşbu kıta‘ât‘ın ahalisi yekdiğerine teâti-i ticaretle meşguldürler.

Yine Sudan'ın mevâki‘-i mühimmesinden olan ve Darfur'a hudud bulunan Vaday hâkimine dahi bir kıt‘a mektub yazarak zât-ı ma‘âlî-âyât-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhînin evsâf-ı mahsusasını ta‘dâd ile sît ü adalet-i şahanenin ol diyara dahi neşr ü ilânına muvaffak oldum. İşbu kıt‘a ahalisi umumiyetle Müslüman olup Mâlikiyyü'l-mezhebdirler. Orada dahi Şeyh Senûsî hazretlerinin bir tekkesi olup ahaliye mercî‘ olduğu gibi umum ahali ve hâkimleri şeyh-i müşârunileyhe kemâl-i mutâva‘atla fevkalâde merbûtiyet ve itikad-ı tâmları vardır ve umum ahalisi lisan-ı Arabî ile tekellüm ederler. Vaday hâkimi olup şimdi vefat etmiş olan Seyyid Şerif ki hâkim-i mevcud Seyyid Yusuf'un pederi idi kendisine cennet-mekân huld-âşiyân Gazi Abdülmecid Han hazretleri zamanında bir fermân-ı âlî inâyet ve irsâl ve hediye-i behiyye ihsân ve isbâl buyurulmuş idi.

Hâkim-i müşârunileyh sâdâtdandır. İşbu kıt‘a ahalisi ticaret ve ziraat ve filâhatle meşguldür. Ber-vech-i ma‘rûz dört buçuk sene Borno'da ikamet etdikten sonra Trablusgarb'a gelmek üzere Borno'dan hareket ve yirmi beş gün sonra Zender nâm kıt‘aya muvâsalat eyledim.

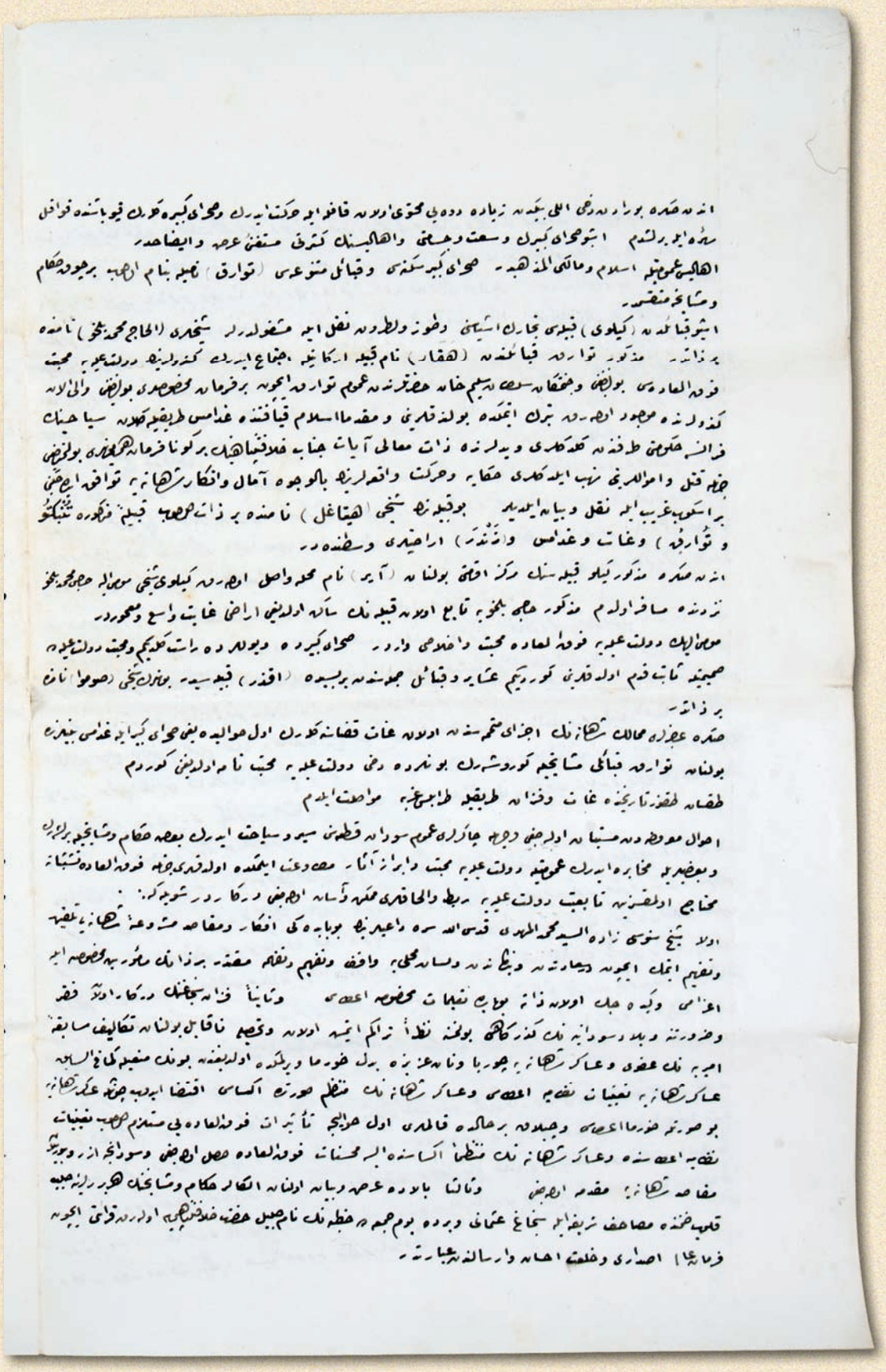

İşbu kıt‘a Borno hâkiminin mümtâz vilayâtından olup ahalisi ticaret ve ziraat ve hayvanât beslemekle meşguldür. Bu kıt‘a-i vesî‘anın ekser ahalisi Müslüman ise de hâkimleri bulunan Tenimo nâm zât ahalisinin bir kısmıyla beraber şecerperest oldukları hâlde Şeyh Senûsî *kaddesallâhu sırrahû* hazretleri vasıtasıyla şeref-i İslâmiyete nâil olarak bugün kemâl-i adl ve hakkâniyetle icra-yı hükm etmekdedir. Zât-ı âlî-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîye müşârunileyh tarafından tahminen üç yüz iki tarihinde Trablusgarb valisi vasıtasıyla hediye-i mahsusa takdim edilmiş idi.

İşbu kıt‘a umum Sudan'ın güzergâhı bulunduğu cihetle iskelesi hükmündedir. Umum tüccar ve kavâfil ve ale'l-husus memlehadan gelen letron ve tuz kavâfili ve emvâl ve emti‘a-i saireye mahrecdir. Deve başına bir riyal almak ol memleketin usulü iktizâsından olduğuna ve ber-vech-i ma‘rûz oraya kesretle kervanlar uğramakda bulunduğuna binâen hâkimleri bulunan Tenimo fevkalâde servetdârdır. Âcizleri on beş gün hâkim-i müşârunileyh nezdinde misafir kalarak kendisiyle vuku bulan mülakâtımda evsâf ve mehâmid-i hazret-i Hilâfet-penâhiyi hasbe'l-ubûdiye bast u beyân eyledim.

Ondan sonra buradan dahi elli binden ziyade deveyi muhtevî olan kafile ile hareket ederek ve Sahrâ-yı Kebîr'e gelerek kuyu başında kavâfil-i saire ile birleşdim. İşbu Sahrâ-yı Kebîr'in vüs‘at ve cesâmeti ve ahalisinin kesreti mustağnî-i arz u izahdır.

Ahalisi umumiyetle İslâm ve Mâlikiyyü'l-mezhebdir. Sahrâ-yı Kebîr sekenesi ve kabâil-i mütenevvi‘ası Tuerak nâmıyla be-nâm olup bir çok hükkâm ve meşâyihe münkasımdır.

İşbu kabâilden Kiluy kabilesi tüccarın eşyasını ve tuz ve letron nakl ile meşguldürler. Şeyhleri el-Hâc Muhammed Belho nâmında bir zâtdır. Mezkûr Tuerak kabâilinden Hakar nâm kabile erkânıyla ictimâ‘ ederek kendilerinin Devlet-i Aliyye'ye muhabbet-i fevkalâdesi bulunduğu ve cennet-mekân Sultan Selim Han hazretlerinden umum Tuerak için bir fermân-ı mahsusları bulunduğu ve ile'l-ân kendilerinde mevcud olarak tebrik etmekde bulunduklarını ve mukaddemâ İslâm kıyafetinde Gadamis tarîkıyla gelen seyyahînin Fransa Hükûmeti tarafından geldikleri ve yedlerinde zât-ı ma‘âlî-âyât-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhînin bir gûnâ fermân-ı hümâyûnları bulunmadığı cihetle katl ve emvâllerini nehb eyledikleri hikâye ve hareket-i vâkı‘alarının bi'l-vücûh âmâl ve efkâr-ı şahaneye tevâfuk edeceğini bir üskûb-i[uslûb-ı] garîb ile nakl ü beyân eylediler. Bu kabilenin şeyhi Hitagıl nâmında bir zât olup kabile-i mezkûre Tunbuktu ve Tuerak ve Gat ve Gadamis ve Zender arazileri vasatındadır.

Ondan sonra mezkûr Kilu[y] kabilesinin merkez-i ikameti bulunan Ayr nâm mahalle vâsıl olarak Kiluy şeyhi mûmâileyh Hacı Muhammed Belho nezdinde misafir oldum. Mezkûr Hacı Belho'ya tâbi olan kabilenin sâkin olduğu arazi gayet vâsi‘ ve ma‘mûrdur.

Mûmâileyhin Devlet-i Aliyye'ye fevkalâde muhabbet ve ihlâsı vardır. Sahrâ-yı Kebîr'de ve yollarda rast geldiğim ve muhabbet-i Devlet-i Aliyye'de samimiyetle sâbit-kadem olduklarını gördüğüm aşâir ve kabâil cümlesinden birisi de Akazer kabilesidir. Bunların şeyhi Sumva nâmında bir zâtdır.

Sonra âcizleri Memâlik-i Şahane'nin ecza-yı mütemmimesinden olan Gat kazasına gelerek ol havalide yani Sahrâ-yı Kebîr ile Gadamis beynlerinde bulunan Tuerak kabâili meşâyihiyle görüşerek bunlarda dahi Devlet-i Aliyye'ye muhabbet-i tâm olduğunu gördüm.

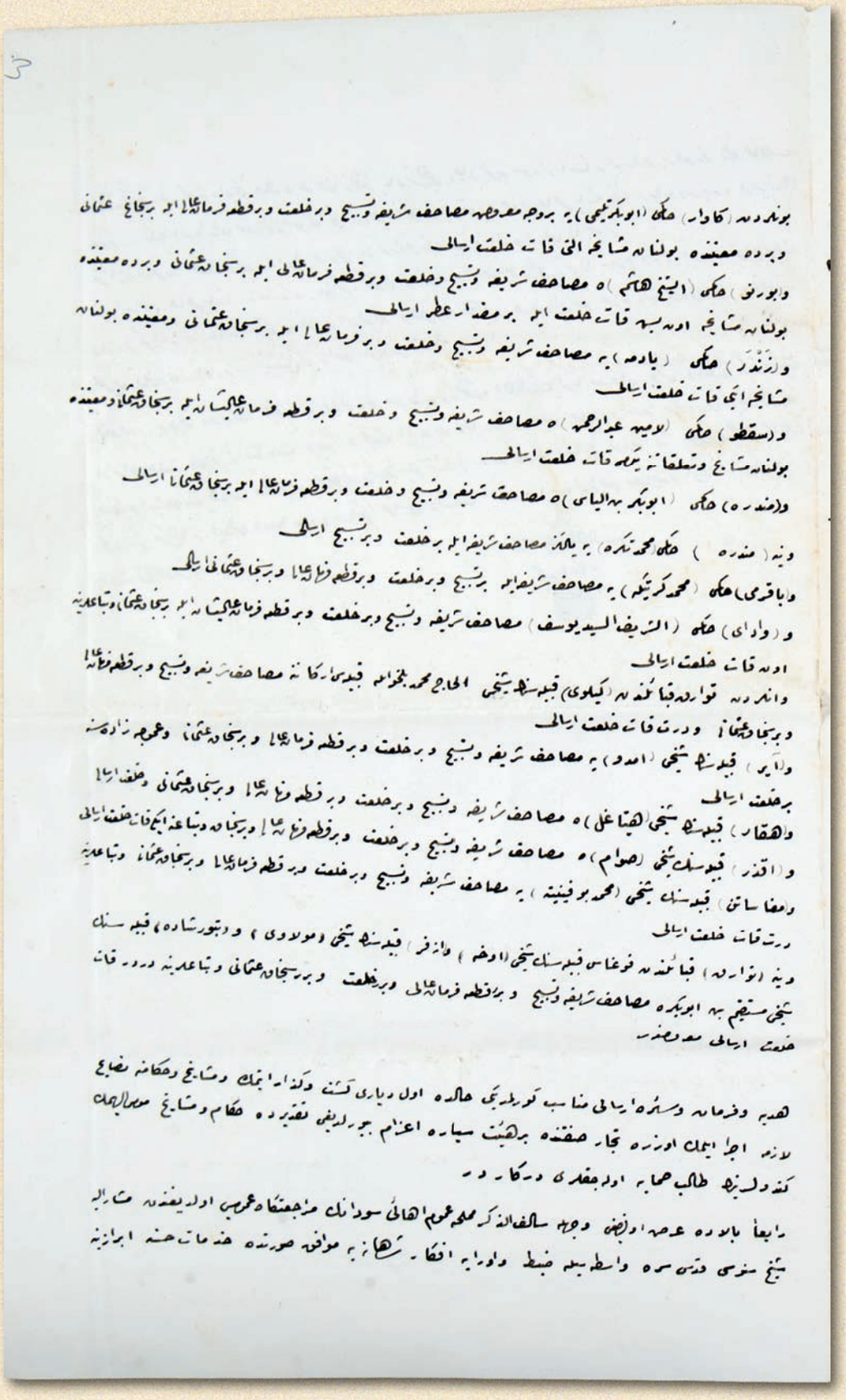

Doksan dokuz tarihinde Gat ve Fizan tarîkıyla Trablusgarb'a muvâsalat eyledim.

Ahvâl-i ma‘rûzadan müstebân olacağı vechile çâkerleri umum Sudan kıt‘asını seyr ü seyahat ederek bazı hükkâm ve meşâyihiyle birleşerek ve bazılarıyla muhabere ederek umumiyetle Devlet-i Aliyye'ye muhabbet ve ibrâz-ı âsâr-ı mutâvaat eylemekde oldukları cihetle fevkalâde teşebbüsâta muhtac olmaksızın tâbiiyet-i Devlet-i Aliyye'ye rabt u ilhâkları mümkün ve âsân olacağı derkârdır. Şöyle ki:

Evvelâ Şeyh Senûsîzâde es-Seyyid Muhammedü'l-Mehdî *kaddesallâhu sırrahû* dâ‘îlerinin bu bâbdaki efkâr ve makâsıd-ı meşrû‘a-i şahaneyi telkîn ve tefhîm etmek için Dersaâdet'den ve bendegândan lisan-ı mahallîye vâkıf ve tefhîm ü tefehhüme muktedir bir zâtın memuriyet-i mahsusa ile i‘zâmı ve gidecek olan zâta bu bâbda talimât-ı mahsusa i‘tâsı ve **sâniyen** Fizan sancağının derkâr olan fakr u zaruretine ve bilâd-ı Sudaniye'nin güzergâhı bulunmasına nazaran terâküm etmiş olan ve tahsili nâ-kâbil bulunan tekâlîf-i sâbıka-i emîriyenin afvı ve asâkir-i şahaneye çorba ve nân-ı azîze bedel hurma verilmekde olduğundan bunun men‘iyle kemâ-fi's-sâbık asâkir-i şahaneye tayinât-ı nizâmiye i‘tâsı ve asâkir-i şahanenin muntazam suretde iksâsı iktizâ edip çünkü asâkir-i şahaneye bu suretle hurma i‘tası ve çıplak bir hâlde kalmaları ol havalice te’sirât-ı fevkalâdeyi müstelzim olup tayinât-ı nizâmiye i‘tâsında ve asâkir-i şahanenin muntazaman iksâsında ise muhassenât-ı fevkalâde hâsıl olacağı ve Sudanca arzu buyrulan makâsıd-ı şahaneye mukaddem olacağı ve **sâlisen** bâlâda arz u beyân olunan ülkâlar hükkâm ve meşâyihinin her birerlerine celb-i kulûb zımnında mesâhif-i şerife ile sancak-ı Osmanî ve bir de yevm-i Cuma'da hutbenin nâm-ı celîl-i hazret-i Hilâfet-penâhîye olarak kırâeti için fermân-ı âlî ısdârı ve hil‘at ihsân ve irsâlinden ibaretdir.

Bunlardan Kavar Hâkimi Ebubekir Telimî'ye ber-vech-i ma‘rûz mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ile bir sancak-ı Osmanî ve bir de maiyyetinde bulunan meşâyihe altı kat hil‘at irsâli,

Ve Borno Hâkimi eş-Şeyh Haşim'e mesâhif-i şerife ve tesbih ve hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ile bir sancak-ı Osmanî ve bir de maiyyetinde bulunan meşâyihe on beş kat hil‘at ile bir mikdar ıtır irsâli,

Ve Zender Hâkimi Yadma'ya mesâhif-i şerife ve tesbih ve hil‘at ve bir fermân-ı âlî ile bir sancak-ı Osmanî ve maiyyetinde bulunan meşâyihe iki kat hil‘at irsâli,

Ve Sokoto Hâkimi Lamin Abdurrahman'a mesâhif-i şerife ve tesbih ve hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlîşân ile bir sancak-ı Osmanî ve maiyyetinde bulunan meşâyih ve ta‘allukâtına yirmi kat hil‘at irsâli,

Ve Mendere Hâkimi Ebubekir bin İlyas'a mesâhif-i şerife ve tesbih ve hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ile bir sancak-ı Osmanî irsâli,

Ve yine Mendere Hâkimi Muhammed Tekre'ye yalnız mesâhif-i şerife ile bir hil‘at ve bir tesbih irsâli,

Ve Bakırmı Hâkimi Muhammed Kertike'ye mesâhif-i şerife ile bir tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir sancak-ı Osmanî irsâli,

Ve Vaday Hâkimi eş-Şerîf es-Seyyid Yusuf['a] mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlîşân ile bir sancak-ı Osmanî ve tebaalarına on kat hil‘at irsâli,

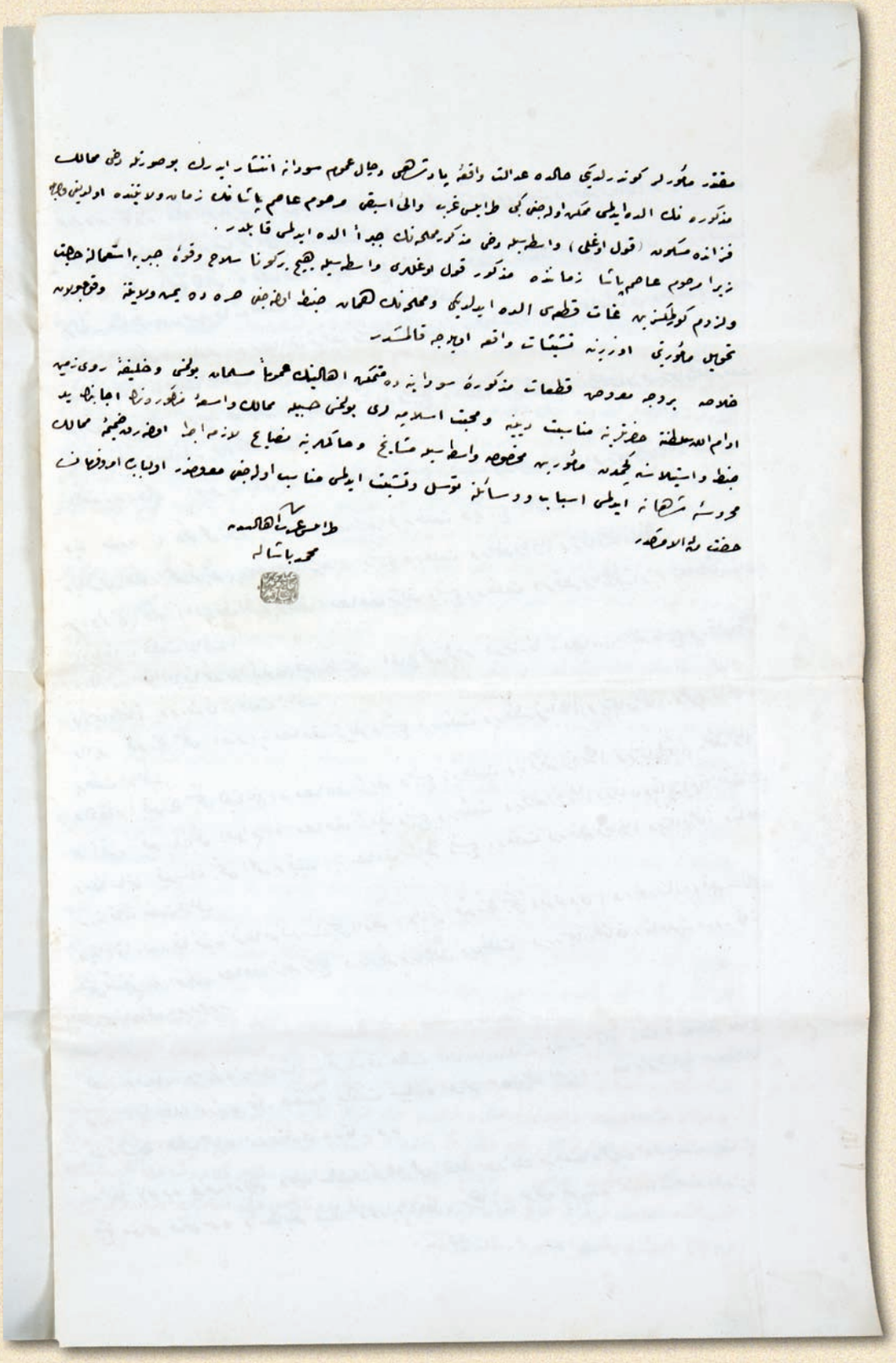

Ve onlardan Tuerak kabâilinden Kiluy kabilesinin şeyhi el-Hâc Muhammed Belho ile kabilesi erkânına mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir sancak-ı Osmanî ve dört kat hil‘at irsâli,

Ve Ayr kabilesinin şeyhi Amedu'ya mesâhif-i şerife ve tesbih ve hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir kıta sancak-ı Osmanî ve amcazâdesine bir hil‘at irsâli,

Ve Hakar kabilesinin şeyhi Hitagıl'a mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir sancak-ı Osmanî ve hil‘at irsâli,

Ve Akazer kabilesinin şeyhi Savam'a[Sumva'ya] mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir sancak ve tebaasına iki kat hil‘at irsâli,

Ve Mefâsâtin kabilesinin şeyhi Muhammed Bofinite'ye mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir hil‘at ve bir kıta fermân-ı âlî ve bir sancak-ı Osmanî ve tebaalarına dört kat hil‘at irsâli,

Ve yine Tuerak kabâilinden Koğâs kabilesinin şeyhi Oha ve Ezgar kabilesinin şeyhi Molavi ve Tiburşâde kabilesinin şeyhi Müstakim bin Ebubekir'e mesâhif-i şerife ve tesbih ve bir kıta fermân-ı âlî ve birer hil‘at ve birer sancak-ı Osmanî ve tebaalarına dörder kat hil‘at irsâli ma‘rûzdur.

Hediye ve fermân ve saire irsâli münasib görülmediği hâlde ol diyarı geşt ü güzâr etmek ve meşâyih ve hükkâmına nesâyih-i lâzıme icra eylemek üzere tüccar sıfatında bir hey’et-i seyyare i‘zâm buyurulduğu takdirde hükkâm ve meşâyih-i mûmâileyhimin kendilerinin taleb-i himaye olacakları derkârdır.

Râbian bâlâda arz olunduğu vechile sâlifü'z-zikr memleha umum ahali-i Sudan'ın müracaatgâh-ı umumîsi olduğundan müşârunileyh Şeyh Senûsî *kaddesallâhu sırrahû* vasıtasıyla zabt ve oraya efkâr-ı şahaneye muvâfık suretde hıdemât-ı hasene ibrâzına muktedir memurlar gönderildiği hâlde adalet-i vâkı‘a-i Padişhî derhal umum Sudan'a intişâr ederek bu suretle dahi memâlik-i mezkûrenin elde edilmesi mümkün olacağı gibi Trablusgarb vali-i esbâkı merhûm Asım Paşa'nın zaman-ı velâyetinde olduğu vechile Fizan'da meskûn Kuloğlu vasıtasıyla dahi mezkûr memlehanın cebren elde edilmesi kâbildir.

Zira merhûm Asım Paşa zamanında mezkûr Kuloğulları vasıtasıyla hiç bir gûne silah ve kuvve-i cebriye isti‘mâline hâcet ve lüzum görülmeksizin Gat kıt‘ası elde edildiği ve memlehanın hemen zabt olunacağı sırada Yemen vilâyetine vuku bulan tahvîl-i memuriyeti üzerine teşebbüsât-ı vâkı‘a öylece kalmışdır.

Hulâsa; ber-vech-i ma‘rûz kıta‘ât-ı mezkûre-i Sudaniye'de mütemekkin ahalinin umumen Müslüman bulunması ve halîfe-i rûy-i zemîn *edâmâllahu saltanatehû* hazretlerine münasebet-i diniye ve muhabbet-i İslâmiyeleri bulunması hasebiyle memâlik-i vâsi‘a-i mezkûrenin ecânibin yed-i zabt u istilasına geçmeden memurîn-i mahsusa vasıtasıyla meşâyih ve hâkimlerine nesâyih-i lâzıme icra olunarak zamîme-i Memâlik-i Mahrûse-i Şahane edilmesi esbâb ve vesâiline tevessül ve teşebbüs edilmesi münasib olacağı ma‘rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Trablusgarb ahalisinden
Muhammed Başala

Y. PRK. AZJ, 13/56

91

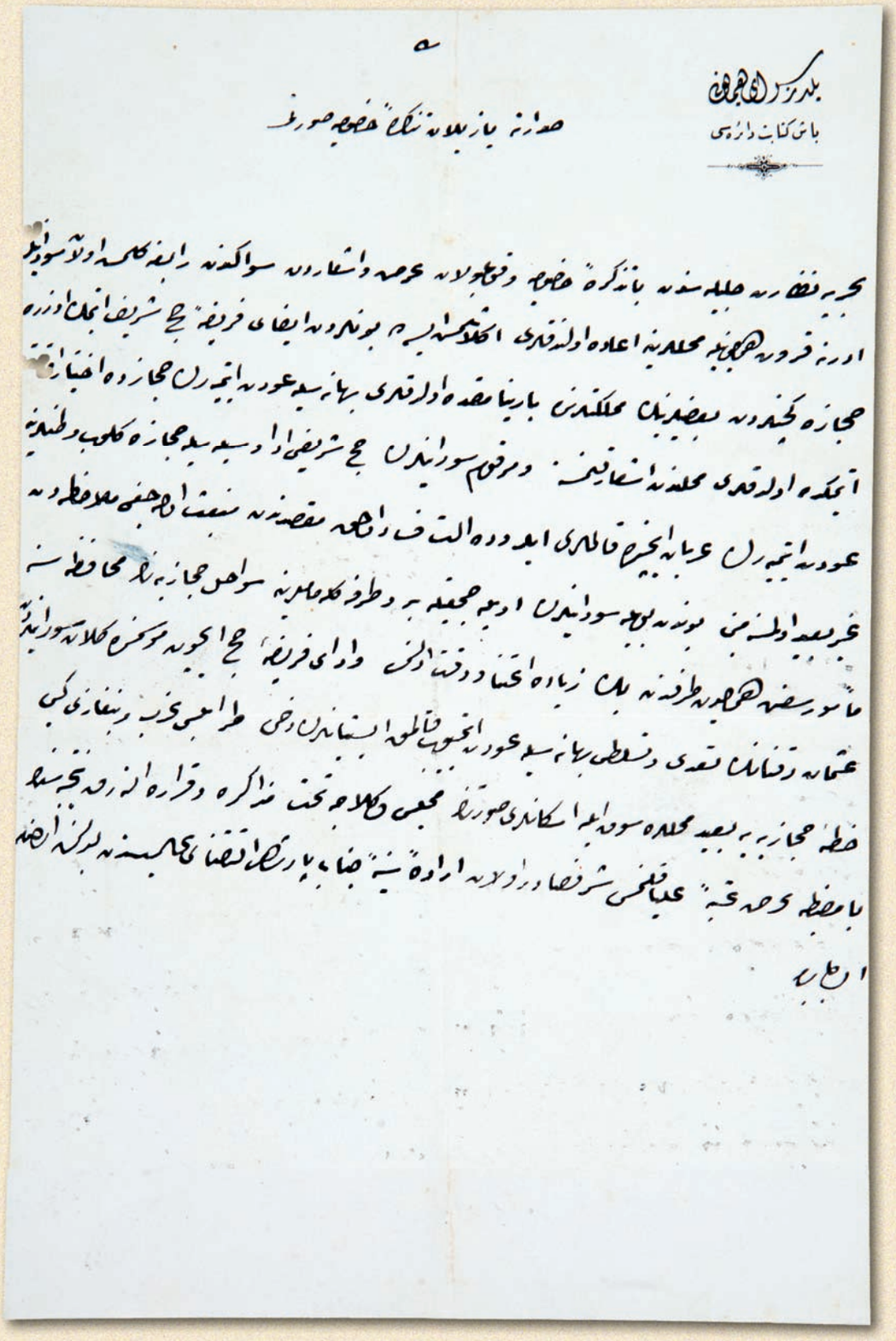

بلدیر سرکاری جمعیتی
باش کتابت دائره‌سی

صدارته یازیلدیغنه دائر مضبطه صورتی

۵

بحر یه فقره دائر جلیله سنده بیانکرده مضبطه وقوعبولان عرضحال و استعاره دائر سوالکده رایحه کلمه اولان سودانیلر
اوزره قرومده بولنان محلدن اعاده اولنمری اکثریتله قرار ویریلدیکده بو نلرده ایفای فریضه حج شریف ایچون اوزره
حجازه کچمکده بعضیلرینک محللرندن بارینجه اولمری بیانیله عودتلرینه دائر حجازده اقتضا ایدن
آیکده اولمری محلنده استعلامیله مرقوم سودانیلرک حج شریفدن اعاده سیله حجازه کلوب وطنلرینه
عودتلرینه دائر عرضحالی ایله دوه الت فدائیلکه مقصدنه سفنه اهلی ملاحظه سنه
کوره اتیه‌رن عربانه ایچون قافله‌ی ایله دوه الت فدائیلکه مقصدنه سفنه اهلی ملاحظه سنه
کوره اتیه‌رن عربانه ایچون قافله‌ی ایله دوه الت فدائیلکه مقصدنه سفنه اهلی ملاحظه سنه
تخریبه اولنمش بولنه‌رق بویله سودانیلرک اویه جکلرینه بر طرفدن کلدقلرینه سواحل حجازه نقل محافظه سنه
مأمور مضبطه‌ده طرفنه بلکه زیاده اعتماد و وقتنه اولمش وادای فریضه حج ایچون موسم کلاته سودانیلرک
عمومنه رفقانلرینه قدری وسطی بیانیله عودتلرینه ایچون قافله ایسه‌لرنده اهلی طرفلرینه کی
ضبط حجازه بعید محلده سودانیلرک عودتلرینه دائر صورتی مجلس کلاجه تحت مذاکره وقراره ایله بحر سفید
یا مضبطه یحه‌سنه عیناً قلمی شرفصادر اولدیغنه اراده سنیه جناب پادشاه اقتضاسنه کلمکله بو کره ایضاحه
ایلیا

Hac ziyareti için Hicaz'a gelen Sudanlıların burada yerleşmelerine fırsat verilmeden memleketlerine geri dönmelerinin sağlanması

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi

Sadâret'e yazılan tezkire-i hususiye sureti

Bahriye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-tezkire-i hususiye vuku bulan arz u iş'ârdan Sevvakin'den Rabiğ'e gelmiş olan Sudanîlerin Edirne Korvet-i Hümâyûnuyla mahallerine iade olundukları anlaşılmış ise de bunlardan ifa-yı farîza-i hacc-ı şerif etmek üzere Hicaz'a geçenlerden bazılarının memleketlerinde barınama[ma]kda oldukları bahanesiyle avdet etmeyerek Hicaz'da ihtiyar-ı ikamet etmekde oldukları mahallinden iş'âr kılınmasına ve merkûm Sudanîlerin hacc-ı şerifi eda vesilesiyle Hicaz'a gelip vatanlarına avdet etmeyerek urbân içinde kalmaları ileride alet-i fesad olmak maksadından münba'is olacağı mülâhazadan gayr-ı ba'îd olmasına mebnî bundan böyle Sudanîlerin öyle cemiyetle beri tarafa gelememelerine sevâhil-i Hicaziye'nin muhafazasına memur süfun-i hümâyûn tarafından pek ziyade itina ve dikkat olunması ve eda-yı farîza-i hac için mevsiminde gelen Sudanîlerden Osman Dikna'nın ta'addî vü tasallutu bahanesiyle avdet etmeyip kalmak isteyenlerin dahi Trablusgarb ve Bingazi gibi hıtta-i Hicaziye'ye ba'îd mahallere sevk ile iskânları suretinin Meclis-i Vükelâca taht-ı müzâkere ve karara alınarak neticesinin bâ-mazbata arz-ı atebe-i ulyâ kılınması şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş olmakla, ol bâbda.

Y. PRK. BŞK, 14/80

92

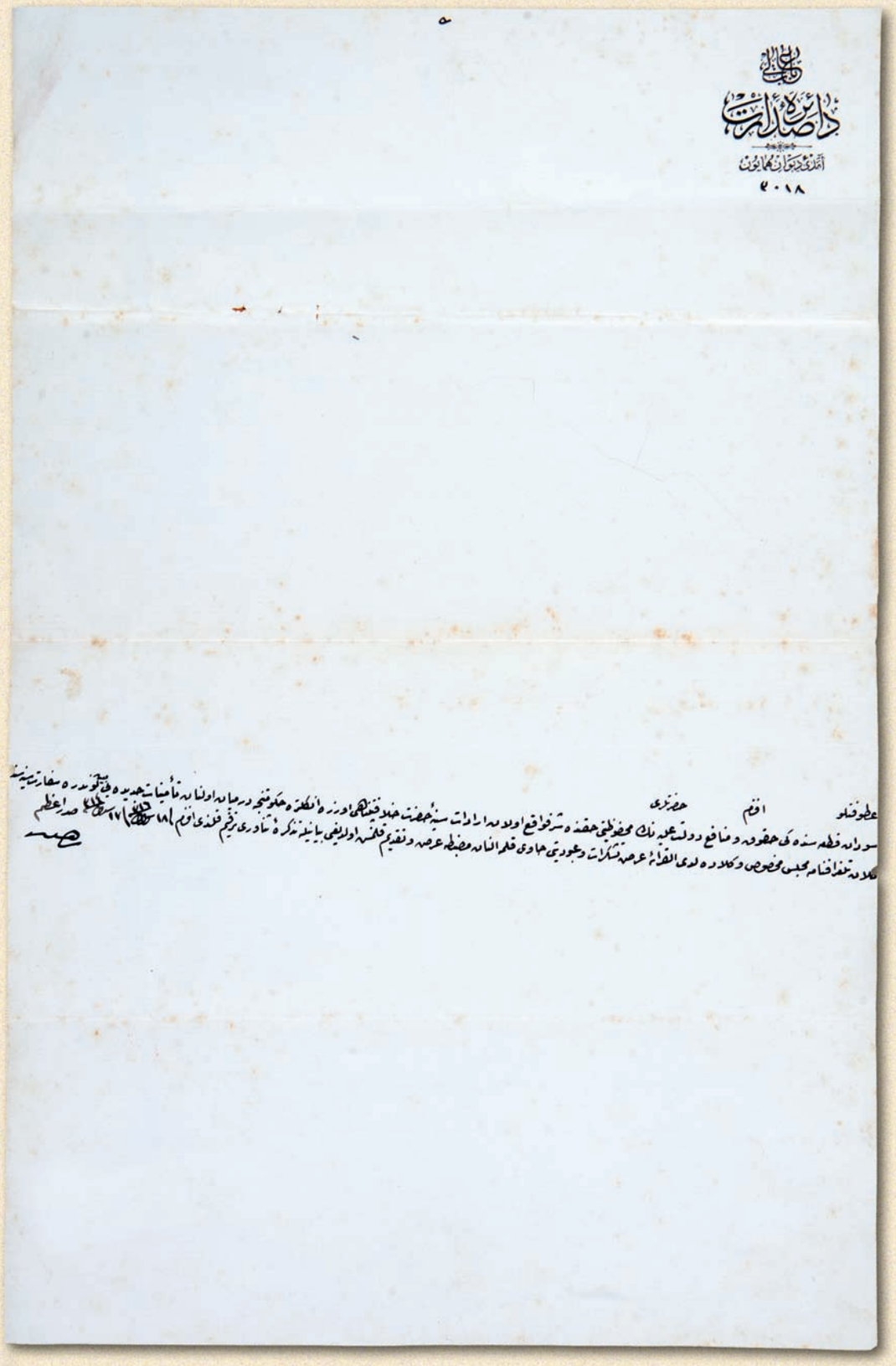

Osmanlı Devleti'nin Sudan kıtasındaki hak ve menfaatlerini korumak için İngiltere Hükümetince verilen teminat üzerine konunun Meclis-i Vükelâ'da memnuniyetle değerlendirilmesi

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
3018

Atûfetli efendim hazretleri

Sudan kıt'asındaki hukuk ve menâfi'-i Devlet-i Aliyye'nin mahfûziyeti hakkında şeref-vâki olan iradât-ı seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî üzere İngiltere Hükûmetince dermiyân olunan te'minât-ı cedîdeyi mübeyyin Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen telgrafnâme Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da lede'l-kırâe arz-ı teşekkürât ve ubûdiyeti hâvî kaleme alınan mazbata arz u takdim kılınmış olduğu beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 18 Şevval sene [1]316 - Fî 17 Şubat sene [1]314

Sadrıazam
Rifat

**

Bâb-ı Âlî
Meclis-i Mahsus
3018

Sudan hakkında Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne şeref-vâki olan evâmir ve iradât-ı seniyye-i hazret-i Şehinşâhî mantûk-ı münîfi vechile Lord Salisbury'ye icra olunan tebligât üzerine Sudan kıt'asınca olan hukuk ve menâfi'-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti hakkında müşârunileyh Salisbury tarafından dermiyân olunan te'minât ve te'yidâtı hâvî sefâret-i müşârunileyhâdan arz u takdim olunan telgrafnâme tercümesi ber-mantûk-ı irâde-i ma'âlî-âde-i hazret-i Hilâfet-penâhî miyâne-i bendegânemizde müftehiran ve müteşekkiren kırâet ve mütâlaa olundu.

Cenâb-ı Hakk mülk ve devletin sahib-i muazzam-ı zîşânı ve kâffe-i bendegân-ı sadakat-nişanın veli-nimet-i bî-minnet-i a'zam-ı vâcibü'l-ihtirâmı olan zât-ı Hilâfet-simât efendimiz hazretlerinin bi'l-cümle mevâdd ve mesâil-i mühimme ve gâmize hakkında şâyân buyurulan iradât-ı hükm-âyât-ı cenâb-ı zıllullâhi hall-i müşkilât için birer burhân-ı berî'u'l-beyân olduğuna bu bâbda İngiltere Hükûmetince dermiyân olunan te'minât-ı cedîde delil-i celî olmasıyla gerek bundan ve gerek mezkûr telgrafnâmenin hey'et-i ubeydânemizde kırâetine tenezzülen ve lütfen sezâvâr buyurulan müsaade-i lütf-âde-i hazret-i Şehinşâhî'den dolayı

mefrûz-rakabe-i rıkkıyyet ü ubûdiyetimiz olan dua-yı temâdî-i ömr ü iclâl ve tefâvür-i şân ü ikbâl-i veli-nimet-i bî-minnet-i a'zamînin tekrarıyla tezyîn-i elsine-i müsâdakat ve mübâhât olduğu muhât-ı ilm-i âlî buyuruldukda ol-bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 18 Şevval sene [1]316 - Fî 17 Şubat sene [1]314 / [1 Mart 1899]

Sadrıazam Halil Rifat bin İbrahim	Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin	Adliye Nâzırı Es-Seyyid Abdurrahman bin Nureddin
Serasker Mehmed Rıza bin Mustafa	Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü bin Hüseyin	Şûrâ-yı Devlet Reisi Mehmed Said
Hariciye Nâzırı Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı	Dahiliye Nâzırı Mehmed Memduh	Tophâne-i Âmire Müşiri Mustafa Zeki bin Ali
Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Galib Paşa	Maârif Nâzırı Es-Seyyid Ahmed Zühdü	Ticaret ve Nâfia Nâzırı Es-Seyyid Mustafa Vehbi
Sadâret Müsteşarı Es-Seyid Mehmed Tevfik		Maliye Nâzırı Es-Seyyid Ahmed Reşad

Y. EE, 118/25

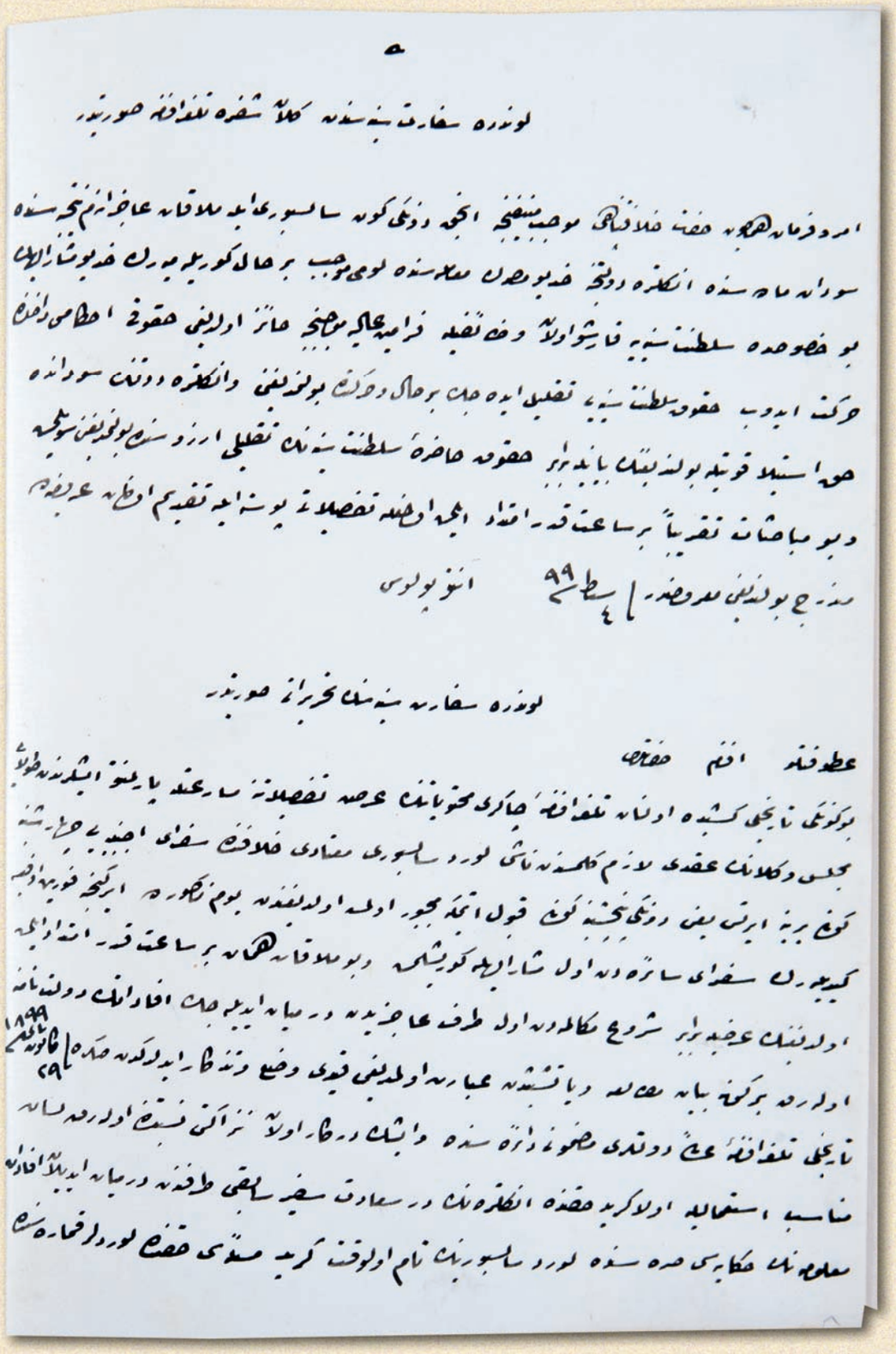

لوندره سفارت سنه سندن کلان شفره تلغرافنامه صورتیدر

امر و فرمانلری حضرت خلافتپناهی موجبنجه انجه روزی کوده سالسبوری ایله ملاقاته عاجز اولدیغم سنه سوداده یازمش ایدم انکلره دونجه ضبطولنان مکالمه لوی موجب برحال کوریلیورلر فقط بو شاراتلر بو خصوصده سلطنتپناهی فایشوادلاه وحضرتلرینه جانب عالیکریه جاکز اولدیغی حقوق احترامی رعایتله حرکت ایدوب حضور سلطنتپناهیلرینه تقبیل ایده جک برحال وجود بولونمیغی وانکلره دونمش سوداده هوا استیلا قویه بولنه بتمک بایدیغی حضور حاضره سلطنتپناهیلرینک تقبیل اعتاب سنیه بولونمیغی سویلمه دیو مباشانه تقدیماً برساعت قدر امتداد ایجاد ایدن تفصیلاتی یوسنجه تقدیم اوطاغه عرض ومبلغ بولونمیغی معروض قلدم ۹۹ سطر ۱۴ انتو بولوس

لوندره سفارتنه سنه سندن تحریراً صورتیدر

عطوفتلو افندم حضرتلری

بوکونکی تاریخلی کشیده اولنان تلغرافنامه جاکری محتوياتنک عین تفصیلاتی سارعند یازمش ایشبو تلغرافنامه طولایسیله مجلس وکلانک عقدی لازم کلمکله ناشی لوردسالسبوری سفارتی فلاقت سفارتی اجنبیه جاکزشه کیدوب کوریشمک اوزره ایرتسی یوم دونکی پنجشنبه کونی قبول اتمکه مجبور اولمسیله اولبابده یوم مذکوره ایرتجه قویه وقت کیدیلرک سفارتی سائره دن اول شاراتله کوریشلمه وبو ملاقاتده برساعت قدر امتداد ایله اولبابده مکالمه

İngiltere Devleti ile Mısır Hidivliği'nin Sudan'ı işgal etmelerinin devletler hukuku açısından Osmanlı Devleti'nin Sudan üzerindeki hakları konusunda Londra sefiri ile İngiltere Hariciye nazırı arasındaki görüşmelerin muhtevası

Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen şifre telgrafnâme suretidir.

Emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhî mûcib-i münîfince ancak dünkü gün Salisbury ile mülakât-ı acizânem neticesinde Sudan maddesinde İngiltere Devletince Hidiv-i Mısır'ın muamelesinde levmi mûcib bir hâl görülemeyerek hidiv-i müşârunileyhin bu hususda Saltanat-ı Seniyye'ye karşı olan vezâifiyle ferâmîn-i âliye mûcebince haiz olduğu hukuku ahkâmı dahilinde hareket edip hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'yi taklîl edecek bir hâl ve hareketde bulunmadığını ve İngiltere Devleti'nin Sudan'da hakk-ı istila kuvvetiyle bulunduğunun beyânıyla beraber hukuk-ı hâzıra-i Saltanat-ı Seniyye'nin taklîli arzusunda bulunmadığını söylemiş ve bu mübâhasât takrîben bir saat kadar imtidâd eylemiş olmağla tafsilâtı posta ile takdim olunan arîzada münderic bulunduğu ma'rûzdur.

Fî 4 Şubat sene [12]99

Antopulos

*

Londra Sefâret-i Seniyyesi'nin tahrirâtı suretidir.

Atûfetli efendim hazretleri

Bugünkü tarihli keşîde olunan telgrafnâme-i çâkerî muhteviyâtının arz-ı tafsilâtına müsâra'atla parlemento işlerinden dolayı Meclis-i Vükelâ'nın akdi lâzım gelmesinden nâşi Lord Salisbury mu'tâdı hilâfında süferâ-yı ecnebiyeyi Çarşamba günü yerine ertesi yani dünkü Perşembe günü kabul etmeğe mecbur olmuş olduğundan yevm-i mezkûrda erkence Foreign Office'e gidilerek süferâ-yı saireden evvel müşârunileyhle görüşülmüş ve bu mülakât hemen bir saat kadar imtidâd eylemiş olduğunun arzıyla beraber şürû'-ı mükâlemeden evvel taraf-ı acizîden dermiyân edilecek ifadâtın devlet nâmına olarak bir gûne beyân-ı mütâlaa veya teşebbüsden ibaret olmadığı kaydı vaz' ve tezkâr edildikden sonra fî 29 Kânûn-ı Sânî sene 1899 tarihli telgrafnâme-i âlî-i devletleri mazmûnı dairesinde ve işin derkâr olan nezâketi nisbetinde olarak lisan-ı münasib isti'mâliyle evvelâ Girid hakkında İngiltere'nin Dersaâdet sefir-i sâbıkı tarafından dermiyân edilen ifadât-ı malumenin hikâyesi sırasında Lord Salisbury'nin tam ol vakit Girid meselesi hakkında Lordlar Kamarası'nda îrâd eylemiş olduğu bir nutkunda bi-aynihî görülmüş olan beyanât-ı resmiye-i şahsiyesini dahi ilâveten tezkâr eyledim. Ba'dehû Sudan maddesine atf-ı kelâm ile telgrafnâme-i âlîde münderic olan mütâlaât-ı âliye ve nukât-ı mühimmesi îrâd ve esbâb-ı mûcibe-i lâzıme ile tevsî' eylemiş olduğumdan müşârunileyh kendisini hususât-ı mezkûre hakkında bir cevab vermek hâline

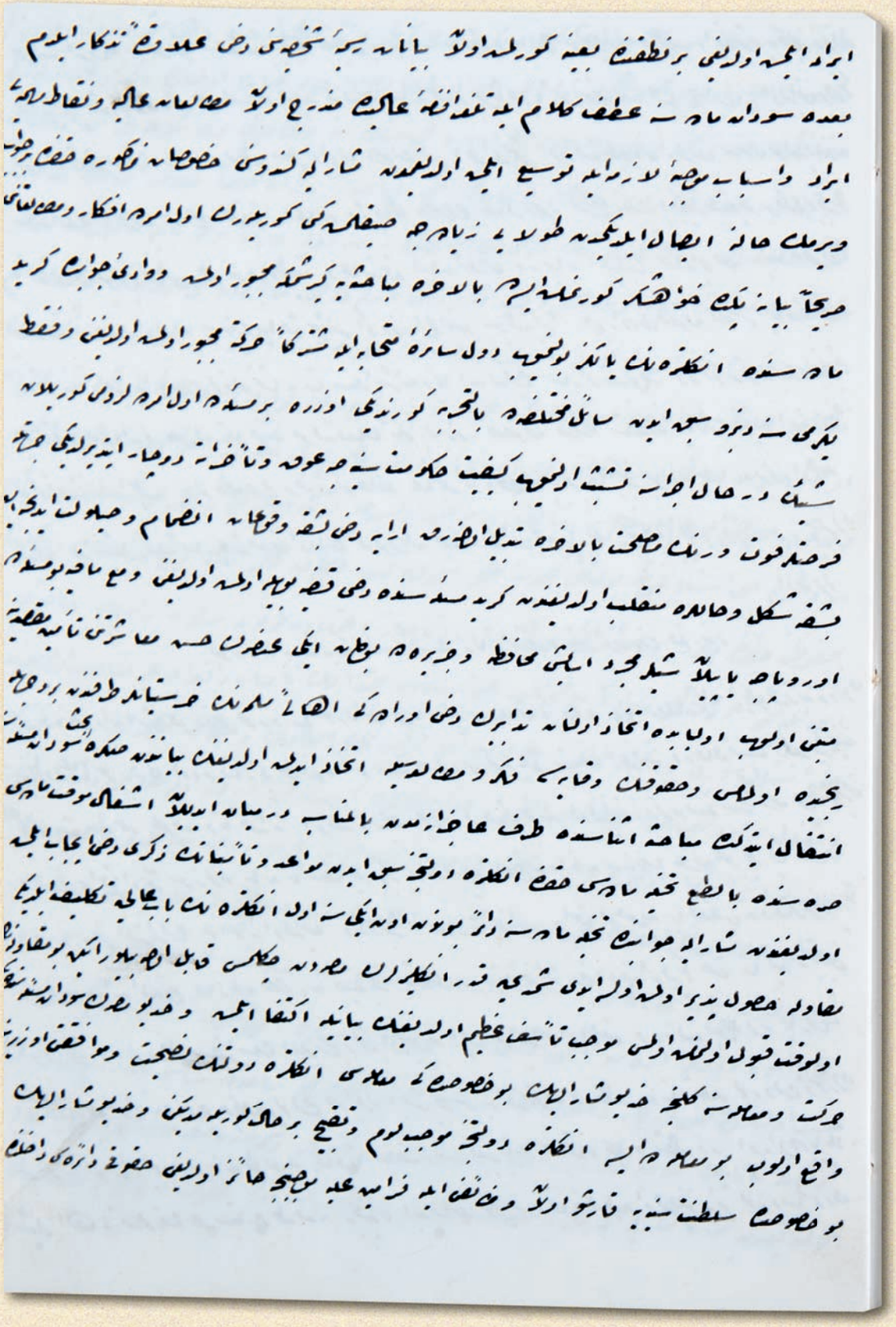

îsâl eyledigimden dolayı ziyadece sıkılmış gibi görülerek evvel emirde efkâr ve mütâlaâtını sarîhan beyâna pek de hâhişker görünmüş ise de bilâhare mübâhaseye girişmeğe mecbur olmuş ve vadi-i cevabda Girid maddesinde İngiltere'nin yalnız bulunmayıp düvel-i saire-i mütehâbbe ile müştereken harekete mecbur olmuş olduğunu ve fakat yirmi seneden beri sebk eden mesâil-i muhtelifede bi't-tecrübe göründüğü üzere bir meselede evvel emirde lüzumu görülen şeyin derhal icrasına teşebbüs olunmayıp keyfiyet Hükûmet-i Seniyyece avk u te'ehurâta dûçâr etdirildiği cihetle fırsatlar fevt ve reng-i maslahat bilâhare tebdil olunarak oraya dahi başka vukuât inzimâm ve haylûlet edince iş başka şekil ve hâllere münkalib olduğundan Girid meselesinde dahi kaziyye böyle olmuş olduğunu ve maamâfih bu meselede Avrupaca yapılan şeyler mücerred asayişi muhafaza ve cezîrede bulunan iki unsurun hüsn-i mu'âşeretini te'min maksadına mübtenî olup ol bâbda ittihâz olunan tedâbîrin dahi oradaki ahali-i Müslimenin Hıristiyanlar tarafından bir vechile rencîde olmaması ve hukukunun vikâyesi fikr u mütâlaasıyla ittihâz edilmiş olduğunun beyânından sonra bahis Sudan Meselesi'ne intikâl etdikde mübâhase esnasında taraf-ı acizânemden bi'l-münasibe dermiyân edilen işgal-i muvakkat maddesi sırasında bittab' tahliye maddesi hakkında İngiltere Devletince sebk eden mevâ'id ve te'minâtın zikri dahi icab eylemiş olduğundan müşârunileyh cevabında tahliye maddesine dair bundan on iki sene evvel İngiltere'nin Bâbıâli'ye teklif eylediği mukâvele husûl-pezîr olmuş olsa idi şimdiye kadar İngilizlerin Mısır'dan çekilmesi kâbil olabilir iken bu mukâvelenin ol vakit kabul olunmamış olması mûcib-i te'essüf-i azîm olduğunun beyânıyla iktifâ eylemiş ve hidiv-i Mısır'ın Sudan Meselesi'ndeki hareket ve muamelesine gelince hidiv-i müşârunileyhin bu hususdaki muamelesi İngiltere Devleti'nin nasihat ve muvâfakati üzerine vâki olup bu muamelede ise İngiltere Devletince mûcib-i levm ü takbîh bir hâl görülemediğini ve hidiv-i müşârunileyhin bu hususda Saltanat-ı Seniyye'ye karşı olan vezâifi ile ferâmîn-i aliyye mûcebince haiz olduğu hukuku dairesi dahilinde hareket edip hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'yi taklîl edecek bir fikr u hâlde bulunmadığını söylemiş ve İngiltere'ye gelince devlet-i müşârunileyhâ şimdi orada hakk-ı istila kuvvetiyle bulunduğunu beyân eylemesiyle buna cevaben bu noktanın muhtac-ı izah olduğunu ve çünkü Sudan kıt'asının Mısır'a merbûtiyeti müsellem olup Mısır'ın ise ecza-yı mütemmime-i Devlet-i Aliyye'den olduğu bedîhî bulunduğundan Sudan'ın bi'l-harb merci'-i iltihâkına iade ve ircâ'ı hususunda asâkir-i Mısriyye-i şahanenin İngiliz askeriyle birlikde bu neticenin istihsâline muvaffak olması dahi bu merbûtiyet ve aidiyeti isbat eylediğini dermiyân eylediğimde müşârunileyh hakk-ı istila hukuk-ı milele müte'allik mesâilden olup bunun mübâhasesi ise uzun olacağını söylemiş ise de oradaki hukuk-ı mukaddese-i Padişahî noktasına bir cevab i'tâsı lüzumu lisan-ı münasible işrâb ü imâ edildikde müşârunileyh haylice düşündükden sonra İngiltere Devleti'nin Sudan'da hakk-ı istila kuvvetiyle bulunduğunun tekrarıyla beraber hukuk-ı hâzıra-i Saltanat-ı Seniyye'nin taklîli arzusunda bulunmadığını beyân eylemiş ve bu hususda bir çok güçlükle acizâne istihsâl edilebilen netice bundan ibaret bulunmuş olmağla arz u iş'âr-ı keyfiyete müsâra'at kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 22 Ramazan sene [1]316 ve fî 22 Kânûn-ı Sânî sene [1]314

Londra Sefir-i Kebîri

Antopulos

Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne keşîde olunan şifre telgrafnâmenin suretidir.

Girid ve Sudan işleri hakkında Lord Salisbury ile cereyân eden mülakâtı hâkî 22 Ramazan sene [1]316 tarihli tahrirât-ı devletleri manzûr-ı âlî buyuruldu.

Lord-ı müşârunileyh tarafından bir meselede lüzumu görülen şeyin icrasına derhal teşebbüs olunmayıp keyfiyet Hükûmet-i Seniyyece avk u te'ehurâta uğradıldığı cihetle fırsatlar fevt olunduğu ve Girid meselesinde dahi kaziyye böyle olduğu yolunda vâki olan sözlere beyân-ı te'essüf ile beraber bunun tebliğ olunan beyanât-ı seniyyenin arz-ı cevabınca kaçamakdan ibaret ve sümme't-tedarik bir söz olduğu ve devletce asla te'ehhurât vâki olmayıp bilakis devletlere gönderilen notalara cevab almakda Hariciye Nezâret-i Celîlesince müşkilât ve te'ehhurâta tesadüf edildiği hatta te'kîd ve ta'cîl olundukça düvel-i muazzama süferâsının ellerinde bir şey olmayıp iş amirallerde olduğu ve devlet-i metbû'alarına yazıp alacakları cevabı bildirecekleri yolunda cevablarla işi neticesiz bırakdıkları derkâr ve binâenaleyh lordun o sözleri sezâvâr kabul olmayıp bundan dolayı adeta hulf-i va'd tabirinin isti'mâli be-câ ve âşikârdır. Oralarda yapılan şeyler ahali-i Müslimenin Hıristiyanlar tarafından rencîde edilmemesi fikriyle ittihâz edilmiş olduğuna dair Lord Salisbury tarafından dermiyân edilen mütâlaâta gelince diğer taraflara gidenler müstesna olmak üzere daha şimdiden İzmir'e on iki binden ziyade İslâm mecbur-ı hicret olarak emvâl ve emlâk-ı İslâm zâyi' olmakda ve kendileri türlü türlü hakaretlere hatta Fransa Sefâreti'ne de bildirildiği üzere mahbusînin bile sakalları ve kaşları traş edilmek gibi muamelâta dûçâr edilerek ve'l-hâsıl gerek mal ve mülkce zâyi'âta ve gerek şahsen hilâf-ı insaniyet muamelâta hedef olarak Devlet-i Aliyyece mülk-i sarîhi olduğu hâlde dört devlete karşı bir şey yapılamamakda ve fakat şu hâllerin mes'uliyet-i maneviyye ve maddiyyesi ne tarafa aid olmak lâzım geleceği şâyân-ı te'emmül olduğu gibi bu hâlin devam edemeyeceğine emniyet ile beraber neticesine intizâr olunmakdadır. Mısır'ın tahliyesi için on iki sene evvel İngiltere'nin teklif eylediği mukâvelenin adem-i kabulü bahsine gelince Lord Salisbury'nin bu bâbdaki ifadâtı dahi sümme't-tedarik bir şey olup çünkü o makûle Devlet-i Osmaniyye'nin oradaki hukukunu ke-en-lem-yekün hükmünde bırakacak bir hâlde olduğu ve yoksa hukuk ve menâfi'-i mukaddese-i şahaneye muvâfık olsaydı kabul edileceği derkâr idi. İngiltere Devleti'nin Sudan'da hakk-ı istila kuvvetiyle bulunduğu cümlesine gelince şimdiye kadar hukuk-ı hükümdarînîn ve tamamiyet-i mülkiye-i Devlet-i Aliyye'nin mahfûziyeti hakkında mükerreren ve resmen vâki olan beyanât ve te'minâta itimaddan dolayı sükût olunuyordu. Halbuki ecza-yı mütemmime-i Devlet-i Aliyye'den olan bir mahal için hakk-ı istiladan bahsetmek te'minât-ı vâkı'a ile gayr-ı mütenâsib olduğundan hakk-ı istila sözü protesto olunur ve bu protesto ferâmîn-i âliye ahkâmının ve hukuk-ı hükümdarînin mahfûziyeti ile işgal-i muvakkat tabirinin kabulüyle geri alınır. Hitâm-ı mükâlemede istila bahsi uzun olacağı lord-ı müşârunileyh tarafından beyân edildiği iş'âr olunmakda ise de bu bahis pek kısa olup çünkü Paris ve Berlin muâhedenâmeleri Devlet-i Aliyye'nin tamamiyeti ve hukuk-ı hükümdarînin mahfûziyeti maddesini kâfil ve İngiltere'de mezkûr muâhedeleri imza eden düvel-i muazzamadan beri bulunuğunu beyân etmek kâfidir. Mesele öteden beri iki devlet arasında iken Lord Salisbury'nin sözlerine nazaran bütün devletler arasına atmak politikasını ihtiyar etmek istediği anlaşılıp şu hâlde ise buna İngiltere sebeb olmuş olacağı derkâr ve hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti hakkında netice-i mübâhasede Salisbury'nin dermiyân eylediği arz olunan beyanâtın şimdiye kadar sened ittihâz olunan

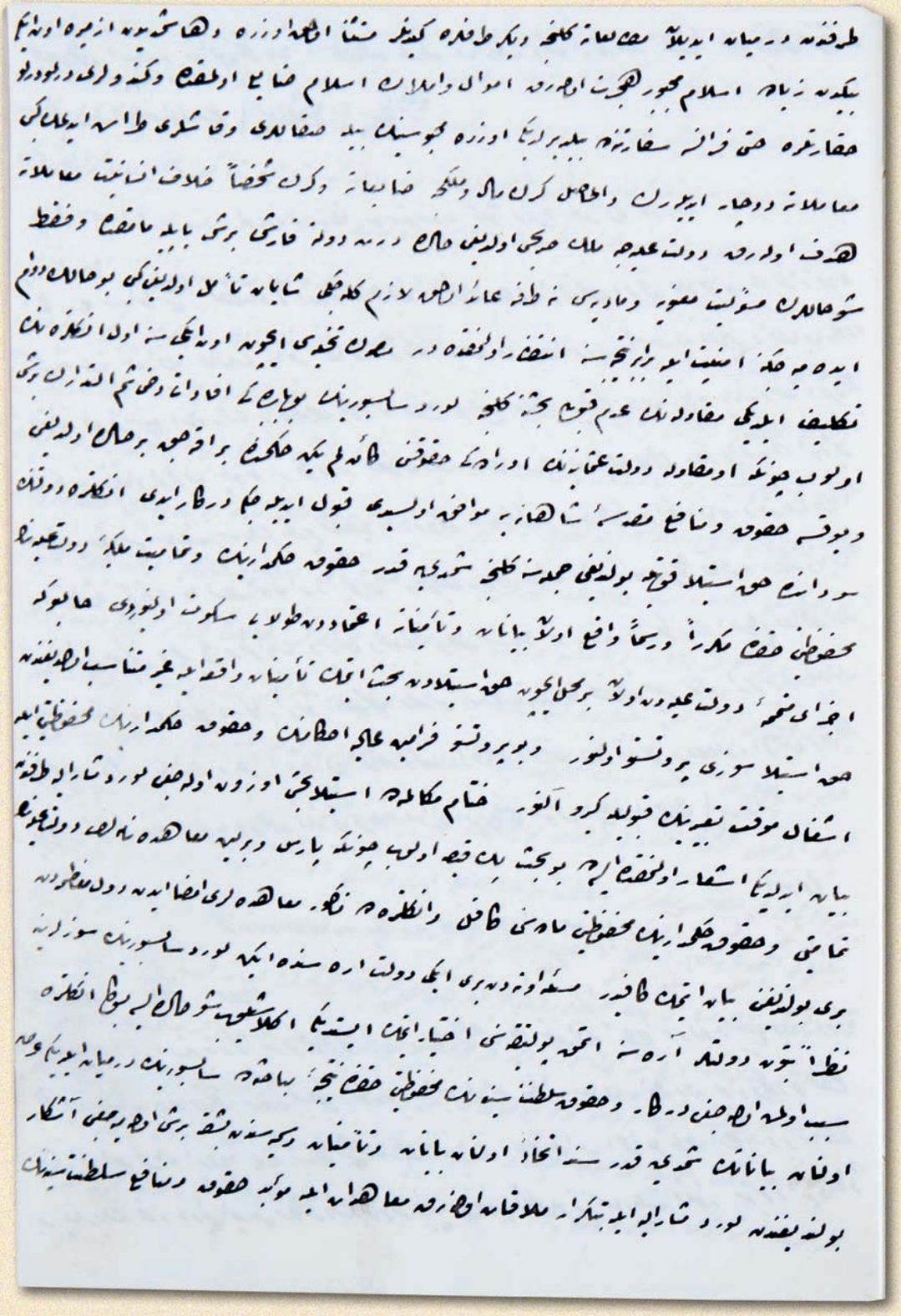

beyanât ve te'minât-ı resmiyesinden başka bir şey olamayacağı âşikâr bulunduğundan lord-ı müşârunileyh ile be-tekrar mülakât olunarak muâhedât ile müeyyed hukuk ve menâfi'-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti esasına muvâfık neticenin istihsâliyle arzına müsâra'at olunması irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsinden olmağla ol bâbda.

Fî 9 Şevval sene [1]316 ve fî 8 Şubat sene [1]314

*

Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen şifre telgrafnâme suretidir.

C. 20 Şubat sene [1]899

Tafsilâtı ba'dehû bâ-arîza-i mahsusa arz olunacak. Dünkü mülakât-ı acizânemde mebhûsun-anh telgrafnâme-i âlînin kâffe-i nukât-ı muhteviyesi lisan-ı münasible Lord Salisbury'ye tefhîm ve izahât-ı müessire-i mukteziye ile tevsî' edilerek bâ-husus Sudan hakkında vuku bulan ve geçende arz olunan beyanât-ı vâkı'a-i ahîrenin yekdiğerine mütezâd olup çünkü bir tarafdan hukuk-ı âtiye iddiasında bulunduğu hâlde diğer tarafdan da oraca hukuk-ı mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'nin adem-i taklîli arzusu beyân olunmuş ve halbuki bu iki ifade-i vâkı'anın ahden ve mantıken yekdiğerine te'lif kabul eder ciheti olmadığı bedîhî bulunmuş olduğundan buna kaide-i mantıka ve te'minât-ı mesbûkaya muvâfık ve sarîh bir cevabın verilmesi vücûbu ve hakk-ı istila sözünden vazgeçerek ahkâm-ı muâhedât-ı mevcudenin ve Sudan'da derkâr olan hukuk-ı mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti ile tevfîk edilebilecek beyanât-ı vâzıhada bulunması tekraren ve ısraren müşârunileyhe ifade olunmağla el-hâsıl bu ciheti nazar-ı te'emmül ve mütâlaaya alacağını ve gelecek Çarşamba gününde vuku bulacak mülakâtımızda cevabını vereceğini söylemiş olmağla ol bâbda.

Fî 24 Şubat sene [1]899

Antopulos

*

Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden gelen tahrirât suretidir.

İşbu tahrirât istihsâl buyurulan neticeyi hâvî fî 1 Mart sene [12]99 tarihli telgrafdan sonra geldiği ve cevabdan müstağnî kaldığı.

Atûfetli efendim hazretleri

Girid ve Sudan işlerine dair şeref-vârid olan 20 Şubat sene [12]99 tarihli telgrafnâme-i âlî-i devletleri ile tebliğ kılınan emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfince Lord Salisbury ile be-tekrar mülakât olunarak mevâdd-ı mezkûre hakkında müşârunileyh ile cereyân edip 23 Şubat sene [12]99 tarihli telgrafnâme-i acizî ile icmâlen arz olunan ve bir saat bir çeyrek kadar devam eden mükâlemenin ber-vech-i zîr arz-ı tafsilâtına müsâra'at kılınır.

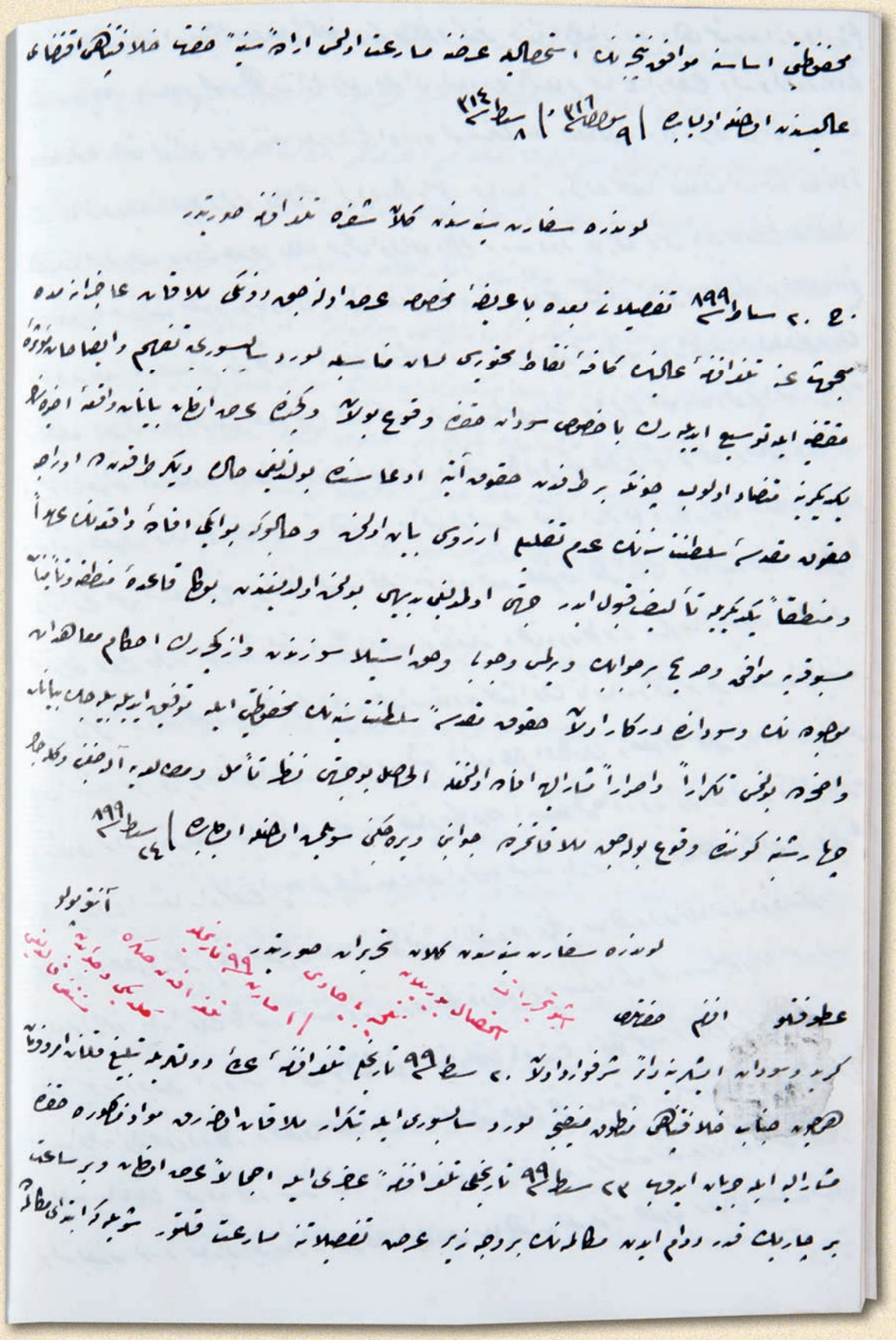

Şöyle ki; ibtidâ-yı mükâlemede Lord Salisbury tarafından bundan evvelki mülakâtda vuku bulan beyanât kendisine tekrar edildikden sonra Girid meselesinde Hükûmet-i Seniyyece gösterilen avk u te'ehhurât yüzünden fevt-i fırsat ile iş bilâhare başka hâl kesb eylediği hakkındaki mütâlaasının Hükûmet-i Seniyyece şâyân-ı kabul görülemeyip çünkü gerek Nezâret-i Celîle-i Hariciyece süferâ-yı ecnebiyeye gerekse taraf-ı acizânemden bizzat müşârunileyhe te'kîd ve ta'cîl-i madde olunduğu vakit işin amiraller elinde olduğu cevabıyla geçişdirilmiş olduğu beyân edilmiş ve eğer Girid'e Devlet-i Aliyye tarafından Sisam cezîresindeki gibi bir muhtâriyet idare verilecek olursa İngiltere Hükûmeti'nin Saltanat-ı Seniyye menâfi'ini iltizâm edeceği hakkındaki mevâ'idinin neticesiz kaldığı dermiyân kılınmış olmasıyla müşârunileyh İngiltere'nin bu işde yalnız kalmamış olduğu hakkındaki mukaddemki cevabını tekrar eylemişdir.

Ba'dehû Sudan Meselesi'ne nakl-i kelâm olunarak bu bâbda telgrafnâme-i âlî-i devletlerinde olan beyanât lisan-ı münasib ve tevsî'ât-ı mukteziye-i müessire ile müşârunileyhe tebliğ olunduğu sırada tamamiyet-i mülkiye-i Devlet-i Aliyye uhûd-ı mevcude ile mahfûz ve mü'ekked idüğü ve bu uhûdu akdeden devletler miyânında İngiltere Devleti'nin dahi bulunduğu ve bundan başka Mısır'daki hakk-ı hükümrânî-i hazret-i Hilâfet-penâhî İngiltere Hükûmetince emr-i tahliye hakkında mükerreren ve resmen vuku bulan beyanât ve te'minât ile sâbit olduğu hâlde ecza-yı mütemmime-i Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'den olan Sudan kıt'ası için hakk-ı istiladan bahsedilmesi caiz olamayacağından bu sözün protesto edildiği ve fakat hukuk-ı hükümrânî-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti ile işgal-i muvakkat tabiri kabul olunduğu hâlde bittab' protestonun geri alınacağı ve bir de müşârunileyh tarafından bu hususda hakk-ı istiladan bahsolunmuş ise de bu iddianın diğer tarafdan Sudan'daki hukuk-ı mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'nin taklîli arzusunda bulunduğu hakkında vuku bulan beyanâtı ile ahden ve mantıken te'lif kabul etmediği ve beyanât-ı mezkûre o hukukun mevcudiyetini irâe ve isbat eylediği ifade kılındıkda müşârunileyh pek sıkılarak bu hukukun mevcudiyetini meşkûk addetdiğinden buna dair kat'î bir söz söylemediğini ve bundan üç sene evvel Sudan'a Mısır Hidiviyeti ile müştereken İngiltere Devleti tarafından asker sevk olunduğu zaman Hükûmet-i Seniyye tarafından bir gûne protesto vuku bulmadığı gibi hidiv-i Mısır tarafından Bâbıâli'den bu bâbda istîzân da vuku bulmadığını ve çünkü Sudan'ın halîfe tarafından zabt u istilasından sonra orasının İngiltere Devleti ile Mısır Hidiviyeti tarafından istirdâdı İngiltere'nin Sudan'da hakk-ı istila ile bulunmasını mü'eddî olduğunu dermiyân etmiş ise de taraf-ı acizânemden buna cevaben Sudan kıt'ası Mütemehdi'nin tecavüzünden evvel Mısır Hidiviyeti'ne tâbi bulunmuş olmasına ve hilâfet-i celîle hânedân-ı zîşân-ı Saltanat-ı Seniyye'de mukarrer olup veli-nimet-i bî-minnetimiz zât-ı şevket-simât efendimiz hazretlerinden başka halîfe nâmıyla yâd olunabilecek bir ferd mutasavver olamayacağına mebnî hıtta-i Mısriyye'nin eczasından olan Sudan'ın Mütemehdi'nin dest-i tecavüzünden istirdâdı ve muhafazası ferâmîn-i celîle mûcebince Hidiviyet-i Mısriyye'nin cümle-i vezâif-i tabiîye ve zaruriyesinden bulunduğu cihetle bu bâbda Hidiviyet-i Mısriyye tarafından vuku bulacak teşebbüsât Devlet-i Aliyyece protesto edilecek bir fi'l ve hareket olmadıkdan başka bilakis şâyân-ı tahsîn ve istîzâna bile hâcet messetmeyen bittab' makrûn-ı tasvîb bir fi'l olduğu derkâr bulunduğu ve İngiltere bunun için masraf etdiğini ve kan dökdüğünü beyân ederse de en ziyade masrafın ve kanın Mısır tarafından sarf ve isâle edilmiş olduğu ve Mısır Hidiviyeti eczâ-yı mütemmime-i

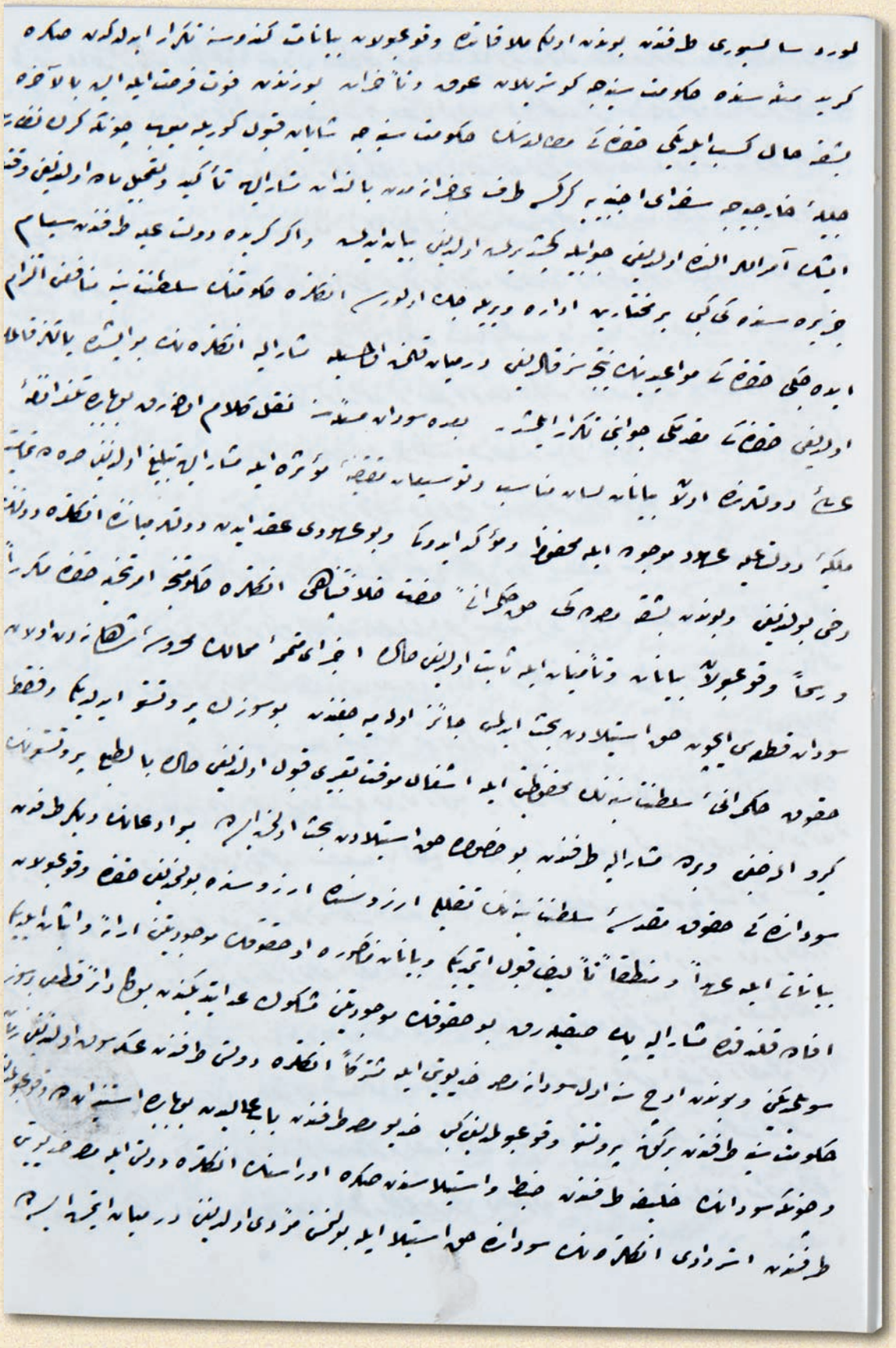

Devlet-i Aliyye'den bir vilâyet-i mümtâze olduğu cihetle bir vechile müstakıl addolunamayıp vâki olan icraât ve ef'âlinde ferâmîn-i aliyye ahkâmı dairesi dahilinde metbû'-ı müfahhamı olan Saltanat-ı Seniyye'nin vekili makamında bulunduğu ve eğer İngiliz askeriyle Mısır askeri birlikde olarak Mısır'ın eczasından olan Sudan kıt'ası gibi bir kıt'ayı değil asla ve kat'â Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'den ma'dûd olmayan ve külliyen ecnebi bulunan bir memleketi istila etmiş olsalar idi o hâlde belki hakk-ı istila tabirinin kullanılması tecvîz olunabileceği ve hukuk-ı beyne'l- milelde böyle olduğu gibi hukuk-ı âdiyede dahi bu kaide cârî olup bir vekil, müvekkilinin mülkünde tasarrufa me'zûn demek olarak bu tasarrufdan hâsıl olacak menfaat bittab' müvekkile aid olup vekil bir şahs-ı sâlis ile ittifak ederek müvekkilin mülkünde hakk-ı tasarrufdan bahsedemeyeceği derkâr bulunduğu ve mevzû'-ı bahs olan meselede müvekkil Devlet-i Aliyye ve vekil hidiv-i Mısır olduğu izahdan müstağnî bulunduğu beyân edilmesi üzerine müşârunileyh âcizlerine hitaben: "Sizin fenn-i menâtık ve münazarada mâhir bir zât olduğunuzu ve bundan başka buraya hîn-i tayininizde hakkınızda memleketinizin en mümtaz hukuk-şinâsı diye vuku bulan rivayetin sıhhat ve hikmetini itiraf ve tasdik ederim" demiş ve bu söz hakk-ı çâkerânemde müşârunileyh lisanından bir takdir-i şahsî olduğu için değil belki veli-nimet-i bî-minnetimiz şevketli Padişahımız efendimiz hazretlerinin uğur-ı hümâyûnlarında ve hukuk-ı mukaddese-i şahanelerinin müdafaa yolunda sarf-ı mâ-hasal-ı kudret edebilmeğe muvaffak oluşumdan dolayı âcizlerince bâ'is-i fahr ü meserret olmuşdur. Müşârunileyh mârrü'z-zikr ifadât-ı mecrûhasına yeni bir delil ile takviyet-bahş olmak niyetiyle Küba'dan bahsederek: "Farazâ Küba'daki Amerika Hükûmeti'ne vakten minel-evkât halel târî olsa İspanya'nın bu cezîredeki hâkimiyeti avdet eder mi?" demesi üzerine taraf-ı acizânemden Küba Adası İspanya ile Amerika devletleri arasında akdedilen bir muâhede iktizâsınca Amerika'ya terk edilmiş olduğundan cezîre-i mezkûredeki Amerika hâkimiyetine halel gelecek olsa bile cezîrenin İspanya Devleti'ne avdeti lâzım gelmeyeceği derkâr olup Sudan kıt'ası ise buna asla ve kat'â kıyas kabul etmeyeceği ind-i asîlânelerinde de bî-iştibâh olmak lâzımdır denilmiş ve'l-hâsıl müşârunileyh İngiltere Hükûmeti'nin Sudan kıt'asında iddiasında bulunduğu hakk-ı istilaya bir delil bulamadığından taraf-ı acizânemden netice-i kelâm olarak bu bâbda kaide-i mantıka ve te'minât ve beyanât-ı mesbûkaya muvâfık ve sarîh bir cevabın verilmesi vücûbu ve hakk-ı istila sözünden vazgeçilerek ahkâm-ı muâhedât-ı mevcudenin ve Sudan'da derkâr olan hukuk-ı mukaddese-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyeti ile tevfîk edilebilecek beyanât-ı vâzıhada bulunulması tekraren müşârunileyhe ifade olunmağla nihayet bu ciheti nazar-ı te'emmül ve mütâlaaya alacağını ve gelecek Çarşamba günü vuku bulacak mülakâtımızda cevabını vereceğini söylemiş olmağla arz-ı keyfiyete mübâderet kılındı. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 14 Şevval sene [1]316 ve fî 13 Şubat sene [1]314

Londra Sefir-i Kebîri

Antopulos

*

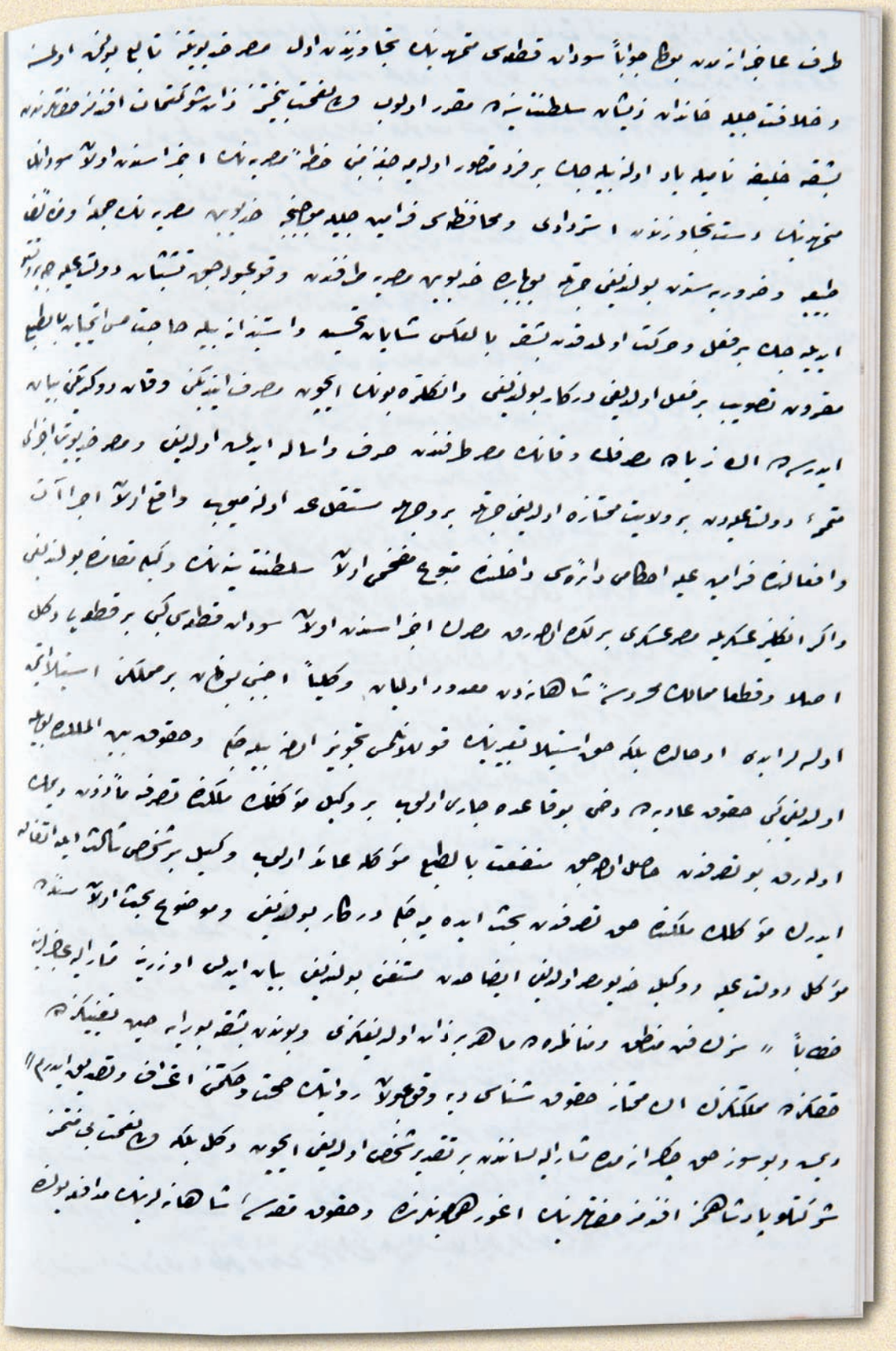

Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne keşîde olunan telgrafnâme suretidir.

C. Fî 24 Şubat sene [18]99

Telgrafnâme-i devletleri manzûr-ı âlî buyuruldu. Lord Salisbury'ye selâm-ı hümâyûn-ı mülûkânenin tebliğiyle beraber veli-nimet-i bî-minnetimiz Padişahımız efendimiz hazretleri vaktiyle kendisiyle mülakât buyurmuş olduğundan Lord Salisbury'nin bu mülakâtı ve kadîm olan dostluğu tahattur etmesi ilâve olundukdan sonra bu mesele hakkında Bâbıâlice verilen kararı hâvî mazbata arz-ı hâk-i pây-ı hümâyûn kılındığı hâlde müşârunileyhden alınacak cevaba intizâren nezd-i hümâyûn-ı şahanede alıkonulmuş olup mezkûr mazbata böyle kaldıkça Bâbıâlice biz vazifemizi ifa edip mazbata yapdık fakat İngiltere Hükûmeti'ne henüz tebliğ olunmadı, hukuk-ı devlet zâyi‘ oldu yolunda mülâhazât vâki olabileceği ve lord-ı müşârunileyhin kadîm olan dostluğu icabınca hakk-ı hümâyûn-ı mülûkânede böyle bir mülâhazaya mahal bırakmayacağı derkâr olduğu ve İngiliz askerinin Mısır askeriyle beraber Sudan'da olması işgal-i muvakkatden başka bir şeyle tabir olunamayacağı ve hukuk-ı hükümrânî-i Saltanat-ı Seniyye ve tamamiyet-i mülkiye-i Devlet-i Aliyye'nin mahfûziyeti İngiltere tarafından dahi mümzâ bulunan muâhedât ile ve İngiltere'nin bi'd-defaât vaki‘ olan beyanât ve te’minâtıyla mü’eyyed bulunduğu cihetle her ne suretle mümkün olursa olsun kendisiyle görüşülerek zât-ı şevket-simât efendimiz hazretlerince Çarşamba gününden evvel muvâfık bir cevab alınırsa nezd-i hümâyûn-ı cenâb-ı Padişahî'de fevkalâde mûcib-i mahzûziyet olacağının tebliğ edilmesi ve her hâlde Sudan Meselesi'nce hukuk ve menâfi‘-i Saltanat-ı Seniyye'nin tamamî-i mahfûziyeti vesâilinin istihsâli dirayet ve sadakat-i devletlerinden manzûr-ı âlî idüğü ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî beyân olunur. Ol bâbda.

Fî 14 Şevval sene [1]316

*

Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden şifre telgrafnâme suretidir.

Şehr-i hâlin yirmi yedisi tarihli telgrafnâme-i acizâneme zeyldir.

Lord Salisbury ile bugün tekrar görüşülerek yirmi beş Şubat tarihli telgrafnâme-i âlînin muhteviyâtı etrafıyla kendisine tebliğ ve ifhâm olundukda müşârunileyh selâm-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâneden dolayı memnuniyetini ifadeden ve veli-nimet-i bî-minnetimiz Padişahımız efendimiz hazretlerinin celb-i mahzûziyetleri kendisince mültezem olduğunu beyândan sonra Sudan'daki hukuk ve menâfi‘-i Saltanat-ı Seniyye'nin mahfûziyetini kâfil olacak suretde geçenki mülakâtda taraf-ı acizânemden dermiyân edilen taleb ve suale bir cevab-ı sarîh ve kat‘î olmak üzere Sudan'da el-yevm mevcud olan hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye bundan üç sene evvel yani bin sekiz yüz doksan altı tarihinde ve Sudan henüz Mütemehdi yedinde iken olan hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'nin aynı olup İngiltere Devleti'nin Sudan'ı Mütemehdi yedinden istirdâd etmekle bu hukuku asla taklîl etmediğini ve etmek istemediğini ve bilakis Sudan'ı Hidiviyet-i Mısriyye'ye iade ederek bu suretle Mısır'a ve binâenaleyh zât-ı akdes-i hümâyûn-ı

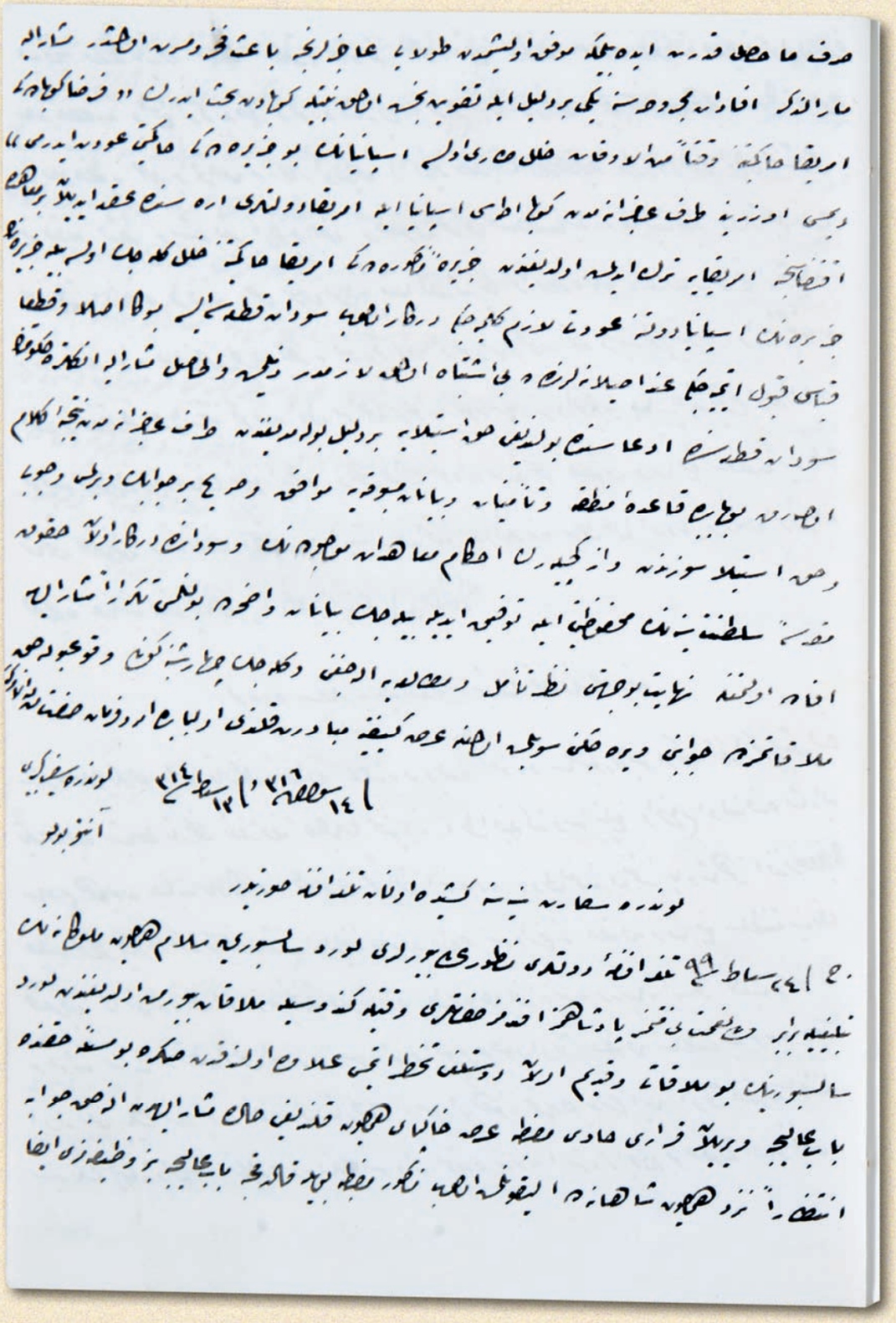

hazret-i Hilâfet-penâhîye büyük bir hizmet eylediğini ve İngiltere bu teşebbüsde bulunmamış olsa idi Mütemehdi'nin şimdi Kahire'de bulunmuş olacağını ve binâen alâ zâlik Saltanat-ı Seniyye'den me'ser-i hissiyat beklemeğe kesb-i istihkâk etdiğini beyân eylemişdir. Taraf-ı acizânemden bir hatve daha ileri gidilerek müşârunileyhin fikri daha ziyade istiknâh olunmak maksadıyla geçenlerde gerek parlamentoda gerek bundan evvelki mülakâtımızda hakk-ı istila hakkında vuku bulan beyanâtına dair ne diyeceği istifsâr olunması üzerine müşârunileyh bugünkü cevab-ı kat'îsinde hakk-ı istiladan bahsolmadığı gibi mukaddemâ parlamentoda hakk-ı istila tabirini kullanmış olması ancak Fransız gazetelerine karşı isti'mâl olunmuş bir söz olup ba'dehû bu sözü bi'z-zarure âcizlerine dahi tekrar etmiş olduğunu söylediğinden ve bu suret muvaffakiyât-ı mehâsin-gâyât-ı hazret-i Hilâfet-penâhîden olduğundan maa'ş-şükran ve'l-iftihâr arz-ı keyfiyete müsâra'at kılındı. Ol bâbda.

Fî 1 Mart sene [12]99

Antopulos

Mukabele edilmişdir.

Mehmed Cevad	Tahsin	Hakkı

*

Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne keşîde olunan telgrafnâmenin suretidir.

C.1 Mart sene [12]99

Lord Salisbury'nin Sudan üzerindeki hukuk-ı hâkimiyet-i Saltanat-ı Seniyye'nin kemâ fi's-sâbık pâyidâr ve her türlü halelden masûn olduğunu ve buna halel gelmesini istemediğini suret-i kat'iye ve sarîhada beyân eylemiş olması İngiltere Hükûmeti'nin Devlet-i Aliyye hakkında öteden beri beyân ve te'min eylediği hissiyât-ı hâlisa-i dost levâzımından ve beyanât ve te'minât-ı resmiye-i mükerrereye muvâfık ahvâlden bulunmuş ve bu işden dolayı Bâbıâlice protestoyu hâvî tanzim kılınan mazbatanın mündericâtının tebliğ olunmasına mahal kalmamış olması nezd-i ma'âlî-vefd-i cenâb-ı Padişâhîde fevka'l-had mahzûziyet ve teşekkürâtı mûcib ve bu işden dolayı hâtır-ı âlî-i hümâyûnda hâsıl olan ukde-i endişe tamamıyla zâil olmuş ve telgrafnâme-i devletleri Meclis-i Vükelâ'ya îsâl buyurulup Meclis-i Vükelâca kırâet olunarak müşârunileyh Lord Salisbury'nin işbu beyanâtı devletce sened ittihâz edilmiş ve bu bâbda hâlen ve istikbâlen bir gûne hatada ve yanlışlıkda bulunmamak üzere Muhtar Paşa'ya da malumât i'tâ kılınmış olduğunun ve veli-nimet-i akdesimiz Padişahımız efendimiz hazretlerinin Lord Salisbury ile mu'ârefeleri pek kadîm olup müşârunileyhin bu suretle ittihâz etdiği işbu hatt-ı hareket İngiltere Hükûmeti'nin Devlet-i Aliyye hakkında mine'l-kadîm

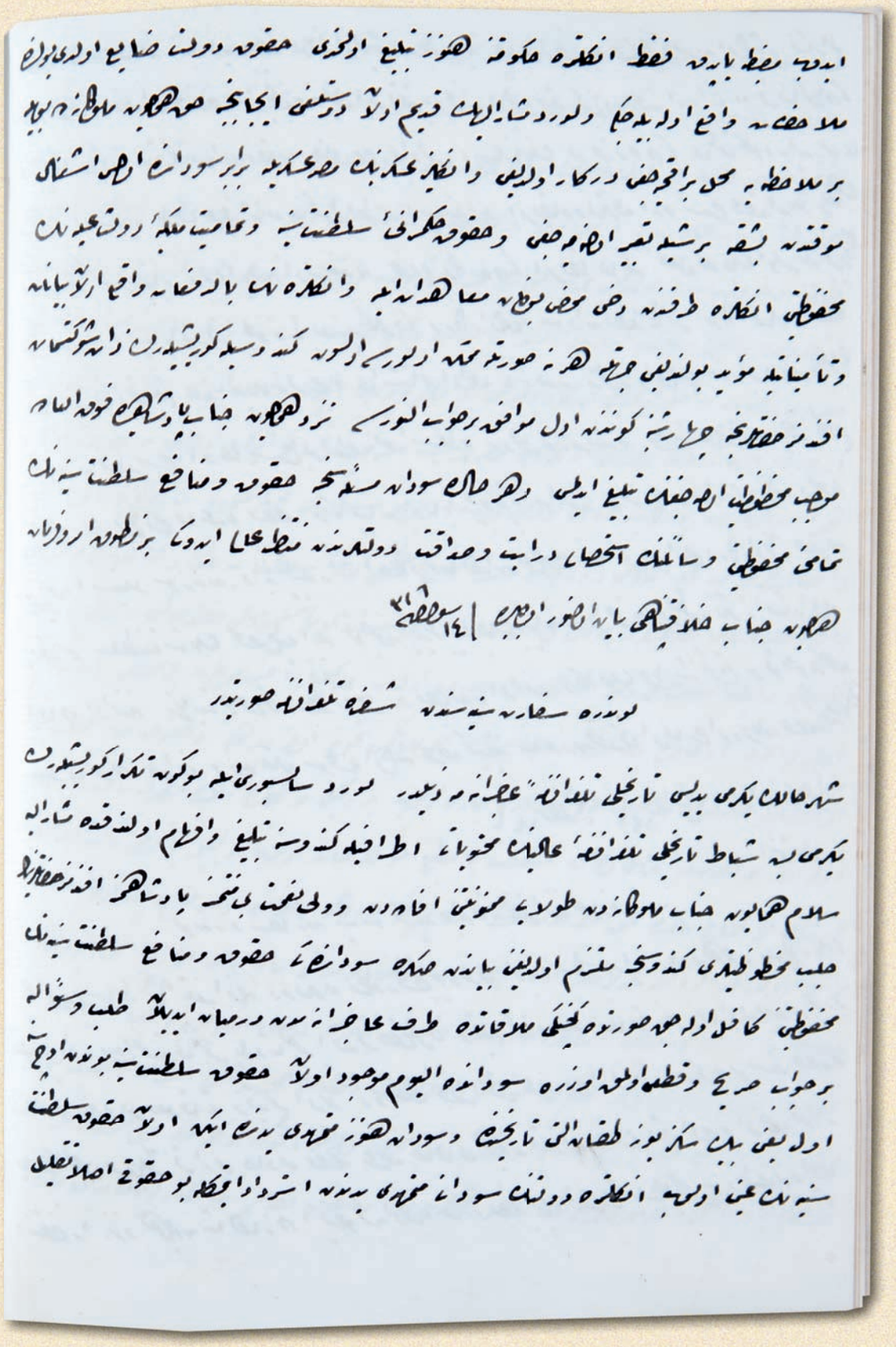

malum ve müsellem olan hayırhâhlığı icabından olduğu kadar lord-ı müşârunileyhin hakk-ı âlî-i mülûkânedeki hissiyât-ı samimiye-i meveddeti ve hukuk-şinâslığı âsârından da ma'dûd bulunduğu cihetle zât-ı şevket-simât-ı cenâb-ı Padişahînin İngiltere Hükûmeti'nin hissiyât-ı hâlisa-i vedâdkârîsini ve lord-ı müşârunileyhe memnuniyet-i âlî-kıymet-i şahanelerini tebliğe memur buyurulduğunuzun ve keyfiyet önümüzdeki Cuma günü huzur-ı şahanede izz-i müsûle mazhar buyurulacak olan İngiltere Hükûmeti'nin Dersaâdet sefirine de bizzat beyân buyurulacağının Lord Salisbury'ye tebliğ ve tefhîm edilmesi ve bu bâbda evvel ve âhir şeref-sudûr buyurulan iradât-ı hüküm-beyyinât-ı mülûkâne daire-i münciyesinde kemâl-i fetânet ve dirayetle hareket ve ihrâz-ı muvaffakiyet eylemeleri hakk-ı ehakk-ı düstûrîlerinde şâyân buyurula gelen teveccühât-ı ma'âlî-derecât-ı hazret-i Padişâhînin bir kat daha tezâyüdünü istilzâm ederek bunun nişane-i alenîsi olmak üzere zât-ı devletlerine murassa' nişan-ı zîşân-ı Osmanî ihsân buyurulmuş olduğundan bu eser-i iltifat-ı âlîye mazhariyetleri sebebinin dahi esna-yı mükâlemede müşârunileyh lord hazretlerine suret-i teşekküriyede bildirilmesi bâ-irâde-i iltifat-ifade-i hazret-i cihanbânî tebşîr ve iş'âr olunur. Ol bâbda.

Fî 18 Şevval sene [1]316 ve fî 17 Şubat sene [1]314 / [1 Mart 1899]

Mukabele edilmişdir.

Mehmed Tevfik	Tahsin	Hakkı

Y. MRZ. d, 7780

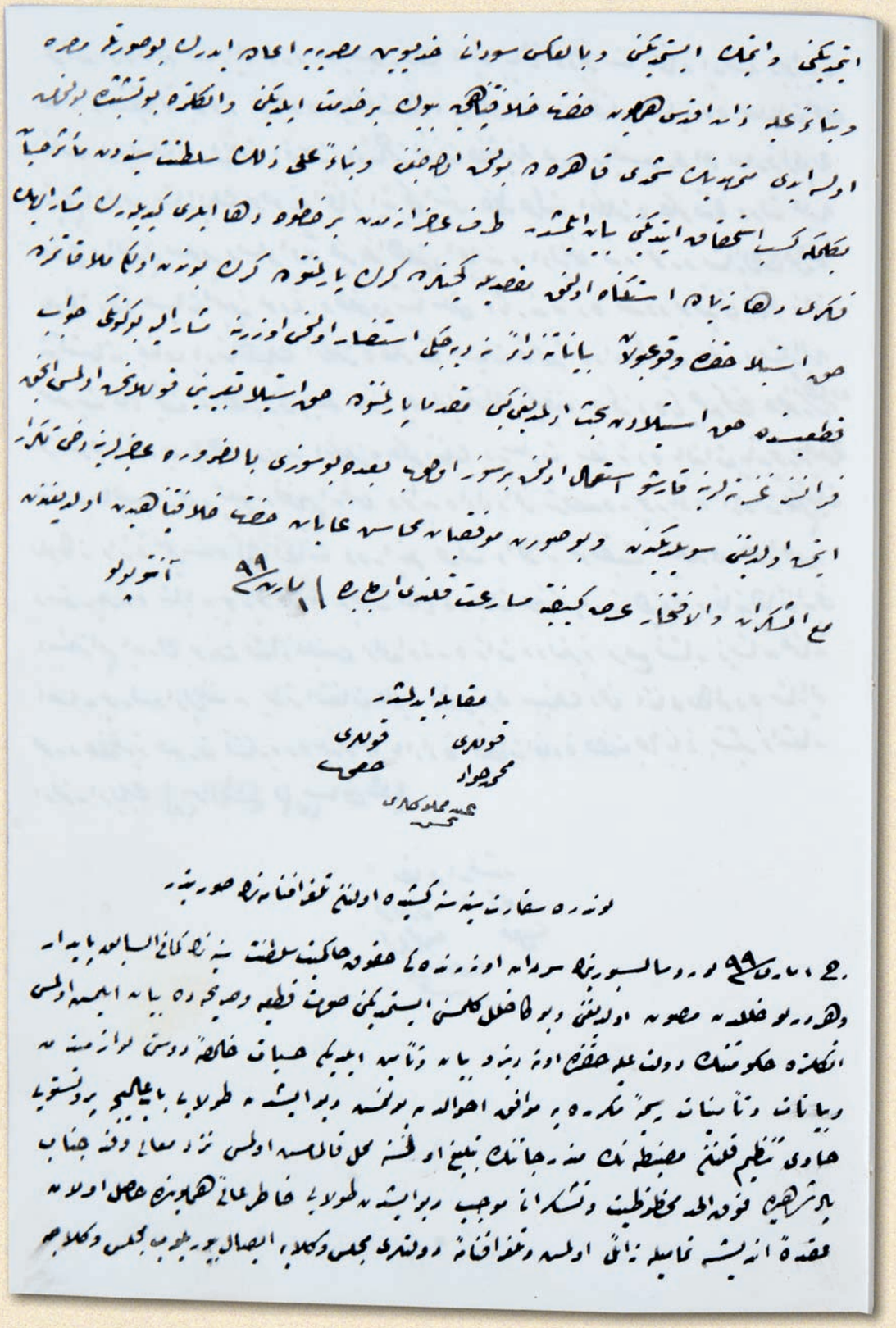

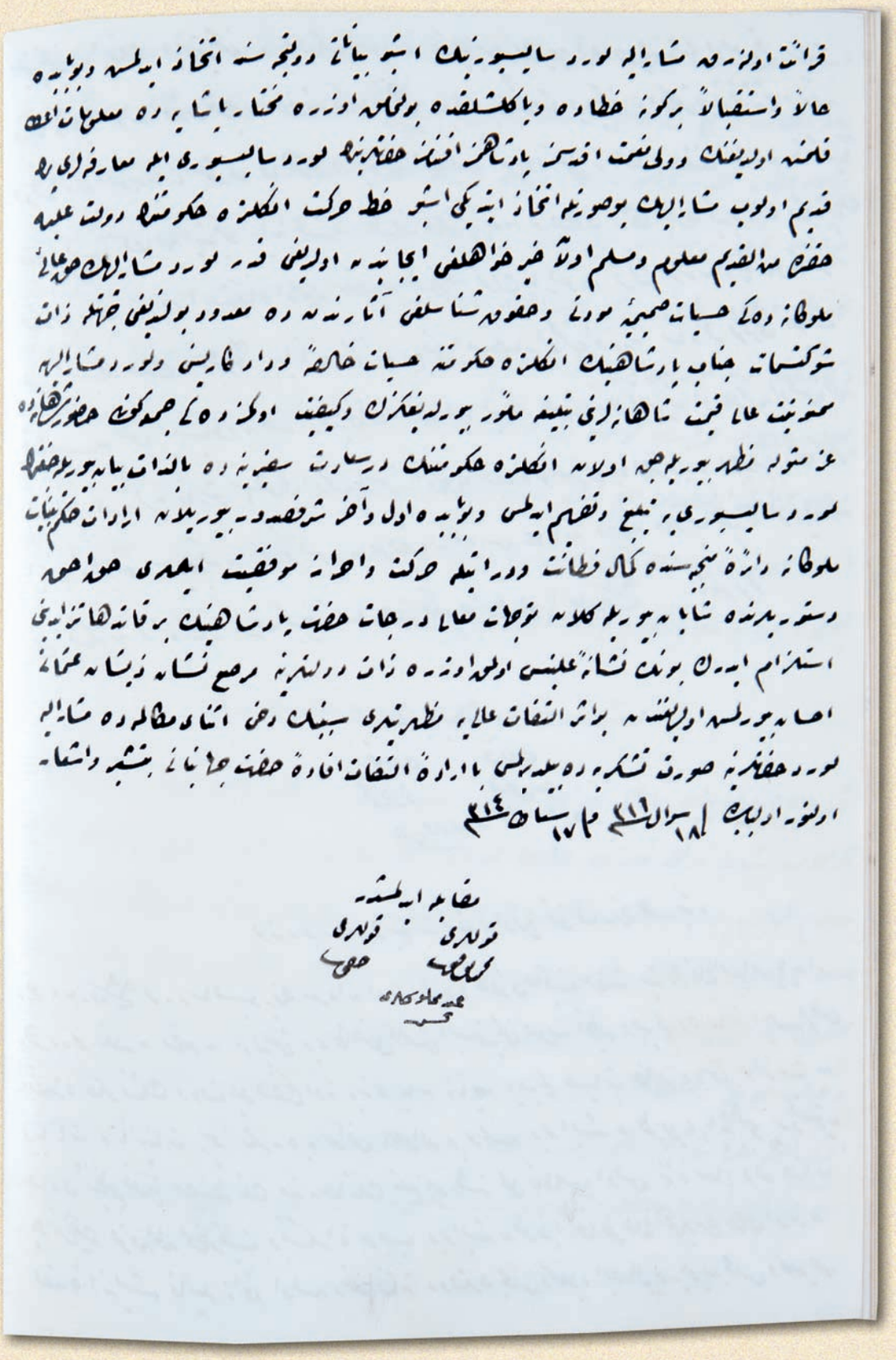

94

Osmanlı Devleti topraklarından sayıldığı uluslar arası hukukla sabit olan Sudan ve Sevvakin hakkında İngiltere'nin Mısır Hidivliği ile ortak hareket etmesi Saltanatın egemenlik haklarına aykırı olacağından durumun Londra Sefareti aracılığıyla protesto edilmesi

Resmiye Numarası:
3849
Defter Numarası
1187

Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ Mazbatası Suretidir.

Sudan idaresi hakkında İngiltere Hükûmetince ittihâz olunan ve hukuk-ı Saltanat-ı Seniyye'yi muhill görülen hatt-ı hareketden dolayı protestoyu mutazammın Hariciye Nezâreti'nden Londra Sefaret-i Seniyyesi Maslahatgüzârlığı'na gönderilmek üzere tanzim ve takdim olunan telgrafnâme müsveddesinin bi'l-mütâlaa ne yolda tertib ve tahrîri muktezî idüğünün müzâkeresiyle kararının arz-ı atebe-i ulyâ kılınması hakkında şeref-sâdır olup tezkire-i hususiye ile tebliğ olunan irâde-i seniye-i hazret-i Padişahî ve ahali-i İslâmiyenin makam-ı mukaddes-i Hilâfet-i uzmâya olan mensubiyetlerinin bir kat daha te'mini ve hukuk-ı İslâmiyelerinin her türlü müdahalât-ı ecnebiyeden mahfûziyeti esbâbının istikmâli hususunda tedâbîr-i ciddiye ve müessire ittihâzı ile mevki'-i icraya vaz'ı zımnında takibât ve teşebbüsât-ı siyasiye ifası emrinde bi'l-vasıta şeref-yâb telakkisi olduğumuz emr u fermân-ı isabet-beyân-ı hazret-i Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfine tevfîkan keyfiyet miyâne-i bendegânemizde bi'l-etraf te'emmül ve müzâkere ve mezkûr müsvedde mütâlaa olundu.

Malum-ı âlî buyurulduğu üzere Mısır hakkındaki hukuk-ı hükümrânî-i Saltanat-ı Seniyye senedât-ı düveliye ile musaddak ve mu'teref olup İngiltere Hükûmeti dahi hukuk-ı mukaddese-i mezkûrenin mahfûziyeti bahsinde te'minât-ı mükerrere i'tâ etmiş olduğu hâlde ecza-yı Memâlik-i Devlet-i Aliyye'den ma'dûdiyeti ferâmîn-i âliye ile sâbit ve mütehakkık olan Sudan ve Sevvakin hakkında İngiltere Hükûmeti'nin, Hidiviyet-i Mısriyye ile mukavele akdi gibi hareket ve muamelesi teminât-ı vâkı'aya muhalif ve hukuk-ı hükümrânî-i Saltanat-ı Seniyye'yi muhill olup şeref telakki olunan emr u fermân-ı isabet-beyân-ı cenâb-ı mülûkâne cümle-i ahkâm-ı celîlesinden olduğu vechile Memâlik-i Şahane'den bir karış mahallin bile ziyâ'ına mahal bırakılmaması mütehattim bulunmuş ve müsvedde-i mezkûre lede't-tedkik mündericâtı hukuk-ı meşrûhanın temin-i mahfûziyeti bahsinde ahkâm-ı mukteziyeyi şâmil görünmüş olduğundan şifre telgrafda bir gûnâ sehiv ve hata vuku'una mahal kalmamak için müsvedde-i mezkûrenin Londra Sefâret-i Seniyyesi'ne tahrirât olarak tastîri ve takibât-ı mukteziyenin icrasıyla netâyic-i matlûbenin istihsâli hususunun Hariciye Nezâreti'ne havalesi

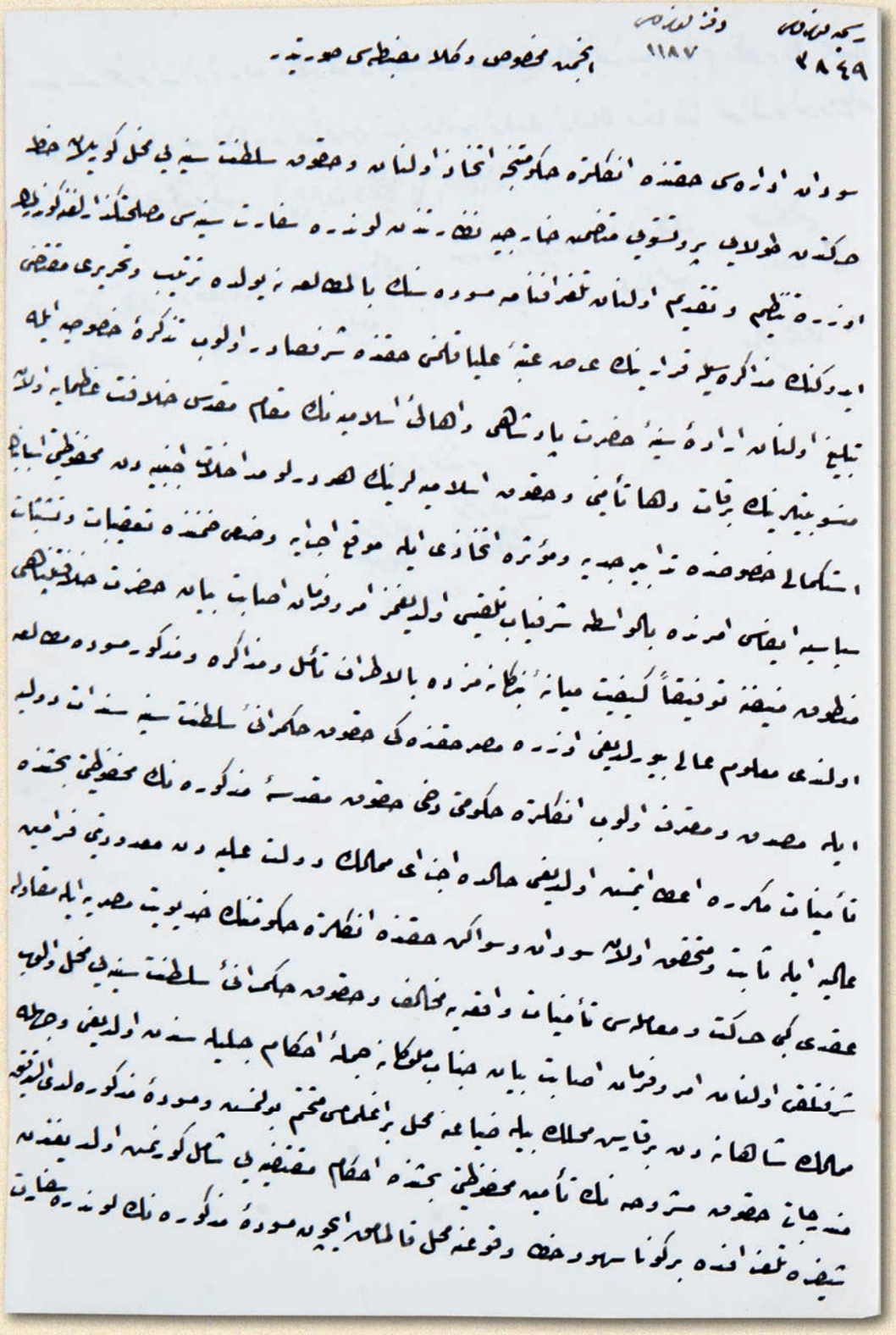

tezekkür kılınmış olmağla ol bâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 13 Cumâdelûlâ sene [1]317 ve fî 7 Eylül sene [1]315 / [19 Eylül 1899]

Sadrıazam Rifat	Adliye Nâzırı Abdurrahman	Şûrâ-yı Devlet Reisi Said
Hariciye Nâzırı Tevfik	Dahiliye Nâzırı Memduh	Ticaret ve Nâfia Nâzırı Zihni
	Maliye Nâzırı Reşad	

Mukabele olunmuşdur.

Cevdet	Tahsin	Ali Cevad

Y. MRZ. d., 8273

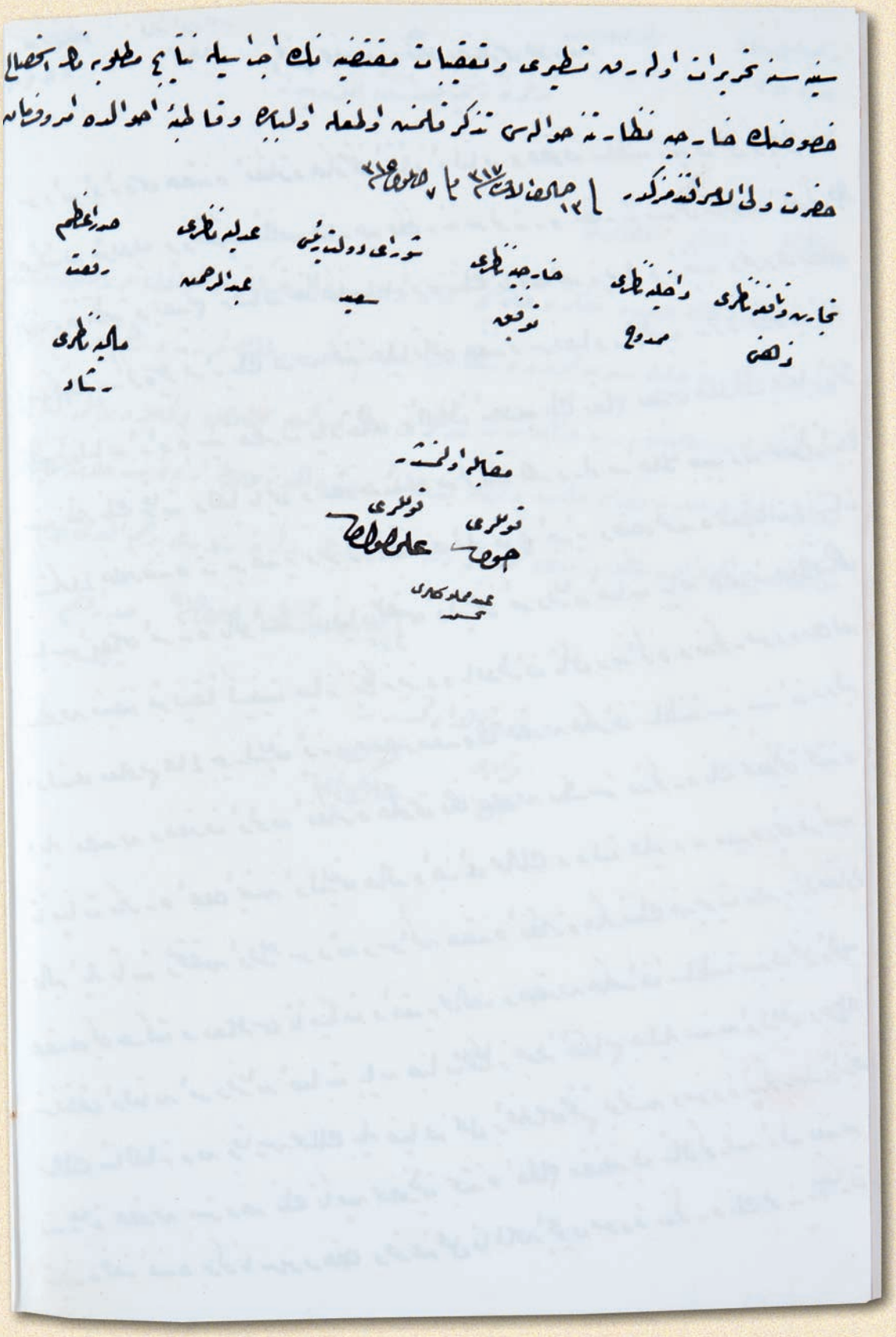

Sudan'da ayaklanan Mehdi taraftarlarını namaz esnasında gösteren tasvir

95

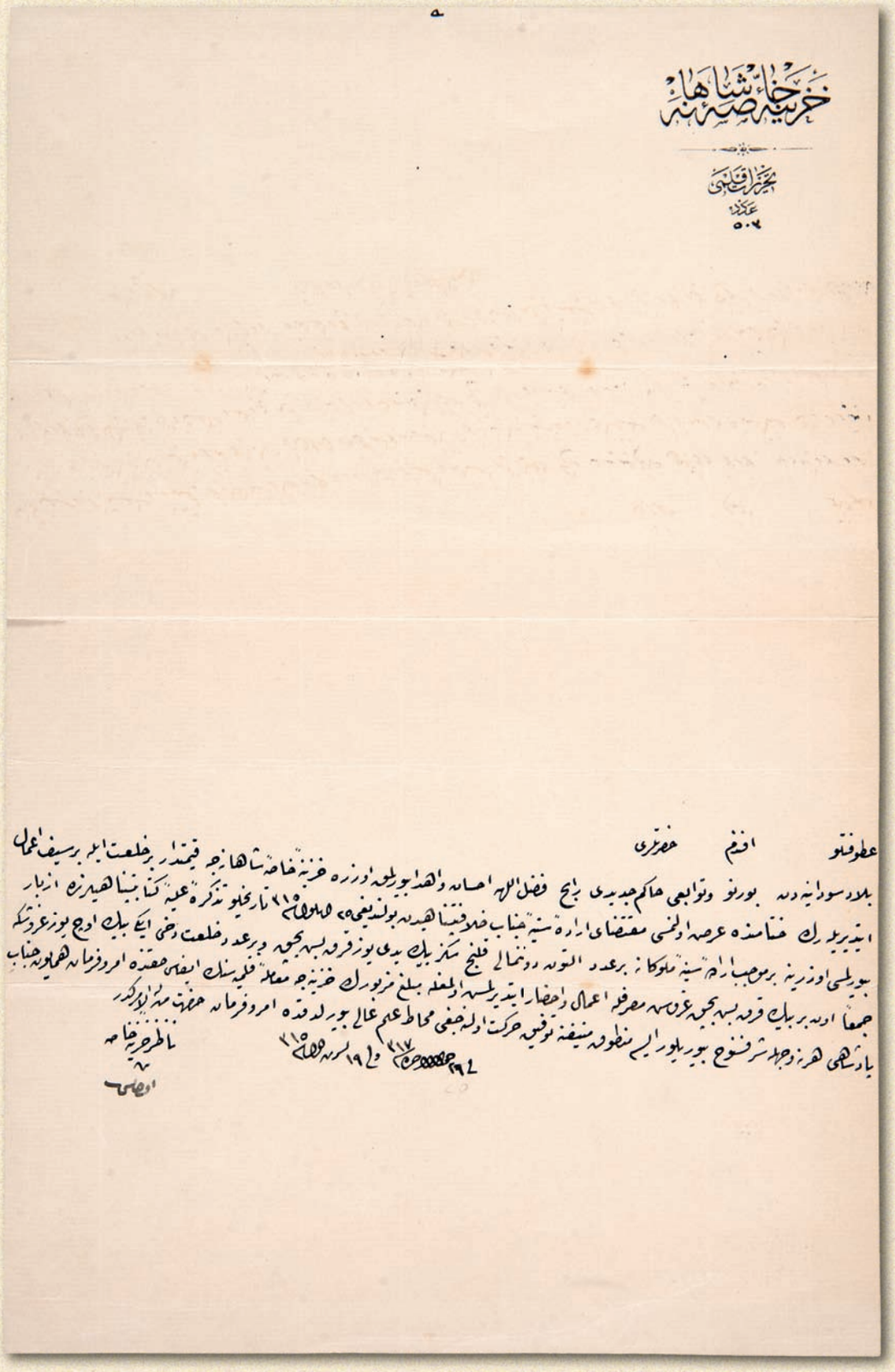
خزينه خاصه شاهانه

محرر افندی

عدد ٥٠٤

عطوفتلو افندم حضرتری

بلاد سودانیه دائر بورنو وتوابعی حاکم جدیدی بایع فضل الله احسانه واصل اولدیغی اوزره خزینه خاصه شاهانه جه قیمتدار خلعت ایله برسیف مرصع
ایدیریلرك مقتضای ارادهٔ سنیه جناب ضلوفیتا افندیه بولندیغی ١٢١٥ تاریخلو تذکره علیه کتابنا هیئزه اخبار
بوریلمی اوزرینه برموجب اراده سنیه ملوکانه برعدد التونه دونمالق فلنج سکزیلك بدی یوزقروشه بیجه وبرعدد خلعت دخی ایکیلك اوچ یوزغروشه
جمعاً اوندبرلك قروشه بیجه غروسه مصروفه اعمال واحضار ایدیریلسه المغله بلغ مزبورك خزینه جه معلله قلیه سنك ایچنی مقتضه امروفرمانه حضرتلرینك
یادشاهی هزه وجهله شروع بوریلور ایسی منظوره منیفه موقفیه حرکت اولنه جغی محاطعلم عالی بوریلدقده امروفرمانه حضرتلرینك
باطرجه خاصه
ه
اوصاسی

Sudan bölgesinde bulunan Borno Hakimi Rabih Fazlullah'a Padişah tarafından hediye edilen hilat ve kılıç masraflarının Hazine-i Hassaca karşılanması

Hazine-i Hassa-i Şahâne
Tahrirât Kalemi
Aded 503

Atûfetli efendim hazretleri

Bilâd-ı Sudaniye'den Borno ve tevâbi'i hâkim-i cedîdi Rabih Fazlullah'a ihsân ve ihdâ buyurulmak üzere Hazine-i Hassa-i Şahanece kıymetdar bir hil'at ile bir seyf imal etdirilerek hitâmında arz olunması muktezâ-yı irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîden bulunduğu 25 Eylül sene [1]315 tarihli tezkire-i aliyye-i kitâbet-penâhîlerinde izbâr buyurulması üzerine ber-mûceb-i irâde-i seniyye-i mülûkâne bir aded altın ve donanmalı kılıç sekiz bin yedi yüz kırk beş buçuk ve bir aded hil'at dahi iki bin üç yüz kuruş ki cem'an on bir bin kırk beş buçuk kuruş masrafla imal ve ihzâr etdirilmiş olmağla meblağ-ı mezbûrun hazinece muamele-i kalemiyesinin ifası hakkında emr u fermân-ı hümâyun-ı cenâb-ı Padişahî her ne vechile şeref-sünûh buyurulur ise mantûk-ı münîfine tevfîk hareket olunacağı muhât-ı ilm-i âlî buyuruldukda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 26 Cemâziyelâhire sene [1]317 ve fî 19 Teşrîn-i Evvel sene [1]315 / [1 Kasım 1899]

Nâzır-ı Hazine-i Hassa
Ohannes

Y. MTV, 195/117

96

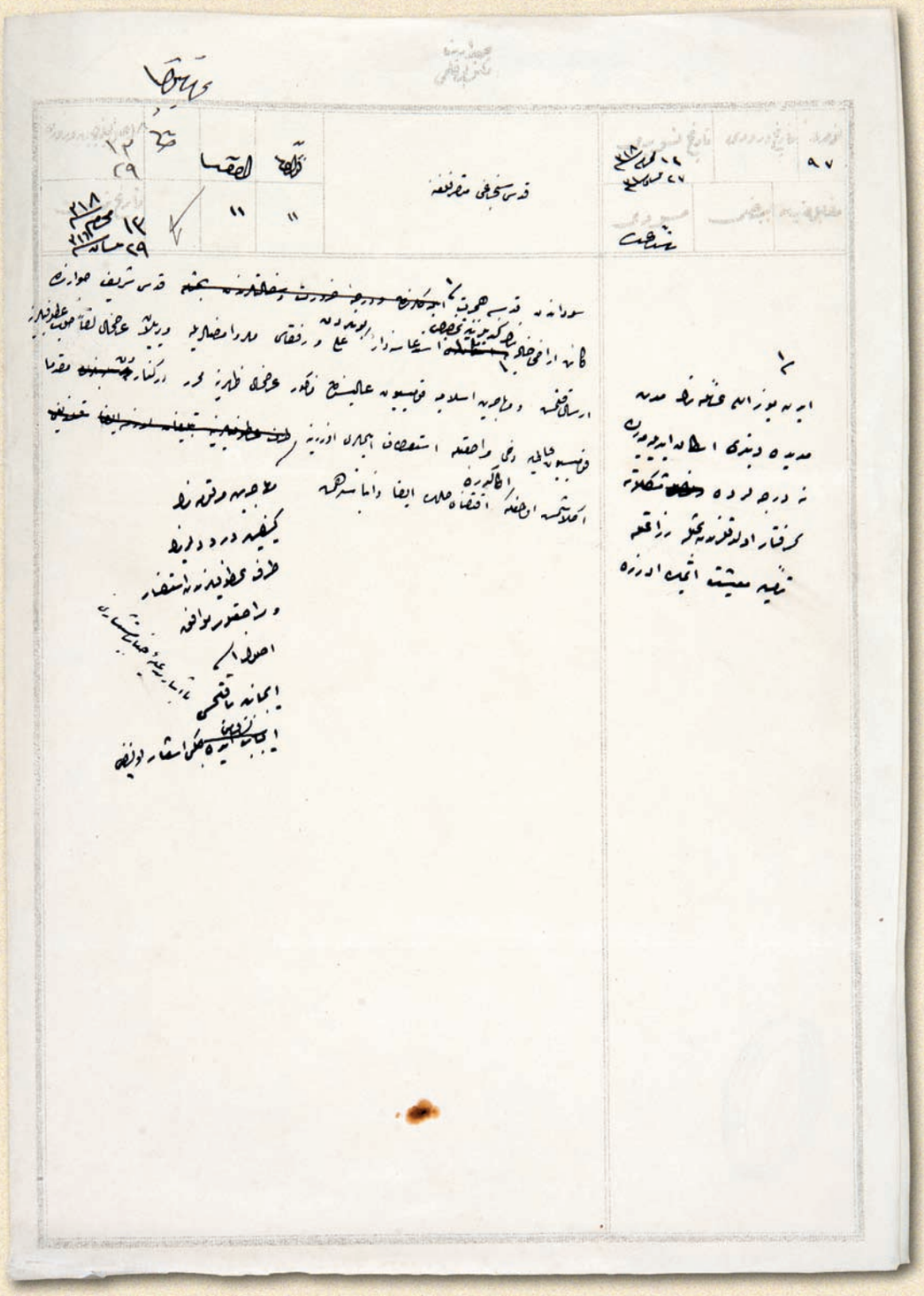

Sudan'dan göç eden yüz elli aileye Kudüs'te arazi tahsis edilmesi

Sadâret
Mektubî Kalemi

Kudüs Sancağı Mutasarrıflığı'na

Sudan'dan Kudüs'e hicret eden yüz elli ailenin müddet-i medîdeden beri iskân edilemeyerek ne derecelerde müşkilâta giriftâr olduklarından bahisle ziraatle te'min-i maişet etmek üzere Kudüs-i Şerif civarında kâin arazi-i hâliyenin kendilerine tahsisi istid'âsına dair bunlardan Ali ve rüfekâsı mühür ve imzalarıyla verilen arzuhâl leffen savb-ı atûfîlerine irsâl kılınmış ve Muhacirîn-i İslâmiye Komisyon-ı Âlîsi'nden mezkûr arzuhâl zahrına muharrer derkenardan mukaddemâ komisyon-ı âlîye dahi müracaatla isti'tâf eylemeleri üzerine muhacirîn-i merkûmenin keyfiyet-i vürûdlarının taraf-ı atûfîlerinden istifsâr ve müracaatları muvâfık-ı usul ise icabına bakılması bâ-işaret-i aliyye-i cenâb-ı müsteşarî lüzumu iş'âr olunduğu anlaşılmış olmakla ona göre iktizâ-yı hâlin ifa ve inbâsına himmet.

29 Nisan sene [1]316 ve13 Muharrem sene [1]318 / [12 Mayıs 1900]

A. MKT. MHM, 509/16

97

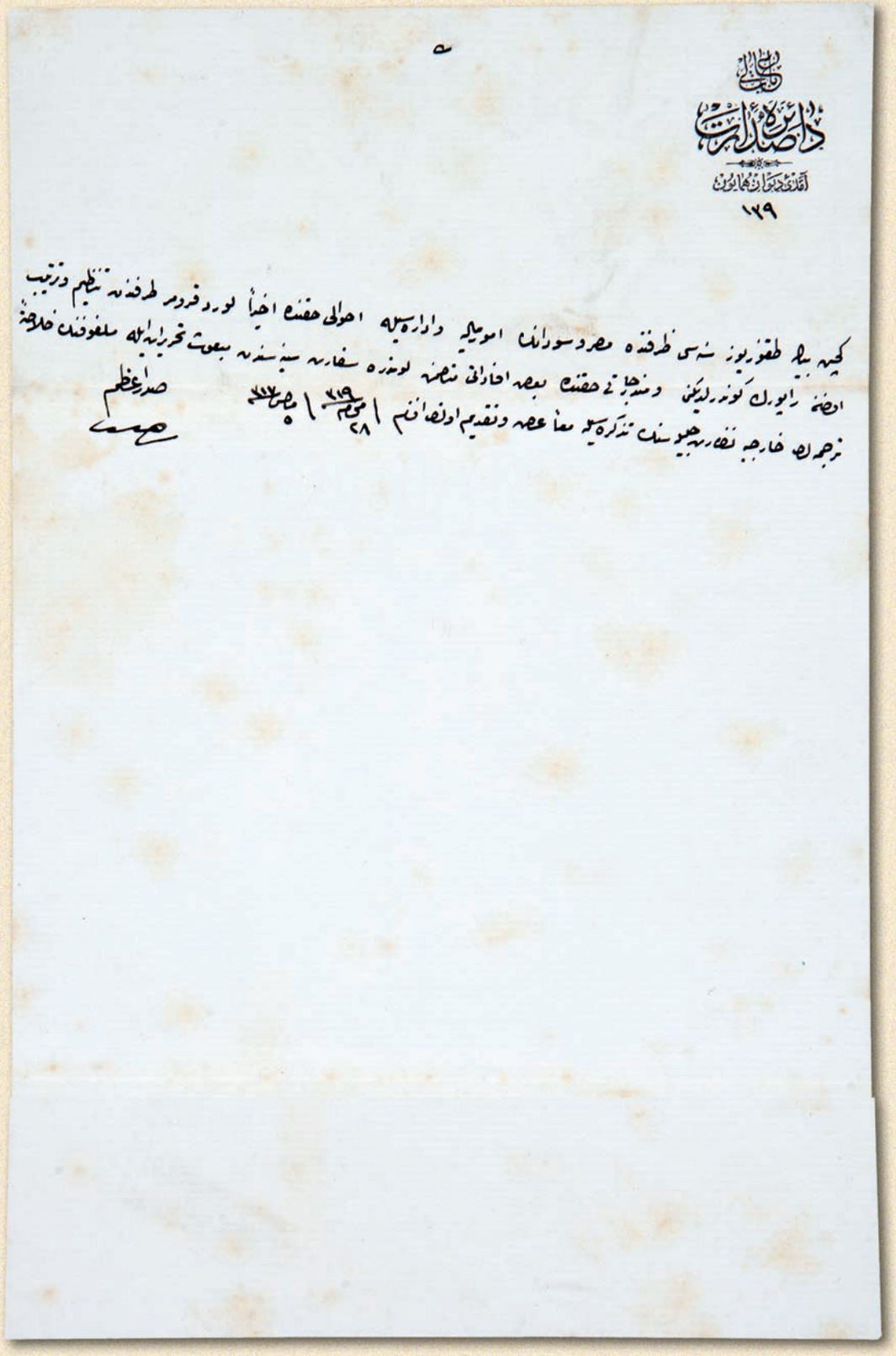

Mısır ve Sudan'ın 1900 yılı bütçesine dair Lord Cromer'in Padişaha sunulan raporu

Bâb-ı Âlî
DaBâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
139

Geçen bin dokuz yüz senesi zarfında Mısır ve Sudan'ın umûr-ı maliye ve idaresiyle ahvali hakkında ahîren Lord Cromer tarafından tanzim ve tertib olunan raporun gönderildiğini ve mündericâtı hakkında bazı ifadâtı mutazammın Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden meb'ûs tahrirât ile melfûfunun hulâsaten tercümeleri Hariciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresiyle ma'an arz u takdim olundu, efendim.

Fî 28 Muharrem sene [1]319 - Fî 5 Mayıs sene [1]317 / [18 Mayıs 1901]

Sadrıazam
Rifat

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Aded: 533

Huzur-ı Sâmî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Geçen bin dokuz yüz senesi zarfında Mısır ve Sudan'ın umûr-ı maliye ve idaresiyle ahvali hakkında ahîren Lord Cromer tarafından tanzim ve tertib olunan raporun bir nüshasının gönderildiğini ve mündericâtı hakkında bazı ifadâtı mutazammın Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 24 Nisan 1901 ve 157 numaralı tahrirât aynen ve melfûfunun hulâsaten tercümeleri leffen takdim kılınmağla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 25 Muharrem sene 1319 ve fî 2 Mayıs sene [1]317

Hariciye Nâzırı
Tevfik

**

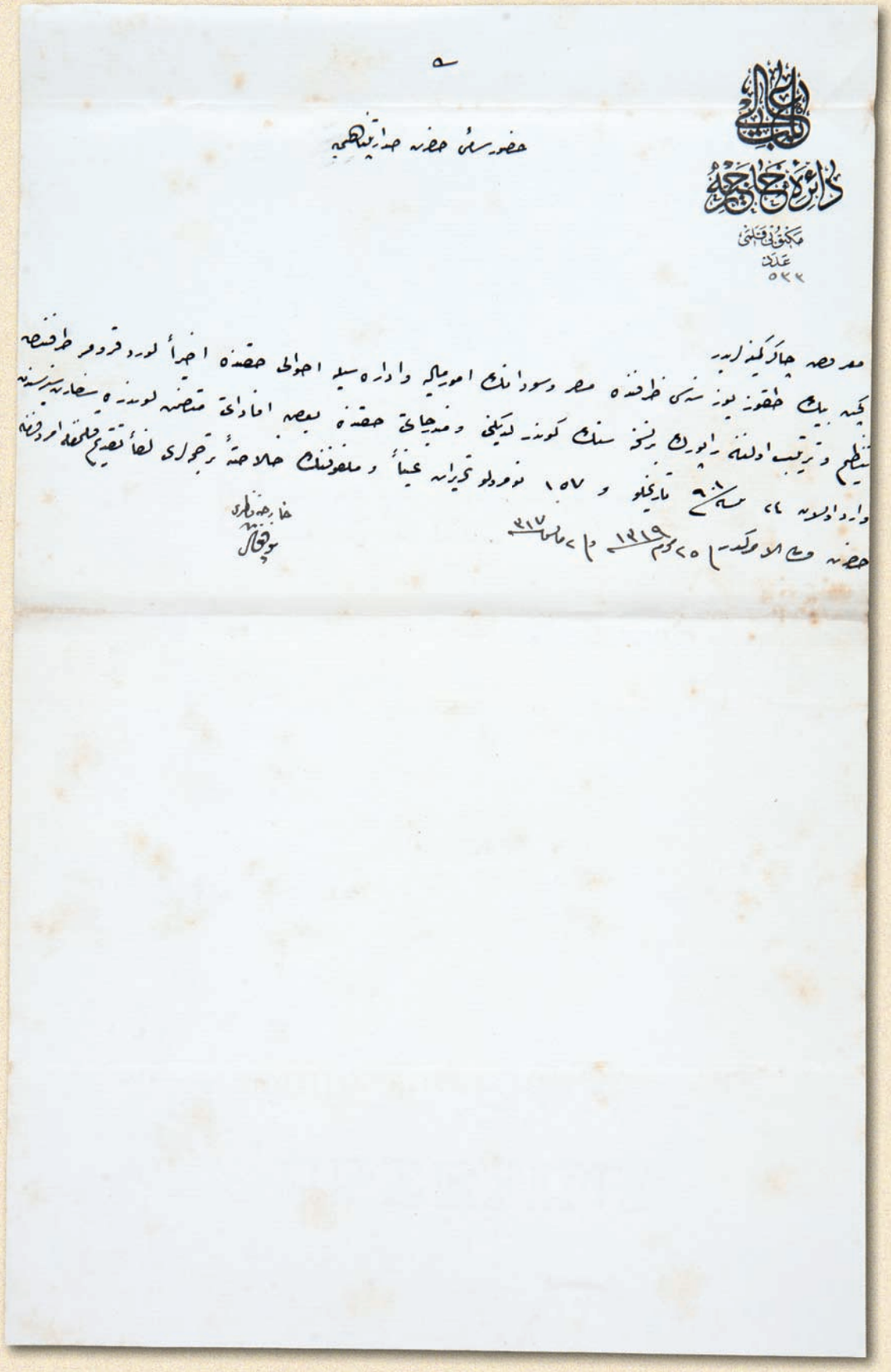

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hariciye
Tercüme Odası

Hariciye Nezâreti'ne 24 Nisan sene [1]901 tarihiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan 157 numaralı tahrirâtın tercümesidir.

Geçen bin dokuz yüz senesi zarfında Mısır ve Sudan'ın umûr-ı maliye ve idaresiyle ahvâli hakkında ahîren Lord Cromer tarafından tanzim olunan raporun bir nüshası leffen takdim kılındı.

İngiliz idaresini medh u senâ maksadıyla tertib ve tahrîr edilmiş olan işbu raporda sene-i merkûme için varidâtça beş yüz elli dokuz bin İngiliz lirasından ibaret bir fazla zuhur etdiği beyân olunmakdadır. Mûmâileyh Lord Cromer Mısırlılar ıslahâtın netâyicini görmedikçe bunları takdir etmediklerinden kıt'a-i Mısriyye'ye fevâid te'mini arzu olunduğu takdirde efkâr-ı umumiye husûlünden evvel icraâta ibtidâr etmek lâzım geldiğini ve Nil nehrinde seyr ü sefâin hususunun her türlü avârızdan kurtarıldığını hapishâneler idaresince dahi ıslahât icra olunduğunu beyân ve bir çok şu'abât-ı idarenin masârıfını zikr ve ta'dâd eyledikden sonra bin dokuz yüz bir senesinde varidâtın on milyon yedi yüz bin ve masârıfın dahi on milyon altı yüz otuz altı bin Mısır lirasına bâliğ olacağından altmış dört bin Mısır lirası fazla zuhur edeceğini tahmin etmekde ve Sudan'a gelince kıt'a-i mezkûrenin Hazine-i Mısriyyece senevî dört yüz on yedi bin Mısır lirasından ibaret bir masrafı mûcib olduğunu ve bir bâr-girân olan masârıf-ı mezkûrenin daha birçok seneler ihtiyarı zarurî ise de buna mukabil Sudan'ın eşkıyanın istilasından tahlîs ve Nil mecralarının dahi muhafaza edildiğini ve ticaretin terakkî edip ileride daha ziyade terakki edeceğini ve orada artık cesîm bir ordunun bulundurulmasına hâcet kalmayıp idare-i sâbıka zamanında hüküm-fermâ olan âsâr-ı vahşetin zâil olduğunu serd ü ityân eylemişdir. Mûmâileyh Lord Cromer bin dokuz yüz bir senesi için Nil nehrinde rüsûm-ı mürûriyenin ilgâ edilip sene-i mezkûre büdçesine masraf kaydolunduğu cihetle nehr-i mezkûrda serbestî-i seyr ü sefâin tamamıyla taht-ı te'mine alındığını beyân etmiş ve fellâhların ahvâlinden bahisle murâbahacılara müracaatlarına hâcet bırakmayacak bir takım şerâit tahtında gerek hükûmet ve gerek hususî bankalar tarafından fellâhlara mebâliğ-i külliye ikrâz edildiğini zikreylemişdir. Mârru'z-zikr raporun en mühim faslı "İrvâ vü İskâ" serlevhası tahtında olanıdır ki, bunda Lord Cromer hıtta-i Mısriyye'nin bin dokuz yüz senesinde Nil sularının inhıtâtıyla beraber hıtta-i Mısriyye'de meşhûd olan âsâr-ı umrân bin sekiz yüz seksen dört senesinde bir çok müşkilât ve mevâni' arasında bed' ve mübâşeret olunan ameliyât-ı iskâiye sayesinde husûle geldiğini beyân ediyor ve bu bâbda bir çok tafsilat i'tâsından sonra Mısır hapishânelerinin ıslâhı zımnında Hindistan'da olduğu gibi mahbusînin bir takım sınıflara taksimi usulünün ittihâz edildiğini ve hüccâc-ı kirâm hakkında bin sekiz yüz doksan dokuz senesinden beri vuku bulan teftişâtın sıhhat-i umumiyece netâyic-i hasene-i fevkalâdesi meşhûd olduğunu dermiyân eyliyor. Mârru'l-beyân raporun zükûr ve inâsın talim ve terbiyesine ve Bulak'daki tedrisât ile vebaya karşı ittihâz olunan tedâbîre dair olan fasıllarında Lord Cromer'in faaliyet-i idaresi isbat ve irâe edilmekdedir. Serdar Difnat'ın iş'ârına ibtinâen Sudan'ın idaresine dair olan fasıllar ise gayet mühimdir. Zira bunlarda Sudan Hükûmeti'nin taht-ı idaresinde bulunan mahallerde huzur ve asayiş ber-kemâl idüğü ve mebzûl yağmurlar

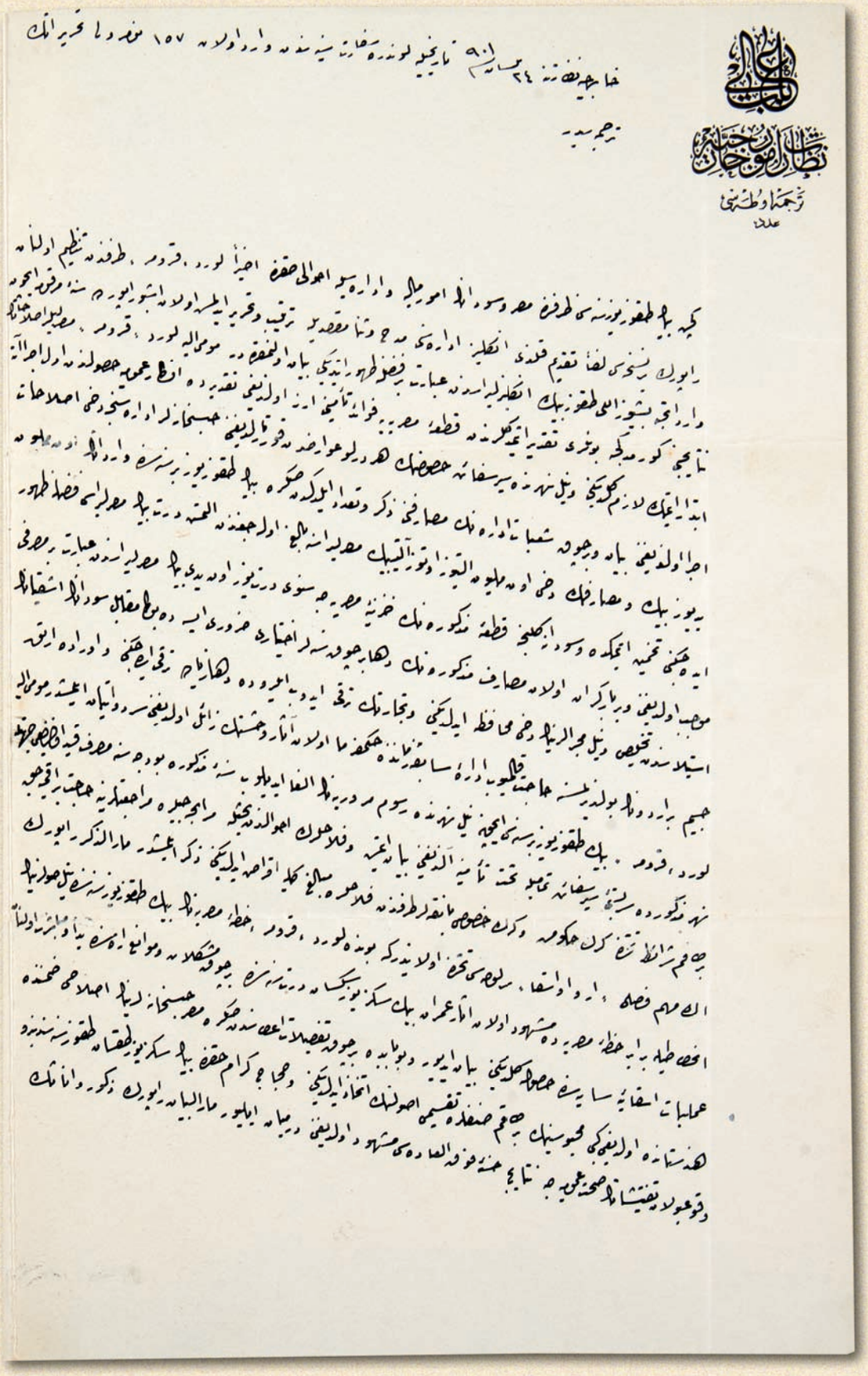

sayesinde mahsulâtca fevkalâde feyz ü bereket meşhûd olduğu ve takrîr-i medeniyet maksadıyla icrâ olunan ıslahâta gelince bu ıslahâtın Mütemehdi zamanındaki iğtişâşât yerine kâim olan saâdet ve huzur ve asayişle beraber ale't-tedrîc kesb-i vüs'at eyleyeceği bast u temhîd olunmakdadır. Emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Melfûf raporun hulâsaten tercümesidir.

Bu sene Mısır bütçesince beş yüz elli dokuz bin Mısır lirası fazla zuhur etmiş ve Nil'in adem-i feyezânıyla beraber bin sekiz yüz doksan dokuz senesine nisbetle bu sene varidâtında iki yüz kırk yedi bin Mısır lirası fazla görülmüşdür.

Umum ihtiyât akçesi

İhtiyât akçesi bin sekiz yüz doksan dokuz senesi Kânûn-ı Evveli'nin otuz birinde üç milyon beş yüz yirmi üç bin Mısır lirasına bâliğ idi. Bin dokuz yüz senesi esnasında ihtiyât akçesine bir milyon yüz dört bin Mısır lirası daha zam edilmişdi. Umûr-ı nâfia için bir milyon doksan sekiz bin Mısır lirası sarf edilmiş olduğundan 31 Kânûn-ı Evvel sene 1900 tarihine kadar sandıkda üç milyon beş yüz yirmi dokuz bin Mısır lirası mevcud kalmışdır. Bu müddet zarfında iki milyon üç yüz kırk iki bin Mısır lirası sarf olunduğu cihetle ihtiyât akçesi el-yevm bir milyon yüz seksen yedi bin Mısır lirasına bâliğ olmuşdur. Bu ihtiyat akçesi kâmilen Mısır Hükûmeti'nin emri tahtında bulunuyor. Düyûn-ı umumiye sermayesine bin dokuz yüz senesi zarfında dört yüz otuz yedi bin Mısır lirası zam ve ilâve edilmişdir. Mısır muhtacîn-i fellâhînine para ikrâz için kabul ve ittihâz olunan usulden netâyic-i hasene istihsâl olunduğu gibi Avrupa matbûâtı dahi bu usulden lisan-ı sitâyişkârâne ile bahsetmişlerdir.

Postahânelerde ekonomik bankalarının küşâdı

Mısır fellâhlarının tehvîn-i ahvâli için Hindistan'da olduğu gibi Mısır'da dahi postahâne ekonomik bankalarının te'sisi mutasavverdir.

Demiryolu hasılâtı

Bu sene demiryolu hasılâtında geçen seneye nisbetle kırk sekiz bin Mısır lirası fazla zuhur etmişdir. Hıtta-i Mısriyye'nin ziraatçe kesb etmekde olduğu ma'mûriyet hıtta-i mezkûrede yirmi seneden beri küşâd edilmekde bulunan muhtelif kanallardan ileri gelmişdir. Üserâ-yı zenciye ticaretine nihayet verilmiş olduğu Üserâ İdaresi Müdürü Kapudan Misak Merdu tarafından iş'âr ediliyor. Mehâkim-i muhtelite-i Mısriyye'nin ıslâhı meselesi matlûba muvâfık bir renk kesb etmekdedir. Hidiv hazretlerinin bu sene İngiltere'ye vuku bulan seyahatleri ile İngiltere Kraliçesi'nin vefatı münasebetiyle ale'l- umum Mısır ahalisi tarafından ibrâz olunan âsâr-ı meveddetin İngilizler ile Mısırlılar beyninde mevcud münasebât-ı vedâdiyeyi bir kat daha tahkim edeceğinden eminim. Sudan'ın Habeşistan tarafındaki hududunun tahdidi için Binbaşı Enin(?) memur edilmiş ve mûmâileyh bu bâbda müzakerâtda bulunmak üzere Habeşistan'ın merkez-i idaresine azîmet etmişdir.

Y. A. HUS, 415/112

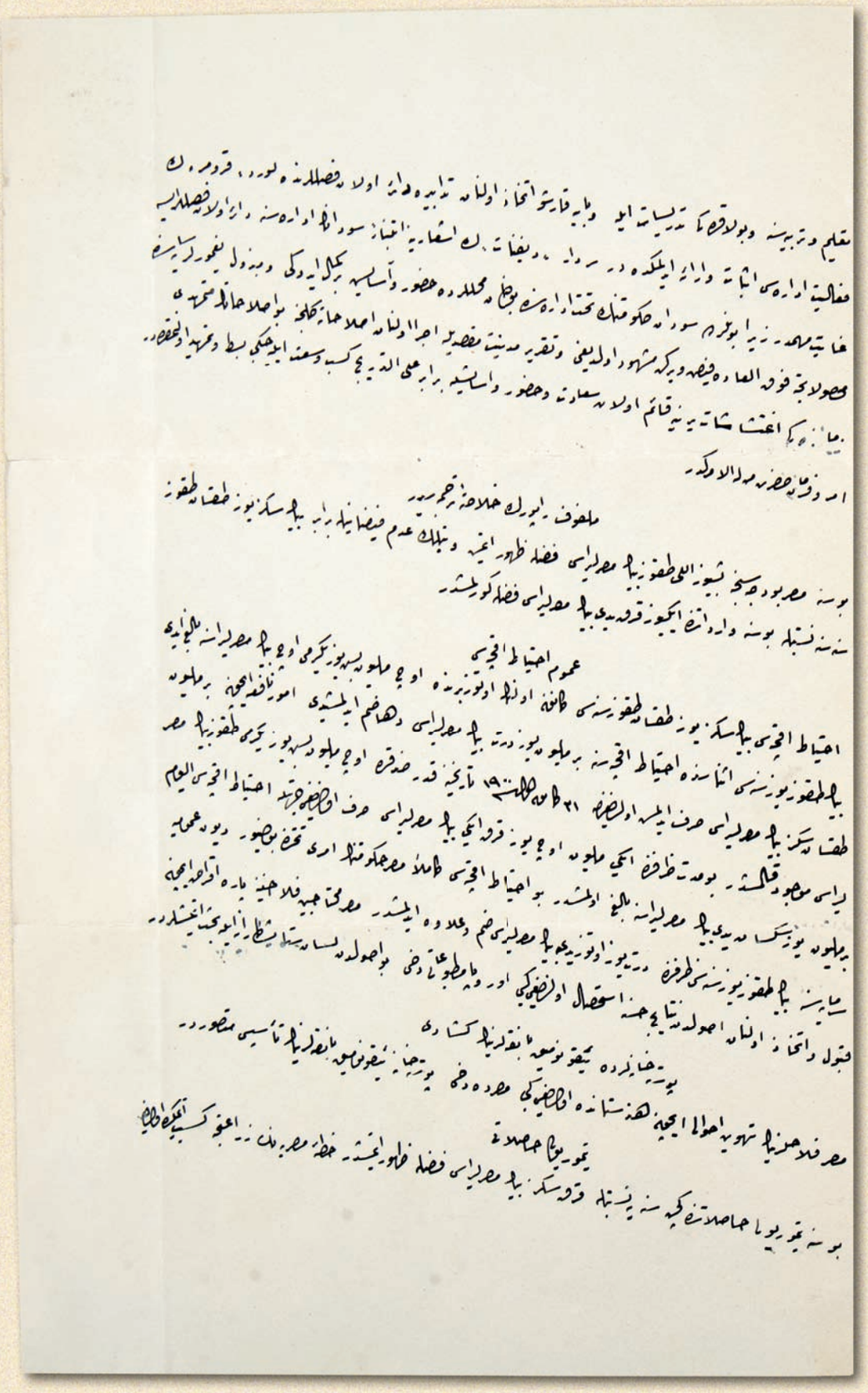

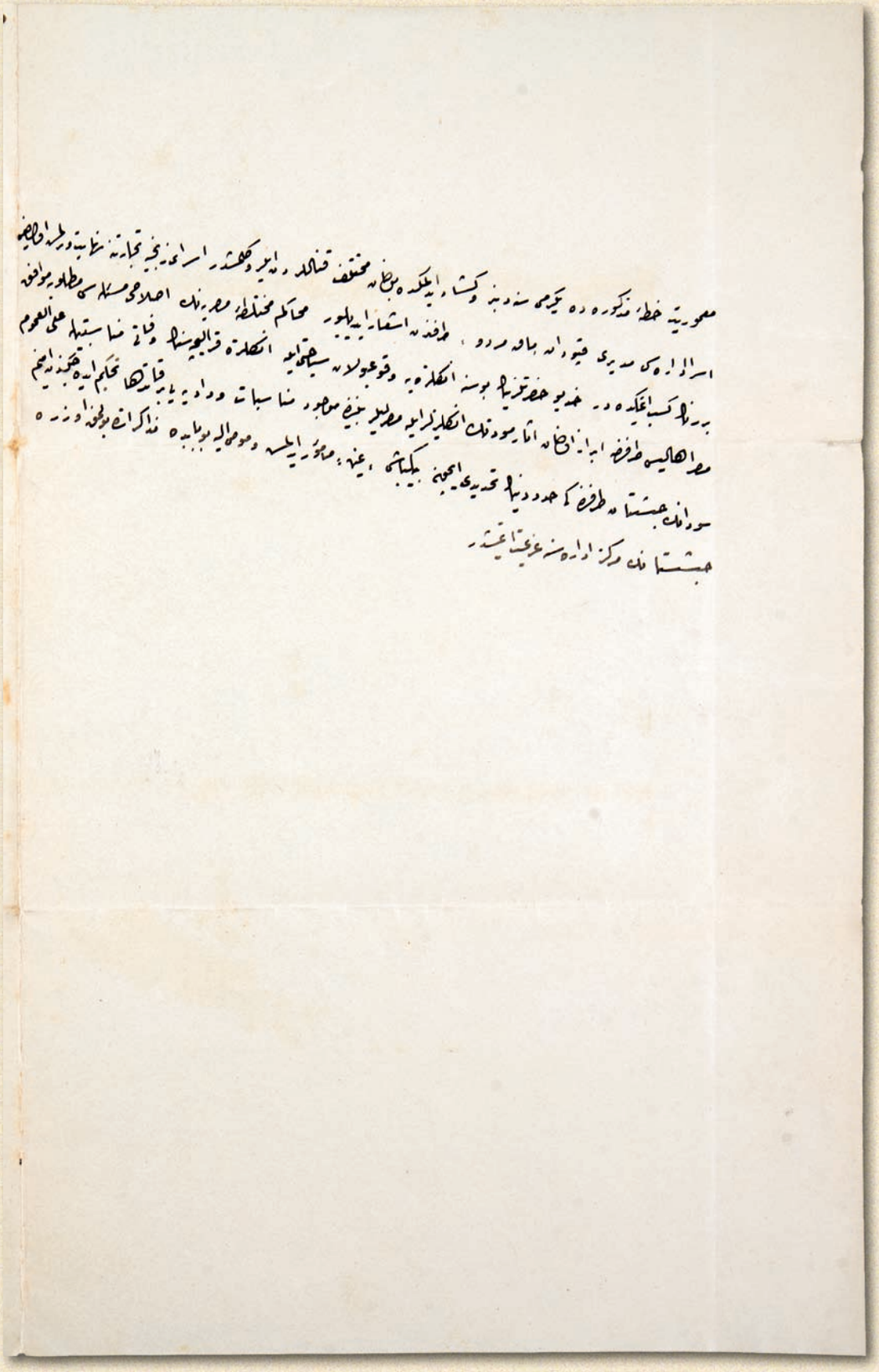

98

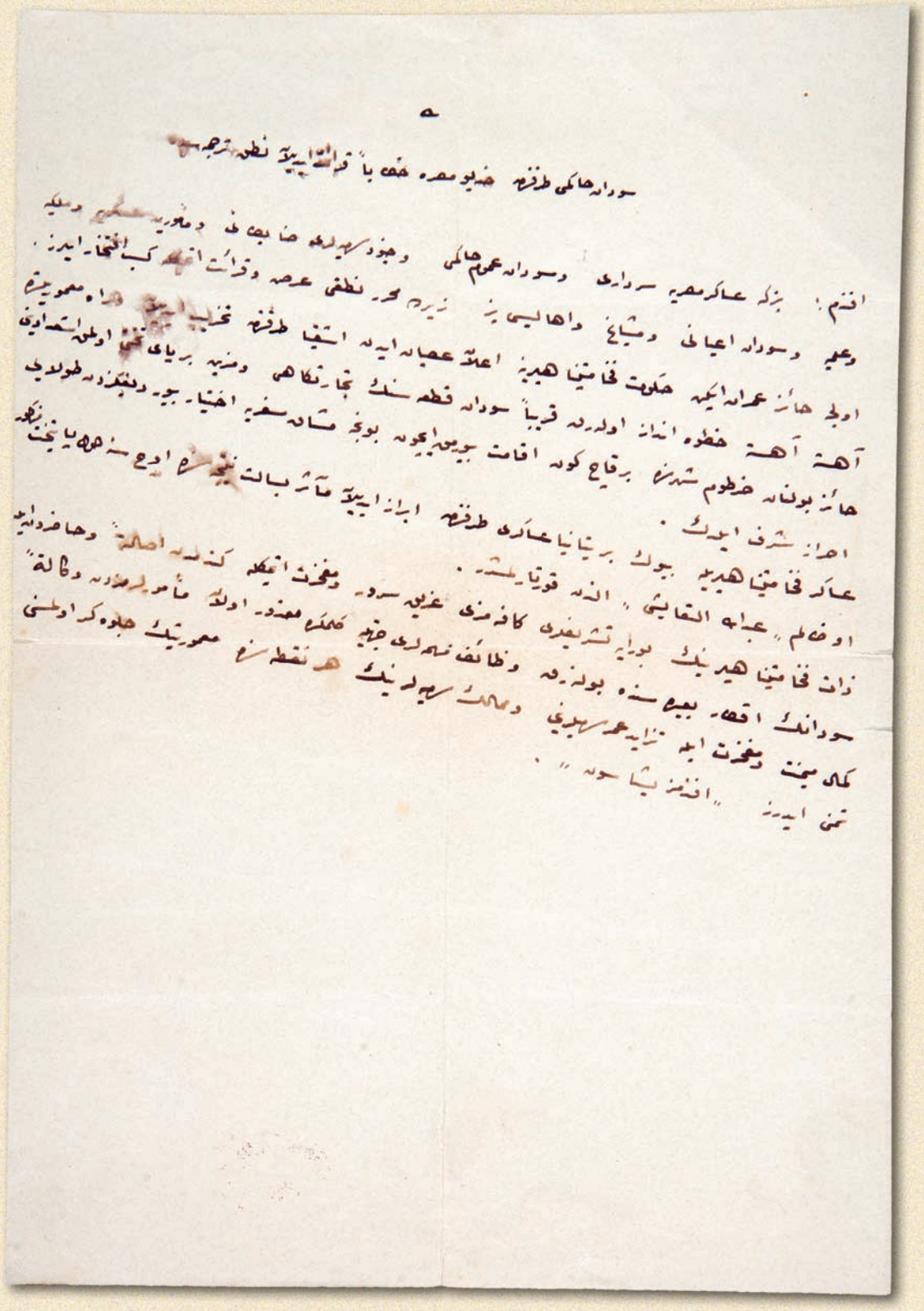

Mısır hidivinin Hartum'u ziyareti sırasında İngilizlerle birlikte Mısırlıların kendilerini Abdullah el-Atışi'den kurtardıklarından dolayı Hartum hakiminin yaptığı teşekkür konuşması

Sudan hâkimi tarafından
hidiv-i Mısır'a hitaben kırâet edilen nutuk tercümesidir.

Efendim: Biz ki asâkir-i Mısriyye serdârı ve Sudan umum hâkimi ve cünûd-ı sâmiyeleri zâbitânı ve memurîn-i askeriye ve mülkiye ve ilmiye ve Sudan ayânı ve meşâyih ve ahalisiyiz.

Zîrde muharrer nutku arz ve kırâet etmekle kesb-i iftihâr ederiz. Evvelce haiz-i umrân iken hükûmet-i fehâmet-penâhîlerine ilân-ı isyan eden eşkıya tarafından tahrib edilen ve râh-ı ma'mûriyetde aheste aheste hatve-endâz olarak karîben Sudan kıt'asının ticaretgâhı ve müzeyyen bir pâyitahtı olmak isti'dâdını haiz bulunan Hartum şehrinde birkaç gün ikamet buyurmak için bunca meşâkk-ı seferiye ihtiyar buyurduğunuzdan dolayı ihrâz-ı şeref eyledik.

Asâkir-i fehâmet-penâhîleriyle Büyük Britanya asâkiri tarafından ibrâz edilen me'âsir-i besâlet neticesinde üç sene evvel pâyitaht-ı mezkûr o zâlim Abdullah El-Âtışî elinden kurtarılmışdır.

Zât-ı fehâmet-penâhîlerinin buraya teşrifleri kâffemizi garîk-i sürûr ve mefharet etmekle kendimden asaleten ve hâzırûn ile Sudan'ın aktâr-ı ba'îdesinden bulunarak vezâif-i mühimmeleri cihetiyle gelmekde ma'zûr olan memurlarımızdan vekâleten kemâl-i meymenet ve mefharet ile tezâyüd-i ömr-i sâmîlerini ve memâlik-i sâmiyelerinin her noktasında ma'mûriyetin cilve-ger olmasını temenni ederiz. "Efendimiz yaşasın."

[1319] / [1901-1902]

Y. PRK AZJ, 43/71

99

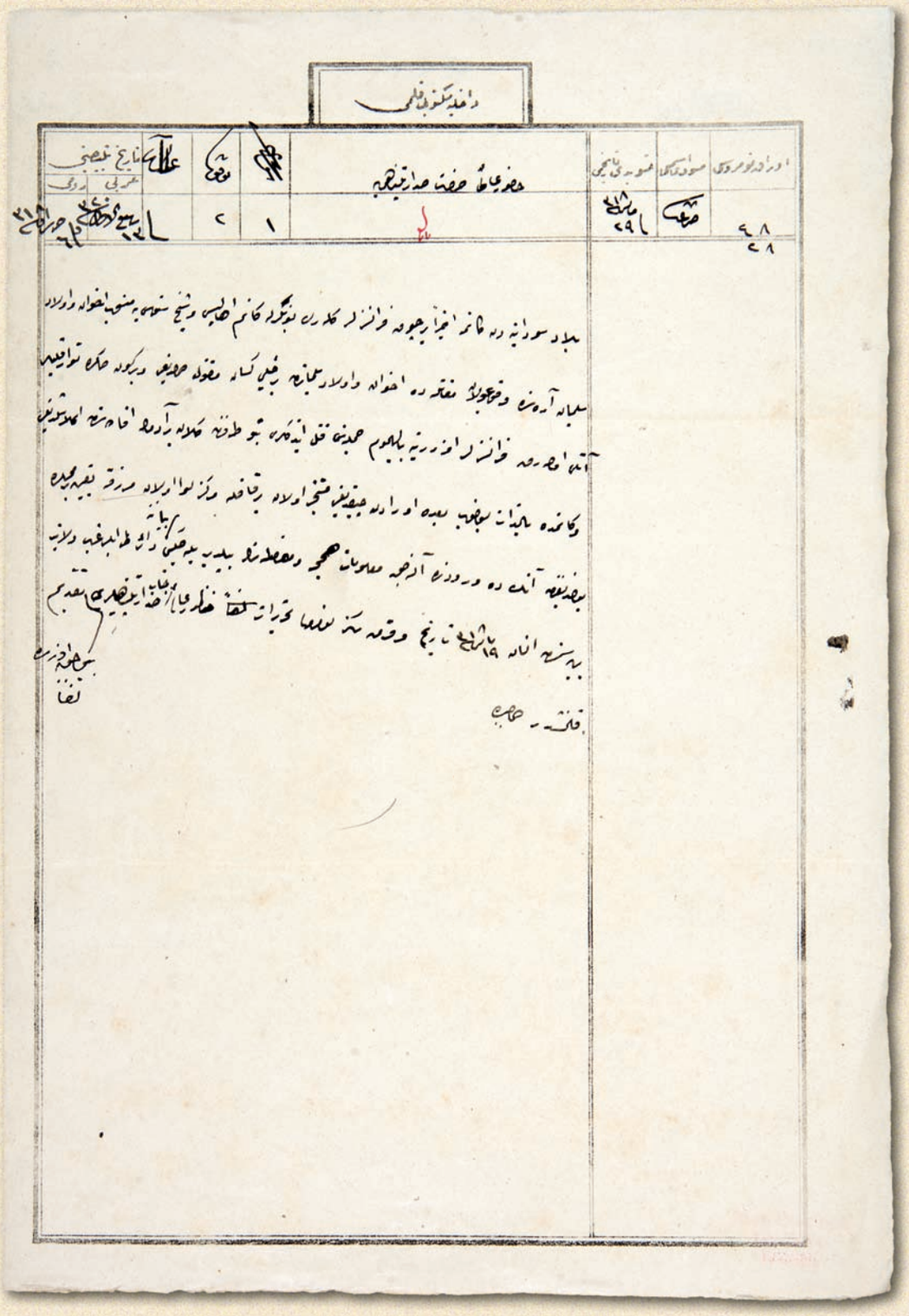

Sudan bölgesinde bulunan Kanem'de Fransızlarla Şeyh Senusi'ye bağlı yerli halk ve Tueraklılar arasında yapılan çatışmalarda çok sayıda insanın öldüğü

Huzur-ı âlî-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Bilâd-ı Sudaniye'den Kanem'e ahîran bir çok Fransızlar gelerek bunlarla Kanem ahalisi ve Şeyh Senûsî'ye mensub ihvan ve Evlâd-ı Süleyman arasında vuku bulan mukâtelede ihvan ve Evlâd-ı Süleyman'dan bir hayli kesân maktûl olduğu ve bir gün sonra Tueraklılar atlı olarak Fransızlar üzerine bi'l- hücum cümlesini katletdikleri Tibo(?) tarafından gelen bir adamın ifadesinden anlaşıldığı ve Kanem'de bizzat bulunup ba'dehû oradan çıkdığı müstahber olan bir kafile merkez-i livâ olan Marzak'a yakın bir mahalde bulunduğundan onun da vürûdunda alıncak malumat-ı sahîha ve mufassalanın bildirileceği beyânına dair Trablusgarb Vilâyet-i Behiyyesi'nden alınan 19 Mayıs sene [1]318 tarih ve sekiz numaralı tahrirât manzûr-ı âlî-i cenâb-ı Sadâret- penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdim kılınmışdır. Ol bâbda.

Fî 13 Rebîülevvel sene [1]320 ve fî 6 Haziran sene [1]318 / [20 Haziran 1902]

DH. MKT, 527/20

100

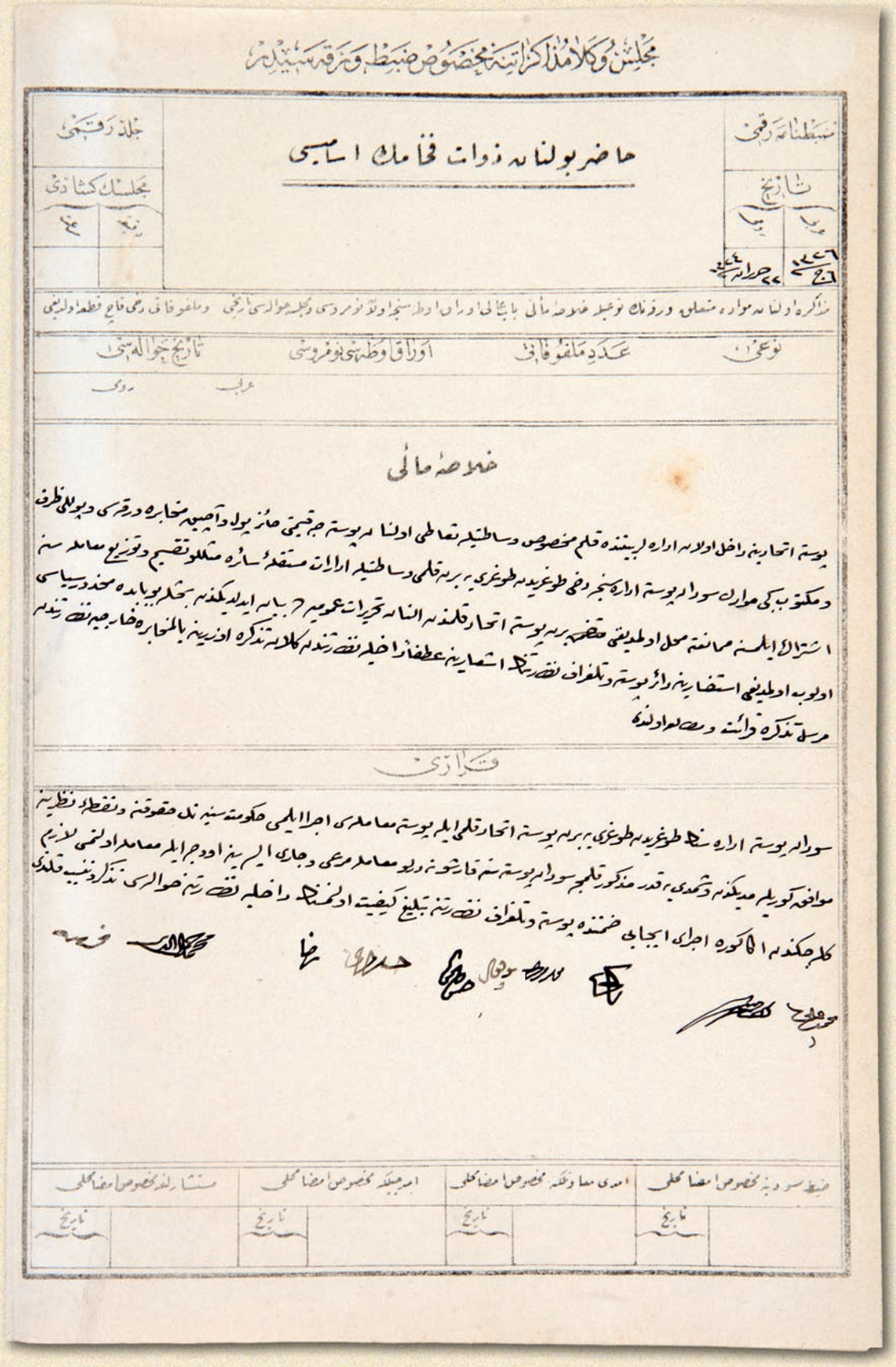

مجلس وكالا مذاكراتنه مخصوص ضبط ورقه سيدر

نمبرطنامه رقمي	حاضر بولنانلر ذوات فخامتلو اسامي	جلد رقمي
تاريخ		مجلسك كشادي

مذاكره اولنانلر مواده متعلق ورقه نك نوعيله خلاصه مالي بابنده اوراق اوطه سنجه اولنوغرمرسي وجلسه حواله سي تاريخي وصاحبوفاق رقمي فاتح نظمه اولديغي

نوعي	عدد ملفوفاتي	اوراق اوطه سي نومروسي	تاريخ حواله سي
	عرب	روم	

خلاصه مالي

يوسته اتحاديه داخل اولانلر اداره ايتمكده اولديغي طوغريدن طوغريه برليه يوسته اتحاد قلمي ايله يوسته جه قبولي جائز بولنوب آصيه مخابره ورقه سي دولايلي ظرف
وملكوب بكي موازي سوداير يوسته اداره سنجه رضي طوغريدن طوغريه برليه قلمي وساطتيله ارسالات مستقبله سارده مثللو تصحيح وتوزيع معامله سنه
استنادا ايلسنه صاحبنه محول اولديغي مقتضيجه برليه يوسته اتحاد قلمنه انسانه تحريرات عموميه جه بيانيه ايديلدكده بحكم بويانده مخدوسياسي
اولوب اولديغي استفساريله وارئ يوسته وتلغراف نظارتنه اشعاريله عطفاً داخله نظارتنه كلانلر تذكره اوزرينه بالمخابره فاصيله نظارتنده
مرسل تذكره وائسته وصحه اولنده

قراري

سوداير يوسته اداره سنه طوغريدن طوغريه برليه يوسته اتحاد قلمي ايله يوسته معامله سنك اجراسيله حكومتسنه ندقوقنه ونقطه نظرينه
موافقه كويلديكده وتمدي يه قدر مذكور قلمجه سوداير يوسته سنه قارشو نه ولو معامله مرعي وجاري ايلرينه اوزره اجراسيله معامله اداسنه لزوم
كلمه جكندن اشبو مذكوره اجراي ايجابي ضمنده يوسته وتلغراف نظارتنه تبليغ كيفيته اولنمق داخله نظارتنه هواليسي تذكره نيه قلندي

ضبط سوداير مخصوص امضا محلي	امدي معاونلكه مخصوص امضا محلي	امر مبلكه مخصوص امضا محلي	مستشارلغه مخصوص امضا محلي
تاريخ	تاريخ	تاريخ	تاريخ

Sudan Posta İdaresi'nin Bern Posta Birliği aracılığı ile dağıtım işlemlerini yaptırmasının Osmanlı Devleti'nin hukukuna aykırı olmasından dolayı önceki uygulamaya devam edilmesi gerektiği

Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtına Mahsus Zabıt Varakasıdır

Hulâsa-i Meâl

Posta ittihâdına dahil olan idareler beyninde kalem-i mahsus vesâtatıyla teâti olunan postaca kıymeti haiz pul ve açık muhabere varakası ve pullu zarf ve mektup gibi mevâddın Sudan Posta İdaresince dahi doğrudan doğruya Bern Kalemi vesatatıyla idarât-ı müstakille-i saire misillü taksim ve tevzî‘ muamelesine iştirak eylemesine mümâna‘ata mahal olmadığını mutazammın Bern Posta İttihâd Kalemi'nden alınan tahrirât-ı umumiyede beyân edildiğinden bahisle bu bâbda mahzur-ı siyasî olup olmadığı istifsârına dair Posta ve Telgraf Nezâreti'nin iş‘ârına atfen Dahiliye Nezâreti'nden gelen tezkire üzerine bi'l-muhabere Hariciye Nezâreti'nden mürsel tezkire kırâet ve mütâlaa olundu.

Kararı

Sudan Posta İdaresi'nin doğrudan doğruya Bern Posta İttihâd Kalemi ile posta muamelesi icra eylemesi Hükûmet-i Seniyye'nin hukukuna ve nokta-i nazarına muvâfık görülemediğinden ve şimdiye kadar mezkûr kalemce Sudan postasına karşı ne türlü muamele mer‘î ve cârî ise yine o vech ile muamele olunması lâzım geleceğinden ona göre icra-yı icabı zımnında Posta ve Telgraf Nezâreti'ne tebliğ-i keyfiyet olunmasının Dahiliye Nezâreti'ne havalesi tezekkür ve tensîb kılındı.

6 C. sene 1326 / [6 Temmuz 1908]

(Meclis-i Vükelâ üyelerinin imzaları)

MV, 119/81

101

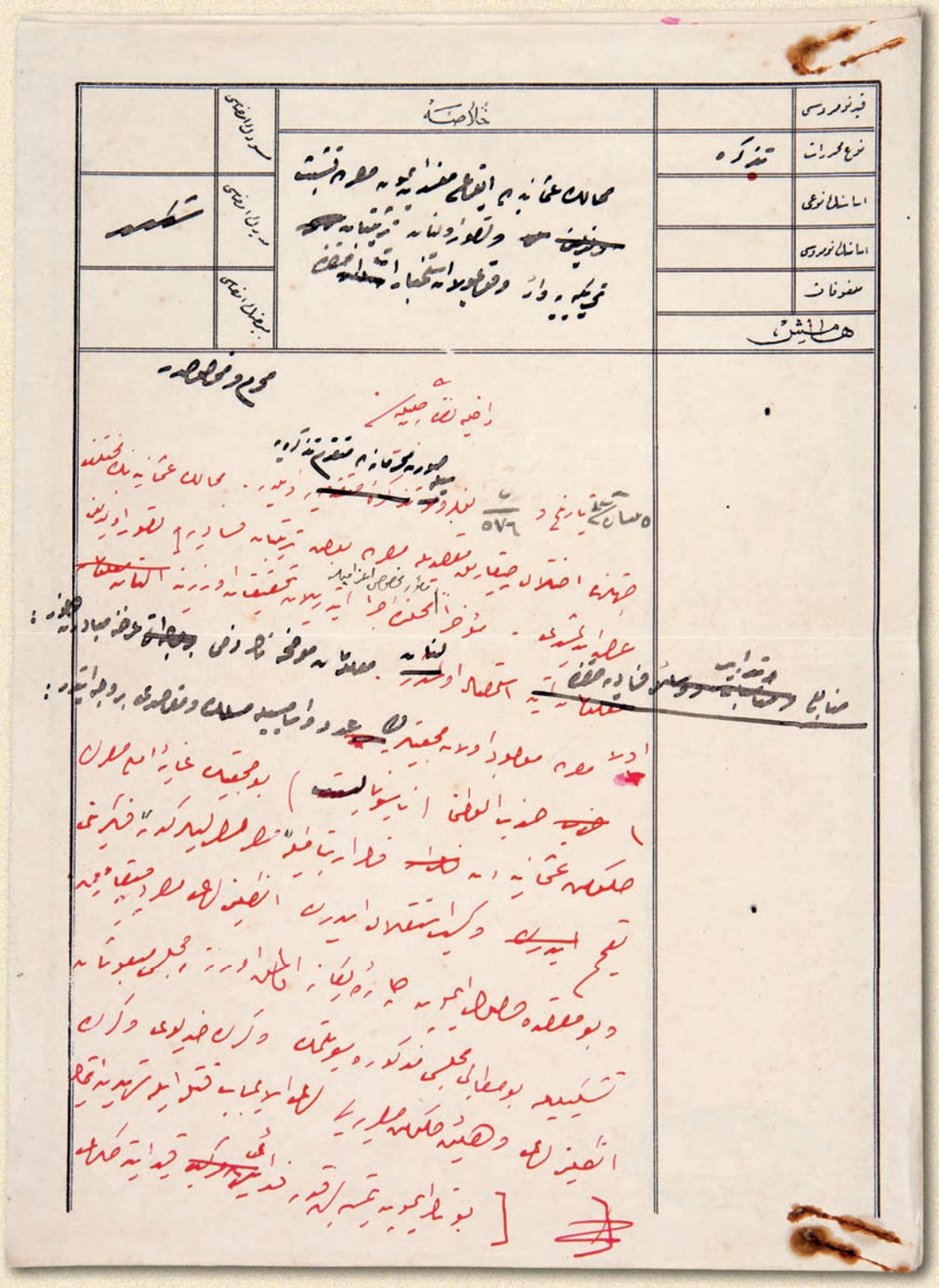

Osmanlı Devleti sınırları dahilinde özellikle Mısır, Sudan, Suriye, Irak ve sair bölgelerde fesat çıkarmak ve bu buralarda müstakil bir idare kurmak üzere Mısır'da teşekkül eden cemiyetler ve faaliyetleri ile bunlara karşı alınması gereken tedbirlere dair istihbarat raporu.

Nev'-i muharrerât: Tezkire

Hülâsa: *Memâlik-i Osmaniyye'de îkâ'-ı mefsedet için Mısır'da teşebbüs ve tasavvur olunan tertibât-ı tahrikiyeye dair vuku bulan istihbarat hakkında*

Mahrem ve mahsusdur

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

5 Nisan sene [1]326 tarih ve 2/576 numarasıyla suret-i mahremânede mütekaddem tezkireye zeyldir:

Memâlik-i Osmaniyye'nin muhtelif cihetlerinde ihtilâl çıkarmak maksadıyla Mısır'da bazı tertibât-ı fesâdiye tasavvur olunduğu arz edilmişdi. Muahharan memur-ı mahsus i'zâmıyla mahallinde icra etdirilen tahkikât üzerine menâbi' ve tedâbîr-i fesâdiye hakkında istihsâl olunan malumât-ı muvazzahanın dahi arzına mübâderet olunur.

Evvelâ; Mısır'da mevcud olan cemiyetlerin aded ve esâmîsiyle meslek ve makâsıdı ber-vech-i âtîdir:

1- Hizbü'l-Vatan (Nasyonalist): Bu cemiyetin gaye-i emeli Mısır'ın Hükümet-i Osmaniyye'den fekk-i irtibatıyla Mısır "Mısır Mısırlılarındır" fikrini tasmîm ve kesb-i istiklâl ederek İngilizleri Mısır'dan çıkarmak ve bu maksada husûl için çare-i yegâne olmak üzere Meclis-i Mebusân teşkiliyle bu hitabı meclis-i mezkûra söyletmek ve gerek hidivi ve gerek İngilizleri ve Hey'et-i Hükümet-i Mısriyyeyi lede'l-icab katl ile tehdid etmek [bunun için yetmiş beş kadar fedaî kaydetdikleri ve asâkir-i Mısriyye zâbitânının kısm-ı a'zamının bu emele hâdim oldukları mütevâtir ve bu hizbin Mehmed Ferid Bey nâmında bir zâtın taht-ı riyâsetinde olduğu müstahberdir.] Cemiyet, İttihad ve Terakki Fırkasıyla müştereken çalışdıklarını ve Osmanlıların fikri de bu merkezde olduğunu beyân ederek halkı teşvik ediyor.

2- Hizbü'l-Islâh: Bu cemiyetin aynı maksada hizmet etmekle beraber isti'mâl-i şiddete bedel rıfk u mülâyemetle hareket ve İngilizleri ba'de'l-ihrac kesb-i istiklâl eylemek programını takib ediyor. Cemiyet-i mezkûre *el-Müeyyed* gazetesi sahib-i imtiyâzı ve Hidiv'in müsteşâr-ı hâssı Şeyh Ali Yusuf'un riyâseti altındadır. [Ahîren İzzet Hevlü dahi Şeyh Ali Yusuf'la ittihad etmişdir.]

3- Hizb-i İslâm: Bu hizb esasen İngilizlerin teşvikiyle teşekkül ve İngiliz hukuk ve menâfi'ini müdafaa eylemek ve Hidivin siyasetini neşr ü ilân etmek üzere te'essüs etmiş ve *el-Cerîde* nâmıyla mahsus bir gazete neşretmekde bulunmuş olduğu hâlde cemiyeti teşkil eden Mısır'ın a'yân ve ekâbiri aralarında zuhûr eden mübâyenet-i fikriyye neticesi olarak kısm-ı a'zamı çekilmiş ve gazete İngilizler aleyhine dönmüşdür. [Bu cemiyetin reisi Ahmed Lütfü Bey'dir.]

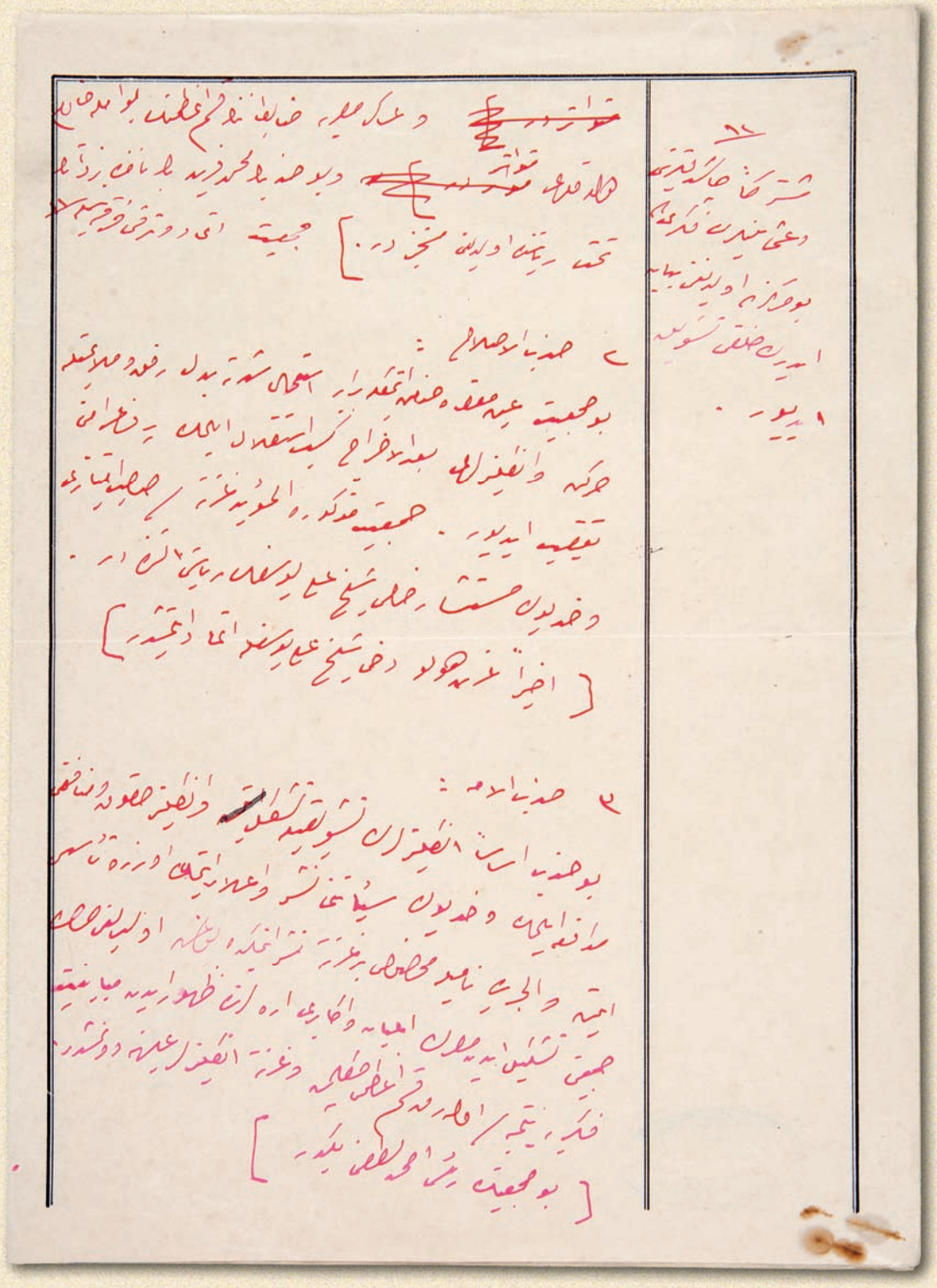

Sâniyen; bu cemiyetler programları dahilinde çalışmakda olmalarıyla beraber Mısır ve Sudan da dahil olduğu hâlde Afrika-yı Osmanî ahalisinin nazarları makam-ı akdes-i Hilâfet'e kabule ve makâm-ı Hilâfet'den verilecek emir ve işaret üzerine umumen kıyâma müteheyyi' ve mücehhez ve kısm-ı a'zamı esb-süvâr ve yüz bine karîb efrâd-ı muntazaması mevcud bulunmuş olduğu hâlde netâic-i ahvâle muntazar bulunmakdadır. Bunlar meşâyih vasıtasıyla ihzâr edilmekde ve İngilizler Sudanîleri istimâle için her türlü fedakarlık ihtiyar ve Sudanîlerden istihdâm edeceği efrâd ve zâbitâna müstevfî maaş ve tayinât i'tâ ediyorsa da kendilerini isticlâb ve istimâleye muvaffak olamamakdadır.

Sudan Mısırı haricinde nüfus-ı umumiyesi milyonlara bâliğ olan Vaday ve Darfur hükûmât-ı müstakılle-i İslâmiyeleri ve civarı kabâili hal'i hakkında sâdır olan fetvânın adem-i meşrû'iyetinden bahisle el-yevm hakan-ı sâbık nâmına hutbe tilâvet eylemekdedirler. [Bu mahzurun def'i için hal'in meşrû'iyeti hakkında delâil-i şer'iyye ile bunları ikna ve ilzâm edecek ulemadan lisan ve ahvâl-i mahalliyeye âşinâ bir hey'et i'zâmı vücûb-ı kat'î tahtında görülmekdedir]

Sâlisen; Sudan ve ale'l-umum Afrika ahali-i İslâmiyesi ulema ve sâdât ve meşâyihin taht-ı te'sir ve nüfuzlarında oldukları hâlde bi'l-umum ulema ve sâdât ve meşâyih dahi Afrika hükümdarları dahil olmak şartıyla Senusî şeyhine ve Mir Gani meşâyihine tâbi'dirler. Büyük Senusî'nin şeyhi Ahmed ibn-i İdris Afrika'da ve Sudan'da bir hayli nüfuz ve etbâ'a mâlik olmuşsa da evlâd ve ahfâdı el-yevm o te'sir ve nüfuzu muhafazaya muvaffak olamamışdır. Yemen'de Asir cihetinde bulunan Seyyid Mehmed İdris asıl Seyyid Ahmed bin İdris'in hafîdi olup aileleri Saîd-i Mısrî'de Zeyniye karyesinde mukîm iseler de yalnız seyyid-i müşârunileyh ile pederi hayli müddetden beri Asir Sancağı'nda Ciba Kazâsı'nda tavattun etmiş ve el-yevm pederi Seyyid Abdülâl'e halef olarak o civarda icra-yı nüfuz eylemekde ve refâkatinde Senusîlerin ahfâdından dahi bir zât mevcud bulunmakdadır.

Mısır ve Afrika-yı Osmanî'nin vaziyet ve ahvâl ve hayat-ı hâzırası suver-i mebsûtada olup İngiltere Hükûmeti ise hilâfetin Osmanlılardan Hidiv-i Mısır'a intikali için Suriye ve Irak ve Cezîretü'l-Arab ve Mısır gibi kıta'âtın birleşmesiyle teşekkül edecek cesîm bir Hükûmet-i Arabiye'nin riyâseti için Hidiv'i teşvîk eylemekde bulunmuşdur. Hidiv ise Hevlü-zâde İzzet'i Hükûmet-i Müstakılle-i Arabiye'nin en büyük bir adamı görmek istediğini ve binâenaleyh onun vasıtasıyla [parasıyla ve ekserî Suriye'den mürekkeb avenesiyle] Suriye'de ifsadâtda bulunmaktadır. Bir tarafdan Bağdad'dan Basra'dan, nakîbü'l-eşrâfı misafirliğe davet ile hükûmet-i mahalliyelerinde bunlara büyük paralar va'd ve te'min ve [bütün âlem-i İslâm bu itikadı zayıf ve kendilerinden başkasını adam yerine koymayan Türklerin elinde mahvoluyor. Vaktiyle başımızın çaresine bakalım. Bunu muhabbet-i vataniye ve gayr[et]-i diniyenizden beklerim] sözlerini telkin eylemektedir. Mûmâileyh Arabların mutavassıt tabakasını da iğvâdan geri kalmayarak [Türklerin cebini doldurmak, onlara hükûmet teşkil etmek için yaşıyorsunuz. Niçin Türkler başınıza hem bela gelsin hem de paranızla geçinsin de siz kendi vilâyetinizde bile mahkum ve fakir yaşayasınız. Niçin Arabistan'ın bütün memurları Araplardan olmasın] demekde ve her tarafa [şimdiki iş hep muhalif-i şer'-i şerîf cereyân ediyor. Hey'et-i nüzzâr arasına Şûrâ-yı İslâm arasına asâkir-i mevcude arasına küffâr girdi. Bütün Meclis-i Mebûsân'ın reis-i evveli kitabsızdır. Buna mukabil meclis-i idareden müftüleri hâ-

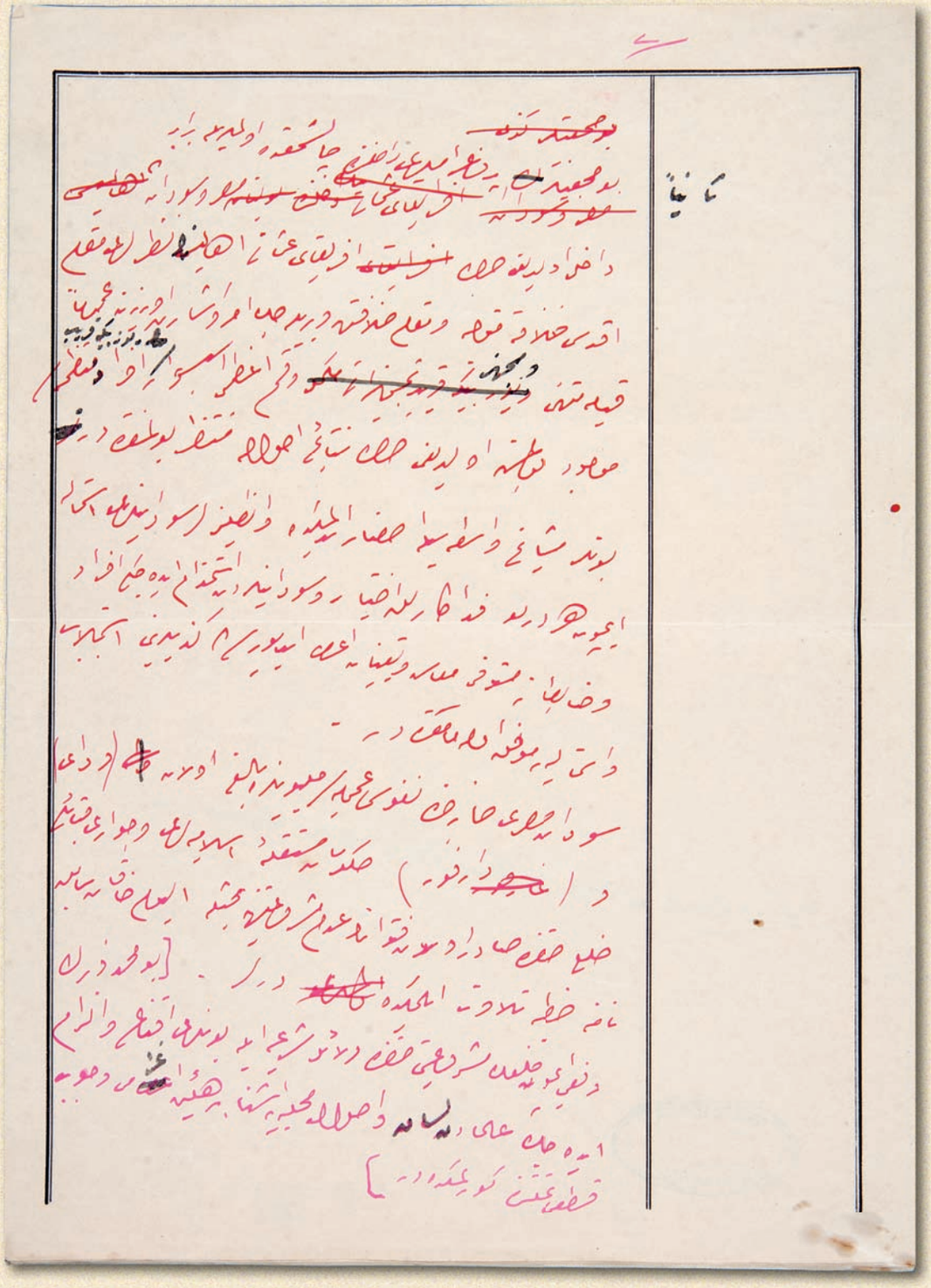

kimleri dışarı atıyorlar. Eşrâf ve ümerâ-yı İslâmiyeyi tezlîl için rütbe ve nişânı da kaldırıp bir Hıristiyan çobanı ile müsâvî kullanmak istiyorlar] yollu işâ‘âtda bulunmakdadır.

Hevlü-zâde İzzet bir tarafdan Suriye murahhası sıfatıyla ve hidiv hesabına çalışmak üzere Londra'ya gidip gelmekde olduğu gibi asıl matlûb ve maksûdu olan yirmi beş seneden beri çalışdığı Fransa himayesi altında bir Suriye Hidiviyeti teşkil ve kendi nâmına istihsâl emeliyle ve Paris Sefir-i Sâbıkı Münir ile Fransa'ya uğramış ve [İngilizlerce tercüman olarak beraberine aldığı Bulgaristan Sefir-i Sâbıkı Kamil Bey'i Londra davetinde Fransa'da ikame etmişdir]

Mûmâileyh bu suretle Arabistan'da büyük bir ihtilâl esasları hazırlamakda olduğu gibi Arnavudluk ve Anadolu ve gerek Asitâne'de dahi teşebbüsâtda bulunarak Arabistan'daki âmâlini teshîl için Hükûmet-i Seniyye'yi işgal çaresini aramakdadır. Ez-cümle ahîren Tiranlı Fazıl Paşa'yı kigalığa ve Görüceli birkaç Hıristiyanı dahi toskalığa berây-ı ifsâd göndermiş ve Arnavudça *Deraka* nâmındaki gazete ile de a‘mâl-i habâsete başlamışdır. Gazetenin yanında bir iki sarıklı dahi mevcud olup bunlar Hindistan ahali-i İslâmiyesini makam-ı Hilâfet'den tebrîd ve teb‘îd edebileceklerini va‘d ve bu fikirlerini İngiltere'nin sahâbet ve himayeti altında yapmak üzere İngilizlere de müracaat ederek külliyetli para koparmağı tasmîm etmekdedirler.

Diğer cihetle Hidiv, memâlik-i İslâmiyede medrese-i a‘zam olmak üzere maruf ve meşhur olan Cami-i Ezher'deki Arab müderrislerle Arab ve Türk umum talebeyi ele almağa ve kendilerine bu fikri ilkâ etmeğe çalışmış ise de bazı Türk talebe tarafından verilen malumat üzerine bir sahib-i hamiyet mukabil tedbir ittihâz eylemiş ve sed çekilmişdir.

Hidiv-i müşârunileyh te’yîd-i nüfuz emeliyle ahîren biraderini Suriye'ye göndermiş ve ümidinden fazla muvaffakiyet istihsâl eylemişdir. Beyrut Belediye reisinin birader-i hidivîye karşı îrâd etmiş olduğu nutuk câlib-i ehemmiyet olmakla beraber Suriye'nin bütün çalgılı kahvelerinde sık sık Mısır Marşı çalınması da şâyân-ı dikkat bulunmakdadır.

Hatta Diyarbakır Mebûs-ı ma‘hûdu Niyazi Hidiv'in mukarrebîni sırasına geçmiş ve müşârunileyh Hicaz'a da gidip gelmiş ve Mevlanazâde Rifat da zümre-i mukarrebîne dahil olarak *Serbestî* gazetesini yeniden neşre başlamışdır. Bundan başka *İzhârü'l-Hakk* veya *Beyânü'l-Hakk* nâmıyla yeniden bir cerîde-i Arabiyye'nin te’sis ve neşri ve bu gazetede Hilâfet meselesinden ve hükûmet-i hâzıra muamelesinin şer‘-i şerife mugâyir olduğundan ve Abdülhamid hakkındaki fetvâ-yı şerifden bahis ile hissiyât-ı diniyeyi tahriken bütün İslâmların Hükûmet-i Seniyye aleyhine sevki tasavvur olunmakdadır. Kısm-ı a‘zamının hâl-i bedâvetde bulunan ve binlerce mil imtidâd eden sevâhilinin merkez-i saltanatdan bu‘diyetiyle beraber muhafaza ve tarassuddan ârî bulunan Cezîretü'l-Arab'a yarım asra karîb bir müddetden beri ecânibin meccânen denecek derecede ucuz esliha ve mühimmât-ı harbiye idhaliyle aşâyir ve urbâna tevzî‘ ve her türlü tesvîlât ve telkinât-ı fesadiye îkâ‘ ederek Hükûmet-i Seniyye aleyhine ihtilâl ve isyana teşvik ve teşcî‘ eyledikleri malumdur. İnkılâb-ı idareyi müte‘âkib tebeddül-i şekle idare-i hükûmet rüesâ ve meşâyihin her gûne nüfuz ve istibdâdlarını ve menâfi‘-i maddiye ve huzurlarını kesr ve ihlâl eylemesinden nâşi ahalinin cehaletinden bi'l-istifade bir tarafdan da ruesâ ve meşâyih-i merkûme meşrûtiyet-i idareyi hilâf-ı şeriat göstermek suretiyle ahalinin hissiyât-ı ta‘assubiyesini tehyîc ve din ve mezheb ve şerâit-i Hilâfet hakkında neşriyât ve işâ‘ât gûnâ-gûn ile maksadlarını istihsâle sâ‘î bulunmakdadır.

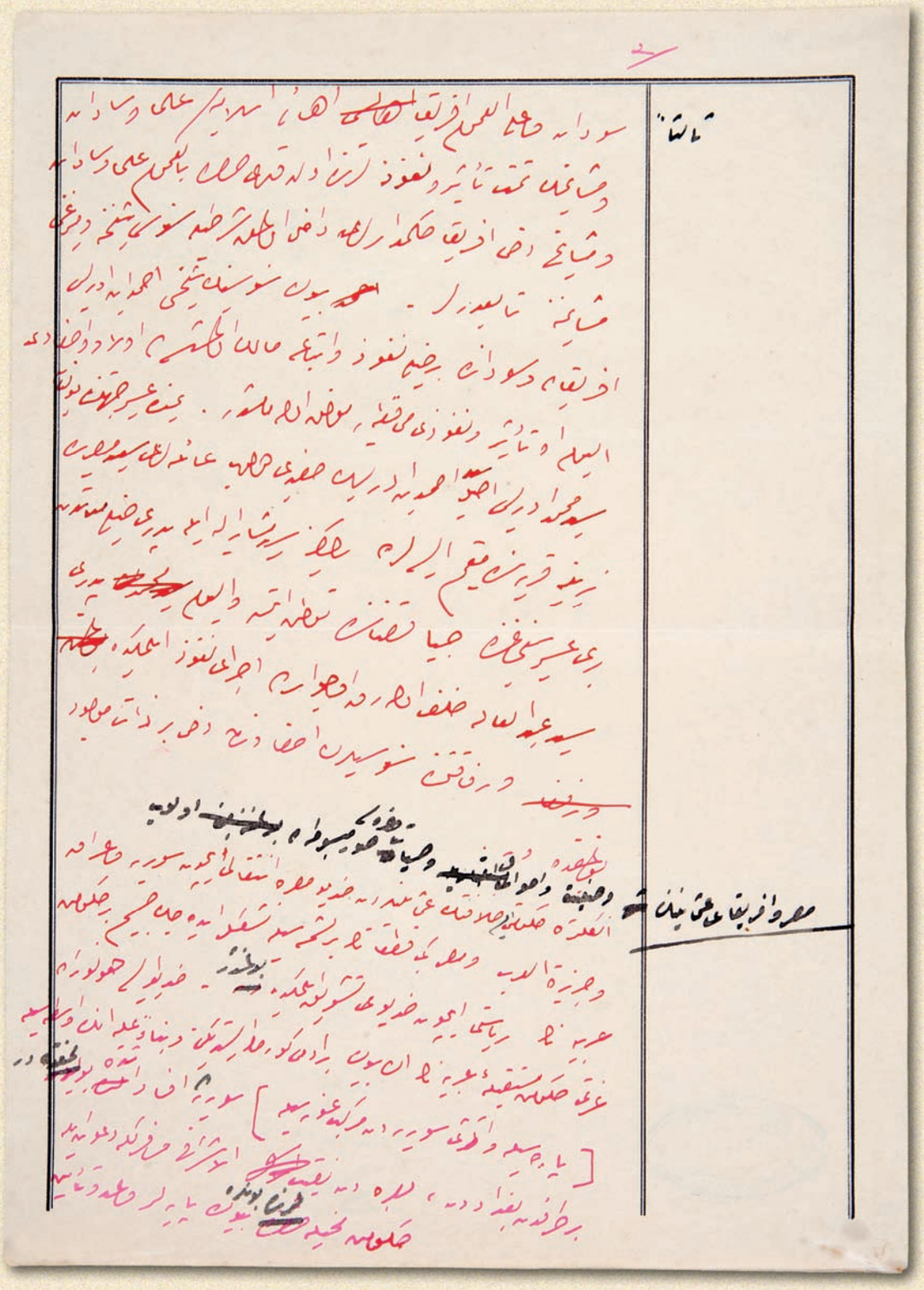

İşte bu sırada mevkii ve muhiti öteden beri entrikalara merkez olmuş olan Mısır Hidivi gençlik sevâ'ıkına da İngiltere'nin yukarıda mesrûd teşvikâtına kapılarak Cezîretü'l-Arab ruesâsının efkâr ve makâsıd-ı mârrü'l-arzından istifadeye kalkışmış ve İslâmların hâl-i mebsûtuna bir çare-i halâs aramak niyet-i zâhiresiyle onları Mısır'da bir kongre akdine davet eylemiş ve bu kongrede hükûmât-ı müstakılle-i İslâmiye ile beraber Hindistan'dan ve Suriye ve Irak müteneffizânından dahi mebûslar bulunması esbâbına teşebbüs eylemişdir. Hidiv'in maksad-ı zâhirîsi [Hükûmet-i Osmaniyye bize bakmıyor, müdahalât ve taarruzât-ı ecânibden dahi koruyamıyor. İslâmlar hâl-i izmihlâl ve tefrikada kalmışdır. Kendimizi kurtarmak, teâlî ve terakki etmek için birleşelim, Türkler dahi dahil olduğu hâlde umum ecânibe karşı hayat ve menâfi'imizi sıyânet ve müdafaa edelim] şeklinde ise de neticede Arabların bir kısm-ı mühimmine ve İngiltere'nin mu'âvenet ve himayesiyle Hindistan'da kendisinin halifeliğini kabule ve ol yolda teb'iyet etdirmekdir. Hatta ahîren Hicaz'a azîmetinde Yemen'deki Seyyid İdris'in Hicaz üzerine yürüyüp hüccâc ve urbânın ve Hıtta-i Hicâziye halkının kendisine teb'iyet etdirmesi esbâbına teşebbüs edilmiş ve fakat şu hâle vaktiyle kesb-i ıttılâ' eyleyen İdris'in ehibbâsından Mısır'da mukim bir Osmanlı tarafından muhalefet olunmuş olması şâyân-ı nazar-ı ahvâlden bulunmuşdur. Hidiv bu Hicaz seyahatinde âmâl-i hakikiyesine urbânı hazırlamak üzere el altından kırk bin lira dağıtmışdır.

Maamâfih Hidiv'in bu kongrede ayrıca mevzû'-ı bahs edeceği mevâddın da:

1-Hal' hakkında sudûr eden fetvânın zû-şıkkayn olması

2-Meclis-i Mebûsân'ın mesâğ-ı şer'î hilâfında muhtelit teşekkül etmesi.

3-Hâkimiyet-i İslâmiye yerine hâkimiyet-i milliye esasının kabulü

4-Hukkâm-ı şer'î ile müftülerin ve nakîblerin meclis-i idareden ihracları

5-Her türlü umûr ve muamelâtda şe'âir-i diniyeye mübâlâtsızlık gösterilmesi

6-Otuz üç sene nâmına hutbe ve dua okutmuş olan hakan-ı mahlû'a makarr-ı Hilâfet'de gazetelerin sebb ve şetm eylemekde bulunmaları

7-Eşrâf ve mütehayyizândan rüteb-i mülkiyenin lağvı

Tasavvurât ve temayülât-ı mebsûta ile beraber Mısır'da takib olunan bu efkâr ve makâsıdın avâkıb ve te'sirâtına gelince:

Kadîmen nimet-i istiklâlden tamamıyla vâyedâr olamayan ve kendi kendini idarede hazm ve kiyâset-i siyasiye gösteremeyen Mısırlıların inkılâb-ı mes'ûd-ı Osmanî'den biri tevsî'-i hayalâta ve tûl-i emel ve hevesâtına düşerek "biz de komite teşkil edelim. Bizim zâbitlerimiz yok mu, yine çalışalım. Karadağ Hükûmeti kadarda mı mevcudiyetimiz yok. Bulgaristan kadar da mı olamayız?" yollu zu'miyâtla güya İngilizleri Mısır'dan tard ve bir fırkanın fikrine göre Osmanlılardan da alakaları kat' ile tamamen müstakıl bir hükûmet-i meşrûta teşkili emelini perverde ederek bir komite teşkil ve bu cemiyete fedaîler de tedarik edip istiklâli sulhan kazanmak, fedakarlık etmek efkârını halka telkin etmeğe başlamışlarsa da bu telkinâtın pek tehlikeli bir tarzda icra olunmakda bulunmasında ve telkinât-ı vâkı'anın felaketler tevlîd ve te'sirât-ı vahîmeye sebebiyet i'tâ edecek olan mahiyetde kûteh-bînâne hareket etmişlerdir.

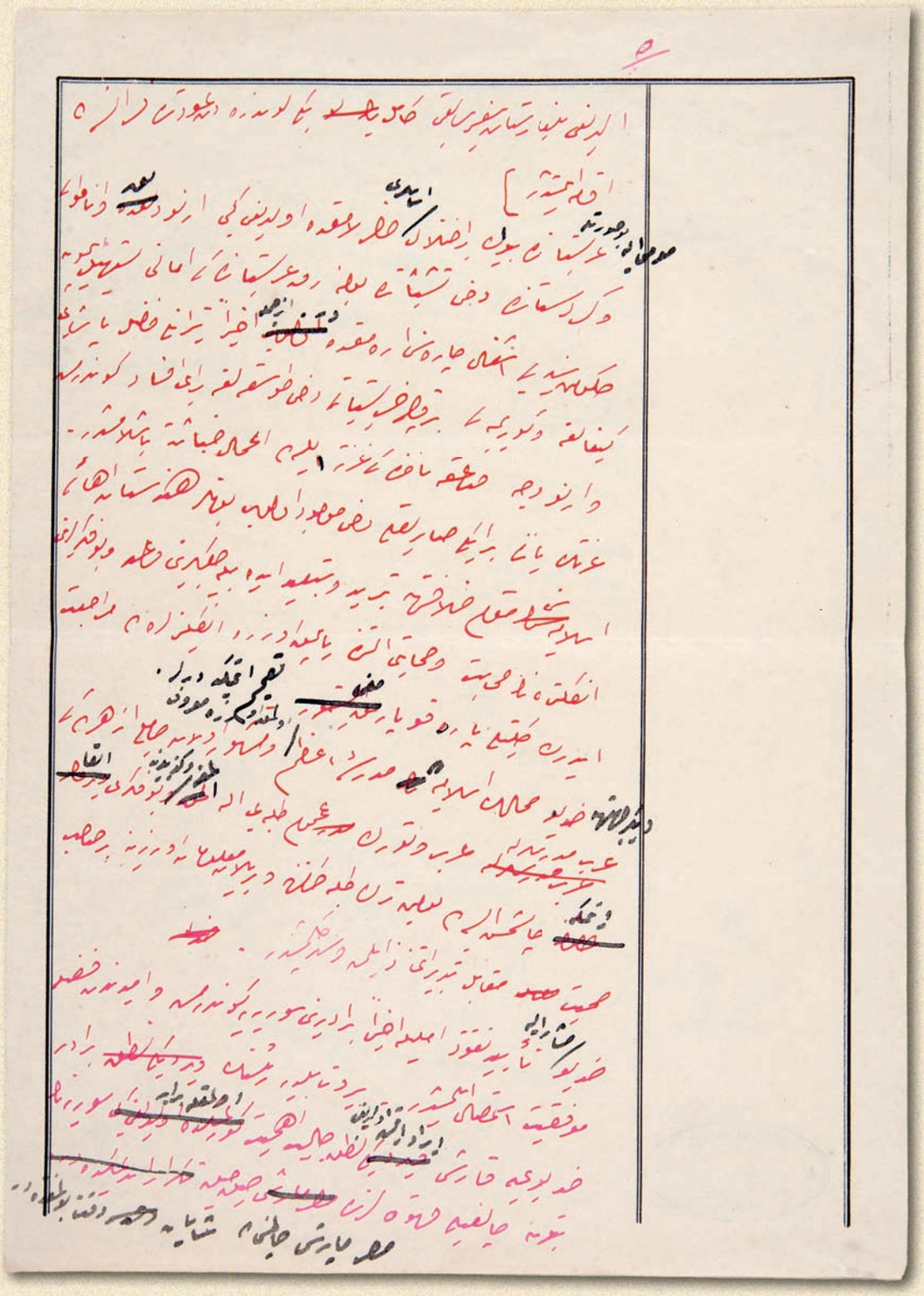

Çünkü İngilizlerden memleketi kurtarmak maksadıyla idare eyledikleri lisan bütün Hıristiyanlar ve Avrupalılar aleyhine meşmûl ve masrûf olduğundan hissiyât-ı ta‘ssubiyeyi tahrike sebebiyet verdikleri cihetle İngilizlere bilmeyerek kavî bir silah-ı müdafaa hazırlamışlardır. Zira İngilizlerin Mısır'a ilk istilâları Mısır'da bulunan Avrupalıların hayatını muhafaza ve a‘râbın galeyânını teskin ve asayiş iade vesâiline müstenid olduğundan Mısırlılar İngilizlerin temdîd-i işgal ve istîlâ için aradıkları vesâil ve esbâbı yeniden ihyâ etmiş oluyorlar. Artık esbâb-ı işgalin zâil olduğu ve temdîd-i işgale mahal kalmadığı yolunda bir itiraz ve istîzâh farkının husûl eylemesinden endîşnâk olan İngilizler esbâb-ı cedîde aramak hatta icad etmek mecburiyetine ma‘rûz oldukları hâlde Mısırlıların kendiliklerinden vücuda getirmeğe çalışdıklarını gördüğü bu ahvâle amîk bir sükût ve sükûnetle muntazır olmuş ve hatta Patris Paşa'ya vukû‘ bulan suikasda karşı da zâhiren lâ-kayd görünmesi bu sükûn ve sükût cümlesinden bulunmuşdur.

Hidiv ise milisperver ve bu sıfatla komiteci tanınmakla beraber İngiliz Hükûmeti'nin dahi perverde-i meveddeti görünmekde ve fi'l-hakika İngilizler Mısırlıların cür’etlerini artıracak ve tevsî‘ ve tesrî‘-i tecavüzât edeceğinden havf ve tevehhüm ve bu ilcââtla Mısırlıların âmâline mümâşât suretinde irâe-i tavr u hareket etmekde ise de hakikat-i hâlde etdireceği darbenin esbâb ve kuvâsını cem‘ ve vesâil-i mantıkiyeye isnâd etdirebilmek için bütün gayretiyle çalışmakda ve hatta en fena, en müstebid, en tecavüzkâr ve haysiyetşiken İngiliz memurları istihdam etmeğe başlayıp bu tarîkle de Mısırlıların bir an evvel cer ve kararını selb etmeğe sarf-ı mesâî eylemekdedir. Bu tedbirlerin netâic-i muntazırası Mısırlıların tezyîd-i cür’etle Avrupalılardan ve memurlardan bir kaçını katletmesi ve İngilizlerin Mısır'a ilk hatve-i işgali atdıkları sırada isnâd eyledikleri bahanelerin temeddüd eylemesi ve asayişi iade dâ‘iyesiyle statükoyu idâme ve Mısır'ı ez-ser-i nev istilâdan sonra Hindistan'da i‘mâl eylediği şiddeti tatbîkan elli sene daha mevki‘-i işgali tahkîm maddeleridir. Bu miyânda Mısır kuvâ-yı askeriyesinin ahvâl-i ruhiyesi de şâyân-ı arz ve tezkâr bulunmakdadır. Asâkir-i mezkûre iki unsura ayrılmakda olup biri Sudanîler'den diğeri Mısrîler'den mürekkebdir. İngilizler Sudanîler'e daha ziyade mütemâdî ve mültefet olup bu suretle Mısırlılarla beynlerinde bir zıddiyet husûle getirilmekdedir ki Mısır'da tahaddüs edecek ahvâle karşı Sudanîleri suhûletle sevk ve isti‘mâl edebilecekdir. Aynı zamanda İngilizler Mısırlıların makam-ı Hilâfet'den fekk-i irtibat eylemek gibi muhalif-i levâzım-ı diniye hâlâta cür’et eylemekde olmalarını irâe ve isbat ederek Sudanîler'i Mısrîler'in aleyhine kolayca istihdam edebilecekdir.

Mısır efkâr-ı umumiyesinin İngilizlere karşı olduğu gibi mürteci‘lerden de müteneffir bulunduğu anlaşılmakdadır.

Hidiv'in biraz iki yüzlü olduğunu mu‘terif bulunduklarından Mısır'a iltica etmiş olan Osmanlıların ma‘sûmları İstanbul'a çağırıldıkdan sonra mütebâkî eşhâs-ı muzırrayı ürkütecek ve İngilizler ile Hidiv'in arasına girecek ve Hükûmet-i Osmaniyye'nin hakk ve salâhiyetini hüsn-i isti‘mâl eyleyecek ve mehmel olan bi'l-cümle tedâbir-i siyasiyeyi menâfi‘-i Osmaniyye nokta-i nazarından ihyâ ve tanzim edebilecek sahib-i mahâret ve tedbir bir komisere ihtiyac görülmekde ve Osmanlılığın mehâbet ve mevcudiyetinin rû-nümûn olmasına ehemmiyetle lüzum gösterilmekdedir.

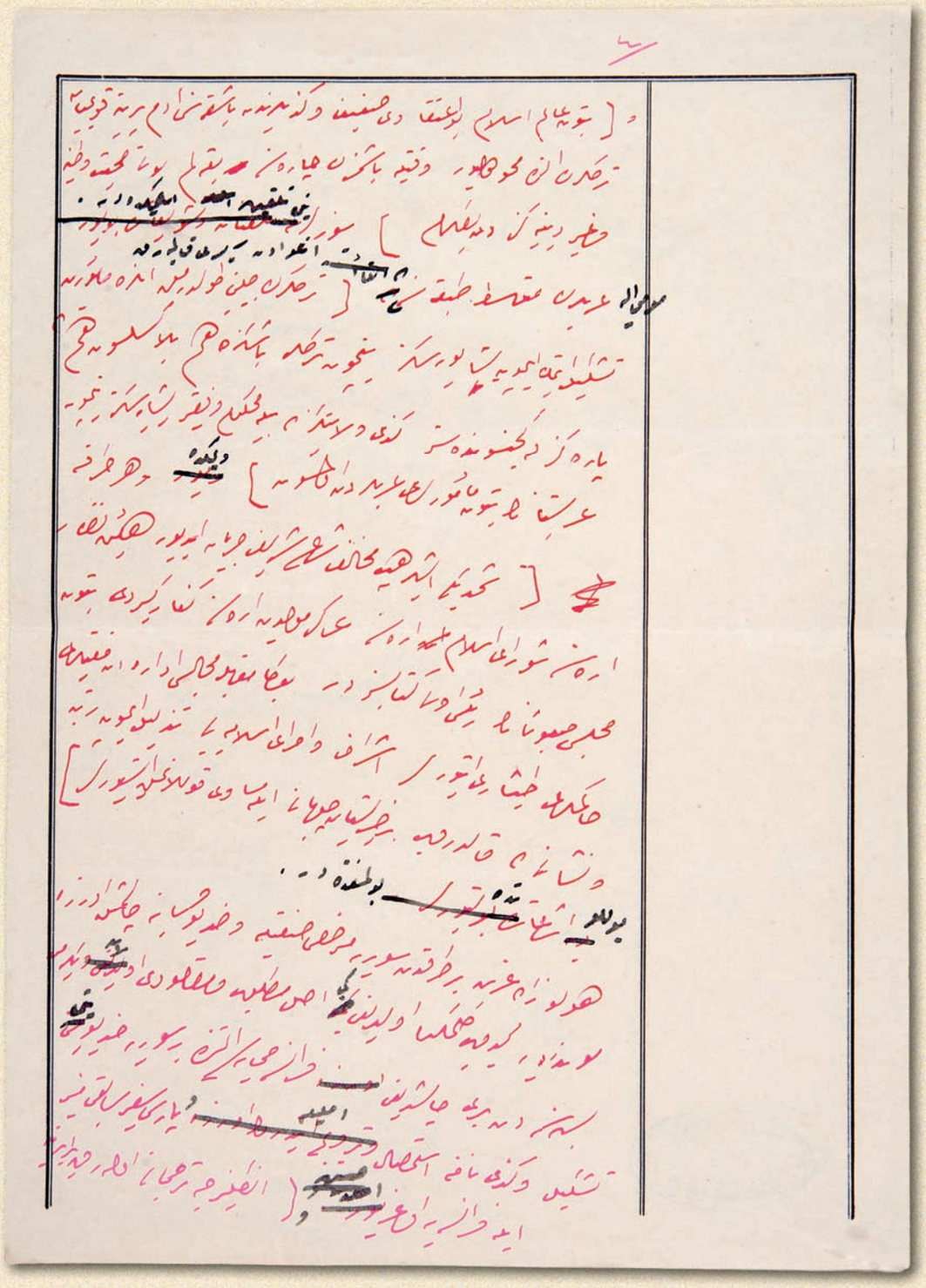

Zira mine'l-kadim Halife'ye büyük bir hürmet ve sadakat göstermiş ve her sene cülûs ve velâdet günleri hakikaten pek parlak şenlikler icra etmeğe alışmış olan Mısırlıların komiserliğin bîgâneliği, idaresizliği yüzünden bu hevesleri sönmüş ve bu sene Halife-i Mu'azzamamız Sultan Mehmed Han-ı Hâmis hazretlerinin yevm-i cülûsunda kimse bir fener yakmadığı gibi maa't- teessüf Hidiv ve Mısır Nezâreti tebrike bile gitmemiş, binâenaleyh zevâhire pek riâyetkâr olan Mısır halkının ahvâl-i ruhiyesine ve ân-be-ân tenâkus ve inkitâ'a uğrayan nüfuz ve münasebetimizin her yerden evvel te'yîd ve tahkîmine ehil bir komiser hey'etinin teşekkül ve faaliyeti elzem bulunuyor. Daha doğrusu Balkan hükûmâtı Makedonya'da ne evsâfda memurîn ve konsoloslar istihdam etmişlerse bizim de Mısır'da aynı evsâf ve kabiliyetde komiser ve memurlar kullanmaklığımız oradaki ve hatta umum memâlik-i İslâmiyedeki hayatımız nokta-i nazarından taht-ı vücûbda görülmekdedir. Çünkü Mısır'ın bazı kahvehânelerinde Arnavudluk meselesi münasebetiyle "Allah Arnavudlara Türkler üzerine nusret versin" denilmeğe kadar soğukluk başlamış. Bundan mâadâ Mısır memurlarımızın ora halkı için şahsen celb-i meveddete müste'idd, Arabların ruhuna vâkıf, rüesâ ile Camiu'l-Ezher hey'etini teshîr edebilecek kıymet-i zâtiyeye mâlik, israf derecesinde sahî, fart-ı vakar ile beraber mükerrem olmak evsâf ve meziyâtıyla muttasıf olması lâzım gelir. Daire-i Hidiviye'ye mensub bir paşanın "Mısır'a her şeyden evvel bir adam lâzım" demiş olması icabât-ı meşrûhanın ehemmiyetine teşkil-i delâlet etmekdedir.

Maamâfih devr-i sâbık ricâlinden olmakdan başka bir töhmetle kendini şâibedâr görmeyip sırf ahîren ve idareten nefy edilenler cümlesine ilhâk edilmekden kurtulmak için Mısır'a iltica ve tarih-i ilticalarından beri edeb ve istikametlerini muhafaza ve meşrutiyet-i idareye senâhân olarak daima avdetlerini ve mücrim iseler bir mahkemeye tevdî' olunmalarını istid'â yolunda Mahmud Şevket Paşa hazretlerini ve Bâbıâli'yi tasaddîden hâlî kalmayanların:

1- Kastamonu Vali-i Sâbıkı ve Sâbık Dahiliye Müsteşarı Fuad Bey

2- Ebu'l-Hudâ'nın biraderi Abdürrezzak Efendi

3- Ziya Molla'nın damadı ve Maliye Defter-i Kebîr Kalemi Müdürü İzzet Bey

oldukları ve bunların ahvâli cidden şâyân-ı iltifat bulunduğu bildirilmekdedir.

Ahîren Mısır'a seyahat etmiş olan bazı zevâtın dahi müstetlâ'ât ve mahsusâtı ahvâl ve efkâr-ı câriye-i ma'rûzayı mü'eyyid ve dahil-i Memâlik-i Osmaniyye'de mütehaddis olan ve sırf esbâb ve ilcâât-ı mahalliyeden başka bir te'sir neticesi olmadığı bî-iştibâh bulunan bazı vekâyi' kıyâmına dahi ve ez cümle el-yevm Arnavudluk'da cereyân eden ahvâl-i iğtişâşiye ânifü'l-arz erbâb-ı tesvîlâtca kendi tedbirleri adâdına idhalen birer alet-i istifade ittihâz olunacağı melhûz ve reviş-i efkâr ve harekâtlarıyla müstedel bulunmuşdur.

İcab-ı hâl merhûn-ı re'y ü irâde-i aliyye-i nezâret-penâhîleri bulunduğu arz olunur.

Fî 3 Mayıs sene [1]326 [16 Mayıs 1910]

DH. EUM. THR, 33/27

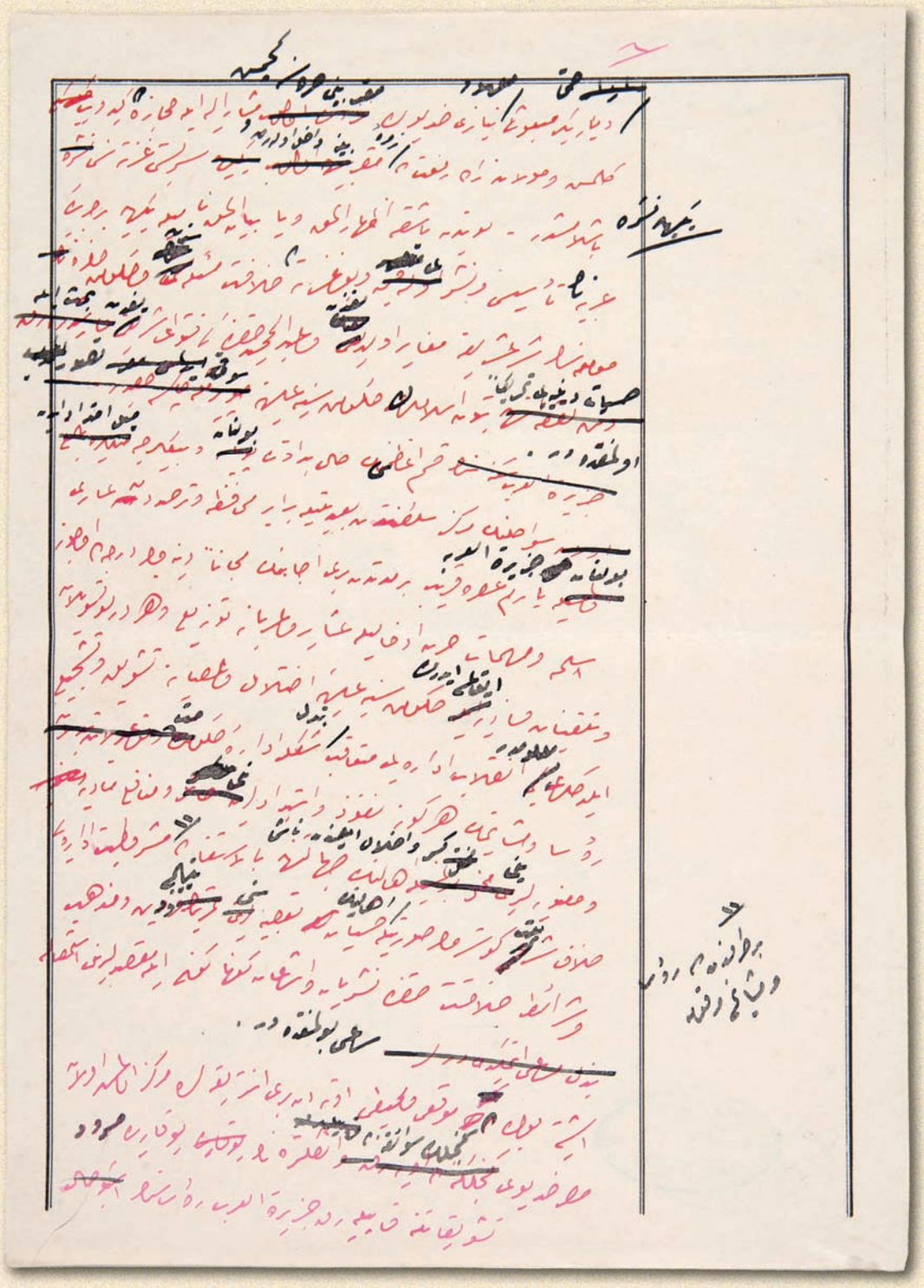

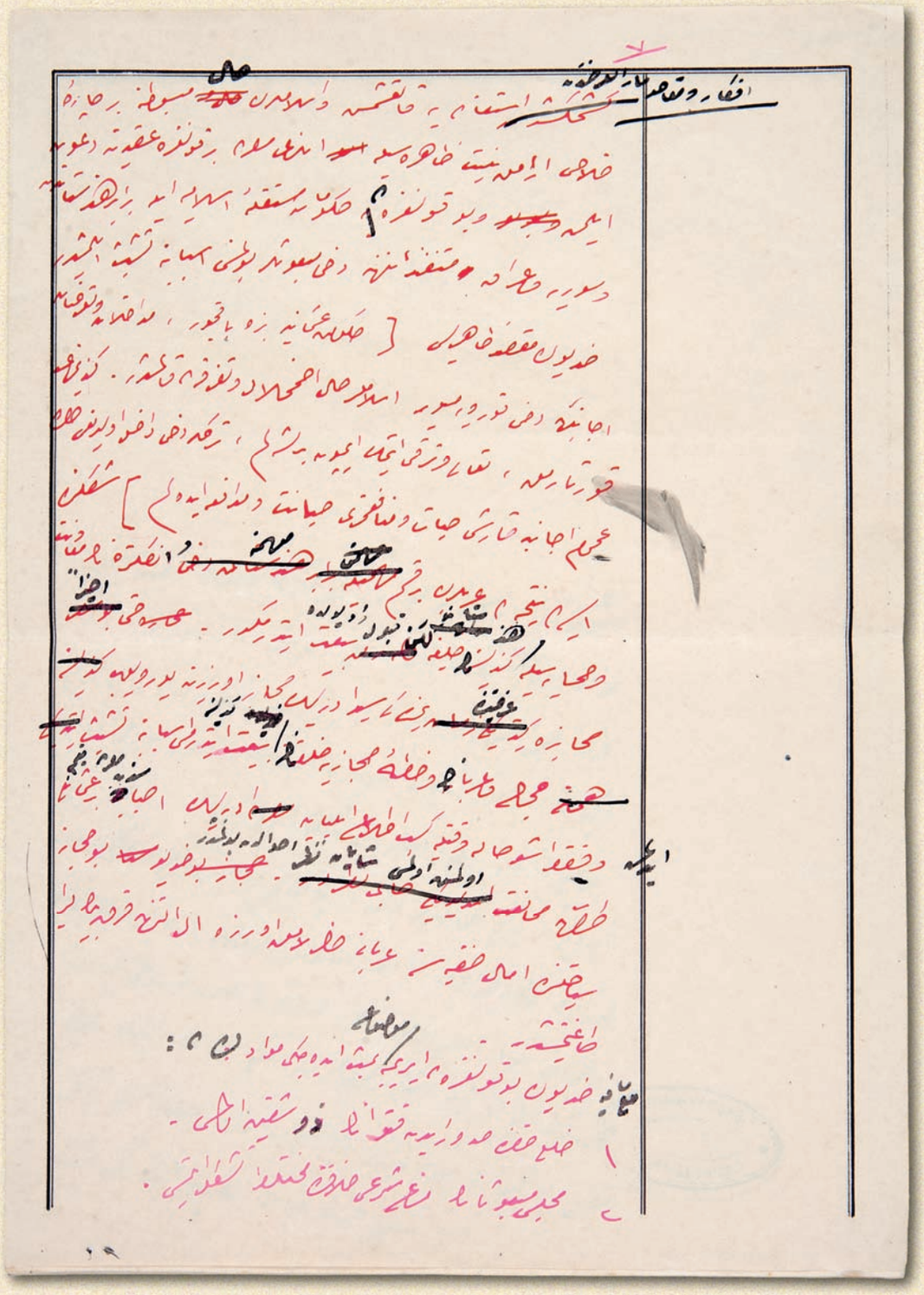

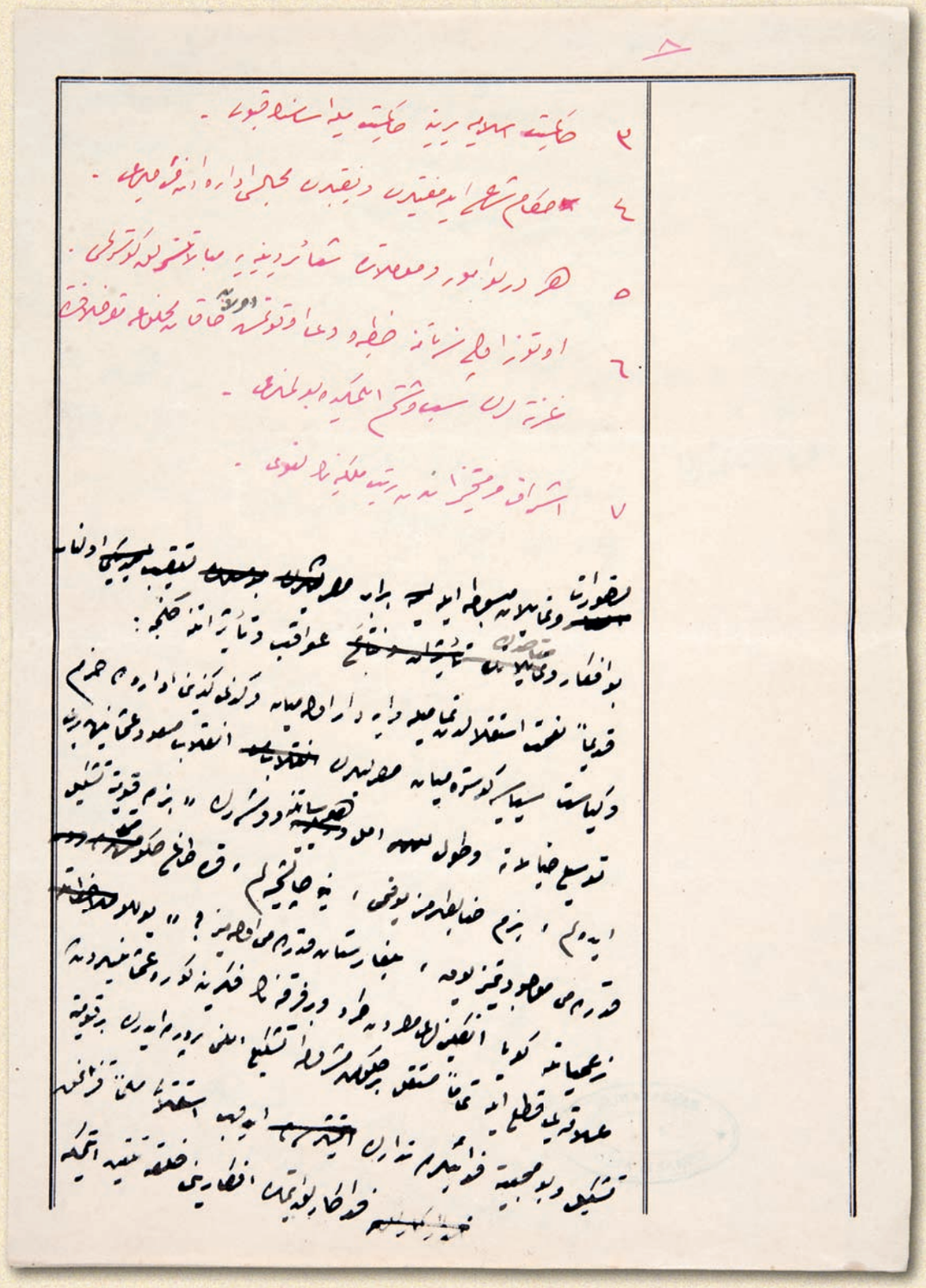

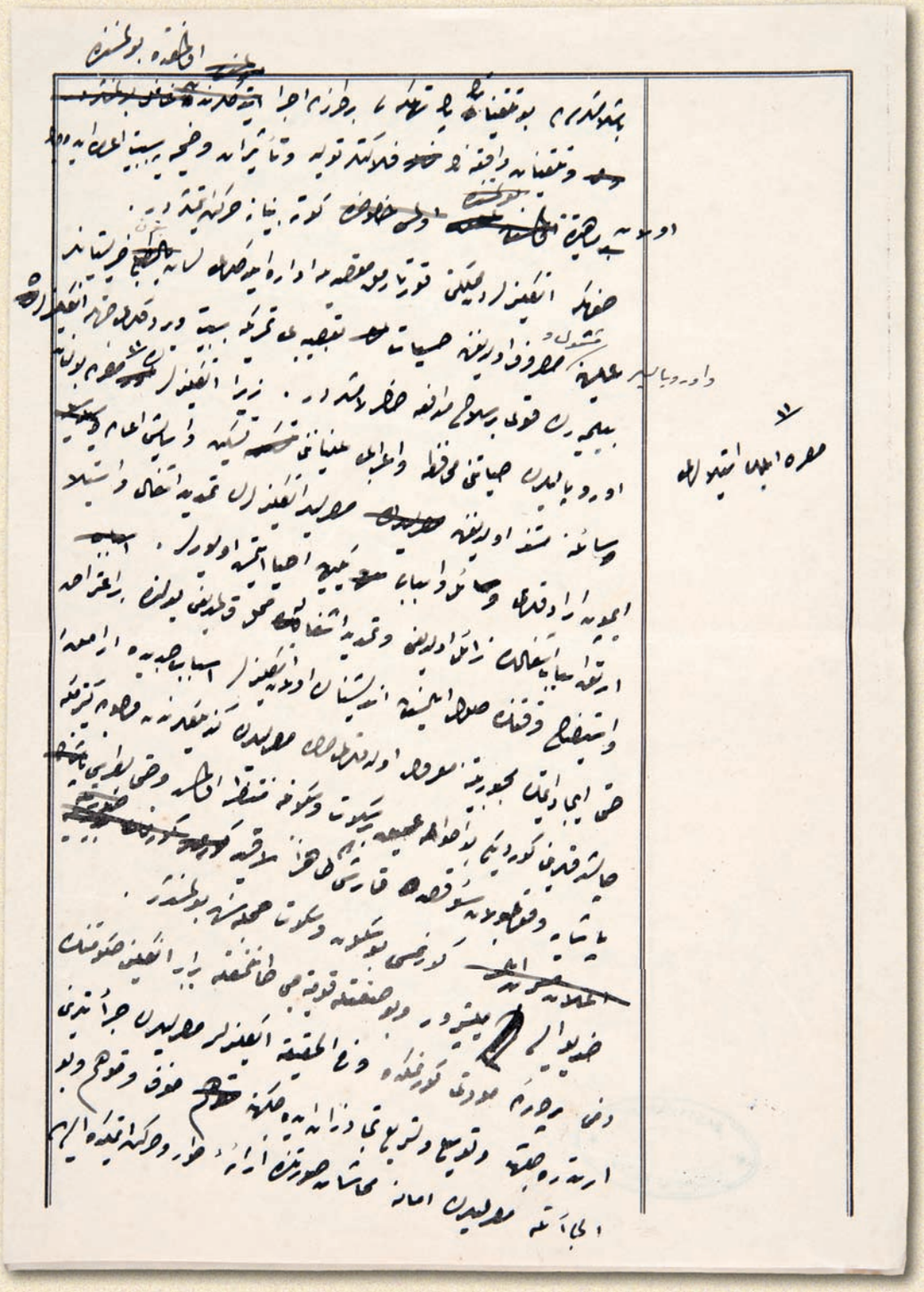

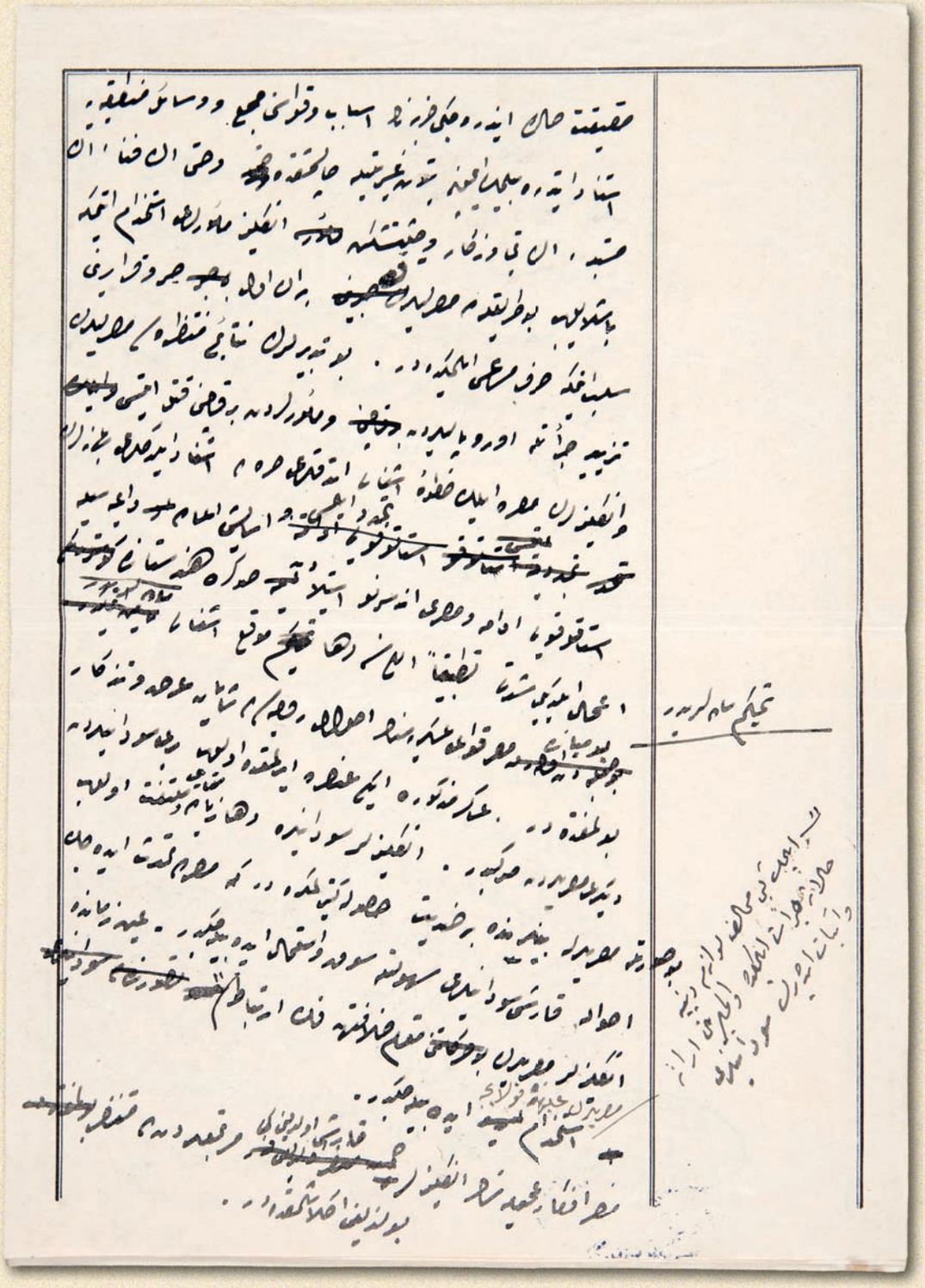

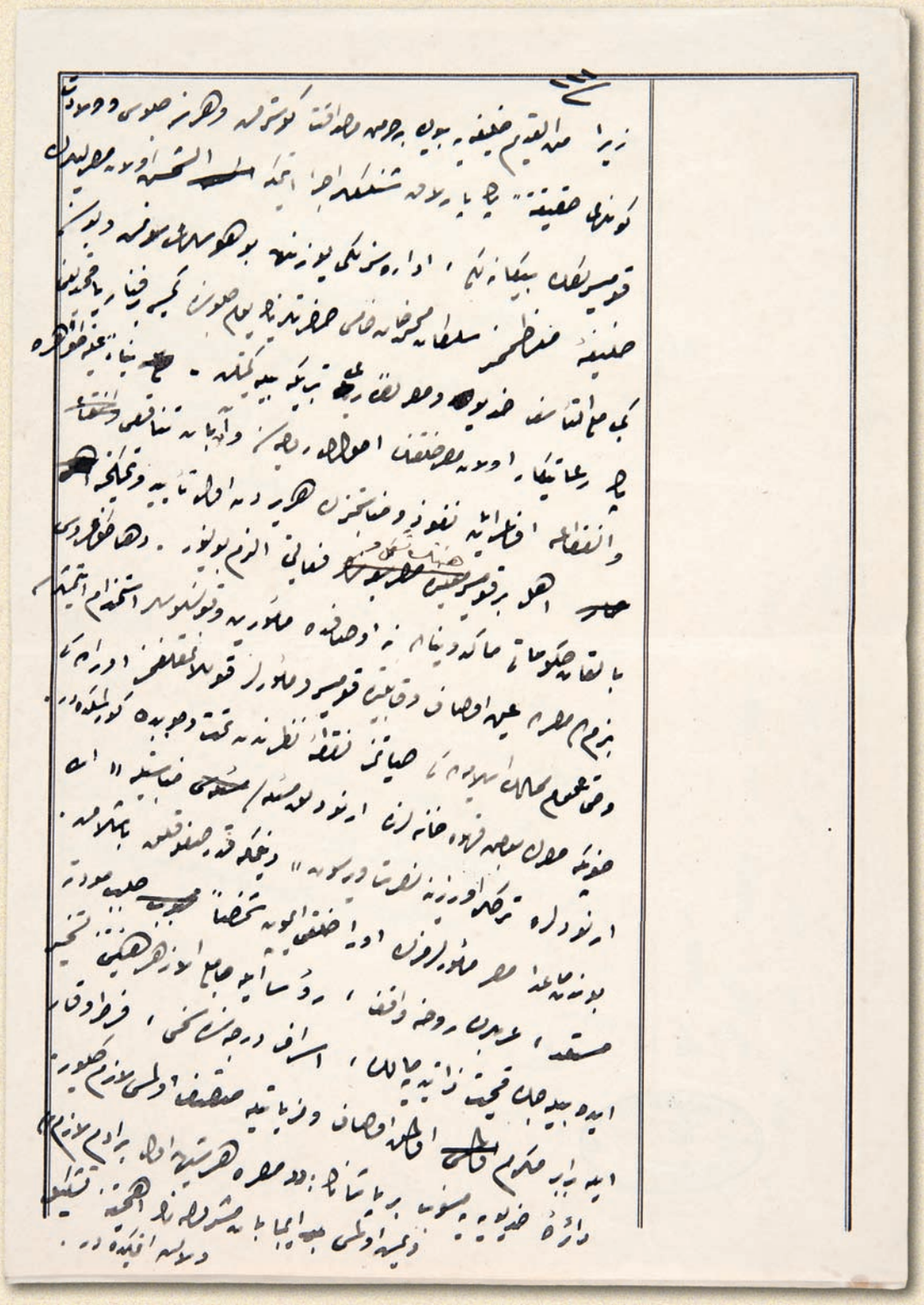

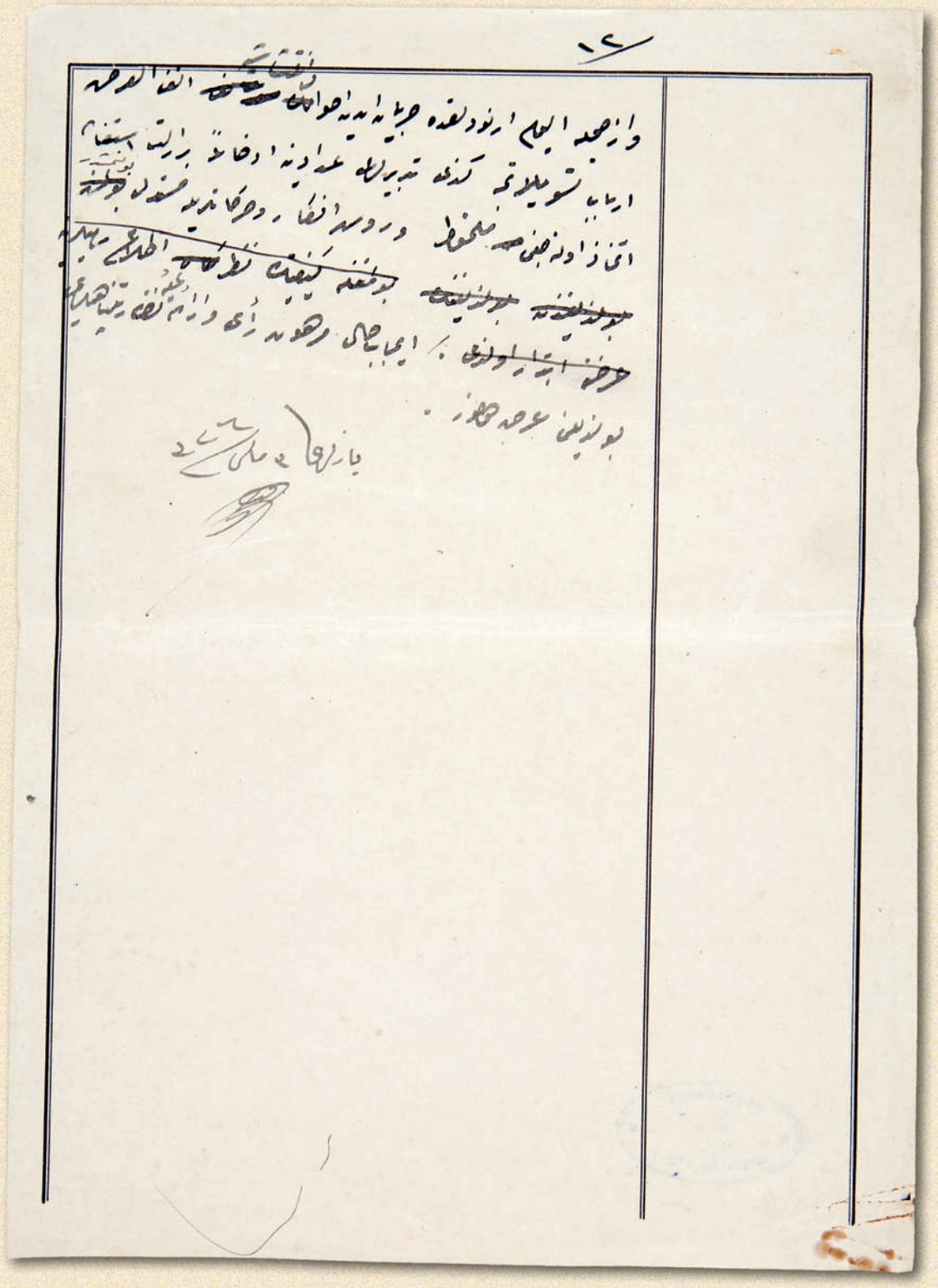

102

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلغراف معاملاتندن طولای مسؤلیت قبول ایتز

Retransmission ou Expédition تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION		اخذ	
سوق نومروسی N° d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	date تاریخ	واسطه مرکزی reçu de	صره نومروسی N° d'ordre
		ساعت دقیقه H. M.			ساعت دقیقه H. M.		

De Pour مودی مخرجی

№ Mots Date H. M. ساعت دقیقه تاریخ کلمات غروپ نومرو

Voie Indic. Eventuelles اشارت محتمله طریق

داخلیه نظارتنه

وارده اهالیسنه وافر فقادده اطاعت مقتضیه قلبلرینه تبعاً برای حج جانب
جهانه کمك اوزره بوراده کائن قوه بحریه کشتی وابیر نولی ایچون حکومت مداخلت
وطلب عاطفت ایتمکلرین ارباب قوه و دیانتدن بولنانلر مرفوعاً بوراده بیچاره اقامت
ایلدکلرندن بحث ماشیاً اخبار سنه ایلدکلرینی نظراً حکومتجه اشبو عاطفت کوریله حقلرنده
شهر شدت بولنمق ایچون یکدیگرینه غیرتلی قریب یر معرفه اخبار سنه ایده جکلری
بویورلمق اراده نظارتپناهیلری مقتضیدندر

والی ایلم

Sudan'dan hac için yaya olarak Trablusgarp'a gelip Hicaz'a gitmek isteyenlerin vapur ücretlerinin Hazine-i Hassa'dan karşılanması

Mahreci: Trablusgarb

Dahiliye Nezâreti'ne

Sudan ahalisinden ve efkar-ı fukarâdan olup meftûniyet-i kalbiyelerine binâen teba'an berây-ı hac cânib-i Hicaz'a gitmek üzere buraya gelen kırk yedi kişi vapur navlı için hükûmete müracaat ve taleb-i âtıfet etmişlerdir. Erbâb-ı fakr u diyanetden bulunan merkûmûnun bu ümniye-i mübeccele sâikasıyla aylardan beri mâşiyen ihtiyar-ı sefer eylediklerine nazaran hükûmetçe şâyân-ı âtıfet görülecekleri şübhesizdir. Bunlar için yirmi bin kuruşa karîb bir masrafa ihtiyac hissedecekdir. Bu bâbda irâde-i nezâret-penâhîleri müsterhamdır.

Fî 12 Eylül sene [1]326

Vali
İbrahim

**

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülükâne
Başkitâbeti
221

Berây-ı hacc-ı şerif cânib-i Hicaz'a gitmek üzere Sudan'dan mâşiyen Trablusgarb'a gelen kırk yedi kişinin masârıf-ı seferiyeleri için yirmi bin kuruşa lüzum göründüğünü müş'ir Trablusgarb vilâyetinden alınan telgrafnâmenin takdimini ve sene-i hâliye muvâzenesinde murakkam masârıf-ı gayr-i melhûz tertibinin kâmilen sarf edilerek kapandığı anlaşıldığından bahisle istîzânı mutazammın 292 numaralı ve 7 Şevval sene [1]328 tarihli tezkire-i hususiye-i Sadâret-penâhîleri melfûfuyla manzûr-ı âlî olarak zikrolunan yirmi bin kuruşun Hazine-i Hâssa-i Şahane'den tesviyesi hususuna irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulmuş ve mantûk-ı münîfi hazine-i müşârünileyhâ müdüriyet-i umumiyesine tebliğ ve mezkûr telgrafnâme leffen ve iadeten takdim kılınmış olmağla emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 11 Şevval sene [1]328 - Fî 2 Teşrîn-i Evvel sene [1]326 / [16 Ekim 1910]

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî
Halid Ziya

İ. MBH, 4/9 (1328. L/9)

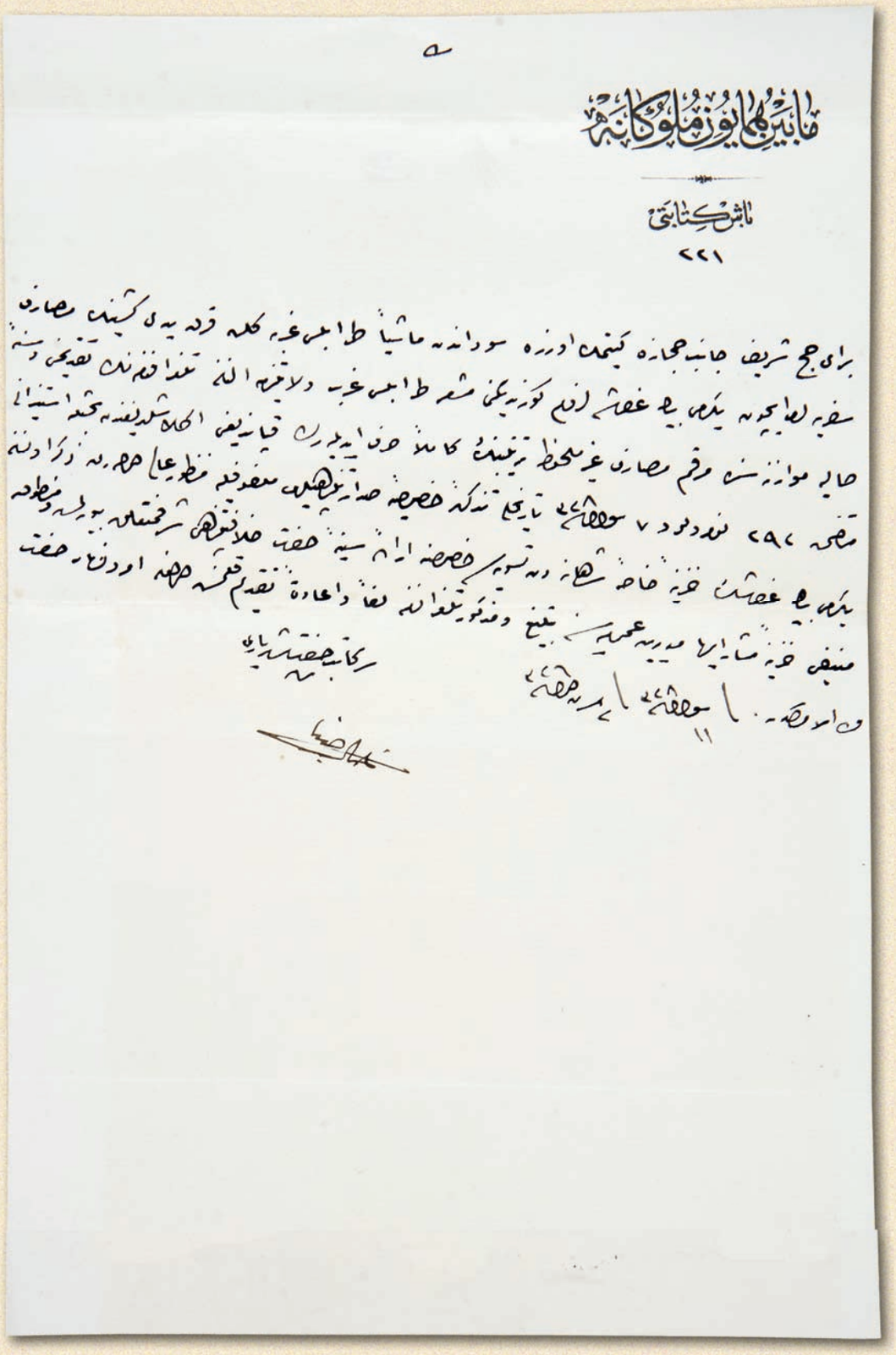

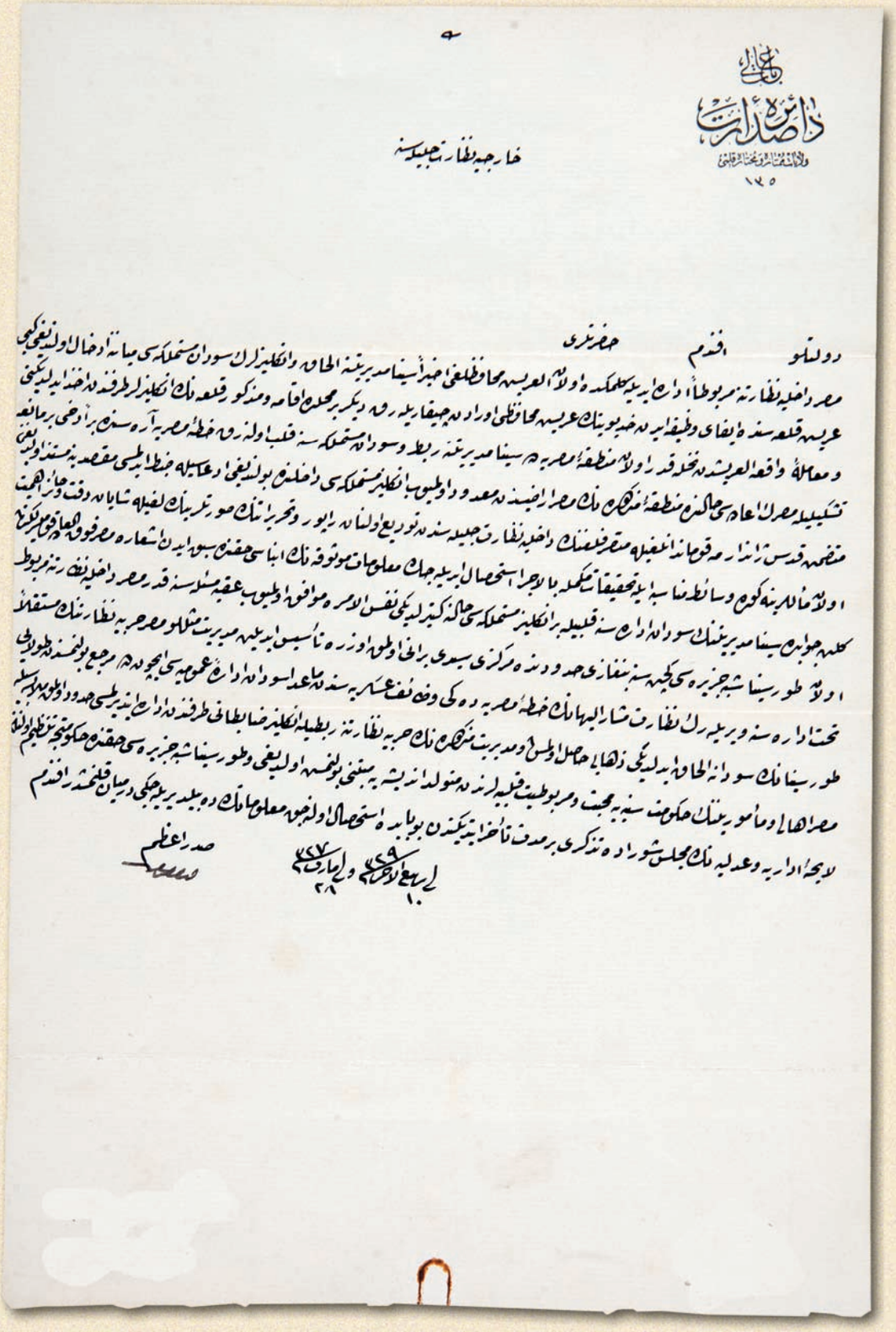

دائرهٔ صدارت

خارجیه نظارت جلیله سنه

حضرتلری

دولتلو افندم

مصر داخلیه نظارت مربوطاً داخلیه کلمکده اولان عریضه محافظ قلعهٔ خبر أسیامدیریتنه الحاقه و انکلیزلرك سودان مستملکه سی میانه آدمال اولیه یکی عریضه قلعه سنده وظیفه یه دخیل بولنان عریضه محافظی اوراده جیفاریله رفقه دیگر بر محضر اقامه ومذکور قلعه نك انکلیزلر طرفندن اخذ ایدیلدیکی و معاملهٔ واقعه عریضه دن مخلوقه اولان مظلمهٔ مصریه سیامدیریتنه ربط وسودانه مستملکه سنه قلب اولنرق خطهٔ مصریه آرهسنده بر اوضی برمانعه تشکیل مصرك اعادهٔ حاکمیتی منطقهٔ مشکوکهٔ نك مصر اراضیسندن معدود اولمسیله انکلیز مستملکه سی داخلنده بولنیغی و عساکریله ضبط ایدلمسی مقتضیه مستند اولمیوب منضمهٔ قدس تزاید قومانده انفیله متعرضلرك داخلیه نظارت جلیله سنه تودیع اولنان بیورولدی و تحریر اتك صورتلری لفیله شایان دقت و جاذب اولان مالرینه کون وسائط مناسبه ایله تحقیقات تمکله بالاجرا استحصال ایدیلمه جهات معلومات موثوقه نك اخباری حقنده سبق ایدن اشعاره مصر داخلیه نظارت مربوطه جوابن سیامدیریتنك سودانداکی سنه قبیله بر انکلیز مستملکه سی حاکمی کیدیکی نفس الامره موافق اولمسیله عقیبه مسئله سنه قدر مصر داخلیه نظارت مستقلانه طور سیاسیه جزیره سی کبیه سنه بنفازی حدودنده مرکزی بولنان والی اولمه اوزره تأسیس ایدیلمه مدیریت مثلاو مصر به نظارتنك تحت اداره سنه ویریلمه رك نظارت مشارالیهانك خطهٔ مصریه ده کی وضع نفوذ عسکریه سنه دائر سودانداکی انکلیز عمومیه سی ایجون ده مرجع بولنمسنده طولایی طور سیاسیه نك سودانه الحاقه بدیکی زمانلرده حاصل اولمش اولدیغی مدیریت مشارالیهانك ضابطانی طرفندن اداره عمومیه سی ایجون ده مرجع بولنمسنده طولایی مصرلیلرك و مأمور یتنك حکومت سنیه یه محبت و مربوطیت قلبیه لرینه دائر مضمون بر تلغرافنامه یه مبنی بولنمسنه اولبابده استحصال اولنه جهات معلومات ده بیلدیریلمکی رجا ایدرم افندم

لایحهٔ اداریه وعدلیه نك مجلس شوراده تذکری برحسب تأخیر یه یکدن بوبابده استحصال اولنه جهات معلومات ده بیلدیریلمکی رجا ایدرم افندم

صدر اعظم

El-Ariş Muhafızlığı'nın Sina Müdüriyeti'ne ilhâk edilerek Ariş Kalesi hidivinin oradan çıkarıldığı ve Sina Müdüriyeti'nin İngilizlerin Sudan müstemlekesine dahil edilmek istendiği hakkında Kudüs Jandarma Kumandanlığı ve Mutasarrıflığı'ndan gelen raporun Mısır Fevkalâde Komiserliğince doğrulanmadığı, Sina Müdüriyeti'nin müstakil olarak Mısır Harbiye Nezâreti'nin idaresi altında olduğu, Tur-ı Sina Yarımadası hakkında düzenlenen idarî ve adlî tasarının Meclis-i Şura'da görüşülmesinin ertelendiği

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Vilayât-ı Mümtâze ve Muhtâre Kalemi
135

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Mısır Dahiliye Nezâreti'ne merbûten idare edilegelmekde olan el-Ariş Muhafızlığı ahîren Sina Müdüriyeti'ne ilhâk ve İngilizlerin Sudan müstemlekesi miyânına idhal olunduğu gibi Ariş Kalesi'nde ifa-yı vazife eden hidivinin Ariş muhafızı oradan çıkarılarak diğer bir mahalde ikame ve mezkûr kalenin İngilizler tarafından ahz edildiğini ve muamele-i vâkı'a el-Ariş'den Nahl'e kadar olan mıntıka-i Mısrıyye'de Sina Müdüriyeti'ne rabt ve Sudan müstemlekesine kalb olunarak hıtta-i Mısriyye arasında berren dahi bir mâni'a teşkiliyle Mısır'ın iadesi hâlinde mıntıka-i mezkûrenin Mısır arazisinden ma'dûd olmayıp İngiliz müstemlekesi dahilinde bulunduğu iddiasıyla zabt edilmesi maksadına müstenid olduğunu mutazammın Kudüs Jandarma Kumandanlığıyla Mutasarrıflığı'nın Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden tevdî' olunan rapor ve tahrirâtının suretlerinin leffiyle şâyân-ı dikkat ve haiz-i ehemmiyet olan meâllerine göre vesâit-i münâsibe ile tahkikât-ı mükemmeleye bi'l-icra istihsâl edilecek malumat-ı mevsûkanın inbâsı hakkında sebk eden iş'âra Mısır Fevkalâde Komiserliği'nden gelen cevabda Sina Müdüriyeti'nin Sudan idaresine kalbiyle bir İngiliz müstemlekesi hâline getirildiği nefsü'l-emre muvâfık olmayıp Akabe meselesine kadar Mısır Dahiliye Nezâreti'ne merbût olan Tûr-ı Sina Şibh-i Cezîresi geçen sene Bingazi hududunda merkezi Seyyidî Berrânî olmak üzere te'sis edilen müdüriyet misillü Mısır Harbiye Nezâreti'nin müstakıllen taht-ı idaresine verilerek nezâret-i müşârunileyhânın hıtta-i Mısriyye'deki vezâif-i askeriyesinden mâadâ Sudan idare-i umumiyesi için de merci' bulunmasından dolayı Tûr-ı Sina'nın Sudan'a ilhak edildiği zehâbı hâsıl olmuş ve müdüriyet-i mezkûrenin Harbiye Nezâreti'ne rabtıyla İngiliz zâbitânı tarafından idare etdirilmesi hudud olmak mülâbesesiyle Mısır ahali ve memuriyetinin Hükûmet-i Seniyye'ye muhabbet ve merbûtiyet-i kalbiyelerinden mütevellid endişeye mübtenî bulunmuş olduğu ve Tûr-ı Sina Şibh-i Cezîresi hakkında hükûmetçe tanzim olunan

lâyiha-i idariye ve adliyenin Meclis-i Şûrâ'da tezekkürü bir müddet te'hir etdikden bu bâbda istihsâl olunacak malumatın da bildirileceği dermiyân kılınmışdır, efendim.

Fî 10 Rebîülâhir sene [1]329 ve fî 28 Mart sene [1]327 / [10 Nisan 1911]

Sadrıazam
Hakkı

HR. HMŞ. İŞO, 201/19

104

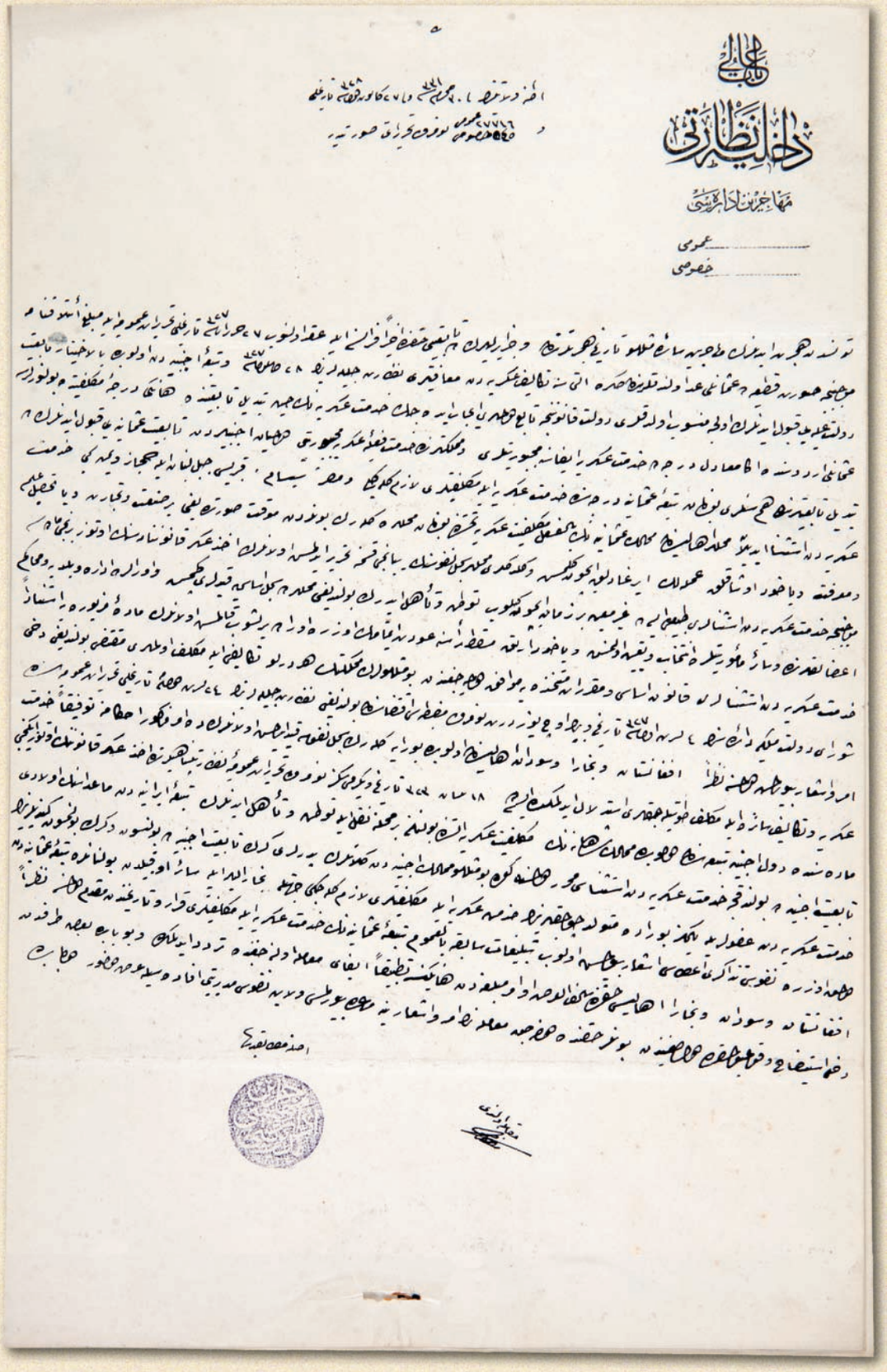

Yabancı devlet tebeasından olup da Osmanlı tâbiiyetini kabul edenlere uygulanan askerlik ve vergi işlemlerinin Adana'ya gelen Afganistan, Buhara ve Sudanlı mültecilere tatbikinde tereddüt edildiğinden konu hakkında Sadâret'ten görüş istendiği

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Muhacirîn İdaresi

Adana Vilâyeti'nin fî 30 Muharrem sene [1]331 ve fî 27 Kânûn-ı Evvel sene [1]328 tarihli 545 hususî ve 27716 umumî numaralı tahrirâtı suretidir

Tunus'dan hicret edenlerin muhacirîn-i saire misillü tarih-i hicretlerinden ve Cezayirlilerin de tâbiiyeti hakkında ahîren Fransa ile akd olunup 27 Haziran sene [1]327 tarihli tahrirât-ı umumiye ile mübelliğ itilâfnâme mûcebince suret-i kat'iyede Osmanlı addolunduklarından sonra altı sene tekâlîf-i askeriyeden muafiyetleri nezâret-i celîlerinin 28 Eylül sene [1]327 ve tebaa-i ecnebiyeden olup da bi'l-ihtiyar tâbiiyet-i Devlet-i Osmaniyye'yi kabul edenlerin evvelce mensub oldukları devlet kanununca tâbi olmaları icab edecek hidmet-i askeriyenin hîn-i tebdil-i tâbiiyetinde hangi derece-i mükellefiyetde bulunurlarsa Osmanlı ordusunda ona muâdil derecede hizmet-i askeriye ifasına mecburiyetleri ve memleketlerinde hizmet-i fi'liye-i askeriye mecburiyeti olmayan ecnebilerden tâbiiyet-i Osmaniyye'yi kabul edenlerin de tebdil-i tâbiiyetlerinden hem sinnleri bulunan tebaa-i Osmaniyye derecesinde hizmet-i askeriye ile mükellefiyetleri lâzım geleceği ve Mısır, Sisam, Kıbrıs, Cebel-i Lübnan ile Hicaz ve Yemen gibi hizmet-i askeriyeden istisna edilen mahaller ahalisinden Memâlik-i Osmaniyye'nin bilfi'l mükellefiyet-i askeriye tahtında bulunan mahallere gelerek bunlardan muvakkat suretde yani bir sanat ve ticaret veya tahsil-i ilm ve ma'rifet veyahud uşaklık, amelelik, ırgatlık için gelmiş ve geldikleri mahaller sicill-i nüfusunun yabancı kısmına tahrîr edilmiş olanların Ahz-ı Asker Kanunnâmesi'nin otuz birinci maddesi mûcebince hizmet-i askeriyeden istisnaları tabiî ise de gayr-i muayyen bir zaman için gelip tavattun ve te'ehhül ederek bulunduğu mahallerde sicill-i esasiye kaydları gelmiş ve oralarda idare ve belediye ve mehâkim azâlıklarında ve sair memuriyetlere intihâb ve tayin olunmuş veyahud artık maskat-ı re'sine avdet etmemek üzere orada yerleşip kalmış olanların madde-i mezbûreye istinâden hizmet-i askeriyeden istisnaları Kanun-ı Esasî ve mukarrerât müttehazeye muvâfık olamayacağından bu misillülerin memleketin her türlü tekâlîfi ile mükellef olmaları muktezî bulunduğu dahi Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nden 4 Teşrîn-i Evvel sene [1]327 tarih ve 1304 numaralı mazbatası iktizâsından bulunduğu nezâret-i celîlerinin 24 Teşrîn-i Evvel sene [1]327 tarihli tahrirât-ı umumiyesinde emr u iş'âr buyrulmuş olmasına nazaran Afganistan ve Buhara ve Sudan ahalisinden olup da buraya gelerek sicill-i nüfusa kaydedilmiş olanların da emr-i mezkûr ahkâmına tevfîkan hizmet-i askeriye ve tekâlîf-i saire ile mükellef tutulacakları istidlâl edilmekde ise de 18 Nisan [1]323 tarih ve 28 numaralı tahrirât-ı umumiye-i nezâret-penâhîlerinde Ahz-ı Asker Kanunu'nun otuz ikinci maddesinde düvel-i ecnebiye tebaasından olup da Memâlik-i Şahane'nin

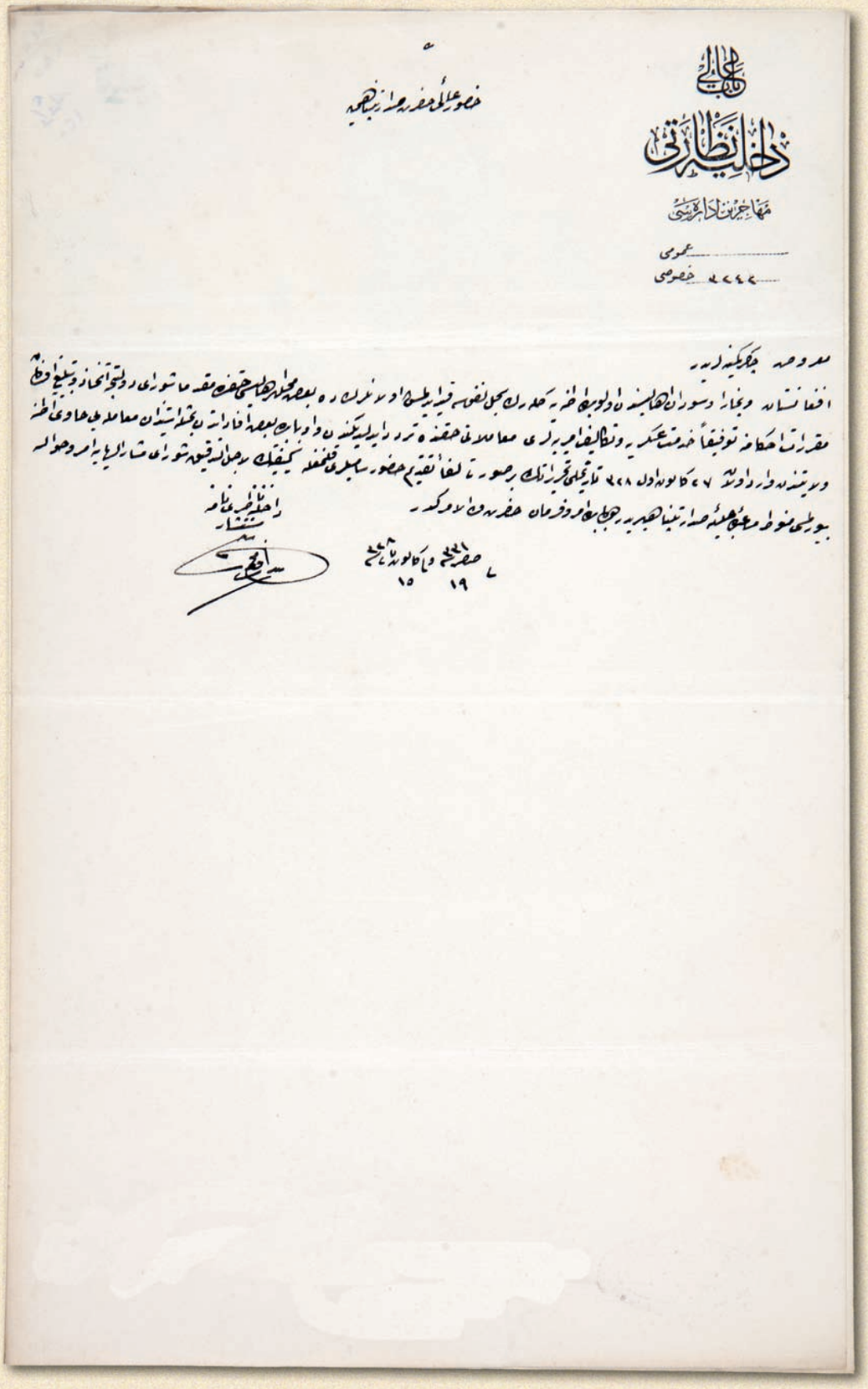

mükellefiyet-i askeriye altında bulunan bir mahalline nakl ile tavattun ve te'ehhül edenlerin tebaa-i İraniye'den mâadâsının evlâdı tâbiiyet-i ecnebiyede bulundukça hizmet-i askeriyeden istisnası muharrer olmasına göre bu misillü memâlik-i ecnebiyeden gelenlerin pederleri gerek tâbiiyet-i ecnebiyede bulunsun ve gerek bulunmasın kendilerinin hizmet-i askeriyeden afvlarıyla yalnız burada mütevellid çocuklarının hizmet-i askeriye ile mükellefiyetleri lâzım geleceği cihetle Buharalılar ile sair o kabîlden bulunanlara tebaa-i Osmaniyye'den olmak üzere nüfus tezâkiri i'tâsı iş'âr buyurulmuş olup tebligât-ı sâbıka bilumum tebaa-i Osmaniyye'nin hizmet-i askeriye ile mükellefiyetleri karar ve tarihinden mukaddem olmasına nazaran Afganistan ve Sudan ve Buhara ahalisi hakkında sâlifü'l-arz evâmir-i mübelleğadan hangisine tatbikan ifa-yı muamele olunacağında tereddüd edilmekde ve bu bâbda bazı tarafdan dahi istîzâh vuku bulmakda olduğundan bunlar hakkında olunacak muamelenin emr u iş'ârına müsaade buyurulması Vilâyet Nüfus Müdüriyeti ifadesiyle arz olunur. Ol bâbda.

Muhacirîn İdaresi Müdüriyeti

**

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Muhacirîn İdaresi
Hususî: 3242

Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Afganistan ve Buhara ve Sudan ahalisinden olup da Adana'ya gelerek sicill-i nüfusa kaydedilmiş olanların da bazı mahaller ahalisi hakkında mukaddemâ Şûrâ-yı Devletçe ittihâz ve tebliğ olunan mukarrerât ahkâmına tevfîkan hizmet-i askeriye ve tekâlîf-i emîriyeleri muamelâtı hakkında tereddüd edildiğinden ve o bâbda bazı ifadâtdan bahisle istîzân-ı muameleyi hâvî Adana Vilâyeti'nden vârid olan 27 Kânûn-ı Evvel [1]328 tarihli tahrirâtın bir sureti leffen takdim-i huzur-ı sâmîleri kılınmağla keyfiyetin li-ecli't-tedkik Şûrâ-yı müşârunileyhâya emr u havale buyurulması menût-ı müsaade-i celîle-i Sadâret-penâhîleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 Safer sene [1]331 ve fî 15 Kânûn-ı Sânî sene [1]328

Dahiliye Nâzırı nâmına
Müsteşar
(İmza)

**

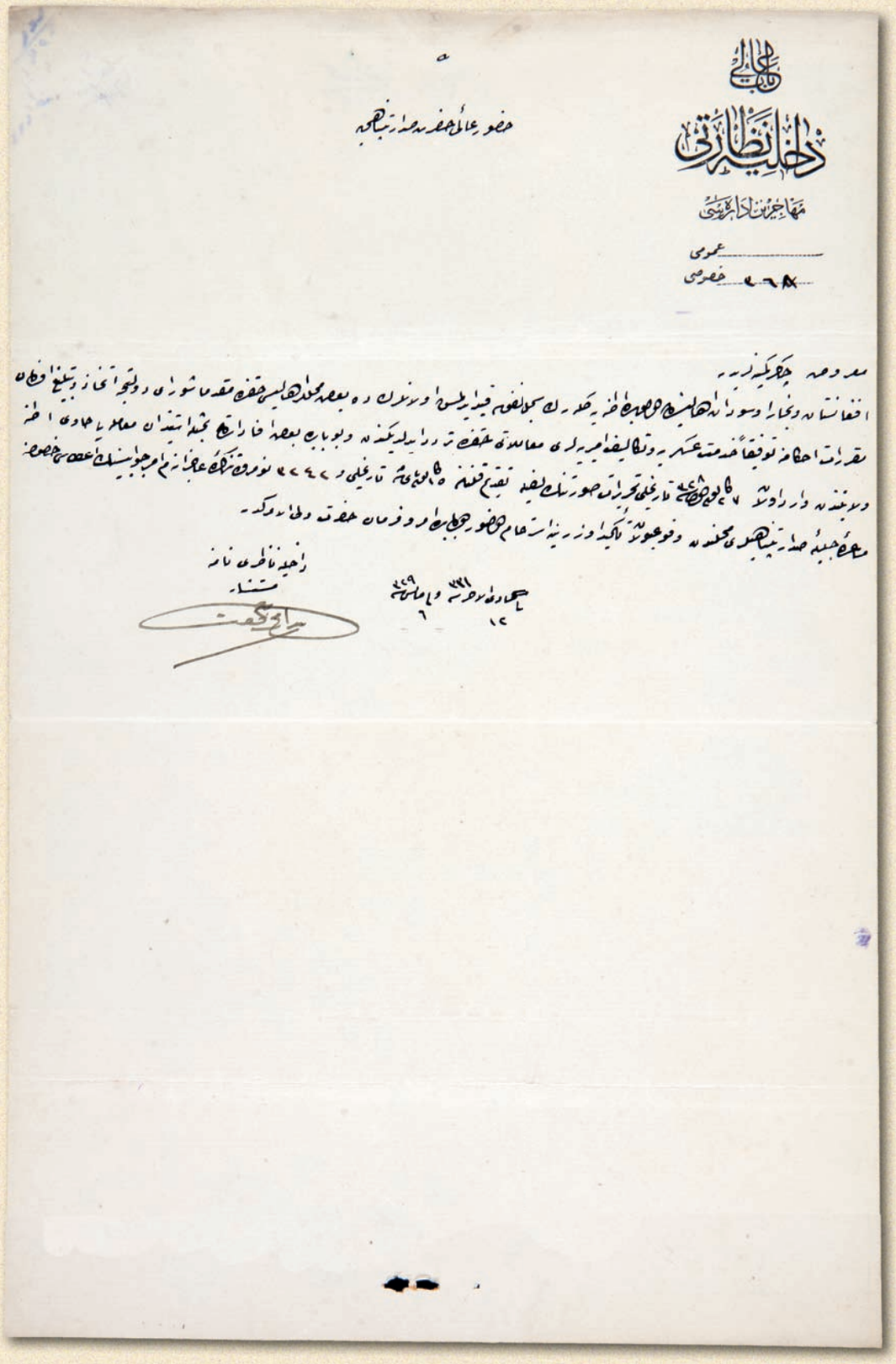

داخلیه نظارتی

مهاجرین اداره سی

عمومی

خصوصی ٤٦٨

حضور عالی حضرت پادشاهی

Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Muhacirîn İdaresi
Hususî: 368

Huzur-ı Âlî-i Hazret-i Sadâret-penâhî'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Afganistan ve Buhara ve Sudan ahalisinden olup da Adana'ya gelerek sicill-i nüfusa kaydedilmiş olanların da bazı mahaller ahalisi hakkında mukaddemâ Şûrâ-yı Devletçe ittihâz ve tebliğ olunan mukarrerât ahkâmına tevfîkan hizmet-i askeriye ve tekâlîf-i emîriyeleri muamelâtı hakkında tereddüd edildiğinden ve bu bâbda bazı ifadâtdan bahisle istîzân-ı muameleyi hâvî Adana Vilâyeti'nden vârid olan 27 Kânûn-ı Evvel sene [1]328 tarihli tahrirâtın suretinin leffiyle takdim kılınan 15 Kânûn-ı Sânî sene [1328] tarihli ve 3242 numaralı tezkire-i âcizânem emr-i cevabîsinin i'tâsı hususuna müsaade-i celîle-i Sadâret-penâhîleri mahallinden vuku bulan te'kîd üzerine istirham olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 12 Cumadelâhire sene [1]331 ve fî 6 Mayıs sene [1]329 [19 Mayıs 1913]

Dahiliye Nâzırı nâmına
Müsteşar
(imza)

HR. HMŞ. İŞO, 206/25

105

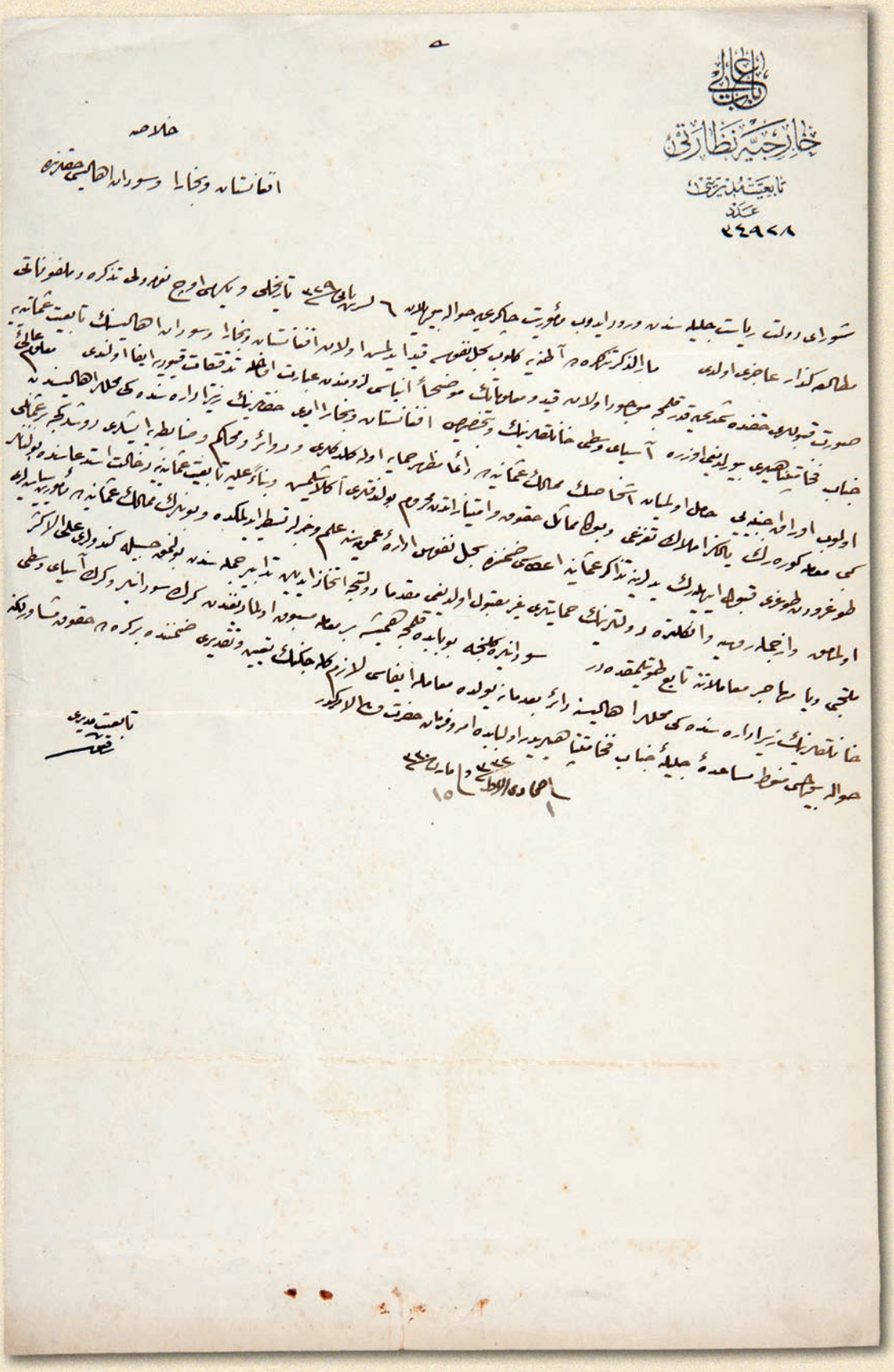

خارجیه نظارتی

تابعیت مدیریتی

عدد

٤٢٩٧٨

خلاصه

افغانستانه وبخارا وسوراندا اهالیسی حقنده

ص

ستوای دولتی یاتی جلیله سنه ورودایدوب مأموریتی حاکی عهوالیسی اولمه ٦ سنه یاپمش اولدیغی تاخلی وبکاهی اوچ نوطه تذکره رسمیه ناتی

ساالذکر شکاه در آلتنی کاوب حل نفوسی قید ایتدیرمسی اولمه افغانستانه وبخارا وسوراندا اهالیسنك تابعیت عثمانیه

صورت قبولاری حقنده تعلیم موجود اولمه قید وساوتاك موضحاً انیاسی لزومنده عبارت اخطار ندقتات قیوده ایضاً اولندی معلومات عالیلرینه

جناب فخاتیا حضرتلری بولایحه اوزره آسیای وسطی خانقه‌لرینك وتخصیص افغانستانه وبخارایه حضرتلرینك یزاراه سنده کی محلاه اهالیسنه

اولوب اوراده جنیدی حال اولمه آتاحاك ممالك عثمانیه دعا نظر جهایه اولدقلری و روائر ومحاکم وضابطه ایله روشدکلری عثمانی

کی معلوم کوره‌لك یالکز املاك تفرغی وبعض ممالك محصوره واعتبار اتدکلری وطوغرودن بولوغری قبول ایلدیك بدلینه تذاکر عثمانیه اعطاسی حقنده جل نفوس اداره عمومیه‌سنه علم وخبر لزوم بولندیغی آکاکلاتیسه وبناءً علیه تابعیت عثمانیه رعایت استدعاسنده بولنمه

اولمه واجمله وجهیله والکلمه دولتلرینك حمایتی غیر مقبول اولدیغی مقدما ودرلتجه اتخاذ ایلدیکی تدابیر جمله سنده بولنمه جیله کندولرینك علی الاکثر

سوراندن بخاره سوق اولنمه قلیچ قمچیسی برمقله مسدود اولمادیغنه کوره مقصودلرینه نایل

عنایتی ویا مساعده معاملاتنه تابع بولنمه مقتضا درر

عنایتلو ریاست جلیله حضرتلرینك یزاراه سنده کی محلاه اهالیسنه رائج بعدما بولنده معاملاتنه ایضاً لازم کلدقجه تسهیل وتقدیرینه ضمنده برکره مقصودلرینه نایل

صوالی حواشی منوط مساعدهٔ جلیلهٔ جناب فخاتیا حضرتلرینه اولبابده امر ونهایه حضرت ولی الامرکندر

تابعیت مدیریتی

قلمی

عنه

احاد ی الاوائل ١٥

١

Afganistan, Buhara ve Sudan ahalisininden Adana'ya gelerek Osmanlı tabiyetine geçmek isteyenler hakkında ne yolda muamele yapılacağına dair Hukuk Müşavirliği'nden görüş istenildiği

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Tâbiyyet Müdüriyeti
Aded: 34928

Hülâsa: *Afganistan ve Buhara ve Sudan ahalisi haklarında*

Şûrâ-yı Devlet Riyâset-i Celîlesi'nden vürûd edip memuriyet-i çâkerîye havale buyurulan 6 Teşrîn-i Sânî sene [1]329 tarihli ve yiğirmi üç numaralı tezkire ve melfûfâtı mütalaagüzâr-ı acizî oldu. Mârru'z-zikr tezkirede Adana'ya gelip sicill-i nüfusa kaydedilmiş olan Afganistan ve Buhara ve Sudan ahalisinin tâbiyyet-i Osmaniyye'ye suret-i kabulleri hakkında şimdiye kadar kalemce mevcud olan kayd ve malumatın mevzûhan inbâsı lüzumundan ibaret olmakla tedkikat-ı kuyûdiye ifa olundu. Malum-ı âlî-i cenâb-ı fehâmet-penâhîleri buyurulduğu üzere Asya-yı Vüstâ hanlıklarının ve be-tahsis Afganistan ve Buhara emiri hazretlerinin zîr-i idaresindeki mahaller ahalisinden olup evrak-ı ecnebiyeyi hâmil olmayan eşhâsın Memâlik-i Osmaniyye'de daima mazhar-ı himaye olageldikleri ve devâir ve mehâkim ve zabtiyeye işleri düşdükçe bir Osmanlı gibi muamele görerek yalnız emlâk tefrîği ve buna mümâsil hukuk ve imtiyazâtdan mahrum bulundukları anlaşılmış ve binâenaleyh tâbiyyet-i Osmaniyye'ye dehâlet istid'âsında bulunanlar doğrudan doğru kabul edilerek yedlerine tezâkir-i Osmaniyye i'tâsı zımnında Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi'ne ilmühaberler tastîr edilmekde ve bunların Memâlik-i Osmaniyye'de memurîn-i siyasîleri olmamak ve ez-cümle Rusya ve İngiltere devletlerinin himayetleri gayr-ı makbul olduğu mukaddemâ devletçe ittihâz edilen tedâbîr cümlesinden bulunmak hasebiyle kendileri ale'l-ekser mülteci veya muhacir muamelâtına tâbi tutulmakdadır. Sudanlılara gelince bu bâbda kalemce hemîşe bir muamele mesbûk olmadığından gerek Sudanlılar ve gerek Asya-yı Vüstâ hanlıklarının zîr-i idaresindeki mahaller ahalisine dair ba'demâ ne yolda muamele ifası lâzım geleceğinin tayin ve takdiri zımnında bir kere de Hukuk Müşavirliği'ne havale buyurulması menût-ı müsaade-i celîle-i cenâb-ı fehâmet-penâhîleridir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 1 Cemâziyelevvel sene [1]332 ve fî 15 Mart sene [1]330 [28 Mart 1914]

Tâbiyyet Müdürü
Refik

HR. HMŞ. İŞO, 207/57

106

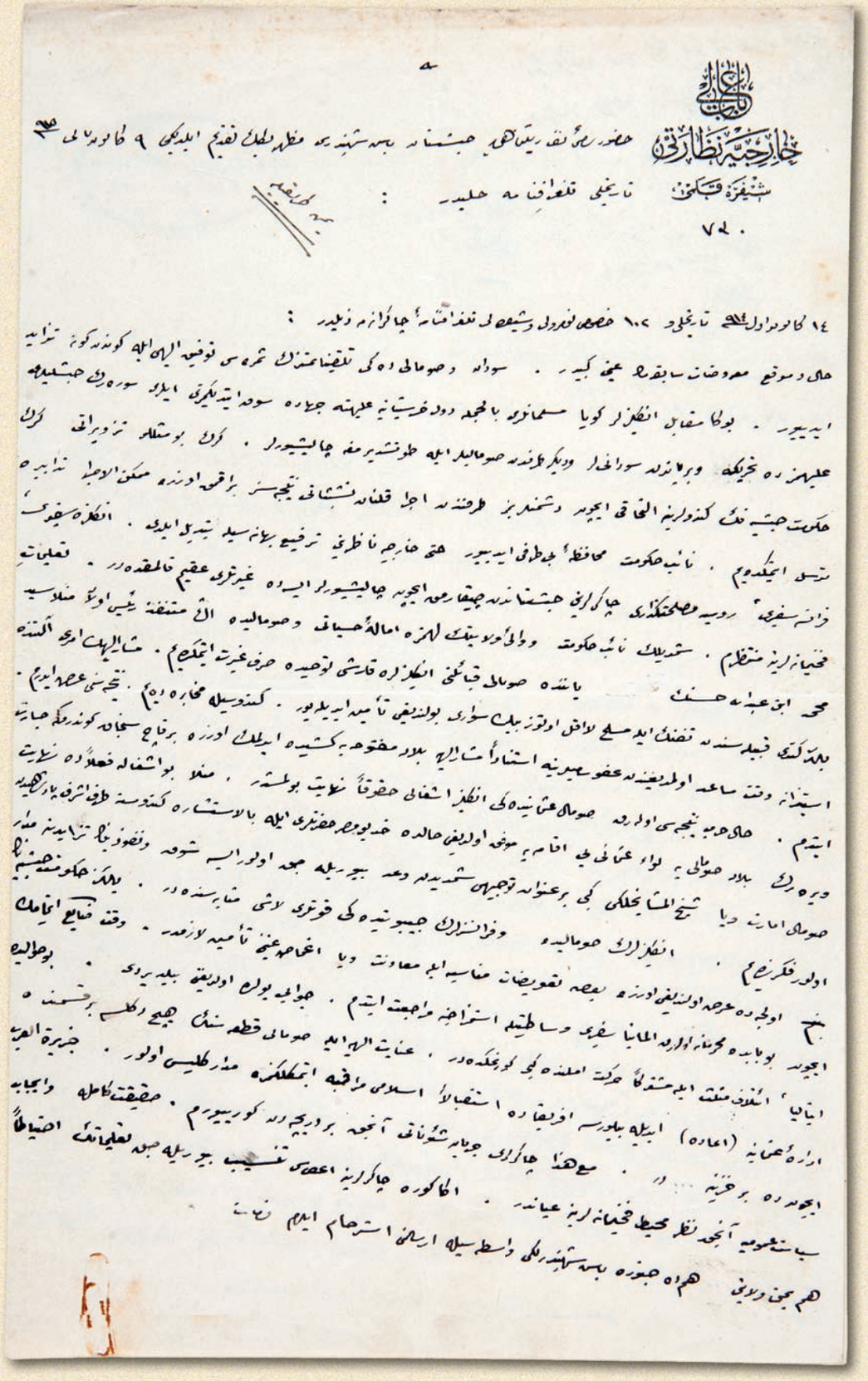

خارجیه نظارتی

شیفره قلمی تاریخلی تلغرافنامه حلیدر : ۷۲۰

۱۴ کانون اول ۹۴ تاریخلو ۱۰۷ نمره لو تلغرافنامه جوابدر

حاکم و موقع معروضات سابقه یه عطف کیدر . سودان و صومالی ده کی تلقیناتمزك ثمره سی توفیه ایله ابلاغ کوندرکوچ تزایده ایدیور . بوکا مقابل انکلزلر کویا مسلمانلره بالمجمله دوه خرستیانیه علیهنه جلاره سوحه ایتدیکری ایلری سوره لری جهتیله علیهلرنده بخیلکه و برمایزلرده سودانلر ودیکر بلادده صومالیلر ایله طوتشدیرمه چالیشیورلر . کرك بوسئله تزویراتی کرك حکومت جبه لکی کندولرینه الحاقی ایجون دشمنلرینی طوتندیرمه اجرا قلدقلرینی تجسس براقمیه اوزره ممکن اولجه تدابیره تشبث ایتکدویم . نائب حکومت محافظه بدطرفی ایدیجیلر هم خارجه نظرنی ترفیع یولنه سیله تشریف ایتدیلر . انکلزلر سفری فرصتنه رویه مصالحتکارلری جاکرلرینی جهتلرندن چیقارمه ایچون چالیشیورلر ایسه ده غیرتلری عقیم قالمقده در . فعلیاتمز فحیانلرینه منتظم . سنیلك نائب حکومت ولوی اوزونك اهالهٔ حیاتی و صومالیده الخ مشتقه شیئ اولمق سیله بلکه کثیر فعلیاتمزه تقدم ایدمکله برابر یاننده صومالی قبائلی انکلزلره قارشی توصیه حرف غیرت ایتمکدیر . مثالیاتی امریه آلتنده استیناف وقت ساعه اولدیغندن عفو عمومیه استناداً مثالیاتی بلاد مفتوحه یه کشیده ایتملی اوزره برقاچ سجاده کوندرمکه جاریدر . هاکهبه نجه سی اولرده صومالی عثمانیه کی انکلز اشغالی حضوراً نظارت بولمشدر . مثلا بو اشغاله فعلاً ده نظارت ویره رك بلاد صومالی یه لواء عثمانی یی اقامه موقع اولدیغی حالده خدیوی حضرتلری ایله بالاستشاره کندوسنه طوغرا تشریف بیورمکلرینی صومالی امانیه دیا شیخ المشایخلکی کی برعنوانه توجیهی شدیدله وعد بیوریلمه مجبور اولدیغی سوحه ونفوذ جاریه نك تزایدینه مدار اولدیغی فکر صحیحی . انکلزلرك صومالیده وخصوصیله جیبوتیده کی فوقری لاشی مشاهده در . وقت ضایع اتمامك ایچون بوجهده عرجه اولدیغی اورده بعضه تعویضات مناسبه ایله معاونت دیا اغماض عینه تأمیه لازمدر . بولجه یولنه بوبابده محرمانه اولرده المانیا سفیری وساطتیله استراحه مراجعت ایتمش . جوابنه یولنه اولدیغی بلدیرلدی . ایتالیا ایله اولوقت عقد ایدیلمش اولان معاهده نك حکمت اعلانده کی کوچکلکده در . عنایت الهیه صومالی قطعه سنك جمیع رکلس برحسنه اداره عثمانیه (اعاده) ایدیله بیلورسه اوقیقاره استقبالاً اسلامی مراقبه ایتملکلرینه مدار کلیس اولور . جزیرة العربه ایجوده برحرکت ... در . مع هذا جاکرلری جوابنه شوقدر تأنی آنجمه بردیجه رد کوریورم . حقیقت کاملده واجبانه سبق شئونمیه آنجمه نظر محیط فحیانه لرینه عیاندر . اکا کوره جاکرلرینه اعضای غیبیه جریله صوره تعلیماتك احتیاطاً هم بحق ولایتی همراه جعوزه بسته سرعتله رکلی واسطه سیله ارسالنه اشرحام ایلم تخ

Molla Seyyid Muhammed ibn-i Abdullah Hasan'ın İngilizleri Somali'den çıkarması, Habeşistan ile İtalya arasındaki gizli saldırmazlık antlaşması ve Sudan, Somali, Habeş ve Cibuti'nin genel durumu

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Şifre Kalemi
730

Yemen tarîkıyla.

Huzur-ı sâmî-i nezâret-penâhîye Habeşistan Başşehbenderi Mazhar Bey'in takdim eylediği 9 Kânûn-ı Sânî sene [1]915 tarihli telgrafnâme hallidir.

14 Kânûn-ı Evvel sene [1]914 tarihli 102 hususî numaralı ve şifreli telgrafnâme-i çâkerâneme zeyldir:

Hâl ve mevki ma'rûzât-ı sâbıkamın aynı gibidir. Sudan ve Somali'deki telkinâtımızın semeresi tevfîk-i ilâhî ile günden güne tezâyüd ediyor. Buna mukabil İngilizler güya Müslümanları bi'l-cümle düvel-i Hıristiyaniye aleyhine cihada sevk etdiğimizi ileri sürerek Habeşlileri aleyhimize tahrike ve bir yandan Sudanîler ve diğer taradan Somaliler ile tutuşdurmağa çalışıyorlar. Gerek bu misillü tezvîrâtı gerek Hükûmet-i Habeşiyye'nin kendilerine iltihakı için düşmanlarımız tarafından icra kılınan teşebbüsâtı neticesiz bırakmak üzere mümkünü'l-icra tedâbîre tevessül etmekdeyim. Nâib-i hükûmet muhafaza-ı bî-tarafî ediyor. Hatta Hariciye nâzırını terfî' bahanesiyle tebdil eyledi. İngiltere sefiri, Fransa sefiri, Rusya maslahatgüzârı çâkerlerini Habeşistan'dan çıkarmak için çalışıyorlar ise de gayretleri akîm kalmakdadır. Talimat-ı fahîmânelerine muntazırım. Şimdilik nâib-i hükûmet ve vali-i vilâyetin lehimize imâle-i hissiyâtı ve Somali'de en müteneffiz reis olan Monla Seyyid Muhammed ibn-i Abdullah Hasan'ın yanında Somali kabâilini İngilizlere karşı tevhîde sarf-ı gayret etmekdeyim. Müşârunileyhin emri altında yalnız kendi kabilesinden tüfenk ile müsellah lâ-e-kal otuz bin süvari bulunduğu te'min ediliyor. Kendisiyle muhaberedeyim. Neticesini arz ederim. İstîzâna vakit müsaid olmadığından afv-ı sâmîlerine istinâden müşârunileyhe bilâd-ı meftûhaya keşîde edilmek üzere birkaç sancak göndermeğe cesaret etdim. Hâl-i harb neticesi olarak Somal-i Osmanî'deki İngiliz işgali hukukan nihayet bulmuşdur. Monla bu işgale fî'len de nihayet vererek bilâd-ı Somali'ye livâ-i Osmanî'yi ikameye muvaffak olduğu hâlde hidiv-i Mısır hazretleri ile bi'l-istişare kendisine taraf-ı eşref-i Padişahîden Somal Emâret veya şeyhü'l-meşâyihliği gibi bir unvân tevcîhi şimdiden va'd buyurulacak olur ise şevk ve nüfuzunun tezâyüdüne medâr olur fikrindeyim. İngilizlerin Somali'de ve Fransızların Cibuti'deki kuvvetleri lâ-şey mesâbesindedir. Yalnız Hükûmet-i Habeşiyye'nin evvelce de arz olunduğu üzere bazı ta'vîzât-ı münasibe ile muâvenet veya iğmâz-ı aynını te'min lâzımdır. Vakit zâyi etmemek için bu bâbda mahremâne olarak Almanya sefiri vesâtatıyla istimzâcına müracaat

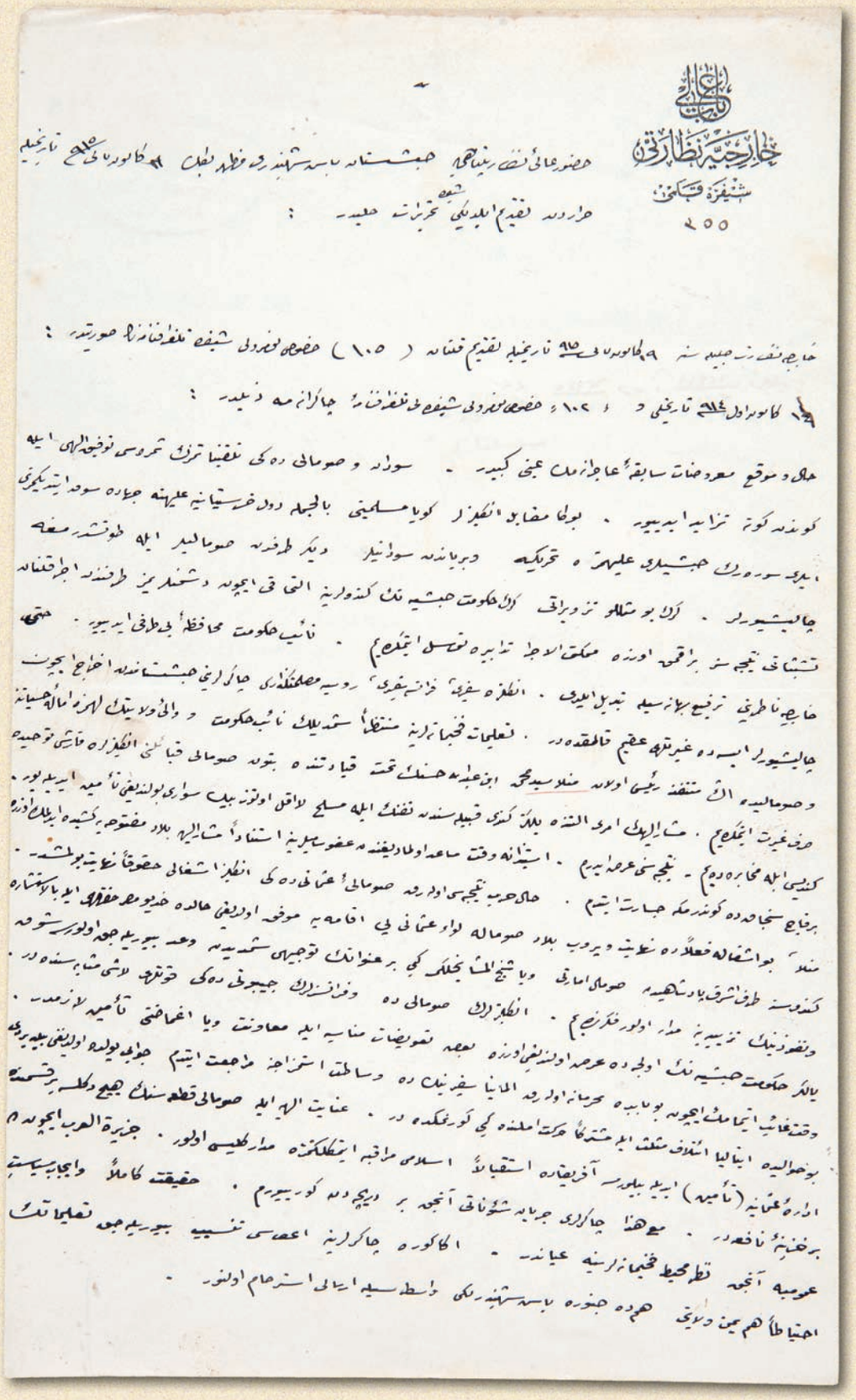

خارجیه نظارتی
شیفره قباغی
۲۵۵

حضور عالی نشر پناهی حبشستانه پاسه سهندره مظهر لطف ۹ کانون اول سنه ۳۲۵ تاریخیله تقدیم قلنان (۱۰۵) نمره لو ذوات شیفره نلفزنامه صورتیدر :

۱۴ کانون اول سنه ۳۲۵ تاریخلی و ۱۰۷ نمره لو ذوات شیفره نلفزنامه جاکارانه دنیلیدر :

حال و موقع معروضات سابقه عاجزانه مك عینی کبیدر . سودان و صومالی ده کی نفوذیا ترك تمدنی توفیقه الی ایله کوندرمه کوتر ترایه ایدییور . بولنا مضایقه انگلیز لر کویا مسلمینی بالجمله دون خرستیانیه علیهنه جهاده سوق ایتمکدن بریده سودانیلر و حبشیلری علیهنه تحریکیه دیر باندره سودانیلر دیکر طرفدن صومالیلری ایله طوتشدیرمغه چالیشیورلر . کرك بو مسائلو تزویراتی کرك حکومت حبشیه نك کندولرینه التجا ایچون دشمنلریز طرفندن اجرا قتنالره حایچون نظر دقته آلنمسی لازم کلن تشبثاتی نتیجه سز براقمق اوزره مملکت الوجه تدابیره توسل ایتمکدیم . نائب حکومت محافظه کارانه طرفی ایدییور . حتی حایچون ناطرینی ترفیع بهانه سیله تبدیل ایدیلدی . انگلیز سفیری فرانسه سفیری روسیه معلمکلری جاکرانی حبشستاندن اخراج ایچون چالیشیورلر ایسه ده غیرتلو عضیم قالقمقده در . تعلیمات فخیمانه ری منتظماً سوء تطبیك نائب حکومت و والی ولایتك امر و مالیه حسابات و صومالیده الی متنفذ رئیسی اولدن سلاطین محمد ابن عبده هسنك تحت قیادتنده بتون صومالی قبائلی انگلیزلره قارشی توحید حرکت ایتمکدیم . حال ایله امری الستنده بلاد کنزی قبیله سندن نفنك ایله مسلح لااقل اوتوز بیك سواری بولنه یقینا تأمین ایدییور . کذلك ایله مخابره دیم . نتیجه سنی عرض ایدرم . اسبقا نه وقت ساعد اولدیغنه عضو سامیلرینه استناداً حال الیوم بلاد مفتوحه یکشیده ایدلدی اوزره برتاج نجاحده کوندرمکه جسارت ایتدم . حال حربه نتیجه سی اولرق صومالی عثمانی ده کی انگلیز اشغالی حقوقاً نظریه بولنمشدر . مثلاً بو اشغاله فعلاً ده نظریه و یروب بلاد صومالیه لواء عثمانی یی اقامه یه موفق اولدیغی حالده خدیویه حضرتلری ایدیلاکشاره کندوسنه طرف اشرف پادشاهیدن صومالی امارتی ویا شیخ المشایخلك کبی برعنوانك توجیهی شدیده وعده بیوریلمه جهه اولورسه شوحه وتقدیرنك تزییده مدار اولور فکریم . انگلیزلرك صومالی ده وفاتسزلرك جیبوتی ده کی حرکتلرینه لاشی شاهد سنده در . بالکز حکومت حبشیه نك اوچ ده عرصه اولدیغی اورده بعض تعویضات مناسبه ایله معاونت ویا اغماضی تأمینه لازمدر . وقتاً غائب ایتمامك ایچون بو بابده بحرمانه اولرق المانیا سفیرینك ده وساطتی استرحا مراجعت ایتدم جوابنده اولدیغی بیلدیرلمشدر . بوحوالیده اینالیا ائتلافی شدت ایله مشتغلدر حرکت اساسه کی کورنمکده در . عنایت الهیه صومالی قطعه سنك جمیع وکلسی تحت اداره عثمانیه (تأمینه) ایدیلمیورسه آخر یقاره استقبالاً اسلامی مراقبه ایتملکلرینه مدار کلیسی اولور . جزیرة العرب ایچون ده برغنیمه نافعدر . مع هذا جاکرلری جرایانه شوکاتی آنجه بر دیجه دیه کوریورم . حقیقته کاملاً واجبات سیاسیه عمومیه آنجه نظر محیط فخیمانه لرینه عیاندر . الکاکوره جاکرلرینه اعضاسی تنبیه بیوریلمه جهه تعلیماتك احتیاطاً هم بین دولتی همده جنوده پاسه سهندره لکی واسطه سیله ایصالی استرحام اولنور .

etdim. Cevabı yolda olduğunu bildirdi. Bu havalide İtalya itilâf-ı müselles ile müştereken hareket emelinde gibi görünmekdedir. İnayet-i ilâhiye ile Somali kıt‘asının hiç değilse bir kısmında idare-i Osmaniyye (iade) edilebilirse Afrika'da istikbâlen İslâmı murâkabe etmekliğimize medâr-ı küllîsi olur. Cezîretü'l-Arab için de bir hazînedir. Maa-hâzâ çâkerleri cereyân-ı şu’ûnâtı ancak bir deriçeden görüyorum. Hakikat-i kâmile ve icab-ı siyaset-i umumiye ancak nazar-ı muhît-i fahîmânelerine ayândır. Ona göre çâkerlerine i‘tâsı tensîb buyurulacak talimatın ihtiyâten hem Yemen vilâyeti hem de Cenevre Başşehbenderliği vasıtasıyla irsâlini istirhâm eylerim. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Şifre Kalemi
355

Huzur-ı sâmî-i nezâret-penâhîye
Habeşistan Başşehbenderi Mazhar Bey'in 19 Kânûn-ı Sânî sene [1]915 tarihiyle Harar'dan takdim eylediği şifre tahrirât hallidir.

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne 19 Kânûn-ı Sânî sene [1]915 tarihiyle takdim kılınan 105 hususî numaralı şifre telgrafnâmenin suretidir.

14 Kânûn-ı Evvel sene [1]914 tarihli ve 102 hususî numaralı şifreli telgrafnâme-i çâkerâneme zeyldir:

Hâl ve mevki ma‘rûzât-ı sâbıka-i acizânemin aynı gibidir. Sudan ve Somali'deki telkinâtımızın semeresi tevfîk-i ilâhî ile günden güne tezâyüd ediyor. Buna mukabil İngilizler güya Müslimîni bi'l-cümle düvel-i Hıristiyaniye aleyhine cihada sevk etdiğimizi ileri sürerek Habeşlileri aleyhimize tahrike ve bir yandan Sudanîler ve diğer taradan Somaliler ile tutuşdurmağa çalışıyorlar. Gerek bu misillü tezvîrâtı gerek Hükûmet-i Habeşiyye'nin kendilerine iltihakı için düşmanlarımız tarafından icra kılınan teşebbüsâtı neticesiz bırakmak üzere mümkünü'l-icra tedâbîre tevessül etmekdeyim. Nâib-i hükûmet muhafaza-ı bî-tarafî ediyor. Hatta Hariciye nâzırını terfî‘ bahanesiyle tebdil eyledi. İngiltere sefiri, Fransa sefiri, Rusya maslahatgüzârı çâkerlerini Habeşistan'dan ihrac için çalışıyorlar ise de gayretleri akîm kalmakdadır. Talimat-ı fahîmânelerine muntazıran şimdilik nâib-i hükûmet ve vali-i vilâyetin lehimize imâle-i hissiyâtına ve Somali'de en müteneffiz reis olan Monla Seyyid Muhammed ibn-i Abdullah Hasan'ın taht-ı kıyâdetinde bütün Somali kabâilini İngilizlere karşı tevhîde sarf-ı gayret etmekdeyim. Müşârunileyhin emri altında yalnız kendi kabilesinden tüfenk ile müsellah lâ-ekal otuz bin süvari bulunduğu te’min ediliyor. Kendisiyle muhaberedeyim. Neticesini arz ederim. İstîzâna vakit müsaid olmadığından afv-ı sâmîlerine istinâden müşârun-

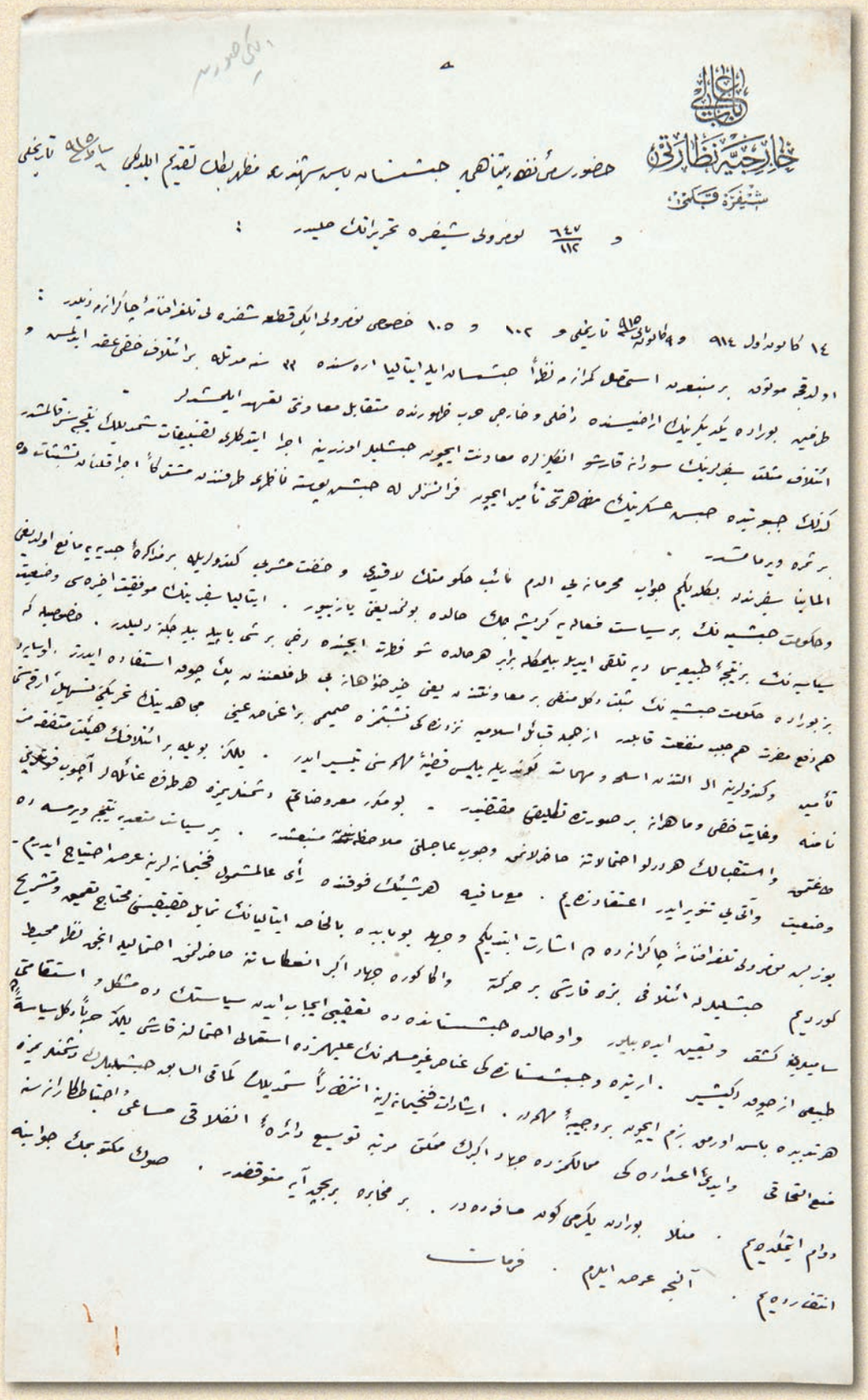

362

ileyhe bilâd-ı meftûhaya keşîde edilmek üzere birkaç sancak göndermeğe cesaret etdim. Hâl-i harb neticesi olarak Somali-i Osmanî'deki İngiliz işgali hukukan nihayet bulmuşdur. Monla bu işgale fî'len de nihayet verip bilâd-ı Somal'e livâ-i Osmanî'yi ikameye muvaffak olduğu hâlde hidiv-i Mısır hazretleri ile bi'l-istişare kendisine taraf-ı eşref-i Padişahîden Somal Emâreti veya şeyhü'l-meşâyihliği gibi bir unvânın tevcîhi şimdiden va'd buyurulacak olur ise şevk ve nüfuzunun tezâyüdüne medâr olur fikrindeyim. İngilizlerin Somali'de ve Fransızların Cibuti'deki kuvvetleri lâ-şey mesâbesindedir. Yalnız Hükûmet-i Habeşiyye'nin evvelce de arz olunduğu üzere bazı ta'vîzât-ı münasibe ile muâvenet veya iğmâzını te'min lâzımdır. Vakit gâib etmemek için bu bâbda mahremâne olarak Almanya sefirinin de vesâtat-ı istimzâcına müracaat etdim. Cevabı yolda olduğunu bildirdi. Bu havalide İtalya itilâf-i müselles ile müştereken hareket emelinde gibi görünmekdedir. İnayet-i ilâhiye ile Somali kıt'asının hiç değilse bir kısmında idare-i Osmaniyye (te'min) edilebilirse Afrika'da istikbâlen İslâmı murâkabe etmekliğimize medâr-ı küllîsi olur. Cezîretü'l-Arab için de bir hazîne-i nâfiadır. Maa-hâzâ çâkerleri cereyân-ı şu'ûnâtı ancak bir deriçeden görüyorum. Hakikat kâmilen ve icab-ı siyaset-i umumiye ancak nazar-ı muhît-i fahîmânelerine ayândır. Ona göre çâkerlerine i'tâsı tensîb buyurulacak talimatın ihtiyâten hem Yemen vilâyeti hem de Cenevre Başşehbenderliği vasıtasıyla irsâli istirhâm olunur.

**

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Şifre Kalemi

Huzur-ı sâmî-i nezâret-penâhîye
Habeşistan Başşehbenderi Mazhar Bey'in takdim eylediği
6 Şubat sene [1]915 tarihli ve 647/112 numaralı şifre tahrirâtın hallidir.

14 Kânûn-ı Evvel [1]914 ve 9 Kânûn-ı Sânî sene [1]915 tarihli ve 102 ve 105 hususî numaralı iki kıta şifreli telgrafnâme-i çâkerâneme zeyldir:

Oldukça mevsûk bir menba'dan istihsâl-i kemterâneme nazaran Habeşistan ile İtalya arasında 33 sene müddetle bir itilâf-ı hafî akdedilmiş ve tarafeyn burada yekdiğerinin arazisinde dahilî ve haricî harb zuhurunda mütekâbil muâveneti taahhüd eylemişdiler.

İtilâf-i müselles sefirlerinin Sudan'a karşı İngilizlere muâvenet için Habeşliler üzerine icra etdikleri tazyikât şimdilik neticesiz kalmışdır. Kezâlik Cibuti'den Habeş askerinin müzâheretini te'min için Fransızlarla Habeş Posta nâzırı tarafından müştereken icra kılınan teşebbüsât da bir semere vermemişdir.

Almanya sefirinden beklediğim cevab-ı mahremâneyi aldım. Nâib-i hükûmetin lâ-kaydı ve hıffet-i meşrebi kendileriyle bir müzâkere-i ciddiyeye mâni olduğu ve Hükûmet-i Habeşiyye'nin bir siyaset-i fa'âleye girişecek hâlde bulunmadığını yazıyor. İtalya sefirinin muvaffakiyet-i ahîresi vaziyet-i siyasiyenin bir netice-i tabiîyesi diye telakki edilebilmekle beraber

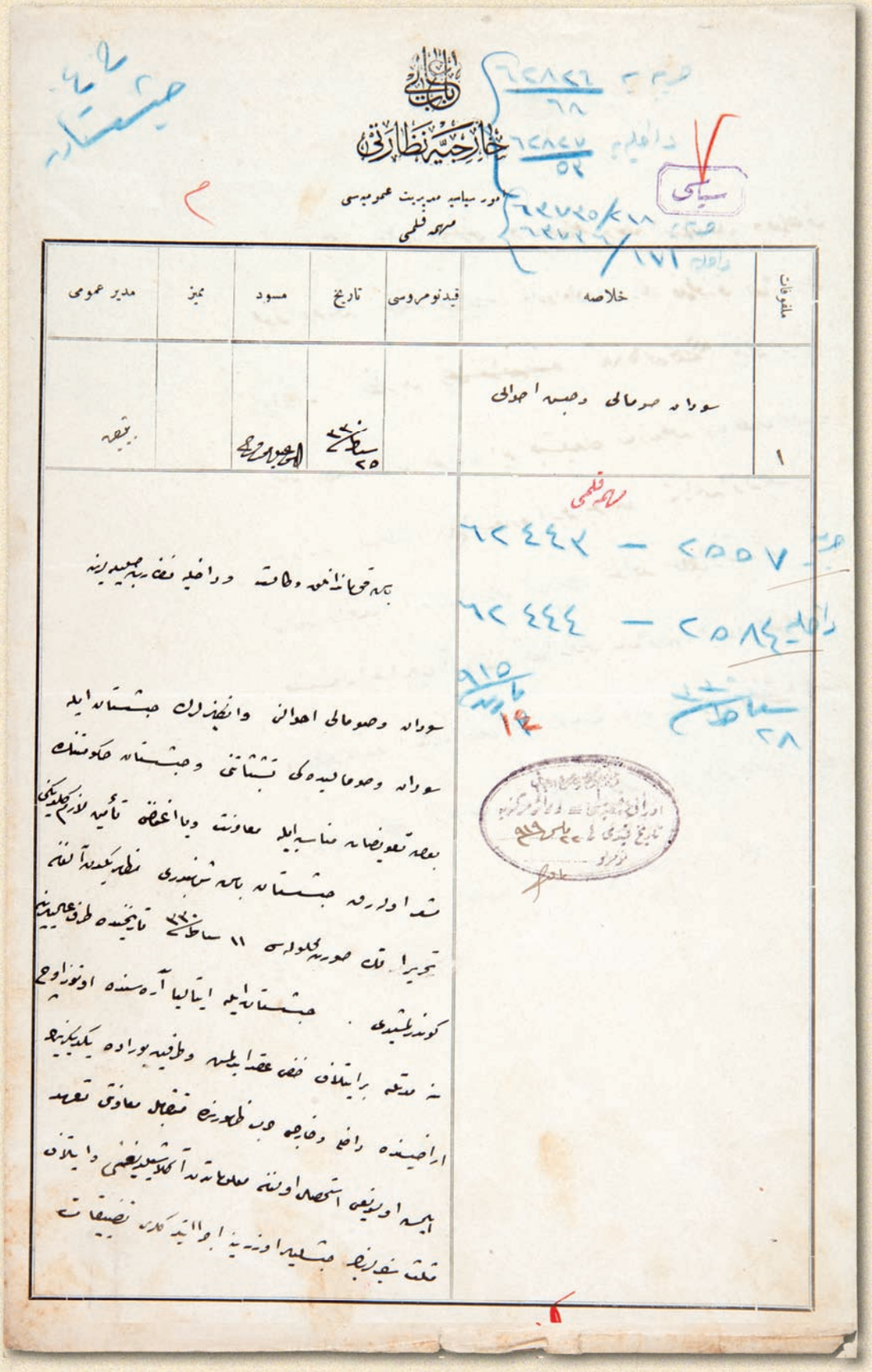

خارجیه نظارتی

مورد مباشیه مدیریت عمومیه سی

مرحمه فلمی

ملفوفات	خلاصه	قید نومروسی	تاریخ	مسود	نمیز	مدیر عمومی
۱	سودان صوصالی وضعیه احوالی		۲۵ سلخ			بقیه

مرحمه فلمی

بابه حیاتانمه وطاشه ودواخیه نظارتپناهیلرینه

سودان وصوصالی احوالی وانجازلری حبشستانه ایله سودان وصوصالیده کی تبشاتی وحبشستانه حکومتنك بعضه تعویضاته مناسبایله معاونت ویاغضه تأییه لزوم کلدیکی شدا ورده حبشستانه بابه سرعسکری نظارتپناهیلرینه تحریرا تلك صورتهکلوب ۱۱ سلخ تاریخنده طرفمزدن حبشستانه ایله ایتالیا آره سنده اولنوراجق کونفرانسده حبشستانه ایله ایتالیا آره سنده اولنوراجق مذاکره یه ایتلاف فضله ایلمه وطرفیمزدن یکیکیزه اراضیده رافع دقایقه دائر طلوزنجی فقره معاونت تقدیمه بیله اولزیعه استحصال اولنه معاملاتده آکلاشیلدیغی وجهله ایتلاف تلقی بقدرنجه حبشستانه اونه یه اوائیه کلنجه تصفیات

her hâlde şu fıtrat içinde dahi bir şey yapılabileceğine delildir. Hususuyla ki biz burada Hükûmet-i Habeşiyye'nin müsbet değil menfi bir muâvenetinden yani hayrhâhâne bî-taraflığından pek çok istifade ederiz. O sayede hem def‘-i mazarrat hem celb-i menfaat kâbildir. Ez-cümle kabâil-i İslâmiye nezdindeki teşebbüsümüze samîmi bir iğmâz-ı aynı mücahidînin tahrîkini teshîl, arkasını te’min ve kendilerine el altından esliha ve mühimmât gönderilebilmesi kaziyye-i mühimmesini teysîr eder. Yalnız böyle bir itilâfın hey’et-i müttefikamız nâmına ve gayet hafî ve mâhirâne bir suretde teklifi muktezîdir, Bu mükerrer ma‘rûzâtım düşmanlarımıza her tarafa gâileler açıp kuvvetlerini dağıtmak ve istikbalin her türlü ihtimalâtına hazırlanmak vücûb-ı âcilini mülâhazasından münba‘isdir. Bir siyaset-i müte‘addiye netice vermese de vaziyet ve âtîyi tenvîr eder itikadındayım. Maamâfih her şeyin fevkinde re’y-i âlem-şümûl-i fahîmânelerine arz-ı ihtiyac ederim. Yüz beş numaralı telgrafnâme-i çâkerânede de işaret etdiğim vechile bu bâbda bilhassa İtalya'nın temâyül-i hakikîsini muhtac-ı ta‘mîk ve teşrîh gördüm. Habeşlilerle itilâfı bize karşı bir harekete ve ona göre cihad-ı ekber in‘ikâsâtına hâzırlanmak ihtimaliyle ancak nazar-ı muhît-i sâmîlerini keşf ve tayin edebilir ve ol hâlde Habeşistan'da da takibi icab eden siyasetin de müşkil ve istikâmeti tabiî az çok değişir. Eritre ve Habeşistan'daki anâsır-ı gayr-ı müslimenin aleyhimizde isti‘mâli ihtimaline karşı yalnız harben değil siyaseten de her tedbire başvurmak bizim için bir vecîbe-i mühimmedir. İrşadât-ı fahîmânelerine intizâren şimdilik kemâ fi's- sâbık Habeşlilerin düşmanlarımıza men‘-i iltihakı ve eydî-i a‘dâdaki memâlikimizde cihad-ı ekberin mümkün mertebe tevsî‘-i daire-i infilakı mesâî-i ihtiyâtkârânesine devam etmekdeyim. Monla buradan yirmi gün mesafededir. Bir muhabere bir buçuk aya mütevakkıfdır. Son mektubumun cevabına intizârdayım. Alınca arz eylerim. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Hariciye Nezâreti
Umûr-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi
Mühimme Kalemi

Hulâsa: *Sudan, Somali ve Habeş ahvâli*

Başkumandanlık Vekâlet ve Dahiliye Nezâret-i Celîlelerine

Sudan ve Somali ahvâlini ve İngilizlerin Habeşistan ile Sudan ve Somali'deki teşebbüsâtını ve Habeşistan Hükûmeti'nin bazı ta‘vîzât-ı münasibe ile muâvenet veya iğmâzını te’min lâzım geldiğini müş‘ir olarak Habeşistan Başşehbenderi Mazhar Bey'den alınan tahrirâtın suret-i mahlûlesi 11 Şubat sene [1]330 tarihinde taraf-ı âlîlerine gönderilmişdi. Habeşistan ile İtalya arasında otuz üç sene müddetle bir itilâf-ı hafî akdedilmiş ve tarafeyn burada yekdiğerinin arazisinde dahilî ve haricî harb zuhurunda mütekâbil muâveneti taahhüd eyle-

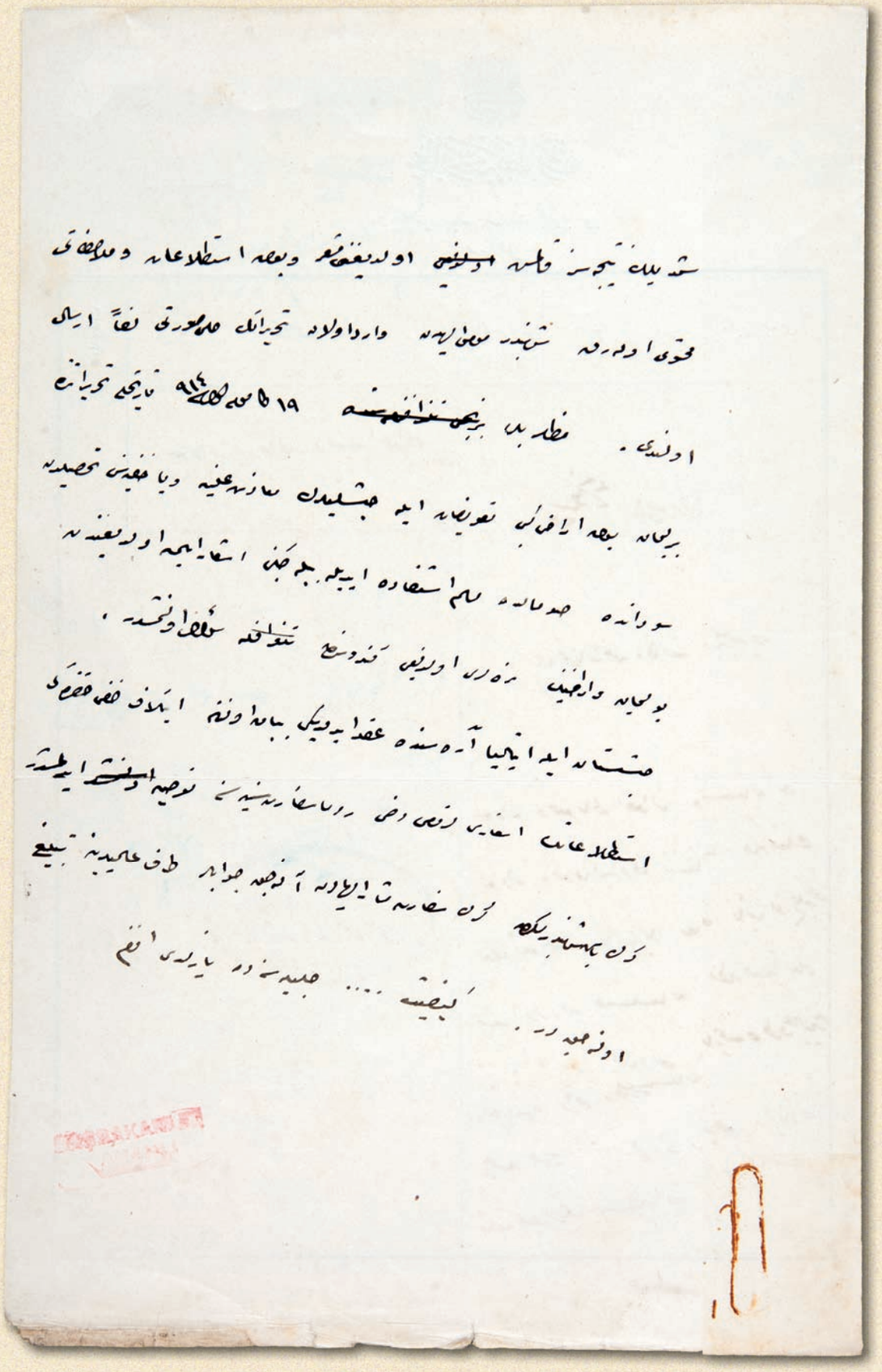

miş olduğu istihsâl olunan malumatdan anlaşıldığını ve itilâf-ı müselles sefirlerinin Habeşliler üzerine icra etdikleri tazyikât şimdilik neticesiz kalmış olduğunu müş'ir ve bazı istıtlâ'ât ve mülâhazâtı muhtevî olarak şehbender-i mûmâileyhden vârid olan tahrirâtın halli sureti leffen irsâl olundu. Mazhar Bey 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]914 tarihli tahrirâtında bir liman bazı arazi gibi ta'vîzât ile Habeşlilerin muâvenet-i aleniye veya hafiyesini tahsilden Sudan da Somal da mühim istifade edilebileceğini iş'âr eylemiş olduğundan bu liman ve arazinin nereleri olduğu kendisinden sual olunmuşdur.

Habeşistan ile İtalya arasında akdedildiği beyân olunan itilâf-ı hafî hakkındaki istıtlâ'âtın iş'ârı lüzumu dahi Roma Sefâret-i Seniyyesi'ne tavsiye edilmişdir. Gerek Başşehbenderlik'den gerek sefâret-i müşârunileyhâdan alınacak cevablar taraf-ı âlîlerine tebliğ olunacakdır. Keyfiyet ... celîlesine de yazıldı, efendim.

25 Şubat sene [1]330 / [10 Mart 1915]

HR. SYS, 2335/17

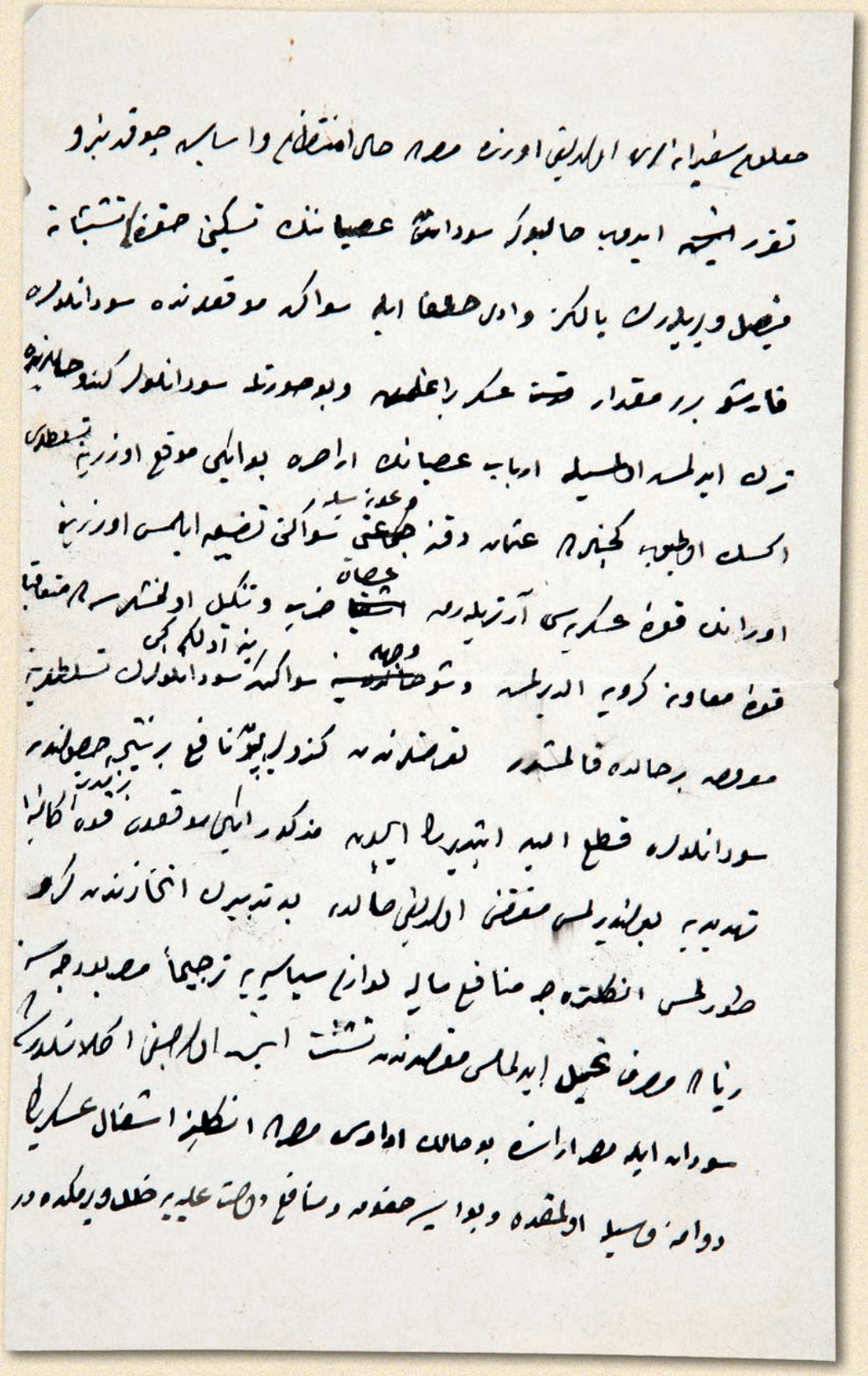

Sudan isyanı sebebiyle Mısır'ı işgal etmiş olan İngilizler'in Mısır'da hayatın normala dönmeye başlaması üzerine Osmanlı Devleti ile çekilme hususunda yaptıkları mukavele

Malum-ı sefirâneleri olduğu üzere Mısır'da hâl-i intizâm ve asayiş çokdan beri takarrur edip halbuki Sudan isyanının teskini hakkındaki teşebbüsâta faysal verilerek yalnız Vadi-i Halfa ile Sevvakin mevkilerinde Sudanlılara karşı birer mikdar asker bırakılmış ve bu suretle Sudanlılar kendi hâllerinde terk edilmiş olmasıyla erbâb-ı isyanın ara sıra bu iki mevki üzerine tasallutları eksik olmayıp geçenlerde Osman Dikna ve avenesiyle Sevvakin'i tazyik eylemesi üzerine oranın kuvve-i askeriyesi artdırılarak usât darb ve tenkîl olunmuşlarsa da müteâkiben kuvve-i muâvene geriye aldırılmış ve şu vechile Sevvakin yine evvelki gibi Sudanlıların tasallutlarına ma'rûz bir hâlde kalmışdır taarruzlarından kendileri için nâfi bir netice husûl-pezîr, Sudanlılara kat'-ı emniyet etdirmek için mezkûr iki mevkide bir müddet kuvve-i kâfiye-i tehdidiye bulundurulması muktezî olduğu hâlde bu tedbirin ittihâzından geri durulması İngilterece menâfi'-i maliye levâzım-ı siyasiyeye tercihan Mısır büdcesine ziyade masraf tahmîl edilmemesi ma'razından teşebbüs etmiş olduğu anlaşılırsa da Sudan ile Mısır arasında bu hâlin idâmesi Mısır'da İngiliz işgal-i askerînin devamına vesile olmakda ve bu ise hukuk ve menâfi'-i Devlet-i Aliyye'ye halel vermekdedir.

Mısır'da hâl-i asayiş takarrur etmiş olması ve eğerçi Sudan'ın isyanı henüz sükût-pezîr olmamış ise de Mısır ile Sudan arasındaki hudud taht-ı te'mine alınmış bulunmasına mebnî işbu mukavelenâmenin akdi tarihinden itibaren bir sene mürûruna değin İngiltere Hükûmeti askerini Mısır'dan çekecekdir. Bu müddet esnasında dahilen veya haricen bir muhâtara zuhuru emr-i tahliyenin te'hirine lüzum gösterecek olur ise İngiliz askeri bu muhâtaranın izâlesini müteâkib derhal Mısır'dan çekilecekdir. Ba'dehû haricen bir taarruz vuku'undan korkmağa bazı sebeler bulunduğu veya dahilen intizam ve emniyet halel-pezîr olduğu veyahud Hidiviyet-i Mısriyye devlet-i metbû'aya karşı olan vezâifini veya taahhüdât-ı devliyesini icradan imtinâ' eylediği takdirde Hükûmet-i Seniyye Mısır'ı askerle işgal etmek hakkını isti'mâl eyleyecekdir. Haricen ta'arruz vuku'undan ihtirâza sebeb olacak bazı emâreler görüldüğü hâlde İngiltere Hükûmeti kendi menâfi'i iktizâsınca kuvve-i harbiyesiyle Devlet-i Aliyye'ye muâvenet etmeği taahhüd eder. Gerek bu hâlde ve gerek dahilen intizam ve emniyet halel-pezîr olduğu veyahud Hidiviyet-i Mısriyye devlet-i metbû'aya karşı olan vezâifini veya taahhüdât-ı devliyesini icrâdan imtinâ' eylediği bir zamanda Devlet-i Aliyye bazı esbâb-ı mâniadan dolayı Mısır'a asker sevk edemeyecek olur ise İngiltere Devleti işbu mukavelenâme ile Mısır'a asker sevkine me'zûn olup asâkir-i merkûme muhâtara-i vâkı'ayı def' ü izâle için tedâbîr-i lâzıme ittihâz edeceklerdir. İngiliz askerinin Mısır'da ikameti müddetini kumandanları nezdinde bulunmak üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir komiser i'zâm buyurulacakdır. İngiliz askeri kumandanları tedâbîr-i mezkûrenin ittihâzında hilâf-ı hükümdarî-i hazret-i Padişahî ibrâzı vâcib olan her türlü hürmet ve riâyet ile hareket eyleyeceklerdir. Mısır'a sevk olunan gerek asâkir-i Osmaniyye ve gerek İngiliz askeri olsun bu müdahaleyi istilzâm eden esbâbın indifâ'ıyla beraber Mısır'dan çekileceklerdir. Devleteyn her ne vakit Mısır'da asker sevki lüzumunu hissederler ise keyfiyeti yekdiğerine iş'âr ve bi'l-ittifak hareket eyleyeceklerdir.

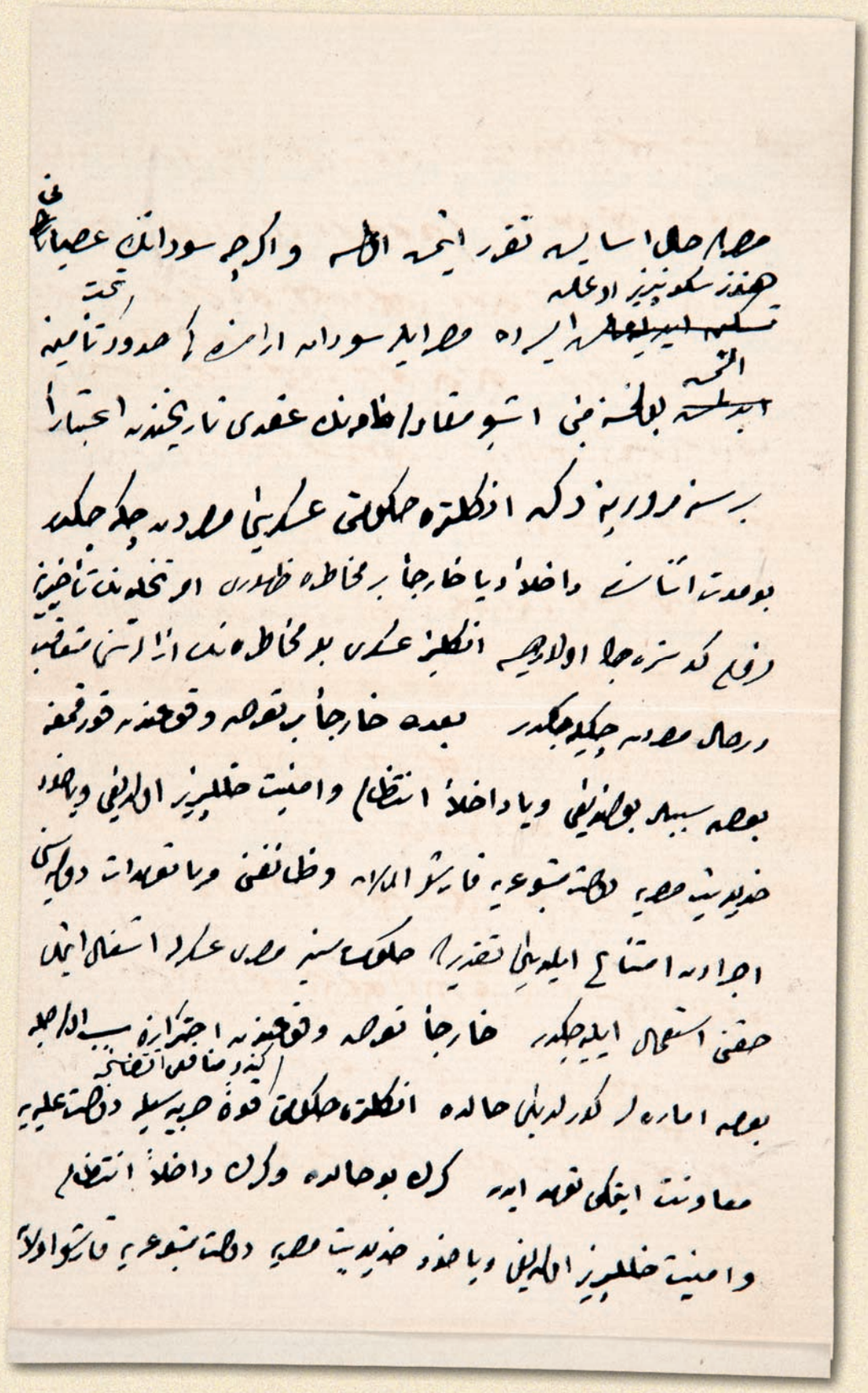

Binâenaleyh Sevvakin mevkii buradan sevk olunacak asâkir-i şahane ile muvakkaten işgal ve doğrudan doğruya idare olunduğu hâlde Sudanlıların tasallutuna sed çekilmekle beraber oradaki asâkir-i Mısriyye Vadi-i Halfa'da bulunan kuvve-i askeriyeye ilâve edilerek burası dahi Sudanlılara karşı gereği gibi te'min edilmiş ve İngiltere Hükûmeti bu suretle bârgirân-ı işgalden vâreste olmuş olacağı itikadında bulunduğumuzdan ve zaten Sevvakin'in doğrudan doğruya taht-ı idare-i devlete alınması hususu mukaddemâ İngiltere Hükûmeti tarafından bize tavsiye olunmuş idüğünden bu suret Bâbıâli ile Hidiviyet-i Mısriyye beyninde derdest-i muhabere olmakla Lord Salisbury'nin dahi bu bâbda olan fikr u mütâlaamıza bi'l-iştirak devleteyn beyninde vücudu tabiî olan hüsn-i vifâkın te'yidine şime-i mümtâze-i hayrhâhâneleri üzere bezl-i mesâî edeceği meczûm olup Sevvakin'in taraf-ı Devlet-i Aliyye'den taht-ı idareye alınarak oradaki asâkir-i Mısriyyenin Vadi-i Halfa'daki asâkir-i Mısriyye'ye iltihâkı hâlinde şimdiki gibi Sudanlıların tecavüzüne sedd-i mümâna'at çekilmiş olacağından Mısır'ın İngiliz askerinden tahliyesi mümkün olup ba'de't-tahliye Sudanlıların hâl-i müsâlemete rücû'una hâil olacağı bir şey kalmamakla beraber taraf-ı eşref-i hazret-i Hilâfet-penâhîden telkinât-ı lâzıme dahi icra olunacağından er geç Sudanlılar arz-ı mutâva'atda Sudan'ın idaresi ya hâl-i sâbıkına ircâ' veyahud bir müddet başkaca idare olunarak vakt-i münâsibi hulûlünde yine Sevvakin ile beraber Mısır'a terk olabileceği ve eğerçi bu suretle Mısır ve Sudan'ın idaresi esnada Mısır'ı dahilen veya haricen tehdid edecek bir hâl vuku'uyla hidiviyetin müdafaaya adem-i iktidârı takdirde taraf-ı Devlet-i Aliyye lüzumu kadar asâkir-i şahane irsâliyle Mısır'ın huzur ve emniyeti muhafaza edilip şayed Devlet-i Aliyyece asâkir sevkine mâni bir hâl olduğu takdirde İngiltere'nin muâvenetine müracaat hakkı muhafaza olunabileceği.

Y. EE. KP, 36/3522

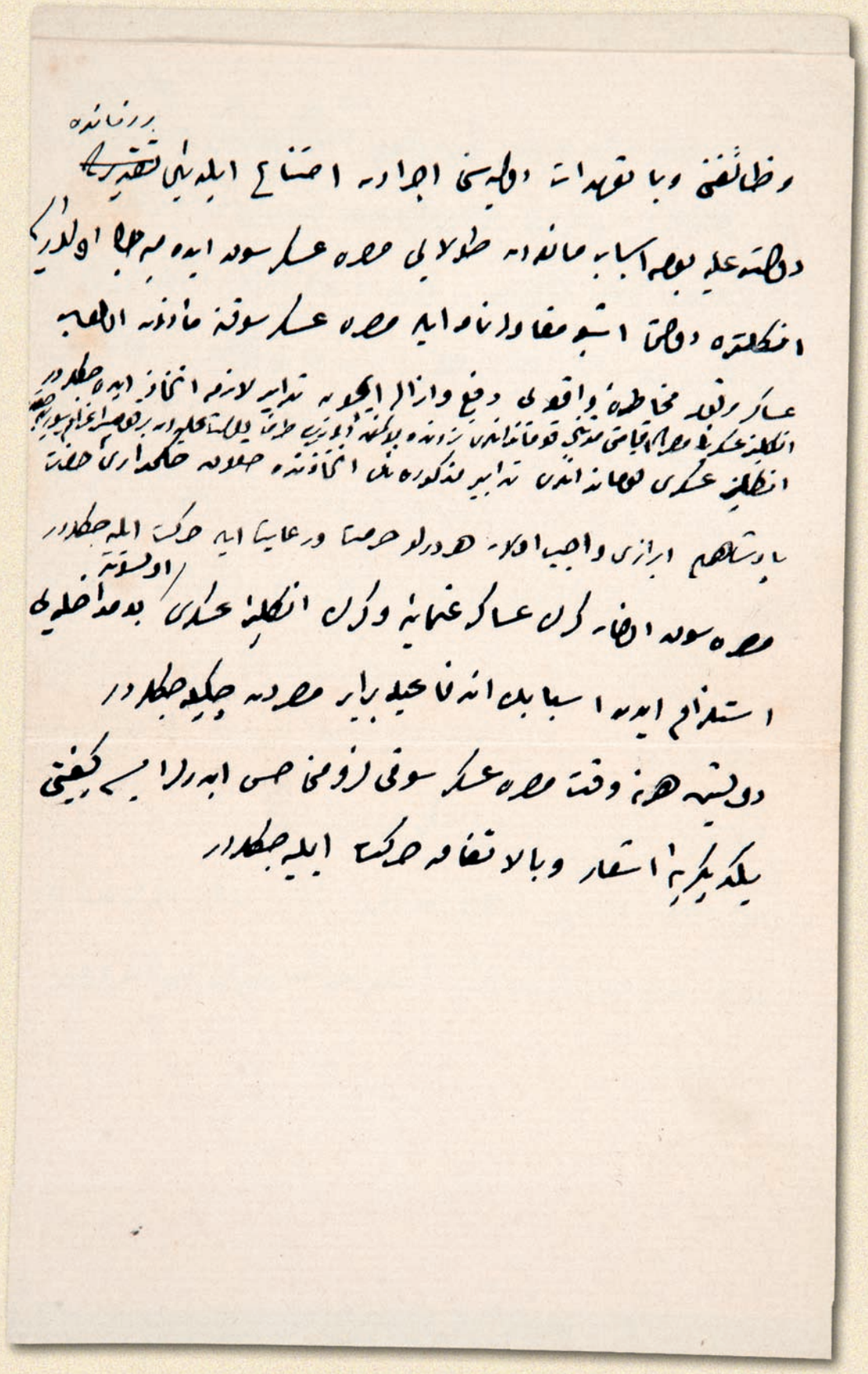

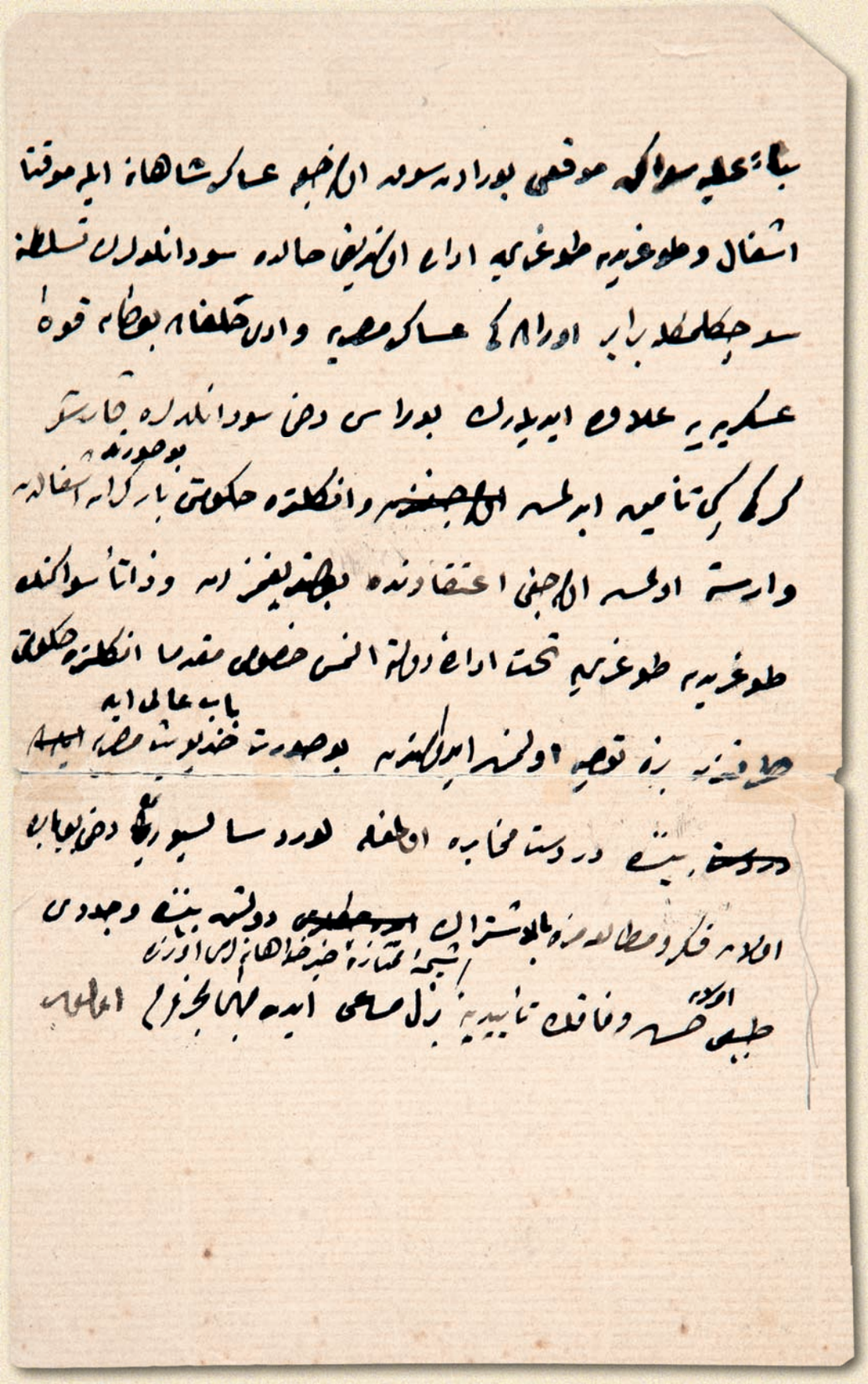

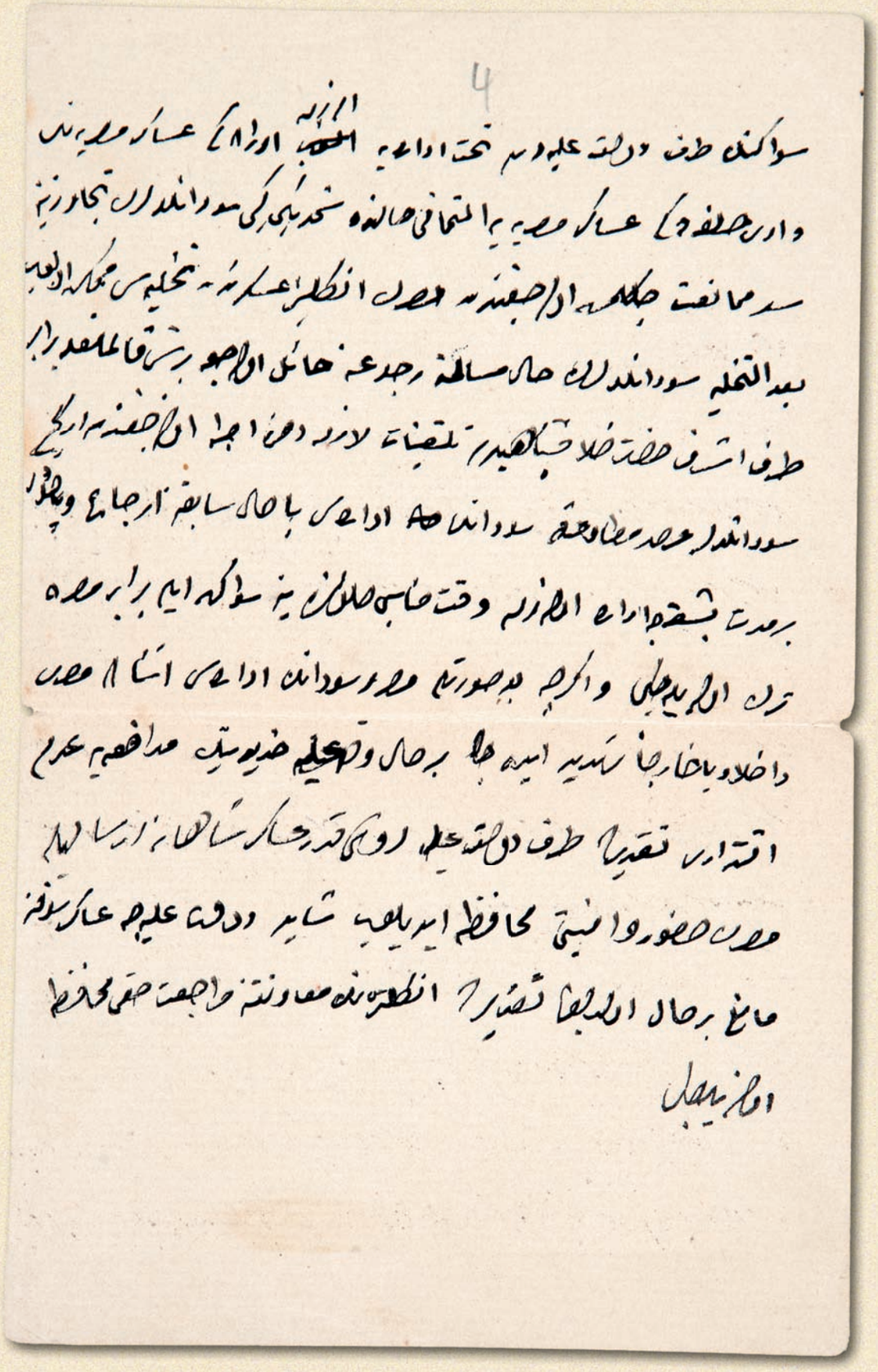

Dervişlerin bütün Sudan kıtasını elegeçirdiğine dair
Mısırdan gelen bir Alman tacirin ifadesi

108

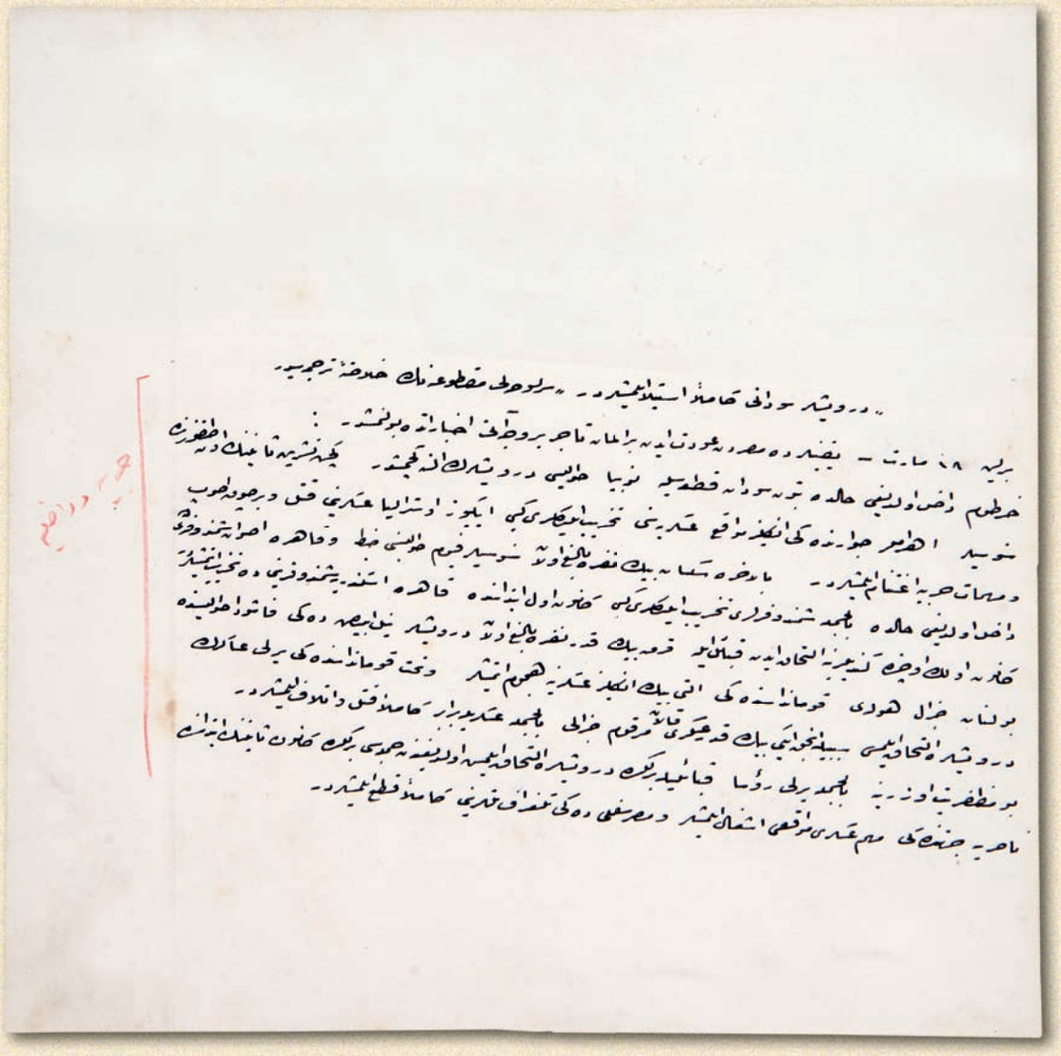

"Dervişler Sudan'ı Kâmilen İstilâ Eylemişlerdir"
serlevhalı maktû'anın hülâsaten tercümesidir.

Berlin 18 Mart. Yakınlarda Mısır'dan avdet eden bir Alman tacir ber-vech-i âtî ihbarâtda bulunmuşdur.

Hartum dahil olduğu hâlde bütün Sudan kıt'asıyla Nubya havalisi dervişlerin eline geçmişdir. Geçen Teşrîn-i Sânî'nin on dokuzunda Senusîler ehrâmlar civarındaki İngiliz mevâki'-i askeriyesini tahrib eyledikleri gibi iki yüz Avustralya askerini katl ve bir çok top ve mühimmât-ı harbiye iğtinâm eylemişlerdir. Bilâhare seksen bin nefere bâliğ olan Senusîler Feyyum havalisini zabt ve Kahire-Asvan şimendiferi de dahil olduğu hâlde bi'l-cümle şimendiferleri tahrib eyledikleri gibi Kânûn-ı Evvel ibtidâsından Kahire-İskenderiye şimendiferini de tahrib etmişlerdir. Kânûn-ı Evvel'in üçünde kendilerine iltihak eden kabâil ile kırk bin kadar nefere bâliğ olan Dervişler Nil-i Ebyaz'daki Faşuda havalisinde bulunan General Hewley kumandasındaki altı bin İngiliz askerine hücum etmişler ve taht-ı kumandasındaki yerli asâkirin Dervişlere iltihak eylemesi sebebiyle ancak iki bin kadar askeri kalan merkûm generali bi'l-cümle askeriyle beraber kâmilen katl ve itlâf eylemişlerdir.

Bu muzafferiyet üzerine bi'l-cümle yerli rüesâ kabâiliyle birlikde Dervişlere iltihak eylemiş olduğundan cümlesi birlikde Kânûn-ı Sânî'nin ibtidâsında Nasıriye cihetindeki mühim askerî mevâki'i işgal eylemişler ve Mısr-ı Süflâ'daki telgraf tellerini kâmilen kat' eylemişlerdir.

HR. SYS, 2409/25

İNDEKS

A

a'râbın galeyânını teskin, 333

a'şâr-ı şer'iyye, 117

Abbasiye, 157

Abdu, Şeyh, Sokoto Hâkimi, Sudan, 267

Abdullah et-Teâyüşi / el-Âtışî / el-Mehdî, Şeyh, Deraviş kavminini reisi ve hâkimi, Sudan mehdîsi, Mütemehdi'nin halefi, 191, 247, 253, 255, 319

Abdullah, Seyyid, Tüccar, 119

Abdurrahman bin Ahmed, Fur Hâkimi, 113

Abdurrahman bin Nureddin, Seyyid, Adliye Nâzırı, 279, 303

Abdülâl, Seyyid, Seyyid Mehmed İdris'in pederi, 327

Abdülbaki, Sevvakin Sancakbeyi, 51

Abdülcelil, Şeyh, Kanem Hâkimi, Sudan, 267

Abdülhamid Han, Sultan, 186, 191, 197, 329

Abdülmecid Han, 267

Abdülvehhab, Mevlana, Habeş eyaleti kadısı, 56

Abdürrezzak bin Abdullah, Yemen yeniçerilerinden, 95

Abdürrezzak Efendi, Ebu'l-Hudâ'nın biraderi, 335

Ad Ari bkz. Ad Arili

Ad Arili, Devre kasabası, 147, 151, 153

Adana, 215, 351, 353, 355, 357

Aden Benderi, 103

Adve şehri, 183, 213

Afganistan
- — ahalisi, 351, 353, 355, 357
- — emiri, 357

Afrika, 181, 215, 244, 327, 361, 363
- — ahali-i İslâmiyesi, 327
- — hükümdarları, 327
- — sevâhili, 181, 183
- — üserâsı ticaretinin men'i, 215
- —daki sekene-i İslâmiye, 215
- —-yı Osmanî ahalisi, 327
- —-yı Osmanî, 327

Ağalık
- — der-Habeş, 90
- —-ı azebân-ı Habeş, 97
- —-ı Câzân, 96
- —-ı cebertiyân, 97
- —-ı gönüllüyân-ı Habeş, 90, 96
- —-ı ıyâl-i(?) yemîn, 97
- —-ı yeniçeriyân-ı nöbetciyân, 96
- —-ı yeniçeriyân-ı Yemen, 95

ahali
- —-i Hıristiyaniye, 161, 163
- —-i İslâmiye, 257
- —-i Müslime, 255

ahkâm-ı şerife, 74, 77, 101

Ahmed [bin] Ahmed, Habeş müteferrikalarından, 82

Ahmed [bin] Perviz, Habeş müteferrikalarından, 82

Ahmed [bin] Şuca, Habeş gönüllülerinden, 83

Ahmed Arifî, Kâtib, 164

Ahmed Bey, eski Mısır tüfekçiler ağası ve Habeş Vilayeti Mal Müdürü, 55

Ahmed Bey, Sevvakin Nâzırı, 117

Ahmed bin İdris, Seyyid, Büyük Senusî'nin şeyhi, Ciba Kazâsı, Asir Sancağı, Yemen, 327

Ahmed bin İlyas, Habeş müteferrikalarından, 96

Ahmed Güranî, Medine-i Münevvere'de imam ve hatip, 108

Ahmed İzzet Paşa, Cidde Eyaleti Valisi, eski Trablusgarb Valisi, 147, 149, 151, 265

Ahmed Lütfü Bey, Hizb-i İslâm Cemiyeti Reisi, 325

Ahmed Muhtar Paşa, Seyyid, Gazi, Mısır Fevkalâde Komiseri, 168, 189, 211, 234, 247, 255, 257, 259, 263, 295

Ahmed Nermî, Mütercim, 191

Ahmed Paşa, Habeş Beylerbeyi, Mısır beylerbeyinin oğlu, 75, 78, 79, 84, 87, 92

Ahmed Refik, Dahiliye Müsteşarı, 227

Ahmed Reşad, Seyyid, Maliye Nâzırı, 279, 303

Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı, Hariciye Nâzırı, 279, 303, 311

Ahmed Zühdü, Seyyid, Maârif Nâzırı, 279

Ahmed, Habeş müteferrikalarından, 82

Ahz-ı Asker Kanunu, 351

Ajans Havas, 161

Ajans National Berlin, 249

Akabe meselesi, 348

Akazer kabilesi, 269, 273

Akdeniz, 70, 183

Akif, Kâtib, 164

Akik livâsı/ sancağı, 92, 95, 106
— Bender, 80
— İskelesi, 117

akvâm-ı Hıristiyaniye, 257

Ali [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Ali [bin] Abdullah; Habeş müteferrikalarından, 82, 95

Ali [bin] Ahmed, Habeş müteferrikalarından, 82

Ali [bin] Kâşif, Habeş müteferrikalarından, 95

Alî Ağa, Çaşnigîr, 104

Ali bin Pervane, Yemen müteferrikalarından, 96

Ali Cevad, 303

Ali Kifer, Hadarî Aşireti Şeyhi, 147

Ali Rıza, 164

Ali Yusuf, Şeyh, Hizbü'l-Islâh Cemiyeti Reisi, el-Müeyyed gazetesi sahibi, Hidiv'in müsteşârı, Mısır, 325

Ali, Habeş Beylerbeyi Mustafa Bey'in kethüdâsı, 85

Ali, Habeş müteferrikaları başı, nöbetçi yeniçeriler Ağası, 96

alîk, 51

Alman, 221, 376

Almanya, 359, 363

Âmediye
— gümrüğü, 129, 130
— rüsûmâtı, 129, 130, 139
— ve reftiye rüsûmât gümrüğü, 129, 130

Amedu, Ayr Kabilesi Şeyhi, 273

Amerika, 291

Anadolu, 80, 329

Ankara, 215

Antopulos, Londra Sefir-i Kebîri, 281, 283, 287, 291, 295

Arab/lar, 92, 186, 221, 327, 331
— hükûmeti, 161, 199
— müderrisler, 329
— talebe, 329

Arabistan, 117, 176, 327, 329

arazi-i mîriye, 119

Ariş
— Kalesi, Mısır, 348
— muhafızı, 348
— Muhafızlığı, Mısır, 348

Arnavudluk, 329, 335
— meselesi, 335

asâkir
—-i İslâm, 77, 92, 100
—-i Mısriye zâbitânı, 325
—-i Mısriyye, 171, 197, 371
—-i Osmaniyye, 369

asel, 130

Asım Paşa, eski Trablusgarb Valisi, 273

Asım, Kâtib, 164

Asîr, 179, 183
— Sancağı, Yemen, 327
Asitâne, 329
—-i Saâdet, 73, 106
Asya-yı Vüstâ hanlıkları, 357
aşâyir
— ve urbâna esliha tevzî‘, 329
avâid, 141
Avrupa, 168, 171, 173, 186, 187, 191, 283
— devletleri, 257
—lı misyonerler, 215
—lılar, 257, 333
—lıların hayatını muhafaza etmek, Mısır'da, 333
Avustralya askeri, 376
Aydın, 215
Aylit, 203
Ayliye bkz.Aylit
Ayr
— kabilesi, 273
— Kiluy kabilesinin ikamet merkezi, 269

B

Bâbıâli, 133, 157, 158, 166, 181, 186, 239, 251, 253, 261, 283, 289, 293, 295, 335, 371
Bâbü'l-Bahr gümrüğü, 129
Bâbü'l-Mendeb, 147, 179, 183, 247
Bâbü'l-Münşiyye gümrüğü, 129
Bağdad, 158, 171, 215, 327
— çölü urbânı, 171
Bahr Necaş, Habeş keferesi, 100
Bahr
—-ı Ahmer, 147, 157, 163, 179, 181, 183, 234
—-ı Sefid, 181, 253
Bahriye Nezâreti, 163, 179, 215, 217, 275
Bahru'l-Gazal, 251
Bakırmı, 267, 271
Balkan hükûmâtı, 335
Barning, Adlin, Sir, 219
barut, 68, 73, 74, 75, 106
Basra, 166, 215, 327
— Körfezi, 163, 253
Bayram Bey, Yemen ümerâsından, Habeş muhafazasında görevli, 87, 88, 90, 92, 98
Beca(?) vilâyeti, 77
bedevîler, 221
Bedvan kabâili şeyhleri, 106
Behram [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83
Behram, Yemen Beylerbeyisi, 77
Bekke bkz.Mekke
belediye
— ve mehâkim azâlıkları, 351
Berber bkz.Berbere
Berbere, 157, 171, 179, 184
Berberiye bkz.Berbere
Berlin, 249
Bern Posta İttihâd Kalemi, 323
Besim Beyefendi, Kurenâ-yı Hazret-i Şehriyârî'den, 157
Beyânü'l-Hakk, arapca gazete, 329
Beyrut, 215
— Belediye reisi, 329
bez, 86
Biga, 215
Bilma, Kavar, 265
Bingazi, 139, 161, 163, 215, 244, 275
— hududu, 348
— Kaymakamlığı, 139
Birgun(?) aşireti, 147

Bitlis, 215

Blant, 187

Borno, Sudan, 244, 265, 267, 271, 307
— ahalisi, 215
— hâkimi, 227, 267, 269, 271
— hükûmeti, 244

botanika bahçesi
—, Mısır, 155
—, Topkapı Sarayı, 155

Botatif bkz.Botativ

Botativ, Rusya Devleti memurlarından, Habeş'de vilâyet valiliğinde bulunan, 251

Brüksel, 215

Buhara
— ahalisi, 351, 353, 355, 357
— emiri, 357
—lılar, 353

Bulak, 313

Bulgaristan, 331

Bulgarlar, 177

Bunor bkz.Borno

Burî aşireti, 147

Büyük Britanya asâkiri, 319

C

Cabir [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Cafer [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Cafer bin Abdullah, Yemen gönüllülerinden, 96

Cafer, Habeş yeniçerilerinden, 97

Cami-i Ezher, medrese-i a'zam, 329, 335

Canbolad bin İlyas, Habeş müteferrikalarından, 95

Câzân emîri, 77

Cebel kaymakamlığı, 129, 130

Cebel-i Lübnan, 215, 351

Cebel-i Tarık, 211

Cebertiyân
— ağası, 90
— Ağalığı, 97

Cemaleddin Efendi, bkz. Mehmed Cemaleddin, Şeyhülislâm

Cenevre Başşehbenderliği, 361, 363

cephâne, 101

cerâye, 51, 55

Cevdet, 303

Cevher, Mekke eski Emiri Şerif Sa'd'ın emektarlarından, 110

Cezayir, 215
—liler, 351

Cezîretü'l-Arab, 163, 179, 327, 329, 363
— ruesâsı, 331

Ciba Kazâsı, Asir Sancağı, 327

Cibuti, 247, 359, 363

Cidde, 51, 107, 110, 149, 151, 153, 199, 221
— defteri, 108
— eyaleti, 119
— gümrüğü mahsulü, 108
— mutasarrıfları, 107, 109
— sancağı, 107, 108, 109, 110, 111, 115
— Valiliği, 153
— valisi, 117, 121, 141

Conventry kasabası, İngiltere, 187

Cromer, Lord, 261, 311, 313

Ç

Çatalca, 215

D

Dahiliye Nezâreti, 161, 227, 323, 345, 348

Daire-i Hidiviye, 335

Daku'l-Azmani, Habeş keferesi, 100

Danagal/ Danagali bkz.Danakil

Danakil, 149, 247, 255, 257
— havalisi, 147

darbzen, 68, 74, 75
— fındığı, 106

Darfur, Sudan, 123, 253, 267
— hükûmeti, Sudan, 327

dârülaceze, 215

dârü't-terbiyeler, 215

Davarya[Tavarya], 100
— kalesi, Habeş, 79, 82, 83

Davud, Habeş gönüllülerinden, 83

Defterhâne-i Âmire, 117

defter-i hakanî, 117

Dehlek, Yemen, 54

Deraka, Arnavudça gazete, 329

Deraliyye, 113, 123

Dersaâdet, 149, 186, 187, 251, 255, 257, 261, 271

Derviş Paşa, 176

dervişler, 249, 376

Desle, 205

Devlet-i Aliyye, 133, 151, 157, 158, 161, 163, 164, 171, 173, 175, 176, 177, 179, 181, 183, 184, 187, 191, 265, 267, 269, 271, 277, 283, 285, 289, 291, 293, 295, 369, 371

Devlet-i Osmaniyye, 257, 285, 351

dirlik, 60, 71

Divan-ı Mısır tezkiresi, 108

Diyarbakır, 80, 158, 215

Donanma-i Hümâyûn, 70, 103

Dorelyan, Dük, Eski Fransa Kralı Lui Filip'in ahfâdından, 251

Dufferin, Lord, 158, 168, 187, 219

Dur Beyte kabilesi, 100

Düvel-i
— ecnebiye, 149, 351
— Hıristiyaniye, 359, 361

Düyûn-ı umumiye sermayesi, 315

E

Ebubekir bin İlyas, Mendere Hâkimi, 267, 271

Ebubekir Telimî, Kavar Hâkimi, 265, 271

Ebuhamd, 251

Edirne Korvet-i Hümâyûnu, 275

Edirne, 215

ehrâmlar, 376

el-Cerîde, Hizb-i İslâm Cemiyeti gazetesi, 325

Ellume(?) aşireti, 147

el-Müeyyed gazetesi, Mısır, 325

Emhara, 126

Emîr İsmail oğlu Ahmed, Harakova beyi, 92

Emîr Muhammed, Şeyhülarab, Bender-i Sevvakin, 97

Emir Süleyman bin İncer, Helif Emîri, Sudan, Şomal ve Danakil Fevkalade Sefiri, 247, 257

emti'a gümrüğü emini, 129

Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ, 259, 261, 301

Enin(?) Binbaşı, 315

erbâb-ı isyanın tasallutları, 369

Erdoğdu Bey, 77

Eritre, 365

Ermeni fesedesi, 253

Erzurum, 215

Esad Efendi, Seyyid, 176

esir ticareti, 215

esliha, 329

Esmara, 203, 213

Evlâd-ı Süleyman, 321

Ezgar kabilesi, 273

F

Faşuda havalisi, 376

Fazıl Paşa, Tiranlı, 329

Fazlı Ulvî Paşa, Seyyid, 179, 181, 183, 184

Fellân kabilesi, 267

Fer de Aleksandria gazetesi, 157

Ferec Yeser(?)İngiliz tüccarı, 141

Ferret, Fransız subay, 126

Feyyum havalisi, 376

fildişi, 139

Filistin, 161

Fizan, 271, 273
— Mutasarrıflığı, 227
— sancağı, 265, 271

Fransa, 157, 181, 329, 351, 359, 361
— Cumhuriyeti, 207
— Hariciye Nezâreti, 247
— Hükûmeti, 126, 269
— Sefâreti, 285

Fransız/lar, 126, 181, 221, 247, 321, 359, 363
— fırkası, 251
— gazeteleri, 157, 295

Frenk
— gemileri, 107
— sefîneleri, 107

Fuad Bey, Sâbık Dahiliye Müsteşarı, Kastamonu Vali-i Sâbıkı, 335

Func, 86
— A'râbı, Sevvakin, 58, 59
— meliki, 106

G

Gadamis, 269
— tarîkı, 269

Galabat, 203

Galib Paşa, Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı, 279

Galinier, Fransız subay, 126

Gat
— kazası, 269
— kıt'ası, 273
— tarîkı, 271

Gazi Muhtar Paşa, Seyyid bkz.Ahmed Muhtar Paşa

Gazze, 82

gedik, 52

Girid, 215, 281, 283, 285, 287, 289

Gondor şehri, Habeş, 207

gönüllü, 80, 83
— gediği, 57

Granville, Lord, Ceneral, Mısır ordusu kumandanı, 181, 186, 219

gümrük
— hammalları, 141
— kantarcıları, 141
— mültezimi, 139
— resmî, 129, 130, 139, 141

H

Habab nahiyesi aşireti, Massava Kaymakamlığı muzâfâtından, 137

Habeş, 53, 55, 56, 57, 58, 67, 71, 72, 74, 75, 78, 84, 87, 88, 90, 98, 101, 103, 106, 107, 111, 126, 147, 149, 151, 183, 197, 205, 207, 213, 219, 251, 365
— ahvâli, 77
— askeri, 363
— Beylerbeyiliği, 62, 73, 75
— beylerbeyisi, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 73, 74, 75, 100, 101, 103

— Defterdarlığı, 60
— eyaleti mutasarrıfı, 115
— eyaleti, 107, 108, 109, 110, 111, 115
— hâkimi, 145
— Hazînesi, 59, 60
— hududu, 143, 145
— Hükûmeti, 207
— Hükûmeti'ne firar eden eşkıya, 143, 145
— hükümdarı, 181, 203
— kralı, 207, 251
— muhafazası, 90, 98
— mutasarrıfları, 107
— mühimmi, 75
— ordusu, 207
— Posta nâzırı, 363
— sancakları, 96
— sevâhili, 147, 149, 151
— vilâyeti Mîrimîrânı, 78
— vilâyeti, 75
—liler, 179, 184, 197, 203, 205, 219, 257, 359, 361, 363, 365, 367

Habeşistan, 137, 157, 179, 181, 183, 207, 231, 234, 249, 315, 359, 361, 363, 365, 367
— Hükûmeti, 365

Habibü'l-kaşi, tüccar, Rumu, 213

Habil [bin] Muhammed, Habeş müteferrikalarından, 82

Hacer kuyusu, 221

Hadarast kabilesi, 97

Hadarî aşireti, Habeş, 147, 149, 151, 153

Hakar kabilesi, Tuerak kabâilinden, 269, 273

Hâkimiyet
—-i İslâmiye, 331
—-i milliye esasının kabulü, 331

Hakkı, 295, 297

Hakkı, Sadrıazam, 349

Haleb, 82, 171, 215

Halid Ziya, Mabeyn Başkatibi, 345

Halife, 335

halifelik, 331

Halil [bin] Şüca, Habeş müteferrikalarından, 82

Halil Rifat bin İbrahim, Sadrıazam, 259, 277, 279, 303, 311

Halil, Hacı, Sudan ahalisinden, 123

Hama, 80, 82

Hamid Fintebay, Sudanîlerden İmrar kabilesi şeyhi, 213

Hamran kabilesi, 97

Hamza [bin] İbrahim, Habeş gönüllülerinden, 83

Hankallı, Habeş, 147, 149

Harakova, 92
— Kalesi, 92

Harar, 361

Hararî(?), 176

Harbiye Nezâreti, 348

Haremeyn-i Muhteremeyn, 107

Haremeyn-i Şerifeyn, 70

Harer hükümdarı, 207

Hariciye
— İdaresi, 251
— Nezâreti, 161, 181, 285, 301, 311, 313, 323, 348, 361

harîr, 129

Harkik, 97
— muharebeleri, 95
— Sancağı, 97

Hartum, Sudan, 158, 171, 187, 376
— şehri, 319
— tarîkı, 251

Hasan [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Hasan [bin] Ferhad, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

Hartum'dan bir görüntü

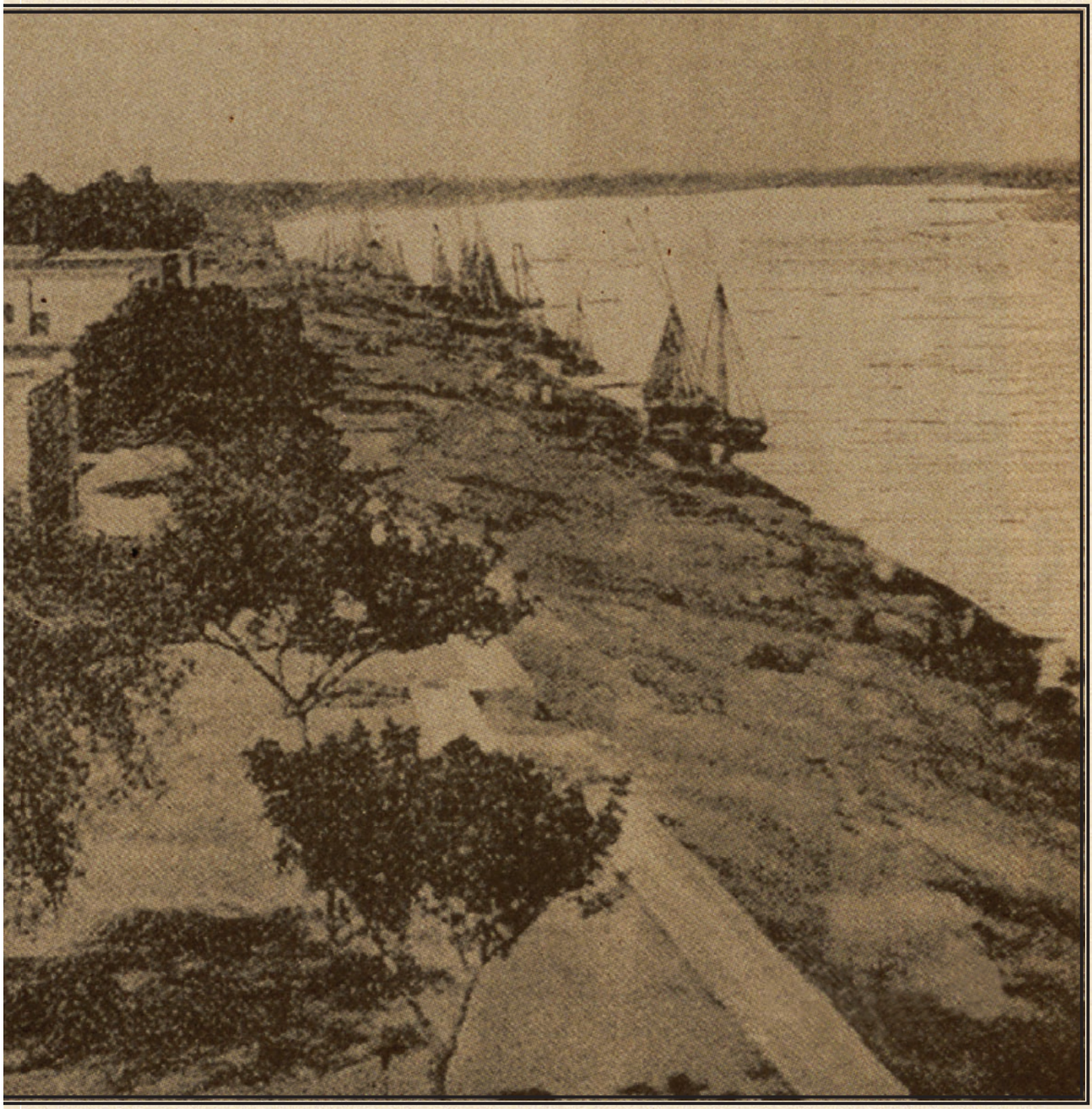

Hasan bin Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82, 95

Hasan Hüsnü bin Hüseyin, Bahriye Nâzırı, 279

Hasan, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Hasan, Habeş Defterdarı, 60

Hasan, Habeş gönüllülerinden, 83

Hasan, Seyyid, Mekke-i Mükerreme Şerifi, 101

Hasan, Süveyş sancağı beyi, 103

hasılât-ı gümrük, 117

Hassa(?) Kalesi, 77

haşiş isti'mâli, 157

Hattâb, Habeş'te Özdemir Paşa'ya kılavuzluk yapan, 57

Havran, 171

Haydar bin Abdullah, Çerkesler Bölüğü, Mısır, 71

Haydar, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Hazine
—-i Celîle, 117, 129
—-i Hâssa, 307, 345
—-i Mısır, 61, 65, 313
—-i Yemen, 61

Hemdem [bin] Abdullah, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

Hendub, 213

Henry Drummond Wolfe, Sir, 189

Hewley, General, 376

Hey'et-i Hükümet-i Mısriye, 325

Hey'et-i nüzzâr, 327

Hıristiyan/lar, 257, 283, 285, 329, 333
— ahali, 161, 163

Hıtta
—-i Hicâziye halkı, 331
—-i Mısriyye, 348

Hızâne-i Âmire, 60

Hızır Paşa, Mısır / Yemen ümerâsından, Habeş Beylerbeyi, İbrim Vilâyeti'ne tayin edilmiş, 88, 90, 92, 95, 103, 104

Hicaz, 103, 115, 161, 176, 181, 183, 199, 207, 209, 215, 275, 329, 331, 345, 351
— ahalisi, 199
— kuvve-i askeriyesi, 163
— valisi, 205

Hicaziye, 275
— sevâhili, 275

Hicks, 171

Hidiv-i Mısır, bkz. Mısır Hidivi

Hidiviyet-i Mısriyye, bkz. Mısır Hidiviyeti

hil'at, 271, 307

Hilâfet, 176, 327, 329, 371
— makamından irtibatı kesmek, 333
— meselesi, 329
—in Osmanlılardan Hidiv-i Mısır'a intikali, 327

Hilâl gazetesi, 241

Himmet [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Hind sevâhili, 119

Hindistan, 70, 103, 313, 315, 331, 333
— ahali-i İslâmiyesi, 241, 329
— müteneffizânı, 331

hissiyât
—-ı diniyeyi tahrik, 329
—-ı ta'ssubiyeyi tahrik, 333

Hitagıl, Hakar kabilesinin şeyhi, 269, 273

Hizb-i İslâm Cemiyeti, Mısır, 325

Hizbü'l-Islâh Cemiyeti, Mısır, 325

Hizbü'l-Vatan Cemiyeti, Nasyonalist, Mısır, 325

hizmet-i askeriye, 351, 353, 355
— ile mükellefiyet, 351
—den istisna, 351

Hudson Prat, 186

Humus Kaymakamlığı, 129, 130

hutbe tilâvet eylemek, 327

hüccâc, 331

—-ı Müslimîn, 115

Hüdavendigar, 215

hükûmât-ı müstakılle-i İslâmiye, 331

Hükûmet

—-i Arabiyye, 161

—-i Arabiye riyâseti, 327

—-i Hidiviye, 173

—-i Mısriyye, 171, 173, 179, 183

—-i Müstakılle-i Arabiye, 327

—-i Osmaniyye, 331, 333

—-i Seniyye, 161, 175, 176, 283, 285, 289, 323

—-i Sudaniye, 137

Hüseyin bin Hasan, Mısır müteferrikalarından, 95

Hüseyin Paşa, Habeş Beylerbeyisi, 62, 67, 71

Hüseyin Serir Efendi, Vaday eşrafından, 244

Hüseyin, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Hüseyin, Habeş yeniçerilerinden, 96

Hüseyin, Mısır gönüllülerinden, Habeş muhafazasına gönderilen, 90

Hüseyin, Miralay-ı Gazze, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Hüseyin, Sevvakin Defterdarı, 71

Hüseyin, Yemen Ağası, 92

Hüsrev [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Hüsrev [bin] Cihanşah, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

I

Irak, 327

— müteneffizânı, 331

ırgatlık, 351

İ

İbrahim [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

İbrahim Edhem, Kâtib, 164

İbrahim Paşa, Habeş eyaleti mutasırrıfı, 115

İbrahim Paşa, Vezir, 104

İbrahim, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

İbrahim, Trablusgarb Valisi, 345

İbrahim, tüfenkciler kethüdâsı, 90

İbrahim, Yemen müteferrikalarından, Câzân ağalığına tayini talep edilen, 96

İbrim, 98, 104

— Vilâyeti Beylerbeyiliği, 104

Îd, Habeş, 147

ihram, 129

ihtilâl

— çıkarmak, 325

— esasları hazırlamak, 329

— ve isyana teşvik, 329

iklimasyon bahçesi, Mısır, 155

İngiliz/ler, 157, 161, 166, 168, 171, 173, 176, 177, 179, 186, 187, 189, 191, 197, 199, 211, 221, 247, 249, 251, 253, 255, 261, 263, 283, 313, 315, 325, 327, 329, 333, 348, 359, 361, 363, 365, 376

— askeri, 283, 291, 293, 369, 376

— ceneral konsolosu, 261

— Hükûmeti, 333

— işgali, Mısır, 359, 363, 369

— komiseri, 189

— konsolosu, 158, 171, 261

— kumandanları, 197

— memurları istihdamı, 333

— memurları, 199

— mühendis, 157

— müstemlekesi, 348

— nakliye arabaları, 157
— nüfuzu, 187
— şalı, 147
— zâbitânı, 348
— zâbiti, 251
—leri Mısır'dan tard, 331

İngiltere, 163, 168, 173, 181, 191, 219, 249, 281, 283, 285, 289, 293, 295, 315, 329, 331, 359, 361, 369, 371
— Devleti, 139, 149, 157, 168, 175, 176, 181, 187, 281, 283, 285, 289, 293, 357, 369
— gazeteleri, 164
— Hariciye Nezâreti, 164
— Hükûmeti, 175, 181, 219, 239, 277, 289, 291, 293, 295, 297, 301, 327, 369, 371
— Kraliçesi'nin vefatı, 315

inşaat tertibi, 209

İsak, 80, 83, 84

iskele ittihâzı, 149

İskenderiye, 158, 253
— Limanı, 158

İslâm/lar, 215, 331
— âlemi, 327

İslâmiyet, 191

İsmail [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

İsmail, Habeş müteferrikalarından, 78

İspanya, 103, 291
— Devleti, 291

İstanbul, 261, 333

İşkodra, 215

İtalya, 197, 213, 219, 251, 361, 363, 365, 367
— asâkiri, 203
— askeri, 197, 203, 234
— konsolosu, 251

İtalyanlar, 203, 213, 219, 234, 251

İttihad ve Terakki Fırkası, 325

İzhârü'l-Hakk, arapça gazete, 329

İzmid, 215

İzmir, 285

İzzet Bey, Maliye Defter-i Kebîr Kalemi Müdürü, Ziya Molla'nın damadı, 335

İzzet Paşa bkz Ahmed İzzet Paşa

İzzet, Hevlü-zâde, Suriye murahhası, 327, 329

J

Jacson Bey, 213

Journal de Constantinople, 179

K

Kabe, 221

kabr-i Nebevî, 221

kadırga/lar, 103
— ibnâsı, 103

Kâdiriyye Tarikatı, 265

Kadri, Kurenâ-yı Hazret-i Şehriyârî, 158

Kahire, 189, 191, 253, 261, 295
—-Asvan şimendiferi, 376
—-İskenderiye şimendiferi, 376

kahve, 157

Kaide, Habeş, 77

Kalender bin Yusuf, Habeş müteferrikalarından, 95

Kamaran adası, 163

Kamil Bey, Bulgaristan Sefir-i Sâbıkı, 329

Kâmil, Kâtib, 164

Kanber bin Abdullah, Müteferrika, Habeş muhafazasında yer alan, 96

Kanem, 267, 321
— ahalisi, 321

Kano kıt'ası, 267

Kanun-ı Esasî, 351

Karadağ Hükûmeti, 331

Karaman, 80

Kasay, Gondar Hâkimi, İngiltere'nin Massava'da bulunan konsolosu, 149

Kasım, kapıcılar kethüdâsı, 52

Kassala kasabası, 213, 219, 234

Kastamonu, 215

Kâtib Muhammed, Habeş gönüllülerinden, 83

Kavar, 265, 271
— ahalisi, 265
— kıt'ası, 265

Keçez(?) Paşa, Sevvakin kumandanı, 197

kereste, 103

Kerye, 213

Kethüdâlık-ı çavuşân-ı Habeş, 96

Kıbrıs, 73, 171, 351

kigalık, 329

kilim, 129, 130

Kiluy kabilesi, Tuerak kabâilinden, 269, 273

Kimalay kabilesi, 97

Koğâs kabilesi, Tuerak kabâilinden, 273

Kongo Hükûmeti, 249, 251

Konya, 215

Koraflasi, 203

Kosova, 215

Kudüs, 158, 161, 215, 309
— Jandarma Kumandanlığı, 348
— Sancağı Mutasarrıflığı, 309, 348

Kuloğulları, Fizan, 273

Kurdufan, Sudan, 253

Küba Adası, 291

Kürd Ali, Habeş müteferrikalarından, 95

L

Lamin Abdurrahman, Sokoto Hâkimi, 271

letron, 265, 269
— madenleri, 265

Lit Limanı, 209

Liwerpool, 239, 241

Londra, 183, 259, 261, 263, 329
— Sefaret-i Seniyyesi Maslahatgüzârlığı, 301
— Sefâret-i Seniyyesi, 161, 163, 183, 219, 277, 281, 285, 287, 293, 295, 301, 311, 313

Lordlar Kamarası, 281

Lui Filip, esbak Fransa Kralı, 251

M

Ma'mûretü'l-Hamidiye kasabası, Lit Limanı, 209

Mâbeyn-i Hümâyûn, 203, 207, 209, 244
— Başkitâbeti, 255

Mahmud [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Mahmud [bin] Ferhad, Habeş gönüllülerinden, 83

Mahmud Bey, Mısır ümerâsından, 98

Mahmud Nedim Paşa, 265

Mahmud Şevket Paşa, 335

Mahmud, Mısır müteferrikası, 52

Makedonya, 335

Mâlikiyyü'l-mezheb, 199, 265, 267, 269

Maliye
— nâzırı, 119
— Nezâreti, 133, 141, 151, 153

Malt, Sir, 158

Mamuretülaziz, 215

Manastır, 215

Manyoluk, Harer Hâkimi, 207

Martar, Sevvakin Telgaf Müdürü, 197

Marzak, 321

Masina hükûmeti, 244

Massava, 55, 92, 149, 151, 163, 179, 181, 183, 184, 197, 203, 213, 234
— cezîresi, 183
— İskelesi, 179, 184
— Kaymakamlığı, 137, 149
— sancağı, 151

Mazhar Bey, Habeşistan Başşehbenderi, 359, 361, 363, 365, 367

Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ, 217, 275, 277, 281, 295

Meclis-i Mebûsân, 327, 331
— teşkili, Mısır, 325

Meclis-i Muhasebe, 119, 141
—-i Maliye, 117, 129, 130, 139

Meclis-i Vâlâ, 117, 119, 129, 139, 141, 151

mecûsî, 265

Medine-i Münevvere, 108, 199, 221

Mefâsâtin kabilesi, 273

Mehdî, 171, 173, 186

Mehmed Ağa, Hacı, Trablus Şeyhü'l-beledi, 129

Mehmed Ali Paşa, el-Hâc, Mısır Valisi, 111, 115, 157, 176

Mehmed Bereketullah Efendi, Mevlevî, 241

Mehmed Bey, Harkik Sancağı Beyi, 97

Mehmed Bilu, Kano Hâkimi, 267

Mehmed bin Abdullah, Yemen çavuşlarından, 96

Mehmed Cemaleddin, Şeyhülislâm, 241, 279

Mehmed Cevad, 295

Mehmed Emin, 137

Mehmed Ferid Bey, Hizbü'l-Vatan Cemiyeti Reisi, Mısır, 325

Mehmed Han-ı Hâmis, Sultan, 335

Mehmed İdris, Seyyid, Seyyid Ahmed bin İdris'in hafîdi, Seyyid, Ciba Kazâsı, Asir Sancağı, Yemen, 327, 331

Mehmed Kethüdâ, 87

Mehmed Memduh, Dahiliye Nâzırı, 279, 303

Mehmed Rıza bin Mustafa, Serasker, 279

Mehmed Said, Şûrâ-yı Devlet Reisi, 279

Mehmed Tevfik, Seyyid, Sadâret Müsteşarı, 279

Mehmed, Habeş gönüllüleri ağası, 92, 97

Mehmed, Habeş muhafazasında, 85

Mehmed, Mısır tüfenkcilerinden, 90

Mehmed, Seyyid, Yemen imamı, 111

Mekke-i Mükerreme, 101, 107, 108, 109, 110, 111, 171, 199, 221
— şerifi, 77, 106
— Şeyhülharemliği, 115

Mekteb-i Fünûn-ı Tıbbiye Nezâreti, 155

Melik, Habeş, 103, 106

memâlik-i
— Devlet-i Aliyye, 301
— İslâmiye, 329, 335
— Mahrûse, 88, 100, 103, 157, 273, 289, 291
— Osmaniyye, 325, 335, 351, 357
— Saltanat-ı Seniyye, 163
— Şahane, 215, 265, 269, 301
— şarkiye, 126

Memi [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Men‘-i Esaret Kanunnâme-i Hümâyûnu, 215, 217

Menalik, Habeş ümerâsından, 183

Menayim kabilesi, 97

Mendere, 267, 271

Mesih Paşa, Vezir, 97, 98

Mesih, Zaim, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, Şam, 82

meşrûtiyet-i idareyi hilâf-ı şeriat göstermek, 329

mevâcib, 77

Mısır, 55, 57, 60, 64, 71, 73, 74, 75, 77, 85, 101, 106, 111, 113, 117, 137, 143, 157, 158, 161,

164, 166, 168, 171, 173, 175, 176, 177, 179, 181, 183, 185, 186, 191, 207, 211, 213, 219, 231, 251, 253, 255, 261, 283, 285, 289, 291, 293, 301, 311, 313, 315, 325, 327, 331, 333, 335, 348, 351, 369, 371, 376

— ahalisi, 171, 315

— arazisi, 348

— askeri, 197, 239, 241, 291, 293

— beylerbeyisi, 52, 62, 64, 65, 68, 70, 73, 74, 75, 85, 86, 103, 106

— bütçesi, 315, 369

— çavuşları, 62

— Dahiliye Nezâreti, 348

— eyaleti, 145

— fellâhları, 315

— Fevkalâde Komiserliği, 255, 335, 348

— gazeteleri, 157

— gönüllüleri, 90

— hapishâneleri, 313

— Harbiye Nezâreti, 348

— Hidivi, 171, 173, 189, 191, 211, 219, 251, 261, 281, 283, 289, 291, 315, 319, 325, 327, 329, 331, 333, 335, 359, 363

— Hidivi vüzerâsı, 171

— Hidiviyeti, 161, 163, 164, 251, 259, 289, 293, 301, 369, 371

— Hükûmeti, 168, 173, 315

— kuvâ-yı askeriyesi, 261, 333

— lirası, 313, 315

— Marşı çalınmak, Suriye, 329

— meselesi, 175, 183, 187

— muhtacîn-i fellâhîni, 315

— mülkü, 171

— Nezâreti, 335

— şimendiferi, 157

— valisi, 115, 135, 141, 143, 145

—'a asker sevki, 369

—'da kongre akdi, 331

—-ı Süflâ, 376

—'ın İngiliz askerinden tahliyesi, 371

—lı zâbit, 251

—lılar, 171, 173, 251, 255, 313, 315, 331, 333

Mısriyye, 155, 157, 163, 164, 179, 181, 219, 234, 251, 263, 348

— askeri kuvveti, 261

— erkânı, 163

— kıt'ası, 163

— neferâtı, 197

Minelik hükümdarı, 203, 234

Mîr Ahmed bin Emin, Yemen müteferrikalarından, 96

Mir Gani meşâyihi, 327

Mirise(?), 92

Misak Merdu, Kapudan, Üserâ İdaresi Müdürü, 315

Molavi, Ezgar kabilesinin şeyhi, 273

Moskof, 221

Muha İskelesi, 111

muhacir muamelâtı, 357

muhacirîn, Tunus, 351

Muhacirîn-i İslâmiye Komisyon-ı Âlîsi, 309

Muhammed [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Muhammed [bin] Ahmed, Habeş gönüllülerinden, 83

Muhammed [bin] Ahmed, Habeş müteferrikalarından, 82

Muhammed [bin] Ali, Habeş gönüllülerinden, 83

Muhammed [bin] Mustafa, Habeş müteferrikalarından, 82

Muhammed Ahmed, Seyyid, mehdî, Şeyh Senûsîzâde, Sudan, 255, 271

Muhammed Başala, Trablusgarb ahalisinden, 273

Muhammed Belho, El-Hâc, Tuerak kabâilinden Kiluy kabilesinin şeyhi, 269, 273

Muhammed Bofinite, Mefâsâtin kabilesinin şeyhi, 273

Muhammed ibn-i Abdullah Hasan, Seyyid, Molla, Somali kabileleri reisi, 359, 361

Muhammed Kertike, Bakırmı Hâkimi, 267, 271

Muhammed Tekre, Mendere Hâkimi, 271

Muhammed, Habeş gönüllülerinden, 83

Muhammed, Habeş müteferrikalarından, 82

Muhammedü'l-Mehdî, Seyyid bkz.Muhammed Ahmed, Seyyid, mehdî, Şeyh Senûsîzâde, Sudan

Muhsin Mehmed bin Seyyid Şeyh Fahreddin, 253

Muhtar Paşa bkz.Ahmed Muhtar Paşa, Mısır Fevkalâde Komiseri

Murad, Habeş müteferrikalarından, Ahmed Paşa'nın kethüdâsı, 79

Musa Bey, Sudan'ın idaresine tayin edilen, 145

Mustafa [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Mustafa [bin] Ahmed, Mısır müteferrikalarından, 95

Mustafa [bin] Hamza, Habeş gönüllülerinden, 83

Mustafa [bin] Hamza, Habeş müteferrikalarından, 82

Mustafa Bey, eski Habeş Beylerbeyisi, 85, 86, 106

Mustafa bin Abdullah, Mısır müteferrikalarından, 97

Mustafa bin Mehmed, Yemen tüfenkçilerinden, 95

Mustafa Paşa, Yemen Beylerbeyisi, 54

Mustafa Vehbi, Seyyid, Ticaret ve Nâfia Nâzırı, 279

Mustafa Zeki bin Ali, Tophâne-i Âmire Müşiri, 279

Mustafa, Cebertiler ağası, 97

Mustafa, çavuşlar kethüdâsı, 97

Mustafa, Habeş gönüllülerinden, 83

Mustafa, Yemen müteferrikası, 90

Musul, 215

Musurus Paşa, 164, 179, 183

Mutahhar, 88

müftüler, 331

mühimmât-ı harbiye, 329, 376

mükellefiyet-i askeriye, 351

mülteci muamelâtı, 357

Münir, Paris Sefir-i Sâbıkı, 329

Müslim, 265

Müslüman/lar, 58, 70, 168, 191, 215, 221, 239, 251, 273, 359

Müstakim bin Ebubekir, Tiburşâde kabilesinin şeyhi, 273

müteferrika, 80, 83

Mütemehdi, 191, 199, 205, 289, 293, 295, 315
— askeri, 213
— hâdisesi, 163

N

Nâfiz Paşa, Mekke-i Mükerreme Valisi, 213

Nahl, Mısır, 348

nakîblerin meclis-i idareden ihracları, 331

nakîbü'l-eşrâf, 327

Namık, Trablusgarb Valisi, 244

Nasıriye, 376

Necaşi, 249

Nevye, zenci taifesinden, 113

Nil, 126, 189, 313, 315
— nehri, 313
—-i Ebyaz, 376

Niyazi, Diyarbakır Mebûs, 329

Novosti gazetesi, 191

Nubya havalisi dervişleri, 376

Nur Kehribaî, 203

Nureddin Paşa, Sevvakin Kaymakamı, 133

nüfus
— tezâkiri i'tâsı, 353
—-ı Müslime, 265

O

Oha, Tuerak kabâilinden Koğâs kabilesinin şeyhi, 273

Ohannes, Hazine-i Hassa Nazırı, 307

Ordu-yı Hümâyûn, 261

Osman [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Osman [bin] Ali, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

Osman Ağa, Habeş yeniçerileri ağası, 92, 95

Osman Ağa, Trablus meclis azâsından, 129

Osman bin Zikri Efendi, tüccar, Trablusgarb, 244

Osman Dikna, Sudan kumandanı, 199, 197, 205, 213, 275, 369

Osman Nuri Paşa, Ferik, Hicaz Valisi, Trablusgarb Kumandanı, 161, 221

Osman, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Osman, eski Habeş Beylerbeyisi, 63, 71

Osman, Yemen müteferrikalarından, 90

Osmanlı ordusu, 351

Osmanlılar, 255, 327
—Mısır'a iltica etmiş, 333

otlak, 55

Ö

Ömer Haşim el-Kanemî, Şeyh, Borno Hâkimi, Sudan, 265, 271

Ömertu aşiretleri, 147

öşür, 117

Özdemir Paşa, eski Yemen Beylerbeyi, Habeş Beylerbeyisi, 52, 53, 55, 56, 57

P

Palmer, Maliye Müsteşarı, 259

Paris, 221, 227
— Sefâret-i Seniyyesi, 181
— ve Berlin muâhedenâmeleri, 285

Patris Paşa, Mısır'da suikasda uğramış, 333

Pehopali, Hind ulemâsından, 241

pekmez, 130

Pencap Times, 199

Pertev Efendi, Massava Kaymakamı, 149, 151, 153

Pervane [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Perviz [bin] Abdullah, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

Perviz [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Petersburg Coğrafya Cemiyeti, 231

peynir, 130

Piri [bin] Ahmed, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

pirinç, 130

Portugal, 70, 103

Posta ve Telgraf Nezâreti, 323

R

Rabiğ, 275

Rabih Fazlullah, Borno Hakimi, 307

Radunay, İsak'ın Veziri, 84

reâyâ, 72

Refik, Tâbiyyet Müdürü, 357

reftiye rüsûm gümrüğü, 129, 130, 139

Resalona, Habeş askerinin sergerdesi, 197

Reşad bkz. Ahmed Reşad, Seyyid, Maliye Nâzırı

revgan-ı sâde, 129, 130

revgan-ı zeyt, 129

Rıdvan Kethüdâ, Mısır müteferrikalarından, 96, 100, 101

Rıdvan Paşa, Gazze Sancağı Beyi, Habeş Beylerbeyisi, 78, 79, 80, 82, 83

Rıza bin Sinan, Habeş müteferrikalarından, 96

Rifat bkz. Halil Rifat bin İbrahim, Sadrıazam

Rifat, Mevlanazâde, Serbestî gazetesini çıkaran, 329

Roma, 219
— Sefâret-i Seniyyesi, 367

Rumeli, 80, 97
— beylerbeyiliği, 111
— beylerbeyisi, 109

Rumu, 213

Rusya, 157, 158, 359, 361
— devleti, 357
— gemileri, 158

Rüstem, Habeş müteferrikalarından, 78

Rüsûmât
—-ı ihtisâbiye, 130
—-ı mürûriye, Nil nehrinde, 313

S

Sa‘d ibn-i Şerif Zeyd, Şerif, eski Mekke Emîri, 109

Saati [Sehati], Sudan, 197, 203

Sâbiye, 77

Sadâret, 259

Sadi Efendi, Cidde Defterdarı, 117, 119, 121

Safed, 82

Safvet Paşa, Hicaz Valisi, 199, 207

Sahrâ-yı Kebîr, 269

Said bin Şerif Sa‘d, Şerif, Mekke Emîri, 109, 110

Said vilâyeti, 86

Said, Kâtib, 164

Said, Sadrıazam, 183

Said, Şûrâ-yı Devlet Reisi, 303

Saîd-i Mısrî, 327

Salisbury, Lord, 277, 281, 285, 287, 289, 293, 295, 297, 371

Saltanat-ı Seniyye, 141, 151, 168, 215, 255, 277, 281, 283, 285, 287, 289, 291, 293, 295, 301

sâlyâne, 74, 75, 77, 78, 98

Samara, 203

Samin, 126

sanat, 351

Sarast kabilesi, 97

Satıyaylak karyesi, 52, 53

Savam bkz.Sumva, Akazer kabilesinin şeyhi

sefâyin-i Hindiye mahsulü, 110

Sehati bkz.Saati, Sudan

Selanik, 215

Selim Sergis, 251

Sennar, 253

Senusî
— Şeyh, Senûsiyye Tarikatı Şeyhi, Sudan, 265, 267, 269, 273, 321
— şeyhi, 327
—ler, 327, 376
—yye Tarikatı, 267

Serbestî gazetesi, Mısır, 329

Serdar Difnat, 313

Sevvakin, 53, 56, 58, 59, 92, 97, 103, 106, 117, 119, 141, 157, 158, 163, 171, 179, 181, 184, 189, 197, 199, 203, 205, 209, 213, 234, 275, 301, 369, 371
— Benderi, 103
— hafiye memuru, 203
— İtalya konsolosu, 213
— kadısı, 71
— Kazası Kâdılığı, 56

— memleha mültezimi, 141
— Sancağı, 51
— tüccarı, 141

seyyahîn, 269

Seyyidî Berrânî, Bingazi, 348

sicill
—-i nüfus, 355, 357
—-i Nüfus İdare-i Umumiyesi, 357
—-i nüfusun yabancı kısmı, 351

Sina Müdüriyeti, Mısır, 348
—'nin Sudan idaresine kalbi, 348

Sinan Kethüdâ, Habeş beylerbeyisinin kethüdâsı, 65

Sinan Paşa, Vezir, 73, 77

sipâhî, 83

Sira vilayeti, 106

sisam, 130

Sisam, 351
— cezîresi, 289
— Mutasarrıflığı, 215

Sivas, 215

Sokoto
— Hâkimi, 271
— hükûmeti, 244
— kıt'ası, 267

Somal bkz.Somali

Somali, 147, 157, 247, 255, 257, 359, 361, 363, 365, 367
— kabâili, 359
— kıt'ası, 157
—-i Osmanî, 359, 363
—ler, 361

Sudan, 117, 123, 137, 139, 141, 143, 145, 155, 157, 158, 161, 163, 164, 166, 171, 173, 176, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 199, 213, 215, 219, 221, 227, 231, 234, 239, 241, 244, 247, 249, 251, 255, 257, 265, 267, 269, 271, 273, 277, 281, 283, 285, 287, 289, 291, 293, 295, 301, 307, 309, 311, 313, 315, 319, 321, 327, 345, 348, 359, 361, 363, 365, 367, 369, 371, 376
— a'şâr-ı şer'iyyesi, 119
— ahalisi, 199, 255, 345, 351, 353, 355, 357
— ahali-i İslâmiyesi, 257
— hidivliği, 255
— Hükûmeti, 166, 313
— hükümdarı, 145
— idaresi, 348
— ihtilâlcileri, 191
— ihtilâli, 191
— isyanı, 369
— kabâili, 191
— kıt'ası, 271, 277, 289, 376
— memurları, 141
— Meselesi, 168, 171, 173
— meşâyihi, 203
— Muharebesi, 239
— müslümanları, 241
— müstemlekesi, 348
— Posta İdaresi, 323
— postası, 323
— şimendiferi, 259, 261
— tarîk-ı ticareti, 189
— ticareti, 189, 203
— tüccarı, 129
—'dan getirilen hayvanât, 135
—lılar, 186, 187, 197, 205, 207, 211, 234, 239, 241, 251, 255, 275, 327, 333, 357, 361, 369, 371

Sudanîler bkz.Sudanlılar

Sudaniye bkz. Sudan

Sultan Selim Han, 269

Sultanahmed Cami, 123

Sumva, Akazer kabilesi şeyhi, 269, 273

Sunullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Suriye, 161, 163, 215, 327, 329

— Hidiviyeti teşkili, Fransa himayesi altında, 329
— murahhası, 329
— müteneffizânı, 331

Südde-i Saâdet, 75, 77, 103

Süleyman benî İnger bkz.Emir Süleyman bin İncer

Süleyman Bey, Akik Sancak Beyi, şehid olan, 95

Süleyman bin Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Süleyman kabilesi, 267

Süleyman Paşa, Cidde Sancağı Mutasarrıfı, Mekke-i Mükerreme Şeyhülharemi, 107, 108, 109, 110, 111

Süveyş, 103, 107, 171, 179, 183
— beyi, 103
— denizi, 107
— deryası, 70

Ş

Şaban, Habeş beylerbeyisinin kethüdâsı, 64

Şaban, Yemen a'zebleri ağası, 95

Şaggâlîn askeri, Yemen, 67

Şam, 80, 82, 97, 171

şarâbiye resmi, 141

Şarkî Afrika ahalisi, 215

Şehremaneti, 215

Şemseddin, Yemen müteferrikalarından, 96

şimendiferler, 376

Şirmerd [bin] Abdullah, Habeş müteferrikalarından, 82

Şomal, bkz. Şomal

Şûrâ-yı Devlet, 353, 355, 357
— Mülkiye Dairesi, 351

Şûrâ-yı İslâm, 327

T

tâbiyyet-i Osmaniyye, 357

Tagblatt gazetesi, 249

tahaffuzhâne, Kamaran adası, 163

Tahmili kabilesi, 147

tahsil-i ilm, 351

Tahsin, Mabeyn Başkâtibi, 231, 295, 297, 303

Take Müdüriyeti, 137, 234

Tavarya Kalesi bkz.Davarya Kalesi

Tavaşî gulâm, 113

Tayfun(?) [bin] Kenan, Habeş gönüllülerinden, 83

tebaa
—-i İraniye, 353
—-i Osmaniyye, 351, 353

tebdil-i tâbiiyet, 351

tekâlîf
—-i askeriyeden muafiyet, 351
—-i emîriye, 353, 355

Tenimo, Zender Hakimi, Sudan, 269

terakkî verilmek, 80, 90, 95, 96, 98

Tevfik Bey, erkân-ı harb, 158

Tevfik bkz. Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı, Hariciye Nâzırı

tezâkir-i Osmaniyye, 357

Tibo(?), 321

Tibukavar(?), 265

Tiburşâde kabilesi, 273

ticaret, 351

tiftik, 133

Tiger bkz.Tigre

Tigre vilâyeti, 126

timar verilmek, 78, 82, 83, 95, 97

timarlı, 80

Times gazetesi, 158, 185, 239, 241

top, 75

toskalık, Aranavudluk, 329

Trablus, 129, 130, 161, 221
— eyaleti, 130
— Gümrüğü, 129, 130
—'a gelen ihram, 129
—'a vürûd eden harîr, 130
—'da bulunan asâkir-i nizâmiye, 129
—'da imal olunan evânî, 130

Trablusgarb, 129, 163, 215, 244, 247, 265, 267, 271, 275, 321, 345
— kabâili, 265
— Kumandanlığı, 227
— Posta Müdürlüğü, 227
— valisi, 129, 139, 269
— vilâyeti, 227, 345

Trabzon, 215

Tuerak kabâili, Sahrâ-yı Kebîr ile Gadamis arasında, 265, 269, 273

Tueraklılar, 321

tuğra-yı hümâyûn, 209

Tumbuktu bkz. Tunbuktu

Tunbuktu, Sudan, 221, 251, 269

Tunus, 351

Turgud bin Hamza, Habeş müteferrikalarından, 95

Tûr-ı Sina Şibh-i Cezîresi, 348

tuz, 119, 265, 269
— kavâfili, 269
— madeni, 147

tüccar/lar, 113
— malı, 130

tüfenk, 73, 75, 77, 106
— li, 77

Türk/ler, 186, 327, 331
— talebe, 329

Türkiye, 173

U

ulûfe, 77

Urabî Paşa, 213

urbân, 331

usât-ı urbân, 58

uşaklık, 351

Uzun Mustafa Çavuş, 85

Ü

ümerâ-yı Yemen, 88

üserâ-yı zenciye ticareti, 315

V

V. H. Abdullah Quilliam, İngiltere İslâm Cemiyeti Başkanı, 239, 241

Vaday, 244, 271
— hâkimi, 244, 267
— Hükûmeti, Sudan'da, 139, 244
— memleketi, 139

Vadi-i Halfa, 369, 371

Van, 215

Vâsıl bin Abdullah, Yemen müteferrikalarından, 95

Vehhâbî mezhebi, 199

Vilâyet Nüfus Müdüriyeti, 353

Y

Yadma, Zender Hâkimi, 271

Yahya, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80

Yahya, Davarya Kalesi'nin muhafazasında yer alan, 82

Yahya, Habeş gönüllülerinden, 83

Yakub, Mısır çavuşlarından, Sevvakin Sancağı Bey'i, 58, 59, 71

Yanya, 215

Yemaniye, 119, 157, 181

Yemen, 54, 73, 77, 88, 90, 92, 101, 103, 106, 111, 147, 157, 161, 183, 215, 327, 331, 351, 359

— beylerbeyileri, 101

— beylerbeyisi, 67, 87

— müteferrikaları, 95

— ümerâsı, 88

— vilâyeti, 72, 88, 273, 361, 363

Yeminliyân ağası, 90

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu, 199, 205, 213

Yosay(?) kabilesi, 97

Yuhanna, 183

Yunanlılar, 177

Yusuf [bin] Abdullah, Akik Bender'in savunmasında yer alan, 80, 106

Yusuf [bin] Abdullah, Habeş gönüllülerinden, 83

Yusuf bin Dursun, Habeş müteferrikalarından, 95

Yusuf, Habeş gönüllülerinden, 83

Yusuf, Seyyid, Şerif, Vaday Hâkimi, 267, 271

Z

Zabtiye Nezâreti, 215

zahire, 86, 101

ze‘âmet, 79, 82, 83

zenciye üserâ ticareti, 315

Zender vilâyeti, 267, 269

Zeyle, Habeş, 147, 149

Zeyniye karyesi, Saîd-i Mısrî, 327

Zihni, Ticaret ve Nâfia Nâzırı, 303

Zor, 215

zu‘amâ, 83

Zübeyir Paşa, Sudanlı, 211

REFERANSLAR

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Sadâret Mektubî Mühimme (A. MKT. MHM)

A. MKT. MHM, 357/27

A. MKT. MHM, 509/16

A. MKT. MHM, 487/17

Sadâret Mektubî Meclis-i Vala (A. MKT. MVL)

A. MKT. MVL, 88/9

A. MKT. MVL, 90/78

Sadâret Mektubî Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A. MKT. NZD)

A. MKT. NZD, 37/48

Sadâret Mektubî Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM)

A. MKT. UM, 184/26

A. MKT. UM, 269/20

A. MKT. UM, 557/65

Cevdet Dahiliye (C. DH)

C. DH, 2/61

Cevdet Maliye (C. ML)

C. ML, 7791

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi (DH. EUM. THR)

DH. EUM. THR, 33/27

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT)

DH. MKT, 527/20

DH. MKT, 1520/45

DH. MKT, 1765/99

Hatt-ı Hümayun (HAT)

HAT, 118/4770

Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ. İŞO)

HR. HMŞ. İŞO, 201/19

HR. HMŞ. İŞO, 206/25

HR. HMŞ. İŞO, 207/57

Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR. MKT)

HR. MKT, 29/44

Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım (HR. SYS)

HR. SYS, 2335/17

HR. SYS, 2409/25

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR. TO)

HR. TO, 64/71

HR. TO, 415/68

İrade Hususî (İ. HUS)

İ. HUS, 33/1312 B-041

İrade Mabeyn-i Hümayun (İ. MBH)

İ. MBH, 1328. L/9

İrade Eyalet-i Mümtaze (İ. MTZ)

İ. MTZ, 1/739

İrade Meclis-i Vala (İ. MVL)

İ. MVL, 467/21134

Kâmil Kepeci

Kâmil Kepeci Ahkâm, no: 74, s. 525

Kâmil Kepeci Ruus, no: 74, s. 563

Kâmil Kepeci Ruus, no: 211, s. 78

Kâmil Kepeci Ruus, no: 213, s. 212

Kâmil Kepeci Ruus, no: 214, s. 13

Kâmil Kepeci Ruus, no: 214, s. 24

Kâmil Kepeci Ruus, no: 218, s. 168

Kâmil Kepeci Ruus, no: 225, s. 200

Kâmil Kepeci Ruus, no: 236, s. 32

Kâmil Kepeci Ruus, no: 238, s. 46, 47

Kâmil Kepeci Ruus, no: 242, s. 146

Mühimme Defteri

Mühimme Defteri, no: 2, hüküm 1313

Mühimme Defteri, no: 5, hüküm 1163

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 105

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 106

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 152

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 153

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 198

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 199

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 200

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 721

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 1556

Mühimme Defteri, no: 7, hüküm 2662

Mühimme Defteri, no: 12, hüküm 537

Mühimme Defteri, no: 14, hüküm 883

Mühimme Defteri, no: 14, hüküm 912

Mühimme Defteri, no: 14, hüküm 913

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 934

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 1605

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 2885

Mühimme Defteri, no: 25, hüküm 2893

Mühimme Defteri, no: 28, hüküm 563

Mühimme Defteri, no: 29, hüküm 234

Mühimme Defteri, no: 39, hüküm 116

Mühimme Defteri, no: 40, hüküm 698

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 10

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 12

Mühimme Defteri, no: 48, hüküm 977

Mühimme Defteri, no: 60, hüküm 580

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1431

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1432

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1438

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1443

Mühimme Defteri, no: 112, hüküm 1510

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

MV, 119/81

Yıldız Sadâret Hususî Maruzat Evrakı (Y. A. HUS)

Y. A. HUS, 176/25

Y. A. HUS, 415/112

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE)

Y. EE, 118/13

Y. EE, 118/25

Y. EE, 118/29

Yıldız Sadrıazam Kamil Paşa Evrakı (Y. EE. KP)

Y. EE. KP, 36/3522

Yıldız Maruzat Defteri (Y. MRZ. d.)

Y. MRZ.d, 7780

Y. MRZ. d, 8273

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)

Y. MTV, 31/51

Y. MTV, 195/117

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)

Y. PRK. ASK, 32/3_5

Yıldız Perakende Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ)

Y. PRK. AZJ, 13/56

Y. PRK. AZJ, 34/90

Y. PRK AZJ, 43/71

Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbeti (Y. PRK. BŞK)

Y. PRK. BŞK, 14/80

Y. PRK. BŞK, 7/14

Y. PRK. BŞK, 81/63

Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y. PRK. DH)

Y. PRK. DH, 7/51

Yıldız Perakende Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y. PRK. EŞA)

Y. PRK. EŞA, 28/43

Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y. PRK. MK)

Y. PRK. MK, 1/93

Y. PRK. MK, 4/19

Yıldız Perakende Meşihat Dairesi Maruzatı (Y. PRK. MŞ)

Y. PRK. MŞ, 6/41

Yıldız Perakende Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. PT)

Y. PRK. PT, 3/116

Yıldız Perakende Serkurenalık Evrakı (Y. PRK. SRN)

Y. PRK. SRN, 1/69

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği Evrakı (Y. PRK. TKM)

Y. PRK. TKM, 8/12

Y. PRK. TKM, 10/46

Y. PRK. TKM, 34/12

Y. PRK. TKM, 39/63

Yıldız Perakende Umumi (Y. PRK. UM)

Y. PRK. UM, 11/9

Y. PRK. UM, 12/45

Y. PRK. UM, 12/65

Y. PRK. UM, 16/12

Y. PRK. UM, 35/88